

Szerkesztette
KÁNTOR LAJOS

A borítótérket és a grafikákat KÖNCZEY ELEMÉR készítette

X 237063
TITKOSAN – NYÍLTAN

**Korunk-történetek a titkosszolgálatok működéséről
Emlékezések, tanulmányok, dokumentumok**

KORUNK – KOMP-PRESS KIADÓ
Kolozsvár, 2014

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, a Communitas Alapítvány és a Román Kulturális Alap (AFCN) támogatásával

Proiect editorial finanțat
de Administrația Fondului Cultural Național

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001163507

© Szerzők, 2014

Korunk – Komp-Press Kiadó, 2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Titkosan - nyíltan : Korunk-történetek a titkosszolgálatok működéséről :
emlékezések, tanulmányok, dokumentumok / ed.: Kántor Lajos. - Cluj

Napoca : Komp-Press, 2014

ISBN 978-973-1960-75-3

I. Kántor. Lajos (ed.)

351.746.1(498)

050(498) Korunk

X 237063

TARTALOM

MÉG EGYSZER

Kántor Lajos • A szerkesztő archívuma	9
Markó Béla • A legfőbb hatósághoz (<i>vers</i>)	20
Cseke Péter • Szekusok és poloskák	22
Gálfalvi György • Átjárások	25
Visky András • Két sírkőre (<i>vers</i>)	52
Markó Béla • Isten szeme mindent lát	54
Ilia Mihály • Elszigetelni, lejártni	59
Ilia Mihály • Hogyan csinálták?	68
Csapody Miklós • Pályafutásom a Szekuritáténál	72
Zelei Miklós • Emlény	101
Várad Nagy Pál • Én óvó néniről jelentettem	103
Kovács András Ferenc • Túl. Élni minden arcot (<i>vers</i>)	106
Lőrincz György • Még egyszer... ..	108
Visky András • A marosvásárhelyi beszéd	121
Buchwald Péter • Ami a borítékból kimaradt	125
Gagy József • Reményeink szerint: jótékony	130

KORUNK-KÖZELBEN

Kántor Lajos • Barátok és/vagy ellenségek	139
Cseke Péter • „Mikó-megfigyelők” a szerkesztőségben	150
Tibori Szabó Zoltán • Mit keresett a kommunista a grófnál?	159
Gyórfy Gábor • A Korunk a cenzúrahivatal jelentéseiben (1967–1968)	197
Könczey Csongor • Rendszeren belül, rendszeren kívül, rendszeretelenül	205
Váratlan ajándék a szerkesztőnek (K. L.)	212

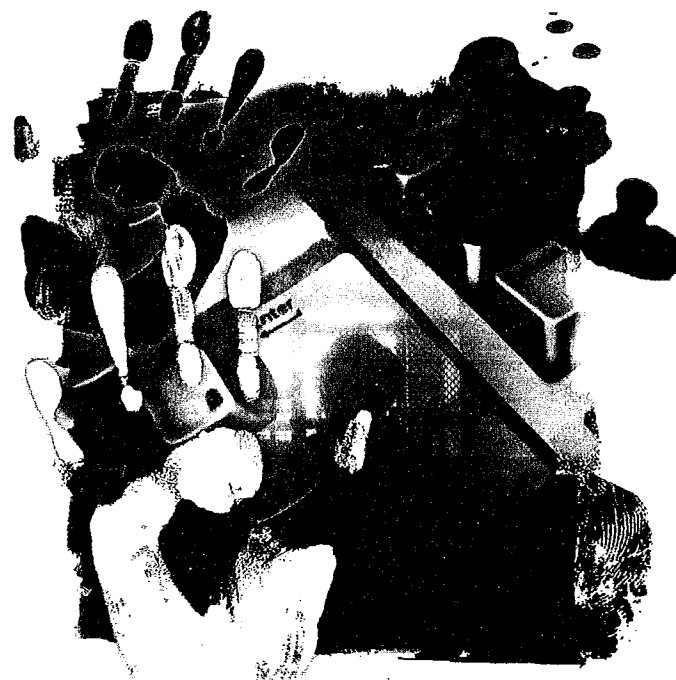
MÚLTFELTÁRÁS

Gyarmati György • Múltfeltárás titkosszolgálati iratokból	217
Cseke Péter Tamás • A szekus tiszt robotképe: gonosz, gonosz, gonosz	230

Kőrössi P. József • Nyomornegyedóra	236
László Ferenc • A 4424-es megfigyelt	238
Tófalvi Zoltán • A Páskándi Géza-dosszié	247
Páskándi Géza • Álláspontjaim	272
Tófalvi Zoltán • Szilágyi Domokos és a Securitate	276
Király István • Domokos Pál Péter – „a román állam és nép ádáz ellensége”	300
Király Ibolya • Egy tiltkozó beadvány útja 1978-tól... ..	326
Csapody Miklós • Péter László F-dossziéi	336
Ambrus Attila • Az autentikus lét (Szikszay Jenő élete és halála)	355
Dávid Gyula • Szárhegy – az új marosvécsi helikon	363
Balon Ruff Zsolt • Ioan Petru Culianu, a „hatalom szakértője”	375
Kántor Lajos • Nyíltan arról, ami titkos (volt?)	391

MÉG EGYSZER

EMLÉKEZÉS, VERS, PRÓZA

Kántor Lajos A szerkesztő archívuma

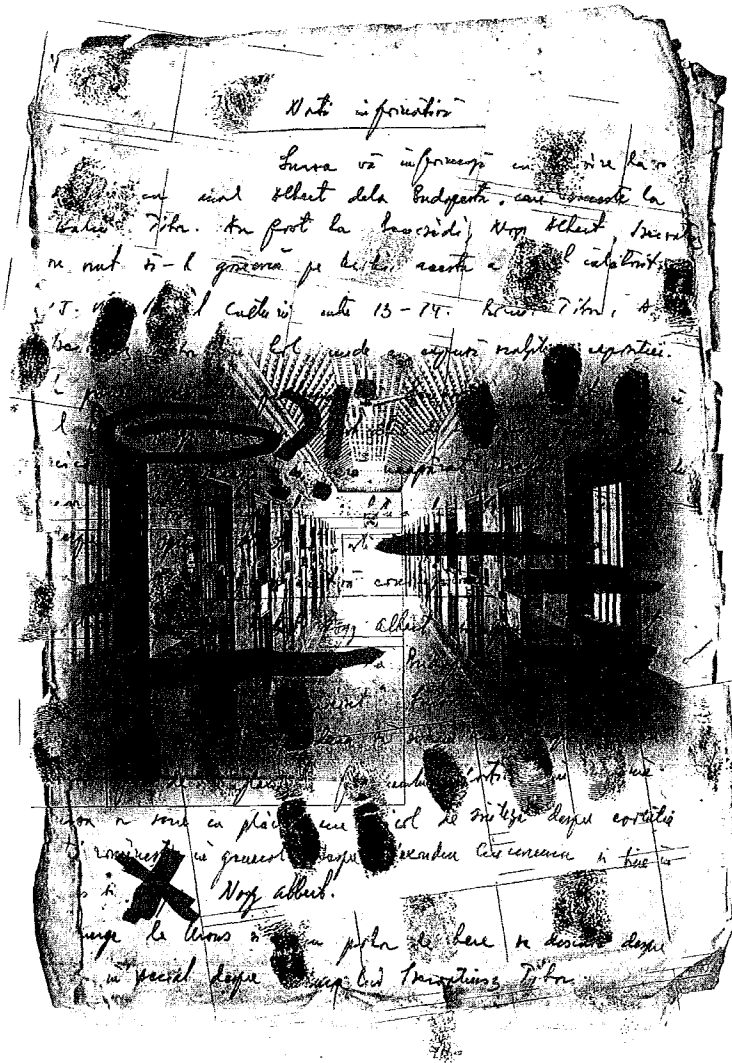
Följelentés

Tartsuk be a szabályokat. Mert minden műfajnak megvannak a maga szabályai.

„Sursa nr. ... Vă informează:” Ez a formula nyilván az írásban benyújtott ügynöki szöveg román előírásait követi. A „forrás” (sursa) megnevezése és a szám nem szerepel (kitöltve) azon a kézzel írt füzetlapon, amelyet még a főtéri szerkesztőségben, a *Secolul 20* egyik számában találtam meg – harminc vagy negyven évvel ezelőtt? nem tudnám most megmondani –, és mely jelentés bizonyára attól a hajdani *Korunk*-munkatárstól származik, aki éppen tőlem kérte kölcsön a folyóiratot. (A szabályos besúgóíró műkritikus szerzője később Németországba költözött.) Noha nyilván csak első fogalmazványról, piszkozatról van szó, ám az információk jellege – egy szerencsétlen kolozsvári könyvtárosnőtől szerzett, ellenőrizhető adatok révén – hitelesnek tünteti föl az írományt, vagyis mintának vehetem. Persze ha szóban hangzik el a följelentés, a „Notă informativă” (Tájékoztató jelentés) kerül az elmondandók élére; a „sursa” többnyire a följegyzés dátuma után következik, illetve fejlécben szerepel a tartótiszt és az ügynök („agent”) (ál)neve. Így olvasom a Szilágyi Domokos-, illetve a Páskándi-dosszié másolatban látott néhány lapján, a Sziszről és Szisztól származó jelentésekben.

Próbáljak hát én is hiteles lenni – jóllehet évtizedekkel az idézetek után, következésképpen nem a Szekuritáténak írom följelentésemet, amelynek tárgya magam vagyok. Tehát (most már az Esterházy Péter könyvéből, a *Javított kiadás*ból is igyekezve tanulni):

Jelentem, hogy a megkérdezett, Kántor Lajos több mint gyanús személy, hiszen közel ötven éve fizetett alkalmazott a *Korunk*nál. Negyvennyolc szerkesztői éve alatt túlélte a Gheorghiu-Dej-, majd a Ceaușescu-korszakot, Iliescu elnöksége idején lett főszerkesztő, Andrei Pleșu művelődési miniszter neve szerepel a kinevezésén. Közben kormányok sűrűn változtak, állítólag ideológiai-politikai vonalak is, mialatt gyilkosságokról és öngyilkosságokról számolt – vagy nem számolt – be a sajtó. Tanára volt a már 1959-ben (!) öngyilkos Szabédi László, egyetemi társa pedig (noha nem évfolyam-

társa) a szintén öngyilkosságba menekült Nagy Kálmán *Kalevala*-fordító (Rajk László unokaöccse) és a költő Szilágyi Domokos – utóbbival (ahogy ezt *A költő élete*iben maga is bevallotta) elég sűrű levelezést folytatott, *Korunk*-szerkesztői minőségben. Olyan kétes elemekkel tartott barátságot, mint az 1956-os szerepléséért hatévi börtönre ítélt Páskándi Géza – aki 1974-ben áttelepedett Magyarországra. Egykori szerkesztőségi főnökeivel, Gáll Ernővel és Balogh Edgárral nem csupán hierarchikus munkatársi kapcsolatban állt, a *Korunkon* kívül is meglehetősen gyakran találkoztak. (Hogy miről beszéltek, az talán más ügynökök jelentéseiben, különböző dossziékban föllelhető.) Domokos Gézával – aki ugyan egykor a Központi Bizottság pótagja volt – hasonlóképpen közeli kapcsolatban állt (erre még visszatérek), már mint *Ifjúmunkás*-főszerkesztővel, aztán az *Előre*-szerkesztővel (1968-ban!), a Kritérium igazgatójával nemkülönben, sőt ez a kapcsolat folytatódott az RMDSZ első éveiben is; Domokos országos elnök volt, Kántor az elnökség tagja. Ennek a kétes nemzetiségi ügyekben érintett Domokos Gézának volt kiadói alkalmazottja Molnár Gusztáv (eredetileg filozófiát végzett a kolozsvári egyetemen), akivel célszemély (K. L.) rokonságba is került; Molnár dossziéját érdemes külön tanulmányozni. Végigolvasva a *Korunk* évfolyamait, 1959-től máig, feltűnik, hogy az irodalmi rovat olyan külföldi szerzőket is szerepeltetett, mint Illyés Gyula (rőla Mihnea Gheorghiu akadémikus írt éles, a magyar nacionalizmust elítélő bírálatot), az 1956 után börtönviselt Déry Tibor, a Londonban élő Cs. Szabó László, a BBC munkatársa, nem is szólva Borbándi Gyuláról. A legsűrűbb levelezést Kántor (a *Valóság*-szerkesztő Sükösd Mihály mellett) a szegedi Ilia Mihállyal, a *Tiszatáj* volt főszerkesztőjével, egyetemi tanárral folytatta; Ilia postai úton és tanítványaival (köztük Csapody Miklóssal) könyveket küldött a szerkesztőnek, amint erről a magyarországi titkosszolgálati jelentések bőven beszámolnak. A *Tiszatáj* többször is közölt román szerzőket (például a később miniszterré lett Marin Sorescut), a közvetítésben és fordításban K. L. és a felesége, Kántor Erzsébet is részt vállalt. Célszemély többször nyilvánosan támadott – nacionalizmusukra hivatkozva – román írókat. Ez történt a sepsiszentgyörgyi színházi és a kolozsvári drámai irodalmi kollokviumon, 1978-ban (Adrian Păunescu és Mircea Micu volt a megtámadott). 1982-ben pedig aláírásokat gyűjtött Ion Lancranjan ellen. (Az aláírók közt

szerepelt Kányádi Sándor, Sütő András, Benkő Samu, Szilágyi István, Gálfalvi György, Markó Béla, Fodor Sándor, Bálint Tibor is.)

Külön figyelmet érdemel, hogy 1989 decembere után kiket gyűjtött Kántor a szerkesztőségbe: Salat Leventét, aki a Limes-kör tagja volt (a kitaláló és szervező a már említett Molnár Gusztáv), majd ki akart telepedni, aztán a Soros Alapítvány kolozsvári vezetője lett a kilencvenes években; a klerikális gyökerű, papi rokonsággal körülvett költő-dramaturgot, Visky Andrást (egész családja kitelepített volt a Bărăganon); Cseke Pétert – ő Gyimesi Évával együtt a Szekuritáté megfigyeltje a nyolcvanas évek végén (Cs. Gyimesi belekeveredett a Doina Cornea-ügybe); Horváth Andort, *A Hét* leváltott főszerkesztő-helyettesét (Huszár Sándorral, az akkori főszerkesztővel kellett távoznia a Ceaușescu-korszakban a laptól). Ebben az 1990 utáni szakaszban mindenféle szerzők szóhoz jutottak (újra) a folyóiratban: Sütő András és az ellenpontos Szócs Géza, a mai szerveknek korántsem ismeretlen Markó Béla, a szabadeurópás Mircea Iorgulescu, az ismert disszidens, illetve forradalmár költő, Mircea Dinescu, Gömöri György egyetemi tanár Cambridge-ből, az arisztokrata származék Esterházy Péter, a későbbi Nobel-díjas Kertész Imre, a bukaresti magyar nagykövetségen diplomata státusban szolgált történész, Borsi-Kálmán Béla, sőt Göncz Árpád és Mádl Ferenc is.

Jelentem, hogy a megfigyelt különös magatartására jellemző egy 1994-ben írt – 1988 májusára visszapillantó – prózája, a *Bukarest, 2613 (-873) perc* című (a marosvásárhelyi Mentor által kiadott, *Megbolondult a kutyám* kötetben található). A novellisztikusan előadott történetben nem szerepelnek nevek; lehet, hogy a szerző szerint erre a drámaibb hatás kedvéért volt szükség, ám az is feltételezhető, hogy még 1994-ben sem akarta, nem merte leírni a különös eseménysorban érdekeltnek nevét. Dekonspiráljuk hát most, kikeről is van szó az „elbeszélésben”. A születésnap, amely köré szerveződött a szerkesztő-szerző bukaresti utazása, az akkor hatvanéves Domokos Gézáé; az ünnepelés helyszíne a bukaresti magyar nagykövetség. A *Korunk* aktuális főszerkesztője – akinek engedélye nélkül utazott Kántor Bukarestbe – Rácz Győző volt. A fogadás egyik meghívottja, az „elvtársi szintű szöveget” mondó „atyai néptanítónk”: Fazekas János, Ceaușescunak sokáig bizalmi embere. exminiszter: egy másik vendég, a panaszkodó, kitelepedni készülő „főszereplő – önjelölt”: Huszár Sándor. A szálloda, ahol ope-

ratív intézkedési terv áldozatának véli magát az elbeszélő, a Dorobanți. Akihez innen sikertelenül telefonál: a még itthon, Bukarestben élő kritikus, irodalomtörténész (egy kiváló Caragiale-könyv írója), Mircea Iorgulescu. A találkozás létrejöttében végül is segítő közös bukaresti barát: Szász János. Az egyetlen, már az „elbeszélésben” néven nevezett konkrétum az épülő Palota, Ceaușescu nagy álma, „A Nép Háza”, amelynek közelében, „bontásveszélyben” lakik Mircea Iorgulescu. Innen való a következő idézet: „Mindjárt ki is sétálhatunk utcájuk végére, ez a vég a végtenbe, a Szocializmus Győzelmébe visz, itt már megszűnnek az emberi méretek, itt sugárzik a Szocializmus Sugárútja.” Megjegyzem, ez a Palota ma a forradalom utáni Románia parlamentjének ad otthont. (Ahol K. L. mint felkért előadó beszélt a Szövetségről, az RMDSZ alapításának 10. évfordulóján, román politológusok mellett, a román politikai elitnek.)

Jelentem, teljes zavarban vagyok. De időszerűnek vélem felhívni a figyelmet mindezekre, a legalább ötven éve gyanús személyre. Más jelentésekből talán több is kiderül. A feladatot én mindenestre igyekeztem teljesíteni.

A szerkesztő vár és emlékezik

Az előbbi, rögtönzött (ön-föl-)jelentés segítséget kíván adni a Bukarestben székelő CNSAS-nak, a román titkosszolgálatok levéltárát felügyelő hivatalnak, hogy hamarabb készíthesse el az átvilágítási iratot, illetve *Korunk*-szerkesztők (Gáll Ernő, Balogh Edgár, Kántor) és fontos munkatársak (így Szabédi László, Méliusz József, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos) dossziéinak kiadható részeit megtalálja és ki is adja. Feltételezhető lévén, hogy erre a *Korunk* esedékes súlypontos számáig, a lapzártáig nem kerül sor, a szerkesztő emlékezésbe kezd, saját archívumában kutat, főként pedig emlékezik. (Ezzel esetleg segít a budapesti Történeti Levéltárnak is, hiszen a szálak – mint erre már utalás történt – átnyúlnak a határokon, a tőlük eddig megkapott gyér papírokon túl igencsak lehetnek K. L.-hez vezető utalások neves személyek és ügyek tárlóiban, például az 1962-es magyar írószövetségi közgyűlésről készült följegyzésekben vagy a nagy port kavart, először szamizdatként, mikrofilmen terjedő Bibó-emlékkönyvet körüljáró iratok közt. Ez utób-

biért ugyanis K. L.-t a határon túli, mármint budapesti Központi Bizottság illetékes főelvtársához is felhívták.)

És akkor térjünk át végre a harmadik személyről a normálisabb első személyes emlékidézésre, a „nyilvánosan és titkosan” jegyében.

Első „titkos” emlékem egy családi születés- vagy névnaphoz kapcsolódik. Természetesen nem mérhető ahhoz a születésnaphoz, amelyet Standeisky Éva esettanulmánya a historiába emelt. Az írók és művészek Kékgolyó utcai orvosa-barátja, az erdélyi gyökerű Tompa Kálmán 1958. január eleji vendégfogadásának mind az időpontot, mind a meghívottak személyét és számát tekintve különönböztetett súlya volt, következésképpen felhívhatta az illetékes budapesti hatóságok figyelmét a megfigyelés-lehallgatás különös alkalmára. Mi, a kolozsvári Mikes Kelemen utcában csak magunk között voltunk, a nagy család, apai nagynénéméknél. Én kisiskolás lehettem (negyvenes évek vége?), és csak egy jelenetre emlékszem vissza: unokatestvéreim unokatestvére (elvált, nekem akkor közép-korúnak tűnő asszony) egy csúnya vörös-kopasz kis emberrel jött, a pasas sokat ivott, és a hecc kedvéért koccintáskor bedugta az ujját egyik ifjú-felnőtt unokabátyám poharába; szegény bátyám, amúgy is ugratható, neki akart ugrani a disznó vendégnek, valahogy aztán visszatartották. Otthon tudtam meg a szüleimtől, hogy ez az undorító csúnya ember szekus tiszt (nem ezt a szót használták, most azonosítom a régi jelzést a maival), vigyázni kell vele. Ha jól emlékszem, nemsokára ez a „kapcsolat” mentette meg a lakást egy újabb szoba elrekvirálásától. (Egybe már egy román őrmestert költöztettek be. Az őrmesterék – lakáshivatal által kijelölt – utóda, kézimunkát és főzést tanító regáti tanárnő lesz aztán főszereplője a hetvenes években minket megcélzó szekus akciónak.)

Érettségi előtt egy-két évvel (nem volt akkoriban igazi érettségi, már és még) a mi iskolánkból vitték el Veress Zoltánt, Bodor Ádámot, Palocsay Zsigát és több társukat. „Derült égből” villámcsapás. (A mi osztályunk nem volt érintett, csak a nagyobbak és a párhuzamos „A”.) „Rendszerellenes szervezkedés”, gyerekfővel, gyerekésszel, majd szigorú börtönbüntetéssel. (Bodor Ádám részletesen ír róla díjazott interjú-könyvében.) Az ügynökök biztosan ott jártak a folyosón, tanáriban – nekünk, az iskolai IMSZ-bizottság tagjainak (Veress Zoliékat követtük tisztségben Lászlóffy Alival, másokkal) csupán a feladat jutott, hogy nyílt gyűlésen zárjuk ki a „bűnösöket”

a szervezetből. Utólag állapítom meg, hogy a Szekuritáté és a Párt (közvetve tehát az IMSZ, illetve KISZ, az ifjúsági csapat) kéz a kézben járt – ha egyesek nem is tudtunk róla.

Igazi találkozásom a Szekuritátéval – az első és tudtommal az egyetlen – a Bolyain, a Marianum épületében történt. Emlékezetem szerint az 1956/57-es tanévben, de már 1957-ben a titkárnővel hivott a dékán. A megadott teremben két fiatal magyar férfi ült, civilben. Talán be is mutatkoztak. Távolról kezdték, a helyzet veszélyességét ecsetelték. Mondták, öreg édesapámat az utcán golyó érheti. Nem fogtam föl rögtön a fenyegetést. Úgy egy órán keresztül példálóztak, gyomroztak – feltételezem, hogy évfolyamtársam, Páskándi Géza már letartóztatásban volt –, ellenséges akciókra utaltak, és együttműködésre, adott esetben jelentésre próbáltak rábeszélni. Ellenérvem egy volt: ha valami ellenséges ügyet érzékelek, ott az ifjúsági szervezet, ott teszem szóvá a dolgot. Elengedtek, soha többet nem próbálkoztak velem. (Egyikük egy ismerős magyar lányt vett feleségül. Tudtommal se férj, se feleség már nem él.)

Ne hazudjak: egyszer alighanem bent is jártam a Traian (Árpád) úton. Amikor már *Korunk*-szerkesztőként, az 1962-es emlékezetes budapesti hónapom (az Illyés Gyulával és sokakkal való megismerkedés) után sorozatban visszautasították útlevelekérésemet, kihallgatást kértem. Általában csak az útlevelesztály hivatalnokáig, legfeljebb a főnökéig sikerült eljutnom, egy alkalommal azonban zegzugos lépcsőkön-folyosókon át az útlevelekkel összekapcsolt épületbe vezettek át, valami civilek ültek a szobában. A legtekintélyesebb, kopasz „úr” érveimre azzal válaszolt, hogy gondolkodjam el, kik a barátaim, ki a főnököm; szavaiból egyértelműen Balogh Edgárra következtethettem. Nem tett a beszélő ajánlatot, nem fenyegetett. Csak épp hat évig nem adtak útlevelet – a „szocialista táborba” sem. A játszma később folytatódott, többnyire „nem”, néha „igen” eredménnyel. 1973 júniusában és 1980 májusában Nyugatra, egészen Londonig eljutottam, PEN-meghívóval, British Council pártolással. Utazás előtt az Írószövetség kolozsvári fiókjának Egyetem utcai székhelyén megkeresett Oprea, az értünk, írókért, szerkesztőkért felelős híres-neves, regényt is író szekus elvtárs (több kolozsvári költőhöz bejáratos volt, akkoriban még őrnagyi vagy alezredesi rangban, ám nyilván civilben); biztatott, ne kerüljek el senkit – úgy hallotta ugyanis, hogy nem akarok találkozni emigránsokkal.

Nem mondta persze, hogy kitől hallotta. Minthogy a meghívóim valóban Siklós Istvánék voltak (a BBC magyar osztályát vezette, költőnek is kitűnő volt), eszemben sem volt valakiket is kikerülni – olyanok éltek még Londonban, mint Szabó Zoltán, Cs. Szabó László. Az itthon, az Írószövetségben elvárt – bizonyára „illetékeseknek” továbbbított – beszámolóban leírtam, hogy semmi ellenséges megnyilvánulással nem találkoztam, kint a romániai magyar irodalomról beszéltem.

Tulajdonképpen itt fejeződnek be érdemi szerkesztőségi-írószövetségi, szekus vonatkozású emlékeim. (Amikor az elvtársaknak velem bajuk volt – ez nemegyszer megtörtént –, a megyei pártbizottsághoz hívtak, a pártos elvtársak ott vagy „terepre”, a szerkesztőségbe jöve igyekeztek megigazítani.) Sejtések és anekdotikus történetek persze bőven sorolhatók volnának: a szerkesztőségi írógépben felejtett jelentésről, Bori Imréék kolozsvári látogatását követően; ugyancsak Boriékkal sétálva a városban, többször is összefutottunk a „kémme” (Boriné szavai), más személy volt, kíváncsi kis ember, nem azonos a gépben-felejtővel. És az átkutatott íróasztalfiókjaink. A vendégeknek háttal ülő vagy a szerkesztői teremből kilépő kolléga, hogy semmit ne lásson-halljon. A „protokollfőnök” szerkesztő, akit időnként megkerestek, hivatalosan, a „szervek”. (Néha nekünk is elmondott ezt-azt, a vezetőknek bizonyára többet.)

Úgymond semleges helyszíneken természetesen folyamatossá vált a megfigyelés. Régi osztálytárs látogatásai már meg sem leptek, bár korábban megszakadtak találkozásaink. Az „elveszett” lakáskulcsunk, tanárnő feleségem iskolai órarendjének bekérése, elemista fiaink számontartása, illetve a váratlanul hazajött kisebbik „zavarkeltése” – az emeleti rekvirált szoba lakónőjének megrökönyödése, meglátva a gyereket itthon, a lakásban – szép történet, akár Ilia Mihály híres dossziéjába beilleszthető operacionális epizód, de nem tökéletesre sikerült akció. A lehallgató készüléket azért sikerrel behelyezték – az úgymond forradalomra következő napokban (hetekben?) szerelték ki, a tévéssé avanzsált nagyobbik fiú lefilmezte ezt az akciót, nálunk és más „jobb” embereknel; a filmet a román forradalomnak szentelt budapesti rendezvényen bemutatták. (Még egy anekdota: a soros *Tribuna*-főszerkesztő, egyben a megyei pártbizottság aktivistája, kétségbe volt esve, hogy nála nem találtunk lehallgatót, sem a telefon mellett, sem másutt a lakásban.)

Célszemélyé vált kalotaszentkirályi, pontosabban zentelki régi vízimalmunk is, lévén gyakori „találkahely” barátokkal, írókkal. (Még Csurka is járt ott – mindjárt be is törtek, távozásunk után.) Az okok közt, mint egyebekben is, közrejátszhatott a Tőkés családdal kialakult barátság, a malom átmenetileg közös birtoklása a Zsigmond–Tőkés famíliával. Lehet, a falubeli megbízottak többet tudnak arról, kik kerestek, amikor mi Kolozsvárt élveztük a csendes, néha zajos (egy-egy rádióadóknak is regisztrált) ellenőrzésünket, nyugalomunk itthoni szervi biztosítását.

Az információk kárpótlást itt akár abbahagyhatnám, ha egy-két, '90 utáni emlék nem tolna erősen fel. Például a kolozsvári Szent Mihály római katolikus plébánia kérése, azokban a hetekben, amikor még tartott a forradalmi lendület, én a Nemzeti Megmentési Front helyi központjában (a volt megyei bizottság épületében) kezdtem napjaimat, így alkalmam volt ismételtén nyilvánosan föltenni a kérdést: mikor adják már vissza a Szekuritáté által elfoglalt főtéri épületrészt, ahol a koldusruhákkal, egyebekkel fölszerelt „átöltöző” szektor működött. Kevés korabeli politikai eredményeim egyike, hogy a „volt” Szeku végül visszaadta a bitorolt egyházi területet. Pár hónappal később, Párizsban, hivatalos írószövetségi küldöttség tagjaként – a meghívás Franciaországból érkezett –, a kelet-európai könyv vásárán-ünnepén, kezet foghattam a disszidens Paul Gomával. A mi romániai (magyarra, némettel megtűzdelt) szereplésünk előtt tudtuk meg tőle, hogy visszaállították – a marosvásárhelyi események után – a titkosszolgálatok hivatalát. Emlékszem, a velünk lévő Marin Sorescu is megdöbbsent a hírre.

Válogatott olvasmányok

Nem a témához – semmilyen témához – kezdtem olvasni Esterházyt. Már régebbtől és csak úgy. Nem könnyű olvasmány, szüntelen csavaraival próbára teszi agyunkat, asszociatív képességünket – és türelmünket. De megéri a fáradságot. Mindenekelőtt nyelvi humorával. Világokat átívelő, összekötő láttatásával. Így hatott a *Harmonia caelestis*, a 2000-es kiadói év kiemelkedő eseménye. És aztán jött (2002-ben) a szomorú „melléklet”; a *Javított kiadás* mindennek mondható, csak szórakoztatónak nem. Tragikus könyv – de korántsem tragikus, hogy megjelent. Hogy Esterházy Péter

megírta. Apja, gróf Esterházy Mátyás hihetetlen ügynökmúltjának (fedőnév: Csanádi) hiteles, a Történeti Levéltárban megkapott dokumentumokra épülő történetét. Pontosabban: az ismeretlen apával való találkozása történetét. Az így kiegészült családtörténetet. Lezárta a múltat. Le lehet zárni a múltat? Szabad-e vájkálni ilyen mélységben a sebeken? Vitatják azóta is, pedig meggyőződéseim szerint ez a könyv (a két könyv együtt immár) Esterházy Péter írói és erkölcsi győzelme. Mert nem az elhallgatás az erkölcsös.

Bulgakov pokoljárása – a nagy Szovjetunióban – nem lep meg. Amiket írt, *A Mester és Margaritát* elsősorban, abból ott és akkor szinte természetszerűen következett a sorsa. Noha őt nem végezték ki, mint Babelt, Pilnyakot. Nem lágerben végezte, mint Mandelstam. Az 1917 és 1940 közt született naplók, levelek gyűjteményének magyar fordítása, a *Sárba taposva* (2004) persze ugyanolyan kórkép, mint a *Javított kiadás*, a maga módján. Csak itt nem a besúgó, az ügynök áll előtérben, hanem a besúgott, a megfigyelt, az így megalázott. A titkosszolgálatok nemzetközi történetéhez nem akármilyen adalék magának a naplónak a sorsa: egy házkutatás alkalmával elkobozták, Bulgakov később (Gorkij közbenjárására) visszakapta és megsemmisítette – a hatóság azonban gondoskodott másolatról, időben. Az utókor pedig élvezheti a szovjet paradicsom (a világ élen járó országa, a lenini–sztálini szabadság hona) szubjektív-objektív írói dokumentumát.

A többi már csak értelmezés, magyarázat. Vitalij Sentalinszkij könyve a KGB irodalmi archívumáról, a Ljubjanka kincseiről (*A fel-támadott szó* – franciául 1993-ban, magyarul 2000-ben) összefoglal, és új adatokat, összefüggéseket tár fel. Megtudjuk belőle, hogy a szocialista realizmus klasszikusának tartott Gorkijnek mekkora a dossziéja a KGB irattárában, hányféleképpen figyelték meg, hiába volt Lenin barátja. Vagy hogy „amikor tudomást szerzett arról, hogy Krupszkaja, Lenin özvegye listát állított össze azokról a művekről, amelyeket ki kell vonni a könyvtári forgalomból – egyebek között a Biblia, a Korán, Dante és Schopenhauer könyvei szerepeltek az összeállításban –, elhatározta, hogy lemond a szovjet állampolgárságról. Hozzá is kezdett a lemondó nyilatkozat megírásához, a vég-ső megfogalmazást azonban későbbre halasztotta.” Sentalinszkij mondotta egy budapesti konferencián, a Hamvas Intézetben, a KGB elődjéről: „A Cseka döntően begyűjtött, gyilkolt, valamit elégetett,

valamit megtartott a pincéjében. Utána jöttek Jagodáék, szintén begyűjtöttek, égettek, raktároztak. Utána Berija... Nem volt idejük, börtönbe kellett ültetni meg agyon kellett löni, nem volt idő, hogy olvassanak. Ezért most ez az archívum olyan hatalmas kincs, ami még mindig nincs rendbe téve.” (*Kísértő múlt*. Bp., 2004.)

A rendbetételnek sokféle értelme van. Az egyes intézmények történetének a feldolgozása nyilván messze túlmutat az irodalom körében (erről beszélt ugyanazon a budapesti konferencián Marius Oprea, „az ötödik hatalmi ágról”, konkrétan a Szekuritátéről és annak utóéletéről), de az irodalom sem vonhatja ki magát a szomorú megismerésnek ebből a szegmenséből. A pártállam és erőszakszervezeteinek dokumentumai az elmúlt évtizedben mondhatni sorozatszerűen kerülnek a magyar olvasó elé. Esetlegesen sorolom a kezem ügyében lévő kiadványokat: *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963* (Osiris, Bp., 1999); Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története* (Bp., 2000); Kiszely Gábor: *Állambiztonság (1956–1990)* – ebben a Korona Kiadó által (Bp., 2001) felvállalt kötetben a „Szerkesztő” Ilia Mihály ügye már külön fejezet; *Trezor 3.* – az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának harmadik évkönyve, Gyarmati György igazgató előszavával (Bp., 2004); és a Standaesky-kötet, a *Gúzsba kötve*, a kulturális elit és a hatalom viszonyáról (az 56-os Intézet és a Történeti Levéltár közös kiadásában, 2005-ben) – utóbbiban az irodalom már főszereplő, olyan célszemélyekkel, mint Déry Tibor vagy Püski Sándor.

És most már közeledünk az információs kárpótlás kérdéseivel napjainkhoz, a friss és legfrissebb média hírekhez, eseményekhez. A felsorolás kísérlete eleve reménytelen, három mozzanatot mégis emeljünk ki a hírhalmazból, a médiadömpingből.

Egy 2007 júliusában, a bukaresti *Cotidianul*-ban vele készített interjúban Tőkés László elmondja, hogy 1990 februárjában megkereste őt egy (volt) szekus tiszt, azt sugallva neki, hogy ő, mármint a Temesvárt ’89 decemberében hősi ellenálló, tömegeket a református templom elé gyűjteni tudó (már-már újkori szentként tisztelt) javasolja a Szekuritáté újraműködtetését – az ország biztonsága érdekében!

Egyre kevésbé számít szenzációnak, ám nem szűnő figyelem kíséri Szilágyi Domokos ügynökiratait, ezt az egész döbbenetes ügyet az életmű ismeretében történő értelmezéskísérleteket. A *Korunk*

sem akarhatja megkerülni a megkerülhetetlent, nyilván figyelembe véve, hogy már az 1956-os forradalom napjaiban írtak besúgói jelentést Sziszről is, egyetemi magatartásáról, politikai megnyilatkozásairól – többek közt arról, hogy az autonómiát mint a jogegyenlőség biztosításának egyetlen hasznos módját nevezte meg.

A harmadik futó utalás pedig szóljon a legmaibb máról, az empíriáról. (Amit a *Korunk* következetesen próbál gyakorolni; ezért szerkesztettünk súlypontot „Stigmatizáltak, megfigyeltek” címszó alatt már 2004 augusztusában; ott többek közt a két világháború közti neves erdélyi személyiség, a börtönbe zárt László Dezső megfigyelési dossziéjából lehetett adatokat olvasni.) Mit vállalhatunk ma? Emlékezéseket, tényközléseket, „érintett” személyek műveinek újraolvasását. Egy frissiben létrehozott, a magyarországi titkosszolgálati iratok lehető teljességének feltárását elősegítő bizottság elnökévé kinevezett régi disszidens, Kenedi János mint alapelvet szögezi le: „előbb empíria, aztán teória.” (*Élet és irodalom*, 2007. július 27.)

Válogatott olvasmányok, sokszor már válogatás nélküli empíria. Jó volna persze előbb-utóbb más olvasmányok után nézni.

A szerkesztő tanul

Tanulok új szavakat, új kifejezéseket. Évtizedekkel ezelőtt elég volt önvédelemből ennyit tudni: besúgó. Meg Szekuritáté, ÁVO. KGB. Ügynök. De egyre bővül a szótár: közszereplő, átvilágítás, lusztráció, célszemély, tartótiszt, operatív intézkedési terv, információs szabadság, korrupcionalizmus, protekcionizmus, titoktörvény, információs kárpótlás.

Mikor jön el az idő, amikor az értelmező szótárban e szavak, kifejezések mellé odaírható: (*elav*) – vagy legalább: (*elavulóban*)?

Markó Béla

A legfőbb hatásához

Mint apró szürke kamerák,
verebek forognak az ágakon,
zümmögő méhek rögzítik lépéseimet,
azt mondják, mindent tudsz rólam,
nem akarom, hogy vigyázz reám, Istenem!
Bekameráztad az életemet,
nem akarom, hogy lásd, amit teszek.
Röpködnek körülöttem besúgóid,
angyalaid nap mint nap jegyzetelnek
már az Édenkert óta,
Ádám és Éva szexbotránya
máig izgalomba hozza teremtményeidet,
hol vannak mikrochipjeid?
Melyik hangyádban törik recsegve-ropogva
darabokra a szerkezet, ha rátaposok?
Borzolódik a margaréta puha bársonya,
mint a szivacsba burkolt mikrofonok,
ne figyelj engem!
Ne nézz, ne hallgass!
Soha nem vagyok egyedül,
mindig velem vagy,
elküldted hozzám egyetlen fiadat,
hogyan kilesse bűneimet?
Szemek csillognak mindenütt,
parányi antennák fénylenek,
darazsak fullánkja, sündisznók tüskéje
éjjel-nappal remeg,
miért nem bízol bennem,
miért nem hagysz magamra,
miért figyeltetsz,
miért vagy ott, amikor behúzzuk a függönyt
és kiáltozva egymásnak esünk?
És ott vagy-e valóban?
Cseresznyék tökéletes gömbjei ragyognak,
a ribizskebokr áramkörei parázslanak,

áttetsző harmatcseppek szikráznak körös-körül,
vibrál a menny, akár egy mindig nyitva tartott
számítógép képernyője,
egyre erősebben hallatszik
a kódolt tücsökciripelés,
mindenki közvetít feléd,
mindenki lehallgat mindenkit,
mindenki emlékezik
s kínálgatja neked agysejtjeit,
hogyan hátha megőrzöd halhatatlanul,
mennyi alantas szándék,
az öröklét sunyi reménye,
a mindennapos árulás,
majd végül a biztos rothadás,
a roncsolt mikrofonállványként
széthulló gerincoszlopok,
a finom csapágyként elguruló csigolyák,
miért nem hagysz magunkra?
Miért figyelem én is annak az arcát,
akit szeretek?
Miért néz ő is nyöszörögve engem?
Mióta vettél nyilvántartásba?
Mióta nyitottál dossziét rólam?
Járnak-kelnek, csattognak, csivitelnek,
kakukkolnak, huhognak, dudorásznak, rőfögnek,
vijjognak, surrognak, lámpáznak,
sírnak, nevetnek mindenütt,
kilesnek mindent, hiába oltom le a villanyt,
hiába úzom el őket,
mert rögtön beindulnak zajtalanul
a pókok, a csótányok, az egerek,
infravörös távcsővel
kísérsz engem, hova rejtőzzem?
Ne figyeltess, Uram!
Ne félts!
Engedd, hogy hozzáférjek jegyzőkönyveidhez,
engedd, hogy megtudjam,
mit is követtem el,
amiért meg kell halnom?

Cseke Péter Szekusok és poloskák

Lapkivágásaim közt keresgélve az alábbi német nyelvű szövegre letem. Megjelent a bécsi Die Presse 1990. január 8-i számában. Szerzője Krizsán Árpád fotoriporter, az írás címe: Von „Wanzen” und alten Securitate-Bekannten („Poloskákról” és szekuritátés ismerősökről). Műfaja: fotoriport. Azt a mozzanatot rögzíti, amikor Mihai Călbăjos telefonszerelő megtalálja azt a – szobahőmérő nagyságú, tízezer dollár értékű – japán mikroelektronikai készüléket, amelyik a nyolcvanas évek végén a Szekuritáté kolozsvári lehallgató-központjába közvetítette a Cseke–Gyimesi-lakásban (Györgyfalvi út 182/30.) elhangzottakat. Szerettem volna megörízni az utókor számára a nem mindennapi leletet, de kéresemről az addig verejtékben úszó Călbăjos szemmel láthatóan ledermedt. Alább az is kiderül, hogy miért.

Krizsán Árpád írása, Borbáth Zsuzsánna fordításában:

„Pár nappal a Ceauseșcu-diktatúra bukása után Kolozsváron leszerelik a lehallgatókészülékeket. A telefonközpontok megkapják azokat a szigorúan őrzött listákat, amelyek azok nevét tartalmazzák, akiket nemrég még lehallgattak. A névsor alapján szakembereket küldtek szerte a városba, hogy felkutassák a poloskákat. Az ellenzéki Cs. Gyimesi Éva lakásában feszült a légkör: a telefonközponttól kiküldött férfi már másodszor próbálja megtalálni a poloskát. Évát és férjét, Cseke Pétert már 1983 óta folytonosan figyeli a Szekuritáté, gyakran kihallgatják őket, időnként, mint a karácsonyi bevásárlásokkor, a forradalom napjai előtt is demonstratívan követik. Nem titok, hogy a lakásukat is lehallgatták.

Poloskát nem találnak a lakásban, a telefonkészülékbe sincs beszerelve. Többórás keresés után, a kíváncsi tömbházlakók szeme láttára a szerelő felfedezi az eldugott szerkentyűt a lépcsőházban, a telefonhálózat kapcsolószekrénye mögött. Előbb persze fel kellett feszítenie a kábelszekrény ajtaját, amelyhez csak a szeku szakembereknek volt kulcsuk. „Ilyet életemben nem láttam” – álmélkodik a technikus is. Ő csak annyit tud, hogy egy erősítőről van szó, amelyik

a telefonkagylót mint mikrofont működteti. Az egyik darabon a következő felirat olvasható: „Made in Japan.”

De ez a csodaszerkentyű sem mindig működött hibátlanul. Cseke Péter elmesélte, hogy időnként a telefonszámlájuk hihetetlenül magasra ugrott. Valószínű – fűzte hozzá ironikusan –, hogy a telefonbeszélgetéseink lehallgatását is velünk fizettették meg.

A munka befejeztével a szerelő újabb megbízatásért jelentkezik a központnál. Az ominózus listát sosem kapja kézhez, felettesei mindig csak a következő nevet árulják el neki.

Keszthelyi Andrással elkísérjük hát a Pascaly utcába, de az épületbe nem mehetünk be. „Vannak itt még titkok!” – adja tudunkra diplomatikusan. Várakozás közben derül ki, hogy Keszthelyi egyik „ismerőse” napok óta figyel bennünket, amitől kiráz engem a hideg. András ugyanis az *Ellenpontok* című szamizdat polgárjogi folyóirat belső munkatársa volt 1983-ban, akit két évvel később arra kényszerítettek, hogy áttelepüljön Magyarországra. Nos, a györgyfalvi telefonközpont előtt ráismert arra a szekus-ügynökre, aki annak idején mindenképpen ki akarta cserélni az ő telefonját is...”

Az 1989. december 21. és 1990. július 10. közt átélt eseményekről nekem is vannak folyamatos feljegyzéseim, és azok is egy újság hasábjain jelentek meg – majdhogynem naplószerűen. Később kötetben is közreadtam ezeket (Korfordulós újesztendő. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994). Ám ahogy most újraolvasom „szerkesztői feljegyzéseimet”, meglep, hogy a „fordulat utáni” új teendők tömkelegében nem írok a lakásunkban zajló háromnapos „poloskairtásról” (sem). Nyilván, arra gondoltam, hogy a falusiak hetilapjának, a Falvak Népeinek az olvasóit aligha érdekelhetik az efféle történetek. Amidőn pedig – 1990 májusában – a Korunkhoz kerültem, az újabb teendők közelében már „távolinak” éreztem ezt a ma is „forró” témát.

Azt persze kezdettől (1983-tól?) sejtettettük, hogy lehallgatókészülék működik a lakásunkban, csak azt nem tudtuk, hová rejtették. Az elhangzott szavaknak ugyanis következményük volt – főként a nyolcvanas évek végén, és olykor egyik napról a másikra. De most nem ezekre – a különben messzire vezető részletkérdésekre – akarok kitérni, inkább a fenti szöveggel kapcsolatos tényeket sze-

retném rögzíteni. (A magam számadását különben is megteszem, mihelyt a múlt évben kikért szekus-dossziémat kézbe vehetem.)

Azokban a „forradalmas” napokban a legnagyobb élményünk az volt, hogy egy diktatúra ellen tüntető menet élén, illetve a görög katolikus katedrális bejáratánál viszontláthattuk Doina Corneát. Majd a Szabad Román Televízió képernyője előtt a korábban házi őrizetben tartott Mircea Dinescut. Egyetemi franciatanárunk számtalan üzenetét első feleségem, Cs. Gyimesi Éva juttatta ki Nyugatra, ugyanő szervezte meg, hogy a külvilágtól elzárt családja élelmiszerekhez, szívbeteget férje pedig életmentő gyógyszerekhez juthasson. Nem tudom, hogy a D. C. vezényletével megalakuló posztkommunista hatalom (a Nemzeti Megmentési Front Ideiglenes Kolozs Megyei Tanácsa) milyen elvek/szempontok szerint válogatta meg az embereit. Tény, hogy a legbuzgóbb „ifjú forradalmárok”-ban rendre szekus követőinket fedezhettük fel, a telefonlehallgatások megszüntetését pedig attól a Iulian Topliceanu hadsereg tábornoktól kellett kérnem a Nemzeti Megmentési Front Kolozs Megyei Ideiglenes Tanácsának alakuló ülésén, aki december 21-én Kolozsváron a diktatúra ellen felvonuló tömegbe lövetett.

Mihai Călbăjos telefonszerelővel sem találkoztam korábban. Az a magas, szikár alak, aki hibabejelentéseink után – időnként kellő baksis ellenében – „működőképessé” tette a készülékünket, egy életre eltűnt a környezetünkből. Călbăjos viszont csak harmadnapra találta meg a lehallgatót. Intuíciója segítette hozzá, hogy felfedezze.

Amikor megpillantotta, időzített bombának hitte.

Bevallása szerint akkor ismerte meg a félelmet.

Mi akkor búcsúztunk tőle.

Gálfalvi György Átjárások

Részlet a *Kacagásaink* című emlékiratból

A célszemélyek dossziéi között nagy volt az átjárás, egyes jelentéseket a Megyei Felügyelőségek ide-oda küldözgettek tájékoztatásul, s ilyenkor a megyehatár sem jelentett akadályt. Az én dossziémban Markó Bélán kívül a Sütő Andráséból található a legtöbb jelentés másodpéldánya, de többször találok átirattal megfejelet másodpéldányt Farkas Árpád és Pusztai János dossziéjából is. A Kányádiéból csak egyszer, az viszont elég terjedelmes.

Íme:

Belügyminisztérium

Kolozs Megyei Felügyelőség

Iktatószám: 0042519/1984. 06. 13.

Szigorúan titkos

2. sz. példány

JELENTÉS

1984. 06. 10.-én „Károly” célszemély (ezúttal Kányádi a célszemély – G. Gy.) a marosvásárhelyi Gálfalvi Györggyel, az „Igaz Szó” folyóirat szerkesztőjével beszélgetett, akinek felesége is jelen volt.

Célszemély Andriska konfirmálásával kezdi a beszélgetést (ez valami keresztelőféle a katolikusoknál, mert az Áron vallási nevet kapta). (G. Gy.: első áldozás. Andriska K. S. fia – az előbbi zárójel a fordítótól származik.)

Gálfalvi tájékoztatja a célszemélyt a Sepsiszentgyörgyön történetekről, amiről célszemélynek nem volt tudomása. Biztosítja, hogy teljesen hiteles a dolog, hiszen Markó Béla éppen ott volt. Tehát: „szerdán 13,30 órakor Mihai Viteazul szobra alatt felrobbant egy bomba, csak (kihúзва) halt meg. A szobornak semmi baja, de a robbanás betört a szomszédos házak ablakait.” Komoly razzia kezdődött ezekben a lakásokban. Markó Béla, aki a szüleinél tartózkodott Sepsiszentgyörgyön, éppen látogatóban volt (kihúзва)-nál egy tömbházban ezen a téren, s még a delegációja sem volt nála, így el kellett hoznia, hogy bemutathassa az ellenőrzéskor. Még azt is elmondja, hogy a szobor

alatt volt egy doboz, „többen látták, s valószínűleg érintésre robbant. Képzelted, milyen atmoszféra volt ott”.

Célszemély nem kommentálja, mert mondani akar valamit Farkas Árpírról. De Gálfalvi is megszakítja, hogy Árpírról beszéljen: – elvettek tőle egy fél normát (G. Gy.: fizetést), akárcsak Panektól, nagyon rosszkedvű, (kihúzza). Célszemély tudja (kihúzza), de szerintem nem kellene annyira kiborulnia a fizetés miatt, hiszen neki, a célszemélynek kisebb a jövedelme, s nem panaszkodik. Tőle semmit sem közölnek, az „Utunk” nem fogadja, Ratz-cal (G. Gy.: Rácz Győző) összeveszett. De ő közöl Magyarországon, pénzt szerez ott, s amikor odamegy, felöltözik az egész családjával. Amint Gálfalvi Markó Bélától hallotta, Farkas Árpi szándékozik kitelepedni, amivel célszemély nem ért egyet.

Gálfalvi nem találkozott célszeméllyel Kacsó Sándor temetése óta, s akkor nem volt idejük beszélgetni az őt foglalkoztató gondjairól – két lánya felkészítéséről az egyetemi felvételre (már ilyen korán!!!), az egyik VII., a másik IX. osztályos. Információt kérnek a célszemélytől, habár lánya biológiára szeretne menni. Célszemély Sándorkáról beszél (G. Gy.: K. S. fia), de azt tanácsolja, hogy beszéljen Hann-nal Marosvásárhelyen, mert az ő lánya egyetemista biológiai szakon.

Célszemély arról beszél, hogy kiadna egy kis kötetet az eger-meseregényéből, ami folytatásokban jelent meg „A haza Sólymai”-ban. (Magdi – Kányádi felesége – G. Gy. – megérkezik Andriskával stb.)

Gálfalvi még szeretné tájékoztatni, mik történtek, amióta nem találkoztak, de célszemély megkérdezi, hogy igaz-e, miszerint Hajdu Gy. kijelentette, hogy neki és Sütőnek nincs mit keresniük itt az országban. Gálfalvi megerősíti, igaz, Hajdu így mondta, majd részletezni kezdi a következőt: 27-én (októberben) ház kutatás volt (az úrnál – nála) otthon – célszemély tájékoztatja, hogy tudja ezt Bélától, de Gálfalvi figyelmen kívül hagyja a megjegyzést, s célszemély felhívja a figyelmét, hogy ezt a szobát lehallgatják.

Gálfalvi elmondta, hogy a ház kutatás után egy ideig kórházban volt (befertőződött a fülem – G. Gy.). Majd azt, hogy miközben Bélával javítottak valamit a kocsiján (Skoda), Bélának elmondta, hogy Hajdu az év végi értékelésben javasolta Gálfalvinak és Farkas Árpinak, hogy több politikai érettséget tanúsítsanak a saját írásaikban és az általuk szerkesztettekben is. Ő úgy érezte, hogy ez egyenlő a

(kihúzás), s felelősségre akarta vonni Hajdut, de azt mondták, fizetés nélkül marad, s végül az értékelési lapja (amit ő, Gálfalvi nem írt alá) a többivel együtt adódott vissza.

Jánosházy közölte Hajduval, hogy Gálfalvi beszélni akar vele, de egy hétig nem fogadta. Végül is fogadta, s erkölcsi prédikációt tartott arról, hogy nem tartja be az utasításait, s ajánlja, hogy fontolja meg: ha nem ért egyet a párt felsőbb utasításaival, akkor hagyja el az országot, ő is és mások is, akik így gondolkoznak, itt említette célszemély nevét, meg Farkas Árpit és Markót; Sütőről nem esett szó. Hajdu még azt is mondta, hogy nem az ilyen emberek szolgálják a magyarságot – ezt egy gyűlésen is elmondta –, „nem az olyan emberek, akik felelőtlenül szájálnak, mint Kányádi és Sütő, hanem én (Hajdu), aki (kihúzza) tettem annyit a magyarságért egy nap alatt, mint Sütő és Kányádi egy életen át, s ezek miatt a felelőtlen emberek miatt vannak bajaink”. Gálfalvi rögtön elmondta Sütőnek, s telefonált Farkas Árpinak. De Árpi (kihúzza) pontatlanul adta le az esetet Ablonczinak, azt állítva, hogy Sütőt és a célszemélyt utasította ki az országból.

A rettenetesen felháborodott célszemély törvényre akarja adni Hajdut azért, amit a gyűlésen mondott, de nem azért, amit négyszemközt mondott Gálfalvinak, aki megerősíti, hogy Hajdu a gyűlésen is mondta, hogy célszemély „felelőtlenül szájal”, jelen volt Székely János is.

A dühös célszemély kijelentette, látni akarná ő a Hajdu harcának eredményét. Gálfalvi még elmondta, hogy Hajdu kijelentette: mindenkit ő húz ki a szarból, mert mindenki hozzá jön, nem Kányádihoz vagy Sütőhöz, a magyarok dolgait ő intézi. (...)

A célszemély elmondja: sajnálja, hogy Rácz arcába vágta a poharat, vagyis inkább azt, hogy ez egy fogadáson történt, de tulajdonképpen sem sajnálja. (!!!) Elmagyarázza az esetet, valamint hogy őt feljelentette a pártnál: azért tette, mert Rácz egy dicsőítő írást írt. Még nem hívták felelősségre vonásra, de „A történetet egy szonettel lezárтам”. Tovább beszél a szürke szonettekéről, amelyeket Bisztricsányi közölt a rádióban, így van jóváhagyása külföldi közzétételre, s meg is jelent néhány Magyarországon (a Tükörben karácsonykor). Áttér a „Dél csillaga alatt” című versciklusára, felolvassa Kacsó Sándornak dedikált versét, majd a Kétszemélyes tragédiáig jut. A teljesen elképedt Gálfalvi kérdésére a célszemély elmondja, hogy az engedélyezést az Aradon összeült komissziótól kapta, amely Kocsik Jósikából, Ko-

vács Gézából és Znorovszki Attilából állt. (A neveket suttogja és nevet!) Nevet Gálfalvi is, amikor megtudja, hogy ráadásul a „Megének-lünk, Románia” keretében mutatták be a darabot. Célszemély megmutatja a beszámolót a helyi lapban és a plakátot, „ezt a címet adták, de szerepel Kétszemélyes tragédiaként is”. Gálfalvi kijelenti: „ha ezt lenyelték”, a célszemélynek van hivatkozási alapja!

A célszemély beszél nekik az egérkés folytatásos történetről, amit a „Haza Sólymai”-ban közöl, s amiből kötetet állít össze a Móra Kiadónál. Áttér a Napsugár nagy példányszámára, valamint az elhatározására, hogy nem ír nekik addig, ameddig tehetségtelen költők írnak oda, az ő írását, amelyben Kósra hivatkozik, kivették. Elmeséli a kisegér történetét, a „gyíkokat” (a poéta kisegér feláldozását üldöző macskák által, mert nem akart szatírárt írni!). A hölgy (a feleségem – G. Gy.) elmesélte, hogy az egyik kislányuk, amikor kicsi volt, azt mondta: „Ugye, az egerek azt hiszik a cicákról, hogy azok románok?”

A célszemély egy üveg bort hoz, nem engedi, hogy Gálfalvi elmondja, hogyan járt Máramarosszigeten, hanem mesélni kezd Toró Tibiről, akit zaklatott a Securitate, de nem kellett jelentkeznie. Az Úr (Gálfalvi) mondja, hogy szokás szerint a közlekedési osztályra hívnak (így csaptak be a házkutatáskor – G. Gy.).

A célszemély suttogva közli, hogy mit tett volna ő a híres tanár, Toró helyében. Gálfalvi is suttog valamit a házkutatásával kapcsolatban, az ártatlanság vélelmét említi, s valamit az ügyességgel kapcsolatosan, hogy végül arra a következtetésre jusson, miszerint helyesen járt el a házkutatáskor, mert tőle más könyveket vittek el, mint amit más esetekben hallott.

Isznak. Célszemély érintőlegesen emlegeti az új magyar iskolát Medgyesen, aminek a hölgy nagyon örül, hogy még ilyent is hallani.

Gálfalvi elmondja, hogy levelet kaptak Csiki Lászlótól, amiben beszámol az új lakásukról a Városliget közelében, de azt is mondja Csiki, hogy csak 5–6 évet töltött ott, többet nem, mert ő vándorló szellemű, csak azt nem tudja még, merre indul.

A hölgy hozzászól, hogy Csikiék két gyermeke engedélyt kapott a minisztériumtól, hogy orosz nyelv helyett románul tanuljanak, a felesége pedig fordít románból.

Célszemély igazat ad a magyarországiaknak, akik felháborodnak, mert a betelepülők állást és lakást kapnak, amire ők évek óta várnak. Hirtelen áttér magyarországi utazására Ioan Alexandruval,

amire az úr (Gálfalvi) megjegyzi, hogy „ez jó diplomáciai húzása volt a célszemélynek”, amit nem mindenki értett meg, ugyanis ő hallott arról, amit Ioan Alexandru jelentett ki az írószövetségi gyűlésen és egy sepsiszentgyörgyi találkozón.

Célszemély beszél arról, hogy nem kaptak engedélyt az öt kolozsvári költő verseit tartalmazó kötet magyarországi publikálására (hogy mennyire bátran harcolt ő és miként fenyegette Noja), s hogy végül is megijedtek és elengedték őt Magyarországra a nívódíj átvételére.

Most a PEN Klub meghívására elmegy, már megvan az engedély Bukarestből. Reméli, hogy augusztusra megjelenik közös kötete Csoórral és Sulyok Vincével, majd egy finnországi antológiában is szerepel. Beszél Farkas Jánossal (főnökével), aki megadja az ajánlást, de, amint mondta – a párt fog határozni. A célszemély gyanítja, hogy most „fakad ki a seb”, s biztosan orrkoppintást kap majd a Rácz-ügy miatt is, s azt fogják mondani, hogy az aktivisták nem mehetnek külföldre. A célszemély szándéka, hogy erre azt fogja mondani: „mától én nem vagyok az”, pedig hogy adja be a felmondását több mint 30 évnyi munka után, a feleségének nincs állása, élhetnek majd külföldön (internacionális) segélyből.

Rögtön folytatva előadja Szabó Gyula (kolozsvári nyugdíjas író) esetét, akinek ötször utasították vissza az útlevelet, s Panek telefonon mondta neki, hogy a célszemély valószínűleg az ő emberük, azért jön-megy, ahova akar s amikor akar.

Gálfalvi nem érti, miért nem engedik ki Szabó Gyulát. Célszemély szerint a „(kihúzza) memórium” miatt, amit egyedül írt.

Célszemély helyi újdonságokkal folytatja: Gáll Ernő lemondott, s úgy néz ki, hogy a hülye Rácz lép a helyébe, amitől Kántor Lajos is retteg, és hogy a Korunkban nem írhatnak a Farkas Árpai kötetéről. Célszemély megmondta Lajosnak, hogy nincs amiért kétségbeessen, mert lehet másként is reagálni különböző dolgokra. Az úr (Gálfalvi) viszont szkeptikus, nem hiszi, hogy erre érvényes lenne a mondas, miszerint „minél rosszabb, annál jobb”, mert semmit sem lehet tenni, ha valamit megtiltanak vagy felszámolnak.

Célszemély megnyugtató, hogy nem oly kategorikusak a tiltások, s ezt sem lehet a végtelenségig művelni, mert csak figyelembe kell venni, hogy az embereknek kenyérre van szükségük. Szabó Gyula esete más. A hölgy véleménye szerint Sütőnek kellett volna közbelépnie, harcolnia ez ügyben már korábban, nem most.

Célszemély emlegeti egy régi vitájukat, még 1970-ben Svédországban történt (kihúzza), és nem úgy kell politizálni, hogy nem tudja, milyen problémáknál kell közbelépnie. Elítéli, hogy Sütő engedte a lányát kitelepíteni a Magyar Népköztársaságba, bírálja egy publicisztikai kötetét, amit épp most olvasott újra, negatív kommentárokat fűz az Egy lócsiszár virágvasárnapjához.

Gálfalvi érdeklődik a Napsugár szerkesztőségéről, mert úgy hallotta, Farkas János panaszkodik Zöld Margitra. Célszemély mondja, hogy amióta ott van Rudi (Németi Rudolf – G. Gy.), ő viszi egyedül a lapot, s célszemély, bár leadta a teljes normáját, ott kell ülnie a szerkesztőségben. (!) Az a véleménye, hogy nagyon jó lett volna, ha Markó jön a szerkesztőségbe, lehetett volna belőle főszerkesztő. Jelenleg már nincsenek szabad állások, de ő azon gondolkozik, hogy nyugdíjba mehetne, hiszen az írószövetségi kiegészítéssel annyi lenne a nyugdíja, mint a jelenlegi fizetése.

Gálfalvi gondterhelt, nem tudja, mi történik, ha Hajdu beváltja a fenyegetését, s elküldi a laptól és az országból. A két kislányára gondol, akiket taníttatni kell. Hajduval nem beszélnek egymással, Jánosházyval üzengetnek, folyton azt keresi, hogy mivel idegesítheti, provokálja, hogyha kirobban belőle az idegesség, s tesz valamit, akkor azt fegyelmi eljárásra felhasználhassa.

Célszemély elmondja, hogy őt is felbosszantotta, hülyeségeket beszélt, Hajdu (kihúzza) s az édesapjánál házkutatást tartottak.

Gálfalvi mondja, nincs mit csinálnia, ő semmiképpen nem fogja megírni, amit tőle kér, de lenyelni sem tudja (a Hajdu viselkedését). Célszemély fenntartja, hogy nem lehet kötelezni a rendelésre írást, ő meg is mondta a főnökének: ha kötelezi, akkor ő a legmagasabb fórumokhoz fordul, hogy állás elvesztéssel fenyegetik, ez pedig nem szocialista elv.

Hirtelen témát vált: talán elvonul a szülői házba, aminek kertjét bebiztosította az ellen, hogy az állam kisajátítsa, mégpedig azzal, hogy a kertbe temette el az édesapját. Folytatja a hosszú történetet a temetésről sok öndicsérettel, a díszlovások miatt.

Aztán a célszemély megkérdi Gálfalvit, hogy mely nagy tetteket hajtott végre Hajdu a magyarság érdekében, amelyekkel annyira dicsekszik, de meg sem várja a választ, elmondja annak a színésznőnek az esetét, akinek elintézte, hogy külföldön készítsenek protéziseket a balesete után.

Gálfalvi még elmondja, hogy Hajdu folyton előhozza, hogy mindezzel hozzá fordulnak az emberek: lakás-, állásszerzés. Célszemély felkiált, mint akit megégettek: Nem igaz, azokat ők küldik hozzá! Gálfalvi viszont hoz egy példát, amikor Hajdu intézkedett: a személyi titkárának, Borbély Istvánnak – aki nem is olyan fekete, mint gondoltuk – a feleségét behozatta faluról a városba tanítani, ugyanakkor a Markó felesége már 10 éve falun tanít, de hát Markót nem tudja úgy használni, ahogy akarja.

Célszemély elmondja, hogy nem akart író-olvasó találkozóra menni Makfalvára – ami a Hajdu körzete –, főként egy ilyen kitörés után, mert ahol járt, ott az embereket meghurcolja a Securitate.

Gálfalvi emlegette, hogy Hajdu erősen megváltozott november-február közt, előtte jó kapcsolatban voltak, még azt is mondta, hogy „védenünk kell egymást”. A bátyja (a Gálfalvié) Hajduval beszélve megtudta, hogy a célszemély ellen felhozott vád: Szócs Géza köréből származó értesülés szerint célszemély helyeselte a Csoóri–Duray-könyvről hallott pozitív véleményt. Pontosítja, hogy ő soha nem beszélt Szócs Gézával a könyvről.

Célszemély felháborodottan beszél Szócs Gézáról: hogy beszélt vele, amikor kijött a kórházból, a beszélgetés a szekussal, elítéli Arát (Ara Kovács Attila), aki Magyarországra érve áttért a disszidensek oldalára, akárcsak Gazsi (Tamás Gáspár Miklós). Megint Gézát bírálja, aki mindenkihez elmegy, az emberek panaszkodnak rá, ő hazudik nekik, hasonlóképpen történt a Călătorul (Király Károly) meglátogatásakor is. Aztán, épp a Magyarországra való utazása előtt Livia (az Írószövetség titkárnője) megmutatott neki egy iratot, ami az aradi milíciától érkezett, s arról írnak, hogy Géza volt (kihúzza) az Astoria hotelben (kihúzza), nem volt bejelentve a szállodába, s szemtelenül beszélt a (kihúzza) és állása sincs. Nem szabad ilyent tenni. Felemlégeti szakítását Gaál Annával, aki meglátogatta a kórházban, amikor azt hazudta, hogy súlyos állapotban van. (kihúzás)

Magyarországon, amikor (kihúzás). Célszemély vádolja, hogy nem tartotta be a törvényeket, le kellett volna tennie a hotel recepciójánál a személyazonossági igazolványát, ahogy célszemély is mindig megteszi, nem altat idegeneket, s senkit sem kever bajba, amikor ő is bajban van.

Célszemély elmondja, hogy beszélt Călătorullal, aki felelősségre vonta Sabăut (Szócs Géza), mert megjelentette az emlékiratait az

engedélye nélkül. Úgyhogy a célszemély számára „ez nem tiszta dolog”, amiképpen már pontra tette egy telefonbeszélgetésben.

Az úr (Gálfalvi) elmondja, hogy Géza bele akarta vinni egy hazugságba, amit ő elutasított, mire Géza azt monda, hogy ő egy bűnösen becsületes (...)

A mondással, hogy „alma nem esik messze a fájától”, célszemély áttér a Géza apjára. (kihúzás)

Gálfalvi kezdi mondani, hogy ő is beszélt Szócs Pistával telefonon, de célszemély megszakítja, mondván, hogy a telefont egész biztosan lehallgatják. Majd továbbra is Gézát szidva elmondja, hogy Géza hiába is bizonygatja, hogy semmi kapcsolata nem volt a csíkiakkal (akiket letartóztattak), mert azokat miatta vitték el. Célszemély szeretné, ha Géza elmenne. Gálfalvi hallotta, hogy el akar menni. Célszemély biztos abban, hogy Magyarország fogadja. Hirtelen áttér a Duray-problémára, akit a legújabb hír szerint azért fogtak le, mert valami kiáltványokat találtak egy Magyarországra tartó postavagonban. Célszemély biztos abban, hogy ez provokáció, tudta azt, hogy veszélyes.

„Károly” előadja nekik az ismert teóriáját: „csak az Alkotmány és a törvények szerint szabad, betartva a játékszabályokat.” Gálfalvinak még eszébe jut az is, hogy a Gézával való beszélgetésben, amikor az meg akarta győzni, hogy hazudjon (az unokaöccse halálával kapcsolatban), akkor ő azt válaszolta, hogy ezt nem szabad, mert majd akkor sem hisznek neki, amikor az igazat mondja.

Célszemély elítéli Csoórit, mert az előszóban nem tudta differenciálni a problémákat. Gálfalvi kiment a szobából, ezalatt a felesége elmondta, hogy amikor a férjét behívták a Securitatera, azt mondta otthon, hogy mindez (kihúzza). Ők meg sem keresik Gézát.

Célszemélynek eszébe jutott egy részlet a szekussal való beszélgetésből, amikor az megkérdezte tőle, hogy szerinte normális-e Géza, amire célszemély azt válaszolta: „Ezt maguknak kell tudniuk, mert a maguk intézményében volt.” (Tölgyes) Az a beszélgetés arra vonatkozott, hogy Géza táviratot küldött Straussnak, gratulálva a választási győzelemhez.

Aztán áttér a Fazekas-látogatásra – kaotikusan előadva, összekeverve egyéb dolgokkal, de amiből kitűnik, mennyit rohangált ő, a célszemély, hogy autót szerezzen számára, s mennyire irreálisan gondolkodik az öreg. Még elmondja, hogy hozott két, a nagyfőnököt

üdvözlő írást, hogy azokat a célszemély véleményezze, amiért ő rettenetesen leszidta, s ugyanúgy Beke Gyurit is. Egy kis zárójel Bekével kapcsolatban: Gálfalvi megtudta, hogy csak rémhír volt a Beke kitelepedési szándéka, amit Panek terjesztett.

Célszemély hozzáfűzi, hogy igaz, hogy van az a 34 oldalas feljelentés a szekustisztnek, de Gyuri (Beke) lefordítja, idézetekkel, s az Írószövetség asztalára teszi. Az Úr (Gálfalvi) ismeri az esetet.

Célszemély Fazekas Jánossal folytatja, hogy mennyire erőtlén, mennyire nevetséges volt, amikor felutazott Bukarestbe, hallva az Andropov halálhírét. Gálfalvi is sajnálja, „a szerencsétlen azt hiszi, hogy (kihúzza) visszaveszik!” Aztán elmeséli, hogy már régebben magához hívta Sütő, nála volt Fazekas is. Gálfalvi azt hitte, hogy a beadványuktól lesz szó (nem derül ki, hogy miről), de teljesen másért hívták: meghalt Fazekas nagybátyja, aki vasúti munkás volt, s Fazekas közölt róla néhány adatot, aminek alapján meg kellett volna írni a gyászbeszédet. (Visszautasítottam – G. Gy.)

Célszemély részletezni kezdi, hogyan utazott Sütővel a Fazekas apjának temetéséről, s hogy ő Sütőt (kihúzás), s az öreg odaadta az apjának a verseit, hogy kijavítsa, s nem akarta megérteni, ez nem irodalom, fogalma sincs az irodalomról. Elítéli Fazekast, mert ellenszolgáltatásokat igényel. Például, amikor hozzásegítette gáztűzhely beszerzéséhez, utána irányítani akarta célszemélyt, hogy mit írjon, amit természetesen visszautasított. (Kacagnak!!) Célszemély nem mulasztja el, hogy dicsekedjen: mennyi autót szerzett „Florescu” által magyar értelmiségieknek anélkül, hogy valamit is akart volna ezért.

Aztán célszemély elmondja, hogy ő nem emigrál, hiszen minden egyes iskoláért harcolt. Mit is mondhatnának? Azt viszont szükségesnek tartaná, hogy a magyar fiatalok ösztöndíjakat kapjanak nyugati tanulmányokra, mint egykor a papok, hogy a mostani értelmiségit magas kultúrájú fiatalok váltsák.

Gálfalvi mondja, hogy Benkő Samu fián kívül senkit sem tud, aki külföldön tanulna, de most készül a Székely János fia, az engedélyt hozzá Hajdu segítségével szerezték. Azt is elbeszéli Gálfalvi, hogy Székely János próbálta őt meggyőzni, hogy Hajdu nem más, mint egy szükséges csavar, s ha nem lenne ő, akkor lenne más helyette. Ugyanígy beszélt régebben Panek, de most erősen háborog miatta. Valamikor ő (Gálfalvi) mozgósítani akarta a Hajdu környezetében lévőket, hogy próbálják meggyőzni (nem pontosítja, hogy mire), de

Panek azonnal beárulta, s azóta nincs is jó kapcsolata vele. Igaz, Panek néha felhívja telefonon, s Hajdut átkozza, szidalmazza.

Célszemély dicsekszik, hogy ő békítette ki Paneket Balogh Edgárral és Gáll Ernővel, majd elmondja, hogy Sütőnél volt egy kemény Hajdu-ellenes beszélgetése.

Gálfalvit nagyon meglepte magyarországiakkal beszélve, hogy azoknak fogalmuk sincs, ki Hajdu, és azt hiszik, hogy itt egy maffia működik ellene.

Gálfalvi tájékoztatja „Károlyt”, hogy Csoóri Amerikába készül, erről célszemélynek eszébe jut a saját utazása oda, s felháborodva mondja, hogy Pálffy Pitzur (sic!) és Czine Miska nem vettek részt a Ioan Alexandruval való találkozón.

Gálfalvi ismerteti az új, kéthetes hírt, miszerint Sándor (Csoóri) elfogadta Aczéltól az új folyóirat – „Hite” lesz a neve (G. Gy.: Hitel) – vezetését, a többi szerkesztő: Csengey Dénes, Pitzur – aki eljön az ifjúsági laptól –, Moldovan (Moldován) Domokos (közeli rokona Keszthelyi Gyulának – n. n.) és Czine Mihály.

Célszemély panaszkodik, hogy a magyarországi újságírók, folyóiratok ritkán, nehezen érkeznek, de valójában nem is nagyon érdekli, „karanténban vagyok”, inkább olvas Horatiust, Shakespeare-t.

Beszélnék Domokos Gézárról. Mindannyian örülnek, hogy megmenekült, de sajnálják, hogy baj van a szívével. Gálfalvi arra gondol, milyen szörnyű lenne, ha elvennék a „Kriteriont”, s ez biztos szándéka lehet valakinek. Célszemély szeretné az új évig befejezni a zsidókról szóló kötetét s leadni a „Kriterionnak”, „amelyet megbíráltak, hogy nem segíti a homogenizálást”. Néhány szó az itteni antiszemitizmusról – C. Vadim Tudor könyvéről –, de főként arról, hogy magyar-ellenes vers is van benne, de ezt nem támadja senki. (?????)

Célszemély versfordításról beszél, a klasszikusokról (Rilke stb.), aztán panaszkodik, hogy mindenki a benzínről és az élelemről beszél, de ő megelégszik a zsíros kenyérrrel s a rántottával, s néha hoznak valami ennivalót falusi olvasói. (!!!)

Hitelesítette
Rusu Valer kapitány

A dosszié száma: 00258/787

1984. 06. 26.

készült két példányban.

*

Pusztai Jánost személyesen még nem ismertem, amikor írásait már számontartottam. Az *Ifjúmunkás* riportereként egyik első utam Nagybányára vezetett, hogy megismerkedjünk. Azonnal, mondhatnám első látásra összebarátkoztunk, ettől kezdve kerestük és meg is találtuk az alkalmat a minél gyakoribb találkozásra. Sűrűn váltottunk leveleket, de ezek részben – amint ez 2008-ban kiderült – a Securitate irattárában kötötték ki, illetve ott is leltárba kerültek. Hogy milyen vigyázó szemmel követték kapcsolatunkat, azt az alábbi – a különböző megyei felügyelőségek közötti példás együttműködésről tanúskodó – akcióterv is igazolja.

Belügyminisztérium
Maros Megyei Felügyelőség
Belügyi Információs Szolgálat

Szigorúan titkos
Első példány
(Géppel) Egyetértek
Ágoston Alexandru ezredes,
a Securitate főnöke

AKCIÓTERV
1975. X. 30.

Együttműködési intézkedések a Máramaros Megyei Felügyelőség által vizsgált „Scriitorul” (Az író – Pusztai János fedőneve – G. Gy.) és a Maros Megyei felügyelőség által vizsgált „Kelemen” (ez az én első fedőnevem, később elrománosodtam, Gherasim lett belőlem – G. Gy.) követési dossziéja ügyében.

A Máramaros Megyei Felügyelőség követési dossziéjában vizsgálja Pusztai Jánost (Pașcan Ioant). „Az író”, aki nacionalista-ellenséges mivoltát íásaiban és szóbeli megnyilvánulásaiban bizonyította. A szóban forgó elem néhány írását közlés céljából elküldte a Marosvásárhelyen megjelenő *Igaz Szó*, személyesen Gálfalvi György címére, akit ugyancsak követési dossziéban vizsgál a Maros Megyei Felügyelőség, íásaiban és környezetében tanúsított nacionalista-ellenséges megnyilvánulásai miatt. A Máramaros Megyei Felügyelőség értesülései szerint nevezett Gálfalvi György tájékoztatta Pusztai Jánost, hogy egyes írásait az *Igaz Szó* nem tudja közölni (a *Zsé birtoka* című regény egyik fejezetéről van szó – G. Gy.). 1975 áprilisában nevezett Pusztai János levelet küldött Marosvásár-

helyre Sütő András címére, amelyben arra kéri, hogy olvassa el *Zsé birtoka* című regényét, amelynek kiadását a Kriterion Kiadó visszautasította. Tudomásunk szerint erre a levélre Sütő még nem válaszolt. Figyelembe véve a fenti problémákat, a következő intézkedéseket javasoljuk:

1. (Fekete tussal kihúzza a név) keresztül ellenőrizzük, hogy az Igaz Szó szerkesztőségében milyen kéziratok vannak nevezett Pusztai Jánosnak, amelyeket nem közöltek. Ha léteznek ilyen kéziratok a szerkesztőségben, a megfelelő intézkedéseket fogantatosítjuk, hogy ezeket az ellenséges tartalmú kéziratokat hivatalos úton adják át szerveinknek, hogy felhasználhassuk őket, amikor intézkedéseket fogantatosítunk „Az író” ellen.

Határidő: 1975. XI. 15.
Felel: Grama Nicolae
alezredes

2. (Fekete tussal kihúzza a név) keresztül adatokat szerzünk be Pusztai Jánosról, melyek igazolják vagy cáfolják Pusztai János írásainak művészi értékét, illetve az irányvonalakkal való összeegyeztethetőségét. Ennek érdekében megkeresünk más marosvásárhelyi szerkesztőket is, akik ismerik a gyanúsítottat.

Határidő: 1975. XII. 1.
Felel: Grama Nicolae
alezredes

3. A birtokunkban lévő adatok szerint Sütő András ismeri Pusztai Jánost. Sort kerítünk egy beszélgetésre Sütő Andrásval Pusztai János gyanúsítottáról, és ha kiderül, hogy a gyanúsított valóban szándékában áll az említett művet elküldeni Sütő András címére, megkérjük, a kéziratot és írói szakvéleményét juttassa el hozzánk. A művet akkor kérjük el Sütő Andrástól, ha államunkra nézve el-
lenséges kérdéseket vet fel.

Határidő: 1975. XII. 20.
Felel: Grama Nicolae alezredes

4. Mivel a Máramaros Megyei Felügyelőség adatok birtokába jutott Gálfalvi György ottani tevékenységéről, ezeket az anyagokat

másolatban elkérjük a Maros Megyei Felügyelőség címére, hogy az itteni adatokkal összevethessük.

Határidő: 1975. X. 10.
Felel: Lehoti Anton alezredes

5. A Máramaros Megyei Felügyelőségtől kapott értesülés szerint Gálfalvi György egy, az Igaz Szóban megjelent művében megbírált a nagybányai sajtót és intézményeket, amiért nem ismerik el Pusztai János írói érdemeit. Azonosítsuk, melyik számban jelent meg ez az írás és tanulmányozzuk, mennyire felel meg a valóságnak ez az értesítés.

Határidő: 1975. XI. 20.
Felel: Grama Nicolae alezredes
Lehoti Anton alezredes

(A célszemély kései tájékoztatása: Az írás *Ugocsa non coronat* címmel 1971. júniusi számában jelent meg az *Igaz Szóban*, és a körkép nemcsak Nagybanján kavart port.)

Ha a helyzet megkívánja, jelen akciótervet menet közben kiegészítjük.

A Maros Megyei Felügyelőség részéről
Grama Nicolae alezredes

A Máramaros Megyei Felügyelőség részéről
Lehoti Anton alezredes

R.D. 00969/448

Készült két példányban. Első példány a Maros Megyei Felügyelőségen „Kelemen” követési dossziéjában.

Második példány a Máramaros Megyei Felügyelőség számára.

*

A dossziék közötti átjárás keretében kerültek az én irataim közé (is) a Moldovan nevű „forrás” jelentései, bár ezek csak részben szólnak rólam. Moldovant nem én emlegetem először a „források” között: a *Látó* 2013. októberi számában megjelent *Ahogy a Securitate látta* című írásában Dávid Gyula közli, hogy „a 36-ok Sütő András által fogalmazott, Gálfalvi György és Markó Béla által végleges formát öltött és románra fordított memoranduma (...) útját a

Securitate is nyomon követte: egy MOLDOVAN (kiemelés az eredeti szövegben – G. Gy.) ügynökre hivatkozó és 1982. július 3-án kelt marosvásárhelyi jelentés arról számol be, hogy az ügynök június második felében találkozott Domokos Gézával, aki azért jött, hogy beszámoljon Sütő Andrásnak a legfelső pártvezetéshez a Lăcrănján könyvével kapcsolatban beadott memorandum sorsáról.”

Az alább közölt terjedelmes feljegyzés jórészt ugyancsak a Domokos Géza és Sütő András közötti beszélgetésről tájékoztat.

Belügyminisztérium

Maros Megyei Felügyelőség

0110 Szolgálat

Iktatószám: 427/00111/1984. 10. 28.

Forrás: „Moldovan”

Fogadó: Strâmbu Emil alezredes

Szigorúan titkos

Első példány

TÁJÉKOZTATÓ JEGYZET

Két napig Marosvásárhelyen tartózkodott Domokos Géza, a bukaresti Kriterion Kiadó igazgatója.

Október 24-én, szerdán, a délutáni repülőjáratral érkezett Bukarestből és 26-án, pénteken a délutáni járatral utazott vissza.

A következő programja volt:

Szerdán este kisebbik fiával együtt – aki jelenleg a marosvásárhelyi Fogászati Klinikán gyakornok – jött hozzánk, nálunk maradtak éjszakára és a következő éjszakára is, tehát rajtunk kívül senkivel sem találkozott. Csütörtökön délelőtt Bocskai István egyetemi tanárral találkozott. Tulajdonképpen a marosvásárhelyi utazásának eredeti célja az volt, hogy Bocskaival megbeszélje, van-e lehetőség arra, hogy a fia, Domokos Gábor az ősszel esedékes kihelyezés után hároméves gyakornoki idejét a marosvásárhelyi Fogászati Klinikán tölthesse. Bocskai természetesen nem ígérhette ezt meg, de elmagyarázta, milyenek a kilátások és biztosította Domokost, hogy a maga részéről minden segítséget megad.

Ezután Domokos Géza ellátogatott az Igaz Szó szerkesztőségébe, ahol Gálfalvi Györgyöt kereste, hogy együtt menjenek el Papp Ferenc íróhoz, de a látogatást másnapra halasztották, mert találkozott Hajdu Győzővel, akivel hosszasan elbeszélgettek. Ezen a beszélgetésen nem voltam jelen, de ahogy Domokos elmesélte, Hajdu az Igaz

Szó körüli nehézségekről panaszkodott, arról, hogy az írók nem küldnek kéziratot, nehézkes a lapterjesztés, kevés az előfizető és nehéz az igényeknek megfelelő lapszámokat szerkeszteni.

Csütörtök délután Domokos Géza Sütő Andrással találkozott nálunk, aki délután öt órakor érkezett a feleségével és kilenc órakor mentek el. A hosszú beszélgetés Domokos mentegetőzésével kezdődött a Kriterion egyik kiadványa miatt, amelyben durva támadást intéztek Sütő ellen. A „forrás” nem olvasta a könyvet, de tudja, hogy szerzője Bíró Béla, aki Sepsiszentgyörgyön él. A tanulmányban Sütő András drámáit, az Egy lócsiszár virágvasárnapját és a Szuzai menyegzőt túlhaladottnak ítéli a szerző, mert megragadtak az ötvenes évek szűk látóköri szemléleténél. Sütő egy, a Kriterion Kiadónak írt levelében súlyos szemrehányást tett Domokos Gézának a kötet megjelentetéséért. Domokos Géza Molnár Gusztáv szerkesztőre hárította a felelősséget, mert ő foglalkozott Bíró könyvével, hangsúlyozva, hogy ő nem olvasta a könyvet és Molnár nem tájékoztatta arról, hogy Sütő-ellenes támadást tartalmaz. Ahogy a beszélgetésből kiderült, a könyv lényegében azt bizonygatja, hogy Sütő drámái fölött eljárt az idő. A beszélgetés során Sütő nekitüzesedve emlegette az őt ért vádakat, Domokos Géza próbálta kiengesztelni a Kriterion iránt.

A továbbiakban Sütő beszámolt az őt ért támadásokról, arról, hogy a hatóságok házkutatást rendeztek a szerkesztőségben, mindent felforgattak és kiborítottak az íróasztalára, a figyelem eltereléséért a többi íróasztalt is felforgatták, sőt a fotólaboratóriumot is. Ezt nem tehette egy betörő, mert az tudhatta, hogy nincs mit keresnie egy szerkesztőségben, holtbiztos, hogy a Securitate keze van a dologban, valószínűleg nem kéziratokat kerestek vagy Jókai eredeti fényképét, saját kézírásával díszítve, hanem az ő megfélemlítése volt a céljuk. Ezután beszámolt a fia kihallgatásáról, elmesélte, hogy az Amerikából érkezett Szekerest egy ismerőse, akit ő Amerikában ismert meg, elküldte a fiához, aki egy találkozót hozott össze Király Károllyal, ezért a fiát bevitték a Securitatera, csak éjjel engedték haza néhány órára. Nem nyúltak hozzá, de mindenáron ki akarták szedni belőle, miről kémkedett Szekeres Erdélyben, milyen terrorista akciókat szervezett, s közben a fiát számtalanszor megfenyegették. Sütő elmondta, amikor megérkezett, azonnal elment az első titkárhoz, aki fogadta és vállalta a teljes felelősséget a történetekért, mondván, hogy ő hagyta jóvá a fia kihallgatását, ugyanakkor meg-

vádolta Sütőt, hogy túlságosan liberális és naiv. Sütő mindebből arra a következtetésre jutott, hogy a következő kongresszuson nem választják újra a Központi Bizottság póttagjának, s ettől kezdve a legfelső vezetés és a főtitkár nem fogja tartani vele a kapcsolatot. Azt mondta, hogy évek óta számított erre a lépésre, arra is, hogy leváltják a főszerkesztőségéből.

Domokos Géza megjegyezte, történetesen biztos abban, hogy sem őt, sem Sütőt nem választják újra a Központi Bizottság póttagjának, ezzel befejeződik politikai pályafutásuk, mindez az ország nemzetiségi politikájának a megváltozását szimbolizálja. Domokos Géza nem biztos abban, hogy ez azonnali adminisztratív lépéseket fog jelenteni, de számítani kell arra, hogy sem ő, sem Sütő nem lesz igazgató vagy főszerkesztő. Sütő kijelentette, hogy ő amúgy is csak írással akar foglalkozni, s azonnal megegyezett Domokos Gézával két kötetről, amelyeket a Kriterion adna ki 1985-ben. Sütő hangsúlyozta, hogy Budapesten nem adhat ki új kötetet, amíg az nem jelenik meg Romániában, mert ez tarthatatlanná tenné a helyzetét, de kisebb írásokat ezután is fog küldeni különböző lapoknak és folyóiratoknak, ahogy nemrég is tette, meg is jelent az Élet és Tudományban az augusztusi számában. Domokos Géza ezzel szemben kijelentette, hogy ő ezután sem ért egyet a disszidens akciókkal, szigorúan a romániai valóság keretei között kíván dolgozni, attól függetlenül, hogy a kongresszus után hova helyezik. Négy év múlva nyugdíjba mehet. A nemzeti kérdéssel kapcsolatban mindketten borúlátóan beszéltek az iskolákról, a nyelvhasználatról, az elhelyezkedési lehetőségekről stb., elismételve, hogy a párt felső vezetése évek óta senkit sem fogad a nemzetiségek képviselői közül; itt valójában a „régie emberekre”, de facto saját magukra gondoltak.

Késő este, teljesen váratlanul beállított Lohinszky Lóránd, aki körülbelül egy órát beszélgetett Domokos Gézával, de jelentéktelen dolgokról.

Másnap, pénteken délelőtt Domokos Géza meglátogatta Papp Ferencet Gálfalvi György társaságában. Tudtommal fordításokról beszéltek, amelyeket Papp Ferenc végezne a Kriterion számára, s ez anyagi szempontból is fontos lenne Papp Ferencnek. (Papp Ferenc 1976-tól, amikor gégerákkal operálták, feleségén kívül senkivel sem érintkezett. Eltávolították a hangszálait, gégemikrofont nem használt, nem tudott kommunikálni. Mi gyakran találkoztunk, a feleség-

gemmel együtt értettük, mit akar mondani, a felesége kérésére én közvetítettem közte és a világ között. Ezúttal is tolmácsoltam Domokos Gézának, aki különösen kedvelte Papp Ferencet. – G. Gy.)

Ebéd után, három órakor Domokos Géza autóbusszal kiment a repülőtérre.

Aláírás: Moldovan
forrás (sursă)

Lapalji megjegyzés: Domokos Géza és Sütő András intézményünk megfigyelése alatt állnak. A forrást utasítjuk, hogy továbbra is tartsa a kapcsolatot D. G.-vel és S. A.-val, legyen gyakran a társaságukban, jelezze, kikkel készülnek ellenséges akciókra, milyen idegen állampolgárokkal találkoznak stb.

A jegyzetet használják fel Sorescu (Sütő álneve – G. Gy.) dossziéjában és egy példányt továbbítanak az I-es Igazgatóságnak.

Strâmbu Emil alezredes

Ugyancsak Moldovan írta a dossziémban található alábbi két jelentést is.

Belügyminisztérium
Maros Megyei Felügyelőség
0110. Szolgálat

Szigorúan titkos
Második példány
C.N.S.A.S. pecsét

Forrás: „Moldovan”
Átvette Strâmbu Emil alezredes
Dátum: 1988. 02. 08.

Kézírással: 1988. 02. 02. Jelentve a Központi Egységnek

JEGYZET

A Budapesti Román Követség előtti eseményekről, amelyek február 1-én történtek, kevés megjegyzés hallható. Az általam hallottak inkább a Szabad Európa Rádió magyar és román adásának a visszhangjai. De a budapesti tüntetés, a románellenes megnyilvánulások, Szűrös Mátyás nyilatkozata, a Budapesten főleg a Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap hasábjain megjelent nyilatkozatok magától értetődően nyugtalanságot keltenek.

Romániának a magyar–román viszonyról kialakított álláspontjával kapcsolatban, melyet az államfő a Dolgozók Nemzeti Tanácsá-

nak Plenáris ülésén elhangzott beszédében fejtett ki, többen is megállítottak és aggódva kérdezték: mi készül ismét Erdély ürügyén?

Gálfalvi György, az Igaz Szó szerkesztője, akivel az utcán találkoztam, ezt mondta: Akár hallgatnak Budapesten, akár beszélnek, nekünk kell viselnünk a következményeket. Hozzátette, most ismét megjelenik egy sajtóközlemény, és összehívják a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának a gyűlését.

Dr. Boga Kálmán, nagyon őszintén, négy szemközt ezt mondta: nem tudom, milyen bizottság foglalkozik Romániával Budapesten, nem tudom, ki tüntetett a követség előtt, de világos, hogy a budapesti vezetőség egyetértése nélkül senki sem tenne semmit. Az egész kampányt a budapesti vezetőség manőverének tekinti, melynek célja elterelni a figyelmet a belső gazdasági és politikai helyzetről, amely jelentősen romlott az árak és az adóemelések következtében. Belpolitikai problémák miatt vették elő ismét az erdélyi kérdést. Ezáltal az erdélyi magyarok ismét abban a nemkívánatos helyzetbe kerültek, hogy hitelüket veszítik a románok előtt.

Incze Gábor nyugdíjas, a Vörös Zászló egykori főszerkesztője megkérdezte: mi a helyzet, ismét elővették Erdély Történetét? Ennek nem lesz jó vége, most nem lesz elég tágas a Țirgu-Jiu-i láger.

Moldovan
forrás

- Az információkat az általános útmutatások alapján szerezték.
- A jelzett problémákat a Központi Egységnek jelentjük a hasonló kommentárokkal együtt.

Pogăcean Alexandru alezredes

Belügyminisztérium
Maros Megyei Felgyelőség
0110 Szolgálat
Forrás: Moldovan
Iktatószám: C. P. 00180. 1989. 10. 06.

TÁJÉKOZTATÓ JELENTÉS

A forrás jelenti, hogy 1989. október 3-án meglátogatta Kántor Lajos, a Korunk szerkesztője. Az illető tájékoztatta: Kányádi Sándor kérésére telefonon beleegyezett, hogy neve szerepeljen az aláírók között azon a levélen, amelyet Tőkés ügyével szolidarizálva a két re-

formátus püspöknek Kolozsvárra és Nagyváradra küldtek. Kántor Lajos azt állítja, hogy ő csak utólag olvasta el a szöveget. Ha ő írta volna, sokkal keményebben fogalmaz. Tudja, hogy a levelet aláírta Kányádi Sándor, Jakó Zsigmond István nyugdíjas és Kallós Zoltán, aki a csángók által lakott vidéken volt tanító és Tőkés édesapja. Kántor Lajos kijelentette, hogy a magyar értelmiségnek állást kell foglalnia (de nem mondta meg, mivel kapcsolatosan). Megkérdezte a forrást, hogy számíthat-e rá és a feleségére egy esetleges tiltakozó levél aláírásakor?

A forrás úgy tudja, hogy Kántor ebben az ügyben felvette a kapcsolatot Gálfalvi Györggyel, az Igaz Szó szerkesztőjével.

Moldovan

Megjegyzés: Az információt a kijelölt feladatok keretében kaptuk és a 0110 Katonai Egységnek, valamint az Egyes Igazgatóságnak továbbítottuk.

Cocis Petre őrnagy

Kicsoda Moldovan? Nem írom ide a nevét.* A szövegkörnyezetből természetesen könnyen azonosíthattam, most már a tájékoztatóbb olvasók is azonosíthatták. 2008 áprilisában olvastam el a jelentéseit, még mindig nem tértem magamhoz. Hinnem kellett a szememnek, később a fülemnek is. Amikor találkoztunk, inkább szelíden, mint számonkérően megkérdeztem tőle, miért vetemedett ilyesmire. Azt válaszolta, szörnyű időkben éltünk, főszerkesztője utasította, hogy vállalja el ezt a *feladatot*, ő féltette az állását, mert egyszer már megégette magát. Évtizedek óta ismerem, mindketten ősrégi marosvásárhelyiek vagyunk – ő, idősebb lévén, még régebbi, mint én –, bajtársamnak éreztem, amikor a hatvanas–hetvenes években a valóságirodalommal rohamoztunk, 1989-től egy ideig együtt dolgoztunk az RMDSZ megyei elnökségében, 1990. február 10-én egymás mellett vonultunk fel a könyves–gyertyás tüntetésen, néha vitáztunk, többször egyetértettünk, és akkor... és akkor tudomásul kellennem, hogy nem egy, hanem több Moldovannal éltem együtt, róla (és nemcsak róla) kiderült, hogy jelentett, másokról nem, vagy egyelőre még nem. Tudom, a többség számára megbo-

* Moldovan az *Előre* riportérének, Marosi Barnának a fedőneve. (Szerk.)

csáthatatlan véteknek számít: én visszaköszönök az utcán Moldovánnak. Visszaköszöntem, amíg élt, kihallgatómnak, Bătagă ezredesnek is. Részai voltak,* részei maradtak az életemnek. Múltunk nem mögöttünk van, még csak nem is alattunk, hanem mellettünk. Szimbiózisban élünk vele. Besúgóinknak, lehallgatóinknak bizonyos tekintetben hálások lehetünk: sok olyan részletet feljegyeztek rólunk, amelyekre mi már nem emlékeztünk, nem emlékeztünk ilyen pontosan, vagy éppenséggel hajlamosak lennénk megfelekezni róla.

Például sohasem emlékeztem volna vissza ilyen részletességgel arra a sejtelmes beszélgetésre, amelyet csaknem negyven évvel ezelőtt Körösi Papp Józseffel, közismertebb nevén KPJ-vel folytattam, ha a lehallgatási jegyzőkönyv nem frissítette volna fel erősen megkopott memóriámat.

Magyarból fordítva

Lapok száma: 1

5/AST adó

Iktatószám: 00493/1975. 09. 12.

1975. 09. 11.

Szigorúan titkos

Egyetlen példány

T. Szolgálat (Gr. N.)

(Valószínűleg Grama Nicolae alezredesről van szó – G. Gy.)

„Kelemen”

12 óra 46 perckor Körösi József hívja, akivel a célszemély a következő beszélgetést folytatja:

K.: Te vagy? Itt Körösi Jóska.

A célszemély: Szervusz Jóska. Mondjad.

K.: Szervusz. Ismét itt vagyok Marosvásárhelyen. Na, hogy volt? Mi történt?

A célszemély: Minden jól ment... azt mondhatom, hogy minden jól ment. Voltunk Fodor elvtársnál (a Bihar Megyei Pártbizottság akkori titkára), ahol mindenről beszélgettünk, s végül azt mondta, hogy a kört (a nagyváradi Ady Endre Irodalmi Körről van szó – G. Gy.) nem fenyegeti veszély. Veszély csak egyes személyeket fenyeget. Én úgy látom, az egyes számú célpont Gabi (Varga Gábor – G. Gy.).

K.: És ez komoly?

A célszemély: Úgy tűnik, igen. Úgy látom, komoly. Annyira komoly, hogy tegnapelőtt ismét bent volt. (A Securitatén – G. Gy.)

K.: És ő tudja, hogy... de hát találkozunk... Nem találkozunk? Találkozunk, amíg itt vagyok.

A célszemély: Meddig leszel itt?

K.: Gondolom 18-ig vagy 20-ig.

A célszemély: Hogyhogy 18-ig vagy 20-ig? Itt leszel 18-ig vagy 20-ig?

K.: Igen.

A célszemély: Marosvásárhelyen?

K.: Igen.

A célszemély: Akkor feltétlenül... akkor holnap bent leszek a szerkesztőségben. Csak ma nem megyek be, mert itthon dolgozom.

K.: Körülbelül hány órákor?

A célszemély: Holnap tíz és déli kettő között.

K.: Rendben van.

A célszemély: Gyere nyugodtan tíz és kettő között, mert bent leszek.

K.: Jól van, mert tudod, el kell rendeznem egy ügyet Varga Vili kérésére, és szervezek valamit a Kortárs Színpadnak.

A célszemély: Jól van, fiú. Én bent leszek holnap tíz és kettő között.

K.: Nagyon megijesztettél.

A célszemély: Hát ez a helyzet. Ebből a szempontból én is meg vagyok ijedve. Amit lehet, megtettem, az ő érdekében is, de ez még semmi konkrétumot nem jelent.

K.: Értem.

A célszemély: Ez van. Ami a kört illeti, úgy tűnik, nem kilátástalan (a fordító magyarul is odaírja: nem sötét – G. Gy.) a helyzet.

K.: És Törökkel mi a helyzet? (Török Miklósról van szó – G. Gy.)

A célszemély: Egyelőre úgy tűnik, Törökkel most nem törődnek. A hangsúlyt most Gabira helyezik.

K.: Igen. Jól van. Ne haragudj, hogy zavartalak. Egyébként mikor érkeztek haza?

A célszemély: Tegnap este. Elég gyorsan végeztünk. A szerkesztőség autójával voltunk.

K.: Mondtad, hogy mi is már találkoztunk?

A célszemély: Csak Gabinak mondtam meg.

K.: Közben én felhívtam Gabit Régenből, majd Parajdról is. Akkor holnap bemegyek a szerkesztőségbe.

A célszemély: Rendben van, holnap várlak. Szervusz, Jóska.

Fordította:

N. A. Órnagy

A párbeszéd hátterének megértéséhez el kell mondanom, hogy az *Igaz Szó* szerkesztőjeként 1970-től negyedévente utaztam Nagyváradra, az előfizetőkkel való kapcsolattartás volt a szolgálati kötelességem, de a fiatal írókkal múlattam az időt, s az Ady Endre Irodalmi kör tagjainak munkáiból többször közöltünk összeállítást a folyóiratban. 1975 szeptemberében KPJ megkeresett Marosvásárhelyen, elmondta, hogy a kör tagjait sorra behívták a Szekuritátéra és az az érzésük, hogy a kört be akarják tiltani. Beavatkozási viselkedésememtől indítva meggyőztem Jánosházy Györgyöt, aki az *Igaz Szó* főszerkesztő-helyettese és a Marosvásárhelyi Írói Egyesület párttitkára volt, ezenkívül a szerkesztőség protokoll-főnöke, és mint ilyennek, hivatalból neki kellett tartani a kapcsolatot a Szekuritátével (a dossziémban többször „forrásként” emlegetik, de jelentései ismeretében állítom, bár ne lett volna nála rosszindulatúbb „forrás”), hogy együtt utazzunk le Nagyváradra és próbáljunk meg tenni valamit a fiúk érdekében.

Nagyváradon bejelentkeztünk a megyei propagandatitkárhoz, Fodor Sándorhoz, mindenekelőtt gratuláltunk neki azért, hogy a városban olyan színvonalas irodalmi kör működik, amelynek a megye, sőt az ország határain túl is híre ment, felsoroltuk Varga Gábor, Török Miklós, Gittai István, Körösi Papp József és többek nevét, de aggódva közöltük, hogy ellenséges források rémhíreket terjesztenek a kör tagjaival kapcsolatban. Fodor Sándor vagy tájékozatlan volt, vagy remek színész: megköszönte az elismerést, kijelentette, a kör tevékenységére a hivatal is büszke, a rémhíreknek természetesen nincs semmi alapja, személyesen lesz gondja rá, hogy a kör továbbra is megkapjon minden lehetséges támogatást. Este Jánosházy koncertre ment, én beszámoltam Varga Gábornak és Tőke Csabának a Fodornál tett látogatásról. Nem nyugodtunk meg, hamar kiderült, alapja volt a nyugtalanságunknak.

Másnap Varga Gábort ismét behívták a Szekuritátéra. Az Ady Endre kör viszont, ha nem is zavartalanul, de visszafogottan tovább működött.

Nem állítom, hogy kimondottan ennek a nagyváradai látogatásomnak tulajdonítható, de a Szekuritáté Bihar Megyei és Maros Megyei Felügyelősége között szerény személyemet illetően igen élénk volt a kapcsolat. Bizonyoságként álljon itt az alábbi jelentés:

Belügyminisztérium
Bihar Megyei Felügyelőség
Iktatószám: I./B/RJ./0081.503/1985. III. 26.

Szigorúan titkos
Első példány

A Maros megyei Felügyelőségnek
Securitate

Figyelmünk alatt áll Varga Gábor Alexandru, született 1948. VIII. 5-én Nagyváradon, RKP tag, a Nagyvárad „Sinteza” Kémiai vállalat mérnöke, magyar nemzetiségű román állampolgár, nős, van egy gyermeke, Nagyvárad, B. St. Delavrancea utca 2 szám alatti lakos, akit követési dossziében vizsgálunk magyar nacionalista-irredenta magatartás miatt.

1982-ig Kovács Tibor Attilával és Tóth Károllyal, az Ellenpontok című titkos kiadvány szerkesztőivel együtt vezették a nagyváradai Ady Endre irodalmi kört, ő is részese volt a „Folyóirat” ügynek, mert olvasta ennek egyes számait, és biztatta a szerzőket, hogy folytassák tevékenységüket. Jelenleg a célszemély a nagyváradai fiatal értelmiségiek között nacionalista légkör megteremtésén, fenntartásán és terjesztésén dolgozik. Ugyanakkor Nagy Bélához, a Nagyvárad Állami Színház titkárához hasonlóan, akit ugyancsak követési dossziében figyelünk, a nagyváradai magyar értelmiség vezetőjének a szerepében tetszeleg, hozzáértően irányítva a megyében az összes irodalmi megnyilvánulásokat, mint amilyen az Irodalmi Kör vagy az Irodalmi Kerekasztal.

Az általa szervezett rendezvényeken és közölt írásaiban arra törekszik, hogy „az erdélyi magyarság ügyének harcosa” ideológiai platformját alakítsa ki, és maga köré gyűjtsön más erdélyi helységeken élő elemeket, akik nacionalista törekvéseiket irodalmi tevékenységnek álcázzák. Adatokat gyűjt a vezető magyar értelmiségiek helyzetéről, különös tekintettel az állítólagos üldöztetésekről, amiknek ki vannak téve, a különböző intézményekben tapasztalható létszámcsökkenésekről, melyek elsősorban a magyar nemzetiségűeket érintenek, a tanügy, a sajtó, a kultúra helyzetéről stb. Olyan akcióknak a híve, amelyek „bármilyen áron megőriznék az erdélyi magyarság nemzeti egységét”. Annak érdekében, hogy napirenden legyen a budapesti disszidensek és reakciós emigránsok tevékenységével, keresi a kapcsolatot a Magyarországra utazó befolyásos személyisé-

gekkel, és jól ismeri a magyarországi nacionalista-irredenta elemek, valamint az Erdélyből elszármazott emigránsok törekvéseit.

A fentebb felsorolt foglalatosságokról beszélgetett folyó év március 19 és 21 között Varga Gábor Gálfalvi Györggyel, a marosvásárhelyi Igaz Szó szerkesztőjével. Kettőjük között teljes nézetazonosság állapítható meg, mélységesen nacionalista irredenta alapon. Gálfalvi nagyváradi látogatásának az a célja, hogy kölcsönösen tájékoztassák egymást. Gálfalvi úgy értékeli, hogy Marosvásárhelyen nagy a feszültség a diákok és az orvosok soraiban, miután az orvosira csak román nyelven lehet felvételizni, kevés a sikeres magyar felvételiző, megszüntették a rádió magyar nyelvű adásait stb. Azt állítja, hogy az új megyei első titkár rendkívül kemény, a főszerkesztőjével, Hajdu Győzővel nem lehet dolgozni.

Mind Gálfalvi, mind Varga Gábor türelmetlenül várja a XIII. Kongresszust Magyarországon, remélve, hogy az erdélyi magyarok ügye is szóba kerül.

Gálfalvi György Tőke Csabánál, a Fáklya című helyi lap szerkesztőjénél volt elszállásolva, akit hozzá hasonlóan nacionalista-irredenta tevékenységéért figyelünk.

Varga Gábornak Gálfalvi György az egyik legbensőségesebb munkatársa, akinek a támogatására számíthat saját írásai közlésekor, ezért arra kérjük Önöket, hogy idejében avatkozzanak be, megelőzve azt, hogy célszemélyünk novellákat vagy cikkeket közölhesen Marosvásárhelyen. [...] Ugyanakkor kérjük, a hatékony együttműködés érdekében közöljék a birtokukban lévő adatokat Varga Gáborral, Nagy Bélával, Tőke Csabával kapcsolatban.

A Securitate főnöke
Sima Traian ezredes

Az I/B Szolgálat főnöke
Sălăgean Ioan alezredes

A „hatékony együttműködés érdekében” sem a költségekre, sem a fáradságra, sem az ünnepekre nem voltak tekintettel. Íme például egy halaszthatatlan sürgős ügyben elküldött távirat:

Távirat
Sorszám 1643, 250 szó, 1985. 12. 27.
Belügyminisztérium
Bihar Megyei Felügyelőség
Securitate
Iktatószám: 1/b/r.1./0084194/1985. XII. 22.

Szigorúan titkos

A Belügyminisztérium Maros Megyei Felügyelőségének

Az általunk birtokolt és ellenőrzött adatokból kiderül, hogy nevezett Varga Gábor Nagyváradról, akit nacionalista-irredenta megnyilvánulások miatt figyelünk, közölte nevezett Ágoston Vilmost Marosvásárhelyről, telefon 13348, hogy 1985. 12. 30-án érkezik, és lehetséges, hogy a szilvesztert Ágoston Vilmostal együtt Gálfalvi Györgynél fogják tölteni.

Mivel célszemélyünk a központi vonal ellenőrzése alatt áll, kérjük, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel biztosítsák a megfigyelésüket, és az anyagokat hasznos időben (timp util) küldjék el számunkra.

A Securitate főnöke
Ogășanu Domitru
őrnagy

Igazán sajnálom, hogy ekkora gondot okoztunk, de ahogy visszaemlékszem arra a szilveszterre, háromnapos, több helyszínen végighömpölygő vándormurit rendeztünk, amelyet Varga Gáborral szokásunk szerint végigénekeltünk, főhetett a fejük azoknak a szerencsétlen flótásoknak, akik „a rendelkezésre álló eszközökkel” követni igyekeztek.

*

Befejezésül vagy akár utóiratként közlök egy megfigyelési jelentést és két fényképet, a Korunk egykori főszerkesztőjére, Gáll Ernőre emlékezve és emlékeztetve.

Belügyminisztérium
Maros Megyei Felügyelőség
Különleges Szolgálat
Iktatószám: 0018135; 1987. 07. 09.
A 0110 szolgálat figyelmébe

Szigorúan titkos
Egyetlen példány

JELENTÉS

„Gherasimnak” nevezett Gálfalvi György operatív megfigyeléséről, melyet 1987. 07. 09-én végeztünk 9 óra 30 perc és tíz óra harminc perc között.

Ismertetőjele: a célszemélyt ismerjük, semmi különös változás nem jelent meg a kinézésében.

1987. 07. 03-án keltezett 0015859-es iktatószámú megfigyelési kérésükre, amelyben megrendelték Gherasim célszemély *külföldi* vendégekkel való találkozásának dokumentálását és ezek *azonosítását* (kiemelés tőlem – G. Gy.) közöljük.

A célszemély tevékenysége

9 óra 30 perckor a célszemély belépett a Grand Hotelbe, ahol találkozott egy férfival és egy nővel, akikkel felment a szálloda teraszára a cukrászdába, ahol süteményt fogyasztottak (Gáll Ernő és felesége, Gáll Éva – G. Gy.), majd tíz óra után (eddig tartott az alkoholtilalom – G. Gy.) Gherasim megivott egy üveg sört. Ez alatt az idő alatt egymás közt beszélgettek és körülnéztek, amikor vendégek érkeztek a többi asztalhoz.

10 óra 15 perckor az asszony felállt az asztaltól és kiment a szálloda elé, majd körülbelül három perc múlva felállt Gherasim is a férfival. A szálloda előtt egy percig még beszélgettek, majd Gherasim elindult a Rózsák tere felé.

A férfi és a nő a Grand Hotelben vannak elszállásolva, és operatív szerveink azonosították őket. Mellékelek két fényképet a találkozóról.

A szolgálat főnöke
Merdari Ioan
alezredes

A fényképeken, melyeket az *Album Foto „Gherasim”*-ből emeltek ki (úgy látszik, ilyen is volt), akkurátusan megjelölték, hol ülök én és hol a vendégeim, akiket eredetileg *külföldieknek* hittek. Az itt látható fényképen Gáll Ernővel és Gáll Évával beszélgetek. Így fényképezkedtünk ingyen és bérmentve egykoron, amikor körülnéztünk ugyan, ha valaki leült a közelünkben, mégsem tudtunk eléggé körültekintőnek lenni.

ALBUM FOTO

„GHERASIM”

09.07.87

1 GHERASIM

21 Incoliti cu coru se
33 intrinau la la hotelul
„GRAND”

CNSA

05 MAY 2003

DIRECTIA ARHIVA JENI SA A

Visky András

Két sírkőre

1. Végakarat

A poromat is vidd magaddal, mondta
anyám, ne hagyj itt belőlem semmit,
mondta, miután aláírta végakaratát.

A fogság földjében nincs megnyugvása
a testnek. Hároméves voltam. Szétomló
betűk, egymás mellé rekesztett idegenek.

N.-re hagyta mind a hét gyermekét. Egy
milicista jött meg egy másik hivatalos
személy. Okmánybélyeget is hoztak.

És pecsétnyomót lila pecsétpárnával.

Keresztet vetettek, amikor elmentek.

Soha nem láttuk őket ügyetlennek.

Anyám elmosolyodott. Próbáltam
elképzelni, hogyan földeljük el, de nem
ment. Úgy szerettem a testét, mint a
tenmagamét. Keze karomon nyugodott,
hidegen, erőtlenül. Őt hideg gyertya nyoma
a csuklóm felett. Megmaradt, itt van.

Jönnék Isten szárnyas besúgóí, mondta,
amikor lecsuklott halálszép feje a szalmára.

2. Szünetjel

Amikor a titkosrendőrség ügynökei jöttek hozzánk,
apám terített asztalhoz ültette őket, majd elővette a
Szentírást és felolvasta a besúgók zsoltárát, a Dávid
prófétától származó rettenetes maszkílt, az első szótól
az utolsóig: *Mit dicsekszel gonoszságoddal, /
hatalomnak embere? / Hiszen a Mindenható szeretete
mindig megmarad! / Romlásomra törsz, te cselszövő! /
Nyelved olyan, mint az éles borotva. / A rosszat
szereted, nem a jót, / a hazugságot, nem az igaz
beszédet. // (Szela.) // Szeretsz bántó szavakat*

*mondani, / álnok a nyelved. // Össze is tör téged a
Magasságban Lakozó végleg, / megragad, kiránt
sátradból, / kitép gyökerestül az élők földjéből. //*
(Szela.) *// Látják ezt az igazak és félnek, / rajta meg
nevetni fognak. / Ez az az ember – mondják –, akinek
nem kellett a Mindenható oltalma, / hanem nagy
gazdagságában bízott, / és a megrontásban volt erős. //*
*De én olyan vagyok, mint a viruló olajfa, / az Égben
Lakó házában lehetek, / bízom a Világ Ura szeretetében
most és mindenkor. / Hálát adok neked mindenkor, /
mert te munkálkods. / Nevedben reménykedem, mert
jó vagy híveidhez. És amikor az első Szelához ért és
szünetet tartott az előírás szerint, úgy állt előttünk, mint
akit Isten lélegzete fojtogat, a másodiknál akkora csönd
áradt a szobába, mint két harangütés között, a legvégén
meg, amikor teljes valójával a Nevet – áldott legyen! –
szólította meg, mintha tűzből tért volna vissza, azon
csodálkozva maga is, hogy életben maradt,
visszatérhetett az övéi közé a Földre, íme, itt van, itt
vagyok, lássanak hozzá, uraim, ne féljenek, napjainkhoz
napokat told, miért is teszi, az Egyedül Hatalmas.*

Markó Béla

Isten szeme mindent lát

Nem örültem, amikor ezelőtt néhány évvel a tanügyminisztérium bekamerázta az osztálytermeket, amelyekben az érettségi vizsga zajlott. Azt is mondhatnám, hogy megdöbbentem vagy felháborodtam, de maradjunk abban, hogy „nem örültem”, hiszen magam is kormánytag voltam akkor, ráadásul az oktatást is felügyelő miniszterelnök-helyettes, esetleg megakadályozhattam volna egy ilyen intézkedést, bár miniszteri hatáskörben történt, és nem került a kormány asztalára. Nos, olyan egyöntetűen támogatta a közvélemény ezt a döntést, hogy eleve reménytelennek látszott megvívót. Végül is mi az elvi különbség a felügyelő tanárok vizslató tekintete és a videokamera lencséje között? Nyilván semmi. Legfennebb annyi, hogy a kamera a felvigyázókat is felvigyázza, és hogy utólag visszakereshető egy-egy gyanús gesztus, elemezhető, értelmezhető. Mióta a világ világ, versenyt futott egymással az üldöző és az üldözött, az ellenőr és az ellenőrzött, nem újdonság az érettségi csalás sem, például a tételek előzetes megszerzése, tessék elolvasni Móricz Zsigmond regényét, a *Forr a bort*. Mégsem tetszik nekem ez a bekamerázás, utólag sem, bármennyire is dicsérik, hogy hány meg hány éretlen diák vált volna hamisan és a társadalomra nézve veszélyesen éretté, ha tervezett terrorcselekményeiket le nem leplezi vagy jelenlétével már eleve meg nem akadályozza az ügyes kis technikai eszköz. Nem fogják elhinni nekem, mégis elmondom: soha nem puskáztam az iskolában, szégyelltem volna az így szerzett osztályzatot, de ha szükség volt rá, bevallom, szívesen súgtam annak, aki feleletében elakadt, és a dolgozatomat sem takartam el fél karral a padtársamtól. Mi a bajom tehát? Mi ez az igen is, nem is? Egyrészt azt gondolom, hogy nem egy lámpalázás vizsgán kellene eldőlniük emberi sorsoknak, és az iskolai vizsgarendszerek, záróvizsgák és felvételik alapvető problémája ez. Más eszközöket kellene találni a tudás mérésére és a különböző iskolák eltérő osztályozási szintjének-színvonalának kiegyenlítésére.

Másrészt pedig: mi van a mértékkel? A veszély mértékével. Beszéljünk erről egy kicsit, mert felidézhetem én itt régi szekuritátés élményeinket, a görcsöt a gyomrunkban, a folytonos szorongást. az

időnkénti páni félelmet, úgysem fogja ezt már senki a fiatalabbak közül komolyan venni, olyan ez nekik, mint annak idején, az ötvenes-hatvanas években nekem az öregek háborús emlékei, verklizték reggeltől estig, de nem érdekelt. Meg aztán mond-e még valamit valakinek a Facebook, a GPS-ek, a már-már mikroszkopikus felvevő készülékek, a bármikor bármilyen technikai feladatra felhasználható okostelefonok korában, hogy sokunkat éjjel-nappal, hálózobában és hivatalban éveken át lehallgatott a titkosszolgálat? Foglalkozik-e még valaki azzal, hogy az egykori besúgók sorra lebuktak, de ma álnéven – nick-néven – lehet ország-világ előtt besúgni bárkit a világhálón. Sőt, nem is csak besúgni, hanem: kisúgni a világűrbe. Mit számít, hogy a megzsarolt, felpofozott, megalázott pitiánerek sorra lelepleződnek, és úgy hunyorognak a napfényben, mint egykor a vallatólámpákkal szemben, de hajdani tartótisztjeik, köszönik szépen, jól vannak. Engedékeny leszek hát magam is, ne beszéljünk most a tegnapról, csak a máról. A mértékről, mérsékeltén legalább! 2001. szeptember 11-e után afféle elkeseredett tucatjóslatnak tartottam – a történelemben nem először hangzott el ilyesmi –, hogy mostantól fogva minden megváltozik. Be kell látnom, ezúttal viszont komoly érvet kaptak azok, akik végül is gondoskodtak róla, hogy tényleg minden megváltozzék, hiszen az ikertornyok összeomlása joggal rendített meg mindannyiunkat. Joggal gondolhatta a világ, mindenáron és minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy az ilyen terrorcselekmények megismétlődhessenek. Meg kell tenni mindent a sötétben konspirálók leleplezésére, beleértve a lehallgathatóság, megfigyelhetőség megkönnyítését. Minél szűkebb szövésű a háló, annál kevésbé csúszhatnak ki belőle a veszedelmes ember-evő kishalak, a piranhák, és minél több ember telefonbeszélgetéseit regisztrálják, annál nagyobb a valószínűsége, hogy még a tervezés és felkészülés stádiumában fennakadnak a szűrőn a terroristák. Ami minden bizonnyal így van, legalábbis egészen addig, amíg már olyan sok információt kell feldolgozni, mert olyan sok embert figyelnek meg, hogy hiába növekszik a megfigyelők száma is, mégsem lesznek képesek dönteni. Nem beszélve arról, hogy a megfigyelőket is meg kell figyelnie valakinek, és végül majd, ahogy mondani szokás, mindenki megfigyel mindenkit. Nem is tudom, nem tartunk-e már itt. Keserűen kellett nevetnem azon, hogy Angela Merkel is megfigyelték Amerikából, aztán azon is el kellett gondolkodnom,

hogy milyen érdekes, a német kancellár-asszony, amikor a németek amerikai lehallgatásának botránya kipattant, még elnéző volt, és csak akkor keményített be, amikor ez személy szerint róla is kiderült. Ilyenek vagyunk. Talán mutatni kellene mindenkinek egy titkosszolgálati felvételt a fürdőszobájából vagy a franciaágyából, és akkor másképpen szemlélnénk ezt az egészet. Igen, a mérték, mondom ismét. Vagyis: mit miért! Olyan világban élünk, ahol lassan már nem is kell miniatűr chip a bőrünk alá vagy parányi nyomkövető a gépkocsink aljára, mert a bioáramkörünk – mint egy kitörülhetetlen ujjlenyomat – szerint fognak bármilyen távolról azonosítani minket, menekülhetünk a hegy tetejére vagy a tenger fenekére. Ezt már nem lehet visszacsinálni. Megint csak iskolás koromat idézve vagy inkább a mások iskolás korát, mert én kommunista időkben nőttem föl: „Isten szeme mindent lát,/ ne lopd el a léniát!” Úgy tűnik, ez most már megvalósul, egy közülünk való istenség, aki nem fog mennybe menni, mint egykor a keresztre feszített megváltó, máris mindent lát, bármit is teszünk. Miért is berzenkednénk, ha éppen az egyház – gondolom, nemcsak a keresztényeknek van ilyenmi – találta ki a mindenütt jelenlévő isteni szemet, hogy a behúzott függönnyel, egymagunkban elkövetett bűntől is távol tartson minket. Sikerült is, mi tagadás, hiszen gyermekkoromban még szörnyű véteknek számított kenyeret eldobni, mégis megtettem egyszer, az újrakezdett játék hevében, attól félve, hogy kimaradok, az éppen csak megkezdett zsíros kenyeret bedobtam egy farakás mögé. Éveken át kísért a bűntudat és a rettegés a büntetéstől, még ma is rossz érzés fog el, hogy így elmesélem. Mi a különbség hát? Ez is, az is megfélemlítés, akárhogy nézem. Ne is várja tőlem senki az istenfélelem apológiaiáját, de azért valamiről ne feledkezzünk meg mégsem: a társadalmi veszély és az ehhez mért ellenőrzés egyensúlyáról. Még az élelem elpocsékolásának a tiltása is erről szól: „Isten szeme” nem Szekuritáté hát. Kivéve az inkvizíciót, az igen, az szörnyű szégyene az egyháznak, és általában az európai kultúrának. De az nem egy elképzelt Isten szimbolikus – valóságosan soha meg nem tapasztalt – nézése volt, hanem szadista titkosszolgák konkrét leskelődése, kukkoló feljelentők rémuralma. Akik azt is látták, mert látni akarták, ami nem történt meg. Az inkvizíció az önmagát kitalált bűnökkel hizláló rettenetes „igazságtalanság-szolgáltató” intézmény mutatója. De szét is hullt egy idő után. Van viszont az egyháznak ma-

gának is fontos tapasztalata – talán a legfontosabb – arról, hogy miként kellene, népiesen szólva, a kecskét is jóllakatni, a káposztát is megtartani. A gyónási titokra gondolok. Nem vagyok katolikus, nincs erről semmilyen személyes emlékem, de gondolom, ha működött a gyónás intézménye sok-sok évszázadon át, annak az a magyarázata, hogy a *sigillum sacramentalé*, a szentségi pecsétet a papok általában tiszteletben tartották. Eladdig, hogy Nepomuki Szent János, IV. Vencel cseh király feleségének gyóntatóját a gyónási titok vértanújának tekintik, ugyanis a féltékeny király halálra kínoztatta, mert nem volt hajlandó megszegni a gyónási titkot, és elárulni, hogy mit gyónt neki a királyné. Ahogy értettem, a gyónási titoktartás annyira isteni eredetű kötelezettség, hogy nem adhat alóla fölmentést Isten földi helytartója, a pápa sem.

Van-e ma a „léniánkat” felügyelő mindenféle tikosszolgálatoknak ilyen „isteni” parancsuk? Bevallom, én protestánsként, neveltetésemmel fogva azt is elképzelhetetlennek tartom, hogy valakinek valamit kötelezően meggyónjak, az eldobott zsíros kenyér rémítő emlékével is egyedül küzdöttem meg, hát akkor hogyan fogadhatnám el azt az elvet, ami újabban vezérelni látszik a világot: mindent tudnunk kell mindenkiről, mert akkor nem lesz baj. Hát éppen ebből lesz a baj! Nem hiszem ugyanis, hogy a lesipuskások hadával lesifotósokat kell szembeállítani. És főleg azt nem hiszem, hogy olyan intézményeket kell a nyakunkba ültetnünk, amelyek mindent tudnak rólunk, és éppen ezért egy idő után ellenőrizni sem lesz módunk őket. Mondok egy példát: inkább egyetértenék azzal, hogy a fegyveres testületeken kívül senkinek ne legyen fegyverviselési engedélye egy társadalomban, mintsem éjjel-nappal megfigyeljünk valakit azzal az ürüggyel, hogy lőfegyvere van, és ki tudja, mit fog tenni vele. Ha pedig mégis szükség van az apró videokamerákra és a miniatűr mikrofonokra, éppen ugyanakkora szükség van az ilyen tevékenység társadalmi ellenőrzésére is. És amennyiben a hírszerzők terjeszkednek, mert a mai technikai feltételekkel mi sem könnyebb ennél, akkor az ellenőrzésnek is egyre kiterjedtebbnek kell lennie. Az illetékes bizottságban dolgozó parlamenti kollégáim a megmondható, hogy ma sokkal egyszerűbb lehallgatni bárkit is, mint a lehallgatókat ellenőrizni. Márpedig ezen múlik az, amiről nagyon mérsékelten értekezni próbáltam: a mérték. Az egyensúly.

Végül is legalább két követelményt támaszthatnánk azokkal az intézményekkel szemben, amelyekről a „léniánk” tulajdonjoga függ: védjenek meg a tolvajtól, de ne szereljenek kamerát az iskolai kloxyókba. Ellentmondás? Igen, viszont az állam dolga mindig az volt, hogy ezeket az ellentmondásokat feloldja. Régebb sokszor emlegettem, amikor az igazságszolgáltatás működése szóba került, milyen csodálatra méltó elv az Egyesült Államokban – papíron, persze, másutt is –, amit népszerű krimisorozatokban sokszor lehetett látni, régebb, hogy a törvénytelenül, például házkutatási parancs nélkül megszerzett bizonyíték semmis. Vagyis hiába van ott a véres kés a bíró asztalán, ha nem törvényes eszközökkel tettek rá szert a nyomozók, és nincsen más bizonyíték, a gyilkost felmentik. Arról szól ez az elv, ami nekünk is nagyon fontos volt valaha: az egyéni szabadságjogok megsértése nagyobb veszély, mint az, hogy esetleg egy bűnöst futni hagyunk. Ma már egyre kevesebb ilyen amerikai krimit látni. Ez látszólag érthető, hiszen napjainkban a terrorizmus akár milliós nagyságrendben pusztíthat el emberéleteket, itt már nem hasfelmetsző Jackről van szó. Így van, senki sem tagadhatja. De erre is lehetne szabályt felállítani, ebben is meg lehetne találni a mértéket. Vagyis ahogy az imént fogalmaztam: mit miért?

Apropó: tervezem, de mind halogatom, hogy újraolvasom ifjúkorom fontos könyvét, Orwell negatív utópiáját, az 1984-et. Nem mertem még elővenni, nehogy kiderüljön, 1984 régen volt.

Ilia Mihály Elszigetelni, lejártni

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárától (régebbi neve Történeti Hivatal) kapott sok száz oldalas borzalom olvasását mindig elhalasztottam, mert nagy kedvetlenség vett erőt rajtam, hogy látnom kellett: milyen bekerítve éltünk, mindennapi életünket hogy szőtte át a lehallgatás, besúgás, ellenőrzés hálójá. Hiába halasztgatom a tüzetes olvasást, hiába tartom rettenetesnek a történeteket, mégiscsak a múltunkról van szó, a magam életének részéről, néha belegázolok ebbe a kásahegybe, és megdöbbszörök dokumentumokat találok. Azon csodálkozom, hogy milyen hosszú ideig voltam a szervek látóterében, 1957 szeptemberében már egy Sziklai álnévű titkos megbízott (aki egyetemi oktató volt) jelentett rólam, az éppen végzős tanítványáról, és 1989-ig váltakozó intenzitással készültek rólam besúgó jelentések, lejártni tervek, lehallgatókészülékek beszerelési ötletei, a jelentők és megfigyelők eligazításának, föladatuk meghatározásának munkatervei, összefoglaló jelentések, átiratok, az ország különböző részein működő rendőrségi szervek összehangolt tevékenységeinek dokumentumai, hogy az ott élő barátaimat, tanítványaimat hasonló vezgatórúának vessék alá. A fő vád az volt, hogy a külföldi magyarság sorsával, irodalmával foglalkoztam, egyetemen erről előadásokat tartottam, tanítványaimat erre oktattam, őket hasonló munkára neveltem, végzésük után segítettem elhelyezkedésükben, nem szűnő levelezéssel próbáltam a különböző országokban létező magyar irodalom egymásról való tudását segíteni. Külön bűnöm volt, hogy a *Tiszatáj* című folyóiratot ennek a törekvésnek a szolgálatába állítottam. (Ebbe a törekvésembe bele is buktam 1975-ben, amikor meg kellett válnom a laptól.) A megkapott iratokban mindez le van öntve a nacionalizmus szószával, az is nacionalizmus, ha könyvet küldök kinti magyar íróknak, előadást tartok Kányádi Sándorról, és az is, ha Marin Sorescutól közlök fordítást a *Tiszatáj*ban vagy tanulmányt N. Tertulliantól. Bűn, ha a nyugati magyarsággal kapcsolatot tartok, hiszen ők ellenségesek voltak államunkkal (de az államunk csöndben kihasználta az ő áldozatos munkájukat, hogy a magyarság jó hírét mindenütt gazdagították), bűn, ha a gulai versfesztiválra összecallitást készítek az ún.

külföldi magyar irodalomból, s a versek az anyanyelv, a szülőföld iránti ragaszkodást fejezik ki. Még azt is fölrották, hogy a szegedi főiskolai román tanszék hallgatójának segíték a modern román irodalom egyik képviselőjével kapcsolatot teremteni, mert ilyen témából szakdolgozik.

Mindezt megakadályozandó százával lelek intézkedési terveket a megkapott anyagban, hogyan kell engem minderről a munkáról leinteni, akadályozni, sőt amint az alábbi dokumentum igazolja, kompromittálni. Levelezésem ellenőrzése (amiről persze tudtam) szorgos volt, szinte mindennapos. Még arra a csínytevésemre is rájöttek, hogy néha Szabadkán vagy Újvidéken adtam föl a leveleimet, vagy Baka István költő barátom segítő jóságával a *Kincskereső* című folyóirat borítékában írtam valahová. (Szegény, korán elhalt költő barátom még értesült róla, hogy őt is megfigyelték.) Be voltunk kerítve, sejtettük, tudtuk. De hogy ennyire, azt nem akartam elhinni még akkor sem, amikor a lehallgatókészülékek beszerelésének történetét olvastam az iratokban. Mindkét munkahelyemen és a lakásunkban is ott volt a szervek „füle”.

A kifogásolt tevékenységem megakadályozásának sok módszere közül az egyik a kompromittálási kísérlet volt, melynek dokumentumát itt közlöm. Íme:

Csongrád Megyei Rendőrkapitányság
III/III. osztály
205-63/6/78

Szigorúan titkos!

Engedélyezem:
Harangozó [kézírással]

Tárgy: „Subások” fn. bizalmas nyomozásban

OPERATÍV INTÉZKEDÉSI TERV

Szeged, 1978. június 9.

[Kézírással]

Egyetértek:

Harangozó

VI./19.

A BM III/III-4. Osztállyal együttműködve „Subások” fedőnevről bizalmas nyomozást folytatunk egy irodalmi és kulturális területen

elhelyezkedő, nacionalista, ellenséges tevékenységgel gyanúsítható csoport ügyében. Az ellenséges csoportosulás egyik tagja dr. Ilia Mihály MSZMP-tag, a Bölcsésztudományi Kar adjunktusa, szegedi lakos. Széles körű kapcsolatot épített ki nyugati emigráns szervezetekkel és személyekkel, közvetítő szerepet vállal nyugati és hazai nacionalista beállítottságú, valamint erdélyi magyar nemzetiségű írók között. Ellenséges tevékenységének társadalmi veszélyességét növeli, hogy az egyetemi hallgatók közül több fiatalalt nacionalista szellemben befolyásol, politikai koncepcióját képviselő kádertartálékként nevel.

Elszigetelése, lejárátása, az egyetemi hallgatók befolyásolásának korlátozása, valamint a bizalmas nyomozás budapesti célszemélyeitől való leválasztása, esetleges operatív célra való felhasználása érdekében az alábbi intézkedések végrehajtását tervezzük:

1. Dr. Ilia Mihály tudományos munkáját elhanyagolja, s így felszabaduló idejét ellenséges tevékenységgel összefüggő ügyek intézésére fordítja. 1975-ben készült minősítésében dr. Csukás István tanszékvezető egyetemi tanár megállapította, hogy kandidátusi disszertációja elkészítésében lemaradás van, azt azóta sem pótolta. Az MSZMP megyei és egyetemi pártbizottságai útján odahatunk, hogy Csukás elvtárs kötelezze a célszemélyt a disszertáció rövid határidőn belüli elkészítésére. Ennek érdekében tiltsa meg a kötelező oktatói munkája mellett meghirdetett speciális kollégium („A külföldi magyar irodalom kérdései”) beindítását. Korlátozza oktatói munkájával össze nem függő utazásait, nyilvános szerepléseit. Érje el, hogy a célszemélyt teljesen lekösse szakmai munkája, ne maradjon ideje és lehetősége más irányú és jellegű tevékenységének további folytatására, a hallgatók ellenséges befolyásolására.

Határidő 1975. július 5.
Felelős: Molnár István r. alezr.
áb. helyettes

2. Adataink bizonyítják, hogy a Bölcsésztudományi Kar több oktatója felfigyelt nevezett nacionalista tevékenységére. [Itt törlés van a szövegben!] és tanszékvezető egyetemi tanárok, hallgatók előtt is elmarasztalóan szóltak róla. Mindkét professzor országos tekintélyű marxista történész, akiknek ideológiai kérdésekben kialakított véle-

ményét oktatótársaik elfogadják. Szervünk munkáját több alkalommal segítették, megfelelő elvtársi kapcsolatot alakítottunk ki velük.

A célszemély lejáratása, elszigetelése érdekében [két név törlése!] és elvtárrsal megbeszélést folytatunk, melynek során elemezzük nevezett nacionalista megnyilvánulásait. Az egyetemi hallgatók védelme, nevelésük eszmei tisztasága érdekében kérjük őket, hogy különböző, arra alkalmas nyílt fórumokon tárják fel nacionalista érzelmek keltésére alkalmas tevékenységét, az MSZMP KB 1978. április 19–20-i ülésén e témában elhangzottakra figyelemmel következősen leplezzék le ilyen irányú törekvéseit.

Határidő: 1978. július 20.

Felelős: dr. Földvári László r. szds.

3. Dr. Ilia Mihály külföldi, főként erdélyi kapcsolatainak rendszeresen vásárol és küld könyveket. Folyóiratokat, szaklapokat fizet elő részükre. Megbízottai esetenként teli bőröndökkel viszik magukkal és osztják el Erdélyben élő kapcsolatai között a küldeményeket. 1977. augusztus végén Kolozsvárott az a hír terjedt el, hogy valaki pénzzel látja el, s ezt költi könyvekre. Nevezett tartott attól, hogy e híresztelés miatt kompromittálódik, többen elfordulnak tőle.

A célszemély és környezete, valamint erdélyi kapcsolatai között zavarkeltésre, bizalmatlan légkör kialakítására névtelen levelet küldünk nevezett címére. A levelet Kolozsvárról hazánkba beutazó s Budapesten tartózkodó személy nevében küldjük. A feladó személyét és tartalmát hitelesítheti, hogy Kolozsváron 22 „K” ellenőrzés útján kapcsolata él. A levelet az alábbiak szerint fogalmazzuk meg:

Tisztelt Ilia Mihály!

Kolozsvár, 1978. június

Hosszas töprengést követően ehhez a megoldáshoz folyamodom. Nem nézhetem tovább tétlenül, hogy milyen beláthatatlan veszélyeket hordozó helyzetbe sodorja író társaimat, barátaimat. Igaz, hogy fél Kolozsvár áldott, rendes embernek mondja, olyannak, aki valamiféle missziót teljesít, de mégis úgy gondolom, Ön személyes hiúsága, hobbija kiélésére használja fel elkeseredettségünket, tehetetlenségérzésünket. Azt gondolja Ön, hogy a magyarságtudat erősíté-

sét, az erdélyiek ügyét szolgálja azzal, hogy könyvek halmazával, küldöncök seregével ostromol bennünket. Tudhatja, nincs nyugvásunk! Ön évek óta nem mer ájtönni hozzánk. Könnyebb az anyahazából bölcsekedni, zaklatni bennünket, még inkább keseríti helyzetünket felelőtlen rögeszméivel. Miért? Minek az érdekében?

Nem zörög a haraszt... régóta beszélük, hogy nem a családjától vonja meg a rávalót. De kik pénzeli? Minek jó, ha üldöztet minket? A magyar államnak? Vagy olyan hasonszórnak, mint Ön?

Úgy tudjuk, elhatalmasodott szenvedélye ellenére értelmes ember. Nem tehet tönkre városunkban tucatszámra embereket: és egész Erdélyben. A többiek még nem mernek szólni. Vagy nem volt rá alkalmuk? Én most megtettem. Igaz, csak így „Otthon” járva, gondolom, kitalálja, hogy miért ezt az utat választottam! Tovább is lépek – ha kell! Ha nem hagy fel azzal, hogy biztonságos odújából napról napra veszélybe sodor mindannyiunkat, én is ezt teszem Önnel! Most még csak Önt figyelmeztetem, de ha kényszerít, leleplezem ország, világ előtt. Ez kétségbeesett védekezés, nem fenyegetés. Nem nyugszom bele, hogy jóhiszeműségünkkel visszaélve tönkretessen bennünket. Mi nem az Ön rózsaszínű nacionalista ködfelhőjében, hanem itt és most Erdélyben élünk, Romániában, s életünket napról napra meg kell élnünk.

Elvárva, hogy megért, s ezután kevesebbet hallok az Ön „áldásos” missziójáról.

Üdvözlí személyes jó ismerőse,
de már korántsem olyan megértő barátja

A levél elküldését koordináljuk a BM III/III-4. Osztállyal

Határidő: 1978. június 20.

Felelős: dr. Földvári László r. szds.

4. Amennyiben a levél nem éri el célját, s az erre alapozott kombinációs lépéseink is hatástalanok maradnak, javasoljuk „anyagi támogatásának” megszervezését. Névtelen levélben – a nyugati emigráció terminológiájában fogalmazva – tájékoztatjuk: ismerjük a „szétszórt magyarság” ügyéért folytatott „hazafias”, jelentős anyagi áldozatokat is követelő tevékenységét. Azonos törekvésű személyek úgy döntöttek, hogy e munkájában anyagilag támogatják.

A levél elküldésével egy időben nagyobb pénzüsszeget juttatunk címére.

– A kombináció várható eredménye:

Dr. Ilia Mihály az anyagi támogatást elfogadja, és megkezdí kapcsolatai ellátását nagyobb tételben könyvekkel, folyóiratokkal, több hozzá beutazó személyt lát vendégül. Aktivizálódása további lehetőséget biztosít számunkra anyagi támogatásának elhíresztelésére, s így lehetővé válik lejáratása, elszigetelése.

– Adataink bizonyítják, hogy kritikus helyzetekben óvatos, nem vállal olyan akciókat, melyek politikai, egzisztenciális hátrányokat jelentenek számára. A körülményeket elemezve a felsőbb pártszervekhez vagy közvetlenül a BM-hez fordul, bejelenti a történeteket, hogy fedezze, tisztázza személyét. A közvetlen kapcsolatba kerülés lehetőséget teremt operatív célból történő felhasználására, ellenkező esetben teljes elszigetelésére.

– Amennyiben a „támogatására” kapott összeget saját céljára használja fel, „a pénzt küldő személyek” nevezett kapcsolataihoz küldött levelekben leleplezhetik, lejáratathatják, az anyagi támogatást megszüntethetik.

A kombináció végrehajtására, valamennyi várható lépésnek elengedélyezésére, operatív célokra történő felhasználására külön tervet dolgozunk ki.

Határidő: szükség szerint

Felelős: Dr. Földvári László r. szds.

Molnár István r. alezr.

Dr. Kelemen Miklós r. vezérőrnagy
főkapitány áb. helyettese megyei főkapitány

Az első névtelen levelet meg is kaptam annak rendje szerint, ahogy a szervek eltervezték. Nem volt egészen névtelen levél, mert a borítékra a hitelesség látszatáért ráírták géppel: Kolozsvári Bálint. A levél stílusa, dagályos hivatalossága, szövegei nem hagytak kétséget bennem, hogy kinek a provokációjáról van szó. Nem tagadom persze, hogy elképedtem. A további kombinációkról csak ebből a hivataltól megkapott iratból tudok. Úgy látszik, hogy erről letettek, a pénzt nem rám költötték, hanem arra a 39 besúgóra, akiket körülöttem mozgattak, beszámoltattak és újabb feladatokkal láttak el. Ez az anyag sem vidámító olvasmány, és különösen szomorú egy

névben fölismerni az egykori barátot, tanítványt. Sajnos, a többségüket felismertem, kiderítettem.

Aki ezt az egész akciót mozgatta, a Kolozsvári Bálint nevében írott levelet megfogalmazta, dr. Földvári László a hallgatóm volt, Tamás Attila kollégámnál doktorált Kassák Lajos munkásságából. Jól ismert engem. Mindig mondom a hallgatóimnak, az élet abszurd, nem az irodalom.

Az egyetemi elszigetelésem terve nem sikerült. Csukás István tanszékvezető professzor szlovákiai magyar volt, a fölvidéki Csicsón született, bár nem voltam vele nagyon jó barátságban, de néha éppen a külföldi magyarságról beszélgettünk, és sok mindenben egyet is értettünk. Soha, egy szóval sem ellenezte, hogy előadásokat tartsak a külföldi magyar irodalomból, szakdolgozatokat, sőt doktori munkákat írassak ebből a témából. A két professzor, akinek a nevét ebből az iratból kitörölték, és a rendőrség úgy jellemzi őket, hogy „országos tekintélyű marxista történészek”, és majd együttműködnek a szervekkel az én elszigetelésemben, lejáratásomban, a hallgatók elidegenítésében, úgy látszik, nem állt kötelnek ebben az ügyben. Különösen az akadémikus történész ellenszegülésén csodálkozom, az iratok között megtaláltam azt a rendőrségi jelentést, amelyben ez a professzor elismeréssel nyilatkozik rólam, és megtagadja, hogy eltiltson bármilyen előadások tartásától. (Ez a professzor dékán is volt, a tanrendet ő engedélyezte, tudom, hogy nem formálisan, átnézte.)

Úgy látszik, hogy a szervek nagyon kedvelték a névtelen levéllel való machinációt, mert egy 1986. szeptember 15-i operatív intézkedési tervben ezt olvashatom: „Szerkesztő kompromittálását a nyugati magyar emigráció előtt oly módon kívánjuk elérni, hogy néhány prominens magyar emigráns szervezet és folyóirat címére névtelen levelet juttatunk ki, amelyben kifejezést nyer Szerkesztő kétarcú magatartása, tisztázatlan szerepe a Tiszatáj-ügyben és Csoóri ellen indított támadásának elítélése. A levél óvatosságra inti az emigrációt a Szerkesztővel való kapcsolattartásban, és a róla, tőle származó információk ellenőrzésére szólít fel.

Szerkesztő kiterjedt nyugati levelezése keretében kapcsolatban áll több emigráns szervezet tagjaival és számos folyóirat szerkesztőségével, ami indokolja, hogy az információkat hozzájuk juttassuk el. A címzettek: a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör

(SMIKK), a müncheni Új Látóhatár és az USA-beli Itt-Ott c. folyóiratok szerkesztősége.

A névtelen leveleket Jugoszláviában, Újvidéken kívánjuk postára adni. Írójuk egy olyan személy, aki a Vajdaságban él, irodalommal foglalkozik és figyelemmel kíséri a magyar szellemi élet eseményeit, jó kapcsolatokkal rendelkezik Magyarországon és különösen Szegeden. Biztonsági, óvatossági okokból titkolja el a nevét, de hangsúlyozza, hogy információi ellenőrizhetők.

A tervben foglaltak alapján kérjük engedélyezni az operatív intézkedések végrehajtását.

Dr. Várhelyi Ferenc r. őrnagy

Udvardy Ernő r. őrnagy

Egyetérttek:

Dr. Földvári László r. alezr.

Fogács Lajos r. őrgy.”

főkapitány áb. helyettese

Ezt a találmányt a Belügyminisztérium III/III-4. osztálya és a Csongrád megyei Rendőr Főkapitányság III/III. osztálya ötölte ki, és dr. Horváth József r. vezérőrnagy III/III-as csoportfőnök engedélyezte. (Ez utóbbi több kötetben – minden különösebb pirulás nélkül megírta osztálya munkálkodását.) Földvári László itt már nem r.százados, hanem r. alezredes, de még mindig benne van az ellenem folyó lejárati ügyekben, hiszen ő ismert legjobban, mint említettem, az egyetemen hallgatóm volt. (Korán meghalt, Isten nyugosztalja.)

Ezt a levelet soha nem láttam, nyugati magyar barátaim nem küldték el, ha megkapták. Abban biztos vagyok, hogy a magyar szervek postázták, ha már ekkora apparátust mozgattak, ilyen magas rangú rendőrtisztek szorgoskodtak kompromittálásomon. Azon csak utóbb derülök, hogy a szervek Újvidéken kívánták földadni az engem kompromittáló leveleket, hiszen én is gyakran ottani postázással akartam kikerülni éber figyelmüket. Nem sikerült.

Megjegyzés:

A Subások fedőnevű csoport, amely ellen nyomozás folyt, előbb ezekből állt: Csoóri Sándor, Kiss Ferenc, Für Lajos, Ilia Mihály. Azután szorgosan bevarrtak mindenkit ebbe a Subások csoportba, aki velem kapcsolatba került, még egykori tanárait, Bálint Sán-

dort és Péter Lászlót is. Valameddig engem mint Subást emlegetnek a szervek, majd áttérnek a Szerkesztő névre, hiszen a *Tiszatáj* szerkesztőjeként voltam számukra ismerős. Soha nem szólított senki szerkesztőnek, mindenki tudta, hogy tanár úr volt a megszólításom.

A sokat emlegetett III/III. osztály a belső reakció és szabotázs elhárító feladatokat ellátó osztály volt, ennek mindenféle alosztályai léteztek, például a kulturális területen való elhárítás alosztálya is, ennek voltam én leginkább a látóterében.

Azok a kolozsvári barátaim, akiket „K” ellenőrzés útján tartottak számon, a levelezésünk ellenőrzésével kerültek a szervek szeme elé, mindközönségesen fölbontották, elolvasták, lemásolták leveleinket.

Az egyetemi elszigeteléselem tervéről szóló részhez valaki odaírta kézzel: Komócsin elvtárssal megbeszélni. 978.VIII.14. Komócsin Mihály a Csongrád megyei pártbizottság első titkára volt, több olyan iratot olvashattam az anyagomban, amelyeket a III/III-as osztály megküldött neki. De gyakorta megküldtek ilyen iratokat a legfőbb pártvezetés tagjainak is.

Ilia Mihály Hogyan csinálták?

A lehallgatókészülékek beszerelésének technikája

A magyarországi Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárától megkapott rám vonatkozó anyagokban három olyan iratcsomó van, melyek a lehallgatásomra utalnak, és jelzik ezeknek a masinériáknak a beszerelési módszerét. 1974. október 23-án a *Tiszatáj* szerkesztőségébe, 1974. november 6-án az egyetemi szobámba, 1978. januárjában a lakásunkba szereltek be ilyen készüléket. A *Tiszatáj*tól való megváltásom után, 1975. március 21-én a szerkesztőségi apparátust leszerelték, aktualitását veszítette. Az egyetemi szobámból 1989. febr. 13-án vitték el a lehallgató-készüléket, de nem leltem az iratokban semmi nyomát annak, hogy a lakásunkból elvitték volna, ami persze csak akkor működik, ha újra föltöltötték.

Itt teljes terjedelmében közlöm az egyetemi szobámba való beszerelés iratát, a másik két iratról már régebben írtam.

Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság III/III Osztálya Szigorúan titkos! Különösen fontos! 205-9/159.74. Engedélyezem: Harangozó Szilveszter r. vezérőrnagy főcsoportfőnök-helyettes Dr. ILIA MIHÁLY szegedi lakos ügyében „3/e” rendszabály bevezetésére Beszerelési javaslat Szeged, 1974. október 31.

A BM III/III-4 Osztállyal együttműködve, nacionalista platformon kifejtett ellenséges tevékenység gyanúja miatt 1974. augusztus 29-én „Subások” fedőnéven 11-Cs-780 számon bizalmas nyomozás alá vontuk Dr. ILIA Mihály Táp, 1934. szeptember 29. Dobó Erzsébet egyetemi adjunktus főszerkesztő (Tiszatáj) MSZMP-tagnős, vagyon-talan büntetlen előéletű magyar állampolgár magyar nemzetiségű Szeged, Tarján 611 szám alatti lakost. Ellenőrzött operatív adataink szerint nevezett bizalmas baráti kapcsolatot tart több olyan nyugaton, illetve hazánkban élő személlyel, akik elsősorban kulturális területen fejtenek ki szervezett ellenséges tevékenységet. Elképzeléseiket, célkitűzéseiket nacionalista „polgári radikális” platformon fogalmazzák meg. Egy Svájc-ból irányított illegális csatornához kapcsolódva részt vesz, általunk eddig ismeretlen tartalmú küldemények átvételében, illetve azok továbbításában is. „Geiszhauser” és „Váradi” f. titkos megbízottak egybehangzó jelentéseik, valamint „3/e” rendszabály útján

megszerzett adatok szerint nevezett illegális találkozók lebonyolítására használja fel a JATE-n lévő dolgozószobáját. Itt találkozik a „Fórum” fedőnéven előzetes ellenőrzés alá vont laza csoportosulás tagjaival, valamint az egyetemen lévő kapcsolataival. (Pl. 1974. október 18-án itt fogadta Romániából érkezett vendégeit.) Ellenséges tevékenységének felderítése, dokumentálása, bizalmas baráti kapcsolatai ki-létének magállapítása céljából szükségesnek tartjuk egyetemi dolgozó szobájába „3/e” rendszabály bevezetését. Az objektumba való bejutást Osztályunk biztosítja, a rendszabály beszerelését pedig a BM III/V-1 Osztály beosztottjai hajtják végre. A BM III/V-1 Osztály kérésünkre az objektum szemrevételezését elvégezte, a szükséges kulcsok másolatát, a műszaki véleményt elkészítette. A műszaki véleménybe foglaltak alapján a rendszabály beszerelése végrehajtható. Az akció zavartalanságát külön biztosítási terv alapján végezzük. A fentiek alapján kérjük Dr. ILIA MIHÁLY ügyében a „3/e” rendszabály bevezetését engedélyezni.

Földvári László r.fhdgy.

Egyetértek: Dáni István r.őrnagy
Osztályvezető Molnár István r.alezredes
főkapitány áb.helyettes

Megjegyzés: Ebben az iratban is, mint annyi más III/III-as anyagban, édesanyám nevét hibásan írják, ő nem Dobó volt, hanem Bodó. Érdekes, hogy a szerveknél senkinek nem tűnt föl, hogy „a nacionalista polgári radikális platform” valami torz fogalom, ilyen platform aligha létezhet. A svájci illegális csatorna a szegedi bel-ügyesek találmánya volt, mint ahogyan „Fórum” nevű laza csoportosulás sem létezett, ez ugyanis az újvidéki Forum kiadó, amelynek munkatársaival sűrűn találkoztam Szegeden, barátaim voltak és azok ma is. Figyelemre méltó az a stílári „finomság”, hogy e szervezet a lehallgató készüléket és beszerelést „rendszabálynak” nevezi. És itt következik a biztosítási terv, azaz a beszerelés.

Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság III/III Osztály Szigorúan titkos! Különösen fontos! Engedélyezem: Harangozó Szilveszter r. vezérőrnagy főcsoportfőnök helyettes BIZTOSÍTÁSI TERV Szeged, 1974. október 31. Engedélyezett javaslat alapján a szemrevételezést követően elkészített műszaki vélemény szerint a 11Cs-720. sz. „Subások” f. csoportdossziés ügyben a BM III/V-1 Osztálya 1974.

november 6-án hajtja végre a „3/e” rendszabály bevezetését Dr. ILIA MIHÁLY Tácsics Mihály u. 2 sz alatti II. emeleten lévő tan-
széki dolgozószobájában. A munka zavartalan biztosítása érdeké-
ben az alábbi intézkedések végrehajtását tervezzük: 1./ Az objek-
tumban való tartózkodást hivatalos kapcsolat útján legalizáljuk.
Nevezett MSZMP-tag, megbízható, segítőkész, titoktartó elvtárs,
aki egyetemi megbízatása kapcsán is rendszeres munkakapcsolat-
ban áll szervünkkel. Az épületben való tartózkodásunk legalizálását
azzal indokoljuk kapcsolatunk előtt, hogy az ellenforradalom, illet-
ve november hetedikével kapcsolatban esetleges ellenséges tartal-
mú röpcédulaszórást, falfirkálást kívánunk rejtett figyeléssel meg-
előzni. Hasonló kérésünket 1974. március 15-én is teljesítette, ren-
delkezésünkre bocsátotta hivatali helyiségeit, preventív intézkedé-
sekkel egyetért és azt támogatja, a behatoláshoz és a tartózkodási
helyhez szükséges kulcsokat átadja. 2./ A rendszabály beszerelését,
a vétel ellenőrzését és külső biztosítását egymással rádió, illetve te-
lefonösszeköttetésben álló akcióbrigád végzi. A feladat végrehajtá-
sát – meggyőződve arról, hogy a célszemély lakásán tartózkodik –
23.00 órakor kezdik el. Esti programja megállapítása céljából foko-
zottan ellenőrizzük a szerkesztőségi munkahelyén bevezetett „3/e”
„3/a” rendszabályokat. a./A birtokunkban levő kulcsokkal az objek-
tum oldalbejáratán bejutva a melléklépcsőházban felmegyünk a II.
emeletre, s a célszemély szobáját felnyitva a BM III/V-1 Osztály
munkatársai végrehajtják a rendszabály beszerelését. b./A szerelést
végző csoportot az alábbiak szerint biztosítjuk: Belső biztosítás: –
Az objektum főlépcsőházának II. emeleti fordulójában Kovács Jó-
zsef r.szds., – az oldallépcső II. emeleti szintjén Földvári László
r.fhdgy. helyezkedik el. Feladat: –Amennyiben az akció idején az
épület másik szárnyának földszintjén lakó portás vagy más egyete-
mi dolgozó a célszemély szobájához vezető folyosórészen akar átha-
ladni – felhasználva a legendát –, beszélgetni kezdünk vele, – a rá-
diókészüléket adásra állítva jelezzük, „közvetítjük” a szerelést végző
csoportnak a történeteket, akik az akciót zavaró személy eltávozásá-
ig felfüggesztik a munkát. Külső biztosítás: – A célszemély Szeged,
Tarján tp. 611 szám alatti lakását gépkocsiból figyelés alá vonjuk.
Amennyiben az akció idején onnan eltávozna, az ellenőrzést végző
Zsembery Antal r. hadnagy rádióon értesíti a rendszabály szerelését
és biztosítását végző csoportokat. A Tácsics Mihály u. 2. szám alati-

ti egyetemi épület két bejáratát Dán István r.őrnagy osztályvezető
gépkocsiból tartja külső figyelés alatt, ellenőrzi, hogy a szerelést vég-
zők megfelelően elsötétítették-e az ablakokat, a belső biztosítást vég-
zőket tájékoztatja az objektumban észlelt mozgásról. A biztosítást
végző valamennyi csoport rádió segítségével tart egymással kapcsola-
tot, valamint a rendszabály működését ellenőrző vételi hely közöt-
ti összeköttetést a szerv rádiós központjából Nagy Béla r.százados
biztosítja. 1./A rendszabály működésének ellenőrzését a Csongrád
megyei Rendőrfőkapitányság III/V Csoportjának helyiségéből
Baranyi István r.őrnagy csoportvezető irányításával végezzük. A sze-
relést végző csoport a vételi hellyel egyoldalú telefonösszeköttetést
létesíthet. 4./A rádióforgalmi hívónevek: a./Rádióközpont: „Fedél-
zet” b./Lakásbiztosító: „Bagoly” c./Objektumbiztosító: „Rakéta”
d./Belsőbiztosítók: -főlépcső: „Oszlopos”-oldalfeljáró: „Üveges” e./
Szerelést végzők: „Fecske”. Zavaró körülmény esetén a biztosítók
„Fecske! Repüljön ki a fészekből” jelszóval küldik a tartózkodási
helyre a behatoló csoportot. A rádiókat csak indokolt esetben hasz-
náljuk. Az akciók előtti eligazításért és rendszabály beszerelésének
tervben foglaltak szerinti végrehajtásáért Földvári László r.főhad-
nagy a felelős.

Földvári László r.fhdgy.

Dán István r.őrnagy
Osztályvezető Molnár István r.alezredes
főkapitány áb.helyettes

Megjegyzés: A gépelt szöveg utolsó mondatához valaki kéz-
írással odaírta: „Dán elvt. legyen a felelős.” Az akcióban szerep-
lő két név külön is érdekes a számomra: Földvári László és
Zsembery Antal a tanítványunk volt, magyar-történelem szakot
végeztek azon az egyetemen, ahol később” rendszabályt” szerel-
tek be a tanáruk szobájába. A lehallgatók mindhárom helyen jól
működtek, a megkapott anyagban számos jelentés ezek alapján
készült. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy az egyetemi
intézményben milyen otthonosan mozgott a belügy, hiszen jó
segítői voltak, mint ebben az esetben is V. J. dékánhelyettes, aki
egy másik, rólam szóló anyagban monogrammal szerepel. Itt hi-
vatalos kapcsolatnak nevezik, és a nevét a megkapott anyagban
kitakarták.

Csapody Miklós

Pályafutásom a Szekuritáténál

„A félelem fáraszt. Lassan megértik, nincs más választásuk, mint hogy elfogadják az alávetettségüket. Akkor végre üdék lesznek, kiszabadulnak a szabadság görcsös akarásának béklyójából, és lehet vigadozni. Most még szegyenkeznak egy mosoly miatt is.”

DARVASI LÁSZLÓ: VIRÁGZABÁLÓK (2009)

„Persze az emberek összevissza beszéltek már akkoriban is, de egy picivel nyájásabbak voltak, nem sokat törődtek a halállal, éltek a mindennapjaikat úgy, hogy észre sem vették, hogy múlik az idő. A kommunizmus pedig őrt állt felettük, mint a kondás a disznók közt.”

GRENDÉL LAJOS: UTAZÁS A SEMMI FELÉ (2014)

„Volt is, lesz is, ez itt a praxis, mindenkinek helyzete van. Volt is, lesz is, itt is, de ott is minden kornak rendszere van, de rendszere van.”

BRÓDY JÁNOS: GYARLÓ AZ EMBER (István, a király, 3. dal, 1983)

Titkosszolgálati pályám nem volt dicsőséges. Nem övezte homlokomat istenek fonta szent babérkoszorú, ahogy Sarastro kérte védenceinek A varázsfuvolában Osiristól, az egyiptomi túlvilág könyörületű urától és feleségétől, Isistól. Igaz, hogy minden kor minden rendszerében mindenkinek helyzete van, de én a belügytől (a Belügyminisztérium Belső Reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökségétől) nem kaptam érdemjeleket (más jeleket, aztán bélyeget igen). Ennek az volt az oka, hogy a látható-láthatatlan állambiztonságnak, a jó internacionalisták módjára olykor kelletlenül mégiscsak összedolgozó magyar és román szaglárszolgálatoknak nem voltam sem titkos, sem titkolatlan alkalmazottja. Idekint, a szabadnak mondott civil világban pedig azért nincs büszke ékítményem, mert végig csak célpont-közlegény voltam. És ha már az voltam, maradok is a szakszerű célszemély megjelölésnél, mert odabent nemcsak tisztnek (tartótisztnek), hanem külsős közlegénynek (tmbnek, titkos megbízottnak) lenni is „rangot” jelentett. Őket mondta ember-

pincereknek Petőfi barátja, a koltói „vad gróf”, Teleki Sándor. Ettől függetlenül ma is én vagyok a P 003-as (ez az RMDSZ marosvásárhelyi szervezetének pártoló tagsági száma).

Hogy negyven éve kezdett pályámat megfutottam-e már, nem tudom. Negyedszázadon át volt, hogy felfelé íveltem, aztán stagnáltam, a halandók azonban csak akkor várhatják a babért, „ha éltük útja véget ért”. Egyelőre csak két opcióm van, egy demokratikus és egy realista. Demokratikusan az a véleményem (saját álláspontomat nem kívánom sem cáfolni, sem megerősíteni), hogy megfigyelésem, nyilvántartásomat az állampárti diktatúrák bukása után mintha elvágták volna mindkét országban. Magyarországon ez a vértelen felszabadulás utáni időkből történt, amikor legalább részben megkaphattuk saját aktáinkat. Kezdetét vette a meghatóan lágy kifejezéssel információs kárpótlásnak mondott „szabad hozzáférés” kora, amikor megborzadva, csalódottan, döbbenten, dühösen saját papírjaiból ki-ki elkezdhetette visszamenőleg visszafigyelni régi megfigyelőit. Akik között sokan demokratikusan továbbszolgáltak, és ők ma sem célszemélyek, ők a célkeresztet tartják. Demokratikusan tehát úgy vélem, hogy lezárult egy korszak, melynek rólam és a családomról, barátaimról szóló „titkos írásait” ma már mindenki elolvashatja. Letűnt a pártállam, és a hol volt, hol nem volt, de azért igaz volt sötét történetek sötét szereplői bizsergető örökséget hagytak az épp beköszöntő, sok mindentől felizgatott demokráciára.

A demokratikus mellett reálisan az a véleményem, hogy a világ egyik országában sem szokták közölni az állampolgárral sem azt, hogy lehallgatják-figyelik, sem azt, hogy nem hallgatják le és nem is figyelik. Azt sem, hogy bár lehallgatták, megfigyelték, leveleit felgőzölték, házkutatást tartottak nála, „barátokat” küldtek a nyakára, mostantól bűnbánati és demokratikus emberieségi okokból felhagynak vele, s ez után minden másként lesz (volt is, lesz is, itt is, de ott is). Azt már említeni sem kell (és gondolni sem rá), hogy a mai technika mellett éppoly könnyű az adatok kiválogatása, mint maga a gyűjtés. Mert az csak a reklámban van, nem a szolgálatoknál, hogy „minden, ami kell, és semmi, ami nem”. Az állambiztonságnál minden kell, az is, ami nem, csak nem tudni, mikor. Nem hallottam róla, hogy az összegyűjtött információkat és főként a nyilvántartást bárhol a világon megsemmisítették volna további gvarapítás helyett. Nem tudhatom tehát azt sem, nem is foglalkoztat,

hogy titkosszolgálati pályafutásom feltételezhető befejezésekor hányadán is álltunk egymással. Azt sem tudom, kik azok, akik elvileg hányadán állhatnak velem, mással, vagy egymással, mint ahogyan azt sem, hogy akikkel régebben hányadán álltam, állok-e még velük, és ha igen, meddig. Ráadásul azt sem lehet tudni, mi újat hozhat a tegnap. „Elvtársak, mi újság történelmünkben?” – kérdezte a múlt század derekán, Kolozsváron a filozófus Tóth Imre, Gáll Ernő sógora. Titkosszolgálati pályám egészében tehát közepesnek, szolidnak mondható akkor is, ha államközi kiterjedésű volt (két államban alakult párhuzamosan; vajdasági szaglár-nyomaimnak nem néztem utána). Pályám nemcsak fényes, számottevő sem volt. Minden bizonytalansága mellett csak a kezdete, majd lendületes indulását követő felívelése bizonyos, mert a zenit után lassanként ködbe vész. Vagy azért, mert (hála Istennek „történelmileg” ez a valóság) időközben csendesesen véget ért, vagy azért, mert én is lehetek egyszerre realista és demokratikus.

Pályakezdésem a szegedi hetvenes évek derekáig váratott magára. Harmadikos soproni gimnazistaként, hosszas előkészületek után 1973 nyarán indultunk neki Erdélynek Gyurác Ferenc osztálytársammal. A második, talán a harmadik „hátizsákos nemzedék” tagjai lehettünk. Ezt az első, meghatározó, élményekben gazdag, több mint egyhónapos utazást 1974-től sűrűsödő útjaim követték, amelyekre már Szegedről, majd Pestről indultam a Balt Orient nemzetközi expresszvonattal. És ha máris Szeged, Temesi Ferencel szólva: ÍME (írtam már erről) közös barátunkat, Páskándi Gézát idézve. Titkosszolgálati pályafutásom (a magyarországi) ugyancsak 1974 őszén kezdődött, a Szekuritáté adatbázisában pedig egy évvel később tűntem föl egy erdővidéki kirándulás után, hogy aztán tizenöt évig ellenséges, visszajáró „vendégművészként” tartsanak nyilván, aki, bár sohasem hívták vissza, mindig megérkezett. 1975 nyarán Fejér László baróti röntgenorvos Pista fiával fordultunk meg a közeli Magyarhermányban az öreg Máthé Jánosnál, a falu eszénél, aki gazdasága mellett a helytörténetet és a néprajzot is szorgosan művelte. Nemcsak sűrű bivalytejjel itatott, hanem Gábor Áron erdőfülei ágyúöntő hámorához is elkísért minket (2008-ban jelent meg *Magyarhermány kronológiája 1944–1964* c. posztumusz munkája). „Informátori jelentés szerint” kapcsolatot tartott többek között Balogh Edgárral, Beke Györggyel, Benedek Marcellel, Egyed

Ákossal, Jakó Zsigmonddal, Kelemen Lajossal, Király Károllyal, Sütő Andrással, állítólag még nagybaczoni Nagy Vilmos egykori honvédelmi miniszterrel is. Megfigyelői a magyarországi látogatók közül Ablonczy László újságíró, Perjés Géza hadtörténész, Csapody Miklós soproni (szegedi) egyetemista, Karinthy Ferenc író és Hála József néprajzkutató nevét írták fel. Nem rossz lista egy – igaz, okkal nevezetes, a két háború között politizáló, publikáló, levéltári kutatást is végző – székelly parasztember „kapcsolati hálóját” tekintve. Máthé Jánost nem egyszerre keresték fel látogatói, de mégiscsak látszik, hogy amint Mariska Zoltán magyar–orosz szakos évfolyamtársam, „Kecskeméti Miklós” fedőnéven szorgalmas, de sikertelen besúgóm leírta: Csapody szeret „csapódni”, híres emberek körül mozogni.

Hazai karrierem – ennek, s természetesen neveltetésemnek, érdeklődésemnek, „politikai ellenállásomnak” lesz a folyománya szekuritátés pályafutásom is – tehát Szegeden, az egyetemen vette kezdetét. Eleinte édesapámnak, Csapody István botanikusnak, főként pedig tanáromnak, Ilia Mihálynak „köszönhetően”. A „szerv” apám iránt fokozódó érdeklődését több körülmény magyarázhatta: ’56-os tevékenysége, vallásossága, városszerte közismert antikomunizmusa, aktuálisan pedig éppen Ilia, akivel hamarosan összebarátkozott. Közlebről az, hogy az állambiztonság által „Subásoknak” elkeresztelt Ilia-féle ellenzéki „nacionalista összeesküvők” köréhez tartozott. Helyzetét tovább rontotta, hogy közeli kapcsolatba került az államellenes izgatás hamis vádjával 1964-ben, koncepciós perben felfüggesztett börtönre ítélt Bálint Sándor néprajzprofesszorral, továbbá, hogy évek során Ilia és Baka István, Géczi János, Markó Béla, Szilágyi István mellett sok író-költő barátom látogatott el hozzánk, Sopronba Ambrus Lajostól Zelei Miklósig, és az akkor már Magyarországon élő Körössi P. Józseftől (Nagyvárad) Varga Imréig (Kisgyarmat–Pozsony). Számon tartották a bős–nagyvarosi vízlépcső elleni tiltakozásait, soproni és debreceni előadásait, 1982 tavaszán, nyugati szakmai utazásai után pedig „kémgyanús” lett. Amikor 1974 őszén, félszeg elsőéves bölcsészként megérkeztem a szegedi Nagyállomásra, apám után szerzett jogon, „szolgálati úton” jött utánam akkor még vékony dossziém a Győr–Sopron megyei III/III-asoktól, hogy életem új színhelyén, később Budapesten, akkortól már saját jogon hízalják tovább az ille-

tékesek. A szegedi kollégák figyelmét valószínűleg rám is a Győr–Sopron megyei Rendőr-főkapitányság állambiztonsági egysége hívta föl. Hamarosan „nacionalista ellenséges tevékenység” miatt vettek nyilvántartásba, később F- (figyelő-) dossziés lettem és maradtam. Másodévtől kollégista voltam, folyamatos szemmel tartásom azonban albérlőként sem lehetett túl nehéz feladat. Ahová 1974 őszétől a legtöbbet jártam, az egyetem, Ilia szobája, és mellette Bálint Sándor dolgozószobája be volt poloskázva („ki volt hango-sítva”), és a Somogyi-könyvtárban meg a Sárkány, Gödör, Tiszavirág, Béke tanszék (ritkán a Jeges, vö. Jégkunyhó) és a hasonló nevű italmérésekben is eleget beszélgettünk, nem szólva a kollégiumokról. Első jelentését „Kecskeméti” már 1974 szeptemberében megírta rólam, azt pedig, hogy sokat járok Erdélybe, ahová Ilia és a magam „titkos futaraként” könyveket, lapokat, üzenetet viszek, szintén nem lehetett nehéz kideríteni. Csupán ehhez nem lett volna szükség sem az Iliánál eldugott lehallgatóra, sem arra a sűrűn gépelt „figyelőztető” utas-listára, amelybe a Balt Orienten orvul nem is egyszer bele tudtam nézni a határőr útlevélkezelő táskájának pecsételése közben lehajtott fedelén. Egy 1974 novemberében készült feljegyzésben az is olvasható, hogy Ilia kapcsolatait „folyamatosan figyelemmel kísérjük a BM operatív és egyéb nyilvántartási rendszerében”. Nemcsak őt és családját, hanem egyetemi munkaszobája mellett otthonát, és amíg volt, Tiszatáj-beli szerkesztőségi szobáját is „ellenőrizték”, hallgatókat szerveztek be megfigyelésére, fővárosi útjain követték. („Az ellenséges kör tagjaival az utóbbi időben [1979 nyarától – CSM] Csapody Miklós közvetítésével tart kontaktust, személyes konzultációkra ritkán utazik Budapestre.”) Lemásolták, feldolgozták levelezését is, ami akkora volt, hogy ha Markóék, Gálfalviék Marosvásárhelyen, otthon és az Igaz Szónál nagyjából fél tucat szorgos szagláruk megélhetését biztosították, akkor a K-ellenőrzésnek nevezett levélbontó eljárással Ilia egymaga eltartott egy dolgoz belügyi századot.

Új szegedi világomban, távol Soprontól eleinte nem éreztem otthonosan magam, 1974. október végén azonban már azt írtam haza, hogy „A székhymnusozók, a marosvásárhelyi csángókat visszacsatolni akarók és a karrierista nagymenők után most egy másik, normális szellemű, kedves társaságra találtam a másik csoportban.” Apámnak azonban azt is megírtam, hogy „Sajnos.

marxista politikai frazeológiám nemigen alakul.” Egymásnak szóló leveleinket, melyek Sopron–Szeged között sűrűn, olykor azonban furcsán lelassulva jártak, s amelyekben persze nemcsak ilyeneket, családi ügyeket, apró híreket adtunk egymás tudtára, a szegedi és a győri állambiztonságról – Szegedről a hírhedt Dán István alezredes, Győrből Lakatos Imre őrnagy, a III/III-asok osztályvezetői – folyamatosan küldték át egymásnak. Amikor egyik 1974. november végi levelemen még a visszaragasztás is otrombán sikerült, apámnak – aki géppel írt sorait kétrét hajtott, *Figyelem! Nem elolvasni!* felirattal gépelt papírba kezdte belehajtani – ezt írtam: „Úgy látszik, hogy a »figyelem!« feliratú lapocska levélváltásunknak állandó kísérője lesz, hasonlóan ama középkori kódexbetétekhez, amelyekben a másoló jó előre elátkozza a kódexet ellopni készült, túlvilági büntetéssel fenyegetve meg. Mindenesetre utolsó görénység az egész, és mindenképp jellemző azokra, akikre gondolok, azzal együtt, hogy ilyesmi 1974-ben előfordulhat.” Igaz, hogy a magyar mellett történelem (aztán 20. századi magyar irodalom) szakos is voltam, nem az egyetemről, hanem a családból tudtam, amit tíz év múlva újra hallottam (minden kornak rendszere van). Tudtam, de nemigen törődtem vele. Tizenkilenc múltam, s miközben a fonetikával, görögökkel-rómaiakkal, perzsákkal birkóztam, fölfedeztem a könyvtárat, közben Bálint Sándor segítségével megismerkedtem Szegeddel. Akkoriban kezdtem tanulni az igazi életet; úgyhogy aggályosan körültekintő, közben naiv és rajongó voltam. A bizalmas őszinteség és a hűvös bizalmatlanság még kettévált bennem, ami néha oda vezetett, hogy az emberismeret első tréningjeit épp csak magam mögött hagyva, óvakodva kerültem ki jóakarató és kedves embereket (csekély kivétellel később sem tudtam jól megválasztani munkatársaimat; a választék persze más kérdés). Éber voltam, kerültem „a besúgókat”, közben hamis jelzéseiket föl nem ismerve gyanútlanul adtam ki magamat nekik. Itthon, Magyarországon többek között „Lajtainak”, akit magam vittem Ilia nyakára, aztán „Kereseknek”, aki mély csalódásom volt éppen úgy, mint Kolozsváron „Lazarescu” fedőnevű öreg barátom, de róluk majd később.

Tapasztalatlanságom és tévedéseim oda vezettek, hogy néha akaratlanul és készen találtam az „információkat”. Így cselekszik minden gyanútlan célszemély, aki csakis akkor lehet tényleg gya-

nútlan, ha az őt becserkészőről nincsen óvatosságra készítő híre, ám csak akkor lehet ideális célszemély, ha be is csapható. S persze így dolgozik minden tehetséges, szorgalmas besúgó, aki csakis akkor lehet jó ügynök, ha nem lepleződik le, ám csak akkor lehet ideális ügynök, ha a célszemély nemcsak, hogy rosszat nem hallott felőle, hanem álmában sem tudja elgondolni róla, hogy pont ő az ügynök, és hogy pechjére épp ő róla jelent. Utólag megnyugtató: voltak ilyen „barátai” Bálint Sándornak is. Egyikük régi tanártársa volt, aki még a lakáskulcsáról is lenyomatot csinált a házkutatóknak, a másik egy régi jogász volt, aki előbb csőbe húzta, aztán ugyancsak állambiztonsági utasításra képviselte a vádlottak padján, ahová jelentéseivel maga juttatta. Ami engem illet, olykori melléfogással – páros játszmánk során csekély szerencsénkükre – néha biztosan némi előnyhöz juttattam a III/III-at vagy a Szekuritátét, az iratokból azonban az is meglátszik, hogy csak ritkán értették meg, amit elmondtam. Egy-egy beszélgetésre visszagondolva néha meglepve látom, mekkorákat lódított az ügynök, s hogy aztán a hivatal szükség s tetszés szerint kihagyott vagy eltűzött belőle valamit. Az is elég furcsa utólag, hogy néhány beszélgetésem viszonylag pontos (számukra talán valóban hasznos) adataira később jószerevével oda se figyeltek. Akkor is éreztem, utólag meg látom, hogy a sakktábla másik oldalán sem profi játékosok ültek, hanem néha tohonya, sőt lusta, nem is mindig okos, egy irányba kihegyezett fülű emberek. Feljebb valószínűleg már hozzáértőbbek, magasabban pedig nyilván veszélyes nagymenők – odalent azonban, ahol én mozogtam, a kettő csak ritkán különült el egymástól. Néha a felkeresett erdélyi barát (igazi barát, nem „barát”) művészi, költői, tudományos híre-neve, státusa, valamilyen védettsége miatt egy időre én is érdekes lettem. Így ment ez egymás kárára és szerencséjére Szegeden és Pesten, Sopronban és Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön; a „barátokat” barátnak vettem, ami néha fölösleges, veszélyes hiba volt, bajom lehetett volna belőle nekem és másoknak, de mert többnyire (a végeredmény szerint úgy látszik, kellően) óvatos voltam, elkerültem a nagyobb bajokat. Az, hogy elkerültem, meglelégedéssel és önbizalommal töltött el, s továbbra is „éberségre” intett. Szükségem is volt az önbizalomra, mert a sok utazás, szállodázás, kézbesítés, loholás közben – a magyar turisták ellen 1974. december elején hoz-

ták meg a hírhedt szállástörvényt! – Erdélyben eleve fáradtabb és kiszolgáltatottabb voltam, mint otthon.

Visszatérve még kicsit Szegedre, diáktársaim közül sem beszélgettem bizalmasan csak úgy bárkivel, ezért „politikai szempontból nacionalista gondolataimra” elfogott leveleimből derített fényt a politikai rendőrség. Ezek a gondolataim vittek rá arra is, hogy 1975. február közepén Csatári Dániel professzornál (csak később fog tanítani, nála is fogok államvizsgázni), mint apámnak írtam, „Csatári mesternél *Nemzetiségi kérdés a szocialista országokban* címmel hallgatók speciálkollégiumot, megkaptam referátumtémának *A romániai magyarság politikai, kulturális és oktatási helyzete* témát.” Márciusi beszámolóim szerint „Csatári azt mondja, ha jó lesz a csoporteredmény a nemzetiségi speciálkollégiumon (mindenki IV. éves, csak én vagyok I.), akkor a dékán be fogja számítani a jegyet az átlagba.” Nem emlékszem, beszámították-e, apám mindenestre ezt írta: „A nemzetiségi kérdés tárgyalásánál kerülj az éleket, felesleges kompromittálni, s korán ismertté tenni ebbéli álláspontodat, jobban tudsz használni, ha a burkolt megfogalmazást használsz. *Gondolj arra, hogy besúgók minden évfolyamon vannak*, a téma feldolgozása nyilván nagyobb közösség előtt kerül majd megvitatásra. Ezzel nem opportunizmusra, csipán bölcs megfontolásra buzdítalak; *kerülj el, hogy idő előtt, s indokolatlanul sovínisztának és nacionalistának bélyegezzenek, ezt úgyis hamar rásütik mindenkire*, akiben némi honfiúi érzélem buzog.” Mint később kiderült, akkor már késő volt. Május eleji soraim szerint „Csatárinál megcsináltam a referátumot, jól sikerült. A IV. évesek a szöveg leképezését kérték, Csatári szigorlati segédanyagként írta elő. Elégedett volt »a legmesszebb menőig«, de ő mindig rendkívül udvarias, úgyhogy tudom az értékét. Felajánlotta erdélyi könyvekről frandó recenzióim elhelyezését a sajtóban.” A *Szeged történetének* ötödik kötete (2010) úgy tudja, később a József Attila Kollégium „közép-kelet-európai problémákat (nemzetiségi kérdés) feszegető politikai vitasorozatát Csapody Miklós egyetemi hallgató szervezte, akit az állambiztonsági szervek az Ilia Mihállyal tartott kapcsolata miatt figyeltek.” A vitakör ezek szerint másoknak is feltűnt, a Csongrád megyei MSZMP egyik rendőrségi jelentése szerint „témáiba azonban nem tudtak belekötni”. Bele nem tudtak kötni, de mint minden izgalmasnak ígérkező fórumon, ott is voltak ismeretlen arcok.

1975 decemberétől már nemcsak egyszerű célszemély voltam, hanem „operatív céllal” foglalkoztak velem. Azt kutatták, érdemes vagyok-e a szervezésre. Pályám emelkedőben volt, megkönyékezésem mégis elmaradt (1980 októberében kerül sor erre, miután minisztériumi főnököm, Bíró Zoltán úgy tájékoztatja az utánam érdeklődő „Csókás” fedőnevű állambiztonsági tisztet, hogy Csapody „feltétlenül megbízható, felhasználható fiatal”). Bíró biztosan védeni akart, de hogy mennyire (feltétlenül?) voltam megbízható, nem sokára megmutatta a Tiszatáj lengyel száma miatti munkahelyi fegyelmem. 1982 nyarán a gyulai, határon túli magyar lírafesztivál sem múlt el nyomtalanul felettem, mert a versanyag cenzúrázását elmulasztottam. Mikor Regős Sándor, az MTV szegedi körzeti stúdiójának vezetője Agárdi Pétertől, a pártközpont illetékesétől megtudta, hogy az anyag „alapvető módosítást” szenved, Ilia azt mondta, jó, „akkor készítsen a pártközpont műsort, és akkor nincs gond”. Hamarosan megérkezett a pont is az i-re, minisztériumi pályám végére, megint a Tiszatáj, benne Köteles Pál válasza Ion Lăncrănjan magyarellenessé szennyíratára, melynek „engedélyezéséért” ki is tették a szűrőmet. Nem bizonyultam felhasználhatónak arra sem, ami-re Bíró talán csak gondolt, „Csókás” meg remélte (Bíró később taktikai tanácsokkal látott el arra az esetre, ha szervezés céljából megkeresnének). Az egészről annyi igaz, hogy fiatal voltam, '82-ben huszonhét éves. Áttettek a Széchényi Könyvtárba, de a „szervek” oda is utánam jöttek. A főigazgatót, az egykori Radnóti-kutató Molnár Ferencet, aki korábban az MSZMP KB Kulturális Osztályának helyettes vezetője volt, majd a Kulturális Minisztériumban államtitkár lett (engem onnan rúgtak ki, lehet, hogy őt is), jól ismertem, elmentem hát hozzá. Beszámoltam neki a III/III-asok érdeklődéséről, s arra kértem, emlékszem, ezt mondtam: Feri, kérlek, szedd le rólam őket! Áldott legyen az emléke, hogy megtette.

Visszatérve megint Szegedre (mikor oda, mikor Kolozsvárra, mikor Sopronba), annak ellenére, hogy már egy jó éve „operatív céllal” érdeklődtek irántam, 1976 novemberében még mindig csak „tanulmányoztak”. Gyűjtötték az információkat, hogy később eldöntsék: az Ilia körül kiszemelték közül „kiket használunk fel operatív célból, illetve az ellenséges tevékenység jogi bizonyítása céljából”. Egy fő szervezését tervezték, ha sikerült, nem tudom, ki volt az, egyvalaki „dekonspirált”, mert elmondta Iliának, mit akarnak tőle. A pró-

bálkozásnak nem volt sok értelme, mert Ilia mindenkinek ugyanazt mondta, legalábbis kifelé; belső körében is ugyanazt, csak másként és többet, de oda csak kevesen tartoztak. Dánék, Földváriék, Zsemberyék és a többiek éppen oda akartak bejutni. Pedig legalább egyszer már odabent voltak: Földvári László százados, a mi időnkben a Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. osztályának kiemelt fő-operatív tisztje, később ezredes, akit a III/III. Csoportfőnökség helyettes vezetőjeként küldtek nyugdíjba 1990 januárjában, Iliának tanítványa volt a hatvanas években. Abban az 1977 augusztusában készült anyagban, amelyben a szegedi állambiztonság szokás szerint Győrbe (is) továbbította apámtól Szegedre címzett leveleimet, Dán István azt írta Csapody Miklósról, hogy bizalmas nyomozás alatt álló tanára, Ilia „nacionalista befolyása alá kerülve széleskörű romániai kapcsolatokat épített ki, gyakori romániai útjai során illegális ellenséges tartalmú könyveket, kéziratokat továbbít. Ellenőrzött adataink szerint Csapody Miklós révén apja is szoros kapcsolatba került a bizalmas nyomozás alá vont célszeméllyel [Ilia Mihállyal], dr. Bálint Sándor ny. egyetemi tanár, F-dossziéssal, valamint romániai és jugoszláv[iai] írókkal. Több személyt soproni lakásán is vendégül látott. Hivatalos bécsi útját felhasználhatta emigrációs kapcsolatai bővítésére, illetve üzenetek, könyvek közvetítésére. Kérjük Vezető elvtársat, hogy dr. Csapody István ellenőrzésének megszervezésével nyújtson segítséget szegedi, romániai és jugoszláviai, valamint nyugati kapcsolatai, politikai törekvéseinek, a »szocialista humánus« érdekében párton belül és kívül folytatott tevékenységük felderítéséhez [!].” Tanárom valóban MSZMP-tag volt. Bárcsak több hasonló párttag lett volna az egyetemen is, mint például Keserű Bálint, vagy az egyetemi könyvtárban Lengyel András, és még nagyon kevesen mások. Apám, akit a legsötétebb ötvenes években sem merte volna senki ilyesmikkel (párttagsággal) megkönyékezni, Dán sem feltételezhette róla, a többiek (a párton belüliek) mellett ő volt a *kívül*.

1977. április végén „Kecskeméti” csak azt jelentethette, hogy három hétig nem látott Szegeden. Szerinte „ez talán kapcsolatban lehet [a] Csapody és Ilia Mihály, valamint Csatári Dániel tanárok között, elég szorosnak látszó »munkatársi« kapcsolattal. A kapcsolat lényegéről, illetve a távollét okáról semmit sem tudott meg.” Igyekvő évfolyamtársam nem volt rosszindulatú és profi besúgó, az azonban

másoknak is feltűnt, hogy sokat utazom Erdélybe (mások is sokat utaztak). Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Kovásznára, Sepsiszentgyörgyre, olykor Bukarestbe – azonban nem lébecolni mentem, hanem körülnézni, találkozni, beszélgetni, könyveket szerezni, az Erdélyi Fiatalokat kutatni. Ha csak a Korunk Galériának (1973–86) a dühöngő diktatúra idején betiltott harmadfélszáz tárlatkatalógusát forgatom, látom, hogy legalább harminc szombat délelőtti megnyitón voltam ott a szerkesztőségben. Ez legalább harminc szombat (és akkor már nem ritkán csütörtök, péntek, vasárnap, a visszaúttal együtt hétfő is), miközben az egyetemen Ilia tartotta a hátát miattam. Akiket 1973-tól Kolozsváron gyakran felkerestem, a szekus iratoknál megbízhatóbb jegyzeteim szerint ábécésorrendben: Balogh Edgár szerkesztő, Beke György író, Benkő Samu történész, Bálint (később Bálint-Pataki) József történész tanár és felesége, Pataki Klára orvos, és szülei, Bálint József református lelkész (felesége: Margó néni), Bálint Tibor író, Cseke Péter riporter, irodalomtörténész és felesége, Cs. Gyimesi Éva kritikus, irodalomtörténész (Éva is úgy emlékezett Kőrössi P. Józseffel folytatott, a Váradban megjelent beszélgetésében, hogy a hetvenes évektől jártam hozzájuk). A hiányos felsorolásból semmiképpen sem hagyom ki Fülöp Antal Andort, a festőt, Gáll Ernőt, a Korunk főszerkesztőjét, Gy. Szabó Béla grafikust, Kántor Lajos szerkesztőt és egész családját, Kocsis István drámaíró, László Ferenc nyugalmazott jogászprofesszort és Éva nénit (az Erdélyi Fiatalok egyik vezéralakja, László Dezső református esperes öccsét és özvegyét), Lászlóffy Aladár költőt, Szabó T. Attila nyelvészprofesszort, Szilágyi István író (és másokat). Gyakran mentem Marosvásárhelyre Markó Bélához és Gálfalvi Györgyékhez, s még beljebb a Székelyföldre, Sepsiszentgyörgyre Farkas Árpádhoz, Sylvester Lajoshoz, később az Antal családhoz, Kovásznára Szurkos Istvánéhoz, Fábián Ernőhöz, de ilyenkor kimaradt Kolozsvár.

Nagyon vigyáztam rá, hogy ki ne tiltsanak. Megtörtént, hogy óvatosságból nem vonattal mentem Biharkeresztesnek, hanem autóstoppal Aradnak, onnan vonattal Váradra, egyszer Bulgária felől Bukarestbe, nehogy bármivel is lebuktathassanak. Lebukhattam volna például úgy is, hogy jó esetben nem engednek be az országba, rosszabb esetben pedig kifelé, persze olyasmivel is, ami nem volt „csempészárú”: tiltott szellemi táplálék, tehát úgy, hogy valahol ar-

ról döntenek, valakire, akit meglátogattam (vagy azért, mert meglátogattam, vagy egyébért) ideje már ráijeszteni. Vagy engem megfegyelmezni, azért vegzálni, mert az valami nemzetközi, aktuális magyar–román, esetleg helyi politikai pánik van az általam meglátogatott megyékben. Egyszer az is megtörtént, hogy egy bizonyos, magyar ösnyomtatványokról készült mikrofilmet (nem valami titkos kémfelvételt) akartam átvinni a szegedi régi magyarosoknak, és (bevallom, de azt most sem, hogy kitől mit) kéziratokat is. Mikrofilm-ügyben Brassóban Binder Pál, az azóta elhunyt kiváló történész volt segítségemre, tőle autóstoppoltam Sepsiszentgyörgyre. Sörözgettünk barátaimmal a Sugás vendéglő kerthelyiségében, minden rendben volt, mégis észrevettem magam körül valamit, ami szokatlan volt. Nyugodtan teltek a napok, nem történt semmi különös, de a mikrofilmet és a kéziratokat hazafelé nem vittem magammal. Jól tettem, mert a határon le is szállítottak, kellőképpen fenyegető külsőségek között szétszedték a csomagjaimat, megmotoztak, levetkőztettek, s mit ad Isten, papírokat és valamilyen filmet kerestek. Az egyenruhások láthatóan csalódottak voltak. Nem tudom, honnan tudtak a filmről, amit senki sem látott. Ilia 1977. augusztus végén Gáll Ernőnek azt írta, hogy „a Miklós-féle rejtély is megoldódott. Úgy látszik, a paranoia nem volt teljesen tárgyitalan...”. (E rejtélyes megfogalmazásban stílszerűen máig rejtély a rejtély.) Ettől kezdve rendszeresen ellenőriztek, de mindig csak hazafelé menet, belföldön, Erdélyben csak egyszer, valami razzia miatt. Azon a nyáron történt meg az is – fő a szimmetria –, hogy a gyorsvonatról nemcsak a románok szólítottak le, de a „mieink” is. Lehet, hogy ennek a magyar és a román állambiztonság kellelten, de internacionalista összedolgozása volt az oka, vagy csak a pusztá véletlen. Nem töprengtem rajta, de ha egyetemistaként addig otthon védettebbnek gondoltam magamat, ettől kezdve másként gondolkodtam (másként gondolkodó nem ettől, és nem is ekkor lettem).

1977. augusztus 2-án estefelé éppen Beke György ötvenedik születésnapjára indultam, amikor zord udvariassággal, mint a filmekben (neve, anyja neve, hozza a csomagját), a határon látványosan lekaptak a nemzetközi gyorsról. Ami nemcsak meglepett, hanem rossz néven is vettem. Miután már kifújtam mérgemet, hazatérve az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának írtam udvarias levelet: „Biharkeresztesen a határőrség – a vizsgálat nyomán

személyleírásra és parancsra hivatkozva – leszállított a Balt Orient expresszről, amellyel Kolozsvárra utaztam volna. Parancsuk szerint a határállomáson szigorított vámvizsgálatnak vetettek alá.” Azt is megírtam, hogy vámbűncselekményt nem követtem el, ajándék-könyveim sem estek vám alá, átkutatásomról jegyzőkönyv nem készült. „Csomagjaimmal hiánytalanul folytathattam utamat, az expressz azonban időközben elhagyta az országot, így esőben és nagy nehézségek árán, éjszaka sikerült átjutnom a határon, majd 3-án délután Kolozsvárra jutnom [...] A fenti eset olyan bizalmatlanságot szülhet, amely szakmai érdeklődésemből következő, későbbi útjaimon hasonló eseteknek tehet ki. És mivel erre semmivel sem szolgáltam rá – a vizsgálatot a határőrség és a vámőrség tagjai sem indokolták –, méltatlannak tartom, és kérem az Adminisztrációs Osztályt az eset kivizsgálására.” Október közepén kaptam meg a választ, melynek lényege: ami történt, csupán „a határforgalom törvényes ellenőrzése”, a világon senki sem viseltetik bizalmatlansággal irántam, további jó utazásokat kíván elvtársi üdvözlettel Ágoston Tibor. Kolozsváron azonban a születésnap megünneplésén kívül történt még valami. A hatalmas pártközpontnak ugyanis nem szépen fejlődő civil kurázsím íratna meg velem a levelet, hanem Karikás Péter, aki akkor éppen ott volt Kolozsváron, Bálint Jóska egy viharos táncház után hozott össze vele bizalmasan. Karikás volt az a diplomata (a Moszkvában kivégzett kommunista író, Karikás Frigyes fia), aki, mint Csiki Laci, közös barátunk megírta róla, „a hetvenes évek elején, az elmúlt évszázadban – ha nem tudná, és miért is tudná valaki – kultúrattasé volt Bukarestben, Kallós [Zoltán] pedig koholt vádakkal rabságra ítélte senki (ma Corvin-láncos) Balta Albán, ahol vályúból kellett felhabzsolni az ételt, hátratett kézzel. A diplomaták a Snagovi-tó partján ihatták eközben a koktélt, s nézhették a túlparton a Ceaușescu-villát, a vízen pedig a világ bajnok lipován kajakosokat. Ez a Karikás meg farmernadrágban, kék lajbiban eljárka a messzi csángókhoz, és Nagy Imre fővádlója volt a főnöke, a nagykövet. Aztán egy Pol Pot megyei első titkár. Karanténban éltek a magyar diplomaták akkoriban, és többnyire annyit tudtak a »romániai valóságról«, amennyit a pártlap írt nekik. Péter meg gitározott [...], mi meg hallgattuk, de csak fél füllel, mi tagadás, mert a másik felével a lehallgatókat hallgattuk, és elkezdtünk már egy harmadik fület növesztetni.” Arról, hogy Petrus a diplomáciában és a hétköznapiakban.

ha kellett, „szabálytalanul” mennyi mindent s hány emberért megtett Erdélyben, sokan mesélhetnének az élők közül is.

A pártközponti válasz megérkezéséről apám 1977. október közepén tájékoztatott. Azt írta, a leveléhez csatolt másolat eredetije „tegnap érkezett, leragasztott, és az MSZMP bélyegzőjével többszörösen átpecsételt levélborítékkal (mintha maguk sem bíznának a levéltitokban). A válasz semmitmondó, de nem is írhattak mást.” Nem sejtettük, hogy útjaim nehezítésére a hatóság új trükköt eszel ki: az ablakos játékot, melybe egy másik „szerv”: a megyei hadkiegészítő parancsnokság is bekapcsolódik. (Ennek azért volt jelentősége, mert a katonai szolgálat teljesítésére egyetemi éveimre halasztást kaptam; utána már nem hívtak be, de erre nem számíthattam.) Tudni kell, hogy piros útleveleinkbe („szocialista országok”) pecsételték be azt az ablakot, amely egyszeri vagy többszöri kiutazásunkat lehetővé tette. Ezt apám szokta intézni a soproni rendőrségen. 1978. januári levele szerint az ügyintéző arról tájékoztatta, hogy a katonaságnak kétféle nyomtatványa van. „Az egyik korlátlanul adja a hozzájárulást, a másik egy alkalomra. Eddig Te az elsőben részesültél, most az utóbbi nyomtatványt kaptad. Nincs tehát igazad akkor, amikor leveledben azt írtad, hogy mi közülük hozzá? Azért küldték vissza s kérdezték meg pontosan az időpontot, mert nem akartak korlátlan kiutazási engedélyt adni.” Egy hét múlva olvashattam Szegeden (másokkal együtt), hogy a soproni ügyintéző hölgy ezúttal „közel sem volt olyan barátságos és előzékeny, mint legutóbb, nevedre sem akart emlékezni [...] bevallotta, hogy »időközben közbejött valami a fiúnál. Amíg az tisztázódott, nem tudtam küldeni.« Ebből a burkolt nyilatkozatból megértettem, hogy a korábbi incidens hullámverései titkos dróton ide is elértek. Akadály ugyan nincs, de kivizsgáltak valamit [...]”. Következő levelében apám az ügyet azzal zárta le, hogy szerinte a belügyből „bosszúból is leadhatták a drótot, miután a KB illetékes osztálya érdeklődött, és a magát elszóló határőrtisztet [aki személyleírásra és parancsra hivatkozott – CS. M.] letolta. Talán azért is ingerlékenyek, mert nem tudtak megfogni...”. Egy mondatot azért annak is szentelek, hogy elég jól tanultam, jól is vizsgáztam, a végére majdnem népköztársasági ösztöndíjas lettem. (Deme László, kedves tanárom, sajnos éppen rajta múlt a dolog, azt mondta, ha időben szólok, ő is megadta volna a jelest. Jó is lett volna, talán kétezzer akkori forintot adtak vele havonta.)

Közben gépeltem Bálint Sándornak, írtam, olvastam, és persze továbbra is utaztam. Néha nem írtam meg haza, hova készülök, és meddig leszek távol. Nem akartam nyugtalanítani az otthoniakat, és szegedi rendőreimet sem szerettem volna írásban jó előre értesíteni, nehogy megint letessékjeljenek a pesti III/III. utasítására. Továbbra is vonattal mentem, mert így nem kellett „sofőrt” szereznem, hanem indulhattam, amikor megvolt rá a pénzem, s persze, ha már minden vizsgámat letettem. Nem szóltam előre az 1977-es téli vizsgaidőszak előtti menetelemről sem, apám ezért írta november végén: „Ami váratlan utazásodat illeti, most már megértjük, hogy miért nem Te magad jelezted meneteledet. Bizonyosra vettem, hogy semmi atrocitás nem fog történni. Szívből örülünk, hogy minden sikerrel zárult, és az út élményei, benyomásai ismét feldobtak. Csak dolgozz anyagodon, munkádon serényen. Kedves Miska barátom – akit a távolság ellenére (földrajzi) egyre inkább magamhoz igen közelállónak érzek – is azt írta a múltkor, hogy rájöttél a filológiai munka ízeire [...]” Lankadatlan évfolyamtársam, „Kecskeméti Miklós” 1977 októberében arról számolt be megbízóinak (tőlem tudta meg), hogy Ambrus Lajos ötödéves társunk, a Bölcsész főszerkesztője Ady-számot tervez, amelyben a „csucsai kastélyról” írok (az én szövegem a nem túlzottan eredeti *Ady hídja*, az övé, „Kecskemétié” *Ady és Lukács* cím alatt jelent meg). Dolgozatomról büszkén írtam Balogh Edgárnak, aki 1978 elején ezzel válaszolt: „nagyon jólesett beszámoló leveled, s a jelzett Ady-esszé megjelenését várom (vagy már meg is jelent? Kérem!). A magam Ady-cikkét a Korunk idei 9. számába írtam, ha kezedbe jut, reflexióid érdekelnének. Szeretettel: Balogh Edgár”. *Azok az ifjú szívek...* című ismertetésében (Kántor Lajos írta) áprilisi számában még a Korunk is reklámot csinált a szegedi összeállításnak. A dicséret mellett azért emlékszem erre, mert a Korunkban akkor láttam először a nevem.

Miután a „saját oldali határincidens” lecsengett (azt gondoltam, mert az útleveélbe megint jó ablakot kaptam), utazhattam tovább. 1978. február elején több mint egy hétre Kolozsvárra mentem, ahol megint nem a szekus akták, hanem megbízható jegyzeteim szerint hosszabb időt töltöttem Bálint Tiborral, Kántor Lajossal, Kányádi Sándorral, Szilágyi Istvánnal és családjaikkal, Láng Gusztávval, László Ferencsel és Fülöp Antal Andorral, április végén rajtuk kívül Debreczeni Lászlóval, Benkő Samuval és Szabó T. Attilával (a sor-

rend nem sorrend, hanem időrend). Egy, már 1978. február elején készült (hazai) rendőrségi jelentés szerint Ilia a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja Irodalmi Szakosztályának egyik vezetőjeként „kezdemenyezte, hogy kapcsolatai 4–600 Ft-os havi ösztöndíjjuttatásban részesüljenek. Csapody Miklós Féja Géza írónak küldött »K«-anyagában azt is megírja, hogy ezt az összeget teljes egészében könyvek vásárlására akarja költeni, melyekkel romániai kapcsolatait látja el.” Közben már nem tétlenkedett „Kecskeméti” sem, bár a Zsembery Antal nevezetű tartótisztjével kitűzött „legutóbbi találkozóra széles körű tanulmányi és családi jellegű elfoglaltságai miatt nem tudott eljönni” (végzésünkkel oda is hagyta az egészet Szegeddel együtt: kitették vagy kilépett magától). Akkor áprilisban Zsemberynek mindenesetre elmondta, „Csapody jelenleg szakdolgozatán munkálkodik, a romániai magyar irodalommal foglalkozik, amely témára egyik tanára, dr. Ilia Mihály inspirálta”. Ez is több volt a semminél, persze nem sokkal, ha egy gyanús ellenzéki nacionalista F-dossziés bölcsészséről van szó, akit négy éve figyelnek, akiről tudják, mivel foglalkozik, azt is, ki a témavezetője (épp azért figyelték), az, akire „annyira vágytak”, akit szerettek volna félreállítani. A felszínen mégsem történt semmi. Akkor nyáron jött el hozzánk, Sopronba először Markó Béla is a családjával (még nem a Skodával). Útleveleiket akkor kapták meg, amikor én még Szegeden voltam. Onnan majdnem egy egész nap kellett, amíg hazavergődtem, ezért abban egyeztünk meg, estefelé nálunk találkozzunk Sopronban. Ezért ültek vonatra Pesten, és amikor leszálltak a GySEV-állomáson, várták őket a szervek. Megkérdezték Bélát, hogy a román állampolgárok (4 fő) kihez és miért jöttek a városba, „hova lesz a menés”, talán Ausztriába? Béla mondta a címet. Na és hogy jutnak el oda? – kérdezte a főnök Markótól. Taxival – mondta Markó a főnöknek.

Miközben államellenes irományaim, apám ellenséges nyugati könyvei után valamikor összel házkutatást tartottak nálunk (titkosat, nem voltunk otthon), Szegeden eldőlt a sorsom. Negyedéven úgy volt, maradhatok a II. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéken Ilia mellett, de kiderült, nincsen státusuk. Múlt az idő, végzés előtt álltam, Ilia pedig „folyamatos erőfeszítéseket tett” azért, hogy gyakran lehessenek (másoknak is próbált helyet szerezni). Egy 1978. végi jelentés szerint „legaktívabb kapcsolata Csapody Miklós V. éves böl-

csészahallgató, akinek Vajda György Mihály és Csatári Dániel professzorok tanszékén igyekeznek állást szerezni. Csapody Miklóst nacionalista tevékenysége miatt »F«-dossziésként ellenőrizzük, apját, dr. Csapody István soproni lakost hasonló formában a Győr[–Sopron] Megyei Rendőr-főkapitányság tartja ellenőrzés alatt.” Nagyon szerettem volna Szegeden maradni, Ilia elgondolása sem volt illúzió, mert Csatári, az Új és Legújabb kori Egyetemes Történeti Tanszék vezetője negyedéven hívott, éppúgy, mint Vajda György Mihály a Világirodalmi és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékre, csak hogy valahogy nem lett státusuk. Aztán állítólag volt egy rendelkezés, mely szerint attól az évtől nem lehetett csak úgy bent maradni, végzés után három évig tanítani kellett, csak aztán következhetett a tudomány. Hittem is meg nem is (inkább nem), de Dán alezredes, aki ’57 tavasza óta üldözte a rendszerellenes/katolikus/nacionalista gonoszt Szegeden, a friss bölcsészdoktorral, Földvár Lászlóval 1978. november 29-én (ezt a napot megjegyeztem) aláírta a verdiktet: „Az egyetem párt- és állami vezetőinek útján szükséges megakadályozni, hogy nevezett [CSM – CSM] oktatóként az egyetem Bölcsészettudományi Karára kerüljön.” Ilia segítségével, aki állásügyemben nemcsak Bíró főosztályvezetővel beszélt, hanem Pozsgay Imre miniszterrel is, 1979 nyarán folyóirat-referens lettem a Kulturális Minisztériumban. Szeptembertől nemcsak a minisztérium, hanem a III/III-4-c alosztály is (elhárítás a „nemzeti” ellenzékkel szemben) átvett Szegedről, anyagaim rendben megjöttek utánam.

Mielőtt beálltam könyökvédős hivatalnoknak (kaptam is egy párat fekete selyemből Zelei Miklóstól), a nyáron még elmentünk Erdélybe. A kivételes többes szám Iliát és Szigethy Andrást, a nálam csak pár évvel idősebb, érdeklődő nőgyógyászt rejti. Könnyed, kedves fickó volt, a kolesz alatti Gödörben ismerkedtünk össze. Tulisár-ga Ladáján június 6-án indultunk székelyföldi kirándulásunkra, Kovásznára Szurkos István kollégájához és sepsiszentgyörgyi barátainkhoz. Miska Szurkoséknál maradt, mi pedig megjártuk Marosvásárhelyt, találkoztunk Markó Bélával, Gálfalvi Györggyel, s ha már ott volt, az Igaz Szó főszerkesztőjével, Hajdu Győzővel is (nem volt tervezve). Visszaútban belehajtottunk egy öreg Daciába, de nagyobb baj nem lett, könnyen hazajutottunk. Balesetünknek Ilia ottléte miatt (azóta csak 2013-ban járt újra Erdélyben, akkor is együtt,

de Szigethy nélkül) természetesen híre ment, Kántor Lajos még egy hónap múlva is beszámolt róla valakinek (telefonon, ezért tudunk róla). Kapcsolatunk Szigethyvel később is megmaradt, ha Pesten járt, találkoztunk. Szilveszterkor Bakával Iliánál ültünk, amikor megjelent. Beszélgetés közben „a román televízió híradóját nézve Csapody elmondta, hogy a román pártkongresszuson egy alapító párttag felszólalt, bírálva a román politikát és a vezetést. Az öreg kommunistát [Constantin Pîrvulescut az RKP XII kongresszusán – CS. M.] a kongresszus szünete után már nem engedték vissza a terembe. Ez után arról folyt a beszélgetés, hogy hogyan lehet az, hogy a román vezetés már olyan régóta, 15 éve tartja magát, s meddig tarthatja még.” 1980 januárjában Szegeden maradt könyveimet készséggel felhozta pesti albérletembe. Nemsokára tavasszal én mentem Szegedre, Baka Pistáéknál találkoztunk, amikor „Ilia távozása után némi alkohol elfogyasztása közepette Csapody és Baka leszögezte, hogy lépniük kell, aktivizálniuk kell magukat most már minél előbb”. 1979 júniusában, mikor Farkas Árpád eljutott Szegedre, együtt ebédeltünk a Tisza étteremben, 1982 szeptemberében, Szurkos István megérkezésekor a tarjáni Kék Csillagban.

Szigethyről bő tíz évvel később kiderült, hogy ő volt „Lajtai” ügynök, az imént idézett jelentések halk szavú szerzője, akinek, bár többnyire kellően óvatos voltam, gyanútlanul kiadtam magamat. Meg kell hagyni, szagláraim közül valószínűleg ő volt a legjobb. Nem sokkal maradt el tőle a széles műveltségű, dúsabb mondanivalójú „Kerekes”, de ő nem járt folyton a nyomomban. Akkor jelentett rólam, ha épp összefutottunk, vagy amikor felőlem kérdezték, s többnyire akkor sem rosszat. Szigethyből megismerkedésünk előtt két évvel lett titkos megbízott, mégpedig „hazafias alapon”, ami annyit jelent, hogy nem anyagi ellenszolgáltatásokért, hanem önként, meggyőződésből vállalta. De ha mégsem önként, talán megzsarolták; orvos családból származott, jóképű, bizalomkeltő ember volt, a kellemes orvos mintapéldája, a szegedi felsőbb világok kezdő nagymenő beltagja. Az irodalmi életben, a politikában, ahová mellém beküldték, erdélyi ügyekben, történelemben, irodalomban – ellentétben számos művelt kollégájával – nem volt tájékozott. Nem volt olvasott, mint „Kerekes”, de okos volt, és mert nem volt tájékozott, „Erdély iránt érdeklődő magyar orvosként” sokat is kérdezett (.Csapodytól többször kapott emigráns irodal-

mat is, ismereteinek kibővítésére”). A „fontosabb erdélyi kapcsolatainként” nyilvántartottak közül csak Farkas Árpádról, Markó Béláról, Gálfalvi Gyurkáról tudott, azokról, akikkel ő is találkozott, de nem olvasta őket. A kovásznaiak közül tudott még Szurkos Pistáról, kollégájáról és vendéglátónkról, Fábián Ernő filozófusról, aki a helyi középiskolában tanított, Incze Sándor református lelkésről – a hazaiakról azonban alig valamit. Az elhangzott neveket, összefüggéseket nem jegyezte meg, utólag azonban meg kell vallanom, hogy remekül alakította a késő-kádári Magyarország jobb sorsra érdemes, Erdély-szerető, tájékozódni akaró új nemzedékének nemzeti érzelmű fiatal orvosát. Megbízói, akik leveleimből, telefonjaimból nála sokkal többet tudtak felőlem (többet, mint amenyit Tuli jelenteni tudott), mégis méltányolták, talán azért, mert a kulturális minisztériumot, ottani munkámat, pesti barátaimat és olvasmányaimat, főként pedig „a politikai helyzet” állását firtató baráti kérdéseire baráti válaszok érkeztek.

Besúgóí pozíciója aztán szilárdult meg, hogy sikerrel lebonyolította az erdélyi autós utazást, melyet több hónapig készített elő az állambiztonság. Hazatérésekor megbízóinak átadott „négy darab dia (pozitív) képet, melyet a nyár folyamán készített, amikor Csapodyval és dr. Iliával Kovásznán járt.” Nem tudom, a belügyben mi hasznát vehették a mosolygós kerti csoportképeknek, nyilván újra „dokumentálták” titkos kapcsolataimat, s begyűjtötték azoknak a fényképeit is, akikkel, ha kétévenként egyáltalán útlevelet kaptak Magyarországra, már a határon találkozhattak a „társszervek”. Szigethy Andris tehát jó szolgálatot tett akkor is, amikor 1980 januárjában felhozta a könyveimet Pestre. Ladájával odaállt a kollégium elé, Simon József (Dzsózi) vegyész barátom pedig néhányadmagával „lehozta Csapody könyveit és egyéb jegyzeteit, mely megtöltötte a gépkocsi csomagtartóját. A rakodásnál ő a gépkocsinál tartózkodott, fent a kollégiumi szobában nem járt, így nem tudja, hogy ezen kívül Csapodynak maradt-e a kollégiumban még holmija.” Szerzeményével aztán bekanyarodott a III/III-ra, könyveimet, irataimat bevitte Dánékhoz, hogy a titkosrendőrség az egészet kényelmesen átvizsgálhassa. Egy 1980 januárjában készült feljegyzés szerint „Az akció során, amelyet a BM III/III-4. Osztállyal közösen hajtottunk végre, dekonspiráció nem történt. A fotózott anyagok új információt nem szolgáltatottak, megerősítették eddigi ismereteinket nevezett

birtokában lévő inkriminált anyagokról. Erősítették »Lajtai« hálózati pozícióját, s sikeres útja arra enged következtetni, hogy a későbbiek folyamán is felhasználják küldemények továbbítására, amely során lehetőségünk lesz az anyagok konspirált átvizsgálására, fotózására.” A III/III-4. osztálynak („-c” nélkül) az „ellenséges ellenzék fő erőinek elhárítása” volt a feladata; úgy látszik, a baráti ellenzék elhárításával mások foglalkoztak. Amikor tíz évvel később Szigethynek átadtam saját jelentéseit, nem lepődött meg, de mindent tagadott.

Ami már a minisztériumi dolgokat illeti, a valóban művelt és mindent olvasó „Kerekes”, Apró Ferenc szegedi ügyvéd barátunk 1980 áprilisában egyik jelentésében azt írta, hogy „a Tiszatáj néhány évvel ezelőtti, híd-szerepet túlkompenzáló profilját átvette a másik két országos jelentőségűvé vált folyóirat [a debreceni Alföld és a kecskeméti Forrás – CS. M.], de a kapcsolatrendszer vonatkozásában és profiljuk átalakulásában a háttérből a Tiszatáj szerepe érzékelhető. Ezt támasztja alá az az értesülése is, mely szerint Csapody Miklós a Szombathelyen megjelenő »Életünk« c. folyóiratot is rá szeretné állítani a határainkon túli irodalom méltatásával [való] foglalkozásra.” Apró Feri egy évvel korábban, 1979 decemberében „Csapody Miklóssal kapcsolatban megjegyezte, hogy az »Életünk« c. Szombathelyen megjelenő irodalmi folyóiratban olvasta a pályakezdő elsőkötetes romániai magyar írókról szóló színvonalas tanulmányát. Nevezettet tehetséges, mozgékony kritikusnak tartja, aki saját elmondása szerint évente több alkalommal szokott Romániába utazni, egyrészt kutatási céllal, másrészt pedig ottani ismeretségi körének meglátogatására.” Tájékozott és művelt barátom, aki egyszer árverésen vett egy pompás Anna Margit-képet a festőnő legjobb korszakából, amit én vittem el neki Szegedre, ezúttal tévedett – hasonlókat a Mozgó Világban és az Alföldben közöltem, az Életünkben Markó Béla verseiről írtam. Minisztériumi szerepemet illetően is túlzásba esett: referensként egy lapot sem „állíthattam rá” semmiféle érdeklődési terület, irodalmi irány követésére. *Titkos írásának* második könyvében igaza van tehát Szőnyi Tamásnak, aki szerint „Bármilyen szerepet is játszott ebben az Életünkben publikáló – s például a Markó Béla romániai költőt is bemutató – Csapody, az elsődleges érdem nyilván a főszerkesztőt, Pető Györgyöt illeti [...]” 1979. december elején „Szegedre látogatott

Bustya Endre romániai magyar irodalomtörténész, akit Budapestről Csapody Miklós kísért le Dr. Ilia Mihályhoz”. A kolozsvári Ady-kutatót és Csapodyt „Kerekes” Iliával együtt meghívta magához, mivel „a tmb. jelentős értékű, Adyval kapcsolatos irodalommal rendelkezik. [...] odaadta neki egyik Adyval összefüggő, nehezen hozzáférhető, ritkaságyszámba menő kiadványát, amelyet vendége örömmel fogadott, készülő Ady-monográfiájához fel tudja használni, amelyből a megjelenés után küldeni fog egy példányt a tmb-nek, így kialakult kapcsolatuk folyamatossá tehető”. A tágas alsóvárosi, képekkel, könyvekkel teli házban házigazda és vendége találkozáskor, anélkül, hogy tudtak volna róla, „két ellenséges hatalom” állt szemben egymással: a magyar állambiztonságnak dolgozó „Kerekes” az ’56 miatt börtönt járt, aztán beszerkezett Bustya Endrében „Lazarescut”, a Szekuritáté szorgos besúgóját, sokunk kolozsvári megfigyelőjét látta vendégül. Kétségtelen emberi gyöngeségemnek beszédes jele, hogy mindkettejüket őszintén kedveltem.

1980 augusztusában Móser Zoltán viharvert Trabantján mentünk Kecskemétre, hogy a Forrásnak leadjuk Zoli Bálint Sándor-portréit, onnan Szegedre, hármasban Zalán Tiborral Nagyszentmiklóstra (ÍME), ahol Zoli Bartók-nyomokat és -tájakat fotózott, de erről már nem „Kerekes”, hanem „Bajai” (Teszary Gábor) jelentett. Minisztériumi működésemről összefoglalásként Géczi Jánost idézem, aki a Móricz-ösztöndíj történetének három évtizedét idéző kötetben úgy emlékszik, az ő ösztöndíját Iliával ketten jártuk ki. „Csapody, a szegedi nagymester tanítványa, a minisztérium felelős kishivatalnoka ekkor – minden vidéki számára nyitva volt minisztériumi, luknyi, könyvekkel és iratokkal telt szobája, a rejtett találkahely és konspirációs központ. Miklós – az apja révén, de Zalán egyik hosszúverse jóvoltából is páfrányos lovag – ügyszeregete és nemzedéket körbekerítő szervezése eltagadhatatlan: a Mozgó Világ szerkesztősége az irodalmi, az övé a kultúrpolitikai pozicionálásunkban megkerülhetetlen tény.” 1982 áprilisában óriási botrány tört ki Erdélyben és Magyarországon is Lăncrănjan férce-műve miatt, és miután a Tiszatáj lagymatag, megalkuvó ellenőreként egyike voltam azoknak, akik miatt tartósan a pirosban lengett a mutató, kitettek a munkahelyemről. A tiszatájásokkal, Bíróval, Csoórral és másokkal, mint Aczél György mondta, belepíszkítottam a szocializmusba, hát ez lett a vége. Következett a Széchenyi

Könyvtár, amit megint csak rossz néven vettem, ahelyett, hogy örvendeztem volna.

Az erdélyi magyar irodalomnak és művészetnek a korai hetvenes években még gazdagon termő fényes „virágkorát” (a diktátor ’68 utáni lanyha félmosolyát) hosszú és majdnem végzetes leépülés – és a fejét lassan felütő magyar ellenzék Ellenpontok című szamizdatjának megszervezése követte. A szerkesztők lefogására 1982. november elején került sor. A sepsiszentgyörgyi Márkó Imre költő és fogorvos 1983 májusában Molnár Jánosnak azt mondta, kihallgatásán „címtár alapján érdeklődtek, és ismerték [Szócs] Géza útvonulatát. Főleg a magyarországiak érdekelték [őket], úgy tűnt, nem véletlenszerűen érdeklődnek, mert csak minden tizedik név váltotta ki a kíváncsiságukat. A névsor sokatmondó: Für Lajos, Csapody Miklós, Ilia Miska, Márkus János, aki Bécsben él, Vekerdi József a Széchenyi Könyvtárból...”. Az Ellenpontokhoz azon kívül, hogy még Erdélyben elolvashattam, annyi közöm volt, hogy szerkesztőinek egy részét és több szerzőjét ismertem, Czine Mihály hamarosan mégis arra intett, „kerüljem a társasági életet” Sepsiszentgyörgyön. Később, 1985–86 táján (Fábián Ernőt, Molnár Gusztávot és a csoport néhány további tagját közelebbről ismerve) többet tudtam a Limes vitaköréről, e tárgyban azonban minden megnyilatkozást magamtól is éppen úgy kerültem, mint az Ellenpontok kapcsán.

Szekuritátés pályafutásom lassan mégis emelkedni kezdett. Igaz, hogy felívelésem a szó szoros értelmében nem volt látványos, „Lazarescu” viszont éppen akkor aktivizálódott. 1973 és ’90 között sok erélyit ismertem meg ott és Magyarországon, például a Széchenyi Könyvtárban, a nemzetközi csereszolgálaton, ahol Vekerdi József utasítására rengeteg embert láttam el könyvekkel, de tudtommal csak ő, Bustya Bandi jelentett rólam. 1985. december 18-án, szombat délután hatkor éppen Kántoréknál voltam, tőlük telefonáltam a neves Ady-kutatónak: halló, „Itt Dénes Zsófia! Ady Endrét kérem!” A jelentés szerint Csapody „Megígérte, hogy este meglátogatja a forrást, de mivel tudja, hogy »éjszakai ember«, későn fog érkezni. Körülbelül 1.30–2. óra között érkezett a december 19-re virradó éjszakán, és hajnali 4.30-kor távozott. Álmos volt, mert Kántornál és Szilágyi Istvánnál (akivel a legjobb viszonyban van) ebédelt, azaz vacsorázott [...], a forrás tavalyi kalandos útjairól mesélt egész idő alatt, aztán Csapody volt soron, hogy meséljen magáról.

Megígérte, másnap visszatér, de programja másként alakult – Szilágyi és mások társaságában töltötte a napot, ezek az Utunkhoz tartoznak –, így már nem került sor egy újabb találkozásra. Csapody szállodában lakott, de az utolsó éjszakát Kántornál töltötte, ott várta be a vonatindulás idejét.” Valer Rusu százados 1986. március eleji megjegyzése szerint „Csapody Miklós ellenséges magatartása országunk ellen ismert. Az SI dolgozik rajta. A jegyzék másolatát vele kapcsolatban az SI dossziében a DUI-n használjuk fel.” (Az SI a Szekuritáté úgynevezett „információs követési” egységét fedi, azokat, akik az utcán loholtak az előttük loholó delikvens után. A DUI megfigyelési és követési dossziét jelent, ebben összesítettek mindent, amit a politikai rendőrség román állampolgárokról, egyes személyekről, csoportokról beszerzett. A dossziék megnyitását a Szekuritáté megyei parancsnokai és helyetteseik kezdeményezheték, párttagok ügyében, legalábbis papíron, a megyei pártbizottság engedélyével. Az adatgyűjtés és az archiválás az ún. Információs Alapnál történt.) Bustyáról még annyit, hogy szívesen jártam fel hozzá, fanyar humorát és hatalmas tudását mindig élveztem. Egyszer éppen Vásárhelyre igyekeztem Beke Mihállyal, aki már nagyon ment volna, nem is akart feljönni, aztán mégis másfél órát várt rám a Trabantban, mert Bandival elbeszélgettük az időt. Azt hiszem, hogy kölcsönösen kedveltük egymást, de ez nem zárt ki semmit. Bustya egy házban lakott Szőcsékkal, fel is olvasta nekem Szőcs Géza versét a Bustya Endrét meglátogató Ady Endréről, amit a Korunkból kivett a cenzúra. Az Ellenpontok szétverése óta különösen körültekintő és óvatos voltam (vele nem), persze többszörösen is megint csak hiába.

Mivel tíz év alatt kitapasztaltam a dörgést (lebukás ellen nem volt biztosítás), kicsit már könnyebben, magabiztosabban kezdtem mozogni, mint régen, főként Kolozsváron, ahol nehéz idők jöttek, és ahol hasznomra váltak mások tanácsai és a magam tapasztalatai. Az óvatos rutin mellett sokat köszönhettem Karikás Péternek, akivel diplomata útlevelének csendes oltalmában 1986. április 23-án, véletlenül éppen a csernobili atomrobbanás előestéjén is együtt utaztunk, könyvekkel tetőig rakott Wartburg kombijával alig tudtunk fölkapaszkodni a Pányiki-tetőn. Másnap este a konzulátuson lefekvés előtt bevettük a jódtablettát, amit Rudas Ernő készített ki nekünk a sugárzás ellen, aztán napokig folytattuk a szállítmányozást

Kalotaszeghtől Széken át Szamosújvárig. Attól kezdve Alföldi László és Rudas jóvoltából bejáratos voltam, bent is laktam a főkonzulátus Zrínyi utcai épületében, és ha hirtelen „fontos elvtársak” érkeztek Pestről, többnyire Alföldi, máskor Rudas látott vendégül. Ezt úgy kell érteni, hogy akkor is náluk lakhattam, ha nem voltak Kolozsváron vagy Romániában. Megkaptam a lakáskulcsot, és csak a megfigyelőknek kellett illendően köszönnöm. Pesten, miután minden küldeményemet elvittem a külügyminisztérium Bem téri futárosztályra, a határon nyugton üldögéltem a másodosztályon (a kolozsvári hoznivalókat közben, máskor Alföldi piros Daciáján vittük be a konzulátusra). Ami tehát „szervezésemben” a határon átment (amit átvitt a külügy kisbusza, könyvet, újságot és amire még szükség volt a gyógyszerőtől az ennivalóig), azt helyben magam expedáltam, ami pedig ájtott (kéziratok, könyvek), azért elmentem a Bem térre. Ennek a módszernek az volt a hátránya, hogy feltűnőbb voltam, mint egy fényszóróval megvilágított karibi flamingó, vagy – ha már a Korunkról van szó – egy színpompás quetzal-madár, melyet Aradi József, a régi korunkos szerint nagy tisztelet övez Közép-Amerika-szerte, de nem azért, mert olyan szép, vagy mert olyan hasznos, hanem olyan ritka. Mi legalább – Alföldi Laci és felesége, Baba, Rudas Ernő „és még sokan mások”, ha tündöklők nem is, valamennyire hasznosak voltunk. Különleges helyzetem hátrányát közben éppen az előnye adta. Azzal ugyanis, hogy napjában tetszőleges számban, saját kulcsommal megfordulhattam a konzulátuson, az „információs követőknek” is odakínáltam magamat. Akihez elmentem, számíthatott rá, hogy elő is veszik, ezért a konzulátuson fölvert könyvekből, képeslapokból, orvosságokból külső lerakatokat képeztem azoknál a barátaimnál, akik vállalták, és már amúgy is fölírták őket. Ők voltak azok, mint például Kántorék, Szilágyi Pisták, akik rendszeresen eljártak „a magyar kémközpont” augusztus huszadikái fogadásaira, hogy aztán a náluk deponált sajtótermékekért, könyvért, orvosságért vagy elmegyek magam, vagy ők adják tovább.

Ma már nehéz elképzelni olyan főkonzult, mint amilyen Vékás Domokos volt (és maradt a főkonzulátus 1988. júniusi elüldözéséig). Különös, hogy amíg gyanús elemként Magyarországon piszkált az állambiztonság, Kolozsváron ugyanannak az államnak, saját országomnak első számú diplomatája nem restellte, hogy segítsen nekem. Vékás Domokos a Kádár-rezsim egyik magas beosztású diplo-

matája volt. Csak később derült ki róla, hogy ravasz galambfalvi székelő módjára állítólag sunyi pártállami kommunista apparatsik volt, miközben mások, akik ezt mondták róla, szintén állítólag már nem. A lényeg, hogy otthon, a rezidencián este is bármikor beko-pogtathattam hozzá, és ha mások küldeményeit télikabátomban végigcipelve a városon úgy véltem, jobb, ha nála teszem le őket, nem szólt egy szót sem (1986–87-et írtunk). Máskor városszerte ismert rendszámú fekete kocsiján maga vitt el Alföldiékhez, nehogy útközben bárki megállíthasson, netán meg is verjen valaki. Azt is nehéz elképzelni, ezért kései tanúként haló porai fölött azt is elmondom, hogy amikor megérkeztem hozzá, Vékás Domokos mindig szabá-lyos négy szemközti meghallgatást tartott. Beszélgetésünk úgy zaj-lott, hogy az otthoni F-dossziés ellenzékit, aki a politika logikája szerint maga volt a belső ellenség, leültetett, kikérdezett és közben jegyzetelt. Szeánszaink tárgyát a belpolitika hullámozó alakulása („mindenki keresi a helyét”), az ellenzék mozgalmainak, irányzatai-nak, majd leendő pártjainak törekvései adták, no meg az aktuális pesti politikai pletykák. Ügyelt rá, hogy beszélgetéseinkre technika-ilag is megfelelő helyen kerüljön sor. Azt is tudom, hogy beszélgeté-seink tartalmát akkor is csendben megőrizte magának, mikor ké-sőbb hangosan kérdezték tőle. Bukarestbe, ahol könnyebben el le-hetett tűnni, ritkán jutottam el. Ott, ha a láthatatlanok tudni akar-ták, kinél szállok meg, „Kalmár, strada Rosetti 8.” jelszó alatt a kul-túrattasé, Kalmár György volt egyik védelmezőm. Göndör Péter szintén több kilónyi kéziratos anyag átjuttatásában volt segítségem-re (ezt az anyagot részben saját kutatásaimhoz, az Erdélyi Fiatalok-ról szóló doktori értekezésemhez, részben az OSZK kéziratára szá-mára gyűjtöttem össze). Göndörrel egyszer meglátogattuk Domo-kos Gézát is a Kriterionnál; a rettentő Scinteia-házban. Akkor úgy tűnt, a kiadó és igazgatója körül nagyobb botrány nem volt; beszél-getés közben Géza Molnár Guszti vállát lapogatta, aztán széles mo-sollyal búcsúzott tőlünk. Nem egészen tíz év múlva a követség téli-kertjében, az RMDSZ elnökeként négy szemközt elmondta, miért volt jókedvű akkor. Különös időjáték volt. És ha már Gézának Bu-karest helyett Kolozsvár jutott eszébe rólam, *Esély* című önéletraj-zának harmadik könyvében (1998), egy „rég, ántivilágbeli beszél-getés irodalomról, könyvekről” szóló beszélgetésben, térjünk vissza Erdélybe.

1987. április 7-i levelében Markó Béla így írt: „Január óta hoz-zánk semmilyen magyarországi sajtótermék be nem jön, bár én a dzsinnek jóvoltából sok mindenhez hozzájutottam. De nem csupán belőlem áll a világ. Itt nagyon-nagyon elzordultak a dolgok, kiút nem mutatkozik egyelőre, az értelmiségiek fejvesztetten latolgatják az áttelepülés esélyeit. Bár van jó is a rosszban: végre a hülye is lát-ja, hogy az erdélyi struccpolitika mit sem ér, én magamon nem a le-targiát, hanem a dühöt tapasztalom. Egyfajta csodavárás is van a le-vegőben, s bár ebben számtalanszor megcsalattunk, még mindig jobb, mint testamentumot írni.” 1987 júniusában Mészöly Miklós és Pomogáts Béla ajánlására Soros-ösztöndíjat kaptam a müncheni Magyar Intézetbe. Mészöly szerint munkám a közép-kelet-európai hagyományt „folytatná és gazdagítaná, a mai új nemzedék szükség-képpen más szemléletével, a tárgyalagosság ma érvényes és kívána-tos normáit szem előtt tartva. A vállalkozás támogatását az is indo-kolná, hogy nem csupán hazai időszírsége van, hanem kiegészítő módon illeszkedik bele az Európa-szerte középpontba került közép-európai problematika tudományos és felvilágosító irodalmába.” Az év végét tehát Münchenben töltöttem Bíró Sándor történész (az Er-délyi Fiatalok egykori tagja) *Kisebbségben és többségben*. Romá-nok és magyarok 1867–1940 című posztumusz művének K. Lengyel Zsolt irányította gondozásával. Legközelebb tehát már csak az új esztendőben utaztam Erdélybe. 1988 februárjában Bustya Endre érdeklődött utánam Kántornál, hiába, mert továbbmentem Vásár-helyre Markóékhoz és Gálfalviékhoz.

Utólag úgy tűnik, a Szekuritáténak akkoriban több és fontosabb dolga is volt annál, hogysem utánam és a hasonszőrűek után élén-ken kutasson. Mintha csendben megszoktak volna, pedig a ma-gyar–román államközi viszony időközben a mélypontra süllyedt, vagy talán annál is lejjebb, az Erdély-szerte államilag szított ma-gyarellenes hangulat pedig parázsként izzott (a kolozsvári főkonzu-látus kiüldözése még hátra volt). Mégis csak egy Cs. Gyimesi Éva el-lenséges tevékenységét összefoglaló, 1988 áprilisában készült fel-jegyzés említ nevemen azok között a külföldi állampolgárok között, akikkel „a megfigyelt szoros kapcsolatot tartott fenn” (*Szem a lánc-ban*, 2009). Április 19-én tehát okkal írhatta Markó: „legjobb lenne, ha átvonatoznál hozzánk. Apópó: itteni felbukkanásodnak semmi hivatalos visszhangja nem volt, viszont azt hallottuk, hogy a határ-

nál szemétkedtek veled. Mostanában a kincses város felől fúj a szél, lapokat is látunk, de nem annyit s nem éppen azt, ami kellene. »Romániai magyar« konfliktusaink múltóban, nagy szorongató összehorulásban élünk, remélem, nem a védtelen juhokéban. Most jöttem vissza Gyulafehérvárról, ahol az Igaz Szó meg az Új Élet különdíjait osztottam ki a magyar irodalmi olimpia résztvevőinek. A gyerekek morcosak, lehangoltak, várakozóak, de a dolgozataik érdekes módon okosabba, élesebbek, biztatóbbak, mint az elmúlt években. A város: számunkra nekropolisz.” Lehet, hogy akkori felbukkanásom éppen Gálfalvi Gyurka legendás (többnyire tényleg megesett) őrtonyos történeteinek volt az egyik háttérepizódja. Gálfalvi háza és kertje ugyanis a helyi Szekuritáté parancsnokságának közvetlen telekszomszédja, úgyhogy a kerítés tövében álló őrtonyrból jól lehet látni, hogy a házigazda vörös-, avagy fehérborral, esetleg sörrel (pálinkával) kínálja-e kerti asztalánál szomjas vendégeit. Gyurkának az évek során többször támadt magyarázkodnivalója angol, magyar, ír, amerikai, kanadai és más állampolgárságú vendégei miatt. Szomszédaitól egyszer infravörös fényképezőgéppel készült képeket is beszerzett rólam, talán még egy ír szetter kölyköt is adott cserébe értük, de lehet, hogy ez máskor volt. Ami a „helyi mozgalmi életet” illeti, Markó Béla 1986 tavaszától 1989 végéig tartó lehallgatásának jegyzőkönyveiben (*Egy irredenta hétköznapjai*, 2009) többször is szó esik Gyurkával közös „fáradozásunkról”. Ott-hon közben nyakig voltam az MDF megszervezésében, de ezt épp csak feljegyezték, nem törődtek vele.

Vagy a jobb kéz nem tudta, hogy mit csinál a bal kéz? Gavril Neciu, a kolozsvári Szekuritáté egyik őrnagya 1988. október közepén megállapította, hogy „Csapody Miklós a mi feladatterületünkön rengeteg kapcsolattal rendelkezik. Nyilvántartásba vételre kerül a bukaresti UM 0200-nál annak érdekében, hogy az országba való beérkezését előzetesen jelezzék.” Vajon miért csak most? (Az UM 0200 jelzésű egység, 1972 óta a Szekuritáté bukaresti központjának Útlevel Igazgatósága az idegen állampolgárok titkos nyilvántartását és a határátlépések megfigyelését végezte.) Nicolae Ionița ezredes, a Szekuritáté kolozsvári vezetője és Florian Oprea ezredes, a szervezet Kolozs megyei I/B osztályának főnöke úgy tájékoztatta a belügyminisztérium „bukaresti állambiztonsági részleget”, hogy „Azonosítási intézkedéseket rendeltünk el, és a fennhatóságunk alatti terüle-

ten Csapody Miklós minden információs kapcsolatának feldolgozását kértük annak érdekében, hogy megérkezésekor minden egyes ellenséges ténykedését összesített intézkedések segítségével dokumentáljuk.” Vajon miért csak most? Neciu őrnagy is csak 1989 februárjában javasolta úgymond figyelmeztetésemet „az útlevel-hatóság fedezete alatt”. Talán nem akartak nyíltan (utcán, szállodában, útközben) vegzálni, annak ellenére, hogy közben sajnos Alföldi és Vékás nélkül maradtam? Talán tényleg nem mindenütt profik vittek az ügyeket, nem értek össze a szálak, de azt is könnyen el tudom képzelni, hogy beskatulyáztak, s aktuális feladatok híján régi papírjaim gépiesen vittek magukkal a hivatal valamelyik futószalagján. Én, aki tizenöt évig arra ügyeltem, hogy Romániából ki ne tiltsanak, csodálkozva (és örömmel) láttam, hogy a Szekuritáté irántam való, annak előtte felfokozottabb érdeklődése vesztett intenzitásából. Markó azonban június elején ezt írta: „Tavaly reménykedtünk, mostanában viszont mintha fásultabban néznénk magunk köré. Eltöprengek azon, hogy lassan egyfajta emigrációs lelkiállapotba kényszerülünk így is, hogy ki sem mozdulunk itthonról. Mint aki valamelyik Csendes-óceáni szigetről figyel, hogy mi történik Budapesten. Nem jó, nagyon nem jó ez, mert autonóm személyiségek helyett tudathasadásos emberek ténferegnek körülöttünk. Nem magamról beszélek, persze, remélem, hogy nem magamról, de a méreg időnként rám is hat.” Az egyik, Markó és Tompa Gábor közti telefonbeszélgetésben valamikor 1989 nyarán szó esik még az Alföldben megjelent erdélyi nemzedéki körképemről, Markó általam szerkesztett első magyarországi verseskönyvről, a *Mindenki autóbúsa* szonettjeiről, a könyv még abban az évben meg is jelenik – aztán szekuritátés pályám végleg lehanyatlik és az esztendővel együtt szerencsés véget ér, az esztendő csúnya végével pedig itt is, ott is új korszak kezdődik.

De mi maradt mára? Nem az elmúlt huszonöt, hanem a megelőző bő tizenöt évből? Életünknek egy lelkes korszaka, lelkes emléke, amire jó visszagondolni, talán, mert akkor még fiatalok voltunk. Sok mindent lecsiszolt róla és el is vitt magával az idő, naivitást, hiszen éppen akkor kezdtük életgyakorlatainkat, romantikát, hiszen ifjúkorunkra többnyire így gondolunk vissza, tévedéseinket, melyeket megbocsátunk magunknak – de a vázszerkezet, úgy tűnik, megmaradt. Közben persze szemérmesen szánjuk szegény szaglárainkat,

mert lépre csaltak minket, s szánjuk szomorú magunkat, mert lépre is mentünk. De mi maradt még az emléken, az emlékezésen túl? Tartós barátságok, amelyek úgy látszik, „kiállták az idő próbáját”, néhány mellékesen odavetett mondat egy-egy emlékezésben, fél-szeg utalások, monogramok egymásutánja egy versben, ami nem jön rosszul, tekintve, hogy versben az öröklét.

Végezetül néhány mondat, amivel kezdtem, a magam dicstelen állambiztonsági pályafutásáról. Szigethy Andris, a mindenkori nemzeti erő akkor egyszer régen tartótisztjének kitüntető módon azt találta mondani rólam – mindig nagyot kell mondani, minél nagyobb, de azért valamennyire mégis hihetőt, lásd a pozíció megerősítését –, „Csapodyról az a benyomása alakult ki, hogy ő az összekötő az ún. magyar »szellemi ellenállók« között [...] magatartása egyértelműen arra utal, hogy a mai Magyarország hatalmi rendszerének megváltoztatása a célja.” Aztán sikerült, ahogy sikerült. De a hagymázás nagyzással szemben az igazság nem odaát, hanem, mondom szerénytelenül, arrafelé lehet, amerre Markó töltőtolla karcolta a papírt az *Irredenta*... ajánlása közben: „Csapody Miklósnak, aki sokkal fontosabb szereplője volt ennek a történetnek, mint amennyi innen kiderül, a réges-régi barátsággal”, dátum stb. Ez csak egy dedikáció, de benne van a könyvben, egy példányban elég. Mégsem csak ezért jó visszagondolni elmúlt időnkre, persze nem nosztalgiából, csak mert fiatalok voltunk, hanem, mert az életünk (volt). Vagyis talán mégis csak azért.

A Korunknak, 2014. augusztus 29-én.

Zelei Miklós Emlény

Egy bőrkeményedés van a jobb talpamon, olyan, amit tyúkszemnek is szoktak nevezni, én azonban Szabó néninek nevezem, és irtom, de hiába. Szabó néni visszánő. 1967 őszén keletkezett, amikor a Telepes utcában laktam, megvan ma is: a zálogház fölött. Talán az elsőn. Ha szobaúr, akkor cselédszobaúr voltam, kit albérlőnek neveztek főbérlői, Szabó bácsi meg Szabó néni, aki akkor még nemcsak a talpamon élt.

Egy fotelágy fért el a szobámban, nappalra összecsuksztam, így lehetett leülni. A téli éjszakákra a gázsparhelt sütőjében megmelegítettem két téglát, és betettem a takaró alá.

A fűtéssel foglalkoztam azon az estén is, amelyiken Szabó néni váratlanul rám rontott. Kijött a konyhába, betett egy tányért a szekrénybe, a köténye alját összefogta, csapkodta vele a tenyerét, körbejárta néhányszor az asztalt, visszament a szobájukba, megint kijött, a tányért, amelyet az előbb berakott a szekrénybe, kivette és visszatette a konyhaasztalra, pontosan oda, ahol volt. Megigazgatta, aztán váratlanul felém fordult és felkiáltott: „Ne jöjjön hozzánk annyi levél!”

Sokfelé laktam vidéken is, Pesten is, mire a Telepes utcába keveredtem. Az összes előző helyről jöttek a levelek, boldogan olvasgattam őket, és akkurátusan válaszoltam rájuk.

„Mert minek kap maga annyi levelet?!”

Szabó néni csípőre tett kézzel állt, sértődötten mosolygott, és fújtatott az izgalomtól. Ez volt addigi legerőteljesebb támadása. Korábban csak úgy piszkálgatott, elsősorban a haszon miatt, amelyet nagyon csekélylett. Háromszáz vagy háromszázötven forint volt a szobának a bére, és ezerszáz volt a fizetésem. Szabó néni meg időnként élém toppant és hadarni kezdett: „Nincs abból, hogy itt lakik, semmi haszon. Ha kimoshatnám az ingeit és fizetne érte, az más. Vagy elvinném a cipőjét a suszterhez, azért is járna öt forint nekem.” Mohón nézett, mint óriáskígyó az áldozatát.

Holott szolgálatni akart, nem megfojtani és lenyelni. A haszon és a forint szavaknál kis tüzek gyúltak a szemében. Nem válaszoltam, amit alighanem belegegyezésnek vett, mert másnap elvitte a ci-

pőm. Ott volt egy suszteráj a Nagy Lajos király úton a Csömöri út felé, a következő sarkon. Ültek a szövetkezetbe tömörített suszterek és várták a cipőket. Úgy képzelem, hogy minden reggel tartottak egy értekezletet, amelyen maguk elé helyezték az emberi talp térképét, és meghatározták, hogy aznap hol legyenek a tyúkszemek. Majd fogták a szöget, kapták a kalapácsot, s nekiestek a cipőknek.

Pár nap múlva Szabó néni megjött a cipőmmel: „Na ez rendbe lett téve most már!” A költség fölött megkapta az öt forintját, arcán sugárzott a teljesítmény öröme, és a másik pár cipőm még este elcsomagolta, hogy „most meg az lesz majd rendbe téve”.

Reggel útrakeltem, és már a Thököly úti buszmegállóban éreztem, hogy a tyúkszemszöget a jobb cipőmbe tervezték – s érzem azóta is. Cipőmben a kis főköny, fülemben a nagy hang: „Ne jöjjön hozzánk annyi levél!”

Mert a levelek, azok jöttek.

És a következő héten Szabó néni megint nekemesett: „Megmondtam már, hogy nem kell az a sok levél ide!”

Januárban elköltöztem.

Majdnem harminc év is eltelt, amikor egy pillanatra megállt a kezemben Szalma Ferenc rendőr alezredes már nem „Szigorúan titkos” levele, amelyet a BM. Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III-as osztályvezetőjének küldött: „Osztályvezető elvtárs kérésére közöljük Dr. Ilia Mihály – csoportunk által ismert – kapcsolatait (1967–1969-ig).” Olvasom a nevemet meg a Budapest, XIV ker., Telepes utca 1/B. alatti címemet.

Ja persze.

Váradi Nagy Pál Én óvó néniről jelentettem

A CNSAS nemrég bocsátotta a nyilvánosság rendelkezésére azt az iratcsomót, amelyből előkerültek egyértelműen arra utaló bizonyítékok, hogy Virággy Töhötömnek, a későbbi kisebbségi senkinek sem makulátlan a múltja. Az iratcsomóból közölnék alább két oldalt. Világosan látható, hogy Virággy jelentést írt a liberális gondolkodású óvó néniről. Világosan látható, hogy egyáltalán nem úgy gondolkodott, ahogyan az egy kisebbségi senkitől elvárható. Világosan látható, hogy Virággy megcsalta környezetét, barátait, szerelmesét, az egész csonka nemzetet. (Virággy 2007 februárjában sem lett öngyilkos. Él, és köszöni szépen. Továbbá azzal vádolja a volt Szekuritátét, hogy hamisítottak. Igaz, az óvodában a jele az írógép volt, de mert 1985-ben született, senki sem feltételezheti róla, hogy háromévesen írni is tudott. Nyomós érv, az igaz.)

7 octombrie 1988, luni

Apával reggel 7 óra 53-kor érkeztünk meg az óvoda elé. Az időjárás: esős. Apa rágyújtott. Bucegi márkájú cigire, filter nélkülire. Maradt 9 (kilenc) szál a dobozban, puha papír, nem karton. Apa ~~a~~ ~~szíve~~ ~~fő~~ az ingzsebébe tette el a dobozt. 7.55-kor COVACI A. nyugdíjas korú praktizáló ~~taná~~ elvtársnő, pedagógus a szomszédban lakó CHIȘék nagycsoportos gyerekét (CHIȘ Gheza) kísérté be. COVACI A. elvtársnő rosszállóan nézett Apára. 7.58-kor Apa megragadta a ~~ke~~ bal kezemet, és az óvoda hátsó ajtajához tépett magával. apa hármat koppantott. Ez volt a jel. óvó néni ~~kiny~~ szenvedéllyel kinyitotta az ajtót, és magához szorította apát. Óvó néni nemzeti színű volt. Irredenta. Ajka rúzsos, arca sápadt. Óvó néni férje megsejthetett valamit, mert óvó néni szeme alatt zöld volt. 8.07-kor kulcslyukon át megfigyeltem, hogy óvó néni nem sápadt, hanem púderes. És szőrös neki.

8.14. Óvó néni azt mondta, hogy játszani fogunk. Azt mondta, szó szerint: „Mindenki, aki nem mondja el otthon, hogy ma nem énekeltük el a TREI CULORI-t, kap holnap egy cukorkát tőlem. És egyet most előre.” Sorba álltunk, elvettem a cukorkát, de nem szopogattam el. A cukorkát a jelentéshez mellékelem. M~~K~~ megfigyeltem,

hogy óvó néninek a blúzán még átdecsúznak a mellbimbók. A bal hevesebben. Óvó néni baloldali.

9.16. ~~Géz~~ CHIŞ Gheza sólyomtárs megkínált az uzsonnájából. Felvágott volt benne. Egy darab a ~~néje~~ nejlonból a fogaim közé került. Későbbi vizsgálat céljából lenyeltem. Az uzsonna íze ezúttal is: KAPITALISTA.

12.07-kor megjött apa, hogy hazavigyen. Összesúgott óvó néni-vel. Egy nyakláncot csúsztatott a bal markába. Nem hallhattam, mit sugdosnak. Óvó néni mellbimbói ismét átszúrtak a blúzon. COVACI A. elvtársnő kilépett az épületből, hangosan ezt kiáltotta: „Maga szégyentelen *disznó!*” Javasolom COVACI Aranca elvtársnő megfigyelés alá helyezését. Valószínűleg közrejátszik CHIŞ kapitalista uzsonnájának elkészítésében.

Jelentés vége.

VIRAGHI Tohotom

14 octombrie 1988, luni

7.53. Apával megérkeztünk az óvoda elé. Nem esett az eső. Óvó néni kint várt, és egy ~~sl~~ Beatles slágert dúdolt. Minden bizonnyal a Radio Europa Liberă tegnapi adásában hallhatta. Javasolom kapcsolatainak felderítését és mielőbbi letartóztatását.

8.04. Kórusban elénekeltük a TREI CULORI-t. Múlt hét kedden (márți, 8 octombrie 1988) mindenki megkapta a második cukorkáját. Én is elfogadtam a cukorkát, hogy ne keltsék feltűnést. A cukorkát mellékelem a jelentéshez. Ezúttal Negro volt. Köztudottan nyugati csempészáru, kapitalista méreg.

9.16. Feljegyzésem a vécépapíron: „Csikar a hasam. Valószínűleg a tegnapi parizer hatása. A pártiroda röntgenje szerint jó úton halad a nejlon csomagolás. 9.27-re várom.”

9.32. A címkén angol felirat lehet. Ki tudtam betűzni annyit, hogy „DE IN ENG” A nejlondarabot megmostam, klórral fertőtlenítettem, és mellékelem.

10.49. Fehér ruhás nővérek jönnek. Tetűvizsgálat. Nem mutatom fel a párttagságít, nem akarok feltűnést kelteni.

10.53. Egyedül az én hajamban találtak tetűt. Az orvos, dr. SECHEI Alexandru jelentősegteljesen rám nézett. A szemembe. Aztán a hajamra. Azt mondta: „Te kis tetű”.

11.12-kor ért véget a vizsgálat. Elpityeredtem. CHIŞ Gheza sólyomtárs próbált vigasztalni. Mutatóujját az orrába tűrta, és a termést az arcomra kente. Erre elröhögtük magunkat. Óvó néni azt mondta: „Ejnye, ilyet nem illik magyar gyermeknek”. Így mondta, „MAGYAR”. Óvó néni minden bizonnyal nacionalista. Javasolom mielőbbi letartóztatását.

11.58-kor apa jött, és nem hozott ékszer. Azt mondta: „Óvó néni most ~~spe~~ stoppon van, nem szabad.” Valószínűleg rejtjelezve beszélt. Kódfejtők bevonását javaslom.

Megjegyzés: SABĂU Zoltan Adalbert sólyomtárs egész nap nyugtalan volt. Előfordulhat, hogy látta, amint a parizer csomagolásának felderítését végeztem. Javasolom SABĂU Zoltan Adalbert megfigyelés alá helyezését.

Jelentés vége.

VIRAGHI Tohotom

Kovács András Ferenc Túl. Élni minden arcot

(Vingt ans après – kortársaimnak)

„Szerettem vón egyetlen, határtalant csinálni,
(-----)
S időkből és mezekben mindenki helyett élni.”
SZÉP ERNŐ

A Téka kertje hajdan Marosvásárhelyen volt,
S a Téka utca most is Marosvásárhelyen van,
S ma Pádes utca 5 szám. (A helyrajz helytelen tan,
Ha nem csillantja gyöngyét borospohár, se mennybolt.)

Ültünk a láthatatlan mélyén, a Téka-kertben,
A Pádes utca ötben, a Téka utca szélén,
S beszélgeténk látottak és a hallottak élén,
A sors kezétől áldva vagy inkább néha verten –

Nyolcvannyolc, július volt a friss Gálfalvi-portán.
És volt egy kerti asztal, s köréje zárva mind mi,
S köröttünk sertepertélt egy skót juhász, a Csimbi,
S a kis Kántor fotózott – nem lőn átlag riport tán.

Kacagtunk is, ha tellett, traktált is Irma, Gyurka,
De nincs egy pillanat sem (tanúm rá Gyurka, Irma),
Mit sorsunk bal kezével hibátlan újraírna –
S úgy dallamlott a perc, mint balkáni ír mazurka.

Ott voltunk mind a képben... Figyelt egy égi őrszem,
Lesett az éber állam, s palánkon át a portás:
Mit is fecseg reményről sok bátor s gyáva kortárs,
S minő jövőkre isznak lihegve, félig őszén?

Az 1989-ben megjelent *Túlélő képek* 2009-es újrakiadásához írt vers. (Szerk.)

Kásásodtak kesernyés, begyűjtött lelki mézek,
S még én is bús bajusszal, balassisan, vitézül,
Adys szemekkel néztem – talán tudtam, mi készül?
S portréimból azóta merengőn el, kinézek...

Andráskám, mit szeretnél, ki voltál, mit akarsz ott?
(Ezt kérdi más időkből Calvus, Lázáry, Jack Cole...)
Túlélni nincs halál, s nincs ifjúság, sem gyerekkor –
S nincs túl, csak élni mindent, és élni minden arcot.

Marosvásárhely, 2008. december 9-én

Lőrincz György

Még egyszer...

Öninterjú

„Ahol az embert megalázzák, ott már nem tud másként élni, mint saját érdekéért, saját hasznát keresi, és nincsen benne többé szív, még akkor sem, ha ünnepel, vagy ha szeret, vagy ha imádkozik.”

HÖLDERLIN

– *Többször megszólaltál a besúgással s a besúgókkal kapcsolatban.*

– Igen. Valóban több cikkben is megszólaltam, s ráadásul írtam három vagy négy novellát, elbeszélést és egy regényt is erről a kérdésről.

– *Miért foglalkoztatott téged annyira ez a téma?*

– Talán mert kétségbe vont mindent, amit fontosnak tartottam az életben. A szeretetet, a bizalmat és az önbecsülést. Vagy talán azért, mert az életem legnagyobb kihívása volt abban a korban, amelyben éltünk. Az árulás a legaljasabb tettek egyike, részben mert bizalomra, barátságra, kölcsönös tiszteletre épít, részben mert szétzúzza az őszinte emberi kapcsolatokat is egy olyan társadalmi közegben, ahol már nincs is más érték, mint az őszinteség és bizalom. Tehát a legutolsó és legtisztább emberi értékeket számolta fel. Éppen ezért a besúgás kérdése nem bűnbánat, de nem is megbocsátás kérdése. Főleg azok esetében, akik önként és vígan jelentettek vagy túlteljesítettek.

– *Miért?*

– A besúgók kapcsán feltétlenül szembe kell nézni a ténnyel, hogy kik és hányan lettek öngyilkosok, alkoholisták, hány és hány család ment tönkre visszafordíthatatlanul. Ha róluk egy pillanatra is megfelelkezünk, akkor annyi, mintha az egész korról megfelelkeznénk. Amikor tehát a megbocsátásról vagy feloldozásról beszélünk, akkor gondolnunk kell minden egyes halottra is vagy azokra, akik a megfélemlítések, meghurcolások miatt elzüllöttek, alkoholistákká váltak. Udvarhelyen csak az én közvetlen ismeretségi körömből négyen lettek öngyilkosok. Akikről pontosan lehetett tudni, hogy miért vetettek véget az életüknek. És ezek ráadásul nem voltak csúcserőtelmesiek. Ráadásul most utólag feltételezhető, hogy a '90 utáni első, besúgással kapcsolatos megnyilatkozások, megszólalá-

sok sem a meghurcoltak, megalázottak, bebörtönözöttek véleménye volt, ők valójában még föl sem ocsúdhattak, hanem sokkal inkább a Securitate háttéremberei, akik szervezetteren tovább működtek, azoké, akiknek a feladatuk volt a körülmények tisztázásának az el lehetetlenítése, a tisztánlátás megakadályozása. '89 után például megpróbáltunk egy „fehér könyvet összeállítani” a '89 előtt meghurcolt, megvert emberekről – elszabotálták. E láthatatlan személyek háttértevékenységének köszönhetően nem látunk tisztán még ma sem, olyanok ők, mint a *hivatásos* fórumozók vagy a tévéműsorok betelefonálói, akik valószínű fizetett „alkalmazottként” egy-egy intézményt, pártot képviselve folyamatosan zavart keltenek. Éppen ezért a kérdés nem az lett, ami kellett volna, hogy legyen, vagyis hogy lehet-e *minden helyzetben erkölcsösen cselekedni*, hanem épp ellenkezőleg: a tisztánlátás megakadályozása, a zavarodottság fenntartása. Ráadásul egy alapjaiban vallásos társadalomban tudatosan a megbocsátásra s a keresztény erkölcsre apelláltak. Persze, ehhez hozzájárult az is, hogy a társadalom nem nyilvánult meg egységesen, s a halottakat nem lehetett föltámasztani, a széthullt családokat egyégy forrasztani. Ez véletlenszerű, befejezetté tette a megválaszolatlanlatlant. Fokozta ezt, hogy a besúgott mindig is egymagában állt a hatalom, a besúgó s egy besúgásra épült társadalom teljes gépezetével szemben, a szomszédos államok is egymás között kapcsolatot tartottak fenn, átadták, működtették az egyébként is többszázados tapasztalatot, illetve az új helyzetben fölerősítették a megbocsátás fontosságát, már-már elutasították a tisztázás, tisztánlátás óhaját. És így lett, épp emiatt az új világ is olyan, amilyen. Mert nem tudtuk, át sem gondoltuk, hogy a hangadók véleménye mögött kik állnak. Az új hatalomba beemeltek mögött kik állnak. Egy pillanatra a társadalom látóteréből eltűntek bizonyos szervezetek, a háttérben persze tovább tevékenykedtek és ők maradtak az egyetlen szervezett erő hosszú időn át. És amikor erre rájöhettünk volna, már meg is szilárdult az új hatalom. Ráadásul ekkor már a nyugati kormányoknak sem volt érdekük a teljes hatalomváltás, kialakult kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, kialakult kapcsolatok működtek – ez a leglátványosabban például Magyarországon látható – s tudták, a szorult helyzetben lévő, kiszolgáltatott kommunistákkal könnyebb egyezkedni, mint a tiszta, erkölcsös, de ismeretlen emberekkel kapcsolatot teremteni, esetleg vitatkozni. Ez sajnos csak mára vált egy-

értelművé, amikor már láthatjuk, hogy mit kértek tőlünk ezért. Tulajdonképpen az egész „rendszerváltás” egy rejtett gazdasági háború fedőművelete volt: „szabadságot” adunk nektek, de cserébe nyisátok meg piacaitokat s a gazdaságot.

– *Mi és mikor volt az első ilyen irányú tapasztalásod?*

– Mielőtt erre válaszolnék, ki kell térnem egy másik kérdésre is. Én falusi származású voltam, teljesen idegen volt számomra a többsíki gondolkodás. A többféle identitás. A rendszerváltás után, amikor először mentem Magyarországra, szinte ledöbbsentem attól, milyen magas szinten tudtak beszélni az ottani emberek. Aztán rájöttem arra, hogy miközben mi arra törekedtünk, hogy elrejtjük a legigazabb, legőszintébb gondolatainkat, őket a nyelvi precizitás, a nyelv tökéletes birtoklása foglalkoztatta. Még árnyaltabban, egyértelműbben fogalmazva, nekem falusi gyermekként az első időkben gondot jelentett a saját gondolataim pontos megfogalmazása is, hogy azután, miután elkerültem otthonról, rögtön azzal szembesüljek, hogy egyféle nyelven beszélnek az emberek otthon a családban, másféleképpen az utcán, és megint másféleképpen a HIVATALBAN. És ez nemcsak az akkor divatos politikai fejtágítókon érte el a maga mélységeit vagy csúcsait, hanem az élet minden területén. Később sokszor elgondolkoztam a személyiségem különböző rétegein, s megdöbbsentem, hogy milyen színeváltozó emberré lettem az évek során, miként váltottam egyik identitásból a másikba. Kerültem el, rejtettem el a számomra, esetleg a másik személy számára is veszélyes gondolatokat, dolgokat. Persze sok időbe telt mindez. Én, miután leszereltem, Zetelaka környéki tanyákon tanítottam, csupa lányok között, éppen ezért, ha csak tehettem, csillogtattam az eszemet. Ráadásul naiv falusi voltam, akinek érték volt az őszinteség. 1973-tól 1989 decemberéig egy gyárban, a székelvudvarhelyi Technoutilajban dolgoztam, s mert diszpécser voltam, reggel 30 műhelybe kellett bemennem, s kb. száz emberrel szóba állnom, akiknek – főleg miután megjelent az első kötetem, az *Amíg csak él az ember* – az első kérdésük az volt, na, mit szólsz, vagy mit szól Ceaușescu elvtárs tegnapi beszédéhez? S mert Ceaușescu elvtárs ugye mindennap beszélt, s mert minden reggel volt egy tegnap is, nekem nagyon meg kellett gondolnom, hogy kinek mit mondhatok. Minden kérdésre, a bizalomtól és más meghatározóktól függően, különböző eszmerendszerekbe kellett nemcsak helyezni magam, hanem válaszolnom is. Ekkor mondta a feleségem, hogy beszélj, csak

beszélj, mert általában az ember szája vereti meg a seggét. És majdnem így is lett, bár az igazság az, hogy nem vertek meg. Viszont el kell mondanom, a bizalmatlanság később, az évek során olyan fokot ért el bennem, hogy odajutottam – egy-két ember híján mindenki iránt –, hogy a legtöbb ismerősömnek elmondtam valamit, *amit egyedül csak neki mondtam el*, s lejegyeztem, hogyha arra valahol, valamikor rám kérdeznek, tudjam, „honnan fúj a szél”. Ekkor és ebből írtam egyébként a *Véleménynélküli ember* című novellámat, vagyis hogy, miként válik vélemény nélküli emberré az ember.

– *Térjünk vissza közvetlenül a besúgásra. A legfontosabb kérdés számomra: miért lesz, hogy lesz valaki besúgó... Melyek voltak azok a kérdések, amelyekkel sarokba szorították az egyes embert. Feltételezem, senki nem jelentett önszántából...*

– Tévedsz. A kérdés sokrétűbb, mert igenis jelentettek... Ahogy Hamvas Béla írta egy öninterjújában az ötvenhat utáni helyzetről: „Az elaljasodáshoz minden kedvezett, és semmi egyéb nem volt, mint elaljasodás”. És ez érvényes volt ránk is.

– És itt álljunk meg újra egy pillanatra, tegyük egy kis kitérőt. Nézzük meg, hogyan, mikor s miként szervezték be a nagy többséget. A kezdetekben, tehát a 45-ös rendszerváltáskor, akiket be akartak szervezni, azok egy része már eleve megfélemlített, kiszolgáltatott ember volt. Aki vagy a régi uralkodó osztály tagja volt, vagy az előbbi rendszer fenntartója, besúgója, valamelyik reakciós párt tagja, például nyilas vagy elítélt, aki börtönben volt, és onnan szabadult, vagyis olyan helyzetben voltak mind-mind, hogy számukra nem volt más kiút. És erre a hatalom birtoklóinak megvolt a tapasztalatuk és megvoltak a módszereik. Hisz gondold el, te, a naiv ember, kivel beszéltél volna őszintébben, nyíltabban, mint egy börtönviselt emberrel... (És itt és most nem is beszélek azokról, akik önszántukból, elvhűségből vagy meggyőződésből, esetleg irigységből, gyűlöletből, anyagi vagy hivatali előnyökért, hatalmi céllal jelentettek. A kommunistákról. A karrieristákról. Vagy akik titkos hatalmat, védeltséget akartak maguknak. Akik a frusztráltságukat, semmi voltukat akarták ezzel kompenzálni. Meg kell nézni a negyvenes évek újságjait, megdöbbsz, amit ott tapasztalsz. Tele volt a sajtó önkéntes feljelentőkkel. Azt is mondhatnám, burjánzott a feljelentés.)

– Viszont az egyszerű emberek közül a hangadókat, akiket csak simán kiszemeltek, vagy föl hívták magukra valamivel a figyelmet – és

itt már inkább a hetvenes évekről beszélek –, azokat általában kétféle céllal „hívták” be. Őket vagy csak megfélemlíteni akarták, vagy hogyha látták, hogy a megfélemlítés során valóban meg is ijedtek, egyszerűen beszervezték. Ezt a feltételezést megerősíti az is, hogy ezeknek a behívását, sőt a megvertetését is, ha a helyzet úgy kívánta, tehát nem tudták megtörni a behívottakat, kiszivárogtatták, már-már szinte dobra verték, hogy ijedjen meg, féljen, rettegjen a közösség, míg a „csak” beszerzési céllal behívottak behívását titokban tartották. Viszont, persze a kortól függően, most egy nagyon meglepő dolgot mondok. Az én meglátásom szerint, mint már jeleztem, például a hetvenes években, nem volt kötelező kényszer a besúgás. Igaz, ekkor már a feltételek is mások voltak, mint korábban, de számítottak arra is, hogy nem mindenki beszervezhető... És persze ez csak ott derülhetett ki, bent, amikor szóba álltak. És ezt nemcsak azért gondolom, mert hívták a következőt, aki simán belépett, hanem a beszélgetés során derülhetett ki az is, hogy alkalmas-e az illető vagy sem. Akit viszont csak beszerzési céllal hívtak be – bár a megfélemlítés és a különböző előnyökkel való kecsegtetés ekkor is működött –, a forgatókönyv nagyjából a következő volt: amikor behívták, és szembe került a hivatal emberével, persze a különböző stílik után, mint a több órás várakoztatás, az ajtó bezárása, hisz minek kellett bezárni az ajtót, amikor lent fegyveres őr őrködött, ha nem a megfélemlítésért, többnyire a következő kérdést tették fel: – Tudja úgy-e, miért hívtuk? Persze a válasz az volt, és igazat mondtunk:

– Nem.

– Nem?

– Nem.

– Gondolkozzék rajta... – mondta udvariasan vagy komoran a tiszt, személye válogatta.

– Most már tudja?

S majd jött az ismert mondat:

– Mert ne feledkezzen meg róla, mi mindent tudunk... És mondtak valamit, valami általánosat, olyant, amit mindenki mondhatott s te is... Mert tele volt az életünk tiltásokkal, vagy más se volt az életünkben, csak tiltás. Nem láthattuk azt sem, amit láttunk, vagy legalábbis mást kellett mondani...

Persze ilyenkor az ember elgondolkozott, hogy azokban a napokban kivel, kikkel találkozott, kinek. hol és mit mondott. Járt az esze.

És valósággal megkönnyebbült, amikor aztán az első „segédigét” (Esterházy), az első konkrét, valóban általa mondott szöveget hallotta. Hogy ekkor és ekkor... Itt és itt... Aztán kezdődött az – mindenkinek az alkata, lelki ereje szerint –, hogy tagadsz, árnyalsz, mellébeszelsz, majd amikor följánlották, hogy dolgoz velük, vagy fejet hajtasz, vagy elkezdesz menekülni a kérdés elől. – Én azt nem tudom megtenni!

– Miért?

– Hát...

– Maga nem hazafi? Magát nem ez az ország iskoláztatta? A pártunk és kormányunk? S mindezt persze egy olyan országban kérdezik, ahol az iskolában nem arra tanítják az embert, hogy tiszteld apádat, anyádat, hogy valamit a szüleinek is köszönhet az ember, hanem mindent a pártnak...

– Én nem járok sehová, próbálsz menekülni. (És attól a pillanattól valóban nem jársz.) Vagy: – Nincs nekem pénzem arra, hogy naphosszat a különböző helyeken megjelenjek.

– Mi segítünk... – MI! És megjelenik a hivatali többes! Az intézmény! A párt! Mi, akik sokan vagyunk, szemben veled, aki egyedül vagy! Aki apró, kis folt, semmi vagy. A *Besúgó voltam, szívem* című regényemben ezt szándékosan már-már újságírói ténszerűséggel írtam le, annyira fontosnak tartottam a módszerek bemutatását. Vagy a rémhírkeltést. A bomlasztást és hírbehozást. Mert persze azt is megtették, hogy akit nem tudtak beszervezni, a legforgalmasabb útszakaszon megállították, hogy lássa mindenki, az illető a Securitate főnökével vagy alkalmazottjával órákat beszélget. Szándékosan nem engedték el. S aztán persze olyan úr lett az addig tiszt, nagyrabecsült személy körül, mintha befalazták volna.

– *Te készültél arra, hogy egyszer hívatnak?*

– Talán minden értelmiségi ember készült, mert végül is nem másokat hívtak be.

– De visszatérve az első „behívásra”, „beszerzési kísérletre”, ez az után történt, hogy dr. András Zoltán főorvossal elmentünk Kapussy Antalhoz Gyimesközéplekora.

– Később tudtam meg, hogy Kapussy Antalt és a feleségét a valamikori csendőrség épületében helyezték el, s mindent lehallgattak. Tény, hogy amikor jelezték, hogy másnap X. órára be kell mennem – akkor annak ellenére, hogy a „személyzetis” kikötötte, hogy ne

tudjon róla senki, senkinek sem szabad elmondanom, rögtön elmentem András Zoltánhoz, hogy őt hívatják-e? Nem hívták. Majd, most már nem emlékszem, milyen körülmények között, de beszéltem Katona Ádámmal is, aki egyfajta mentorom volt, s már addig is sok hasznos tanácsot adott – ahogy megismert, rögtön azt tanácsolta, hogyha lehetőségem lesz, azonnal álljak be a pártba – amit én, kisebb ellenkezés után meg is tettem. (Ezt ma sem szégyellem, mert az bizony óriási védettséget jelentett számomra.) Egyébként is, az ötvenes-hatvanas években ha valaki valahová csak egy kérvényt is írt, mindig azzal fejezte be, hogy „Éljen a Román Munkáspárt”! Vagy: „Építjük a demokráciát”! Vagy: Éljen a Román Munkás Párt élén Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárssal stb., stb.; vagy ahogy behívtak, rögtön a párttag vagy párttitkár ismerőseiről kezdett beszélni... Én például az első „roham” után azt hangoztattam, hogy egy öntudatos párttag vagyok, s csak a pártnak vagyok hajlandó jelenteni. De visszatérve Katona Ádámról, Ádám azt a tanácsot adta, hogy rögtön, még az elején kérdezzem meg, hogy Uborny elvtárs (ő volt a municípiumi elsőtitkár) tud-e a behívatásomról? Amit én meg is tettem. Ahogy másfél, kétórás várakoztatás után elkezdődött a beszélgetés, szerényen, udvariasan, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, megkérdeztem: – Uborny elvtárs tud a behívatásomról? Ettől szemmel láthatóan meg is lepődött az illető tiszt. Rám nézett, majd azt mondta fenyegetően, hogy ne szemtelenkedjem vele. Mire én, továbbra is udvariasan, azt mondtam, hogy egyáltalán nem szemtelenkedem, csak akarom tudni! – Măi obraznicule – tegezett le –, de meghökkent. Majd váratlanul azt kérdezte, hogy mondtam-e el valakinek is, hogy hívatva vagyok. Mire én azt mondtam, hogy persze. Meg kellett mondanom a feleségemnek is s a főnökömnek is (Kolumbán Lászlónak hívták a termelési osztályfőnököt, akivel később, együtt, kétszer is voltunk bent) el kellett kéreznem. Ekkor, bár még rám kérdezett, hogy nem tájékoztatott a káderes, hogy nem szabad tudnia másnak róla, rögtön fölállt, bement egy szomszédos irodába. Rövid szünet következett, a többi már az én esetemben szinte komolytalanság volt. Ez után mondtam, hogy én a párttitkárnak, ha valami olyanról tudok, rögtön jelentek, hisz mindennap találkozunk. Ami igaz is volt, mert a mi irodánktól, a termelési irodától három ajtóra volt a pártiroda. Persze, valószínű esete válogatja, de ezután, bár még később, való-

színű, hogy megfélemlítsenek, hívtak be, viszont többet, beszerzési céllal, nem hívtak. Megírták a szokásos papírt, amivel valószínű igazolták a munkájukat, amit persze legtöbb esetben ők is diktáltak, hisz az ember még máskor, nyugodt állapotban sem tudott volna románul fogalmazni, aláírták, még megfenyegettek, majd elengedtek. Mindez persze Udvarhelyen volt. S mindez persze függött a hivatal parancsnokától is. Ahogy biztos vagyok abban is, hogy egy vegyes lakosságú városban, ahol nem volt egy „Uborny elvtárs”, s esetleg nem voltál párttag sem, minden másképp működhetett. És akit be akartak szervezni, azt be is szervezték... Ahogy abban is biztos vagyok, hogy bárhol, bárki környezetében könnyűszerrel megkapták a megfelelő embert, vagy azt, aki be is akart sügni. De be kell vallanom, a fenti látszat ellenére, a „szemtelenkedésemre” később, évek múltán, benyújtották a számlát. Az intézmény aljassága nem változott. Ez, *hogy értse mindenki, hogy miről beszélek, a forradalom után négy évvel történt* – tehát elég hosszú az intézmény emlékezete –, a fiamat az egyetem elvégzése után Konstanca mellé, Topraisára, egy büntetőszázadba vitték katonának. Ahol együtt voltak az egyetemet végzettek a négyosztályos köztörvényes bakákkal és a büntetett tisztekkel. Itt többnyire hasonló szülők vagy pedig vegyes házasságból származó, magyar-román vagy román-magyar szülők gyermekei voltak. Tudtommal romániai magyar írónak, még Pusztai Jánosnak a fia volt ott katona. A fiam el is ment az országból. Most az olyan megfélemlítésekről nem is beszélek, hogy másvalakitől hívtam a saját telefonszámomat, a telefon bekattant, s hát Katona Ádám a fájdalommentes szülésre tanítja a második gyermekünkkel terhes feleségemet. Vagy egy alkalommal érkezik Szabó Máthé Barna, a Vitorlaének című antológiai egyik tehetséges költője, hogy hívni akart, a telefon bekattant, s hallotta, hogy mi mit beszélünk. És ez, ki tudja, hogy hányszor fordult elő.

– Amit még hozzáfűzhetnék ehhez a fejezethez, az az, ha a beszerzés megtörtént, a legtöbb – mert voltak itt is kivételek, hogy ki, mit és mennyit jelentett –, a többség szemrebbenés nélkül jelentett. S megmondom azt is, miért. Mert nem beszélhetett róla, a besúgót előbb-utóbb fanatizálja vagy ösztönzi a kibeszélhetetlenség. Hogy nincs lehetősége senkivel beszélni, bevallani, megosztani a titkát. Hisz kivel beszélhetne őszintén? Magával a besúgóval? A *besúgás sajátossága, hogy az egyetlen ember, akivel a besúgó őszin-*

tén beszélhet, csakis és csakis a tartótiszt lehet. És az évek során eljut oda, hogy a tartótiszt már-már barátjává válik, vele tud a leginkább megnyílni, őszintén beszélni. És beszél. Persze hangsúlyozom, mindez függ a kortól s a besúgó személyiségétől is. Hisz voltak olyanok is, és ezt is el kell mondani, akik a hivatallal szembeni gyengeségüket azzal kompenzálták, hogy a barátaiknak „megsúgták”, hogy őket beszervezték, s egyben megkérték arra is, hogy előttük ne beszéljenek kompromittáló dolgokat. Mert őket is figyelik, figyelhetik. Mások, egy-egy „behívás után”, megkeresték azokat, akikről a hivatal érdeklődött, s megmondták nekik, miről érdeklődtek. De a legtöbb jelentett. Vígán és énekelve. Persze volt, van ennek a történetnek egy olyan oldala is, hogy a gyárban, ahol én voltam, nem lehetett annyira megfélemlíteni az embert. Nem voltak annyira kiszolgáltatottak, mint egy hivatalban vagy kutatóként, esetleg egy-egy szerkesztőségben, egyetemen. És persze, akikről jelenthetett volna is, azok se voltak annyira fontos emberek. A „szerv” dolgozott, mert rosszul működött a társadalom, s ennek néha így vagy úgy hangot kellett adni. És azt is el lehet fogadni, hogy volt olyan kényszerhelyzet is, amikor az illető számára nem volt a beszerzés elől menekvés. Ezt írtam meg a *Kuron Anna balladája* című novellában.

Csakhogy, és itt van a kutya elásva, a „forradalom után” elő kellett volna állni és beszélni. Nyilvánosan vagy legalább titkon bocsánatot kérni az áldozatoktól. De a nagy többség nem állt elő, mert valószínű bíztak abban, hogy az állam a történelem során mindig is megvédte a besúgóit. Nem fedhette fel a kilétüket, mert már a forradalom másnapján újra szüksége volt rájuk. És láthatjuk azt is, hogy a többségi társadalom még csak most jutott el az ötvenes évekig... Most kezdték elővenni az akkori börtönparancsnokokat. Alexandru Vişinescut és Ion Ficiort. Akikhez vér tapadt. Akik emberek százainak a haláláért felelősek. És kérdés, akkor mikor kerülhet sor az eltelt többi 55 évre? Talán 65 év múltán veszik elő majd azokat is, akik lövettek a forradalom idején?

– Tehát ezzel el is értünk a forradalomig. Hogy és mivel magyarázod, hogy nem következett be a változások után az öntisztulás... A kiközösítéstől féltetek?

– Hát igen... Nehéz kérdés ez is. Az ember csak ül és töpreng, csak ül és csodálkozik, hogy miért nem következett be mindez. Bár

tudok olyan eseteket is, papokról van szó, akik rögtön a „forradalom” után vallottak... Kivételes s jellemes emberek ők. A nagy többség még azután sem állt elő, amikor már azok, akik kivették a megfigyelési ügyirataikat, találkoztak a besúgóik nevével. Hogy miért? Félték a kiközösítéstől? De hisz nem volt amiért. A legtöbbjüket már a régi rendszerben, még a forradalom előtt beazonosították, tudták, hogy kik ők, csak elő kellett volna álljanak. Fölfedjék a kilétüket, s bocsánatot kérjenek. És éppen ez, hogy nem álltak elő, nem vallottak, jelezte a bűnösségüket. Ráadásul a társadalom sem volt felkészülve, hogy mit kellene tennie, még miután az iratokból kiderült a besúgók, besúgóik kiléte sem. Nem határolódtak el – egy-két kivételtől eltekintve, senki. Hogy legalább nyilvánosan megtagadják a kézfogást. (Ebben a kérdésben egyedül csak Könczei Csilla volt következetes). Talán bennünk volt a félelem, hogy visszatérhetnek? Hogy nincs még befejezve semmi? Ismertem egy olyan újságíró-t is, akit egyébként mindaddig tiszteltem, hogy mentünk Székelyudvarhelyen, az utcán, s ő öldökölte Páll Lajost, hogy szólaljon meg, mert azt terjesztik, hogy az ötvenhatosok nagy többsége besúgó lett. Lajos egy ideig tűrte, tűrte, aztán fölmérgelődött, s azt mondta, ő nem volt az, védjék magukat, akik azok voltak. Hangsúlyozom, mindez a forradalom után történt, s mit ad az Isten, nem-sokára kiderült, hogy épp az illető újságíró volt besúgó. Szóval voltak mélységei az aljasságnak...

– Miért nem következett be, következhetett be senki esetében úgymond a „katarzis”?

– Katarzis? Láttál te valakit is a két országban, itt és Magyarországon, aki előállt volna, s vallomást tesz? Esterházy Pétert írt az apjáról. De ő nem is tehetett mást, miután megírta a *Harmonia Caelestis*. Rettegtek, lapultak, s várták, hogy mi történik. S rettegetek, lapulnak ma is. És el kell mondanom, hogy nekem is, pontosabban a *Besúgó voltam, szívem* című regényemnek, ezt rótták föl legnagyobb hibájául. Hogy a főhős sosem vallott, csak rettegett és lapult, nem élt át katarzist. De meg kell mondanom, hogy a regény befejezéséhez közeledve, hetekig töprengtem rajta, hogyan fejezem be. Van-e nekem jogom, akit nem hozott kimondott válsághelyzetbe a sors, elítélni bárkit is? – tettem fel a kérdést. És úgy éreztem, nincs. Ha el lettem volna ítélve ilyen okból valaha is, be tettem volna börtönözve, akkor, valószínű, igen. De így nem. És

jobb híján az „Istenre bízom” az ítéletet vagy feloldozást. És áldom a sorsot, hogy nem tett nagyobb próbára engem. Álljon itt érdekesként a regény befejezése. *

– ...Az Isten ott ült egy felhő csücskén, a máskor szelíd kék szeme rosszállóan villan, bozontos fehér szakáll, fehér szemöldöke, haja körbefogja az ezerráncú, máskor jószágos, szelíd, most haragos arcát, a homlokán kétoldalt kidagadnak az erek. Ül és vár, ül és vár...

Göcs Aladár egy létrán, álmában, araszol föl az ég felé.

Nincs semmi alatta, csak a hideg mélység.

Nincs semmi körötte, csak az acélos szürke úr.

Fogja a létra fokait, kapaszkodik keményen, nem mer a mélységbe visszanézni. Nézi az Isten világos, búzavirágkék szemét, ahogy világol a sötét űrben, s bár a létra csak a levegőben függ, a levegőnek támasztva áll, tudja, amíg az Isten rajta tartja a szemét, amíg az Isten nézi, amíg az Isten ott van a felhő csücskén, addig nem dőlhet el a létra, hiába áll támasz nélkül a semmiben. A fontos az, hogy ne mozduljon el róla az Isten tekintete. Nézze őt, fogják egymás tekintetét. És Isten ott van a felhő csücskén, csak őt nézi és rá vár, s amikor közel ér hozzá, amikor kezével megérinti a felhő csücskét, azt kérdi:

– Hogy éltél a földön, Göcs Aladár? Istenhez méltó életet éltél-e?

– Nem, Uram, egyáltalán nem. Emberhez méltót sem éltem, bűnbe vertem magam, nap mint nap...

– S akkor? – kérdi az Atyaisten, s kék szeme elsötétül, ezerráncú arca elkomorul, megfeszül, a fehér bőrön átderengenek a kék erek. – Akkor mit vársz tőlem?

– Megbocsátást, Uram, megbocsátást! Nem igaz, nem lehet igaz, hogy számomra nincs megbocsátás!

– És mit követtél el, Göcs Aladár?

– Besúgó voltam, Uram! Elárultam a felebarátaimat, testvéreimet, s csak most tudom, hogy bűnt követtem el.

– (...)

– Nem igaz, nem létezik, hogy nincs más megbocsátás, csak a halál, Uram!

– Ki mondta ezt?

– A vejem s a lányom.

– Hittél te bennem valaha is, Göcs Aladár?

– Nem. Nem, Uram! Engedd, hogy megérintsem a sarud!

– Ha nem hittél, miért vársz tőlem megbocsátást? Megbocsátani csak azoknak tudok, akik hittek, s hisznek bennem!

– Nem hittem, Uram, soha. Bevallom őszintén, de most már törekedni fogok...

– Nem hisznek mások sem, csak törekednek rá!

– Értem, Uram, törekedni fogok rá.

– Kétkeltek az életük folyamán, nem hittek, még csak nem is törekedtek, s csak amikor megvénültök, akkor kerestek meg...

– Egész életünkben feléd megyünk, Uram!

– Bűnben, mocsokban és szennyben...

– Igen, Uram, bűnben, mocsokban és szennyben, hogy megismerhessük később a szenvedést s a megtisztulást. A lelkiismeretfurdalást s a feloldozást. A kint s a gyötrődést. Hogy megismerhessünk Téged, Uram! Mert miért esedeznénk hozzád, Uram, hogyha tisztességben éltük le az életünket? Miért? Miért esedeznénk, hogyha magától értetődő lenne a megbocsátás? Akkor miért bocsátanál meg, Uram, hogyha nem követtünk el soha semmit, semmi ellenére valót? Miért? Ha hitben éltünk? Hisz Te mondtad... tökéletes nem lehet soha senki, csak törekedhetünk rá...

– A tökéletesség felé kell haladni mindig!

– Bűnben és mocsokban, Uram?! Akkor van-e megbocsátás? Mondd, mit tehetnék?

...Gyöngye szellő rebben, Göcs Aladár alatt meginog a létra, szárnyra kapja a borzos-bodros báránnyelvet.

– Érints meg, Uram! – kiáltja. – Ne menj el addig, érintsd meg az én orcám! Évek óta bűnhődöm, Uram, nem bírom tovább! Csupa kín és szenvedés az életem. Rettegek nappal, rettegek éjjel, hogy nehogy álmomban elszóljam magam...

– Mit akarsz? – mordult rá az Úr. – Mit akarsz?

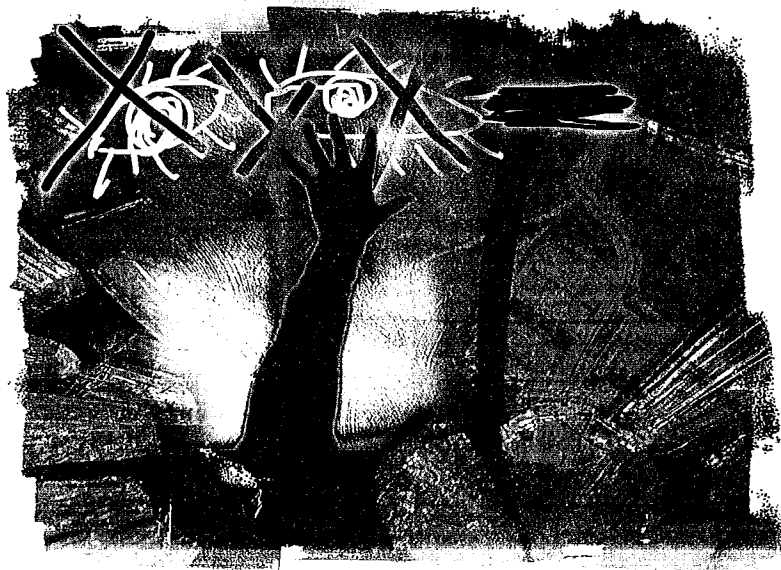
– Választ, Uram! Választ a kérdéseimre! Hogy rettegek-e tovább, vagy „vonjam le a következtetést” én is... A fát is kiválasztottam már, Uram – kiáltja Göcs Aladár kétségbeesetten. – Mondd, mit tegyek?

– A fát?

– Igen, a fát, s megvettem a kötelet is...

– Azt mondtad, engem keresel, felém akarsz jönni!

– Igen, Uram, téged kereslek, s csak téged akarlak!
 – Akkor...
 – Nem adtál választ, Uram!
 – ...
 – Nem adtál választ, Uram, szólj, kiálts!
 – Nem adtam? – hallja a távolból az elhalkuló hangot. – Azt mondtad, felém akarsz jönni...
 – Igen, Uram! Mindenre születik ember. Hősnek is, árulónak is, legyőzöttnak és győzőnek, gyávának és bábornak, megalázottnak és döllyfősnek, mindenre.
 – Akkor...
 – Meddig szenvedjek, Uram?! Meddig?! – kiáltja. – Vagy akkor szeretsz, hogyha versz? Akkor?

Visky András

A marosvásárhelyi beszéd

Ferenc fia Ferenc titkosszolgálati dossziéi, a huszonkét, fölcímkezett, szürkés-kék kartonokba fogott, csaknem hatezer oldalt kitevő irathalom nem őrizte meg annak az egyetlen jelentést megalkotó marosvásárhelyi ügynöknek a nevét, de még a fedőnevét sem, aki az alig egy és egyharmad oldalt kitevő írásával a megyei belső elhárítás nyilvános és titkos hivatalaiban soha nem tapasztalt nagy port kavart. Nem túlzás azt állítani, hogy kifejezetten zavarodott, sőt rémült és fejvesztett kapkodás lett úrrá az intézmény valamennyi dolgozóján, Szabó I (vagy talán J) századoson a legkivált. Neki kellett kézhez vennie, iktatnia, és amennyiben a jelentésíró elmulasztotta volna, fedőnévvel ellátnia az 1974. április 18-án elkészült iratot, amely a Maros megyei századost sorsdöntő döntésre bírta. Szabó I (vagy inkább J) titkosrendőr nem késlekedhetett az intézkedéssel, ez lehet a magyarázata annak, hogy a forrás megjelölése nélkül hagyta az iratot, a teljes névtelenségbe taszítva annak íróját.

Képzeljük el emberünket, a számunkra örökre névtelen férfiút vagy nőt, amint különösebb feltűnés nélkül szóról szóra lejegyzí Ferenc az Ember Fia szenvedésére emlékező napok valamelyikén, Marosvásárhelyen elmondott gyújtó hangú, azonnali cselekvésre felszólító beszédét, majd amint a húsvétot követő héten csütörtökön a román nyelvre fordított szikár jelentést, amely végül a beszéd leglényegesebbnek ítélt mondatait őrizte csak meg, szótlanként átnyújtja megbízójának, Szabó I (de lehet, hogy J) századosnak.

Mértékadó ortodox teológusok, köztük nem kisebb tekintély, mint az aranyshájú előnévvel tisztelt szent, azt tartják, hogy a feltámadást követő hét teljes napot olyan erővel hatja át az üresen maradt sírból kiáradó, előzmény nélküli, teremtetlen fény, hogy akit ezekben a napokban szólít ítélőszéke elé a Világ Ura, legyen bár a bűnösök között a legmegátalkodottabb gonosztevő az az ember, vagy ahogyan a Rómabeliekhez írt apostoli levélben találjuk, legyen bár telve mindenféle hamissággal, kapzsisággal, viszálykodással, álnoksággal, rosszindulattal, sőt lehet fondorkodó, besúgó (*pszithürisztész*), rágalmazó, susárló, döllyfős, dicsekvő, találékony a rosszban, kiméletlen, szószegő, szeretetlen és irgalmatlan, vagy

ölte volna meg apját és anyját, rontott volna meg tudatlan gyermekeket, lenné bár méltó a gyehenna tüzén kiszolgáltatott második halálra, mégis, mindezek dacára az örök világosság jutalmában részesül, az angyalok és üdvözült lelkek társaságában.

Ezen mennyei fényben gazdag, kegyelemteljes napok egyikén születik meg a fedőnévtelen feljelentés.

Nehéz, bizony lehetetlen elképzelnünk a marosvásárhelyi beszéd lejegyzőjét, akinek talányos módon fedőneve sem maradt fenn a belső elhárítás archívumaiban, márpedig aki azokon a gondosan megszerkesztett és féltve őrzött lapokon sem szerepel saját névvel vagy saját fedőnévvel, talán soha nem is létezett, jeltelenül jött a világra, és nyomtalanul tűnt el, még csak por sem és hamu sem, keze írását is talán csak démonok alkották meg, hogy ezek a látható, tapintható jelek sem a létezők anyakönyvének titokzatos lapjait szaporítsák, minden világok végezetéig.

Abban az időszakban, bárhol jelent is meg Ferenc a tanítására szomjúhozók kitartó unszolására, bárhol lépett szószékre vagy rög-tönzött emelvényre, nyilvános helyen, járatlan erdők rejtett tisztásain, föld alatti menedékekben, egyre nagyobb sokaság követte őt, és egyre többen voltak azok is, akik jegyzetöbjeik vagy csak a szárnyaló szavak hatására révülten előkotort papírjaik fölé görnyedve azon fáradoztak, hogy a szent ember minél több kijelentését a lehető legpontosabban megőrizték, és nem mérlegelve a következményeket, kézírásos, ritkábban meg öreg írógépeken sokszorosított formában egymás bátorítására kézről kézre adják.

Sehol nem találjuk a nyomát annak, hogy a hallgatóság között helyet foglaló névtelen jelentésíró feltűnt volna valakinek, hiszen lázas ténykedésével a szorgalmas jegyzetkészítők sorát szaporította ő is, amiért, nem kétséges, sokan rokonszenven pillantottak rá mint a szellemi ellenállók közé tartozó, hovatarozását és szándékait nem rejtegető bátor ismeretlenre, akinek, ha ő maga nem döntene másként, jobb nem is tudni a nevét, hiszen ha úgy hozza a sors, márpedig előbb-utóbb úgy hozza, a vallatások idején nem kerül külön erőfeszítésbe letagadni az amúgy sem tudhatót.

Bizony mondom, lehetetlen feladat elképzelnünk ezt az embert.

Hol a szenttelen, érzelmek és megfontolások nélküli valóság redői formálják meg az ismeretlen arcot, a valóságé, amit ha az elmúltakra gondolunk, jobb híján történelemnek nevezünk, semmit nem

tudva a szó valódi jelentéséről; hol pedig rettenetes képzelgéseink között hanyódnak, Lucifer, a Nagy Szemfényvesztő hangját hallva mindenünnen, aki a végső jóvátétel eszméjét neveti ki sziszegve, és a béketűrő várakozást gúnyolja ki lelki szereink előtt szemérmetlen bohóckodással.

A világ eseményei, a csekélyek a jelentősekben, a nagyok pedig az aprókban egymás után bomlanak ki az időben, az előbbiekből következnek az utánuk jövők, amelyek az éppen készülődnek az előzményei: ennyi az, amit tudhatunk, és ez roppant kevés.

A marosvásárhelyi tanítás közvetlen előzménye az a mind a mai napig sötétséget sugárzó, lelkeket elhomályosító, bennünk a szolgaság iránti olthatatlan vágyat tápláló nagybőjtű csütörtök, jegyezzük csak meg a dátumot: 1974. március 28-a, amikor a Nagy Kondukátor néven elhíresült vezér csalárd hatalmi játékban megkaparintotta a teljes hatalmat, magát mint előzmény nélkül és egyetlen hirdette ki az országban, hatalmát mennyre és földre terjesztve ki, magabizón. Három héttel a sorsdöntő fordulatot követően, a minden biztonnal nagycsütörtökön, legfeljebb nagypénteken elmondott marosvásárhelyi beszédben Ferenc fia Ferenc a következőket jelentette ki: „Mert olyan vezetőt választottak maguknak, aki a legnagyobb ellensége lelkünk békességének. Az Írás szerint Gyilkos [ő]. De nem kell nekünk a Gyilkos vezetése alatt élnünk, mert az igazi vezetőre (*conducător*) várunk, aki eljön, hogy megváltson bennünket. Tehát mindazok, akik teljes szívvel föl akarnak szabadulni a Nagy Szemfényvesztő uralma alól, megtehetik, csak őszinte odaadással hinnük kell benne [értsd: ebben a lehetőségben]. Sokan vannak balgatók, akik vakon követik a léleknek ezt a Gyilkosát, aki elhiteti velük, hogy a dolgok így vannak jól, és nem is lehet[nek] másként [vagy: nem változhat semmi]. De érkezik már a megmenetlő, az igazi, és akik nem akarnak megmenekülni, azok az ő [a Gyilkos] jármában görnyednek mindvégig.”

Ha netán fölbátorodna a szívünk, és ez az erő is honnan jönne, ha nem a teremtés előtti, örökkévaló Szóból, ha fölbátorodna a szívünk, hogy fennhangon olvassuk el a ránk hagyott beszéd töredéket, engedelmeskedjünk csak a készítésnek, nem fogunk kárt vallani. Már az első mondat alatt hangunk észrevétlenül elváltozik, és Ferenc fia Ferenc – érdemei ragyogják be nyomorult életünket! – tűzforró hangján halljuk áradni a mindmáig eleven tanítást.

Ne rémüljünk meg a csodától. Az ismeretlen eredetű kézjegyek nyomán fennmaradt szavak elvegyülnek az Írással, ugyanúgy, ahogy a hangunk eltűnik a Hangban, amely nem a mienk, és tőlünk mégsem idegen.

Szabó I (esetleg J) százados, a Maros megyei, római egyes számot viselő csoportfőnökség elhárítótisztje a jelentés kézhezvétele és iktatása napján, még azon az órán, anélkül hogy főnökeivel döntését megtanácskozta volna, a kapkodva elkészített fénymásolaton kibetűzhetetlen nevű, bukaresti vezérkari alezredesnek Ferenc fia Ferenc késlekedés nélküli likvidálását javasolja. Bármilyen indokkal történő halasztás esetén a felelősséget kénytelen a fővárosi feljebbvalókra hárítani és erről az ország első emberét is személyesen tájékoztatni.

A fedőnévtelen jelentésíró nem igazítja el, újabb feladattal nem bízta meg.

Szabó I (vagy J) százados ezen a napon eltűnik a szemünk elől.

A Marosvásárhelyen szembeszökő gyakorisággal felbukkanó Ferenc fia Ferencnek többet sem ő, sem a névtelen jelentésíró nem szegődik a nyomába, a később születő temérdek jelentés, napi jelentés, feljegyzés, összefoglaló jelentés lapjain kézjegyeikkel soha többet nem találkozunk.

Úgy tűnnek el szemünk elől, mint akiket villám sújt, szénfekete porrá széthulló testüket pedig a föld sarával vegyíti el a minden teremtményt fölfrissítő, bőséges eső.

Szívünk félelemmel és rettegéssel telik meg, szánk dicsőítő éneket mond.

Buchwald Péter

Ami a borítékból kimaradt

Az 1992. szeptember 27-i országos választáson RMDSZ-színekben harminckilencen (12 szenátor és 27 képviselő) jutottunk be a Román Parlament két házába. Mivel már többször kétségek merültek fel a romániai politikusok szekus múltjával kapcsolatban, érdekvédelmi szervezetünk csúcsvezetősége mindnyájunktól bekért egy olyan nyilatkozatot, amely tisztázza az illető viszonyát Ceaușescu rendszerének politikai rendőrségével. A külön ebből a célból összehívott találkozón először mindenki előszóban is elmondhatta volna, hogy volt-e valamilyen kapcsolata a Securitatével, próbálták-e beszervezni, adott-e jelentést, beszámolót a belügyiseknek. A felszólításra adott válasz azonban a néma csend volt. Senki nem jelentkezett. Becsületünkre váljon, hogy hála Istennek, ez teljes biztonsággal utólag sem derült ki egyikünkről sem. Ma viszont már jól ismert tény, hogy három vezető politikusunk is komoly gyanúba keveredett – egyiküknek még a minisztersége is ráment a feltételezésre –, de ők végig mindent tagadtak, és a szekus múltat vizsgáló bizottság végső határozatai sem voltak esetükben egyértelműen kompromittálóak.

Azt még ma sem értem, miért kellett nyilatkozatainkat zárt borítékban írásban is leadni. Ugyanis mi van akkor, ha valaki azt borítékolta, hogy ő besúgó volt, de ez szerencséjére nem derült ki. Titkát biztos még most is őrzi a lezárt boríték. Ha pedig végül ezt mégis rábizonyították, akkor avval együtt viselnie kellett a következményeket, hogy nyilatkozatában bevallotta múltját.

Jómagam tiszta lelkiismerettel írhattam, hogy soha nem próbáltam beszervezni, nem adtam sem szóban, sem írásban jelentést senkiről és semmiről.

Pedig kapcsolatam volt velük. Sok éven át és nem is akármilyen! Még 89 után is! Mielőtt még követ vetne rám az olvasó, bevallom, inkább csak anekdotába illő, a groteszk humort sem nélkülöző kapcsolatokból eredő történetek ezek, de jellemzőek, és talán tanulságot sem nélkülöznek.

Munkahelyem, a Gyógyszerkutató Intézet a város ipari negyedében, a kolozsvári Terápia gyógyszergyár udvarában volt. Sajnos

csak volt, mert intézetünk megszűnt, épületünket lebontották, és a gyár egykori több ezer dolgozójából jelenleg csak kb. négyszáz dolgozik. Már elég régen sejtettük, hogy létezik olyan belügyis tiszt, aki az ipari zónát ellenőrzi, de kilétét nem ismertük, csak találgattuk. A nyolcvanas években viszont már rendszeressé váltak az általunk is már jól ismert Sălăjan alezredes nyílt ellenőrző látogatásai. Ötven feletti, puha kézfogású, mindig gumitalpú cipőben járó, kissé öszülő „öregelvtárs” volt. Több mint négyezer ember tevékenységét figyelhette, de konkrét munkáját csak feltételeztük. Engem tulajdonképpen csak egyetlen dologban zavart. Ő próbálta felderíteni, hogy ki és hol cigarettázik, ugyanis a legfőbb vegyész, Elena Ceaușescu rendeletére a nyolcvanas évek második felétől a Vegyipari Minisztériumhoz tartozó épületekben betiltották a dohányzást. Nem számított, hogy a laborokban gázégők százaiban égett a láng, a szabályt ő szigorúan ellenőrizte. Még a vécékbe is beszagolt. Persze, mi nem ott cigiztünk. Nyugodtan füstöltünk a kísérleteink mellett a laborokban, mert a bejáratú ajtónál ülő szolgálatos kollégánk azonnal mindenkit riasztott, hogy jön a szekus. Egyszer mikor vészjósló tekintettel behívatott az igazgatónk irodájába, azt hittem, valaki beárult, hogy én vagyok az egyik legnagyobb bagós. Nem ez volt a bűnöm. – Tudom-e, hogy kollektívánk laboráns kislányának egy arab egyetemista udvarol? Megkönnyebbülve válaszoltam a szigorúan feltett kérdésre, hogy nem, honnan is tudhatnám? – Márpedig egy kutatócsoport jó vezetőjének ezt feltétlen tudnia kell. Hiszen egy idegen állam polgára, aki itt nálunk diák, hamar kiszedheti a tudatlan kislányokból a fontos kutatások eredményeit, pláne ha még intim kapcsolat is van köztük – próbált beavatni szakmája titkaiba az alezredes. Majdnem elkacagtam magam, hogy tőlünk ugyan nemigen van mit lopni, de a folytatásban elakadt a szavam. – Ezt annál is inkább illene tudnom most, mikor a fiam a felderítésben szolgál. Ha ez a több ezer ember tevékenységét követő ember tudja, hogy a fizika szakot éppen elvégzett fiam, kollégáival együtt Gyergyóban rövidített katonaságát pont a Securitate egységeinek keretében végzi, akkor ő tulajdonképpen majdnem mindent tudhat rólunk. Szerintem pontosan ezt akarta a tudomásomra hozni.

A 89-es fordulat után még kétszer találkoztunk. Először mikor még szenátor voltam, és március 15-ét ünnepelni mentünk a Biazini szálloda felé. Ott sündörgött körülöttünk, majd odajött

hozzám. Puha kézfogásának kíséretében azt kérdezte/mondta, hogy ugye mikor úgymond „együtt dolgoztunk”, akkor ő ugye korrekt volt, hiszen nem csinált senkinek semmi rosszat. Nem vagyok benne egészen biztos, de szerintem most is csak azt akarta a tudomásomra hozni, hogy vigyázzunk, mit csinálunk, mert ő még most is figyel. Második találkozásunkkor már nem diskuráltunk. A 89-es „forradalom” kolozsvári halottainak sírjait koszorúztuk a hősök temetőjében. Én a prefektúra részéről, ő mint a Nagy Románia Párt valamilyen főkorifeusa.

A 80-as évek második felében feltehetően „fokozódott a helyzet”, mert alezredesünk Ghilea kapitány személyében segítőt kapott. Ez a fiatal, ruganyos léptű, sportos megjelenésű és állítólag vegyész-mérnöki diplomával is rendelkező, szintén kék parolis tiszt rendkívül megnyerő modorú volt. Habár ő inkább a gyárra koncentrált, ritkán az intézetünket is „megtisztelte”. Egyszer kifejezetten az általam vezetett kutatócsoport volt érdeklődésének fő célpontja, de csak barátságosan elbeszélgettünk. Nem is nagyon értettem, hogy mit akar.

Aztán kiderült. Legnagyobb meglepetésemre megjelent a Babeș stadionban. Egy, a Farmecben dolgozó vegyész kolléga kommentálta be abba az öregfiúk focicsapatába, ahol én már 25 éve, hetente kétszer rúgtam a labdát. Amatőr focizó társaimról sem feltételeztem, hogy benne lehetnének kapitányunk célkeresztjében, így nem is gondoltam semmi másra, mint hogy ő is focizni akar. Ki a fene gondolta volna, hogy megfigyelésének központi figurája pont én vagyok.

Ha valaki kicsit is jártas sportolók öltözőjében, zuhanyozójában, az tudja, hogy ott a sűrűn elhangzó viccek témája általában a lányok körül forog. Ha öregfiúkról van szó, akkor ez egy kicsit háttérbe szorul, és óhatatlanul megjelenik mellette a politika. Ilyenkor tréfásan figyelmeztettük egymást : vigyázzunk, mit beszélünk, hiszen van köztünk egy szekus ! A melleleg aránylag elég jól focizó Ghilea kapitány ilyenkor jóvialisan szabadkozott. – Gyerekek, csak nyugodtan, most nem vagyok szolgálatban.

Abban az időben egyáltalán nem kerestem összefüggést Ghilea megjelenése és útlevelem megvonása között, hiszen 85 után rajtam kívül még nagyon sokan nem kaptak útlevelet. Olyanok is, akik mint én, azelőtt kétévenként majdnem mindig mehettek külföldre.

'89 december 22-én reggel, mikor az ipari negyed munkásai tömegesen elindultak Kolozsvár központja felé, Ghilea kapitány a Terápia gyülekező munkásai elé teátrális mozdulattal letette pisztolyát, bocsánatot kért, és bejelentette, hogyha elfogadják, beáll a termelésbe dolgozni. Megtapsolták.

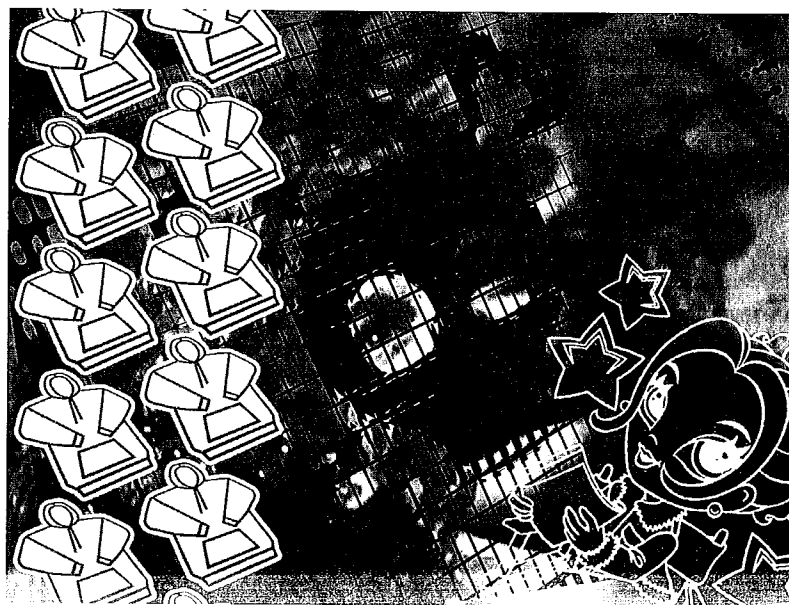
Az 1996-os parlamenti választáson nem én nyertem el az RMDSZ szenátori listájának első helyét, így nem jutottam be a Román Parlamentbe. Mintegy kárpótlásul a Megyei Küldöttek Tanácsa engem javasolt a szövetségünket megillető alprefektusi tisztségbe. Ebben a minőségemben – négy évig voltam Kolozs megye alprefektusa –, amikor a teljes jogú prefektus valamiért hiányzott, alkalmam volt olvasni a most már S.R.I. néven újraalakult utód-szervezet (hangulat)jelentéseit, amit rendszerint a S.R.I. megyei főnöke hozott el személyesen. Ilyenkor ugye benne van a pakliban az ismerkedés, a kávézás, a nekem sok magyar barátom/rokonom van bevezetéssel kezdődő beszélgetés, majd – na nem éppen már az első alkalommal – kisebb-nagyobb szívességek kérése, elvárása. Az én emberemnek is volt egy zilahi magyar rokona, akinek a fiacskája éppen érettségizett, és a kolozsvári Református Teológiára készült felvételizni. Nem lenne-e egy ismerősöm, aki segíthetne a felkészítésben?

Csak egy telefonhívás az éppen rektorként ügyködő, egykori vívó ismerősömnök, aki ígérte, megpróbál beszervezni egy hallgatót, mert biztosan neki is jól fog majd egy kis zsebpénz. A következő jelentés hozatalánál nagy volt a hálálkodás, köszönés. Minden nagyon szép, minden nagyon jó, mivel tudná viszonzni ezt az óriási segítséget? A szokásos na ne, ugyan már, semmi az egész hebegés-habogás után azért csak kinyögtem: ha nem esik nagyon neheze, nézne utána, hogy ki áztatott el engem útlevel-ügyben a nyolcvanas évek második felében. Két hét sem telt el, jött a válasz. Nem szeretne nevet mondani, de tudtam én, hogy a stadioni focicsapatomban valaki aktív tiszt volt? Persze hogy tudtam, hiszen nem is titkolta. Csak éppen azt nem gondoltam, hogy jelent is rólam. Bizony jelentett, méghozzá elég pocskékul.

Nemsokára Constantinescu államelnök magyar kollégájával, Göncz Árpáddal kellett találkoznom Kolozsváron. A Magyar Főkonzulátus megnyitása adott erre alkalmat. Fărcaș prefektus az autón érkező román elnököt várta a város bejáratánál, a repülőtérre lan-

doló Göncz Árpádot pedig én. Amint a szamosfalvi reptér VIP várójában beszélgetek a fogadó bizottság többi tagjával, egyszer csak kit látok meg? A most már főtiszti egyenruhát viselő Ghilea úr áll előttem, snájdigul tiszteleg, majd lejelentkezik: „Alprefektus úr, a repülőtér biztonsági szempontból leellenőriztük. Jöhet a Magyar Köztársaság Elnöke!”

Remélem, senki sem fogja tőlem számon kérni, hogy mindezt miért nem írtam le a borítékba zárt nyilatkozatomba.

Gagy József

Reményeink szerint: jótékony

Még bő negyven év, számításaim szerint, és a szocializmusban politikai rendőrségként működő titkosszolgálatok tevékenységeiről és társadalomalakító hatásairól forgalmazott tudás végleg a kulturális emlékezetbe kerül át. Vagyis átértelmeződik, felejtésen és szelekción megy át, és „ami ma eleven emlék”, az „közvetítőcsatornák anyagává”,¹ iskolai tananyaggá, emlékművek rituális használatává, levéltárak és könyvtárak papírtömegévé, múzeumi raktárak tárgyi világává – meg mítosszá válik.

Mindaddig, vagyis amíg a legutolsó tagja is el nem távozik annak a generációnak, amely felnőtt fejjel megélte, megtapasztalta, eltűrtte, elszenvedte a politikai rendőrség (Romániában a Securitate) jelenlétét és akcióit, sokszor, sokat és sok szempontból fogunk/kell beszélni mindarról, amit átéltünk, ami életünk sötét része volt. Mindaddig a kommunikatív emlékezetben őrződnek és emésztődnek, nyomasztó víziókként visszatérnek, és indulatokat kavarnak a szocializmusban született és felnőtt generációk élő, mert megidézhető megannyi fájdalmas tapasztalatai: megfigyelések, lehallgatások, fenyegetések, retorziók, megfosztottságok, korlátozott életek.

1989 után gyorsan szétfoszott a szocialista ideológiát szolgáló állami/intézményi kényszerekből az egyének köré szőtt, szocializációt meghatározó, életvezetést szabályozó háló.

Én a hálóba az ötvenes évek elején beleszülettem, beilleszkedtem a folyamatba, voltam pionír, KISZ-tag, és akárcsak az egyetemet végzett diplomások egy része, akiknek a legtekintélyesebb tanáraik is azt tanácsolták, hogy lépjenek be, mert jobb bent, mint kívül (nekem Tóth Sándor filozófiatanárom, nyugodjék békében), párttag is voltam. Minden munkahelyemen volt párttitkárom, aki hol barátságosan, hol tekintélytartóan, hol fenyegetően befolyásolni, megnevelni akart. Minden munkahelyemen az egyik első, befogadást jelző baráti gesztus az volt a kollégák részéről, hogy figyelmeztettek: kik a besúgók. Hogy igaz-e, amit mondanak, vagy maga az „ügynök” volt az, aki ezt megbízói utasítására másokról közölte velem, azt akkor nem lehetett biztosan tudni. Megértem, hogy a magyarországi utazást lehetővé tevő útlevelem kérvényezéséhez szük-

séges igazolás kiadását megtagadta a megyei tanfelügyelőség. Katonára, majd egyetemista koromban szembesültem a Securitate tisztjével, különböző akciók (irodalmi körök, magyar konzul látogatása) szemtanújaként megkerestek, behívtak, vallattak és nyilatkozatokat íratnak, ma is őrzök egy 8 oldalas, kézzel írt „életrajzot”, amit nem valamely félelmetes „beszélgetőszoba” magányos csendjében, hanem nagylelkűen hazaengedve, otthon íratnak velem (persze előzőleg közösen „átismételtük” az anyagot), és amit végül is nem adtam át, mert elszabotáltam a megbeszélte találkozót, és utána már ezt nem követelték tőlem. Lehet, csak az volt a „technikai folyamat”, hogy nyúzzam magamat, féljek, napokig gyötrődjek, és utána őrizzem a papírt meg a kínzó emléket.

Amikor a szekuritátés „beszélgetések” végén nyilatkozatot kellett írni, és a nyilatkozat végére a tiszt még azt szerette volna hozzáfíratni, hogy ezután kötelességemnek tartom az államellenes tevékenységek jelentését az illetékeseknek, akkor azt nem kis vívódás után, izzadva és félve, de megtagadtam. Volt, amikor újraíratják, eltelt még két óra, újra próbálkoztak, de újra megtagadtam, és végül is csak az a passzus került a nyilatkozat végére, hogy mindazt, amiről beszélgettünk, szigorúan titokban tartom, mert ha nem, lecsap rám a törvény szigora. Üres fejjel értem késő este haza a rám váró, végső eseményeket vizionáló, rettegő családhoz, nem éreztem semmiféle kellemes szédülést, hősi emelkedettséget. Utána még jobban ügyeltem, kivel is osztom meg a „titkot”, mert nem lehetett nem megosztani.

De sose tartottak bent éjszaka, és sosem alkalmaztak fizikai kényszert.

Volt még egy történet: 1988 szilvesztere után nem volt a család otthon, anyósom felment a lakásba, és amikor nyitni akarta az ajtót, bentről kilépett egy szekus, akit ismert, átvitte őt a Securitatera, ott tartották, nagy zavarban voltak, és végül azt találták ki, hogy anyósom nyitva találta a lakásajtót, azért ment oda, hogy jelentse azt nekik, igaz? Közben anyósom rosszul lett, anginázott, sürgősen hazaengedték, és autóval megkerestek minket a közeli Hargitafürdőn (persze tudták, hogy ott vagyunk), engem bevittek, körbehordoztak a lakásban, és nyilatkozatot kellett írjak arról, hogy nem hiányzik semmi. Nem hiányzott, megírtam, nem is csodálkoztam különösebben, hiszen érkezésük előtt egy fél órával megjött apósom, és el-

mondott mindent. Vagyis már vártuk őket. Vagyis sejtettük, mert pontosan nem tudhattuk, hogy a fiúk vagy lehallgató készüléket szereltek, vagy cseréltek, amikor éppen tetten értük őket, és lebuktak. Telefonunk nem volt akkoriban. És mit is tehattünk volna, belelőrdöve eljátszottuk a színjátékot.

Én azt mondhatom, hogy megúsztam. Nem voltam politikai, gazdasági, kulturális intézményben vezető. Ingázó tanár, értelmiségi voltam vidéken, aki ezt-azt írogatott és közölt. Nem nagy ügy. Nem kértem ki a megfigyelési iratcsomómat. Gyimesi Éva említi egyszer könyvében, hogy engem is „nacionalistaként” emlegettek a szervek. Ennyi. Egyre ritkábban foglalkoztat.

Kulturális emlékezet, kommunikatív emlékezet: a német Jan Assmann egyiptológus, kultúraelméleti szakértő fogalmai. A kommunikatív emlékezet sajátossága, hogy a közös generációs tapasztalat közös feldolgozása, megosztása tartja életben: amikor kihál a generáció, akkor megszűnik ez a sajátos, történetileg létrejött kommunikatív tér, az újabb generációk már mást tapasztaltak, másképpen, tehát mást láttak, tehát másról beszélnek. A kommunikatív tartalmak akkor is mások, ha a szavak nagyjából ugyanazok.

Assmann szerint „ennek az emlékezési térnek, amelyet a mindenki számára személy szerint adott és kommunikációban közvetített tapasztalás alakít ki, a Bibliában három-négy nemzedék felel meg, amennyi egy esetleges vétségért felelősséggel tartozik. A rómaiak erre a »saeculum« fogalmát használták, azt a határt értve rajta, amikor egy nemzedék legutolsó tagja – egyúttal sajátos emlékezetének hordozója – is meghalt.”²²

Mindezt azért részletezem, mert azt a kijelentésemet szeretném alátámasztani, hogy a viszonyulásunk alapvetően és intenzíven és talán kibékíthetetlenül kétféle. A földobott, pörgő érem egyik oldalán az áll: nem kell sietni, van még idő, a másikon: sietni kell, fogy az idő. Ne siessünk, a fel-fellángoló ügynök-leleplezések és ezekkel kapcsolatos viták még bő negyven évig aktuálisak lesznek. Persze, magyarázható és érthető a sietség is: egyre kevesebb az egyéni idő, és valójában az igazságukat keresők közül senkit se vigasztal az, hogy majd minden (?) helyére (???) kerül az utókor emlékezetében.

Végül is, egybefogva: nem kell sietni, van még társadalmi idő, de az egyéni idő vészes gyorsasággal telik, fogy, végéhez közeleg.

Egy, másfél, két generációnyi – emberöltőnyi – idő ez?

Mindenesetre negyven év múlva már nem fognak élni azok, akik személyes ismerősei vagy viselt dolgaikat ismerni vélő kortársai voltak Szilágyi Domokosnak, Mikó Imrének, Szócs Istvánnak, hogy csak néhány közvélemény elé került, közvitát kiváltó ügynöknevet, -esetet említek. És nem fognak élni azok sem, akik könyvvé formálva dolgozták fel szekusiratcsomóik anyagát, ezzel értelmezve-átértelmezve múltukat-múltunkat. És nem fognak élni azok sem, akik másképpen emlékeznek ezekre a múltakra, múltunkra, akik másképp, jobban tudják, akik vitatják, akik felháborodnak, akik elítélnék. Meg nem fognak élni azok sem, akik most hallgatnak.

Mi tűnt már eddig el, és mi az, ami véglegesen elmúlik, ha majd visszavonhatatlanul eltelt egy saeculum?

A kényszerek azok gyorsan megszűntek, maradt lényegében egyetlenegy. Intézményesülve („ügynöktörvény”) és társadalmi szinten meg informálisan, egyének, csoportok, egykori barátok számára kínzó köteleességgé maradt a kényszer és feladat: tisztán látni.

Lehetséges-e tisztán látni?

Mi is történt velem, mi is történt velünk?

A történesek megélőiből, résztvevőiből a korszakváltással átminősültünk tanúkká: hol álltunk, mit láttunk?

Hátralevő életünkben, meg amíg el nem telik a saeculum, ezt a szerepet mi már el nem kerülhetjük: mások is ekként tekintenek ránk, mi is időnként elfogadjuk és eljátsszuk. Meg időnként ennek az igen mélyre hatoló játéknak a részeként például folyóiratba reflexiókat írunk, reflexiókat olvasunk. Előkészítjük, megalapozzuk, a magunk módján és a magunk szerény eszközeivel, a kulturális átmenetet. Mert azt szeretnénk, hogy *a következő nemzedékek tisztán láthassanak*. Az azonban kétséges, hogy kíváncsiak-e rá, és onnan, ahonnan majd visszapillantanak, látható lesz-e majd/még ez a megtisztogatott, fénylő igazság.

A hatalom mindig szédítő csillogása és materiális jóléttel kecsegtető csábítása, társítva az intézményes kényszerekkel, titkosszolgálati, személyes sorsokba való beavatkozást és személyes sorsok szétzúzását célzó fenyegetésekkel nem csupán egyik vagy másik korszak vagy rezsim, nem csak a szocializmus jellemzője. Szerencsés vagy kevésbé szerencsés korok vannak, karóba húztak egykor, és nem húznak ma már, de ezt nem tudjuk személyesen megválasztani.

Csak azért felelünk, és csak azért vonhatnak felelősségre, hogy hol véltük meglátni az igazságot, és hogyan döntöttünk, hova álltunk. De azt tudni kell, kimondani kell, hogy a hatalom természete, a „dominanciaorientált attitűd” (Székely János) mindig is befolyásolta azt is, hogy ki honnan nézett, és mit is látott felfényleni, majd hogyan cselekedett. Adott, mai és eljövendő helyzetekben, ahogy azt szintén Székely János írja, pénzzé tehető áru és politikailag bevethető fegyver minden *tudományosan* kimunkált igazság.

Az időnk telik, a kulturális átmenet történik, a kommunikatív emlékezet gyengül, elkövetkezik a kulturális emlékezet kora. Én úgy látom, a magam számára értelmezve az assmanni fogalmat: kikerekedik, időben felépül a mítosz.

Vágyaink („az emlékezés s vele együtt a rögzítés és továbbadás vágya”³) velünk együtt elhalnak. Ami túlél minket, az a mítosz.

Ennél többet képtelen vagyok mondani.

Jó lenne tehát, ha próbálnám pontosítani, mire is gondolok.

Arra gondolok, hogy minden új nemzedék berendezi a világot, sőt, nincs is más világ számára, kulturális értelemben, mint amit berendez, és mint amiben ő berendezkedik. Leginkább hozott elemekből építkezik, társadalmi szinten igen ritka a forradalmian és valóban új, inkább újrendezést, re-formációt tapasztalhatunk. De nem az építőelemek a legfontosabbak, hanem a mítosz magja, a teret és időt teremtő és elrendező ideák⁴. Ezekhez sorolható a múlt kimunkált ideája is. Múlt nélkül, vagyis az örökölt emlékezetek újraértelmezése nélkül egyetlen új generáció sem teljesítheti ki önmagát, az elődökkel való azonosulások és eltávolodások játékában konstruálódik a generációk időbelisége és identitása.

Miben azonosulnak, miben távolodnak?

Nehéz, csaknem lehetetlen innen ezt látni és megmondani.

Próbálkozhatunk mi, mostaniak addig is, de ha eltelt a saeculum, ebbe már nem tudunk aktívan (tudományos érvekkel vagy hatalmi gesztusokkal) beleszólni.

Számunkra ott lenni és ellenőrizni nem lehetséges, hát legalább itt és most lenni, és amíg van most, befolyásolni kellene a folyamatot. Ezért lesz több és más ez, mint *tudományos feltárás és objektívításra törekvő mérlegelés*, ezért épül a mítosz. Vagyis: összeáll a személyes emlékekből és dokumentumokból rekonstruált folyamatok, az igen általános ideák, de megkerülhetetlen módon az érzel-

mek és vágyak gondosan, szépen megformált együttese (kevésbé racionális egyvelege?), amely imperatív módon a cselekvésvezérlő értékek rendszereként működik.

Ez marad utánunk: elbeszélések, szövegek arról, hogy milyenek voltunk, miben tévedtünk, miért szenvedtünk, mi ellen lázadtunk, miért buktunk el, hogyan kerestük az igazunkat, hogyan sikerült győznünk, vagy egyszerűen csak: hogyan éltük túl. Megvilágító beszélgetéseket szervezünk, médiavitát folytatunk, nem kis szellemi erőfeszítéssel rendezzük emlékeinket, és megírjuk, kiadjuk emlékiratainkat. Megannyi új lépés, megannyi tisztázó szándék: építőkövek a mítoszhoz.

Közben időnként indulatosak, türelmetlenek vagyunk, kétszer, sokszor mondjuk ugyanazt, fogják is a fejüket a feltárást és nyilvánosságra hozást végző fiatal kutatók: ki hitte volna, hogy ennyi a fájdalom, frusztráltság, gőz?

Persze hogy jó lenne, nagyon jó lenne csak és szigorúan *tudományosan feldolgozni*: tovább és minél többet kutatni, feltárni, újra leírni és a történelmi folyamatokba illesztve ismerni a közelmúltat. Elraktározni az ismereteket. Remélni, hogy éppen ez és éppen ebből a szempontból érdekli majd az utódokat.

Hát persze, tudományosan, hát én is ezt szeretném, ezzel foglalkozom, a magam módján, amíg erre lehetőségem van.

A szándék legitim és töretlen, csak éppen a (politikai-közéleti) aktualitás kihívásai, a lankadó lendület, csökkenő erő, elfutó idő egyre több teret nyit a feledésnek, némaságnak. Az időnk véges, még csak negyven év maradt, kedves barátaim, társaim, gyorsan továtúnó, szűk negyven év, és utána feloldja nyomainkat a mítosz – reményeink szerint: jótékony – köde.

JEGYZETEK

1. Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 1999. 52.
2. Uo. 51.
3. Uo. 52.
4. Az etológusok által kimunkált, a kultúrantropológiában is használt idea fogalmára gondolok.

KORUNK-KÖZELBEN

EMLÉKEZÉSEK, TANULMÁNYOK

Kántor Lajos

Barátok és/vagy ellenségek

(Aki és akiről – amit és ahogyan)

Közel egy évtized telt el azóta, hogy a *Korunk* „Stigmatizáltak – megfigyeltek” cím alatt (2004. 8.) először közelítette meg az állam-biztonsági ügyiratok, közhasznúbb kifejezéssel a szekus dossziék azóta gyakori kutatási tárgyá, könyvek forrásává vált kérdését. Kiváló örökséget utókorára hagyományozott zenetörténész barátunk, László Ferenc „a 4424-es megfigyeltről”, azaz apjáról, a múlt század erdélyi közéletében fontos szerepet vállalt református lelkészről, László Dezsőről készült jelentések egy kis hányadába (1948–1952) tekinthetett bele. Ez volt hát nálunk az érdemi kezdet. 2007-ben aztán a múltfeltárás „gazdagabb” korának eljövetelét regisztrálhattuk („Nyilvánosan és titkosan. Ügynökök és áldozatok” – *Korunk*, 2007. 9.), többek közt olyan ügyekkel, mint az 1991 májusában Chicagóban „valaki által” főbe lőtt román vallástörténészé, Culianué, a besúgóvá lett és íróársai 1959-es perében terhelő tanúként szerepelt erdélyi szász Eginald Schlattneré, az ’56-os megnyilatkozásaiért hat év börtönre ítélt Páskándi Gézáé vagy a magyar államvédelmi-ek célkeresztjébe került, „határon túli” társaira (a ránk, erdélyiekre éppenséggel) következetesen figyelő szegedi irodalomtörténész-tanáré, Ilia Mihályé.

Személyesebbre fordítva: minthogy én akkor még nem ismerhettem saját megfigyelési dossziéimat, 2007-ben kísérletet tettem a szerkesztő önfeljelentésének műfajával, az úgymond hivatalos, igényelt főszerkesztői átvilágítási irat előképével. A lapszám élére került játék persze komoly volt, mintegy megelőzve a CNSAS, a bukaresti titkosszolgálati (központi) levéltár 2009. január 13-i pecséttel kibocsátott vaskos iratcsomóját. Érthető módon ezt a sajátos dokumentumanyagot nem túl nagy kedvvel kezdtem lapozgatni, és elég hamar abba is hagytam, majd csak egy-egy témához keresgéltem korabeli feljegyzéseket, besúgóí jelentéseket, egy idő után már magas rangú szekustisztek által készített összefoglalókat. Bevallom, megszállott önkéntesek és megélhetési kutatók közlései, sőt némely megjelent kötetek sem növelték bennem az ügybuzgalmat, noha mondogattam magamnak: ha már itt vannak ezek a beszennyezett

papírlapok a dolgozószobámban, egy nagy kartondobozban, végére kellene jutni az olvasásnak – fel kellene lapoznom az életemet, megnézmem ebben a különös tükröben. A szerkesztő archívumának vége felé Kenedi Jánostól idéztem: „előbb empiria, aztán teória”. Most viszont úgy gondolom, az empiriát már érdemes összekapcsolni a teóriával, vagyis nem maradni meg a dokumentumok számbavételénél.

Mindenekelőtt az itt alcímbe került négy vonatkozó névmástól nem lehet, nem szabad eltekinteni; az „aki”-hez odatartozik az „akiről”, vagyis a célszemély (bőven van példa arra is, hogy a jelentő más időben vagy akár ugyanabban a pillanatban jelentett lett!), hiszen az „aki” mögött intézmények, csoportok, ügyek állnak, igazából ezek kerülnek a Securitate figyelmének középpontjába; az „amit” és „ahogyan” pedig az ügy és az ügynök, a besúgó (esetleg alkalmi jelentő) megítélésének a vonatkozásában fontos. Ha lehet itt még erkölcsről beszélni – az árnyalt megközelítés elengedhetetlen, a fekete-fehér szétválasztási kísérlet félrevihet. A megfigyelők és a megfigyelték dossziéinak olvasása nem nélkülözheti a pszichológiai közelítést, mint ahogy természetesen a történelmi térbe való behelyezést sem. Ezt hiányolom nem egy újabb adatközlésben, bizonyos közlők, feldolgozók (például a szorgalmas és elszánt, a maga módján tájékozott Stefano Bottoni) munkájában.

Előbb-utóbb nálunk is el kell jutni olyan átfogó művekhez, mint Szőnyi Tamás két hatalmas kötete, a *Titkos írás* (Budapest, 2012.), az 1956 és 1990 közti állambiztonsági szolgálat irodalmi életre vonatkozó megfigyeléseinek, jelentőinek és megfigyeltjeinek rendszerbe szedése, egy-egy ügyhöz vagy személyhez kapcsolva, folyamatokra koncentrálva. Noha csak érintőlegesen, de rólunk, a mi erdélyi (romániai magyar) dolgainkról, íróinkról is találunk benne információkat.

Saját ügyeink ehhez fogható megközelítésére még nyilván sokáig várunk kell, ám ki-ki a maga „tégláit” hozzáteheti a majdani szomorú-nagy műhöz.

Mire voltak kíváncsiak?

Mármint a Szeku és a párt. Röviden: a magyar nacionalisták (valamennyiünk) gondolataira, kapcsolataira, szervezkedésére. Ezt fő-

ként az immár „saját” irataim ismeretében állíthatom, de ugyanígy más, Romániában élt és még élő „nacionalisták” nyilvánosságra került megfigyelési, lehallgatási dokumentumai alapján. Merthogy a Securitate a hivatalból (irodáiból) meghosszabbított szervei, a postán működők, a kicsi beszervezettek – megfélemlítettek és/vagy megfizetett ügynökök – és a tartótisztek, követők („filaj”) szeme-füle révén mindent (meg)tud, mindent felderít. (Sok ferdítéssel persze.) A titkosszolgálati hálózat természetesen tájékoztatja az illetékes pártszerveket. Akkor különösen, ha a megfigyelt párttag, netán (kisebb-nagyobb) pártfunkcióval rendelkezik. Vagyis megbízhatónak vélt ember. Senki nem az. Sem az 1934-es kommunista párttag, *Korunk*-főszerkesztő Gáll Ernő, sem az igencsak hosszú mozgalmi múlttal rendelkező, változatlanul hithű főszerkesztő-helyettes, Balogh Edgár (Gaál Gábor régi munkatársa), sem a kolozsvári írószövetségi fiók párttitkára a hetvenes években, mármint Lászlóffy Aladár, sem barátja, a *Korunk* rovatvezetője (mellesleg Lászlóffy mellett pár évig bürotag), Kántor Lajos.

Végtelenül idézhetném a belső (szekus) összefoglalókból megkülönböztető személyi jellemzéseiből az ismétlődő szövegeket (évente többször tették ezt) – egyet kiválasztok a rólam írottakból, az 1986. január 21-i dátumozását. Rögtönzött magyar fordításban így hangzik: „Egyes kolozsvár-napocai és más helységekből való, nacionalista alapállású, magyar nemzetiségű csúcsértelmiségek köréhez tartozik, befolyásuk alatt áll (Gáll Ernő, publicista, a *Korunk* folyóirat volt főszerkesztője, Balogh Edgár, publicista, nyugdíjas, Domokos Géza, a Kriterion Kiadó igazgatója, Kányádi Sándor, költő, Napsugár-szerkesztő, Lászlóffy Aladár, költő, az Utunk folyóirat szerkesztője és mások). Ezek úgy ítélik meg őt, mint a hazai magyarok egyik jövődől szellemi vezetőjét, és ilyen vonatkozásban van bevonva, vagy személyesen kezdeményezett különböző revendikatív jellegű akciókat a magyar nemzetiség érdekében (1982-ben két levelet, 1983-ban pedig egyet az RSZK [Románia Szocialista Köztársaság] Írószövetsége elnökének címezve, amelyekben súlyosan rágalmazza a párt és a román állam politikáját a nemzeti kérdésben).

Kihívó és arrogáns magatartást tanúsít, több kérdést vet fel a romániai magyarok helyzetével kapcsolatban, különböző kulturális rendezvényeken, kerekasztalokon, kollokviumokon és egy magyarországi lapnak adott interjúbán.”

(Ilyen esetekben természetes, hogy a nacionalistaként jellemzettnek a hozzátartozói, tanárnő felesége, gyermekei is nacionalisták, figyelemre, azaz megfigyelésre érdemesek, pláne ha az egyik éppen katonai szolgálaton van, készülhet a külön megfigyelési dosszié. Kedves anekdotaként említhetem, hogy egy lehallgatási jegyzőkönyvben találkozom Balogh Rebeka, azaz Balogh Edgár feleségének a nevével és nyilván nacionalista kijelentéseivel, kommentárjaival; neve után odaírják Rebi néniről, hogy „felső végzettsége” van.)

A jegyzőkönyvekben, a besúgóknak adott utasításokban elsősorban arra kíváncsiak a szekus elvtársak (és pártbeli főnökeik), hogy egy-egy fontosabb eseményről miként vélekednek, netán mások (nyilvánosság!) előtt nyilatkoznak, hangulatot keltenek, vagy éppen szervezkedni próbálnak a megfigyeltek. Az én 1960-ban indított – akkor még a beszervezésemet célzó, de 1963-ra véglegesen megghiúsult kísérletről tanúskodó – dossziémban nincs ugyan szó 1956-ról (amikor a Bolyai Egyetem Bölcsész Karán harmadévesként Köztársasági ösztöndíjas és az egyetemi Diákszövetség titkára voltam), másoknál viszont '56 októbere-novembere meghatározó (beszervezési) alkalom, ok, megragadható pillanat – mint például Szilágyi Domokos és feltételezhetően Lászlóffy Aladár esetében. A hatvanas évektől kezdődően már a rólam és környezetemről, barátaimról – részben barátaim, no meg természetesen ellenségeim által – írt jelentésekben, a szigorúan kiadott és elvárt, teljesített feladatokban nyomon követhetők sarkalatos közéleti események, országos intézkedések, fontos helyi történések – amelyekről nyilván véleményünk van: a helységnevek román változatának kötelezővé tett használata a magyar sajtóban, magyar nyelvű iskolák tervezett visszaminősítése, magyarellenés román könyvek visszhangja (főként a Ion Lăncrăjané), a budapesti megjelenésű Erdély-történet ellen Bukarestben szervezett országos megbélyegzés (ennek kapcsán például a *Korunk*-szerkesztők egymás közti állásfoglalása, a már főszerkesztővé kinevezett Rácz Győzőről alkotott véleményünk). Találhatók a dossziékban nemzetközi vonatkozású ügyek is – értve ezen a magyar-román viszonyon kívülieket –, mint például az 1968-as csehszlovákiai bevonulás vagy akár az NDK-beli *Sinn und Form* című (szellemi, itt-ott már ideológiai jellegű nyitásra törekedő) folyóirat és főszerkesztőjének kérdése. (Utóbbiban a besúgó éles hallása is

szerepet játszik, így az „Aczel” nevűé, aki 1972-ig a *Korunk* szerkesztőségi titkáráként – László Béla volt a „becsületes” neve – a legszorgalmasabb jelentő.) Mint a későbbiekből kiderül, többen voltak a *Korunk*ban – számos esetben azonban a *Korunk* ellen – így is dolgozók; alighanem többen, mint ahányat én akár 2013 decemberéből biztosan néven tudok nevezni. Ők külön-külön és együtt (bár valószínűleg nem tudtak egymásról) a szerkesztőség belső dolgairól folyamatosan jelentettek; nálam (rólam) főként a Rácz–Kántor szerkesztői viszonyra rákérdezés ismétlődik, lévén, hogy kb. egy évig nem is beszélünk egymással, ugyanazt az ajtót lehetőleg nem használtam frissen kinevezett főszerkesztőmmel. Ez persze külön történet, külön megrándó; (politikai, erkölcsi) nézetkülönbségekből, személyi konfliktusokból következett, hogy a hajdani barátság (közös preferansz-partik többek közt Bretter György, Szabó Sándor, Szabó Gyula, Lászlóffy társaságában!) már-már leszámolásba torlott.

Forrás-nemzedék

A 1961 végén az Irodalmi Könyvkiadó (és alighanem döntő mértékben Domokos Géza) jóvoltából elindult Forrás-sorozat – ma is merem állítani – fontos előzményeként nevezhető meg a „Fiatal szerzők előadóestje”, 1958. január 14-én, a Bolyai Tudományegyetem Arany János utcai aulájában. A romániai magyar irodalom új hangjának keresésében (és megtalálásában!) fontos szerephez jutott a három első Forrás-kötet szerzője: Veress Zoltán, Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos. Mindhárman szerepeltek a mondhatni utolsó pillanatban megszervezett irodalmi-zenei műsorban (mi voltunk a szervezők, a Bolyai Diákszövetség, hozzánk társultak László Ferencék, a Zeneművészeti Főiskola magyar hallgatói); egy évvel, másféllel később már aligha léphettünk volna fel így, „szeparatisták” módján, Babeş–Bolyai keretben. Utókorai döbbenet – a barát, az egyetemi társ számára különösen az –, hogy a három kitűnő név mellé, mögé ma a titkosszolgálati iratok kutatója odaírhatja: „Ovidiu”, „Tamas”, „Balogh Ferenc”. Nem a megfigyelteknek „bent” adott fedőnevekről van szó („Goga” – Gáll Ernő, „Gheorghiu” – Domokos Géza, „Sorescu” – Sütő András, „Kardos” – Kántor Lajos stb., stb.). Hihetetlen, de el kell ismernünk: ha lehet,

ha van is hamisítás a kikerült szövegekben, a tény tagadhatatlan; szerepeltek a jelentők közt, a maguk módján (?), rövidebb vagy hosszabb időn át, helyzetükből (is) következően – mint ahogy a beszerzés kezdetén a kiszolgáltatottság foka (korábbi börtönök, illetve börtönnel vagy éppen akasztással való fenyegetés 1956-ban!) volt a meghatározó.

Hármuk közül a hozzám barátilag legközelebb álló, a középiskolából velem együtt jött Lászlóffy Aladár jelentéseire fogok csak kitérni. („Ovidiutól” származó nagyon sok van nálam, ő túl sok feladatot kapott. Arról nincs tudomásom, hogy „Balogh Ferenc” rólam is jelentett volna; csupán egy bukaresti névnapi együttlétünk leírásáról tudok, amikor Domokos Gézával, Páskándi Gézával, Lászlóffy Alival és Szisszel voltam együtt – ebben terhelő megjegyzéseket nem találtam egyikünkre sem.)

Akkor tehát Lászlóffy Aladár mint „sursa [forrás] Tamas”. 1962. november 2-án jegyzi le Oprea Florian (még) hadnagy, a „Ziaristul” fedőnevű házban, hogy milyennek ismer engem a barátom. Középiskolai (majd egyetemi) tanulmányi eredményeim kiemelése mellett fegyelmezettségemet hangsúlyozza. 1951-től vagyok IMSZ-tag, kezdetben kissé passzív (kispolgári vagy éppen papi szülők gyermekeinek barátjaként – László Ferencre vonatkozhat az utalás), aztán, különösen az egyetemen, aktív a közösségi munkában, sőt politikailag az egyik „legdokumentáltabb”, kitűnve a marxizmus, a politikai gazdaságtan szemináriumain, a felvetett problémákban helyes álláspontot foglalva el. Irodalmi, kritikusi, sőt írói képességeimről teljes elismeréssel nyilatkozik (utóbbit illetően Szilágyi Domokos kétkedőbb volt, ezt egyszer az *Igaz Szóban* írta le). A tartótiszt ezek után csak annyit jegyez meg, hogy környezetemet illetően meg a művészetekről alkotott felfogásomról kell tovább tájékozódni. (Tehát nem tartja értelmetlennek a beszerzésemre irányuló akciót. De az „Aczel” alig egy héttel későbbi besúgásához ugyanaz az Oprea Florian már azt fűzi hozzá, hogy nacionalista, ellenséges megnyilatkozásaimmal vagyok számon tartott a Securitatenál, és meg kell vizsgálni, miben áll a kapcsolatom Balogh Edgárral.)

Előbbi „Tamas” szövegek bizonyára fontosabbak Forrás-vonatkozásban. Még 1960. július 15-én Hoinărescu Tepeș őrnagynak ad jellemzést négy majdani Forrás-szerzőről: Jancsik Pálról, Kántor Lajosról, Szilágyi Domokosról és Veress Zoltánról. Mindegyikünk-

ről lényegében jót ír, szembenéz az „apolitizmus” vádjával – ebben a vitában éppen én vettem védelmembe őket, mondja. Tulajdonképpen mind a négy ifjú kortárs versben-prózában-kritikában politikailag pozitívan nyilvánul meg. Nagyobb politikai és irodalomtörténeti-esztétikai súlyú az a „Tamas” aláírási szöveg, amely 1961. november 2-án született – Oprea Florin hadnagy megjegyzése szerint feladatként adták ki az idősebb írók írószövetségi állásfoglalása kapcsán az én kritikai cikkem értékelését a költészet időszerű kérdéseiről –, és amelyben Lászlóffy határozottan megvédi álláspontomat a pártalapszervezetben is protestáló Nagy Istvánnal szemben. „Tamas” hosszabb szövegeléséből megtudható, hogy a tanulmányt az *Utunk* kérte tőlem, most bizonyos javításokat akarnának eszközölni. (Végül a *Korunk* hozta, két részben, 1962-ben, *Régi és új a lírában* címmel – és Nagy István meg a pártos elvtársak a megjelenés után fokozták ellenem a kampányt, felvonultak jó néhányan, kinyíró gyűlést szerveztek a *Korunk* szerkesztőségében – a vád ellenem nacionalizmus és kozmopolitizmus; idősebb kollégám, Jánosházy György csupán a kozmopolitizmus bűnében marasztaltatott el.) „Tamas” két dologra is utal: egyrészt arra, hogy Nagy István már a Szilágyi Júlia fiatalokról írt *Korunk*-cikkén (1961. 10.) felháborodott, ám ezekben az ügyekben olyan fiatal írók, mint Kántor, Jancsik, Lászlóffy, Szilágyi Júlia, Láng Gusztáv egyetértenek; másrészt utal a romániai ifjú írók 1960. decemberi bukaresti (III.) országos tanácskozására, amely a változásokra hívta fel a figyelmet a költészetben, és a szerkesztők figyelmébe ajánlotta ezt a ténnyt.

A „Tamas”–Lászlóffy Aladár fejezetet egy 1964. december 10-i találkozásról szóló jelentés zárhatja. Ezúttal Crețu Ioan százados a meghallgató tiszt (utolsó mondatában megjegyzi, hogy az „ügynöktől” nem kértek jelentést Kántorról – föltehetőleg tehát Lászlóffy kérte a találkozót Crețutól, következtetem már én); a jelentés („notă informativă”) tárgya útlevel-kérésem, a fél éve húzódó válasz, illetve az elutasítás; én a „Tamas”-sal folytatott beszélgetésemben, olvasom most, arra is hivatkoztam, hogy Berghianu elvtárs, a megyei elsőtitkár azt mondta szerkesztőségi főnökömnek, hogy Kántor „menni fog” („Kantor va pleca” – de ezt nem úgy értette, hogy a szerkesztőségből, végleg, hanem hogy mehet útlevelemmel Magyarországra, ami azonban nem történhetett meg). „Tamas” hozzátette, hogy a történetek ellenére nem vagyok demoralizált, továbbra is dol-

gozom, tavasszal pedig feleségemmel együtt beadjuk új útlevel-kérésünket. Erre jegyzi meg Crețu százados, hogy az „ügynök” nem őszinte, nem jelzi a nacionalista megnyilvánulásokat, hiszen hasonló esetben (mint az enyém) bárki ha nem is ellenségesen, de legalább elégedetlenül nyilatkozik. Ráadásul „Tamas” részt vett egy mulatságon („chef”) „Ovidiu” ügynökké házában, erről jelentést kértek tőle, de ő letagadta, hogy ott lett volna.

„Lăzărescu”, „Szabó Tibor” és a többi barát... (ellenség?)

A barátság természetéről elmélkedem. Ali barátommal nem beszélünk, nem beszélhettünk a rólam szóló „Tamas” szövegekről – meg sem köszönhettem, hogy sorozatosan védelmébe vett (hiszen csak az ő halála után kerültek a kezembe a dossziék). A róla szállongó hírekről tudtam, és gondolom, a helyükön kezeltem, a *Korunkban* 1996 októberében tőle közölt (általam kért) 1956-os versei és kommentárja folytán. Ő viszont felháborodottan mesélt az ellene elindított vádaskodásokról – talán érthetően (nem elfogadhatóan?) tiltakozott, nem tudott érdemben szembenézni a régen vele történetekkel.

Annyiban hasonló két másik, idősebb barátommal, kollégámmal, rólam jelentőkké, a besúgóként „Lăzărescu”, illetve „Szabó Tibor” néven szereplő szerkesztő társakkal, Bustya Endrével és Marosi Péterrel a helyzet, hogy ők korábban távoztak az életből, mint ahogy a dossziék anyaga nyilvánosságra került (kerülhetett). Kifejezetten szerencsének tartom (önvédelemből?), hogy Bustya-Lăzărescuval nem adódott már élőben találkozásom. Marosi-Szabót (Szentpéterit) talán másképpen szólítanám meg, az ő (erkölcsi) gyengesége korábban sem volt ismeretlen számomra. Bustya emellett az Ady-örökség egyik (ha nem a) legjobb kutatója volt, Marosi Péter pedig bizonyos szempontból a szerkesztők gyöngye, az *Utunk* kritikai rovatának vezetőjeként tökéletes szervező, könyvelő – és nagy manipulátor. (Utóbbit az ő viszonylag korlátozott beleszólási lehetőségeihez kell mérni.) Marosi-Szabó Tibor pontosan teljesítette a tartótisztek által közvetített elvárásokat, lelkiismeretesen beszámolt a hallottakról, látottakról. Tehette, minthogy nagy forgalmat bonyolított le, én magam szinte naponta, legalábbis hetente biztosan átlátogattam hozzá, a *Korunktól* kilépve. Írt szépeket is a

Szekunak munkásságom jelentőségéről, szélesebb körű (el)ismertségemről. (Köszönet érte?)

Lăzărescu messze túlteljesített. Olyan listákat állított össze belső és külföldi (irodalmi, művészeti, sajtó-) kapcsolataimról, hogy arra a titkosszolgálati illetékesek közömbösebbje sem maradhatott volna figyelmetlen. Kitartása ugyancsak példásnak bizonyult. Amíg a *Korunk* szerkesztőségének belső embere, könnyebb volt a dolga. Nyugdíjazása után házunk leggyakoribb látogatója lett, igazán közeleli, már-már a legközelebbi baráttá lépett elő, eszünkbe sem jutott volna, hogy bármit is titkolni kellene előtte. („Korunkos” ellenpéldának, számon tartottnak „Aczel” korán előlépett, attól kezdve különösen, hogy egyik jelentését a szerkesztőségi írógépben felejtette. Mellette sikerült gyanússá tennie magát annak a kollégánknak, aki előszeretettel kutakodott fiókjainkban, néha még a táskákban is; róla az áldozat státusa vált ismertté, mint ahogy kétségtelen is az áldozat volta. Azt nem tudhattuk, ha behívták a hivatalba, mit tudtak kiszedni belőle a szekusok. „Ovidiu” pedig azzal figyelmeztetett, hogy esetleg kényes-kétes látogatóink esetében otthagyni íróasztalát – különben háttal ült nekünk, rovatvezető társainak –, kiment a megyeházi székelyünk nagyterméből.)

Visszatérve Bustyához: kézzel írt Lăzărescu-jelentései valóságos filológusi dühvel készültek (még ha nem is ragaszkodott annyira a tényekhez, mint az Ady-kutatásban). Némi ironiával állíthatom, hogy terjedelmileg vetekednek ezek a kéziratok életművének másik felével. Itt-ott még átmenetet is látok köztük. Ugyanis teljes önzetlenséggel (?) szolgáltatott – ajánlott fel – nekem addig kiadatlan Ady-dokumentumokat készülő, valamelyest nemzetpolitikai jellegűnek mondható irodalomtörténeti tanulmányaimhoz, hogy aztán megjelenésük után ijesztgessen, mekkora veszélynek teszem ki magam az ilyenfajta szövegekkel; és jelentést írjon különböző helyeken, főként magyarországi folyóiratokban (a tiltás idején) történt közléseimről. A Bustya-Lăzărescu rejtélyt (diákkorában kezdődött belüleges konfliktusai, kényszerlakhelye, első, még a negyvenes évek második felére visszamenő beszervezettség, jóval későbbi zártosztályra kerülése ellenére – mellesleg ott is meglátogattam) teljesen ma sem tudom megfejtetni. Életem egyik legdöbbenetesebb pillanata volt, napokig kiheverhetetlen, amikor a CNSAS bukaresti levéltárában a kért „korunkos” dossziék közül tulajdonképpen csak az

övét hozták ki a kutatói asztalra – és szembesülnöm kellett az emberi micsoda (gonoszság? tisztességtelenség?) ilyen fokával. Nem tudtam azt mondani: szegény Bustya Bandi. Bár szeretném, ma sem sikerül ezt tennem.

Bőven idézhetnék itt a Lăzărescu-szövegekből, amelyeknek jelentős hányada nem csupán rám nézve volt terhelő, hanem igyekezett általam (katonai szaknyelven, háborúban „nyelv” a neve az ellenség hadseregéből foglyul ejtettnek!) a szerkesztőség egészének történéseiről, hangulatáról információkat szolgáltatni. Ráadásul jóval hitelesebben, mint amire „Aczel” képes volt, a maga primitivizmusával. Ma igazán az érdekel az egész ügyből, lélektanilag, netán irodalmilag, hogy két ügynök miképpen jelent egymásról, ha történetesen barátok. Erre keresem a példákat „Lăzărescu” és „Rusz Péter” (Szócs István) hozzám elkerült szövegeiben. Találok utalást. Valószínűleg más aktákban is keresni kellene – ha volna az embernek gusztusa annyi mindent felfedezni...

A többi barát és/vagy ellenség jelentései kevesebb fejtörést okoznak nekem mint kései olvasónak. „Adam”-ról, azaz Herédi Gusztáv-ról természetesen tudhattam, hogy mint úgymond protokollfőnök kötelező kapcsolatban állt a szekusokkal, arra viszont nem számítottam, hogy besúgó, azaz ügynöki szolgálata ennyire kiterjedt volt, és nem kevés rosszindulattal („Lăzărescuval” versenyre kelve) írja a szövegeket főnökéről, Gáll Ernőről meg szerkesztő kollégáiról. Még kevésbé meglepő olyan (Korunk-nézőpontból) „külsősök” besúgói munkássága, mint a „Vasilescu” (Varró János) vagy az említett „Rusz Péteré”. Meg „Ioné” (Jordáky Lajosé). A kisebbeket, Bíró Ferencet (bár sokat jelentett rólam, utasításra), Szabó Eugent már nem is „fordítom le”. Azokat pedig – vannak húszan-harmincan –, akiket polgári nevükön nem azonosítottam, nyilván nem is hozom szóba. Azokról sincs most érdemi mondanivalóm, akik más megfigyeltek aktacsomójába keveredve rejtőzködni előttem.

Átjárások keletre, nyugatra

Néhány figyelemfelkeltő mondatot szükségesnek vélek még ide jegyezni a szűken értelmezett belső dolgaink mellé. Az eddigiek után fölösleges azt részletezni, hogy magyarországi barátaim meg a nyugatabbra élők („emigránsok”) milyen sűrű szereplői mindenekelőtt

a hivatalban románra fordított – kapott és küldött – leveleknek (másolatoknak). (Levelezésemet a bukaresti kritikus Mircea Iorgulescuval vagy az írószövetségi elnök D. R. Popescuval nem kellett fordítani.) Első helyen természetesen Ilia Mihály áll, de Czine Mihály is, Kiss Ferenc is fontos, Gömöri György (Cambridge-ből), Siklós István (Londonból), Szokolczay Lajos (Pestről), a fiatalabb évfázatokból Csapody Miklós, Zelei Miklós. Olyan neveket is találok a levelezők közt, akikre nem is emlékszem. Ki gondolta volna, hogy a híres strukturalista René Wellek is írt (válaszolt) nekem Amerikából. (Ennek még megpróbállok egyszer pontosabban utánanézni.) A besúgói jelentésekből (a „Horeáéból”) tudom meg, hogy valamikor (1976-ban) Aczél György is érdeklődött felőlem odaátrol, mennyire vagyok megbízható. És volt olyan pillanat, amikor Esterházy Péter, Alexa Károly és Czakó Gábor mint ifjú írók együtt látogattak meg minket. (Erről is jelentettek valakik.) Ki hiszi el ezt 2013-ban, 2014-ben?

Szőnyei Tamásnak s a majdani erdélyi szőnyeieknek bőven akad még kutatni valója. Nyilván nem elsősorban a „Kardos” dossziéiban.

Írtam ezeket Kolozsvárt, 2013 adventjének első napján, hol megbocsátással, megértéssel, hol (sajnos) nagypénteki gondolatokkal.

Cseke Péter „Mikó-megfigyelők” a Korunk szerkesztőségében

1. A Dunatáj Alapítvány megbízásából 2014 tavaszára dokumentumfilm készül Mikó Imre zaklatott életpályájáról. A Domokos János vezette stáb október végén több napon át forgatott Kolozsvárt. A kérdező a Budapesten élő Stefano Bottoni történész, aki a *Magyar Kisebbségben* tanulmányt tett közzé Mikó Imre és a román állambiztonság viszonyáról.¹ A terjedelmes közleményről több ismeretető is megjelent (az MTI, a HVG, a Transindex portálján, a *Szabadság* hasábjain), és némelyik visszhangból az aggodalom is kicsendült a témakezelést illetően. A kétes értékű szekus iratokat nézzük-e, vagy a történelmi kényszerűségeknek alávetett ember efemer értékű megnyilatkozásait? „Akik az életét tönkretették, a nevét bemocskolták, azok titokba burkolózhatnak a mai napig?” – kérdezte az Amerikai Egyesült Államokból az egykori Mikó-tanítvány, Szöllősi Béla.² Mikó monográfusa, Balázs Sándor egyenesen a szenzációhajhásztól óvta a film alkotóit.³ Stefano Bottoni, a szekusdossziék titkait kutató történész és Domokos János, a film rendezője – ugyancsak a *Szabadság* hasábjain – kifejtette: nem céljuk a leleplezés. Arra keresik a választ, hogy milyen volt polgári politikusként élni a kommunista rendszerben. „Mi a különbség az egypártrendszer játékszabályainak elfogadása, a rendszerrel fenntartott párbeszéd vagy a jobbító szándékkal vállalt együttműködés között? Lehetett-e nemet mondani az állambiztonságnak, és ez milyen egzisztenciális következményekkel járt?”⁴

A készülő dokumentumfilm remélhetőleg a szekusdossziék tanulmányozásának elvi-elméleti és módszertani eljárásaira is rávilágít majd. Ebben bízva álltam – több társammal együtt – magam is kamerájuk elé.

2. Mikó Imre számtalan belüleges megfigyelőinek⁵ egyike 1964. június 19-én ekképpen jelentett: figyelni kell az egykori Erdélyi Magyar Párt főtitkárának, „a horthysta parlament képviselőjének” erdélyi és magyarországi kapcsolatait, merthogy „a reakciós elemek

lehetséges kormányfőt láttak benne”. A jelentéstevő ügynökök és tartótisztek egyébként fölöttébb furcsállják, hogy a baloldali elkötelezettségű „megfigyeltek” (Balogh Edgár, Csehi Gyula, Gáll Ernő) igencsak jó véleménnyel vannak a „jobboldali”, „irredenta”, „magyar nacionalista” Mikóról. Ráadásul a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján beszél róla még Benkő Samu, Erdélyi László, Faragó József, Gaál Margit (Gaál Gábor özvegye), Heinrich László, Kacsó Sándor, Kiss Elek unitárius püspök, Nagy Géza, Tóth Sándor és Venczel József is, akik közül többen rendszeresen felkeresik az egyetemi könyvesboltban. Benkő Samunak, Gáll Ernőnek, Tóth Sándornak, Erdélyi Lászlónak rendszeresen kijár a „magyar nacionalista” megbélyegzés. Ezek után már azon sem csodálkozhatunk, hogy az *Erdélyi Fiatalok* is „magyar nacionalista szervezetként” jelenik meg ezekben a belüleges dossziékban. Szembetűnő, hogy az illegalista múltú és a náci koncentrációs táborból szabadult Gáll Ernőre haragudtak a leginkább. Miért áll ki minden adandó alkalommal Mikó Imre mellett? Számon tartják, hogy francia, német, angol, orosz nyelvismeretének köszönhetően Mikó szociológiai és ideológiai szakirodalomhoz segíti hozzá Gáll Ernőt, „hálaképpen” pedig Mikó előtt széles fronton megnyílnak a *Korunk* hasábjai.⁶

Korviszonyainkra jellemző mozzanat: egyik volt brassais tanárkollégája, aki „Sófalvi” néven rendszeresen jelentett Mikóról, 1962. október 4-én azt tudakolja: Miklós István néven ő fordít-e oroszról? Az ’56-ot követő megtorlások és tisztogatások során Mikót is eltávolítják a tanügyből, a főtéri könyvüzlet, a Cartea Rusă (Az Orosz Könyv) lerakatához kerül, ahol a Nagy Ladislau/Nagy László néven jelentő munkatársa egyik alkalommal arra volt kíváncsi: hogy is jutott eszébe, hogy a *Korunk*nak írjon? A *Korunk*nak jutott eszébe – tehetjük hozzá. Mind a harmincas évek első felében, mind a folyóirat újraindulását követően. Merthogy a lapnak szüksége volt az ő nyelvtudására, szellemi tájékozottságára, íráskultúrájára, munkabíráására. Az 1964. február 13-i jelentés szerint „Aczel” azt is számba vette, hogy 1957-től 1964-ig milyen jellegű publikációi voltak Mikónak a *Korunk*ban. Ha az életmű-bibliográfia alapján kiegészítjük ezt a hevenyészett listát, 115 címet számolhatunk össze. Ami önmagában sem kis teljesítmény, még akkor sem, ha tudjuk: jórészt „kenyéranyagokról” van szó. Mind a maga, mind a *Korunk* szempontjából. (A „Páll Ernest” nevű ügynök 1964. július 1-jei jelentése

Részlet egy hosszabb, további kutatásokat igénylő tanulmányból.

szerint főként a *Haladó hagyományok*, a *Krónika*, a *Panoráma* rovatok igényelték közreműködését.)

3. A négyévi szovjet hadifogságából épphogy hazatért Mikó Imre 1948-ban keresi helyét a kialakuló új helyzetben. Az *Önéletrajz és önbírálat* című visszatekintésében nem alaptalanul hivatkozott baloldali kapcsolataira.⁷ Akikkel együtt indult a kisebbségi helyzet feltárására és a kisebbségi életstratégia kidolgozására vállalkozó – „radikális és liberális” – *Erdélyi Fiatalok* munkaközösségében, többnyire a távollétében királyi rendelettel indított Bolyai Egyetem tanárai, illetve vezetői voltak. Bányai Lászlóra, Demeter Jánosra, Jancsó Elemérre, László Dezső testvéröccsére, dr. László Ferenc közgazdászra gondolunk. És természetesen Balogh Edgárra meg Szabédi Lászlóra. Mikó hazaérkezésekor történetesen Balogh Edgár volt a Bolyai Egyetem rektora, amíg 1949-ben le nem tartóztatták őt is. Holott a második világháború vége felé Mikóval együtt kulcsszerepe volt Kolozsvár megmentésében, a zsidó munkaszolgálatosok és a bebörtönözött kommunisták kiszabadításában. Szabédival az Unitárius Kollégium hagyományrendszere és szellemisége is összekötötte, és aki – amikor még Székelynek hívták – a legjobb recenzit írta Balázs Ferenc „világjáró könyvéről” az *Erdélyi Fiataloknak*.⁸ Természetesen Mikó Imre kérésére.

A családtagok úgy emlékeznek, hogy az *Önéletrajz és önbírálatot* Gaál Gábor kérte volt Mikótól.⁹ Magam azt tartom valószínűnek, hogy a szöveg a Bolyai Egyetem káderosztályának a kérésére született, Mikó egyetemi oktatói kinevezése érdekében, és ekként kerülhetett Gaál kezébe. Tény, hogy a nyugati hadifogságból visszakerülő marxista filozófiatanárnak szüksége volt a „keleti fogságban” orosz nyelvtudással gyarapodott hajdani *Korunk*-munkatársra. A *fiatal Marx*-ról szóló egyetemi előadásai során Gaál nem nélkülözhetette a szovjet forrásmunkákat (elsődlegesen például a lenini Hegel-kommentárokat tartalmazó *Filozófiai füzeteket*). A történelem fintora: az akkori ambivalens helyzetben a politikailag megbélyegzett Mikónak orosz nyelvtudásával kellett eltartania népes családját.¹⁰

Gaál úgy találta, hogy az *Önéletrajz és önbírálat* nem eléggé önkritikus. Ezért maradhatott fenn mind a szerző, mind a Szeku irattárában. Hogy az 1948-ban még hatalma teljében lévő Gaál Gábor valamilyen – alárendelt – szerepet szánt volna Mikónak a Bolyai Egyetem filozófiai és közgazdasági karán? Elképzelhető. Mikó egye-

temi oktatói kinevezésének kérdése ugyanis pár évig „téma” volt szekus körökben. Megfigyelőinek egyike, az „Aczel” nevezetű ügynök* 1964. február 13-án úgy emlékezett, hogy a Balogh Edgárt követő rektor, Bányai László is az egyetemen szerette volna látni Mikót, csakhogy az 1956-os magyar forradalom kitörése után ez már szóba se kerülhetett.¹¹

4. Az 1968-as nyitást követően Mikó Imre elsőként hívta fel a figyelmet az *Erdélyi Fiatalok* nemzedéki mozgalmára és annak kiadványaira az *Igaz Szó* 1970-es évfolyamában.¹² Ezt követte Gáll Ernőnek a vegyes lakosságú falvak kutatásáról írt *Korunk*-tanulmánya, amelyben a szerző tudománytörténeti távlatban emeli ki *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* korabeli jelentőségét.¹³ A hatvanadik születésnap a felvidéki Sarló szociográfiai kutatásait kezdeményező Balogh Edgárnak kínál alkalmat 1971-ben, hogy portrévázlatában éles kontúrokkal jelezze: Mikó „az *Erdélyi Fiatalok* romantikus falukutató kezdeményezését tudományos felmérésig viszi tovább”.¹⁴

László Dezső eseményszámba menő kor- és nemzedéktörténeti visszaemlékezésének a megjelenése után¹⁵ (a kéziratot Gáll Ernő kérte a *Korunk* számára) úgy tűnt, hogy 1973-ban végre lezárult az ötvenes években „nacionalistának”, „profasisztának” bélyegzett ifjúsági mozgalom rehabilitálása. Hogy aztán Mikó szekus-dossziéjából kiderüljön: a hetvenes évek elején nemcsak Gáll Ernőt foglalkoztatta a kolozsvári értelmiségnevelő műhely tevékenysége – a belügyesek is élénk érdeklődést mutattak iránta. Merőben más megfontolásból persze. Az idő tájt, amikor László Dezső írása beérkezett a *Korunk* szerkesztőségébe,¹⁶ Mikó szekus-iratainak V. kötege újabb dokumentummal gazdagodott. Egy 1973. március 25-i jelentés arra hívja fel a figyelmet, hogy *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* azt sugallja: Erdélyben a magyarok az őslakosok, a románok pedig betelepültek. Az ügynök ugyanakkor nehezményezi, hogy a falufüzet szerzője transzszilvanista alapon tárgyalja a nemzetiségi kérdést; Mikó Imre szerint ugyanis a svájci modell érvényesítése jelenthetné a megnyugtató megoldást: az Erdélyben együtt élő nemzetiségek önkormányzatainak együttműködése. Szóba kerülnek Mikó politikai „pálfordulásai” is: előbb jobbra tart, aztán

*László Béla fedőneve (Szerk.)

meg balra. De arra nem hajlandó utólag sem választ adni: marxistából miért lett antimarxista?

Hogy miért kerültek újlag terítékre az ötvenes évekből jól ismert vádpontok? Mikó politikai múltját többször is átvilágították, erdélyi és külhoni kapcsolatait figyelték – egyházi főgondnoksága idején (1964–1968; 1973–1977) különösképpen; irodalmi munkásságát, műfordítói és publicisztikai tevékenységét szemmel tartották – álnéven közreadott publikációit nemkülönben. Hiába hivatkozott baloldali kapcsolataira, vagy arra, hogy Dimitrie Gusti professzort nemcsak Bukarestben kereste fel, de Párizsban is eljárt a világhírű tudós előadásaira – mindez csak a gyanakvást növelte: mit akar ezzel leplezni? Az „éberségi hullám” újbóli feltarajlása alighanem azzal függ össze, hogy 1973 őszén meghívták az Egyesült Államokba. A meghívás egyrészt a nagy unitárius személyiségekkel – Bölöni Farkas Sándorral, Brassai Sámuellel, Orbán Balázssal – foglalkozó írónak és világi unitárius egyházvezetőnek szólt, másrészt a Kriterion szerkesztőjének. Kihallgatásai során Mikó sosem tagadta, hogy a két háború között kapcsolatban állt a *Tizenegyek* egykori költőjével, Szent-Iványi Sándor kolozsvári unitárius teológiai tanárral. Csakhogy a meghívás idején Szent-Iványi az Amerika Hangja Rádió munkatársa, az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat vezetője, az Amerikai Erdélyi Szövetség vezetőségi tagja volt.

Így hát nincs semmi meglepő abban, hogy a borsi határnál 1973. szeptember 27-én szigorú vámvizsgálatnak vetik alá Balla Bálint NSZK-beli szociológust,¹⁷ és elkobozzák tőle az *Erdélyi Fiatalok* négy falufüzetét, amelyeket Mikó szeptember 24-án adott át neki fénymásolás végett. Október 2-án a Tatár Péter fedőnevű ügynök az ifjúsági mozgalom népi, felekezetek feletti és „mérsékelt nacionalista” jellegéről tájékoztatja megbízóit. Mikó falufüzetét lényegében „irredentának” tartja, mely azt a félelmet sugallja, hogy az erdélyi magyarság elrománosítása elkerülhetetlen.¹⁸ Hamarosan ismertető készül mindenikről, annál is inkább, mivel az Árpád úti rezidencián jól tudták, hogy Balla kitől kapta a füzeteket a Petőfi utcában.

A belügyesek ébersége ellenére Mikó az útlevelet megkapja. Bizonyára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásával járó előnyök „szemmel tartása” is hozzájárult ehhez: a hatalom nem akarta elveszíteni az Egyesült Államok jóindulatát. Más „hozádék” is volt persze ennek az engedménynek: a Románia-ellenes magyar emigráció

megfigyelése.¹⁹ Mind az elutazás (1973. november 12.), mind a visszaérkezés (1973. december 12.) sok megaláztatással járt. A Băneasa repülőtérén kiderült, hogy a kéziratot Kolozsváron véleményező megyei aktivista nem üttette rá a „nihil obstat”-ot, pedig Mikó román nyelven is benyújtotta azt láttamozás végett.²⁰ Vendéglátóinál fejből kellett újraírnia tehát a szöveget.²¹ A hazaérkezést követően egymás után keresik fel a lakásán a besúgók és az ügynökök. „Nemes” már december 17-én, „Stănculescu” december 22-én. Csak részleteket tudnak meg Mikótól,²² ami nem elégíti ki a tartótisztet, Oprea Florian őrnagyot. Következik hát a kihallgatás 1974. január 4-én, aminek eredményeként hét gépelt oldalnyi szöveg került a dossziéjába.²³ Szerencsére azt nem tiltották meg, hogy az irodalmi, illetve egyházi nyilvánosság előtt beszámolhasson az amerikai unitáriusok között szerzett élményeiről/tapasztalatairól.²⁴ Nem, mert már folytak a Kolozsváron tartott 1974-es Unitárius Világkongresszus előkészületei.²⁵ És ott ismét szükségük volt Mikóra: a Nyugatról érkezők közül kikkel tartja a kapcsolatot?

Újból előtérbe kerül a Tatár-ügynök által „kiszemelt” idézetgyűjtemény, mely 1974. június 27-én egyenesen Mikó Imrére „fókuszált”. A 136 lapot számláló kiadványból 25 idézetet ragadnak ki (a 8., 9., 13., 14., 25., 28., 34., 52., 61., 63., 69., 74., 83., 85., 90., 91., 93., 104., 111., 112., 114., 125., 126., 131., 133. oldalról). Hogy mennyire tendenciózusan, azt az alábbi „szűrőpróba” is érzékelteti:

„A nemzet fogalma alatt ma egy olyan nemzetiséget értünk, mely az állami hatalommal rendelkezik, míg a szoros értelemben vett nemzetiség állami hatalom nélkül egy idegen nemzetiségnek reá nézve kedvezőtlen jogi és gazdasági rendje alatt él.” (8. lapról)

„Az imperialista nemzetállam-felfogással szemben ma már Európa-szerte érik a hangulat a kisebbségeknek mint közületeknek az elismerésére. Ezért küzd a német kisebbségi »Nation und Staat« mozgalom [...]. Ennek lehetőségét foglalja magában a párizsi szerződés 11. szakasza, mely a székely és szász közületeknek kulturális önkormányzatot biztosít, a gyulafehérvári proklamáció, ahol az együtt élő népek nemzeti jogainak fenntartásáról van szó, sőt Károly király 1931. évi trónbeszéde is már nem kisebbségekhez tartozó egyénekről, hanem népekről emlékezik meg.” (8–9. lapról)

„Az asszimiláció legfőbb akadálya [...] a nép nemzeti öntudata, amivel szemben eredménytelen marad mind az erőszakos beolvasz-

tási törekvés, mind a gazdasági előnyök békés felkínálása.” (13–14. lapról)

„Bűnjelként” szerepel az Acsády Ignáctól vett idézet („természetesen” a szerző megjelölése nélkül) a töröktől/tatártól, járványoktól pusztított Erdélybe áramló románok letelepedéséről. (34. lapon)

„Végigtekintve Bonchida, Válaszút, Bádok és Borsa lakosságában a XVII. és XVIII. században beállott változásokon, tisztán megfigyelhetjük azt a folyamatot, mely a magyar nevek megritkulásában, sőt kipusztulásában és a román nevek túlsúlyra emelkedésében áll. [...] Megfigyelhető továbbá az is, hogy a románok térhódításával számos magyar asszimilálódik...” (69. lapon)

5. „Én július elején megyek szabadságra – írta 1973-ban egyik levelében. – Székelyudvarhely mellett, Szejkétfürdőn dolgozom Orbán Balázsról szóló regényem második kötetén.” A megfigyelési dossziék tanúsága szerint a készülő (pontosabban: a befejezés előtt álló) regény felkeltette a hatóságok figyelmét is. Már 1971 nyaratól találunk feljegyzéseket arra vonatkozóan, hogy „Orbán Balázssal küszködik”, mert a regény szerepel „a Dacia jövő évi tervében”. Az 1971. október 23-i jelentés szerint azt is tudják az udvarhelyi szekusok, hogy Mikó öt példányban gépeli a kéziratot, és ebből egyet Váró Máriánál hagy. 1974 nyaratól felgyorsulnak az „események”. A következő nyáron ugyanis az udvarhelyi szekusok jelentik feletteseiknek: Mikó „ismét jön Szejkétfürdőre, hogy befejezze a regényt”. Mire 1974. június 23-án utasítják a Hargita megyei szerveket, hogy tartsák megfigyelés alatt a szerzőt. A feladattal Gedő András székelyudvarhelyi őrnagyot bízzák meg, aki július 9-én arról számol be, hogy a nyár folyamán Mikó az említett regényen dolgozott, és a kézirat tartalmáról a „kezükben tartott” Székely László újszékelyi unitárius lelkésztől kaptak tájékoztatást. A Mikóval egy időben szovjet hadifogságot szenvedett tiszteletes nem állított mást, mint ami a valóság: az Orbán Balázsról szóló életregény „unitárius szellemben van megírva”. A jelentésből az is kiderül, hogy Mikó akkor még bízott a regény megjelenésében. Később egyre szkeptikusabbá válik. „Stănescu” megfigyelő 1975. július 22-én arról tájékoztatja a kolozsvári szerveket, hogy az Orbán Balázs-regény kézírata már egy éve Bukarestben van, de Mikó nem tudja, hogy megjelenik-e, mert két tanulmánykötetét elutasították már. Hogy a regény végül is nem jelent meg írója életében, annak oka nemcsak a kiadó által megbízott

lektor szerkezeti/megformálási kifogása volt. „Hanem sokkal inkább az, hogy akkor – Dávid Gyula visszaemlékezése szerint –, 1976-ban már kényelmetlen volt a cenzúra számára egy mű, amely emléket állít a szabadság egy olyan megszállottjának, a Székelyföld egy olyan szerelmesének, mint amilyen Orbán Balázs volt.”

JEGYZETEK

1. Stefano Bottoni: *Népszolgálat és túlélés. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971*. Magyar Kisebbség, 2013. 1. 8–50.
2. Szöllősi Béla. *Keresztre feszítve – hányadszor? Mikó Imre védelmében*. Szabadság, 2013. július 30
3. Balázs Sándor: *Előzetes egy Mikó Imréről készülő dokumentumfilmhez*. Szabadság, 2013. október 12.
4. Stefano Bottoni–Domokos János: *Válasz Balázs Sándornak*. Szabadság, 2013. október 19.
5. A Mikóról készített szekus-dokumentumok V. kötegében az 1963. április 11-én kelt 320-as számú feljegyzésben az olvasható, hogy a Sófalvi, Stoica Paul, Szentpéteri, Gyurka, Pădureanu, Pap János, Zilahi, Papp Domokos fedőnevű ügynökök (agenți) voltak ráállítva. Az 1968. április 30-i jegyzékben Someșan Vasile, Székely János, Nagy Ladislau/Nagy László besúgók (informatori) szerepelnek; *Plan de măsuri* 19. VI 1964. Az 1964. június 29. és július 1. közötti napokról szóló jelentés alapján készült intézkedési tervben Pleșița Nicolae őrnagy elrendeli Mikó Imre erdélyi és magyarországi kapcsolatainak a megfigyelését.
6. Az „Aczel” fedőnevű ügynök jelentése 1964. február 13-án.
7. In: Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép*. Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003. 294–314. Lásd még Balázs Sándor jegyzetét a dokumentumról (447–448).
8. Székely László [Szabédi László]: *Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot*. EF 1930. 3. 47–48.
9. Mikó Lőrinc szóbeli közlése.
10. Lásd: Balázs Sándor: *I. m.* 161–181.
11. Mikó szekus megfigyeléseinek V. kötegében olvasható, a Crețu Ioan kapitány tolábol származó – 1965. március 3-án kelt – 307-es számú jelentésben.
12. Mikó Imre: *Erdélyi Fiatalok*. Igaz Szó, 1970. 10. Változtatásokkal, bővítésekkel újraközölve in: M. I.: *Akik előttem jártak*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976. 14–31.
13. Gáll Ernő: *A vegyes lakosságú falvak kutatása*. Korunk 1971. 7. Ua. in: G. E.: *Tegnapi és mai önismeret*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1975. 143–149.
14. Balogh Edgár: *Mikó Imre 60 éves*. Igaz Szó, 1971. 5. Ua. in: B. E.: *Mesterek és kortársak*. Tanulmányok, jegyzetek, emlékezések. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974. 453–455. – Egyébként elsőként Mikó írt nálunk a Sarló-mozgalomról az *Erdélyi Fiatalok* 1930-as évfolyamában.
15. László Dezső: *Erdélyi Fiatalok*. Korunk, 1973. 6.
16. Uő: *I. m.*

17. Szöllősy Pál: *Szociológia mint életcél*. (Balla Bálint: *Életem és a szociológia*). Korunk, 2010, 9. 115–118.
18. Vö: VI. köteg, 102/31. I. 1974-es számú jelentés.
19. Ioana Constantin kolozsvári ezredes átiratban kéri a Belügyminisztériumot, hogy nyugati útján figyeltesse Mikót: kikkel találkozik?
20. Az 1971. június 15-én megnyitott 2399-es számú dossziében *Trecutul și prezentul biografiei ca gen literar în literatura maghiară din România* címen szerepel egy 14 és 16 oldalas gépirat, Mikó saját kezű javításaival.
21. Vö.: Mikó Imre: *Gondolatok az erdélyi magyar emlékirat-irodalomról*. A rekonstruált szöveg először az *Ötágú Síp*ban jelent meg, majd *A Hét*ben, aztán az *Akik előttem jártak* című kötetben (239–248). A „Nemes” fedőnevű ügynök 1974. január 7-i jelentése szerint kérésére után Mikó azt írta haza a feleségének, hogy előadása újraírásán dolgozik, mert az előre elkészített szöveget a repülőtéren elvették tőle.
22. VI. köteg, 38. és 102. lap. Jelentéseik szerint Mikó előadást tartott New Yorkban, Washingtonban, Buffalóban, New Brunswickban, Bostonban, Clevelandben.
23. Uo. 42–49. lap. Eszerint Mikó Imre találkozott Szent-Iványival, Teleki Bélával, az Erdélyi Párt volt elnökével, Páll Györggyel, az Országos Magyar Párt temesvári szervezetének titkárával, Cseh Tibor vegyészrel, Gyallay-Pap Domokossal, Kórhé Ferencsel, Flórián Tiborral, Hamza Andrásval, Prágay Dezsővel, Hám Tiborral, Teleki Gézával. Többnyire azok keresték a találkozást vele.
24. A Mikó-életmű bibliográfiájából sajnálatos módon kimaradt a *Böloni Farkas Sándor nyomában az Egyesült Államokban* (Utunk, 1974. 2.). Lásd még: Mikó Imre: *Amerikai unitáriusok között*. Keresztény Magvető, 1973. 3–4.
25. Oprea Florian örnagy 1974. január 4-i jelentése alapján.

Tibori Szabó Zoltán

Mit keresett a kommunista a grófnál?

Gáll Ernő és Teleki Ernő kapcsolata a Securitate-iratok és más dokumentumok tükrében

Aki Gáll Ernő szociológus-filozófus egyetemi tanárt, a *Korunk* egykori főszerkesztőjét ismerte, pontosan tudja, mennyire elővigyázatos volt, milyen pontosan mérlegelte cselekvési lehetőségeit, azok sikerre vitelének esélyeit, és mennyire körültekintő volt barátai megválogatásában és emberi kapcsolataiban. Ha azonban a szóban forgó személyek közül bárkit is megkérdeztünk volna annak idején vagy akár most, Gáll Ernő halála után több mint egy évtizeddel, már naplójának¹ és levelezésének² ismeretében, hogy jellemezhető-e az önmagát (1989 után is) következetesen baloldalinak valló szerkesztő és professzor vakmerőnek, a megkérdezettek döntő többsége minden bizonnyal harsányan kinevetett volna.

Ennek a tanulmánynak nem az a feltett szándéka, hogy Gáll Ernő vakmerőségét bizonyítsa, azonban tagadhatatlanul célja a mára kialakult Gáll-kép jelentős mértékű árnyalása és nem utolsósorban annak a ténynek a tudatosítása, hogy Gáll Ernő nem csupán a hazai és a kelet-európai baloldali értelmiség kiemelkedő alakja és gondolkodója volt, hanem egyben a nemzetiségi lét egyik legtudatosabb kutatója és legkövetkezetesebb stratégája.

A tanulmány kiindulópontját képező történetről Gáll Ernő soha nem beszélt, és nem is írt. A történet másik főszereplőjének, széki gróf Teleki Ernőnek a nevét sem könyveiben, sem tanulmányaiban, sem leveleiben, sem naplójában nem említette meg, egyetlen alkalommal sem.

Adott tehát a két főszereplő:

1. Gáll Ernő (1917–2000) fontosabb életrajzi adatai: 1917. április 4-én, Nagyváradon született polgári családban. Ott érettségizett, a Kecskeméti Lipót Zsidó Gimnáziumban, majd a kolozsvári egyetemen jogot és filozófiát tanult. Már az 1930-as években baloldali orientálódású volt, s a régi *Korunk*ban is publikált. Zsidó származása miatt 1942–1944 között munkaszolgálatos volt, 1944 novemberében deportálták, és 1945. április 11-én Buchenwaldből szabadult, ami ké-

sőbbi életét és gondolkodását meghatározta. Hazatérését követően előbb a kolozsvári *Igazság* című pártnapilap főszerkesztője (1945–1948), majd az *Utunk* című irodalmi hetilap felelős szerkesztője (1949–1952), 1949-től a Bolyai, 1959-től 1984-ig a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen filozófiát és etikát tanított. Az újraindult *Korunk* főszerkesztőjeként (1957–1984) arra törekedett, hogy a folyóiratot a romániai magyarság és a nemzetiségi lét kutatásának egyik fő intézményévé alakítsa. 1953 és 1956 között a Bolyai Tudományegyetem prorektora volt, 1968-ban doktori fokozatot szerzett, 1974-ben a Román Akadémia levelező tagjává választották; rendes tagja volt a Társadalom- és Politikatudományi Akadémiának és több nemzetközi tudományos szervezetnek. 2000. május 17-én hunyt el Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben nyugszik.

2. Széki gróf Teleki Ernő (1902–1980) Erdély egyik előkelő arisztokrata családjának leszármazottja. Életútjáról valójában csak az elmúlt években kezdünk részleteket megismerni.³ Fontosabb életrajzi adatai: Andor ikertestvérével együtt Kolozsváron született 1902. szeptember 11-én, az Egyetem utca 8. szám alatt, az ősi Esterházy-házban. Atyja széki gróf Teleki Ferenc (római szentbirodalmi gróf), édesanyja losonczy báró Bánffy Anna. Öten voltak testvérek. Margit nővére fiatalon elhunyt, édesanyja az ikrek négyéves korában meghalt. 1920-ban érettségizett Kolozsváron a Kegyesrendi Gimnáziumban. Budapesten a Közgazdasági Tudományegyetem hallgatója, 1926-ban, édesapja halálakor tért vissza Romániába, Paszmosra, a földkisajátítás után megmaradt birtokon gazdálkodni. 1933-tól a Magyar Királyi Külkereskedelmi Hivatal bukaresti megbízottja, 1937–1945 között pedig a Magyar Általános Hitelbank romániai fiókjainak megbízott ügyvezetője (administrateur délégué) s ugyanakkor a kolozsvári Dermata bőrgyár ügyvezetője. Teleki Pál kormányfő döntése nyomán 1940 októberében neve a behívott észak-erdélyi parlamenti képviselők között szerepelt. 1941 januárjában lemondott a képviselőségről, 1943-ban azonban a felsőház örökös tagjává választották. 1945 augusztusában tért haza véglegesen Kolozsvárra, ahol a helyi 7. számú átképzőiskolában asztalos-szakmát tanult. 1950-től villanyszerelőként dolgozott a Construcția vállalatnál, 1952. február 28-án azonban elhurcolták a Duna-csatornához, ahonnan 1953. március 16-án két és fél évre kényszerlakhelyre, a barágani Mácinba deportálták. 1955. augusztus 24-től Ko-

lozsváron, a Direcțiunea Monumentelor Istorice (Történelmi Műemlékek Igazgatósága) alkalmazottja volt. Részt vett a Szent Mihály-plébániatemplom, a Farkas utcai református és a kolozsvári evangélikus püspöki templom restaurálásában. Papíron munkás, raktárnok, szobrász, a valóságban a munkálatok egyik szellemi vezetője volt. 1959–1962 között a Római Katolikus Műemlékbizottság titkára. 1963-tól a kolozsvári Szent Mihály r. kat. plébánia jegyzője és titkára. Innen vonult nyugdíjba 1970. április 1-jén. A kényszer-lakhelyen szerzett ízületi betegsége miatt nemsokára mozgásképtelenné vált, és életének hátralevő részét egy karosszékből volt kénytelen eltölteni a kolozsvári Arany János utcai státusházak egyikében. 1980. november 27-én hunyt el Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben pihen.

Hogy a két Ernő kapcsolata mikor kezdődött, milyen esemény váltotta ki, és milyen alapon állott, arról mindmáig semmit nem tudunk. Kapcsolatukról eddig egyetlen szerző, Sas Péter tett említést, de mindössze egy íróbarátokat számba vevő felsorolásban.⁴ Gáll Ernő özvegye is mindössze arra emlékszik, hogy férje látogatta Telekit,⁵ Kántor Lajos, a *Korunk* 1990 utáni főszerkesztője és ilyenképpen Gáll Ernő utódja pedig azt tartotta meg emlékezetében, hogy egykori felettese úgy biztatta Teleki Ernő megismerésére, ahogyan soha senki más nem ajánlott figyelmébe.⁶

A megfigyelés dokumentumai

Előfeltevésem az volt, hogy a két férfi esetleg Mikó Imre révén került kapcsolatba egymással, akivel mindketten jó viszonyban voltak. Ennek viszont ellentmondott az a tény, hogy Mikó Imre publikált hagyatékában Teleki Ernő nevével nem találkozunk, ezt azonban akár az elővigyázatossággal is magyarázhatnánk.⁷ Másfelől Mikó Imre 1977 tavaszán hunyt el, éppen amikor a Gáll–Teleki-kapcsolat kibontakozott. Benkő Samu akadémikus szerint Gállt valószínűleg ügyvéd barátja, Nemes István hozta össze Telekivel, aki akkoriban a kolozsvári magyarság egyféle „szürke eminenciásának” számított.⁸ Tény azonban, hogy a kettejük kapcsolatáról máig mindössze két elérhető iratcsomó árul el konkrét részleteket, és pedig azok a követési-megfigyelési dossziék, amelyeket a Securitate állított össze.

A Gáll Ernőről összeállított iratsomóból egyértelműen kiderül, hogy a kommunista titkosszolgálat Gállt 1958 óta szinte folyamatosan követte, szerkesztőségi és otthoni telefonbeszélgetéseit lehallgatta, lakásába lehallgató berendezést szerelt fel, levelezését tüzetesen átvizsgálta, és mind az egyetemen, mind pedig a szerkesztőségben és a városban informátorok egész hadát állította a nyomába. Ekképpen az állambiztonsági szervek idejekorán tudomást szereztek a Teleki–Gáll-barátságról. Beszélgetéseiket is lehallgatták, Teleki Ernő lakásában ugyanis szintén be volt szerelve a lehallgatáshoz szükséges technika. Egyébként megdöbbentő, hogy az akkoriban évek óta mozgásképtelen Telekit a rendszer ugyancsak megfigyelés alatt tartotta.

Gáll Ernő követési dossziéjának több kötete⁹ tartalmaz kettejük kapcsolatáról szóló dokumentumokat. Az első jelentés 1977. január 13. keltezésű, és valójában egy ún. operatív technikai, azaz lehallgatási anyag kivonatát tartalmazza. Az összefoglaló jellegű feljegyzés szerint Teleki Ernő és látogatója a Szovjetunióról és Kínáról beszélgetett, s szavaikból az is kiderült, hogy kapcsolatuk korábról származik. Egy sor „banális kérdés” megvitatása után „szóba hozták azt a könyvet, amelyet Gáll kölcsönzött TELEKI-nek, és amely a szocializmussal, a Szovjetunióval és Kínával kapcsolatos (banális) kérdéseket tárgyal”. A könyvből kiindulva, „GÁLL a sztálinista terror és a Mao-korszak aspektusairól beszélt, és kijelentette, hogy bár elismeri a szocialista rendszer valamennyi érdemét, negatívumnak tartja a következő jelenségeket: 1. – Szűk kör által meghozott intézkedések; 2. – A tömegek félretájékoztatása; 3. – A tömegek manipulációját célzó manőverek.” Az elhangzottakkal Teleki egyetértett, majd a két férfi a német és a szovjet légerekről beszélgetett, amelyeket elítéltek, és rátértek nemzetközi politikai kérdések megvitatására. „Ez utóbbi kérdéskörrel kapcsolatban Teleki úgy vélekedett, hogy Európa tele van ellentmondásokkal és gyűlölettel, és sajnálatát fejezte ki, hogy éppen ezen a földrészen született, ahol az ellentétek a legnagyobbak, és ahol telefonbeszélgetéseit rögzítik, a nemzetek közti ellentétekről nem is szólva. Személy szerint abszolút anacionálisnak tartja magát, az efféle problémák nem érdeklik, de tudja, hogy a románokat idegésíti bármilyen magyar siker, holott jelenleg ilyen sikerek nem is léteznek. Teleki szóba hozta múltbeli tevékenységét, amikor minden egyes gondolata az erdélyi magyarok ügyére irányult. Kijelentette,

hogy ha újra születne, ugyanazt tenné. GÁLL E. megjegyezte, hogy személy szerint ő gyökértelen ember [un om fără rădăcini], aki – egyedül – senki által nem kényszerítve választotta az itteni sorsot, és hogy bár »a butaság« mellett döntött [a ales »prostia«], soha nem tudna innen elmenni. Teleki ugyanezt jelentette ki.”¹⁰

Időrendi sorrendben a második dokumentum 1977. január 29-i keltezésű, és szintén lehallgatási anyag összefoglalója. A Teleki lakásában elhelyezett lehallgatókészülék ezúttal a házigazda és barátai – Bocsánczy Zoltán és fivére, a Magyarországon élő Bocsánczy László – vitáit rögzítette. Teleki Ernő egyebek között azt is elmondta nekik, hogy Gáll Ernő látogatja őt, és „bár nem mondja, de értékre adja, mennyi erőfeszítést tett a magyarok érdekében, és hogy e téren hány kudarcot kellett elszenvednie”.¹¹

Gáll Ernő látogatását Telekinél a Securitate gépezete legközelebb 1977. február 22-én rögzítette. Ekkor a téma jóval kényesebb volt: beszélgető partnerének Gáll „az Egyesült Államok bukaresti nagykövetének”¹² kolozsvári látogatásáról számolt be. A lehallgatás összefoglalója szerint Gáll Ernőt egy héttel korábban felhívta a bukaresti nagykövetség. Tájékoztatták a készülő látogatásról, találkozót kértek tőle, és Gáll beleegyezett abba, hogy a Belvedere szállodában találkozzon a nagykövettel. Gáll elmondta: rendkívül kellemetlennek tartja az ilyen találkozók, mert tapasztalata szerint „a külföldiek kényes kérdések felől szoktak érdeklődni”. Teleki ezzel szemben úgy vélte, hogy a külföldiek nem lendülnek bele a kényes témákba, mert tudják, hogy meddig mehetnek el a beszélgető partnereik. Ez alkalommal azonban – mutatott rá Gáll Ernő – a vendégnek nem jelentett gondot a kényes téma sem, a nagykövet „nyíltan” szögezte neki a kérdéseit: „1. – Mi a helyzete a romániai magyar kisebbségnek? 2. – Miért nincsenek magyar feliratok? 3. – Miért nem vásárolhatók az MNK-ban¹³ kiadott folyóiratok és újságok?” Gáll szerint az amerikai kongresszus pontos válaszokra kíváncsi, mielőtt a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt Romániának odaítéli. Hozzátette: nagyon nehéz az efféle kérdésekre válaszolni, mert az embernek fogalma sincs, hol vannak a lehallgatási mikrofonok, s ugyanakkor sem a hülyét, sem a gyávát nem akarja játszani. Úgy próbálta tehát megválaszolni a kérdéseket, hogy e szerepek egyikét se kelljen eljátszania, s a mikrofonok jelenlétét is állandóan figyelembe vegye. Gáll arról is beszámolt Telekinek, hogy mielőtt a találkozót elfogadta, a „kompetens fő-

rumokat” értesítette. Arra biztatták, fogadja el a meghívást, bizonyára azért, mert „Romániának nagy szüksége van az amerikai dollárokra”. Végül kijelentette: retterfetes, hogy nem létezik „egy állambölcsesség”, amely megérthetné, hogy „az erdélyi magyarok hűséges emberek, akik a kevéssel is beérnék”.¹⁴

Gáll Ernő pontosan tudta, hogy megfigyelés alatt áll, arról azonban nem volt fogalma, hogy a Securitate Teleki Ernő tevékenységét is közről figyelemmel követi. Elvégre Teleki 1970 óta nyugdíjas, lakásából ki sem mozduló ember volt, semmilyen közvetlen jel nem utalt tehát arra, hogy személye a titkosszolgálat számára érdekes lehetne. Így Gáll csapdába esett: nem számolt be őszintén a helyi pártvezetőknek az amerikai nagykövettel folytatott beszélgetéséről, csupán azt mondta, hogy „nem kerültek napirendre különleges kérdések, s a beszélgetés általános és protokolláris jellegű volt”, így nem csoda, hogy a Securitate Kolozs megyei felügyelősége bukaresti feletteseinek és a Román Kommunista Pártnak megküldött összefoglaló jelentésében a főszerkesztőt leleplezte. A dokumentum szerint Harry Barnes amerikai nagykövet és a nagykövetség több tagja 1977. február 13–16. között tartózkodott Kolozsváron hivatalos látogatáson, ahol kulturális intézményvezetők, tanárok, gyárigazgatók és a korábban az Egyesült Államokban tanulmányokat folytató román állampolgárok számára két fogadást rendezett. Gáll Ernővel azonban külön találkozott, s ennek a találkozásnak a fontosságát nyomatékosította az is, hogy Gállt a nagykövetség már a látogatás előtt értesítette: Barnes mindenképpen szeretne találkozni a kolozsvári magyar értelmiséggel. A nagykövet 1977. február 15-ére hívta meg Gáll Ernőt teázni a Belvedere szálloda éttermébe, s a beszélgetésen „Scisoriss Richard amerikai diplomata”¹⁵ is részt vett. A beszélgetés részleteiről a Securitate éppen a február 22-i Gáll–Teleki-beszélgetés lehallgatásából értesült, annak tartalmát részletesen ismertette a címzettekkel, majd levonta a következtetést: „Gáll Ernő tájékoztatta a nagykövetet az országunkban élő magyarok helyzetéről.” A Kolozs megyei Securitate-parancsnok, Constantin Ioana vezérőrnagy és a magyar értelmiségiekért felelő Florian Oprea őrnagy által jegyzett átirat fontosnak tartotta megjegyezni, és mintegy súlyosbító körülménynek érzékeltette, hogy az amerikai nagykövet rendszeresen találkozott Gáll Ernővel korábbi alkalmakkor is, amikor Kolozsvárra látogatott.¹⁶

Gáll Ernő 1977. március 29-én Ditrói Ervin társaságában látogatta meg Telekit, mindössze néhány nappal Mikó Imre március 21-én bekövetkezett halála után. A lehallgatott beszélgetés egyik fő témája éppen Mikó Imre, a halála után róla megjelent írások és múltbeli politikai tevékenysége volt. Gáll megjegyezte, hogy Mikó és Teleki magatartása hasonló volt, hiszen mindketten alázattal és derűlátással néztek szembe a méltatlan helyzetekkel.¹⁷

Az első figyelmeztetés

Gáll Ernő látogatásai Telekinél felborzolták a kedélyeket a Securitate Kolozs megyei vezetőségében, amelynek 1977. április 28-án készített összefoglaló jelentése a lehető legellenségesebb hangnemben ismertette a felettes szervekkel a főszerkesztő ténykedését. A feljegyzés-jelentés [notá-raport] címet viselő dokumentum fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az 1917. április 4-én, Nagyváradon született Gáll Ernő „magyar zsidó nemzetiségű”, szülei Jenő és Helén voltak, jogi végzettségű, párttag, a Társadalom- és Politikatudományi Akadémia levelező tagja, lakcíme Kolozsvár, Emil Racoviță utca 16. szám.

Folytatásképpen már „bűneinek” felsorolása következett. A „Balogh Edgár nyugdíjas publicistával, Takács Lajos nyugalmazott egyetemi tanárral, Rácz Györggyel [helyesen: Győzővel], a *Korunk* folyóirat főszerkesztő-helyettesével, Teleki Béla [helyesen: Ernő] volt gróffal, Kányádi Sándor költővel – valamennyien kolozsvári illetőségűek –, továbbá más személyekkel folytatott beszélgetések során azt sejteti, hogy szükség lenne az együtt élő magyar nemzetiséget »megmentő« intézkedések meghozatalára [intreprinderea unor măsuri de »salvare« a naționalității conlocuitoare maghiare], mivel e nemzetiség »erőszakos elrománosítási és elnemzetietlenítési folyamatnak« van alávetve”.

A jelentés szerint Gáll Ernő kijelentette: egy kihallgatás keretében nemrég a pártvezetőség egyik tagját is tájékoztatta arról, hogy „a romániai magyar kisebbség soraiban rossz légkör uralkodik [o atmosferă rea], a kisebbség megrémülve szemléli a magyar iskolák jövőjét, a szakiskolák kérdését és általában a magyarság egész anyanyelvi oktatását”. Sőt úgy vélekedett, hogy „az együtt élő nemzetiségeknek ki kellene használniuk bizonyos időszakokban előálló politi-

kai konjunktúrákat, és fel kellene vetniük egyes nemzeti jelegű követeléseiket”. De talán ennél is súlyosabb volt a Securitate szemében, hogy Gáll, „ahelyett, hogy állást foglalna, bátorítja a köréhez tartozó egyes személyeket, akiknek ellenséges megnyilvánulásai vannak az ő jelenlétében, s különböző alkalmakkor ő maga is becsmérelte pártunk bel- és külpolitikájának bizonyos aspektusait”. A dokumentum szerint Gáll leszögezte: „Romániában józan emberek által kidolgozott, a realitás talaján álló politikát kellene folytatni, csak hogy ilyen emberek nincsenek”, és hozzátette, hogy a román állam „kalandor, valóságtól elrugaszkodott, perspektíva nélküli” külpolitikát folytat.

További bűne, hogy olyan külföldiekkel áll kapcsolatban, akik befeketítik Románia politikáját, a román állammal szemben ellenséges magatartásúak, és akiknek a romániai magyar kisebbség helyzetével kapcsolatban hamis adatokat mond. E személyek között név szerint is megemlíti a jelentés a nyugat-németországi Pollák Ödönt és az ausztriai Szépfalusi Istvánt és Bárdos Artúrt mint a magyar irredentizmus exponenseit, valamint a magyarországi E. Fehér Pált, az MSZMP Központi Vezetősége ideológiai bizottságának tagját¹⁸ és Kovács Sándor Ivánt, a *Kortárs* című folyóirat főszerkesztőjét, akik az országgal szembeni ellenséges megnyilvánulásairól ismertek. Emellett Gáll Ernő külföldi diplomatáknak, illetve más, turistaként vagy látogatókként Romániába érkezett külföldieknek is hamis adatokat közöl.

Ez a jelentés is ismerteti a Gáll–Barnes-találkozónak a Securitate számára releváns részleteit, hozzátéve, hogy Gáll szerint a romániai írók nem rendelkeznek elégséges mértékű alkotói szabadsággal, és anyagi helyzetük sem kielégítő. Például az egyik „Magyar Népköztársaság-beli írónak kijelentette: »Ti nem tudjátok, milyen helyzetben vagyunk; minket, itteni magyarokat arra köteleznek, hogy olyan anyagokat közöljünk, amelyekkel nem értünk egyet. Sok tekintetben nekem sem tetszik, hogy mi folyik az országban.«” A dokumentum azt is megemlíti, hogy a *Korunk* főszerkesztője egész sor tartalmilag nem megfelelő írást fogadott el publikálásra, amelyeket végül „az illetékes szervek közbelépése nyomán távolítottak el” a készülő lapszámokból.

Végző következtetés helyett a dokumentum rámutat: „magatartása okán Gáll Ernőt több alkalommal is figyelmeztették a helyi

pártszervek, ennek ellenére nem vizsgálta felül és nem korrigálta ellenséges magatartását.”¹⁹

Gáll Ernő nem hallgatott „a jó szóra”...

...és 1977. május 29-én ismét felhívta Telekit. Közölte vele, hogy másnap este meglátogatja, és felolvassa neki az *Új Írás* című folyóirat 5. számában megjelent, Magyarország és Anglia titkos diplomáciai levelezésére vonatkozó, a Teleki családról is érdekes adatokat tartalmazó írást. Május 30-án Gáll valóban megjelent Telekinél – derül ki a Securitate soron következő lehallgatási dokumentumából –, ám előbb azt a beadványát olvasta fel neki, amelyet néhány nappal korábban „C. B. [Cornel Burtică, az RKP Politikai Végrehajtó Bizottsága Állandó Bürojának tagja] elvtársnak” küldött, s amelyben helytelennek minősítette a kolozsvári magyar iskolahálózat elsorvasztását célzó kísérleteket.²⁰ Kötelességének érezte – tette hozzá – a beadvány megírását és elküldését, majd felolvasta a magyar–angol titkos diplomáciai levelezésről szóló írást.²¹

A Securitate fokozott figyelmet szentelt annak, hogy az 1977. június 15-én és 16-án Debrecenben és Nagyváradon lezajlott Kádár–Ceaușescu-talákozó milyen visszhangot váltott ki az erdélyi magyar értelmiségiek körében. Június 15-én Constantin Ioana vezérőrnagy, Kolozs megyei Securitate-parancsnok telexüzenetben számolt be Bihar megyei kollégájának, Dumitru Tabacaru vezérőrnagynak az aznapi debreceni találkozóról kolozsvári magyar értelmiségiektől származó – informátoroktól és lehallgatási anyagokból összegyűjtött – megjegyzésekről. A jelentés szerint a találkozóról Gáll és Teleki között is véleménycsere zajlott. Teleki kijelentette, hogy „a határzónában tartott nagyváradi és debreceni találkozók furcsa események, főleg mivel a román–magyar viszony nagyon rossz, és mert a két vezető találkozását túl nagy kapkodás veszi körül”. Gáll szerint a románok már rég erőszakoltak egy ilyen találkozót, Kádár azonban folyamatosan elnapolta. Az a tény, hogy a találkozókra a határ mentén kerül sor – tette hozzá –, nem pedig a román vezető ünnepélyes budapesti látogatása keretében, azt bizonyítja, hogy a találkozót inkább a románok, semmint a magyarok szorgalmazták.”²²

A két pártvezető találkozóját követően és főképpen a magyar fél szorgalmazására elfogadott, a nemzetiségek kérdéskörét is érintő emlékeztető hatására a Securitate nyomása néhány hónapig engedni látszott. Szeptember végén azonban újabb feljegyzés kerül Gáll Ernő megfigyelési iratcsomójába. A lehallgatási összefoglalóból megtudjuk, hogy 1977. szeptember 27-én Gáll ismét meglátogatta Telekit, akinek rendkívül őszintén bevallotta Márton Áron püspökkel szembeni tévedéseit. Elmondta: nemrég Gyulafehérváron járt, és eszébe jutott „az öreg Márton Áron és annak 1944-ben mondott beszéde”. Ez vezette el annak felismeréséhez, hogy „a filozófiába, a szociológiába és a tudományokba sok okos újdonságot hozó marxizmusnak – dogmatikus formájában – ópiumszerű hatása van, olyan mák, amely a leghatásosabban hülyít [un mac care te îndobitoceşte mai tare în lume]”. Keserűen szólt arról, hogy bár „koncentrációs táborokba hurcolták, és a fasiszta üldözések nyomán elvesztette családját, megfélemlített arról, hogy itt, Kelet-Európában létezett egy püspök, aki kiállt a fasizmus ellen, ő maga pedig – ahelyett, hogy látná, mekkora gyalázatot követnek el – csaknem tapsolt, amikor annak a püspöknek a letartóztatásáról értesült. És miért? Mert vakká, süketé, elkábult idiótává vált, akinek a számára nincs megbocsátás.”

Gáll arról is beszámolt Telekinek, hogy tévedésének felismerése után meg is kérdezte Márton Áron „jó barátját, Kacsó Sándort”: hogyan is volt lehetséges, „hogy elfogadtuk egy ilyen ember bebörtönzését”, elvégre Márton Áront egy időben „vörös püspök”-nek gúnyolták a Magyar Népi Szövetséggel való együttműködése okán. Gáll szerint Kacsó elmondta neki: „Márton Áron, anélkül hogy az ő véleményét kikérte volna, a[1947. évi párizsi] békeszerződést megelőzően beszédet mondott, amelyben kijelentette, hogy Erdély Magyarországhoz tartozik, és emiatt nem lehetett őt megmenteni.” Kacsó meg is kérdezte a püspököt, hogyan is tehetett ilyen kijelentést, amire Márton Áron azt felelte: „Szükségét éreztem, hogy népem fájdalmát kimondjam.” A Securitate a feljegyzés alján jelezte, hogy Kacsó Sándor 1974-ben, Takács Lajos társaságában, meglátogatta Márton Áront.

A beszélgetés során Gáll Ernő megismételte: Márton Áronnal szemben, akárcsak mások, hibát követett el, mert fiatal lévén négy év alatt képes volt elfelejteni mindazt, ami a lágerben történt, és el-

mulasztotta megvédeni azt, aki a lágerekbe hurcoltakért kiállt. Beszámolt Telekinek arról, hogy a Márton Áronnal nagyon jó viszonyt ápoló Fodor Sándor író, a kolozsvári *Napsugár* című folyóirat szerkesztője legutóbbi látogatásakor megkérdezte a püspököt: végül is miért mondta el 1944-ben beszédét. „A püspök egyszerű magyarázattal szolgált, és beszédének politikai vonatkozásait mellőzve kijelentette, hogy püspökként kötelességének érezte a zsidók megvédését.” Márton Áron magatartásának erkölcsi oldalát elemezve Gáll arra a következtetésre jutott, hogy a vallás gyakran morális erő forrása, s elmondta Telekinek, hogy ezt a gondolatot diákjaival is megosztotta, akiket ez annyira meglepett, hogy nem tudták eldönteni, vegyék-e komolyan vagy sem. Márpedig „ha a vallásnak ekkora ereje van, akkor magától értetődik, hogy az embernek vagy vallásosnak, vagy pedig szilárd erkölcsi alapon álló ateistának kell lennie, hogy a választott – vagy mások által diktált – út jó vagy rossz jellegét megállapíthassa, és a szükséges korrekciókat elvégezhesse”. Teleki egyetértett vele.

A továbbiakban Gáll tájékoztatta Telekit arról, hogy a párizsi *Irodalmi Újságban* erdélyi melléklet jelent meg, amely rendkívül dokumentáltan és jó meglátással mutatja be „az egész itteni helyzetet, 1944-től napjainkig”. Mint mondta, a szóban forgó mellékletet Beke György is elolvasta, akit megdöbbenett az a kép, amelyet a lapszám az iskolák felszámolásáról és a magyar lakosság által már megszokott többi intézkedésről bemutat. Gáll közölte, hogy a melléklet a birtokában van, az a szándéka, hogy elégeti, de előbb Telekinek is elhozza, legalább részleges elolvasásra. (Ezt Gáll Ernő elmulasztotta megtenni.) Teleki érdeklődést mutatott a lapszám megállapításai iránt, majd kijelentette: a következtetései nem érdeklik, mert meggyőződése, hogy a helyzetet megváltoztatni nem lehet. Gáll azonban leszögezte: „Az embernek radikálisnak kell lennie, hogy ha a kényelmesség vagy a gyávaság a kisebb ellenállás vonalára tolja, legyen képes kimondani: ember, állj meg, ez így nem lehet tovább!”

Gáll és Teleki a továbbiakban Illyés Gyula megjelenés előtt álló önéletrészletének az 1919–1920-as budapesti éveket bemutató részéről, a román hadsereg Magyarország területére történő bevonulásáról, az 1920-as években végzett csehszlovákiai népszámlálás adatainak meghamisításáról beszélgetett. Végül Teleki beszámolt

Gállnak a közte és Iuliu Maniu közötti kapcsolat jellegéről. Kifejtette, hogy Maniu értékelte a magyar arisztokráciát, amit az is magyaráz, hogy a felső rétegek tagjai mindig szót értettek egymással, nemzetiségre való tekintet nélkül. Gáll Ernő ezzel szemben fájalta, hogy jelen pillanatban semmilyen szinten nincs egyetértés a különböző nemzetiségű emberek között.²³

„Bár zsidó, a nagy magyart játssza”

A Securitate vezetőit a beszélgetés módfelett feldühíthette, néhány nappal később ugyanis eldöntötték: Gáll Ernőről hamisított feljelentő levelet szerkesztenek, amelyet elküldenek Ștefan Mocuțának, az RKP Kolozs megyei első titkárának. A képzeletbeli magyar nemzetiségű levélíró ebben arról tájékoztatta a pártvezetőt, hogy Gáll Ernő „arisztokraták és volt irredenta politikusok köreit látogatja”, köztük „egyik volt Teleki grófot”, akinek amerikai rokonai az ország befekettetését célzó kampány élharcosai, amint erről az Amerika Hangja Rádió is beszámolt. A feljelentő hozzátette: Gáll Ernő a gyulafehérvári Márton Áron püspököt is meglátogatta, ami a valóságnak nem felelt meg, majd így folytatta: „Mindezek után felteszem a kérdést: vajon milyen közös témát vitathat meg egy illegalista ilyen személyekkel? Hogyan egyeztethető össze az ilyen magatartás azzal, hogy Gáll Ernő egyetemi tanár és a *Korunk* főszerkesztője? Úgy gondolom, hogy amikor efféle kapcsolatokat tart fenn, Gáll Ernő talán az amerikai irredenták játékát űzi, vagy pedig a Márton Áronét, akiről valamennyien tudjuk, hogy kicsoda.” De ennél is súlyosabb vádnak szánta a levél azt, hogy „Gáll Ernő mindenféle követeléseket hangoztat, és a magyarok nagy képviselőjét játssza”. „Milyen minőségben? Vajon oda jutottunk, hogy egy zsidó képviselje az érdekeinket? Én nem verem a mellem, mint ő, aki azt állítja, hogy marxista, de úgy vélem, magyarként kötelességem felhívni a párt figyelmét arra, hogy kibén bízik. Egyébként valamennyi magyar, akivel beszéltem, utálja őt, mert bár zsidó, a nagy magyart játssza” – fogalmazott a hamisítvány.²⁴

A vádak súlyosbította a néhány nappal későbbi, október 11-i lehallgatási anyag, amely Gáll Ernőnek a Ceaușescu–Kádár-találkozóról szerzett, Teleki Ernővel megosztott információit rögzítette.²⁵ Újabb látogatása alkalmával a két férfi a romániai rend-

szert elemezve megállapította: fanatikus rezsimről van szó, amely „gyűlöli a magyarokat, és könyörtelen azokkal szemben, akik csakis áldozatot hoztak létrehozásáért”, és akiket rendre „közeli rokonokkal helyettesít, valószínűleg azért, hogy biztonságban érezze magát”.

Gáll beszámolt Telekinek arról, hogy néhány nappal korábban meglátogatta őt lakásán Karikás Péter, a bukaresti magyar nagykövetség korábbi attaséja, aki jelenleg a külügy román osztályán dolgozik, és aki beszámolt neki a nagyváradi és debreceni találkozó hátteréről. Karikás szerint a megelőző időszakban is viták adódtak a találkozó helyéről és a közös közlemény kidolgozásáról, a román fél ugyanis fényűző budapesti látogatást óhajtott, és kérte a közlemény előzetes kidolgozását. A magyar fél viszont leszögezte, hogy budapesti magas szintű találkozót a román–magyar viszony javításának kézzelfogható kilátásai híján nem tart lehetségesnek, másfelől pedig elutasította a közös közlemény kidolgozását, ha abban a kisebbségi kérdés nem szerepel. Ez utóbbi feltételt a román fél végül elfogadta.

A megbeszélésekről Karikás Péter elmondta Gállnak, hogy a debreceni találkozó szerény külsőségek közepette zajlott, és ott Kádár János első alkalommal hangsúlyozta a kisebbségek hídszerepét a két ország viszonyában, valamint szóba hozta a kisebbségi kérdések bizonyos államközi vonatkozásait, amilyen például az utazások megkönnyítése és a kétoldalú kapcsolatok elmélyítése. Karikás rámutatott: Kádár nem engedhette meg magának a kisebbségi kérdéskör román belpolitikai vonatkozásainak felvetését, így tartózkodnia kellett az ezzel kapcsolatos hiányosságok említésétől is. Mégis kénytelen volt érinteni a kérdéskört, mert a magyar pártvezetésre letről érkező nyomás nehezedik, hiszen nincs olyan alapszervezeti ülés, amelyen valaki fel ne álljon, és meg ne kérdezze, hogy mi történik, s az hogyan lehetséges.

A Karikástól kapott információkból Gáll kiemelte azt is, miszerint Debrecenben az útvonal egy részét a delegációk gyalog tették meg, ami félelmet keltett a román félben. Teleki erre reagálva jelentette ki, hogy „a románok féltik a bőrüket, és nem fogyasztanak semmiből, ha a fogásokat korábban meg nem kóstoltatták”. Elmondta, tudomása van arról is, hogy – „zsoldosoktól” (merénylőktől) tartva – a román fél folyamatosan változtatta a programot Nagyváradon, ami a magyar fél elégedetlenkedését váltotta ki. Továbbá arról, hogy Kádár

Debrecenben fogadást akart rendezni, de a helyi „párttitkárok semmilyen felelősséget nem vállaltak”, ami nem csoda azt követően, „hogy a magyar turisták rengeteg kellemetlen tapasztalattal térnek haza Romániából” a külföldiek elszállásolását tiltó törvény és a magyar nyelvhasználat okán történő leszólítások miatt.

Gáll Ernő Karikást idézve közölte, hogy a debrecenihez képest a nagyváradi találkozó jóval pompásabb volt, de magyar szempontból jelentéktlenebb is, mivel itt Kádár már nem tett említést a kisebbségi kérdéstről, s a közeledést is csak a román fél vetette fel.

A beszélgetést, amelyen a partnerek a kishatárforgalmi könnyítésekről és a Kolozsváron – éppen abban a házban, amelyben Gáll lakott – létrehozandó magyar konzulátusról is említést tettek, a Securitate több munkaválgatóban is elkészített jelentésben²⁶ foglalta össze, amelynek végleges példányát²⁷ az RKP megyei első titkárának is elküldték.

A „szellemi áramlat” gondolata

Gáll Ernő legközelebb 1977. október 25-én látogatta meg beszélgetőpartnerét, s eszmecseréjüket ez alkalommal is pontosan rögzítették. Kezdetben Teleki elmesélte Gállnak Károly királlyal való egykori találkozását, Gáll pedig Király Károlyról beszélt.

Elmondta, hogy Király Károly korábban az RKP Kovászna megyei első titkára volt Sepsiszentgyörgyön, aki intelligens, jó vágású és hozzáértő lévén, a kultúra támogatásában is egész sor eredményt ért el. De aztán lemondott, kegyvesztetté vált, és egyszerű szövetkezeti igazgató lett Marosvásárhelyen. 1977 júniusában azonban beadványt írt a párt Központi Bizottságának, amelyben leleplezte a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának visszasságait, hiábavalóságát, és azt követelte, hogy helyette a Magyar Népi Szövetség jellegű közösségi szervezetet hozzanak létre. Szerinte Király dicséretet érdemel, mert felvetette a képviselő kérdését, és mivel olyan kérdést tűzött napirendre, amelynek a megoldása a többi probléma orvoslását is feltételezi.

Gáll Ernő beszámolt arról is, hogy nemrég Király elküldte neki beadványának a másolatát,²⁸ majd néhány nappal később Takács Lajostól megtudta: Királyt Bukarestbe rendelték, ahol azonban nem beadványának lényegéről kérdezték, hanem arról, hogy annak

tartalmát kikkel ismertette. Király őszintén megmondta, hogy a folyamodványának tartalmát Takács és Gáll ismeri. Ebből Gáll Ernő több következtetést vont le: 1. Természetes, hogy a KB a beadványt ismerő személyek felől érdeklődjék, hiszen abban érdekelt, hogy annak tartalmát senki ne ismerje. 2. Természetes volt, hogy a beadvány szerzője elismerje: arról neki és Takácsnak tudomása van. 3. Személyesen nem lehet felelős a beadványért, mert annak kidolgozásához nem járult hozzá, csupán megkapta egy másolatát. 4. Ha megkérdezik majd, el fogja ismerni, hogy olvasta, de rámutat majd arra, hogy nem ő fogalmazta, ami azonban nem jelenti azt, hogy nem ért egyet teljes mértékben a tartalmával.

Teleki egyetértett a következtetésekkel, aztán megjegyezte, hogy Gállnak kellemetlenségei adódhatnak esetleg abból is, ha majd – éppen a beadvány megküldésének tényéből kiindulva – szellemi közeledést feltételeznek közte és Király Károly között. Gállnak arra a megjegyzésre, miszerint a beadvány nyugtalanságot okozott, Teleki kifejtette: „azoknak, akik valamit jogtalanul birtokolnak, sosem tiszta a lelkiismeretük, és nem is nyugodhatnak meg, amíg a tulajdonlásában nem biztosak [cei ce posedă ceva pe nedrept, niciodată nu au conștiința împăcată și nici nu se liniștesc până când nu sunt siguri asupra proprietății]”. Gáll szerint ezt bizonyíthatja az a tény is, hogy a 11. számú [ma Báthory István] líceum tanulóit rendre a Traian utcába [a Securitate székházába] hívatják, és kikérdezik őket találkozóhelyeikről és a találkozóikon tárgyalt kérdésekről.

Gáll Ernő mindezekből kiindulva terelte a beszélgetést arra a konferenciára, amelyet négy évvel korábban az ENSZ égisze alatt tartottak, s amely szerinte előfutára a jelenlegi helyzetnek, amikor a kisebbségek kérdése világméretűvé vált, és napirendre került a baszkok, a katalánok és más kisebbségek helyzete. Teleki egyetértett Gáll meglátásaival, s hozzátette: a baszkok körüli események és általában a kisebbségek ébredése okán „a románok nem lehetnek túlságosan boldogok”. Habár „tagadhatatlan tény, hogy az erdélyi magyar kisebbség szégyenletes passzivitásban leledzik, még Balogh Edgár is elfogadja a vegyes házasságokat, amelyek a magyar nyelvet elnémítják, s még azt a körülményt sem használják ki, hogy maguk a románok elismerték a kisebbségi kérdésben elkövetett tévedéseiket”. Teleki felhívta a figyelmet a magyar múlt és a magyar történelem megismerésének a fontosságára.

Gáll Ernő szerint kisebbségi téren valamennyi korábbi próbálkozás megbukott, ami azt jelenti, hogy mindent előről kell kezdeni. Ennek érdekében azonban „szükség lenne egy „szellemi áramlatra [fluid spiritual]”, amely ráébressze az embereket arra, hogy „nem kell tapsolniuk és bólogatniuk és meghajolniuk állandóan”. Gáll rámutatott: tisztában van azzal, hogy egy ilyen kemény diktatúrával nem lehet eséllyel felvenni a harcot, mégis fel lehet lépni a hazugságok ellen, nem kell tapsolni, amikor nem szükséges, és nem muszáj megszavazni azt, ami szavazásra nem érdemes. Úgy vélte, hogy a szóban forgó áramlatnak és kisugárzásának fel kell hívnia a figyelmet arra, hogy „bizonyos kérdéseket fenntartással kell kezelni”, és egyben a régi passzivitást új módszerrel kell felváltani, amely azt sugallja, hogy „valami nincs rendjén, az emberek nem tanúsítanak érdeklődést az együttműködés iránt”.

Gáll megkérdezte Telekitől, hogy annak idején egyetértett-e a bécsi döntéssel és egyáltalán, bármilyen határrevízióval, miután tudta, hogy Erdélyben a románok vannak többségben. Teleki határozottan állította, hogy nem értett egyet a bécsi döntéssel, és éppen a román többség okán a független Erdély gondolatát részesítette előnyben, amelyet előbb-utóbb a románok is elfogadtak volna. „Ennek a független Erdélynek egyféle román protektorátusnak kellett volna lennie, de olyan önkormányzattal, amelyben a magyarok is megtalálják a helyüket” – mondta. Emlékeztetett arra is, hogy „nagybátyja, Teleki Pál szintén a független Erdély híve volt, s el is készítette a svájci mintát követő kantonok térképét, amelyre azonban már nem emlékszik pontosan”.

Összefoglalva az eszmecserét Gáll kijelentette, hogy Romániában három tényezővel kell számolni: „1. a totalitárius diktatúrával; 2. a gyors ütemű urbanizációval; 3. a felgyorsított iparosítással.” Ezek annak a „rettenetes hátránynak” és az „asszimilációnak” az eszközei, amelyek miatt a magyarok hatalmas „knock out”-ot szenvedtek el. A múltban ugyanis léteztek „magyar tulajdonú földek, bankok, templomok, magyar iskolák, képviselők, és volt egy magyar párt is, ma azonban mindezek már nincsenek”, így „csoda, hogy még léteznek itt magyarok”. Amikor tehát valamilyen akció elindításának szükségessége felmerül, a „tényeket”, az „objektív valóságot” figyelembe kell venni.²⁹

A lehallgatási anyagból a Securitate emberei másnap feljegyzést készítettek feletteseiknek,³⁰ amelyből aztán – a szeptember 27-i és az október 11-i lehallgatási anyagokat is felhasználva – október 27-én a bukaresti Securitate-parancsnokságnak összefoglaló jelentést írtak. Ebben hangsúlyozták, hogy korábbi érdeklődési köréhez híven Gáll Ernő továbbra is „ellenséges-nacionalista álláspontra helyezkedik”, „fenntartás nélkül fejti ki ellenséges véleményeit, tendenciózus módon félremagyarázva pártunk és államunk nemzetiségi politikáját”. A lehallgatási anyag összefoglalását követően a kolozsvári Securitate felettes belügyi szervével azt is tudatta, hogy a jelzettekéről az RKP Kolozs megyei Bizottságának első titkárát is tájékoztatták, azt javasolva, hogy Gáll Ernőt a helyi pártszervek – ha ezt indokoltnak vélik – idézzék be, és részesítsék figyelmeztetésben.³¹

A számonkérés

A prezentált dokumentumok meggyőzték a helyi pártvezetést, hogy a számonkérést indokoltnak ítélje, és Gáll Ernőt 1977. november 10-ére beidézték Ștefan Mocuța megyei első titkárhoz. A lezajlott beszélgetésről két forrásból is tájékozódhatunk. Az első a kolozsvári Securitate november 18-i feljegyzése,³² amelyből megtudjuk, hogy az első titkár egyebek között közölte: „véletlenül jutott tudomására” a Gáll Ernő és Teleki Ernő közötti kapcsolat, és „meglepte, hogy egy olyan kommunista, mint Gáll Ernő, kapcsolatban állhat egy volt arisztokrátával”. Gáll elismerte a kapcsolatot, és kijelentette, hogy annak alapja az emberbaráti érzés, nem pedig másfajta érdek vagy megfontolás. Hozzátette: ha tisztsége és beosztása okán ezeket a kapcsolatokat rossz szemmel nézik, akár le is mondhat Teleki Ernő látogatásáról. Az első titkár azt válaszolta, hogy ilyen esetekben nem lehet megoldásokat ajánlani, Gáll Ernő az egyedüli, aki megítélheti a helyzetet, és eldöntheti, hogy egy ilyen kapcsolatot helyes-e folytatni avagy sem.³³ A Securitate-jelentés megjegyezte, hogy a számonkérés Gáll Ernőnek nagy aggodalmat okozott, amint az a Rác Győzővel, a *Korunk* főszerkesztő-helyettesével folytatott telefonbeszélgetésből, illetve a számonkérés ellenére november 15-én újra meglátogatott Teleki Ernővel folytatott beszélgetésből is kiderült.

A Ráczcal folytatott telefonbeszélgetést a Securitate valóban lehallgatta. A hívó fél Gáll volt, aki november 10-én 15 óra 49 perckor hívta fel Ráczot, mivel azonnal be akart neki számolni az első titkárral lezajlott beszélgetésről. A szó szerinti lejegyzésből kiderül: amikor a figyelmeztetést követően Gáll megkérdezte Mocuțătól, hogy „akkor többé ne menjen oda?”, a pártvezető visszakoza csak annyit mondott, „nem, nem”. Gáll szerint ha ennek az első titkár fontosságát tulajdonított volna, bizonyára hozzátesz néhány szót, például hogy „Nem talál ez Önhöz”, vagy „Nem Önnek való ez”.

Gáll sajnálkozását fejezte ki, hogy elmulasztotta az első titkárnak megmagyarázni: ő tulajdonképpen azért látogatja Telekit, mert érdekli Teleki Pál vagy Bánffy személye: „Engem ezek érdekelnék, ez a régi világ [...], a mentalitásuk, a családjaik, a viszonyaik, Károly király és a többiek”, s ez valójában „értelmiségi kíváncsiság”, tette még hozzá.³⁴

A Securitate által is sejtett aggodalmai ellenére Gáll Ernő november 15-én este újra meglátogatta Telekit. Beszélgetésüket természetesen ezúttal is lehallgatták, rögzítették, majd románra fordították. Teleki beszámolt unokaöccse, a Nyugat-Németországban élő, az ottani Generali Biztosítótársaságnál dolgozó Degenfeld Pál látogatásáról, s ezzel kapcsolatban kifejtette, nem is bántotta annyira, hogy csak két napra érkezett, hiszen rájött, hogy ritkán látott rokonainál sokkal jobban ragaszkodik olyan emberekhez, mint például Gáll Ernő, akikkel jóval gyakrabban találkozik. Gáll viszont elmondta, hogy berendelték az első titkárhoz, aki megkérdezte tőle: „mit keres ő, egy kommunista egy grófnál, és milyen nézeteket vall az a gróf?” Kijelentette a pártvezetőnek, hogy semmi kivetnivalót nem lát a gróf látogatásában, ami pedig a nézeteit illeti, azokról beszámolni nem tud, mert nem politikáról beszélnek, hanem irodalmi témákról. Gáll úgy vélte, a számonkérés nem volt vehemens, de nagyon kíváncsi lenne arra, hogy honnan, kitől is szereztek tudomást a látogatásokról, s vajon ő avagy a gróf a „szimatolás” tárgya.

Teleki megnyugtatta Gáll Ernőt, hogy a „szimatolás” tárgya ő mint gróf. Valószínű, mondta Gáll, hogy Teleki Ernőt külföldi látogatói okán figyelik, amivel a gróf egyetértett, s megjegyezte, éppen azért kérte, hogy néhány nappal halassza el a vizitjét, mert tisztában van azzal, hogy a külföldiek látogatásait nem nézik jó szemmel. Gáll feltette a kérdést, vajon nem éppen Nemes István ügyvéd volt az,

aki látogatásait „valahol” megemlítette – két hónappal korábban ugyanis Nemest a Securitate berendelte, és szintén figyelmeztetésben részesítette –, Teleki azonban elvetette a feltételezést, mondván, hogy Nemest nem szereti a rendszer, hanem megfigyeli.

Teleki Ernő nem tartotta lehetetlennek azt sem, hogy mivel „dossziéja jelenleg üres”, de időről időre jelentéseket kell elhelyezni benne, ellenőrizték kapcsolatait, és úgy jöttek rá, hogy Gáll Ernő őt látogatja. Szerinte ennek nyomán „tették fel azonnal a kérdést, hogy vajon mit keres egy kommunista egy volt grófnál”. A magyarázatot Gáll lehetségesnek tartotta. Másfelől Teleki rámutatott, hogy már másokat is elriasztottak attól, hogy őt rendszeresen látogassák, és beismerte: egyik alkalommal, amikor Gáll felhívta, nála volt Gogomán Ferenc volt földbirtokos, akinek a kérdésére nyíltan elmondta, kivel beszélt. Ebből a két férfi arra a következtetésre jutott, hogy a közvetett feljelentés esete sem zárható ki.

Gáll igyekezett megnyugtatni barátját afelől, hogy kapcsolatukat a számonkérés nem érintheti, hiszen látogatásait a barátság s nem a politika határozza meg. Teleki azonban háborgott: „75 éves, nem politizál, és személyét pozitívan kellene hogy megítéljék, hiszen haladó arisztokrata volt.” Ezzel kapcsolatban Gáll kijelentette: a párttitkárral lezajlott beszélgetésen elmondta mindezt, és utalt „a gróf és a volt bukaresti kormányzat kapcsolataira” is, amelyekről azonban semmit sem tudnak. A főszerkesztő biztos volt azonban afelől, hogy a történetek kapcsolatban állnak a Securitatéval.

Végül Teleki sajnálatát fejezte ki a történetek miatt, „főképpen azért, mert kedveli Gállt, és nem akarja elveszíteni a barátságát”, de ha a „rókák” azt fogják követelni, hogy „Gáll többé ne lépje át a küszöbét”, csak mondja el nyugodtan neki, mert ő meg fogja érteni. Bár Gáll Ernő reakciója egyértelmű volt, és pedig hogy ilyesmi nem fordulhat elő, Teleki befejezésképpen kifakadt: „Mekkora banditák »ezek«! Képesek elválasztani az embereket egy ellenőrző gépezettel.” Gáll kérésére Teleki megígérte, hogy az ügyről senkinek nem beszél.³⁵

A már idézett november 18-i összefoglaló jelentésben a Securitate rögzítette a feladatokat: feszültséget kell kelteni egyfelől Teleki és Gáll, másfelől mindkettőjük és Nemes között, hogy utóbbi, aki célszemély a „TEODORESCU” ügyben,³⁶ lejárassák, és Gáll Ernőben meg kell erősíteni a meggyőződést, hogy őt Nemes jelentette fel.³⁷

Gáll Ernő egy ideig nem jelentkezett. Teleki december 12-én el is mondta barátjának, Bocsánczy Zoltánnak, hogy Gáll már telefonon sem hívja őt, így a kapcsolatuknak alighanem vége szakadt, mivel a hatóságok azt nem nézik jó szemmel. Bocsánczy kifejezte meggyőződését, hogy Gáll, aki becsületes ember, el fogja mondani a grófnak őszintén, hogy miről van szó. Teleki azonban közölte, hogy ez már megtörtént, miután Gállt figyelmeztették: szakítsa meg vele a kapcsolatot. Ezt nagyon sajnálná, de ha Gállnak emiatt kellemetlenségei lennének, kész lemondani a beszélgetésekről, és ezt Gállnak már el is mondta. Teleki úgy vélte, igazságtalanság, amit vele – egy megbénult emberrel – tesznek, főképp, mert pontosan tudják, hogy kik látogatják. Kijelentette, levelet készül írni Gállnak, mert a telefonban már nem bízik, hiszen Gáll telefonját biztosan lehallgatják, akárcsak a sajátját, ami ismét csak azt bizonyítja, hogy Gáll Ernő esetében „sincs minden rendben”.³⁸

A „King”-ügy és a látogatások folytatása

A lehallgatási dokumentumok szerint Gáll Ernő egy darabig valóban nem bukkan fel Telekinél, de ez azért sem meglepő, mert közben el kellett költöznie Erzsébet úti lakásából, majd 1978. április 11-én meglátogatja barátját. Bevallja neki, hogy nem a figyelmeztetés hatására vált körültekintőbbé, hanem a „King”-ügy³⁹ gondolkodtatta el és készítette arra, hogy – mindkettőjük érdekében – ritkítsa vizitjeit. Gáll elmesélte, hogy Király a pártvezetőségnek intézett beadványát 16 személynek küldte el, köztük neki, pedig őt személyesen nem is ismeri. Így neve minden bizsonnyal felkerülhetett a beadvány külföldre juttatásával gyanúsított személyek listájára. Teleki érdeklődésére Gáll Ernő elmondta, hogy Királyt – „testi épségének biztosítása végett”, amire „Marosvásárhelyen nem volt mód” – Karánsebesre „költöztették”. Egyébként, tette hozzá, abban az időszakban Marosvásárhely valóságos ostromzár alatt állott, fokozott rendőri jelenléttel, mert röplapok jelentek meg „Melletted állunk” szöveggel, a totális szolidaritás kifejezésésképpen. A helyzet még kellemetlenebbé vált azt követően, hogy Király Károly interjút adott a *New York Herald Tribune*-nek és a BBC-nek, amelyből kiderült, hogy beadványát az *Igaz Szó*, *A Hét* és a *Korunk* főszerkesztője is olvasta, ez pedig Gállra még nagyobb bajt hozott.

A *Korunk* főszerkesztője örömét fejezte ki, hogy kihagyták abból a „propagandisztikus célokkal” az Egyesült Államokba látogató magyar delegációból, amely nemrég indult el a tengerentúlra, és ez csökkentette haragját amiatt, hogy bár a kisebbségi kérdés szakértője, nem hívták meg a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának (MNDT) ülésére. A delegációval Domokos Géza viszont elutazott, pedig az MNDT-ülésen egyesek felháborodását kiváltó, ám remek beszédet mondott, ez azonban nem befolyásolta kiküldését. És ebből az is látszik, hogy olyan helyzet alakult ki, amely lehetővé teszi az emberek manipulálását, bizonyos kérdésekben befolyásolja állásfoglalásukat, nem teszi lehetővé a visszavonulást, és „kiszolgáltatja őket annak a gárdának, amelyiktől a napi betennivalót kapják, a feladatok teljesítése függvényében”.

A Király-ügyben Gáll bírálta a Szabad Európa Rádiót is, amelynek szerkesztősége – „a hazai nacionalista légkör fenntartása érdekében” – elhatárolódott az ügytől és egyben „a Románia területén érvényesülő szemtelen magyar dominanciától [existența unei dominații obraznice maghiare pe teritoriul României]”. Ugyanakkor kritizálta a *Magyar Hírlap*nak a dákoromán elmélettel kapcsolatos cikkét, rámutatva, hogy a romániai magyar kisebbség jogait nem lehet annak függvényévé tenni, hogy ki telepedett le hamarabb vagy később az ország területén, hiszen azt kizárólag abból kiindulva lehet megítélni, hogy a magyarság „itt létezik”.

A két férfi ismét belebocsátkozott annak találgatásába, hogy vajon kitől értesülhettek a hatóságok a Gáll-látogatásokról. Teleki nem tartotta lehetetlennek, hogy az információt minden rosszindulat nélkül Gogomán osztotta meg valakivel, aki aztán továbbította az illetékes helyre. Gáll úgy vélekedett, hogy az egész ügyet ellene akarták felhasználni, hiszen egyesek érdekeltek abban, hogy „valamivel elkapják”: „kapcsolatokkal, italszenvedéllyel vagy nőügyekkel – mert erre alapozzák kényszerítési taktikájukat”.⁴⁰

Hogy május elején Gáll ismét meglátogatta Telekit, azt nem lehallgatási jegyzetből, hanem csak egy összefoglaló jelentésből tudjuk, amelyet a kolozsvári Securitate a bukaresti központnak küldött. Ebből egyebek mellett kiderül: Telekivel Péterfi István haláláról beszélgetve Gáll felrótta az elhunytnak, hogy „kettős politikát folytatott”.⁴¹ A következő látogatásra Gáll Ernő május 13-án kerített sort, s az ekkori lehallgatási anyagból válik világossá, hogy előbbi vizitje

során az Amerikából érkezett Fülöp Gáborral, Bocsánczy Zoltán rokonával is megismerkedett Telekinél. Gáll arról beszélt, hogy két évvel ezelőtt meglátogatta Párizsban egykori barátját, a nagyváradi származású Filip Györgyöt,⁴² aki 1945-ben francia családjával együtt hazatelepült, és Bukarestben magas pártfunkciókat töltött be. Filip később „ugyanazokon a csalódásokon ment át, mint valamennyi régi zsidó és magyar kommunista, akik a romániai kommunista mozgalom 80 százalékát képviselték, és akiket a román párt románosítása nyomán félreállítottak, hogy végül saját eszményeikben is csalódjanak”. Gáll szerint Filip és családja egyik jó barátjuk, Mihai Florescu vegyipari miniszter segítségével jutott 1972-ben útlevélhez, és többé nem tért vissza Romániába. Franciaországban pedig, csalódásai miatt, „fanatikus kommunistából fanatikus anti-kommunistává, a hidegháború egyik megszállottjává és nacionalista cionistává vált”, ami miatt barátságuk folytatása lehetetlenné vált. Egyébként Filip – Gáll írásait olvasva – azt is rosszalta, hogy „magyar érzelmeket táplál”.

Gáll Ernő elővigyázatosságára jellemző az a beszámoló, amelyben beszélgetőpartnerét ezúttal a bécsi Lendvai Pál⁴³ látogatásáról tájékoztatta. Azonnal rájött, hogy Lendvai a kelet-európai ügyekben igen tájékozott, úgyhogy 15-20 perces beszélgetésük alatt neki kevés mondanivalója volt. Egyébként Lendvait három Dacia gépkocsi mulatságos módon követte, rendszámukat amerikai származású felesége fel is jegyezte. Lendvai tudósítása végül a román delegáció londoni látogatása előtt került nyilvánosságra, de abban szerencsére semmi kivetnivalót nem talált.

Teleki figyelmeztette beszélgetőtársát, hogy tartózkodjék az ilyen jellegű találkozóktól, hiszen biztos abban, hogy követik, dossziéja van, amelybe időről időre ráállított emberek jelentései is bekerülnek, s ezek közül „egyesek a semmiből is képesek bármit kihozni”. A két férfi megegyezett abban, hogy mellőzik a telefonbeszélgetéseket, és hogy Gáll rendszeresen, keddenként meglátogatja Telekit.⁴⁴

Teleki lakásán Gáll Ernő személye három nappal később került szóba, amikor Nemes István és a házigazda társaságában Erdős Tibor kifejtette: a bukaresti televízió adásában részt vevő Gáll – beosztásait féltve – nem foglalt állást semmilyen kérdésben, holott tekintetbe kellett volna vennie az őt figyelemmel követő közvéle-

ményt. Erdős szembeállította Gáll-lal Rappaport Ottó példáját, „aki szintén zsidó, de nem volt karrierista, s a színháznál ő volt az, aki *Az ember tragédiája* színrevitele érdekében harcolt”.⁴⁵ A mozzanat jellemző arra az értetlenségre, amellyel mind az erdélyi magyar értelmiség egy része, mind pedig a Securitate Gáll Ernő magyar elkötelezettségét szemlélte.

A Gáll-iratcsomóban a Teleki lakásán rögzített soron következő lehallgatás 1978. november 7-én készült, amikor a főszerkesztő Dumitru Popescu kolozsvári látogatásának és az általa vezetett gyűlésnek a részleteit ismertette. Elmondta, hogy Popescu szerint Gyulafehérvár nem oldotta meg a románság ügyét teljes mértékben, és elismerte, hogy Románia részt vett a magyar Tanácsköztársaság leverésében, ami azt bizonyítja, hogy egyesek elkezdtek gondolkodni. Gáll szóvá tette, hogy a gyűlésen Kovács Lajos unitárius püspök is felszólalt, akinek szolgálai magatartása döbbsentette rá arra, hogy „ez a nép annyira elnyomott, hogy már rendes papjai sincsenek”, a folyamatosan lealacsonyodó képviselőiről nem is beszélve.

Teleki úgy vélte, valóban ideje, hogy a vad érzelmek megfékezése megtörténjék, mert a kisebbségi kérdésben ténylegesen nem ismernek mértéket, hiszen nemcsak az ország többnemzetiségű jellegét, hanem a nemzeti kisebbségek létét is tagadták. Gáll hozzátette: „jelenleg is tagadják, mert a többnemzetiségű jelleg föderatív megoldásokat kívánna”, Románia ellenben „olyan nemzetállamnak deklarálja magát, amelyben kisebbségek is élnek – ám ezen kisebbségek jellegét olyképpen igyekeznek megfogalmazni, hogy az autonómia bármely lehetőségét kizárják”. A beszélgetés az „antifasiszta” Tudor Bugnariuról, illetve rokonáról, a szélsőjobboldali Constantin Daicoviciuról folytatódott, végül az ortodox papok műveletlenségének és az egykori görög katolikus klérus – Mária Teréziának köszönhető – haladó jellegének összehasonlításával zárult.⁴⁶

A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban e beszélgetés során elhangzottakról a kolozsvári Securitate külön jelentésben számolt be bukaresti feletteseinek.⁴⁷

Ha ez ideig a Securitate fővárosi főnökségének a reakcióját a dosszié nem tartalmazza, a következő irat Bukarestből érkezik Kolozsvárra. Meg nem nevezett forrásra hivatkozva közlik a kolozsváriakkal, hogy egy beszélgetés alkalmával Gáll Ernő, a *Korunk* főszerkesztője, Jordáky Lajos egyetemi tanár „szeparatista” és

„autonomista” akcióira utalva „kifejtette saját elméletét, miszerint a világ »kisméretű államalakulatok, etnikai csoportok« felé halad, amilyenek a spanyolországi baszkok, a franciaországi bretonok és normandok, vagy pedig Belgium irányában, amely föderatív szövetségévé válik. Ugyanebben a kontextusban, az erdélyi helyzetre utalva kijelentette, hogy »az etnikai csoportok egyre határozottabban nyilvánítják majd ki sajátosságukat«. A dokumentum felhívja a figyelmet arra, hogy Gáll Ernő hetente látogatja „a kolozsvári Teleki Ernő volt grófot, aki köré egész sor magyar, román és zsidó értelmiségi gyűlt, a származást és a társadalmi pozíciót mellőző »transzszilván« testvériség és emberi szolidaritás szellemében”.⁴⁸

Furcsaságok sora

Miközben a Gáll–Teleki lehallgatási anyagból összegyűlt információhalmaz Gáll Ernő számára egyre fenyegetőbbé válik, és a bukaresti Securitate-vezetés is adatokat küld ezzel kapcsolatban Kolozsvárra, a *Korunk* főszerkesztőjének megfigyelési dossziéjába, furcsa módon, erre vonatkozó anyag egy éven át nem kerül.

A legközelebbi lehallgatási anyag 1979. november 27-i keltezésű. Megtudjuk belőle, hogy Gáll beszámolt Telekinek a budapesti *Új Tükör* című folyóiratnak adott interjújáról, és ezzel kapcsolatban kifejtette: „nagyon kellett ügyelnie”, hogy a magyarországiakra és az itthoniakra egyaránt legyen tekintettel. A nemzeti kérdéssről pedig úgy kellett beszélnie, hogy mindkét ország (Magyarország és Románia) szája ízének megfelelően.

Teleki és Gáll a továbbiakban Constantin Pîrvulescu pártkongresszusi felszólalását vitatta meg. Gáll úgy ítélte meg, hogy „Pîrvulescu gesztusa óriási erkölcsi bátorságot jelent, főképpen, hogy régi sztálinistáról van szó”. Kifejezte meggyőződését, hogy Pîrvulescu „hosszú (erkölcsi) utat tett meg, amíg elhatározta, hogy elmondja mindazt, amit elmondott”.

Teleki nem kommentálta a román kommunista Ceaușescu kritizáló kijelentéseit, viszont élesen bírálta Hajdu Győzőt, „akiről azt hallotta, hogy a párt felső vezetésének tetsző beszédet mondott”. Gáll egyetértett, azt ajánlotta Telekinek, hogy olvassa el a sajtóban megjelent beszámolókat Hajdu beszédéről, majd levonta a következtetést: „Hajdu egy farizeus”. „Egyetlen román sem tet-

te volna, amit Hajdu tett!” – kiáltott fel Teleki, majd így folytatta: „Nem tudjuk, mikor és hol tört el az itteni magyarság gerince. De leginkább azt nem tudjuk, hogy miért.” A gróf úgy vélte, a magyarság teljesen el fog tűnni Európa térképéről. Ennek oka egyfelől az, hogy Magyarországon sokan német és nem magyar származásúak, másfelől Erdélyben a vegyes házasságok fogják a „katasztrofát” beteljesíteni.

A beszélgetést rögzítő feljegyzést a Kolozs megyei Securitate azonnal elküldte Bukarestbe,⁴⁹ és egyik példányát Mocuța megyei párttitkárnak is eljuttatta.⁵⁰ Gáll Ernőt a párt valószínűleg ismét kérdőre vonta, erről azonban az iratcsomó konkrét információt nem tartalmaz.

Az utolsó rögzített beszélgetés...

...pontos időpontját nem ismerjük, mert arról csak a Securitate által Bukarestbe küldött keltezetlen összefoglaló jelentés tett említést. Eszerint Gáll Ernő 1980 szeptemberének második felében Kovásznán találkozott Csehszlovákia és Magyarország nagyköveteivel, és erről – nyilván hazatérését követően, tehát valószínűleg szeptember végén vagy október elején – Teleki Ernőt is tájékoztatta.⁵¹ Ez az információ egyben arról is szól, hogy Gáll Ernő és Teleki Ernő beszélgetései gyakorlatilag utóbbinak 1980. november 27-én bekövetkezett haláláig tartottak.

Ügynökök ügködése

Fő kérdésünk, a Gáll–Teleki-kapcsolat természetrajzának megállapítását szem előtt tartva meg kell jegyeznünk, hogy Gáll Ernő terjedelmes, tíz kötetet kitevő szekus megfigyelési iratcsomója a Teleki Ernő lakásában lezajlott beszélgetéseknek minden bizonnyal csak egy részét rögzítette és tartalmazza. Ez sok mindenből adódhatott, leginkább talán abból, hogy a Securitate kampányszerűen foglalkozott a magyarság belső ügyeivel, de nem utolsósorban abból is, hogy a lehallgatással, a lehallgatott anyag fordításával és annak leírásával megbízott Securitate-tisztek és -munkatársak időről időre érdeklének, esetleg éppenséggel unalmasnak találhatták az elhangzottakat, s így azokat feljegyzésre érdemtelennek tekintették.

De támpontot kínál a Gáll-iratcsomóban található néhány ügynöki jelentés is, amelyek tanulmányozása közelebb vihet e kérdés megválaszolásához. A jelentések két testvér tollából származnak, akiket a Securitate 1978-ban, illetve 1980-ban állított rá a célszemély Gáll Ernő megfigyelésére.

A „Mărcuș” fedőnevű ügynök már 1978 decemberében jelentést készített tartótisztjének, Florian Stineanu századosnak Gáll Ernő magyarországi publikációiról. Másfél évvel később, 1980. május 28-án azt jelenti időközben megváltozott tartótisztjének, Mihai Crăciun alezredesnek, hogy Gáll Ernő változtatni készül a *Korunk* irányvonalán, nagyobb hangsúlyt kíván fektetni a nemzetiségek helyzetére és perspektíváira, művelődési intézményeik működésére, a nemzedéki vitákra, a romániai „dogmatikus korszak” ügyeinek feltárására és hatásukra a nemzetiség aktuális helyzetére. A témaváltást az ügynök szerint hangnemváltás is kíséri, Gáll Ernő ugyanis korábban „csak szűk elit társasággal tartotta a kapcsolatot, újabban viszont olyan személyekkel folytat levelezést, akikre azelőtt fel sem figyelt”. Példaképpen említi, hogy testvérétől a főszerkesztő „kevésbé konformista” írásokat kért a hazai jogrendszerről, Veress Károlyt pedig arra biztatta, hogy „vizsgálja behatóbban a dogmatizmus korszakát”, illetve annak hatását a korabeli irodalomra.⁵²

Az ügynök 1980. június 19-én arról számolt be Mihai Crăciunnak, hogy testvérét Gáll Ernő június 14-ére megbeszélésre hívta. A beszélgetés a szerkesztőségben zajlott le, és két órát tartott. A főszerkesztő arra ösztönözte az ügynök testvérét – akiről a dossziéból kiderül, hogy „Bardac Ioan” fedőnévvel egyben a Securitate nagyváradi ügynöke –, hogy „foglalkozzon egyfelől az elhunyt Mikó Imre jogi könyvtárának feldolgozásával”, másfelől pedig „folytassa Mikónak a kisebbségi jogvédelem nemzetközi vonatkozásaival kapcsolatos munkásságát”. Gáll átadott a nagyváradi ügynöknek egy könyvet a nemzetiségek jogairól, amelyet Mikó „a felszabadulás előtt írt”,⁵³ továbbá saját tanulmányát e kérdéskörrel, amelyet a főszerkesztő egyik könyvének előszavaként kívánt közzétenni. Gáll azt kérte a nagyváradi *Korunk*-munkatárstól, hogy „tanulmányozza a kisebbségeket érintő törvényeket, a Népszövetséggel kezdve a bécsi döntésig és tovább, a helsinki, illetve a belgrádi egyezményig”. Az ügynöki jelentés Crăciun alezredestől származó lapalji megjegyzése szerint az információt „speciális forrásokból” [értsd: lehallgatási anyagból] is megerősítették.⁵⁴

A soron következő jelentésben a „Mărcuș” fedőnevű ügynök megnevezi testvérét, Király Ernőt. Beszámol arról, hogy július 23-án Gáll Ernő irodájában megbeszélésre került sor, amelyen a főszerkesztőn kívül Aradi József szerkesztő, továbbá ő maga és testvére, Király Ernő vett részt. Aradi tájékoztatta őket, hogy a *Korunk* október–november táján kerekasztal-beszélgetést szeretne rendezni fiatal jogászok részvételével a romániai magyar nemzetiség jogi helyzetéről. Aradi kifejtette: a háborút követően hosszú évekig megszakadt a jogtudománynak ez a két világháború között magas elméleti és erkölcsi színvonalon művelt ága. 1968 körül azonban új jogászgeneráció született, s annak feltett szándéka a nemzetiségi jog kérdéseinek tanulmányozása, a fiatalok azonban az országban elszórtan élnek, a *Korunk*nak pedig össze kell őket fognia.

A beszélgetés során Gáll Ernő kifejtette, hogy a fiatalokat el kívánják látni a témakörrel kapcsolatos régebbi és újabb szakirodalommal. Azonnal át is adott „Mărcuș” testvérének egész sor, az emberi jogokra és a kisebbségekre vonatkozó dokumentumot az 1978-as belgrádi nemzetközi értekezlet anyagai közül.⁵⁵

„Mărcuș”-sal párhuzamosan Nagyváradon testvére, „Bardac Ioan” is jelentéseket írt tartótisztjének, Ioan Budai alezredesnek. Az 1980. június 19-i jelentésben részletekbe menően beszámolt a *Korunk* szerkesztőségében június 12-én Gáll Ernővel folytatott kétórás beszélgetésről, amelyet saját kommentárjaival is bőségesen kiegészített. Közölte, hogy Gáll jól dokumentált anyagot kért tőle „az együtt élő nemzetiségek jogvédelméről, vagyis a jogaikat szabályozó korábbi és jelenlegi belföldi és nemzetközi jogi normákról”. Szó szerint is idézi a főszerkesztőt, aki szerinte kijelentette: „kizárólag az igazat akarjuk, semmi túlzást, semmi államellenest, de fokozott figyelmet is a jelenlegi helyzetre.” Az ügynök visszakérdezett: vajon nem olyasmit kér tőle, amit majd lehetetlen lesz publikálni? A főszerkesztő erre kifejtette, hogy lapja „nem forradalmi, de ellenforradalmi sem, pusztán ideológiai folyóirat, és az adott körülmények között a helyzet magaslatán akar állni”. Elmondta, hogy tudják, mivel tartoznak a pártnak, de nem kívánják sem a Király Károly, sem pedig a Takács Lajos múltbeli magatartását követni, tevékenységük e két szélsőséges eset között mozoghat. „Konkrétan nem akarnak irreális elképzelések terjesztőivé válni, mint amilyen volt és maradt

Király, de Takács totális szervilizmusának szintjére sem szeretnének jutni” – idézte „Bardac Ioan” a főszerkesztőt.

A nagyváradi jogász-ügynök tudatta szekus feletteseivel, hogy Gáll megkérdezte: mi a véleménye Királyról és Takácsról? De miután az ügynök közölte vele, hogy Királyról csak „pletykákat” hallott, továbbá azt, hogy „talán visszavonta korábbi állításait, és ma gondtalanul él”, Takácsról pedig csakis azt tudja, „amit évekkorábban beszéltek róla”, Gáll Ernő „megróttá”, mondván, hogy „nagyváradi-ként sem távolodhat el ennyire az erdélyi valóságtól, és nem alkothat téves véleményeket emberekről”. Meggyőzése végett elmesélte, hogy nemrég a szerkesztőségben jártak „az amerikai szenátusi bizottság tagjai, akik éppen azért látogatták meg országunkat, hogy adatokat gyűjtsenek az emberi jogok és az együtt élő nemzetiségek jogainak betartásáról, hiszen köztudott, hogy nemsokára lejár az a határidő, ameddig az amerikai szenátus a legnagyobb kedvezmény elvét nekünk megadta”, s a kedvezmény odaítélésének meghosszabbítása – a Jackson-törvény értelmében – éppen e jogok tiszteletben tartásán múlik. Gáll Ernő közölte az ügynökkel, hogy az amerikai delegáció „meglátogatta Király Károlyt is, akivel több alkalommal is tárgyaltak az együtt élő nemzetiségek jogairól”. A küldöttség „Gáll Ernőt is tájékoztatta a Királlyal folytatott beszélgetések tartalmáról, így a professzornak alkalma volt megtudni, hogy Király egyáltalán nem változott, s ugyanazokat ez elveket vallja, amelyek őt híressé tették a romániai magyarság soraiban és a határon túl is”. Gáll nem közölt túl sok részletet, azokat más alkalmakra ígérte az ügynöknek, de annyit azért elmondott, hogy Király „jól kipakolt nekik”.⁵⁶ Takács Lajos professzorral kapcsolatban Gáll Ernő rámutatott: az Államtanács tagja volt, s „igaz, hogy egykoron viszonylag vitatható álláspontot foglalt el a magyarsággal szemben, mára azonban, amikor elég öreg és súlyos beteg, radikálisan megváltoztatta magatartását, és a magyar nemzetiségű lakosság érdekeinek egyik fő támogatójává vált”. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a beadvány, amelyet Takács „a köztársaság elnökének” írt, s amely egész sor követelést tartalmaz.

A főszerkesztő össze szeretne volna hozni az ügynököket Takácsal és Balogh Edgárral is, előbbi betegsége miatt nem tudta fogadni, utóbbi viszont – akit Gáll azonnal fel is hívott telefonon – hajlandónak mutatkozott a találkozásra, de elutazása miatt csak egy későbbi

alkalommal, két-három hét múlva. Az ügynök lejegyezte a Balogh Edgár telefonszámát is, amelyet a jelentésében szintén fontosnak tartott közölni: 14389.

Ezt követően tért rá Gáll Ernő konkrét elvárásainak ismertetésére. Átadta az ügynöknek Mikó Imre 1944-ben Kolozsváron, a Minervánál megjelent *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika* című könyvét, valamint a főszerkesztő által készített *Mikó Imre – nemzetiségi jogász* című tanulmányt, amelyet Gáll – készülő Mikó-kötet előszavaként – még Mikó halála előtt leadott a Kriterion Könyvkiadónak. Király Ernő, alias „Bardac Ioan” közölte a Securitatével: Mikó könyvét nem volt ideje elolvasni, Gáll tanulmányát azonban igen, és az „erősebb» dolgokat is tartalmaz”. Hozzátette, hogy a kézirat birtokában van, azt fénymásolni lehet, de körültekintéssel, mert a nála levőn kívül csak a kiadónak és a Mikó családnak van belőle példánya. Végül az ügynök tudatta, hogy a főszerkesztő „lelkismeretes, minél dokumentáltabb, a valósággal teljes összhangban álló és a két említett anyag szellemével megegyező” munkát kért tőle, ő pedig beleegyezett abba, hogy a kért anyagot legkésőbb augusztus végére elkészítse.⁵⁷ „Bardac Ioan” jelentését a nagyváradi Securitate június 24-én küldte át Kolozsvárra, és azt a kolozsvári szekusok június 26-án kapták kézhez.⁵⁸

Mindezen információk birtokában Gáll Ernő célszemély „GRECU” fedőnevű megfigyelési iratcsomóját 1980. július 10-én maga Neculai Dumitraşcu ezredes, kolozsvári Securitate-parancsnok elemezte. Megállapítást nyert, hogy a célszemély megfigyelési iratcsomója által tükrözött „operatív helyzetben új elemek jelentek meg”: „Grecu” a *Korunk* új tematikai orientációját szorgalmazza, „az együtt élő nemzetiségek helyzetét kívánja előtérbe helyezni”, és kerekasztal-beszélgetéseket kezdeményezett „a nemzetiségek jogairól, illetve azok szociológiai és etnográfiai problémáiról”. Következésképpen a Securitate-főnök utasította beosztottjait, hogy 1) „Mărcuş” és „Adam” ügynökök közreműködésével azonosítsák azokat a belső és külső, kolozsvári és vidéki munkatársakat, akiket „Grecu” ebbe a munkába be akar vonni; 2) az említett ügynökök segítségével tudják meg, mikorra tervezi „Grecu” a szóban forgó kerekasztal-beszélgetések megtartását; 3) tájékoztassák „Grecu” szándékairól a pártszerveket; 4) működjenek együtt a Bihar Megyei Felügyelőséggel a „Bardac” fedőnevű ügynöknek az akcióba történő

bevonása végett.⁵⁹ Az elemzés fő megállapításairól a Securitate még aznap tájékoztatta az RKP Kolozs Megyei Bizottságát és a Belügy-minisztérium I. sz. Igazgatóságát.⁶⁰

Másfél hónappal később a kolozsvári Securitate bukaresti feletteseinek arról számolt be, hogy a *Korunk* szerkesztőségében megbeszélésre került sor Gáll Ernő főszerkesztő, Aradi József szerkesztő, Király Ernő nagyváradi jogász és Király István kolozsvári filozófus részvételével. Ez alkalommal elhatározták, hogy „október vagy november folyamán fiatal magyar jogászok részvételével kerekasztal-beszélgetést rendeznek a romániai magyar nemzetiség jogi problémáiról”. Aradi ennek szükségességét magyarázva leszögezte: „a felszabadulást követően sok évre megszakadt a két világháború közti időszak azon hagyománya, hogy a romániai együtt élő nemzetiségek jogi kérdéseivel magas elméleti szinten foglalkozzanak”, az 1968 táján megszületett fiatal jogászgeneráció azonban igényli ezt, s a *Korunk* támogatni kívánja „álmaik valóra váltását”. Gáll pedig olyan tanulmányok elkészítését szorgalmazta, amelyek a nemzeti-ségi jogok hagyományait a modern trendekkel ötvözik, elsősorban a helsinki és a belgrádi konferenciák eredményeire alapozva.⁶¹

A beszélgetésre valójában július 23-án került sor, ám ezt már „Märkuš” jelentéséből tudjuk meg. „A forrás tájékoztatja önöket arról a megbeszélésről, amelyre a *Korunk* főszerkesztőjének irodájában került sor 1980.VII. 23-án, és amelyen részt vettek: Gáll Ernő, Aradi József, Király Ernő (testvérem) és alulírott” – írta az ügynök. A jelentés szerint Gáll azt is világossá tette beszélgetőpartnereinek, hogy „a kért anyagok publikálását nem garantálhatja, de fontosnak tartja, hogy ezeket a kérdéseket ne kerüljék meg”.⁶²

A Securitate intézkedései nyomán a *Korunk* szerkesztősége ellen beindult a hatalmi gépezet. Mivel a lap 1980. szeptemberi számában a szárhegyi Kriterion-táborban elhangzott hozzászólások anyagát is közölte – amelyben a Securitate és a felettes pártszervek rengeteg kivetnivalót találtak –, az új kurzus elleni határozott fellépés egyik jeleként 1980. november 3-án a szerkesztőségben megjelent Eugen Florescu, az RKP KB helyettes szekcióvezetője és Aurel Duca, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács alelnöke, akik a lap vezetőit és munkatársait erőteljes figyelmeztetésben részesítették. Gáll Ernő egyik naplóbejegyzésében kifejtette: a bukaresti brigád a szerkesztőség „megfenyítésére” érkezett Kolozsvárra „a hír-

hedt, magyarellenességéről is ismert Eugen Florescu” vezetésével.⁶³ A publikálással elkövetett „vétséget” Gáll Ernő magára vállalta, ami – más „bűneivel” együtt – későbbi félreállításához vezetett.

A *Korunk* Király Ernő tanulmányát végül nem közölte, pedig a szerző azt 1980 októberében postázta a szerkesztőségnek,⁶⁴ és tudomásunk szerint a fiatal jogászok tanulmányosorozata és kerekasztala is elmaradt, vele együtt pedig végképp lekerült a napirendről annak nyilvános vizsgálata, hogy a legújabb nemzetközi jogi trendeknek milyen befolyása lehet a hazai valóságra. A Király Ernő-kézirat sorsáról bizonyos részleteket megtudhatunk a nagyváradi jogász és Gáll Ernő 1980–1984 közötti levélváltásából.⁶⁵

Végül is: mit kereshetett Gáll Telekinél?

A kérdésünk lényegét érintő megválaszolásához jutottunk, s e válasz a megvizsgált anyag nyomán szinte magától adódik.

Gáll Ernő hosszas és cseppet sem könnyű önreflexió-folyamat, illetve a nemzeti-nemzetiségi kérdéskörben folytatott kiterjedt vizsgálatait és publikációit nyomán jutott el a hetvenes évek közepén végképpen annak felismeréséhez, hogy a nemzetiségi kérdést a szocializmusnak – ígérete ellenére – nem sikerült megoldania, a nemzeti-ségi jogok biztosítása egyre jobban akadozik, s a romániai magyarság ellen hozott intézkedések a közösségre nézve végzetes csapásokat jelenthetnek. Ezzel a megdöbbentő felismeréssel párhuzamosan zajlottak Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet munkálatai, amelynek 1975. augusztus 1-jén 35 ország – köztük Románia – által aláírt záróokmánya és a belgrádi Helsinki-utókonferencia által elindított folyamat később jelentős normák kidolgozásához vezetett, egyebek között a kisebbségi jogok területén is. A *Korunk* főszerkesztője akkor már jól ismerte Mikó Imre és más jogászok két világháború közötti, a nemzetiségi jogok terén kifejtett munkásságát, és felismerte, hogy a Helsinkiben elindított és a Belgrádban folytatott folyamat új kisebbségi normarendszer kialakításához vezethet. Rájött arra is, hogy az újabb elképzeléseket a régiekkel is össze kellene vetni, tehát hogy e tekintetben a hazai tapasztalatok kapcsán is szakszerű, szakavatott vizsgálatot kellene elvégezni.

Mivel Teleki Ernőt a kortársak az erdélyi magyar politika egyik szürke eminenciásának tartották, akinek kapcsolatai a két világhá-

ború közötti bukaresti román politikai elittel és ugyanakkor a budapesti vezetőkkel közismertek voltak, Gáll Ernő számára az élete végéhez közeledő arisztokratával a párbeszéd kezdeményezése és fenntartása kézenfekvőnek, szükségesnek, sőt elkerülhetetlennek mutatkozott. A *Korunk*-főszerkesztő terve is világosan kivehető a megvizsgált anyagból: 1) Teleki Ernőtől tájékozódni a múltbeli, esetleg írásban le sem fektetett nemzetiségi elképzelésekről, az azokra vonatkozó egykori román reakciókról; 2) Mikó Imre korábbi nemzetközi jogi munkásságának felhasználásával, illetve a hazai szakkönyvtárakban őrzött dokumentumok segítségével megvizsgálni a múltbeli jogi normaalképzeléseket; 3) fiatal jogászokkal elemezteni a romániai magyar nemzetiség aktuális kisebbségjogi helyzetét; 4) konkrét javaslatokkal hozzájárulni az új, már kitapintható európai kisebbségvédelmi jogi normarendszer kidolgozásához.

Ebben a kontextusban került közel egymáshoz a két Ernő. Két, ideológiailag és társadalmilag egymástól távol álló, de nyitott ember párbeszéde következett, amelynek során a beszélgetőpartnerek vétkeiket és mulasztásaikat is őszintén bevallották. Két dolog kötötte őket össze végképp: a megtapasztalt kisebbségi sors és a népükért érzett felelősség.

JEGYZETEK

1. Gáll Ernő: *Napló I 1977–1990; Napló II 1990–2000*. Gáll Éva, Dávid Gyula (szerk.). Polis Könyvkiadó, Kvár, 2003. A *Napló I*. kötetének jegyzetei között, a 395–396. oldalon idézett Securitate-jelentés az egyetlen eddig megjelent és általam ismert utalás Gáll Ernő és Teleki Ernő kapcsolatára, a dokumentumban azonban tévesen Teleki Béla szerepel. Közismert tény, hogy Teleki Béla New Yorkban élt, 1945 után sosem járt többé Erdélyben, a Kolozsváron élő beszélgetőpartner pedig valójában Teleki Ernő volt.
2. Gáll Ernő: *Levelek 1949–2000*. Sajtó alá rendezte Gáll Éva és Dávid Gyula. Válogatta Horváth Andor. A bevezető tanulmányt írta Salat Levente. Korunk, Kvár, –Napvilág Kiadó, Bp., 2009. (a továbbiakban Gáll 2009).
3. Sas Péter: *Gróf széki Teleki Ernő (1902–1980)*. Művelődés, 2010, LIV. évf. 12. sz. 26–29. (a továbbiakban Sas 2010); *Démonok tánca. Széki gróf Teleki Ernő (1902–1980) emlékére*. Ludvig Daniella dokumentumfilmje, producer Kántor László. Új Budapest Filmstúdió, 2010 (bemutatva Kolozsváron 2011. október 4-én, a Minerva-házban); Sas Péter: *Adalékok széki gróf Teleki Ernő (1902–1980) életéhez*. Szabadság, XXIII évf. 258. sz. 2011. november 5., 13. 259. sz. 2011. november 7., 3.
4. Vö. Sas 2010.

5. Gáll Éva szóbeli közlése a szerzőnek, 2011. április 8-án. Ezúton mondom köszönetet Gáll Évának, aki a Gáll Ernőről a Securitate által összeállított iratsomókat e tanulmány megírása végett önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta.
6. Kántor Lajos szóbeli közlése a szerzőnek, 2011. szeptember 12-én.
7. Vö. Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép. Kéziratok, dokumentumok (1933–1968)*. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2003.
8. Benkő Samu szerint akkoriban „A gróf azt mondta...” típusú utalás megkérdőjelezhetetlen hivatkozási alapként szolgált. Benkő Samu szíves közlése a szerzőnek 2012. január 24-én.
9. 1) Ministerul de Interne, Direcția pentru Pașapoarte, Evidența Străinilor și Controlul Treceii Frontierei. Fond Informativ, nr. 110053, Dosar nr. 3046 privind pe GRECU. Materiale Informative din perioada 1977–1980. CNSAS, Direcția Arhivă Centrală, I 210370, vol. 8. 384 p. (a továbbiakban Gáll-8); 2) Fond Informativ. Dosar de Urmărire Informativă 110053, GOGA = 3046. Material de bază. CNSAS, Direcția Arhivă Centrală, I 210370, vol. 4. 461 p. (a továbbiakban Gáll-4); 3) Fond Informativ 110053. GOGA. Mat[eriale] informative. CNSAS, Direcția Arhivă Centrală, I 210370, vol. 10. 402 p. (a továbbiakban Gáll-10); 4) Fond Informativ 110053. Dosar de Urmărire Informativă GOGA 1980. Mat[eriale]. inf[ormative]. CNSAS, Direcția Arhivă Centrală, I 210370, vol. 6., 325 p. (a továbbiakban Gáll-6) (GRECU és GOGA a célszemély Gáll Ernőnek a Securitate által adott megfigyelési fedőnevei; szögletes zárójelben a szerző kiegészítései).
10. Nota-extras din materialul T.O. Nr. 006007 din 13.01.1977. (Feljegyzés-kivonat az 1977.01.13-i 006007. sz. OT [operatív technikai] anyagból.) Kézírt anyag, készítette Crăciun Mihai őrnagy. In: Gáll-8, 249–249v. [v = verso; az oldal hátlapján]; az anyag végén készítője megemlíttette, hogy a lehallgatás teljes anyaga megtalálható a „CONTELE” [A GRÓF – Teleki Ernő megfigyelési fedőneve] elnevezésű, 3846. sz. iratsomóban.
11. „CONTELE”. David M. őrnagy géppel írott, szigorúan bizalmas, 1977.01.29-i 006007. sz. feljegyzése. In: Gáll-8, 246–247.
12. Harry G. Barnes karrierdiplomata 1968–1971 között a bukaresti nagykövetség első beosztottja, majd 1974. március 14. és 1977. november 10. között az Egyesült Államok bukaresti nagykövete volt.
13. MNK = Magyar Népköztársaság.
14. „CONTELE”. HARI BARNES – ambasadorul S.U.A. la București. [A GRÓF. HARI (helyesen: Harry G.) BARNES – az USA bukaresti nagykövete. Géppel írott, szigorúan bizalmas, 1977.02.22-i 006007 sz. aláíratlan feljegyzés. In: Gáll-8, 245–245v.
15. Helyesen: Richard C. Scissors.
16. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Către M. I. [Ministerul de Interne] – Direcția I-a, Direcția III-a, Nota P.C.R. (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatóságának, III. Igazgatóságának, Feljegyzés az RKP-nek). 1977.02.28-i 102/CM/0026758. sz. szigorúan bizalmas átirat; aláírói Constantin Ioana vezérőrnagy és Florian Oprea őrnagy. In: Gáll-8, 242–242v–243.
17. „CONTELE”. Szigorúan bizalmas, 1977.03.29–30-i 0060007. sz. kéziratok lehallgatási jegyzőkönyv. In: Gáll-8, 235–241.
18. Pollák Ödön: a hatvanas években az NSZK-ba emigrált kolozsvári filológus.

- Szépfolusi István (1932–2000): 1956-tól haláláig bécsi evangélikus lelkész, irodalmár, a bécsi Bornemisza Péter Társaság alapítója, az Ausztriai Magyar Lelkigondozó Szolgálat vezetője.
- Bárdos B. Arthur (1923–2011): kolozsvári születésű újságíró, költő, novellista, szerkesztő. Az Egység (1946–1948), majd az Utunk (1948–1958) szerkesztője, 1959-ben bebörtönöztek, 1966-ban Bécsbe emigrált, ahol a Kurir című lap munkatársa lett, és közben emigrációs magyar lapokban (Bécsi Napló, Irodalmi Újság, Új Látóhatár) publikált.
- E. Fehér Pál (1936–): budapesti újságíró, szerkesztő. 1968 és 1971 között a Népszabadság rovatvezető-helyettese, 1971-től kulturális rovatvezető és a szerkesztőbizottság tagja. 1975–1990 között a Szovjet Irodalom főszerkesztő-helyettese, majd főszerkesztője. 1972-től 1990-ig a Kritika munkatársa, 1990–1996 között a Népszabadság főmunkatársa, 1996-tól 2000-ig a lap pozsonyi tudósítója, 2000 és 2004 között a Pravda munkatársa. Jelenleg Pozsonyban él.
19. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: NOTA-RAPORT privind pe profesorul universitar GALL ERNO, redactor șef al revistei „Korunk” din Cluj-Napoca (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés-Jelentés Gáll Ernő egyetemi tanárról, a kolozsvári „Korunk” folyóirat főszerkesztőjéről). Szigorúan bizalmas géppel írott anyag, Dumitrașcu Neculai ezredes, Securitate-parancsnok és Crăciun Mihai őrnagy aláírásával. 606/597/1977.04.28. sz. In: Gáll-4, 107–107v–108.
20. A levél románul és magyarul, teljes terjedelmében, megtalálható a Gáll 2009 CD-mellékletében.
21. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: NOTA (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, aláíratlan feljegyzés, 1977.05.29-i 0060007. sz. 2. sz. példány. In: Gáll-8, 229–229v–230. (Az 1. sz. példányt lásd Gáll-10, 49–49v–49bis).
22. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Către Inspectoratul Județean Bihor al M. I. (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: A BM Bihar Megyei Felügyelőségének). Szigorúan bizalmas, géppel írott, Constantin Ioana vezérőrnagy által aláírt átirat, 1977.06.15-i 102/006317. sz. 2. sz. példány. In: Gáll-8, 225–225v–226–226v. (Az 1. sz. példányt lásd uo., 227–227v–228–228v.)
23. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, keltezett és aláíratlan feljegyzés, 606/1435. sz. 2. sz. példány. In: Gáll-8, 215–215v–216. (Az 1. sz. példányt lásd uo., 219–219v–220.) A feljegyzést, változatlan formában, de átgépelve és módosított címmel Ștefan Mocuța Kolozs megyei RKP-első titkárnak is megküldték, akitől a példány, az arra írt szöveg szerint, 1977. november 22-én tért vissza. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota privind discuțiile purtate între fostul conte Teleki Ernest și Gall Erno, redactor șef al revistei „Korunk” (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés a Teleki Ernő volt gróf és Gáll Ernő, a „Korunk” folyóirat főszerkesztője által folytatott beszélgetésről). Szigorúan bizalmas, géppel írott, keltezett, számozatlan és aláíratlan feljegyzés, 1. sz. példány. In: uo. 217–217v–218.
24. Az RKP Kolozs megyei első titkárához intézett aláíratlan levélhamisítvány. 1977. október 6. In: uo. 188.
25. CONTELE. Magyar nyelvből fordított, szigorúan bizalmas lehallgatási anyag. 1977.10.12-i 0060007. sz. jegyzet. In: Gáll-8, 210–210v–211–211v–212–212v–213–213v–214.
26. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1977.10.10-i 0060007. és 606/1457. sz. aláíratlan feljegyzés három munkaváltozata. In: Gáll-8, 206–206v–209. [sic!], 192–192v–193., illetve 207–207v–208.
27. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1977.10.10-i 0060007. és 606/1457. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy által aláírt feljegyzés, Ioana tábornok által kézzel írt széljegyzettel: „A feljegyzés Mocuța első titkár elvt[árs].-nál volt. 22.XI.1977”. In: Gáll-8, 204–204v–205.
28. A beadványt tartalmazó borítékot a Securitate gyantája szerint Könczei Ádám juttatta el Királytól Gáll Ernőnek.
29. CONTELE. Magyar nyelvből fordított, szigorúan bizalmas, géppel írott lehallgatási anyag. 1977.10.25–26-i számozatlan jegyzet. In: Gáll-8, 200–200v–201–201v; Gáll-8, 190–190v–191–191v (másolat, amelyre Constantin Ioana vezérőrnagy széljegyzetként ráírta: „1977.10.28. Őrizzék meg a hangszalagot.”
30. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1977.10.27-i számozatlan és aláíratlan feljegyzés, In: Gáll-8, 202–202v–203. (2. sz. példány); Gáll-8, 198–198v–199. (3. sz. példány); Gáll-8, 194–194v–195. (4. sz. példány).
31. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Către Ministerul de Interne – Direcția I-a, București. (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatóságának, Bukarest). 1977.10.27-i 101/CM/0029272. sz. szigorúan bizalmas átirat; aláírói Constantin Ioana vezérőrnagy, a felügyelőség parancsnoka és Florian Oprea alezredes, az I/B Osztály vezetője. In: Gáll-8, 196–196v–197–197v. Az átiratot kísérő, 1977.10.29-i 102/CM/0029337. és 606/1546. sz., szintén szigorúan titkos levél szerint a bukaresti feletteseknek egyidejűleg megküldik a „Rusz Péter” fedőnevű ügynök által az ügygel kapcsolatosan 1977. október 26-án készített feljegyzést, amelyet azonban a CNSAS által Gáll Évának kiadott iratcsomó nem tartalmaz.
32. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1977.11.18-i 102/0060007. sz. aláíratlan feljegyzés 3. példánya. In: Gáll-8, 182–182v.
33. A Ștefan Mocuța és Gáll Ernő által folytatott beszélgetés pontos idézése arra utal, hogy az RKP Kolozs Megyei Bizottsága első titkárának az irodájában is működött lehallgató készülék.
34. „GOGA”. Magyar nyelvből fordított, 1977.11.10-i, szigorúan bizalmas telefonlehallgatási jegyzet, 1977.11.11-i AST V/20 / 0042050. sz. In: Gáll-8, 185–185v.
35. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota – privind discuțiile purtate de Gal Ernest cu Teleki Ernő (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés – a Gáll Ernő által Teleki Ernővel folytatott beszélgetésről). Szigorúan bizalmas, géppel írott. 1977.11.15-i 102/0060007. sz., aláíratlan feljegyzés. 2. sz. példány. In: Gáll-8, 183–183v–184–184v.

36. Azonosítatlan személy megfigyelési fedőneve.
37. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1977.11.18-i 102/0060007. sz. aláíratlan feljegyzés 3. példánya. In: Gáll-8, 182v.
38. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj, Serviciul I/B: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség, I/B Osztály: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, Constantin Ioana vezérőrnagy által aláírt, 1977.12.10-i 0060007. sz. feljegyzés 1. példánya. In: Gáll-8, 181. Ioana tábornok széljegyzetben ráírta: „14.II.1978 – Visszaküldve Mocuța első titkár elvt[árs]-tól.”
39. „King” – Király Károly megfigyelési fedőneve a Securitate irataiban.
40. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota – privind discuțiile purtate de Teleky Ernest cu Gall Ernest (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés – a Teleki Ernő által Gáll Ernővel folytatott beszélgetésről). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1978.04.11-i 0060007 – 688/409. sz., aláíratlan feljegyzés, egyetlen példány. In: Gáll-8, 147–147v–148.
41. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Către Ministerul de Interne – Direcția I-a și C. I. D., București (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatóságának és a CID-nek, Bukarest). 1978.05.11-i 102/0032835. sz. szigorúan bizalmas átirat; aláírója Dumitrașcu Neculai ezredes, a Kolozs megyei Securitate főnöke. In: Gáll-8, 139–139v. Erre a látogatásra valamikor Péterfi május 6-án bekövetkezett halála és a jelentés megírása közötti időszakban került sor.
- Péterfi István (1906–1978): biológus, a kolozsvári Babeș-Bolyai Egyetem tanára, rektorhelyettes, a Román Akadémia tagja, az Államtanács alelnöke.
42. Az 1919. október 16-án született Filip Párizsban végezte egyetemi tanulmányait, majd 1944-ben, 24 évesen a Lyont felszabadító partizánok parancsnoka lett.
43. Lendvai Pál (Paul Lendvai, 1929–) magyar származású osztrák újságíró. Budapesten született, 1957-ben telepedett le Ausztriában, 1959-től több mint két évtizeden át a Die Presse és a Financial Times kelet-európai tudósítója, 1982-től az Osztrák Rádió és televízió (ORF) kelet- és délkelet-európai osztályának főszerkesztője, 1987–1998 között a Radio Österreich International intendánsa. Publikisztikáit a Der Standard közli.
44. TIMAR [Teleki Ernő megfigyelési fedőneve]. Magyar nyelvből fordított, szigorúan bizalmas, géppel írott, David M. őrnagy által jegyzett lehallgatási anyag. 1978.06.13-i 0060007 – 688/668. sz. jegyzet. In: Gáll-8, 134–135–136–137.
45. TIMAR. Magyar nyelvből fordított, szigorúan bizalmas, géppel írott, aláíratlan lehallgatási anyag. 1978.06.16-i 0060007 – 284/52. sz. jegyzet. In: Gáll-8, 133–133v.
46. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1978.11.07-i 0060007. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy által aláírt feljegyzés egyetlen példánya. In: Gáll-8, 96–96v.
47. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Către Ministerul de Interne – Direcția I-a – Serv. II București (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatósága II. Osztályának, Bukarest). 1978.11.11-i 102/RV/0034952 – 688/1298. sz. szigorúan bizalmas átirat 1. sz. példánya; aláírói Constantin Ioana vezérőrnagy, a felügyelőség parancsnoka és Florian Oprea alezredes, az I/B Osztály vezetője. In: Gáll-8, 92–92v.

48. Ministerul de Interne, Departamentul Securității Statului, Direcția I., NOTA (Belügyminisztérium. Állambiztonsági Főigazgatóság. I. Igazgatóság, Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1978.12.14-i 00390.661. sz., Dumitru Tăbăcaru vezérőrnagy által aláírt feljegyzés 2. sz. példánya. In: Gáll-8, 83.
49. A feljegyzést a Belügyminisztérium I. Igazgatósága II. Osztályának küldte el a Kolozs megyei belügyi felügyelőség az 1979.12.07-i 102/0060007 – 584/1664. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy, a felügyelőség parancsnoka és Florian Oprea alezredes, az I/B Osztály vezetője által aláírt kísérőlevéllel.
50. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1979.11.27-i 0060007. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy által aláírt lehallgatási feljegyzés egyetlen példánya. In: Gáll-8, 15–15v–16. A példány széljegyzete: „1981.I.7. A feljegyzést Mocuța elvt.-nak bemutattuk.” Florian Oprea alezredes aláírása.
51. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Către Ministerul de Interne – Direcția I-a – Serv. II București (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatósága II. Osztályának, Bukarest). 1980.??-i 102/OF/??? [a számokat erre a példányra elmulasztották rávezetni] sz. szigorúan bizalmas átirat 3. sz. példánya; aláírói Constantin Ioana vezérőrnagy, a felügyelőség parancsnoka és Florian Oprea alezredes, osztályvezető. In: Dosar de Urmărire Informativă 110053, GOGA 1980. Mat[erial] Inf[ormativ], IB/NG. CNSAS, Direcția Arhivă Centrală, I 210370, vol. 6. (a továbbiakban Gáll-6), 325 p., 29.
52. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0027/31.05.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézzel írt ügynöki jelentés, „Mărcuș” aláírással. In: Gáll-6, 86.
53. A Gáll-iratcsomó tartalmazza fénymásolatban Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből*. Az Államtudományi Intézet támogatásával. A Minerva kiadása, Kvár, 1944. tanulmányának 52–53, 208–209, 224, 278–289, 296–297. oldalait. In: Gáll-6, 88–107. (A fénymásolt részeket a Kolozs megyei Securitate, 1980. augusztus 16-án, a Belügyminisztérium Bihar Megyei Felügyelőségétől kapta meg.)
54. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0030/20.06.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézzel írt ügynöki jelentés, „Mărcuș” aláírással. In: Gáll-6, 77–77v.
55. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0035/30.07.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézzel írt ügynöki jelentés, „Mărcuș” aláírással. In: Gáll-6, 78–78v. A jelentés hátoldalán a tartótsízt megjegyezte, hogy az értesülésről az RKP szerveit is értesítik.
56. A román nyelvű jelentésben az ügynök ezt a kifejezést magyarul idézte.
57. Inspectoratul Jud. Bihor. Primit: Lt. col. BUDAI IOAN. Sursa: „BARDAC IOAN”. Data: 19.VI.1980. Nr. dos. 003360, Nr. opis 272. NOTA INFORMATIVA (Bihar Megyei Felügyelőség. Kapta: Budai Ioan alezredes. Forrás: „Bardac Ioan”. Datum: 1980.VI.19. Iratcsomó sz. 003360, Nyilvántartó sz. 272. Tájékoztató feljegyzés). In: Gáll-6, 121–121v–122–122v.
58. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Bihor. Nr. I/2/BI/0072.213 din 24.VI.1980. Către Inspectoratul Județean Cluj – Securitate (Belügyminisztéri-

um. Bihar Megyei Felügyelőség. 1980.VI.24-i I/2/BI/0072.213. sz. Kolozs Megyei Felügyelőség – Securitate). Szigorúan titkos átirat, 1. sz. példány, Traian Sima alezredes, Securitate-parancsnoknak és Ioan Sălăgean őrnagy, az I. sz. Osztály vezetőjének aláírásával, rajta 1980.06.26-i 0022893. beérkezési iktatószám. In: Gáll-8, 31.

59. Data 10.07.1980. NOTA DE ANALIZA (Dátum: 1980.07.10. Elemzési feljegyzés). Crăciun Mihai alezredes kézírásával, aláíratlan feljegyzés. In: Gáll-4, 16–16v.
60. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota – privind tendințele de a da o nouă orientare conținutului revistei „Korunk” din Cluj-Napoca (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés – a kolozsvári „Korunk” folyóiratnak szánt új orientáció trendjeiről). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1980.07.10-i 102/CM/0023002. sz., Neculai Dumitrașcu ezredes, Securitate-parancsnok és Florian Oprea alezredes, osztályvezető által aláírt feljegyzés 2. sz. példánya. In: Gáll-6, 115–116–117.
61. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj. Către Ministerul de Interne, Direcția I-a (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. A Belügyminisztérium I. sz. Igazgatóságának). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1980.08.21-i 102/CM/0023213. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy, főfelügyelő és Florian Oprea alezredes, osztályvezető által aláírt átirat 2. sz. példánya. In: Gáll-6, 80–80v.
62. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0035/30.07.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézzel írt ügynöki jelentés, 1980.VII.29-i keltezéssel, „Mărcuș” aláírással. In: Gáll-6, 77–77v.
63. Gáll Ernő: *Számvetés. Huszonhét év a Korunk szerkesztőségében*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995, 205.
64. M. I. U. M. 0916/S/Cluj, Nr. 21.F./43/0083276 din 23.10.1980. Către 102/C. M. (A Kolozs megyei Securitate levelezés-megfigyelési osztályának átirata Mihai Crăciun alezredesnek). In: Gáll-6, 49–49v. A dokumentum szerint Király Ernő levélben értesítette Gáll Ernőt, hogy az elkészített tanulmányát, három példányban, postázta Herédi Gusztáv címére.
65. Lásd Gáll Ernő: *Levelek, 1949–2000*, a kötet CD-mellékletében Gáll Ernő–Király Ernő teljes levelezését.

Győrffy Gábor

A Korunk a cenzúrahivatal jelentéseiben (1967–1968)

A *Korunk* új folyamának megjelenése 1957-ben azoknak a folyamatoknak volt köszönhető, amelyek előző év tavaszától kezdve a kommunista tömbön belüli szellemi mozgástér kiszélesedését tették lehetővé. Annak ellenére, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusa után a sztálini személyi kultusz leleplezése és a moszkvai új politikai irányvonal alkalmazása csak töredékeiben és ellentmondásosan érvényesült a politikájában, a bukaresti pártvezetés 1956 nyarán az erdélyi értelmiséggel szemben is engedelmekre kényszerült: ezek körébe tartozott a *Korunk* indulásának jóváhagyása is. A folyóirat kialakításának lázas tervezgetését azonban rövid időn belül a csalódottság váltotta fel, miután novemberből kezdve nyilvánvalóvá vált, hogy a pártvezetés erőteljesen beavatkozik a lapterv készítésébe és a szerkesztőség összetételébe. A fokozott ellenőrzés oka abban keresendő, hogy a romániai hatalom gyakorlatban is alkalmazni kezdte az októberi magyarországi forradalomból levont tanulságokat: a rendszer fenntartása szempontjából elengedhetetlen volt a kommunizmus „humanizálását” követelő hangok elnémítása. A forradalom hatása lényegesen megváltoztatta a hatalom és az értelmiség között a nyár folyamán kialakult erőviszonyokat, és az előbbi irányába billentette a mérleg nyelvét. Az új folyam első, 1957. januári lapszáma február közepén jelent meg, tartalmában számos hivatkozással az „ellenforradalom” szocialista- és néppellenes jellegére.¹

Gáll Ernő főszerkesztő visszaemlékezése szerint a következő években a *Korunk* helyzetét „alapvetően az a körülmény határozta meg, hogy egy totalitárius [...] pártállami rendszerben fenntartott nemzeti kisebbségi kultúrintézményként” működött, minek következtében „központilag vagy helyileg kidolgozott követelményekhez kellett igazodnia”. Azt követően, hogy a *Korunk* újraindulását nemzetiségpolitikai vívmányként állították be, további működése „alkalmi engedmények és kompromisszumok eredményeként alakult”.² A hatvanas évek közepétől az erőviszonyok alakulásához nagymértékben hozzájárult a Ceaușescu-rendszer által kezdemé-

nyezett ideológiai revízió, amely a színlelt liberalizáció leple alatt a szocialista állam és a párt szerepének folyamatos növekedését, valamint a deklaratív nacionalista ideológia előretörését tűzte ki céljául. A homogén szocialista nemzet eszméjének kihirdetése a hatvanas évek közepén a romániai nemzetiségek számára is jelzésértékű volt a pártvezetés elkövetkező kisebbségpolitikáját illetően.

1967–1968 időszakában a Sajtófelügyelet (Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor) név alatt ismert cenzúrahivatal játszotta a legfőbb szerepet abban, hogy a párt ideológiai követelményei a sajtóban is érvényesüljenek. A helyi sajtó ellenőrzése a Bukarestből érkező irányvonalak alapján folyt. A cenzúrahivatal kiképzést irányító osztályának 1967-es utasításai pontosan kijelölték az intézmény helyi kiadásaiban dolgozó kollektívák vezetőinek a feladatait: a tevékenység szakmai jellegű irányítása és a személyzet politikai felkészültségének folyamatos javítása mellett a hivatalok vezetői kötelesek voltak kapcsolatot tartani a helyi pártszervekkel, amelyek segítséget nyújtottak a felmerülő problémák operatív megoldásában.³

Az idők során folyamatos ideológiai módosulásokhoz alkalmazkodó cenzúrának a hatvanas évek közepén újra át kellett értékelnie tevékenységét. A párt szerepének növekedése és a főtítok személyi kultuszának kibontakozása szigorú szabályozásokat eredményez a sajtó számára, amelynek folyamatosan tudósítania kell a szocialista építés eredményeiről, és gyakorlatilag minden politikai, gazdasági és társadalmi kérdést a legújabb párt dokumentumok tükrében kell tárgyalnia. Különleges elbánás alá esnek a párt- és állami ünnepek, tömeggyűlések és ünnepségek alkalmából szerkesztett anyagok; sok esetben a szerkesztőségekben megírt cikkeket az egész sajtó számára kötelező, központilag megfogalmazott írásokkal helyettesítik.⁴ Módosuló elemként jelennek meg a nemzeti jellegű kommunizmus ideológiájából eredő rendelkezések, amelyek már a hetvenes évek protokronista diskurzusát vetítik előre, és jelentősen korlátozzák a nemzetiségek identitásmegőrző törekvéseit.

A *Korunk* és a hatalom viszonyát meghatározó követelmények az említett ideológiai irányvonalak mentén bontakoznak ki az 1967–1968-as időszakban. Elemzésem forrását a marosvásárhelyi levéltár Sajtófelügyeleti Osztályának fondja képezte, amelyben fellelhetők a bukaresti központi cenzúrahivatalban végzett beavatkozások a *Korunk* folyóiratra vonatkozólag.⁵ A marosvásárhelyi hivatal irataiban

pontosan megfogalmazódnak az irányelvek, amelyek szerint a cenzorok 1967-ben végezték az ellenőrzést. A IX. Kongresszus dokumentumai két év elmúltával is irányadó szerepet játszanak, emellett a pártfőtítok időközben elhangzott beszédei minősülnek kötelező szempontoknak. A nemzeti politikai irányvonal érvényesítése érdekében a cenzoroknak el kell sajátítaniuk a román történelem hazafias szellemű értelmezését. Ezért a kollektívának fel kell dolgoznia a jelentős történelmi eseményekre vonatkozó fejezeteket: *Románia a második világháború idején*, *A román állam kialakulása*, *A függetlenségi háború*, *A román fejedelemségek egyesülése*.⁶

A *Korunk* folyóiratban 1967–1968 során eszközölt beavatkozások két nagy csoportba oszthatjuk. Az első csoportba tartoznak azok a kifogásolt anyagok, amelyek a bennük foglalt kérdéskör tárgyalásakor nem veszik figyelembe a párt- és állami vonalon kiadott legújabb irányelveket, határozatokat és utasításokat, illetve nem hangsúlyozzák a szocialista építés eredményeit.⁷ A Sajtófelügyeleti Osztály illető rendelkezései gyakorlatilag az előírt cenzúra szerepét játsszák, amely a propaganda módszereinek megfelelően határozza meg a kötelező terjesztésre szánt szövegek megjelenési rendjét.

A külpolitikai témákat érintő cikkek azért kerülnek a cenzúrahivatal figyelmébe 1967 nyarán, mivel régebbi párt dokumentumokra hivatkoznak, ahelyett hogy Nicolae Ceaușescu pártfőtítoknak a Nagy Nemzetgyűlés nyári ülésén kifejtett elveit tekintenek kiindulópontnak.⁸ Ennek értelmében a *Korunk* augusztusi számában megjelenő szerkesztőségi cikknek kötelező módon tartalmaznia kell a román külpolitika legújabb irányvonalára vonatkozó tetteket.⁹ A novemberi számban csak azután jelenhet meg Furdek Mátyás *Szocialista árpolitikánk* című írása, miután kiegészül a Román Kommunista Párt októberi plenáris ülésén elhangzott megállapításokkal, és ismerteti a pártnak a szocialista árpolitikára vonatkozó építő jellegű útmutatásait. A közölt cikk öt alkalommal utal az említett plenáris ülés határozataira.¹⁰ Kun Endre írása a nemzetgazdaság vezetésének elveiről csak azután kap közlési engedélyt a decemberi számban, hogy az RKP Országos Konferenciájának dokumentumaihoz igazítják, azt hangsúlyozva, hogy a Konferencia az egész társadalmat érintő, dinamizáló határozatokat fogadott el az illető kérdéssel kapcsolatban. A tanulmányban egy idézet is szere-

pel Nicolae Ceaușescu pártfőtitkárnak a konferencián elhangzott beszédéből.¹¹

A Sajtófőigazgatóság bukaresti központjának utasítására elhalasztják a *Korunk* 1968. júniusi számából Lázár József a bűnözésről szóló cikkének közlését, mivel nem hangsúlyozza kellő mértékben a pártnak ezen a téren kifejtett nevelőmunkáját.¹² A következő lapszámmal kapcsolatosan a cenzúra azt a részt kifogásolja Keszi-Harmath Sándor írásában, amelyben a szerző a heti pihenési rend ésszerűbb megszervezésének szükségességét taglalja, a kétnapos munkaszünet bevezetése mellett foglal állást, és ennek jótékony hatásait a fejlett országok példájával támasztja alá.¹³ Ennek ellenére a júliusi lapszám változtatások nélkül közli Keszi-Harmath tanulmányát, a kifogásolt megfogalmazásokkal együtt. A cenzúra utasításának látszólagos megszegése egyfelől utalhat a rendelkezések esetlegességére, másfelől a cenzúra szervei és a szerkesztőségek között kialakulóban levő alkudozások viszonyra, amely kölcsönös érvek és ellenérvek alapján határozta meg a közlési engedély kritériumait. Általános jelenséggé válhat, hogy a hatvanas évek második felében a Sajtófőigazgatóság sok esetben hiányolja a társadalmi és gazdasági jelenségeket tárgyaló cikkekből, hogy a szerző nem említi meg a pártnak az illető kérdéskörben hozott intézkedéseit, valamint a szocializmus éveiben elért eredményeket.

A *Korunk* folyóiratot érintő beavatkozások második csoportja azokra az anyagokra vonatkozik, amelyek a Sajtófőigazgatóság szerint „hibásan értelmezik a nemzeti kérdést”.¹⁴ A konkrét utasításokból azonban az derül ki, hogy a megjegyzés elsősorban a romániai magyar kisebbség múltját, erdélyi jelenlétét bemutató és identitásának erősítésére vállalkozó anyagokat vette célba. Az utasítások ez esetben a tiltó cenzúra szerepét játsszák, amely megakadályozza egyes szövegek vagy szövegrészek közlését.

A folyóirat 1967. júliusi számában csak módosítások után jelenhet meg a Veress Zoltán által szerkesztett *Értelmes utazás a Tiszától a Dunáig* című összeállítás.¹⁵ Az útinapló formájában közölt cikkgyűjteményben a cenzúrahivatal azt kifogásolja, hogy az erdélyi települések bemutatása során a magyar szellemi értékek, személyiségek és a magyar uralom történelmi eseményei kerültek előtérbe.¹⁶ A lapszámból kitiltják azt az írást is, amely a kolozsvári sport kezdetit mutatta volna be, és amely a Sajtófőigazgatóság jelentése sze-

rint „egyoldalú képet nyújtott a város lakosságának múltbeli etnikai összetételéről”.¹⁷ A megfogalmazások lényegében azt fejezik ki, hogy tabutémává vált a régi időkben túlnyomórészt magyarok lakta erdélyi városok múltjának bemutatása.

Ugyanebben a számban kellett volna megjelennie két anyagnak, amelyek a Jugoszláviában és Csehszlovákiában élő magyar írókat ismertették volna, illetve egy beszámoló a szlovákiai Jókai-ünnepségekről. A bukaresti hivatal közbelépése nyomán egyik sem jelent meg.¹⁸ Ebben az esetben minden bizonnyal a határon túli magyarok közös identitásának, szellemi egységének bemutatása zavarta a kommunista hatalmat. Ugyanez lehetett az oka annak is, hogy a cenzúrahivatal szerint túl sok Magyarországon megjelent könyv recenziója került a laptervbe. Az utasítás nyomán a júliusi lapszám Téka rovatában végül a román szerzők műveinek recenziói kerültek túlsúlyba, és csak egyetlen Magyarországon megjelent kötet került bemutatásra.

Az 1967. augusztusi számban nem jelenhetett meg egy riport, amely azt tárta fel, hogy miként töltik szabadidejüket a Bukarestben dolgozó fiatal erdélyi munkásfiúk és -lányok. A riport szerzője arról számolt be, hogy a fiatalok hétfőenként a város különböző pontjain levő magánházakban gyűlnek össze, amelyeket erdélyi származású tulajdonosok bocsátanak rendelkezésükre. A rendezvényeken rendszerint feltűnik egy aktatáska fiatalember – írja a szerző –, aki darabonként két lejért egy hétre könyveket kölcsönöz a szórakozó fiataloknak. A hivatal cenzora burkolt tiltakozást vélt felfedezni a cikkben arra vonatkozólag, hogy az erdélyi ifjak szórakozóhelyül szolgáló Zalomit utcai Petőfi Házat rajonális művelődési házzá alakították át, illetve azt a célzást, hogy a fővárosban kevés a könyvtárakban elérhető magyar nyelvű könyv.¹⁹

A következő lapszámban a *Korunk* szerkesztősége a Vásárhelyi Találkozó harmincadik évfordulója alkalmából készült megemlékezést közölni. A cikkgyűjtemény azonban csak az októberi számban jelent meg, az előírt változtatások eszközölését követően. A Sajtófőigazgatóság jelentése szerint az eredeti laptervben szereplő cikkek hibásan helyezték el a találkozót az 1937-es politikai kontextusban: nem hangsúlyozták a résztvevők által kifejtett alapvető eszmét – annak szükségességét, hogy a romániai magyarok a román néppel együttműködve harcoljanak a demokratikus és antifasiszta

front keretén belül a legionarizmus és a revizionista horthyzmus ellen, nem ítélték el elég határozottan a jobboldali értelmiségiek reakciós megnyilvánulásait, illetve helytelenül értelmezték a találkozónak a jelenre vonatkozó üzenetét.²⁰ A cenzúra beavatkozása nyomán az októberi számban megjelent írások a találkozó „balszárnyának” részvételét, az RKP kezdeményező szerepét helyezték előtérbe, illetve azt, hogy a párt politikája nyomán valóra váltak azok az eszmények, amelyekért harminc évvel ezelőtt a Vásárhelyi Találkozó küzdött.²¹

Az októberi számmal kapcsolatban a cenzúrahivatal kifogásolta Kántor Lajosnak a *Kövek* című rovatban közölt írását, amelyben a szerző egyes önéletrajzi műveket elemzett, és ezen belül részletesen kitért Balogh Edgár *Hétpróba* című könyvére, amely 1966-ban jelent meg Magyarországon, viszont romániai terjesztését egyes „tartalmi problémák miatt” leállították. A Sajtófigazgatóság megtiltotta a könyv említését, így az írásból végül kimaradt Balogh Edgár művének bemutatása.²²

Ugyanebből a lapszámból a cenzor törölte a Bányai László hatvanéves születésnapjára írt szerkesztőségi köszöntőből azokat a részeket, amelyek a magyar kisebbségi jogokért küzdő személyiségként mutatták be az ünnepeletet. Az sem jelenhetett meg, hogy Bányai László a dolgozó magyarságot szolgálta, és a nemzetiségi kérdés lenini szellemében történő megoldására használta fel kommunista meggyőződését; ehelyett a közölt szövegben az állt, hogy a társadalmi haladás, a román nép és az együtt élő nemzetiségek barátsága és testvérisége ügyét szolgálta.²³

A Sajtófigazgatóság bukaresti központi hivatala 1968 derekán különleges figyelemmel kísérte a nemzetiségi jogokat és a magyarság közös identitását érintő cikkeket. A *Korunk* 1968. májusi számában nem jelenhet meg Demeter János cikke, amelyben nyugati országok (Svájc, Finnország) példáját idézve kardoskodik a nemzetiségek azon joga mellett, hogy anyanyelvüket használják a közigazgatásban.²⁴ A júliusi szám tervében szerepelt Nicolae Mărgineanu írása, amelyben Nagy István festő munkássága kapcsán a szerző kifejtette, hogy az erdélyi és anyaországi magyarokat az identitástudatnak ugyanazon formája kapcsolja össze, mint az erdélyi és a Kárpátokon túli románokat. Mărgineanu arra is kitért, hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül az erdélyi magyarok és románok közös vonásait, hi-

szen Erdély nem csupán földrajzi egység, hanem egy sajátos kulturális régió. A bukaresti Sajtófigazgatóság rendelkezése szerint az említett rész nem szerepelhetett a *Korunk* által közölt cikkben.

Az erdélyi magyarság identitásának kérdése 1968 nyarán különben is a pártvezetés figyelmének középpontjában volt, miután a budapesti Írószövetség közzétette álláspontját, hogy a szomszédos országokban kialakult magyar nyelvű irodalmak szerves részei az egyetemes magyar irodalomnak. A kijelentés a bukaresti hatalom tiltakozását váltotta ki, a sajtóban megjelenő cikkek feladata pedig az volt, hogy az ország belügyeibe való beavatkozásnak minősítsék az elképzelést.

A bemutatott esetek más szempontból is érdekesek lehetnek: bizonyítékként szolgálnak arra, hogy ebben az időszakban a szerzők, illetve a szerkesztőségek még próbálkoztak olyan anyagok vagy szövegrészek közlésével, amelyek többé-kevésbé nyíltan hirdettek a hivatalos ideológiával ellenkező eszméket, és nyilvánvaló módon kényesnek minősültek az akkori politikai viszonyok közepette. A hetvenes-nyolcvanas években ilyen jellegű próbálkozásokra már sor sem kerülhetett; a szerkesztőségek egyre burkoltabb formában, metaforákba rejtve kíséreltek a tiltott üzenetek közlésével.

A Sajtófigazgatóság jelentéseiben fellelhető utasítások pontosan körvonalazzák a hatalom ideológiájából eredő sajtóirányítási elveket. A propaganda és cenzúra összefonódásának eredményeként a sajátos kommunista nyilvánosság szabályai egyértelműen kijelölték mind az előírt, mind a tiltott elemeket. A propagandát szolgáló elemek kötelező terjesztése, illetve az ezzel ellentétes világképet ábrázoló elemek tiltása hozta létre azt a hatalmi diskurzust, amely a hetvenes évek elejére állandósult.

JEGYZETEK

1. Lásd Balogh Edgár: *Új humanizmus őrhelyén*; Jancsó Elemér: *Magyarország tudományos munkásai között*. Morvay Gyula: *Téli utazás Pestre, Budára*.
2. Gáll Ernő: *Számvetés*. Komp-Press, Kvár, 1995. 75.
3. Extras din Instrucțiunile de aplicare în cadrul Direcției „Instrucțai-Control” a Regulamentului de stabilire a atribuțiilor angajaților cu funcții de specialitate din DGPT. Lásd Ion Zainea: *Cenzură, cenzori și cenzurați*. Din activitatea DGPT Oradea (1966-1977). In: Marian Petcu (coord.): *Cenzura în spațiul cultural românesc*. Comunicare.ro, Buc., 2005. 241–243.

4. Tiberiu Troncotă: *România comunistă. Propagandă și cenzură*. Tritonic, Buc., 2006. 184.
5. ANDJ Mureș, Fond DGPT, fond 403, dosar 6. (Set de note cuprinzând intervenții efectuate la DGPT București pe materialele prezentate spre publicare.)
6. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 2/1967. 30–33.
7. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 139–148. (Notă. Grupaj de sesizări făcute în cursul semestrului II/1967.)
8. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 141.
9. Lásd *Külpolitikánk vezérelvei*. Korunk, 1967. 8. 1027–1033.
10. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 18. (Notă cu unele intervenții efectuate în revista Korunk.) Lásd Furdek Mátyás: Szocialista árpolitikánk. Korunk, 1967. 11. 1468–1473.
11. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 139. Lásd Kun Endre: Új elvek a nemzetgazdaság vezetésében. Korunk, 1967. 12. 1627–1632.
12. ANDJ Mureș, Fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. II. 302. (Notă. Revista Korunk nr. 6/1968). Lásd Lázár József: Elmélkedés a bűnözésről. Korunk, 1968. 7. 991–996.
13. ANDJ Mureș, Fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. II. 339. (Notă. Revista Korunk nr. 7/1968.) Lásd Keszi-Harmath Sándor: Ésszerű munka és pihenés. Korunk, 1968. 7. 1027–1031.
14. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 142.
15. Veress Zoltán: *Értelmes utazás a Tiszától a Dunáig*. Korunk, 1968. 7. 899–926.
16. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 142.
17. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 142.
18. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 143.
19. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 55. A cikk román címe: *Fără invitație: Printre angajatele casnice din București*. A jelentés nem nevezi meg a szerzőt.
20. A szeptemberi lapszámban hat cikk jelent volna meg, míg az októberiben a javítások után csak négy. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 16.
21. Az 1967. 10. számban megjelent cikkek: Bányai László: *Emlékezetes értekezet*; Jordáky Lajos: *Munkásegység a Találkozó*; Balogh Edgár: *Szükséges dialógus volt*; Kacsó Sándor: *Levél a szerkesztőséghez*.
22. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 16.
23. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6, vol. I. 18. Lásd Bányai Lászlót köszöntjük. Korunk, 1967. 10. 1402.
24. ANDJ Mureș, fond DGPT, fond 403, dosar 6. vol. II. 269. (Korunk nr. 5/1968).

Könczei Csongor Rendszeren belül, rendszeren kívül, rendszeretlenül...

Tucatnyi bekezdés egy 1980-as évekbeli gyerektől

Másodikosok voltunk, amikor jó és kevésbé jó tanulókra osztva pionírrá avattak. Mivel én abban az időben még jó tanulónak számítottam, az első csoportba kerültem. A „kiválasztottak” csoportjának avatására a Történelmi Múzeumban került sor, igen ünnepélyes keretek között. (A „többiek”, a gyengébb tanulókat később az iskolában avatták.) Nem nagyon fogtuk fel, hogy mi is ez az egész, de azért büszkén feszítettünk az új egyenruhákban, az új pionírkendőkkal a nyakunkban, mi, a „jó tanulók”, valamiféle diplomával a kezünkben. (Erre azért is emlékszem ilyen pontosan, mert a helyzetet csoportkép őrzi.) Később, amikor negyedikesek voltunk, és már mi avattuk a másodikosokat, szintén a „kiválasztottak” avatásán vehettem részt, akkor a Néprajzi Múzeum egyik termében. Én tartottam a zászlót, amire a kicsi „jó tanulók” felesküdték. Itt is büszkén feszítettem, hogy milyen fontos feladatot teljesíték. Persze, így utólag belemagyarázható, hogy a szocialista kasztrendszer új csíráinak öntözésében vettem részt, de tény, hogy a rendszer része voltam.

Nagyapám, Könczei Gerő, orvos volt. A *Kolozsvári Egyetemi Lapok* közlése szerint 1900. június 26-án vált az egyetem friss doktorává. Jó szakembernek számított, Purjesz Zsigmond tanársegédéként bent is tartották volna a Ferenc József Tudományegyetemen, viszont a családi emlékezet szerint állítólag összejött egy „kasszír-nővel”, így a jogász végzettségű földbirtokos dédapám, a külkülvári Hallerek intézője „elrendelte” Kolozsvárról. (Arról nem szól a fáma, hogy nagyapám rövid egyetemi karrierjének megszakítását miként élte meg, de hát akkortájt a családi etikettel nem vicceltek.) Így viszont gyakorló orvosként tagja lett a Monarchia egészségügyi rendszerének: először körorvos Zágónban, majd hosszú ideig járásorvos Hátszegen, végül törvényszéki orvos Hátszegen és Déván. 1920 után nem tette le a hűségi (királyi) esküt a román államnak,

ezért elbocsájtották. Hazatelepedett Küküllővárra, ahol birtokosként és magánrendelőt nyitó orvosként élte le életét, viszonylag későn alapítva családot. És ezzel tulajdonképpen az újonnan felálló rendszeren kívül rekedt.

Kisiskolás koromban gyakran megfordultam a *Korunk* szerkesztőségében. Édesapám ott dolgozott, általában ő vitt haza a Petőfi utcai Zeneiskolából, de mindig volt még valami intéznivalója a szerkesztőségben. Tehát ültem és rajzoltam a mostani Polgármesteri Hivatal Móccok útjára nyíló földszinti nagytermében, vártam, menjünk már haza. Ősz vége vagy tél eleje lehetett, pontosan nem emlékszem, de korán esteledett, s egyszer csak arra figyeltem fel, hogy csend van és sötét, sehol senki. Apám szórakozott ember volt, mindig járt valamin az agya, így hazament, engem pedig a szerkesztőségben felejtett. Már sírtam, amikor rám nyitott Rác elvtárs, akkori főszerkesztő-helyettes. Kétségtelenül meglepődött, s próbálta kezelni ezt a megszeppent-szipogós helyzetet. Arra nem emlékszem, hogy miként zajlott kettőnk között a kommunikáció, arra viszont igen, hogy papírrepülőztünk! És Rác elvtárs éppen egy asztal tetején állt – dobta felém a repülőt –, amikor apám benyitott. Ezt a helyzetet ugyan nem öröközte meg fénykép, de édesapám somolygása emlékezetembe vésődött: aznap este a *Korunk* szerkesztőségében két, „a pártot” magasztaló vezércikk megírása között megnyilvánult az „emberarcú szocializmus”.

Nagyapám, Könczei Gerő, bogaras ember volt, a szó szoros értelmében: elismert rovarügyi szakemberként a Hátszegen töltött éve alatt bekapcsolódott a dél-erdélyi zoológiai kutatásokba. A Retyezátban végzett kutatásait a *Rovartani Lapokban* közli, választmányi tagja többek között a Hunyad megyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulatnak. Elkötelezett közművelődési és tudományszervezési tevékenységét kényszerű hazaköltözése után is folytatja, felhívások sorát teszi közzé a *Székelység* havilapban, folyamatosan levelezik az EME és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kutatóival. A le nem tett eskü, valamint a rendszeren kívüli folyamatos tevékenységei miatt 1934-ben elkezdni figyelni a Román Királyság titkosrendőrsége, a Siguranța, megfigyelési dossziéja 1944-ig tart, a rendszer utolsó pillanataig. Pontosab-

ban nem utolsó, hiszen nagyapám története jól példázza a rendszerek (és titkosszolgálatok) közötti folytonosságot: szintén a családi emlékezet szerint az immár kommunista Securitate 1949. március 1-én, hajnali háromkor kényszerlakhelyre hurcolja. A küküllővári családi kúriát lerombolják, könyvtárát, levelezését, zoológia gyűjteményének nagy részét elégetik (az időben átadományozott kisebb részét a sepsiszentgyörgyi Múzeum őrzi). Az új rendszer deportálta volna, de ezt az idős és kisemmizett nagyapám szíve már nem bírta.

Gyerekkoromban kétszer lettem tetves. Először egy „megének-lünk” típusú legényesfesztyívalon faluról kaptam hagyományörző tetveket a kolozsvári Diákházban, másodszor egy cukorsorban közönséges Monostor negyedi tetvek lepték el a fejemet. Mert akkoriban ugye szinte mindenért sorban álltunk, lisztért, csirkéért, cukorért, mikor miért. Órákon keresztül, tömött sorokban, hiszen jött áru, osztanak valamit. És volt kenyérjegy meg olajjegy (azt egy nagy hordóból pumpálták, mai napig magam előtt látom-érezem „gusztá” voltát), sőt még tojásjegy is! Kisgyerekként jól kigyakorolt stratégiaiával haladtam előre: számoltam magamban húszig, majd léptem egy fél lépést, így ameddig a tömeg egy métert haladt, én legalább kettőt, s mivel lassan és fokozatosan araszoltam, ez senkinek nem volt feltűnő. Ezért általában sikeres sorban állónak számítottam, két-három óra alatt megvásárolhattam például a két-három kiló havi cukoradagot. A petróleummal bekent fejbőröm alatt viszont megszületett a felismerés: miért is?! És azóta utálok sorban állni!

Édesapám, Könczei Ádám tanár volt. 1952-ben nyert magyartanári diplomát a kolozsvári Bolyai Egyetemen. Fiatalként hitt az újonnan szerveződő rendszerben, a népi demokráciában, a háború után hirdetett egalitarizmusban. Jó kérdés, hogy mikor kezdett kiábrándulni: amikor édesapját elhurcolták, családi házukat szétverték? Vagy amikor – véleményét mindig is vállaló emberként – fokozatosan szembetalálta magát a tájba simuló új elittel? Tény, hogy lelkes ifjú tanárként nemcsak tanított, hanem folyamatosan szervezett is, hol kórust, hol néptáncgyűttest, hol író-olvasó találkozót, hol hivatásos előadóművészeknek iskolai fellépéseket. Fel is figyeltek rá az illetékes szervek: egy 1956 márciusában rendezett iskolai Petőfi-műsor meg eleve az 1956-os események alatti magatartása

(mellesleg a Szabad Európa Rádió hallgatása és az iskolai párttitkár lányának megbuktatása) meghozta a „gyümölcsét”: a Szeku 1957. március 13-án ún. ellenőrző-dossziét nyit róla, bűne „a tanulók között kifejtett nacionalista bujtogatás”. A közben családot alapító édesapámat tanév közben állásából elbocsátották, s ezzel örökre kikerült a rendszerből.

Tizenkét évesen megtapasztalhattam a Szeku brutalitását. A Karolina téri Fások Klubjában László Bakk Anikó gyerekfarsangot szervezett, s noha 1983 után Kolozsváron (is) betiltották a táncházakat, Anikó néni táncházasokat hívott maskurásnak. Négyen mentünk, három huszonéves (Csilla néném, Fülöp Hajni és Kopek) és kismaskurásként jómagam. A bál után elmentünk meginni egy sört a főtéri Ursus kocsmába. (Mármint a nagyok itták a sört, én meg egy „szukkot”). Miután kijöttünk, és Kopek elbúcsúzott, a sarok után belebotlottunk egy földön ülő részeg pasasba. Én akkor nem értettem, hogy a lányok miért karolják fel, miért próbálják lakhelyét megtudakolni, hiszen nem tudhattam, hogy milicista úzus volt az esti utcákon lődörgő részeg emberek bekísérése és megverése. A pasas valamit motyogott, majd elindultunk, elől a lányok a pasassal, mögöttük én a csomagokkal. Az Astoria háta mögötti sötét kisutcában jártunk, amikor egy parkoló Dacia fényei felgyúltak, kiszállt négy ballonkabátos. Szekusok voltak, igazoltatták a lányokat, érdeklődtek, hogy rokon-e vagy egyáltalán ismerős-e a részeg. Amikor rájöttek, hogy csak egy segítőkész akciót állítottak le, begorombultak. A pasast először előtűnk kezdték el verni, majd ketten behurcolták egy kapualjba, ahol módszeresen kifektették. (A lányokon is elcsattant egy-egy pofon, a mai napig emlékszem a technikára: egyik kézzel le a nővérem szemüvegét – gondolom, hogy ne törjön össze, ne legyen nyoma a pofonnak –, a másik kéz pedig csattant, s után vissza is nyújtotta neki...) Én teljesen kibuktam, zokogva kapaszkodtam a nővérembe, életemben azóta sem féltem úgy, mint azon az éjszakán. Különben a lányoknak valószínűleg velem volt szerencsémük, mert elengedtek. Igaz, hazafelé végig követtek, emlékszem a Daciára, ahogy néha elhúzott mellettünk (a Szamos-parton, majd a városvégi kerülőúton gyalogoltunk éjszaka fel a Monostorra). Közben a lányok lelkemre kötötték, hogy erről senkinek, de főleg édes-

anyámnak egy szót se! (A kilencvenes évek közepéig nem is beszéltem erről az esetről senkinek.) Hogy miért emlékszem minderre ilyen pontosan? Mert tizenkét éves voltam. És nagyon megijedtem.

Édesapám, Könczei Ádám folklorista volt. Már ifjúkorában magába szívta Kis-Küküllő mente népi kultúráját, egyetemista hallgatóként elsajátította az etnográfiai terepmunka ismérveit, így felnőtt fejjel gyűjtőként járta Erdély falvait. Folklorisztikai írásait 1952-től közölték a hazai folyóiratok, viszont korai, váratlan halála miatt gyűjtéseinek túlnyomó része feldolgozatlanul maradt. Élete egyik nagy fájdalma volt, hogy hivatásos folkloristaként csak egy évig dolgozhatott, amikor 1958-ban a kolozsvári Folklor Intézet tudományos munkatársa lehetett. Az 1957-ben elbocsájtott tanár folkloristaként való elhelyezkedése valószínűleg a rendszer figyelmetlensége volt, de gyorsan korrigálták: 1959 januárjában ismét elbocsájtják, évekig munkanélküli. (És hogy a szocialista rendszerben hivatalosan nem létezett munkanélküliség...) De a folklor iránti elkötelezettsége töretlen maradt, továbbra is gyűjtött, írt és főleg szervezett és tervezett: munkásságának köszönhetően indult el 1977-ben Kolozsváron az első erdélyi táncház, a hagyományos népi kultúra azóta is népszerű revival-mozgalma. A városi táncház mint alulról szerveződő civil kezdeményezés új helyzet elé állította a rendszert: az első pillanattól figyelte (besúgók teljes hálózatát építve a táncházak köré), az elején próbálta is kisajátítani (ilyen „megéneklünk” dologként), de amikor rájött, hogy ez nem megy, akkor ellehetetlenítette, betiltotta. De ezt már édesapám nem érte meg.

A nyolcvanas évek második felében a kolozsvári Zeneiskolában megszüntették a felső tagozatos magyar vonalat, így nyolcadikosként választanom kellett: vagy maradok tovább román tagozaton, vagy, ha magyarul akarok tanulni, abbahagyom a zenészpályát. Döntésem nem volt kérdés, viszont megviselt, hiszen tizennégy éves gyerekként szembesültem azzal, hogy magyarságom miatt tulajdonképpen életpályát kellett váltanom. Amúgy azokban az években teljes gőzerővel folyt Kolozsvár magyar iskoláinak felszámolása, anyanyelvű felső tagozaton már csak az akkor ipari líceumokként működő központi iskolákban lehetett tanulni. Mint a Brassában is,

ahova átmentem, s ahol szembesültem a rendszer rendszertelen „való világgal”: két hét iskola váltakozott két hét műhelygyakorlat-tal, mely utóbbi az unalmas semmittevés inasiskolája volt, hiszen – leszámítva a részeg mesterek otrombaságai és sallerjei által kísért, az egyik osztály hegeszti, a másik reszeli, a harmadik szétvágja, s kezdik előlről a „munkafolyamatot” – semmi hasznosat nem dolgoztunk, ha egyáltalán dolgoztunk. Mondhatni a „rendszer” kiját-szása már az iskolai műhelyekben elsajátítható volt, az így szerzett tudást később a gyárakban is sikeresen kamatoztatta ama osztály-harcot megnyerő munkásosztály...

Édesapám, Könczei Ádám lapterjesztő volt. 1967-től az 1983-ban bekövetkezett haláláig a *Korunk* munkatársaként dolgozott. Természetesen ott is figyelték – a *Korunk* a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács folyóirataként eleve a rendszer egyik legmegfigyeltebb helyének számított –, második személyi megfigyelési dossziéját 1973. május 17-án nyitották meg, és 1983. június 28-án zárták le, két héttel halála után. Lapterjesztés közben, jártában-kel-tében próbált a rendszeren fogást találni: a leírt alkotmányos jogai-nkra hivatkozva élni véleménynyilvánítási jogával, magyarul beszélni az üzleti eladóval, kilincselve aláírásokat gyűjteni óvodai, iskolai csoportjaink megtartására stb. Édesapám szabad emberként próbált élni egy elzárt világban. Természetesen a rendszer nem tűrte, figyelték és gátolták, ahol csak lehetett. (Csak a *Korunk* belső munkatársaiból álló besúgóhálózat több száz oldalnyi jelentést írt róla.) De gerincét csak tragikus balesete tudta megtörni. Temetésén a *Korunk* részéről az egyik legjobb barátjának hitt kollégája búcsúztatta, akiről évtizedekkel később kiderült, hogy Ovidiu néven besú-gója volt. (Mint ahogyan az is, hogy besúgó volt az őt temető református lelkész is – nesze neked szórványmentés!) De ezt édesapám nem tudhatta, mert már nem élhette meg a következő rendszert.

Ősszel a műhelygyakorlat mezőgazdasági terményszedést jelentett. Azt élveztük, amikor hasmenésig almát és cseresznyét szedtünk a Csillaghegyen, de azt már kevésbé, amikor esőben, hidegben, nyakig sárban murkot vájtunk a repülőtér mellett. Tulajdonképpen a rendszer kizsákmányolt minket: gyerekeket dolgoztatott ingyen, a betakarított terményt pedig értékesítette! (Emlékszem, ahogyan a

szögesdróttal körbekerített gyümölcsös kijáratánál végigtapogattak minket, nehogy a megengedett néhány darab almánál valaki többet vigyen haza.) Tavasszal meg KISZ-tagokká avattak. Az iskola udvarán egyforma kék egyenruhában masíroztunk, esküdtünk mint a rendszer ifjú tagjai. De valahogy erre már egyáltalán nem voltam büszke, sőt! Minden porcikám viszolygott ettől a kék militarista képmutatástól, miközben egyre kilátástalanabb, szegényebb és szürkébb napokat éltünk. És mivel folyamatosan csüngtek-lógtak az emberek a villamosokon, trolibuszokon, általában gyalog közlekedtünk, s már arról beszélgettünk, hogy ez az egész nagyon szar, meg hogy vajon egyszer vége lesz?

Aztán vége lett. „Boldog gyerekkor”, szól a mondás. Hát nekem ez nem nagyon jött össze: gyerekként éltem át a nyolcvanas éveket, megtapasztalva egy elnyomó rendszer minden gonoszságát. 1990 januárjában a Brassai udvarán is égett a máglya, „forradalmi” neki-buzdulásomból az én KISZ tagkönyvem is szemétkébe került. Lazán, egyenruha nélkül (hogy az mekkora öröm volt!) üldögélve vártuk a kimúlt rendszert kiszolgáló tanárainkkal való szembenézést. De csak az említett iskolai KISZ szervezetért felelős és mindenki által rettegett romántanárnő „nézett” a szemünkbe. Nyilvánosan beis-merte, hogy egy rossz rendszer kiszolgálója volt, és bocsánatot kért tőlünk, kamaszoktól. És azt is elmondta, ha valaki nem fog megboc-sájtani, megérti. Azután pedig közölte, hogy a hányadik lapra nyis-suk ki a tankönyveket, mert az élet megy tovább. Dan Mariának hív-ták, jó tanárnő volt. (A magyar tanárjaink? Ugyan, az erdélyi ma-gyarokra sem akkor, sem azóta nem jellemző az önreflexió.) És kö-vetkeztek azok a rendszertelen kilencvenes évek...

Váratlan ajándék a szerkesztőnek

Kolozsvár és Debrecen között félúton – Budapesten – furcsa ajándékot kapott a szerkesztő, váratlan körülmények közt. A „fél-út” ráadásul a Magyar Írószövetség választási közgyűlése, vára-kozás a kezdésre, rövid találkozások alkalma. Csupa abszurd, akár földrajzilag, akár másképpen nézi az ember.

És akkor folytatódik az abszurd: találkozás a folyosón azzal a moldvai csángó faluból, a Klézséhez tartozó Somoskából származó Demse Mártonnal, aki a hetvenes évek végén (Székelyudvarhelyen szerzett tanítói diplomával) mozdonyvezetőként keresett fel a Korunk szerkesztőségében, kéziratot hozott, sikerült is közölnünk (neki is, nekünk is váratlanul) – most pedig átadja, „csángó magyar tisztelettel” a Kaposvárt, magánkiadásban megjelent könyvét, a *Pásztortűz* címűt (2013-as megjelenésű), benne, „Előszó helyett”, a magyar külügyön keresztül 1984-ben érkezett, de még 1982-ből származó bákói belügyes vallomást, amelynek szerzője a szintén csángó származású Alexandru Berecki alezredes.

A nyugdíj előtt álló Berecki (abban a reményben, hogy pontos beszámolója Demse és az őt meglátogató két magyarországi vendég vallatásáról nem kerül „idő előtt a nyilvánosság elé”) pontosan beszámol a történetekről. Néhány bekezdés a vallatás, a házkutatás hosszú leírásából, az utasítások feltárásából:

„Azzal vádoltuk Demsét, hogy ő bujtatja kémkedésre a Magyarországról érkezett egyéneket, akik a csángók iránt érdeklődnek. Mi az oka annak, hogy Moldvába, a csángókhoz jött magyarok Demsét megkeresik? Azzal vádoltuk Demsét, hogy ő a magyar és távoli külföldi revizionizmus előretolt bástyája, hazaáruló, és mint ilyen, halálra is ítéltető. Magam is, Onciu V. őrnagy is jól tudtuk, hogy a vádak alaptalanok, de utasításunk volt Bukarestből, hogy ijesszünk rá és előzzünk meg minden olyan kísérletet, ha kell terrorral is, amely a csángók magyar nyelvét óhajtáná megőrizni, ápolni tudását.

Közben Bajcsit is vallatták. Egy civil ruhába öltözött államvédelmi tiszt, aki magyarul nem tudott, az vallatta, a fordító Eugen

Farcádi volt, akit 1980 óta vettünk magunk mellé az állambiztonsághoz. Farcádi csángó magyar származású, a felszabadulás után Székelyudvarhelyen tanult a magyar tanítóképzőben, és Farcády Jenő névre hallgatott. A moldvai Forrófalva községből, Nagypatakról való (románul Valea Mare din comuna Fărăoani). Farcádinak két történelemtanár bátyja van, Gergely (Bákóban a sportiskolában), a másik Péter, a 16. számú elemi iskolában (Bákóban).

A három Farcádi fivért úgy megfélemlítették, hogy »önként« megtagadták magyarságukat, és állandó besúgóink lettek. Néha előnyben is részesítettük őket, csak hogy hűségesebben szolgáljanak, felhasználhassuk őket a csángók erőszakos elrománosításában, azoknak a figyelésében, akik a csángók közül ragaszkodnak magyarságukhoz, és esetleg próbálnak küzdeni ezért.

Tudtuk, hogy Demse járt Bukarestben, és fogadta Fazekas János is, a kormány alelnöke és a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Végrehajtó Politikai Bizottságának tagja. Kérdeztük, vallattuk, miről beszélt Fazekassal, az volt ugyanis a feladatunk, legmagasabb szintről, hogy Fazekas Jánosról is gyűjt-sünk információkat.”

„...Figyelmeztettük, hogy senki külföldivel nem beszélhet, ha azt előzőleg be nem jelentette az állambiztonságnál, kerüljön minden találkozást a kolozsvári, marosvásárhelyi és bukaresti magyar értelmiségiekkel, mondjon le a csángó-kérdéssel való foglalkozásról, nem áll jogában idegent a lakásában fogadni, bármilyen levelet kap külföldről vagy romániai magyar íróktól, azokat román fordításban az eredetivel hozza a biztonsági szervek tudomására. Ha ezt nem teszi meg rendszeresen, ne feledje, hogy a posta ilyen értelemben tőlünk utasítást kapott, kénytelenek leszünk letartóztatni, és minden következményért magára vessen.

Részt vettem mindezekben, amióta nekem, Berecki Alexandru belügyes alezredesnek adták át az ún. csángó-kérdést. A Belügy-minisztérium megbízásából feladatom volt úgy gondoskodni a csángó-kérdés megoldásáról, hogy a románosodás folyamata felgyorsuljon, a beolvadás akadálytalanul és sikeresen folytatódhasson. Államvédelmi szerveink sugalmazták a *Flacăra* folyóiratnak olyan cikkek közzétételét, amelyek a csángók román eredetét bizonyítják, a csángókat erőszakkal elmagyarosított románoknak

tüntessék fel. A Művelődési Tanácsot is figyelmeztettük, hogy tiltsanak be minden olyan írást, amely a csángókról mint magyarokról ír.”

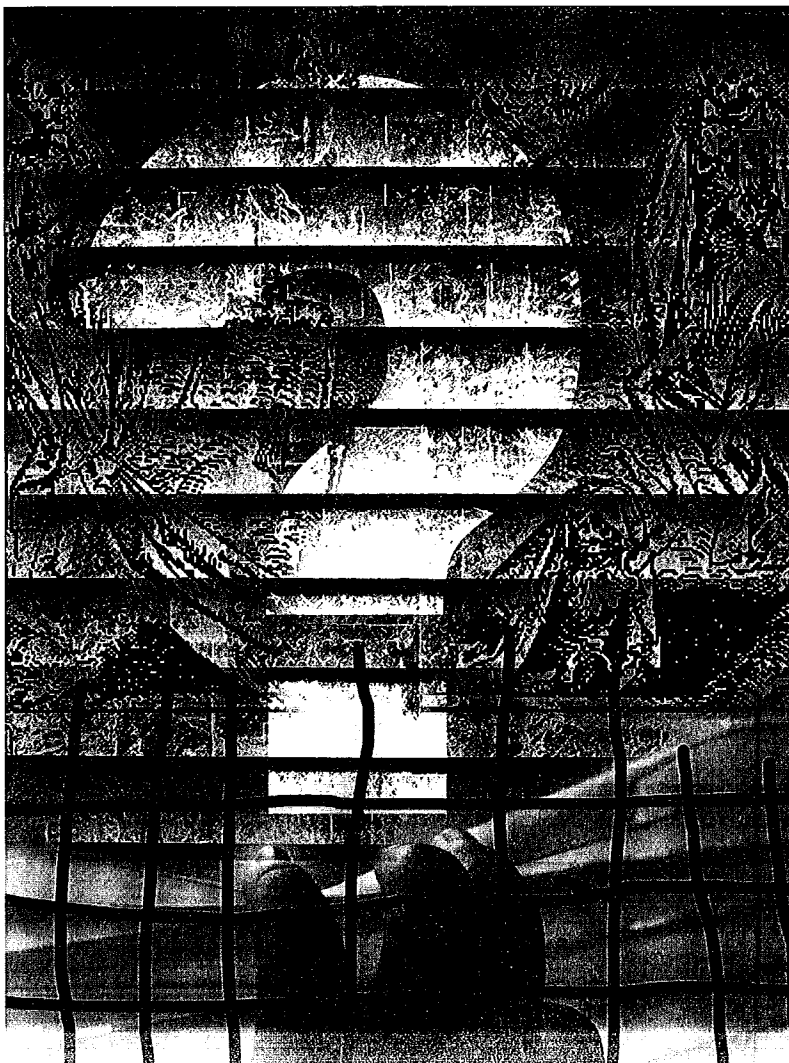
Ezekkel az idézetekkel a szerkesztő – a kéziratok nyomdába adásának pillanatában – egészíti ki e lapszám már kész írásait, mindenekelőtt a Király István tanulmányát.

K. L.

MÚLTFELTÁRÁS

TANULMÁNYOK, DOKUMENTUMOK

Gyarmati György

Múltfeltárás titkosszolgálati iratokból

A magyar jellemzők általánosítható vázlata

Kezdjük egy „autentikus forrásból” származó maximával. A keletnémet Állambiztonsági Minisztérium, közkeletűen a híres-hírhedt Stasi hírszerző részlegének egykori vezetője, Markus Wolf szól arról memoárja bevezetőjében, hogy „a James Bond-féle filmek és könyvek hősei nem mutatnak több hasonlóságot a hírszerző szolgálatok valóságos szereplőivel, mint Walt Disney meseállatkái az erdők, sztyeppék és szavannák állatvilágával. A hírszerző szolgálatok főnökeinek az idegei lényegesen kisebb megerőltetésnek vannak kitéve, mint a filmbéli hősöké, s az általuk irányított tevékenység – ideális esetben – teljes csendben és észrevétlenül folyik.” Ugyanakkor – folytatja az összeomlás nyomán elhíresült kémceleb – „az általam vezetett szolgálat tevékenységének csúcspontja a hidegháború időszakára datálódik. Ebben a korszakban mindkét fél engesztelhetetlen ellenségképet alakított ki. Mi »imperialista agresszort« láttunk ellenfelünkben, a másik fél jó részének szemében viszont mi testestítettük meg »a Gonosz uralmát«”.¹ Az utókor feltárás épp e csendes névteleneket és arcnélkülieket kísérli meg nevesíteni, fantomképen túlmenően beazonosítani, egyéni és szervezetszerű ténykedésüket librettósítani: mondhatnók úgy is, hogy a csendet „megzenésíteni”. (Versus, Simon & Garfunkel: *The Sounds of Silence*.) Miután viszont a titkosszolgálati munkában a kíváncsi információ megszerzése és célba juttatása közepette az alapfeladathoz kapcsolódóan egyenértékűen fontos a dezinformálás is, Wolf korhűen bipoláris világmagyarázatának csak egyetlen aspektusára reagálok. Ez pedig az elhallgatásban megtestesülő dezinformálás.

A háromszáz oldalt meghaladó – egyébiránt tanulságos és olvasmányos – visszaemlékezés ugyanis egy sort sem veszteget az „imperialista agresszorok” és „a Gonosz uralmát” reprezentáló rendszerek egyik alapvető különbségére. Arra, hogy az utóbbiakban a sajátjuként uralt alávetett társadalom számottevő részét annál is kiterjedtebb apparátussal fürkésztek, hálózta be ellenséggfelderítés céljából, mint a deklaráltan ellenségesnek tartott antikommunista „külvilágot”. Miközben a szerzőt – még egy passzust idézve tőle – az is

inspirálta, hogy „elgondolkodjam az általunk szocializmusnak tartott rendszer egyre inkább előrevetülő betegségeinek tüneteinek és okain”, sehol nem tematizálódik, hogy a „létezett szocializmusok” nem kisebb vehemenciával szervezték a rendszer önvédelmét a sajátjukként uralt társadalmak többségével szemben és saját államhatairaikon belül, mint az azon túli tágabb világ „imperialista agresszorai” ellenében. Még várat magára, hogy kiszámolhassuk vagy közelítő pontossággal megbecsüljük (márkában, forintban, rubelben, zlotiban, lejben): az ellenlábas rendszerek hidegháborús versenyében mekkora erőforrás-apasztást jelentett a szocialista országokban az ún. „belső ellenséges erők” felderítésére fordított költség. Nem csupán az erre rendszeresített apparátus, a hozzá rendelt infrastruktúra és logisztika üzemben tartásának – és persze „internacionalista” léptékben való kiépítésének² –, működtetésének a költsége kérdéses egyelőre, hanem az is, hogy az információkra való rátalálás közepette hány dezinformációs buktatót kell majd – legalábbis megpróbálni – elkerülni ennek feltárása során.

Továbbblépve, nem csupán nemzetgazdasági nézőpontból folytatható a titkosszolgálatok (fennmaradt) hagyatékának felmérése, forrásértékük megbecsülése az információk/dezinformációk labirintusa mentén, hanem a ránk maradt iratanyag „hagyományos” történetírói módszereivel közelítve is. Induljunk ki annak a két szélsőséges esetnek a vitatásából, amely a tárgyról folyó közbeszédben mindmáig vissza-visszatérően felbukkan. a) Attól, hogy a szóban forgó iratok egy része „illegitim” módon szerzett információkat tartalmaz – és e hányad óhatatlanul visszahat a többire is –, egészében hiteltelennek kell-e tekintenünk ezeket az iratokat. b) Ellenkező végletként tekintettel lehetnénk arra, hogy mivel ezen iratok egyívású bennfentesek kulisszák mögötti zárt láncában keletkeztek – azaz úgymond nem volt ok, motiváció önmagukat dezinformálni –, adataik, információik hitelesnek fogadhatók el. Kellő mennyiségű forrás tanulmányozása nyomán mindkét esetre vonatkozóan ellenpéldák sokaságával cáfolható ez a vélelem.

Harmadik esetként tegyük egy hevenyészett, általánosító összevetést más forráscsoportokkal. Mennyivel hitelesebbek az állambiztonsági iratoknál az éves vagy ötéves tervek teljesítéséről készült győzedelmi híradások, a pártkongresszusok önlegitimálást és/vagy önmegnyugtatót célzó beszámolóit? Mennyivel hiteleseb-

bek a felsőbb szerveknek készített termelészövetkezeti zárszámadások, vállalati mérlegek, a tanácsi kampánybeszámolóok avagy a szakszervezeti hangulatjelentések? Minden említett intézmény kényszeresen törekedett a pozitívumok megjelenítésére – közkeletűen a kozmetikázásra –, mert különben önmagáról állított volna ki számonkérést is kockáztató rossz bizonyítványt. Nem arról van szó, hogy egészében használhatatlanok az említett dokumentumok, hanem arról, hogy akár tárgyi információk esetében is ugyanazon lapokon követhetik egymást valós és kérdéses hitelességű adatok, megállapítások, s a történésznek ebből az egyvelegből kell múltat rekonstruálnia. Mindezekhez képest az állambiztonsági szervek a rendszer szempontjából nemkívánatos, deviáns, netán ellenséges jelenségek felderítésére, vizsgálatára voltak rendszeresítve, funkcionálisan erre voltak dresszírozva. Így szinte magától értetődő, hogy az általuk keletkeztetett dokumentumok – az előbb példaként említett szervekhez képest – az események negatív kópiáját rögzítették, és nem nyilvános(!), publikussá soha nem válnak gondolt(!) anyagaik sötétebb tónusokban tudósítottak alkalmasint ugyanazon jelenségekről, történekekről. Az általunk ismerhető források alapján nem állítható, hogy csak és kizárólag történetileg használhatatlan információkból állnának össze e dokumentumok. Ugyanúgy keverednek az azonosíthatóan helytálló adatok, a hamis állítások és a tendenciózus interpretálások ezekben az iratokban is, mint a már említett más típusú iratkeletkeztető fórumok anyagaiban. Témaszpecifikus jellemzőként az rögzíthető, hogy – kritikai olvasatban – ellenkező előjellel korrigálandó a párt, az állami és a „félállami” szervezetek (Hazafias Népfrent, szakszervezetek) forrásaiban tükröződő „pozitív felülírtság”, mint a most taglalt titkosszolgálati iratokban megjelenő – funkcionálisan ellenségkeresési ambíciók által vezérelt, s azt verifikálni, „felmutatni” igyekvő – *negatív túldimenzionáltság*.

Könnyebb a helyzete – ha egyáltalán van ilyen – a most szóban forgó kérdéskör kutatójának, midőn a következő mondatokkal találkozunk egy szerzetes, Vezér Ferenc kihallgatási jegyzőkönyveiben: „Rendszeresen adtam utasításokat, hogy gyilkoljanak meg szovjet katonákat, minél többet és a gyilkosságokat nekem jelentsék. Alakulatom tagjai az én utasításomat végrehajtották, kb. 30 szovjet katonát gyilkoltak meg és ezekről nekem rendszeresen jelentést tet-

tek. Állandóan hangoztattam előttük, hogy szovjet katonát megölni nem bűn, gyilkosságaikat gyónják meg nekem, én majd feloldozom őket. [...] Ily módon a gyóntatószéket is felhasználtam bűncselekményeim érdekében. [...] A fenti bűncselekményeim mellett utasítást adtam »polgáróreimnek«, hogy védjék meg a szegényparasztoktól a fasiszta Endre László és a többi pálosszentkúti földbirtokosok vagyontárgyait. Embereimmel ezért a szegényparasztoknál házkutatásokat tartottam, hogy az elmenekült földesurak vagyonát megőrizhessük. Templomi prédikációimban igyekeztem a demokratikus elemeket megfélemlíteni és a szószéken őket kipelengéreztem.”³ A jegyzőkönyv formai hitelessége odáig terjed, hogy ez „írva vagyon”. Több mint kétséges azonban a valóságtartalma. Nehezen valószínűsíthető, hogy a pálos habitusú vádlott az idézett fordulatokkal tett volna „beismerő vallomást”, s még kevésbé hihető, hogy klerikus mivoltát önként lett volna hajlandó az olvasható módon „megszentségteleníteni”. Valószínűleg senki sem kívánná a maga bőrén megtapasztalni, hogy Komlós János ÁVH-százados – két évtized múltán, a Kádár-korszakban „a szocialista kabaré” magyarországi főkorifeusa – milyen vallatási metódusok bevetésével vette rá a fogvatartottat hasonló kihallgatási jegyzőkönyvek sorának aláírására, melyek alapján halálra ítélték és ki is végezték az említett szerzetest. (Az említett „könnyebb helyzet” ez esetben az iratok tartalmi hazugságának tettenérhetőségére vonatkozik.) Az ehhez hasonló források sokkal inkább kínálnak betekintést abba, hogy a hidegháborús éberségi hisztéria időszakában, leginkább az 1950-es évtized első felében, mi módon sikerült a politikai rendőrségnek minél több „rendszerellenséget” produkálnia, s azokat – ügyességi-bírószági statisztériával – börtönbe vagy bitóra juttatni, miközben aligha jutunk közelebb a tényleges történések megismeréséhez.

Más a helyzet az 1956. évi magyarországi forradalomról fennmaradt iratok forrásértékét vizsgálva. Miután annak leverését követően a megtorlás politikai rendőrsége elkezdte a legbősegebb „információs adatbázist”, a forró őszről fennmaradt korabeli irataradat döntő hányadát az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzi. E vizsgálati és peranyagoknak többretegűen félrevezető az adattartalma. Azok egyfelől megtorlást eltökélő, majd fogantató büntetőeljárások céljából készültek, másfelől – az eljárás alá vontak oldaláról – épp a várható következmények elkerülését

célzó vagy legalábbis az elmarasztalás súlyosságát mérséklendő „elbeszélések” konstruálódtak. A kriminalizáló célzatú visszamenőleges „cselekményrögzítésnek” és a mentesítésre játszó „tényfeltáró vallomásoknak” azért sincs valamifajta „kettő között félúton lesz az igazság” eredővektora, mert – közkeletűen szólva – már a vizsgálati eljárás kérdései is egy vagy több prejudikált hazugság-mozzanatot hordoztak. A válaszok pedig szintén sokféle megfontolásból, többretegűen próbáltak kitérni a tényrögzítés elől. S mert immár ez a szinte áttekinthetetlen mennyiségű vizsgálati és peranyag teszi ki az 1956 őszére vonatkozó források döntő többségét, kérdés, hogy a leírt módon keletkezett konfabuláció-változatoknak mennyi közülük lehet a valóban megtörténtekhez.

Hozzáférhetővé válásuk után mindezt – az elmúlt másfél-két évtizedben – az is megkerülhetetlenül befolyásolta, hogy a bukott rendszer „ellenforradalom” axiómáját felülírandó, *szakmán túli igény is volt* a „forradalom” tételnek eleget tevő múltrekonstruálás. A „lemossuk a gyalázatot” kollektív önbecsüléséhez és elégtélszerzéséhez értelemszerűen társult az egykoron meghurcoltak személyes tisztességének utólagos helyreállítása, s ennek oldalvázán a materiális kárpótlási, nyugdíj-kiegészítési igény – közvetve – kutatói segédlettel történő megalapozása. Noha ez utóbbi szempontok aktuálisan respektálhatóak – és respektálandók is –, a történettudomány diszciplináris követelményeihez képest sokkal inkább tartoznak a nemzettudat-karbantartás szempontjai közé: abba a kategóriába, amelyet Gyáni Gábor úgy fogalmazott meg nem is oly régen, hogy „a múlt mitikus elbeszélése iránt a modern korban is élénk szükséglet mutatkozik”.⁴ Kérdés viszont, hogy a történetektől időben távolodva lesz-e megbízható(bb) kontroll-támpont, „eszköz” a 30–40 éves távlatban rögzített emlékezet-konstrukciók – és a rögzítés pillanata, körülményei által is kondicionált oral history elbeszélések –, illetve a megtorlás procedúrája során elkezdett iratok fals vagy kifejezetten hamis információinak hiteles képet eredményező desztillálására. Erre vonatkozóan a szakma evidens eszköze-módszere, a forráskritika is ingoványos talajon jár, s bármennyit fejlődött is az emberi csalafintaságokat leleplezni hivatott technológia – versus hazugságvizsgáló –, az igazmondás ellenőrző masinájának feltalálása még várat magára. A vonatkozó közmondást adaptálva: nem küldhető minden füllentő után egy sánta kutya.

E téren folytatólagosan kettős problémával szembesülünk. Az egyik, hogy az 1956-os magyar forradalom – jórészt utóélete okán – manapság is csak „félmúlt”. Még további időre van szükség ahhoz, hogy az régmúlttá, történelemmé váljon, s eszerint legyen vizsgálható. A másik az, hogy a forradalom históriáját illetően a politikai rendőrség hazugságüzemében – az „ellenforradalom” utólagos megkonstruálását célzó – tömegesen gyártott apokrifek hombárjából merítve kellene elválasztani az ocsút a bűzától. Miközben úgy tűnik, hogy 1956 őszének *politikátörténeti* alapképlete ma már megfejtettnek tekinthető, hagyományos történetírói eszközökkel (is) rekonstruálható, továbbra is ingoványos talajon mozgunk a *forradalom társadalomtörténete* tekintetében, holott fentebb arról próbáltuk győzködni e sorok olvasóit, hogy a Történeti Levéltár sokkal inkább a társadalmi megélés sokféleségének forráslerakata. Itt aligha lelhető föl egyetlen releváns archimédeszi pont, de – úgy gondoljuk – nem mondvacsinált, hanem létező problémáról van szó, amivel még jó ideig szembesülni kényszerülünk, mi is és az utánunk jövő generációk is. (Ha másért nem, hát az utódnemzedékek szocializációjában mindig meghatározó „családi mitológia”, a meghurcolt szülők, nagyszülők generációja iránti respektus okán.)

Nem mélyedve el a titkosszolgálatokról folyó közbeszédben és a médiában mindmáig túlexponált ügynök-kérdés pertraktálásába – az külön dolgozat tárgya⁵ –, két témacsoport forrassajátosságaira érdemes külön utalni. A Rákosi-korszak céltudatosan ártó szándékú ágensszövegei zömmel a gyanút, az alaptalan vélelmet vagy akár a póre hazugságot is valóságosnak kívánták láttatni. Az ún. konszolidált Kádár-korszak évtizedeiben inkább a parttalan fecsegés uralta az ügynökjelentéseket: menetrendszerűen átsüt a hol pitiáner, hol meg frivol pletykálgodás mondatáradatain a – gyakorta kiáltó – semmitmondás.⁶ Ez hatásának (következményének) kiszámíthatatlansága okán volt több és más, mint a Kávéházi Konrádok „örök lefetyelése” (avagy „a művészvilág úgyis egymás és egymásra vonatkozó pletykáiból él” bonmot), mivel a körvonalazatlan, homályosan célzó – részben páncélszekrénybe zárt, részben célirányosan kiszivárogtatott – gyanúsítgatások ellen alkalmasint nehezebb volt védekezni, mint konkrét vádaskodást visszautasítani. Hacsak nem éppen ez volt a cél, a titkosszolgálati munkamegosztáson belüli feladatmegszabás. A Rákosi regnálása idején állandósított félelemér-

zet-keltést a Kádár-korszak némileg desztalinizálta ugyan, de a rosszmájú és üzemszerű pletykálgod(tat)ás is éppen elég volt a szabdlábon hagyás melletti tartós frusztráltság, az *elbizonytalanítás bizonyossága* fenntartásához. A kontinuitást főként az jelentette, hogy az irodalmi-művészeti-tudományos szféra, az „értelmiségi bagázs” összekeveredettsége okán – együttesen is kisszámú voltuk miatt – a számon tartott célszemélyek viselt dolgai mellett épp elég ágenshíradás jutott az illetékesek tudomására a ki nem pellengérezettekről is, így tartva fenn az illyési „mindenki szem a láncban” információs rendszerkarantént.

Ennek másik – s csak részben másfajta – vonulata volt az, hogy a hálózati beszámolók egy része közvéleménykutatásként is funkcionált akkor, amikor a nyilvánosság, a vélemény- és szólásszabadság nem vagy alig létezett. Mindenekelőtt a Kádár-korszakra vonatkozó források böngészése alapján sorolhatók ide azok a jelentések, amelyek politikai-közéleti névtelenek sokaságának saját közegükben képviselt reagálásai alapján tudósítanak a rendszer milyenségéről, például a különböző tanácsi és parlamenti választások apropóján, amikor célzott feladat volt az alattvalók „hangulatának” tesztelése. De találhatunk elég, a hivatalos-nyilvános médiakommunikációsoktól igencsak eltérő „nemszeretem” közvélekedéscsokrokat mondjuk az 1968-as Csehszlovákia elleni inváziót követő hetekből, az új gazdasági mechanizmusról vagy éppen a rendszert mindvégig – bár különböző minőségben – jellemző ún. hiánygazdaságról. A számos kérdéskört pásztázó véleménynyilvánítások megismerhetősége nélkül inkább csak a rendszerkomform, „kincstári” forrásokból kellene dolgoznia a kor feltárásán munkálkodó kutatónak. Az említett esetekben nem a magukat ellenzéki-ként definiálók – és/vagy ekként számon tartottak – megfigyeléséről van szó, akik szamizdatokban végül is az utókorra hagyományozták korabeli felfogásuk lenyomatait. A hálózati információk most említett szegmense egy sokkal szélesebb körű társadalmi „másképp gondolkodás” korlenyomata, de mivel – a Kádár-korszak módosult működése közepette – az e körben fellelhető esetek nem ütötték meg a „kriminalizálhatósági ingerküszöböt”, legtöbbjük nem vont eljárást maga után. Az ilyen típusú ügynökjelentések nem annyira a hírforrásról (konkrét személyről) szólnak, mint inkább a közemberek gyanútlan – s éppen ezért életszerűnek tekint-

hető – reflexióiról. Ezek egy részét még a hálózati személyek ún. M(unka)-dössziéiba is „hangulatjelentés” kategorizálással iktatták be. A szóban forgó jelentések a titkosszolgálatok megismeréséhez is szükségesek, ezen túlmenően viszont sokkal inkább az államszocializmus társadalomtörténeti feltárásának nélkülözhetetlen forrásai. (Többek között ezeknek a „hangulatjelentéseknek” a sokasága segítheti a történetírást a máig élő – háromhatvanas kenyérrel szimbolizált – Kádár-kori „boldog békeidők” mítoszának realitásközeli árfolyamon történő értékelésében.)

Az eddig elősoroltakon túl, két további jellemzőre érdemes még utalni. Az egyik a titkosszolgálati iratok – időleges(?) – *egyedisége*, értve ezen az „egy forrás nem forrás!” maxima modernkori kíváncsiságát. E példák sokaságából említhető a XII. Pius pápa által 1947-ben közzétett *Provida Mater* enciklika nyomán kibontakozó magyarországi *Provida*-mozgalom. Az ebben közreműködők tevékenységének – mivel ab ovo konspirálásra kényszerültek – nem maradt „saját nyoma” azon kívül, amelyeket a különböző őrizetbevételek, házkutatások alkalmával a titkosszolgálat gyűjtött be, illetve a szerv maga produkált.⁷ Ugyanígy egyelőre csak politikai rendőrségi nyoma van annak, hogy a Magyarországon (is) feloszlott szerzetesrendek egyike, a diszperzió után földalatti működésre kényszerített jezsuiták provinciálisai milyen kondíciók közepette kötött sub rosa alkut az állambiztonsági szervekkel. Így a rend – hallgatólágos tudomásul vétel mellett – mégiscsak vegetálhatott, sőt mi több, ugyancsak kerülő úton, az alkut még a jezsuiták római generálisai is jóváhagyta.⁸ Az említett példák iratlenyomatai addig maradnak „egyediek”, amíg a vonatkozó pandant források a Vatikáni Titkos Levéltárban is hozzáférhetővé válnak. (Alighanem ennél is több – Magyarországon csak nyomaiban fennmaradt – titkosszolgálati forrástörődék „folytatása” lesz majd a távolabbi jövőben megtalálható a moszkvai KGB-iratok „kincsesbányáiban” is.)

Ebbe a „műfajba” sorolható egy másik véglete a kommunista pártegyeduralommal szembeni szervezkedések (disszidencia) titkosszolgálati anyagokon nyugvó interpretálásának. A hidegháború jégkorszakában – főként Sztálin haláláig – özönével indult Magyarországon nyomozati eljárás rendszerellenes szervezkedés gyanúja ürügyén. Noha valóban voltak ilyenek,⁹ többségük inkább a politikai rendőrség „fokozott éberségét”, rendszerhűségét igazolni igyekvő

túlbugzóságból fakadt: közkeletűen szólva még az a bolha is csak ritkán létezett, amit azután – a legkíméletlenebb módszerekkel hízókúrára fogva – elefánttá növesztettek. Csak a titkosszolgálati iratokra hagyatkozva egy olyan kortabló állna össze, mely szerint „az egész ország permanens zendülést, ellenállást mutatott”, holott a korabeli effektív ellenállás-potenciál ennek inkább az ellenkezője volt.¹⁰ Ráadásul történetileg igazolnánk a csekista módszereket sztahanovista buzgalommal adaptáló justizmordok garmadáját, amelyeket az Államvédelmi Hatóság Rákosi Mátyás pártfőtitkár terroruralma idején elkövetett. Ez a fajta „egyediség” még tömegszéria nagyságrendben is félrevezető: a kreált ügyek regimentje sokkal inkább a terror kiterjedtségét dokumentálja, semmint a vele szembeni társadalmi ellenállás mértékét. Ismételten a relativizálás bűnébe esve: miközben aligha kétséges a társadalom túlnyomó többségének a Rákosi névvel fémjelzett rendszerrel szembeni „egyéni és kollektív averziója”, ez – 1956-ig – sokkal inkább egy nehezen megfogható passzív ellenállással jellemezhető, semmint aktív, cselekvő szembefordulással. A másik oldalról viszont, az ÁVH számára – összes erőfeszítésük ellenére – logisztikailag volt behatárolt minden általuk ellenségesnek gondolt egyénnel (csoporttal) szemben fellépni. A kipécézettek és ténylegesen meghurcoltak több százazres nagyságrendjéhez mérten is maradtak (szerencsére) olyanok szép számmal, akiknek az „az is gyanús, hogy nem gyanús” logika szerint rács mögött – vagy akár bitón – lett volna a helyük, de nem volt az ambícióhoz rendelhető kapacitás arra, hogy velük is elbánjanak.¹¹

A másik észrevétel a titkosszolgálati iratok forráskritikai kezelésével összefüggő kutatás-módszertani tanulság is egyben. Noha az állambiztonsági iratok általános jellemzője, hogy – a különböző időszakokban elszenvedett és különböző indíttatású iratpusztítások miatt – csak kisebb hányaduk került levéltárba, alkalmanként mégis az a kutató benyomása, hogy a titkosszolgálatok többet tudtak a fürkészett ügyről, célcsoportokról, mint a megfigyeltek önmagukról. (Mindenekelőtt az egyházak, a külhoni magyar emigráció fontosabb központjai, az 1980-as évek másképp gondolkodó, ellenzéki szerveződése, valamint általában az értelmiségi dominanciájú intézmények és civil társas körök intenzív behálózottsága kelti ezt a benyomást.) Mégis úgy tűnik, hogy e tekintetben „a történelem cse-

le” hegeli paradoxonnal van dolgunk. E célzott „mindentudás” pózában szívesen tetszelegtek ugyan a titkosszolgálatok, s az alávetett társadalom érintett részének is lehetett alkalmasint ilyen tévképze- te velük kapcsolatban, de ez korántsem volt így. Egyszerűen arról van szó, hogy az utókor kutatója – szerencsés esetben – az egyko- ron begyűjtött információk olyan szerteágazó teljességét ismerheti meg, amilyen „aggregált adatbázis” a kortárs politikai rendőrségnek az adott pillanatban *egyidejűleg* soha nem állt rendelkezésére. Ak- kor sem, ha azok ténylegesen megvoltak. A „cég” osztott és hierar- chikus szervezeti-működési rendje, a belső szolgálati drill részét ké- pező – egymás között is érvényes – titoktartási kötelezettség, vala- mint a beérkezett, meglévő információk szervezeti egységek közötti összeillesztésének futamideje a magyarázat arra, hogy „azt sem tud- ták, amit tudhattak volna”. Az adott kérdés utókori vizsgálóját elvi- leg már nem korlátozzák a titkosszolgálatok – önmaguk által kreált – logisztikai buktatói vagy éppen a „házon belüli rivalizálások”, s ha kutatási tapasztalatot szerevezve megtanul eligazodni ebben a létre- hozói-működtetői által „strukturálisan lebütített” információ-labi- rintusban, ő lesz az, aki a fennmaradt puzzle-elemekből képes összeilleszteni a valószínűsíthetően hiteles történelmi tablót.¹² Ez okból lesz (lehet) a történész a múlt – majdnem mindent tudó – leginkább autentikus „teremtője”, hogy (Darwint mellőzve) ezúttal magunk is a kreacionista világmagyarázat mezejére tévedjünk.

Összegezve: a titkosszolgálati iratok aligha nélkülözhetőek a ma- gyarországi államszocializmus évtizedeinek megismeréséhez, de korfeltárás közbeni hasznosulásukat illetően nehezen rendelhető hozzájuk általános érvényű forráskritikai „segédtudományi” útmu- tató, tananyag. Kezelésük, használatuk tekintetében alighanem a rendszeren belüli funkcionális feladatuk lankadatlan szem előtt tar- tása jelenthet némi támpontot. Nevezetesen az, hogy az ún. „létező szocializmus” (modernkedve: „a szocializmus projekt”) évtizedei során – változó intenzitással és különböző prejudikált premisszákh- ozh rendelten – maga a regnáló államhatalom ösztönözte, legiti- málta és várta el az alattvalói közötti ellenségkeresést vagy éppen bűnbakkreálást; a rendszer szempontjából devianciának tartott je- lenségek adminisztratív eszközökkel történő felszámolását, ellehe- tetlenítését vagy éppen büntetőjogi (mezbe öltöztetett) számonké- rését. E rendszerspecifikus megrendelések (elvárások) kondicionál-

ták, tették a politikai rendőrség funkcionális feladatává, hogy a jó- zan ésszel normálisnak tekinthető köznap történéseket, életmeg- nyilvánulásokat is kriminalizálják, vagy kriminalizálásra is alkal- mas módon rögzítsék. A huszadik század második felében keletke- zett magyar titkosszolgálati iratok forrásértékét keletkeztetésük – leginkább ideológiai motívumokra visszavezethető – prejudikált volta relativizálja. Erre vezethető vissza, hogy a fennmaradt iratok döntő többsége kriminalizált, vagy legalábbis eleve kriminalizáló célzattal készült ügyletekről, jelenségekről szól. Ehhez viszont rö- g-tön hozzáteendő, hogy aligha extrémekkel, mint a történelem bár- mely más korszakából a *kriminális eseményekről, ügyekről* ránk hagyományozódott források. A tudomány „igaz/hamis” bináris kódjának való megfelelés mégsem vágyálom, amennyiben a titkos- szolgálati iratok funkcionális kriminalizáltságát rigorózus, kontex- tuális forráskritikával kezeljük, ide értve a másutt őrzött és más tí- pusú források sokaságával való mindenkori összevetést is. Korszak- hoz és szituációhoz illesztett „megszóltatással” viszont nem kevés- bé hasznosíthatók a múltban történtek rekonstruálása során, mint bármely más korszak más csapdákat vagy egyéb konfabulálási sajá- tosságokat hordozó forrásai.

Általánosságban múltfeltárási zsákutcába vezethet és jogos két- ségeket kelthet olyasfajta relativizáló „beárzásuk”, mint a „többé- kevésbé hitelesek” formula. Megfelelő kutatási tapasztalattal, vala- mint egyéb irányú, kellő mélységű forrás- és korismerettel ugyan- akkor az iratokban rejlő információpanelek legtöbbje alighanem jól kalibrálható. *A hangsúly minden egyes irat és benne minden egyes adat, információ egyediségén és megfelelő kontextusba helyezésén van.* Evidensen odatarozónak tekintett részelemek koherens lán- colatából, valamint – megfelelő magyarázattal ellátva – az atipikus modulok beillesztésével áll össze a történet. Ez lenne az az ideáltipikus verzió, melynek gyakorisága vetekszik a fehér hollók számosságával.

A historikus ugyanakkor épp annyira esendő, mint amennyire a történetekben – és a történelemben – a fatális mindenkoron át- meg átszővi a kauzalitást. A követendő – követni próbált – modern- kori diszciplináris normát adott esetben éppen Clio csintalan ihle- tése írja felül azt illetően, hogy mi szervesül a forrásokból a történe- ti interpretálás részévé, és mi marad Thomas Mann feneketlen kút-

jában hagyott holt textusként.¹³ A modern korra és különösen a közelmúltra vonatozóan ráadásul exponenciális mértékben gyarapodott a források mennyisége. Levéltárosként értelmezve a kliometriát – a fogalom gazdaságtörténeti toposszá válása okán –, nevezzük azt fonsmetriának. Miközben hajlamosak vagyunk jere-miádákat zengeni az – alkalmasint valóban nagyarányú – eltűnt-el-tűntetett forrásokról, azok, akik a közelmúlttörténet művelésére adják/adjuk a fejü(n)ket, legtöbbször a fennmaradt forrásoknak is csak egy töredékszázalékát hasznosítva rekonstruáljuk „a történelmet”.¹⁴ A fonsmetria szerint hozzáférhető forrásmennyiség és az egy-egy aktív életpályára kiszabadott kronometria – számoljunk bár a manapság terjedőben levő team-kutatások megsokszorozódó feltáró kapacitásával – ugyancsak a jelenkor/közelmúlt-historiográfia relativitásának kérdését veti fel, s nem csupán a most górcső alá vett állambiztonsági iratkorpusz tekintetében. Ezt az időtényezőt figyelembe véve, mire az immár rendelkezésre álló iratözből meggyőző mértékű nagyobb hányadot sikerül feltárni, addigra a mostani jelenkor is régmúlttá – valóban történelemmé válik. A Guttenberg-galaxis sokak által utolsónak tekintett századában – az elmúlt évszázadban – oly mértékben sokasodott meg az írott források terjedelme, hogy még dedunokáinknak is fölösen elég marad „elsőként” megismerni a hátrahagyott primer források tömkelegével. (Így legalább egy részüknek akkoriban is lesz – lehet – munkájuk.)

JEGYZETEK

1. Markus Wolf: *Az arc nélküli ember*. Zrínyi Kiadó, Bp., 1998. 7–8.
2. Éppen Markus Wolf cége, az NDK Állambiztonsági Minisztériuma tartott fenn – a Berlini Fal felhúzásától annak leomlásáig – egy külön apparátust a Balaton térségében saját állampolgárai, a Magyarországra nagy számban érkező keletnémet turisták, nyaralók állandó szemmel tartására. Slachta Krisztina: *A Stasi Magyarországon, 1964–1989*. PhD-értekezés, PTE. Pécs, 2013.
3. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3. 1. 9. V-96674/3. 140–154.
4. Gyáni Gábor: *Mítoszban, folklórban és történelemben elbeszélte múlt*. In: *Folklór és történelem*. Szerk: Szemerényi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Bp., 2007. 7–17.
5. Gyarmati György: *Mire jók az állambiztonsági ügynökökták és mire nem?* Kommentár, 2012. 6. sz. 64–79.
6. A Kádár-korszak konszolidációs modelljéhez a hatvanas évek közepétől alkalmazkodni kényszerülő titkosszolgálatok önmaguk folytatólagos nélkülözhetetlenségét alkalmasint „a semmi” fürkészésével és arról írott terjedelmes, de üresjára-

tos jelentéseikkel is igyekeztek bizonygatni. Lásd erről Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989*. 1956-os Intézet, Bp., 2008; Gyarmati György: *Szabadlábban fogságban. Adalékok Bibó István 1963 utáni éveire*. Tolle Lege, 2013. 1. sz. 1–19. A magyar irodalmi-művészeti közelet behálózottságáról írott impozáns monográfiájában Szőnyi Tamás közel másfélszáz egykori ügynök jelentésáradatából csak a vizsgált tárgykör bemutatásához nélkülözhetetlen részleteket idézte eredetiben, munkája így is vaskosra sikeredett: több mint 2000 oldal. Példázatait viszont a szóban forgó besúgók titkosszolgálati „irodalmi munkásságának” mintegy félszáz ezer oldalra rúgó makulatúrájából válogatta. Ez nem csupán a fürkészkek grafomániájára utal, hanem egyúttal a Kádár-kori titkosszolgálatok önlegitimálását is hivatva volt segíteni. Szőnyi Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, 1956–1990*. Noran, Bp., 2012.

7. Bertalan Péter: *Provida Mater. Egy rejtőzködő enciklika magyarországi utóélete*. Palatia, Győr, 2009.
8. Bánkúti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története, 1945–1965*. L'Harmattan – JTMR – ÁBTL. Bp., 2011.
9. Őze Sándorné – Őze Sándor: *Magyar parasztsballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön*. Hódmezővásárhely, 2005.
10. Meszerics Tamás: *Politikai ellenállás [Magyarországon] 1945–1956*. Beszélő, 2000. 8–9. sz. 74–84.
11. Gyarmati György: *Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon, 1945–1956*. 2000, 2012. 7–8. sz. 12–33.
12. Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989*. 1956-os Intézet, Bp., 2008.
13. Thomas Mann *József és testvérei* című regényének első két mondata: „Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?”
14. A magyar történelem elmúlt ezer évéről (1000 – 1990) a honi közlevéltárakban hozzáférhető teljes iratállomány 65 százaléka tudósít az utolsó fél évszázadról, és 35 százaléknyi az, ami a megelőző több mint kilenc évszázad történetének forrásháttere. Gyarmati György: *Kísértő közelmúlt*. ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Bp., 2011. 121.

Cseke Péter Tamás

A szekus tiszt robotképe: gonosz, gonosz, gonosz

Bukaresti interjú Nicolae Videnie jelenkortörténésszel, a Lista lui Secu összeállítójával

Az Academia Cațavencu satirikus hetilap olvasói 2007 nyarától ismét hetente kézbe vehetik a Lista lui Secu (A Szeku listája) című mellékletet, amelynek tartalma – a lapétól eltérően – nem fakaszt mosolyt. A melléklet ugyanis dokumentumértékű: a Szekuritáté egykori tisztjeinek névjegyzéke, betűrendi sorrendben, részletes adatokkal. A Szeku listája előreláthatólag négyezer nevet tartalmaz majd, miközben az erre szakosodott állami intézmény, a CNSAS 2006 végéig mindössze 153 tiszt nevét hozta nyilvánosságra. Pedig – állítja szerkesztője, Nicolae Videnie – „mindaddig nem lesz nemzeti megbékélés az országban, amíg nem tudjuk meg, kik voltak a pribékjeink”. A bukaresti jelenkortutatót megkértük, rajzolja meg a romániai szekuritátés tiszt robotképét.

– Ki a lista ötletgazdája, és miért a Cațavencué a melléklet?

– A Szeku listájának elkészítése Marius Oprea történész kezdeményezése volt 2003-ban. A Román Jelenkortutató Intézet munkatársaként javasolta akkor az Academia Cațavencu szerkesztőinek – akikkel együtt annak idején élőláncot alkottunk a parlamenti palota körül a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) támogatására –, hogy jelentessük meg a névjegyzéket. A cațavencusok örömmel támogatták a kezdeményezést, s a lista népszerűsítésének is jót tett a hetilap igen nagy példányszáma.

– Kik a névjegyzék szerkesztői, és ki fizeti a munkájukat?

– A tudományos, dokumentációs munkát ketten végezzük: jómagam, illetve testvérem, George Videnie. A Román Jelenkortutató Intézet (IRIR) keretében dolgozunk, de jelentős logisztikai segítséget kapunk a Kommunizmus Bűneit Feltáró Intézettől (IICCR) is. A szükséges anyagi háttérrel a Szeku listájának kiadója, azaz az Academia Cațavencu bizto-

sítja. Természetesen a kutatócsoportot bővíteni kellene, hiszen a projekt akkora volumenű, hogy kivitelezéséhez egész intézményre volna szükség.

– Miért volt szükség a lista megjelentetésére?

– Véleményem szerint a múlt feltárása elengedhetetlen feltétele a nemzeti megbékélésnek. Azt tapasztaljuk, hogy az 1989 előtti egykori állampárti elit nem szűnt meg hatalmon lenni: ezzel magyarázható a több bányászjárás, az egykori állami vagyon elorzása, a Bancorex csődje, a fiatalok tömeges emigrációja... Az emberközi kapcsolatokban továbbra is érzékelhető az „ők” és „mi” szembenállás. Ezeket az állapotokat csak akkor szüntethetjük meg, ha a kommunista diktatúra gonoszságát a többpárti demokrácia altruizmusával cseréljük fel. Ehhez azonban nemcsak nevükön kell nevezni a múlt rendszer pribékjeit, keresztényi szellemben meg is kell nekik bocsátani. A Szeku listája segít felvállalni a múltat, s hozzájárulhat a társadalmi harmónia megteremtéséhez.

– A Szeku listája idén második kiadásához érkezett, 2007. július közepén a „B” betűnél tartottak. Tavaly már közöltek egy 1500 névből álló jegyzéket, A-tól Z-ig. Mi a különbség a két lista között?

– Az első listát Sorin Cucera és Gabriel Catalan kollégáim állították össze a CNSAS archívumában fellelhető dokumentumok, illetve Marius Oprea dokumentumkötete, *A gonosz banalitása* alapján. Mi a már megjelent nevekhez tartozó adatokat egészítjük ki, illetve új neveket teszünk fel a listára. A két névjegyzék tehát kiegészíti egymást.

– Melyik korszakot öleli fel a Szeku listája, és milyen titkosszolgálati intézményekre terjed ki?

– Közvetlenül az 1944. augusztus 23-tól kezdődő korszakot kutatunk napjainkig, s figyelembe vettünk bármilyen jellegű politikai rendőrségi tevékenységet, amely azután kezdődött, hogy a király árulásával a szovjetek kezébe került az ország. Politikai rendőrségi tevékenységet nemcsak a Szekuritáté végzett, hanem a rendőrség, a csendőrség, a határőrség, sőt a tűzoltóság is. Nem beszélve a hadseregéről, ügyészségről stb...

– Honnan merítenek adatokat?

– Az összes olyan dokumentumot megvizsgáljuk, amely jelen pillanatban hozzáférhető a levéltárak és a közkönyvtárak, illetve az IRIR és az IICCR olvasótermeiben. Természetesen a CNSAS birtokában lévő szekus dossziék érdekelnek a leginkább. Munkánkhoz

használjuk az 1989 után megjelent dokumentumköteteket is, még ha nem is a tudományosság igényével készültek. Felhasználjuk a szekus tisztek különböző feljegyzéseit, amelyek sokat elárulnak tevékenységük jellegéről. Nagy segítségünkre vannak az üldözöttek, megkínzottak és bebörtönzöttek, részben pedig éppen a pribékek naplói, emlékiratai is.

– *Melyek a munkamódszereik?*

– Óvatosan kell kezelnünk ezeket az iratokat, s egy sor kutatási kritériumot kell betartanunk a tanulmányozásukkor. Ezek közül a legfontosabb az, hogy nem szabad csupán egyetlen forrásra hagyatkoznunk, az adatokat össze kell vetnünk más forrásokkal is. A vizsgált korszak kontextusának figyelembe vételével kell dolgoznunk: köztudott, hogy a terror annak idején elrejtőzött, nem volt jelen hivatalosan is az intézményekben.

– *Mennyire hitelesek a vizsgált dokumentumok?*

– A Szekuritáté munkaanyagainak hivatalból konspiratív jellegük volt, az információ torzításának számos válfaját alkalmazták elkészítésükkor. Nem volt ritka eset az eredeti dokumentumok megsemmisítése és fiktív iratokkal való helyettesítése sem. Bevált gyakorlat volt, hogy a területi szervek kitalációkon alapuló jelentéseket írtak a „felsőbb párt- és államvezetésnek”; a besúgó is gyakran torzítottak vagy fabuláltak a jelentéseikben. A politikai rendőrség sokszor erőszakkal kényszerített ki hamis nyilatkozatokat az áldozataitól vagy éppen a beszervezett besúgóktól. Megtörtént az is, hogy a tiszt orvosi, pszichológiai látteleket hamisított, sok esetben gyilkosságokat is sikerült így leplezni. Nyilván ezen a téren is dúlt a szocialista munkaverseny: anyagi haszon vagy előléptetés reményében számtalan hamis adatokat tartalmazó jelentés, dokumentum született ebben a korszakban. Ezért sokat segítené a munkánkat, ha hozzá tudnánk férni a volt szovjet levéltárakhoz, vagy pedig el tudnánk beszélgetni a Szekuritáté második vonalában dolgozó, még élő tisztekkel is. A kérdésre visszatérve: különösen az emlékiratok, naplók hitelessége kérdőjelezhető meg. Egyrészt objektív okokból, hiszen az emlékezet az évek elteltével néha csal. Egyes emlékiratok szerzői pedig érezhetően szubjektívek: önsajnálatató hangnemben fogalmaznak, vagdalkoznak, vádaskodnak.

– *Milyen felkészültséget feltételez az iratok tanulmányozása?*

– Természetesen jól kell ismerni a második világháború utáni Románia történetét. Nem lehet azonban e periódus szakértőjének tekinteni azt, aki nem ismeri az orosz nyelvet. Ugyanúgy, ahogy a két világháború közötti román történelmet sem lehet kutatni német nyelvtudás nélkül.

– *Egy évvel ezelőtt szóvá tette: egyes kutatók, mint például a kommunizmus bűneit feltáró Tismăneanu-bizottság tagjai, előjogokat élveznek más történészekkel szemben, könnyebben hozzáférnek a levéltári anyagokhoz. Változott-e a helyzet egy év alatt ebben a tekintetben?*

– Dehogyan változott. Bizonyos történészek mindig is előjogokat fognak élvezni, elsősorban a levéltárosok, akik közelebb ülnek a hússzfazékhoz. Ők hajlamosak túl komolyan venni kettős küldetésüket: a levéltárosít és a történészt, ez pedig visszaélésekhez vezethet, és károsan hat a történelemírásra.

– *A CNSAS 2000 és 2006 között 153 egykori szekus tiszt nevét hozta nyilvánosságra. Az átvilágítók népes kutatócsoporttal dolgoznak, több ezer folyóméter archívumanyaghoz férnek hozzá. Miért sikerült önöknek több ezer szekus nevét nyilvánosságra hozni, a CNSAS-nak pedig nem?*

– A CNSAS visszaélést követ el, amikor valakik bűnösségét vagy ártatlanságát megállapítja. A polgároknak lenne csak joga igazságot tenni ebben a hamis dilemmában, amit törvénytelenül intézményesítettek. Számomra ugyanis világos: bárki, aki része volt a rendszernek, szolidáris volt a rendszer tetteivel is, így bármelyikünk politikai rendőrségi tevékenységgel vádolható. Ebből a posztulátumból kellene kiindulni akkor, amikor a bűn fokozatait vizsgáljuk. És ez feleslegessé és természetellenessé teszi azt, hogy a CNSAS jó magaviseleti bizonyítványokat állít ki. Sokkal súlyosabb ennél, hogy a CNSAS „a magánélet tiszteletben tartására” hivatkozva cenzúrázza a levéltári dokumentumokat, anélkül hogy törvény szabályozná, mit értünk magánéleten. Ezáltal az átvilágítók átvették a parlament hatáskörét, ami törvénytelen. Hogy néhány példát mondjak: a CNSAS a magánélethez tartozónak tartja azt, ha a vizsgált személyt korábban, egyébként nyilvános bírósági perben sikkasztásért elítélték a múlt rendszerben.

– *Szavaiból kitűnik, nincs jó véleménye az átvilágító testület-ről. Hogyan működnek együtt a CNSAS-val?*

– Én egyszerű kutatóként férhetek hozzá a levéltári anyagokhoz, van akkreditációm. Többletinformációkhoz azonban nem jutok hozzá. A múlt év augusztusában felkértem a CNSAS-t, kaphassam meg mindazoknak az elérhetőségét, akik eddig kérvényezték az intézménytől a szekus dossziéikat. Elmagyaráztam: azért van szükségem erre, mert a kérvényezők segíthetnek nekem abban, kik voltak azok a tisztok, akikkel dolguk volt. Constantin Ticu Dumitrescutól akkor azt a választ kaptam: „Ne folytasd a kutatásaidat, mert a CNSAS ügyis hamarosan leközi valamennyi szekus tiszt, mintegy 11 ezer személy listáját.” Én azt a listát azóta is várom. Csendes László, a CNSAS jelenlegi elnöke pedig az adattörvényre hivatkozva ismételt kérésemre azt válaszolta: csak azoknak az elérhetőségét tudja megadni, akik ehhez hozzájárulnak.

– *Valójában hány nevet kellene tartalmaznia A Szeku listája teljes változatának?*

– A CNSAS-ból származó források szerint eddig 14 ezer volt szekus tisztet sikerült nyilvántartásba venniük. Mi egyelőre 4 ezer névvel számolunk, de a lista a kutatásaink során bővíülhet.

– *A listán bizonyára olyan személyek is szerepelnek, akik emberéleteket tettek tönkre, emberéleteket oltottak ki. A törvény szerint ennyi év elteltével még felelősségre vonhatók tetteikért?*

– A jogi eljárás megköveteli, hogy bizonyítani kell a vádakat. Ehhez például holttestek is kellenek. A meghurcoltak, az áldozatok élete tele van bizonyítékokkal, jogi értékük ezeknek azonban nincs.

– *Átfogalmazom a kérdést: hány embert kellene felelősségre vonni A Szeku listájáról?*

– Ha tetteikből indulunk ki, mindegyiküket. Ha a jogi eljárásból, akkor egyiküket sem.

– *Hányan élnek még a névjegyzékben szereplők közül?*

– Ennek nem tudtunk utánanézni, de a kiadó tervei között e statisztika összeállítása is szerepel.

– *A statisztikánál maradvá: A Szeku listáján szereplők kevés kivétellel román nemzetiségűek. Ez mivel magyarázható?*

– Nem a nemzetisége határozza meg az ember tetteit. Ha a románától eltérő nemzetiségű tisztok lettek volna többségben, az sem jelentette volna azt, hogy a többségi nemzet ártatlan. A mi kutatásainkból az derült ki, hogy a kommunista rendszer első éveiben több, a kisebbségek soraiból származó személy kapott

igen magas beosztást, ám helyüket igen gyorsan román nemzeti-ségűek vették át.

– *Meg tudná rajzolni a romániai szekus tiszt robotképét?*

– Igen. Gonosz, gonosz, gonosz.

– *Volt alkalma személyesen találkozni valakikkel a listán szereplők közül?*

– 1989 előtt egészen bizonyosan. Lehet, hogy utána is, de nem tudok róla, mert titkos küldetésben voltak.

– *Fenyegető telefonhívásokat kapott?*

– Nem, és nem is tartok ettől, hiszen a nemzeti megbékélés a célom, nem a bosszú. A CNSAS-ból azonban már figyelmeztettek: ne bántsam az intézményt. Én csak annyit tettem, hogy kollegiálisan felhívtam a figyelmet a hibáikra.

– *A volt kommunista országok hogyan jártak el ezen a téren: nyilvánosságra hozták a politikai rendőrség tagjainak listáját?*

– Sajnos nincs tudomásom hasonló kezdeményezésről más országokban.

– *Lusztráció azonban máshol is létezik. A Szeku listája hozzájárul a romániai lusztrációhoz?*

– A lusztráció olyan politikai eszköz, amely a diktatúrák és a tekintélyelvű rendszerek sajátja, mint amilyen a II Károlyé, Antonescué vagy a kommunistáké volt. A politikai életből a választóknak kell kizárniuk a nemkívánatos személyeket.

Kőrössi P. József

Nyomornegyedóra

Miután a Szeku 1975-ben Varga Gabi lakásából egy éjszakai rajtaütés során (falhoz állítás, terpesz, motozás, mint a filmekben) elvitte az Ady-körösöket, sorra hívogatták be az embereket a Barátok Templomával szemben hosszan húzódó, kétszintes épületbe. Akiket azon a rajtaütéses éjszakán elvittek, majd kiengedtek, meg azokat is, akik akkor nem, de máskor gyakran megfordultak Gabi lakásában. Akit nem hívtak kihallgatásra, gyanússá vált.

(Engem sem akkor, sem azután – soha – nem hívtak, nem hallgattak ki.)

Hogy érdeklődnek és faggatóznak irántam is, a beidézettektől megtudhattam. Azt hiszem, Ara-Kovács – ekkor már minden bizonnyal így hívhatja magát – találta ki, hogy mivel a Szeku azt „kéri”, hogy a beidézés, a nyomozás titokban maradjon – „Soha, sehol, senkinek!” –, éppen ellenkezőleg kell cselekedni: erről kell beszélni, fűnek-fának elmondani.

A színház mögötti Gong kávézó teraszán találkozgattunk, aki elfogadta Attila vakmerő javaslatát, a Szekuról egyenesen oda jött, és mesélt.

Egyik alkalommal Tüzes Bálint telefonált, hogy behívták, várjuk meg dél körül.

Vártuk. Hárman, négyen ültünk egy asztalnál, Kertész Attilára emlékszem, akivel kedvenc játékunkat játszottuk: abszurd jelentésű, de a nyelvhelyességi szabályoknak megfelelő, értelmes összetett szavakat találtunk ki és raktunk össze. Fetrengünk a röhögéstől, amikor licitálva gurítjuk egymás felé ezeket: zsírosszódavízesés, ug-rórkötéltoló, villanyszéklet. Na meg pláne akkor, amikor egy szex-bombatámadás után magzatvizibiciklire ültettük az anyajegyűzért. Az így eltöltött időt elneveztük nyomornegyedórának.

A játék közben jött meg Tüzes Bálint.

Elé tettek egy papírt, írja meg, kivel szokott találkozgatni, hol és mikor, miről beszélgetnek. Magára hagyták. Bálint nyomtatott nagybetűkkel írt. Néhány perc múlva bejött a civil kihallgató tiszt, belenézett a papírjába, összegyúrta, és rászólt, hogy ez nem elég, ír-

jon újat. Elé tett egy újabb papírt. Ezeken a lapokon rendőrségi pecsét is volt, fejléc, iktatószámmal vagy annak a helyével.

Amikor a tiszt elégedetlenségét nyomatékosítandó üvölni kezdett, Bálint azt találta mondani, hogy nincs elég papír, mire a rendőr egy egész paksamétát dobott az asztalra az orra elé, és megint ki-ment. Bálint írt, írt, írt. Most sem többet, mint azelőtt, de folyamatosan és lényegesen nagyobb betűkkel. A sokadik parancsolgatás, üvöltözés, papírgyűrés után a szekus utasította, hogy szedje a cók-mókját, menjen a fenébe, és otthagya. Bálint felmarkolta az addig teleírt papírok egy részét, betette a táskájába és távozott. Kifelé nem, mindig csak befelé menet motoztak.

Az út a Szekuról, a Barátok Temploma mellől a Gong felé a Fő utcán vezet ma is. Kis kerülővel útba esik az Ady Múzeum, az egykori Mülleráj, amelynek a teraszán – a legenda szerint – Ady törvényszéki tudósításait fogalmazta nyolcvan évvel azelőtt. Bálint menet közben megijedt a táska „súlyától”, és megtette ezt a kis kitérőt, mielőtt velünk találkozott volna, majd nagy pofával elmesélte, hogy a fejléces, lepecsételt szekus papírokat az egyik tárló üveglapja alá csúsztatta be, az Ady-kéziratok alá, ahol senki se fogja keresni. Ady utókora pedig – te meg én – úgyis le van már szarva.

László Ferenc A 4424-es megfigyelt

László Dezső állambiztonsági ügyiratai (1948–1952)

Ez az írás elsősorban nem László Dezsőről (1904–1973) szól, hanem egy letűnt korszakról és annak állambiztonsági intézményrendszeréről, amely durván és folyamatosan beleavatkozott életébe. A „tisztán látó” ember, a karizmatikus prédikátor, hittudós és tanár, a próféta lelkű nemzetiségpolitikus és nemzetiségpedagógus, a kivételes szervezői készséggel megáldott közéleti személyiség a következő oldalakon méltatlan kényszerhelyzetekbe sodort, az ostoba erőszaknak kiszolgáltatott, méltóságában porig alázott polgárként, majd kényszerszolgálatára fogott rabként jelenik meg az olvasó előtt.

Amint egy korábbi írásomban rámutattam, ő sosem beszélt meghurcoltatásairól.¹ Inkább igyekezett maga is elfelejteni az amúgy is jóvátehetetlent. Ha csak szülőmet szeretném személyében, tisztelném hozzáállását, és nem foglalkoznék politikai üldöztetésének dokumentumaival. Ám a halála óta eltelt évtizedek bizonyos eseményei – könyveinek megjelenése és fogadtatása, gondolatainak idéztsége, néhány neki és művének szentelt tanulmány és cikk magas színvonala – egyre inkább megerősítenek abban a tudatban, hogy édesapám az erdélyi magyarságnak – és azon belül a református egyháznak – történelmi személyisége volt, akinek a mához és a holnaphoz is van figyelemre méltó mondanivalója. Hadd emlékeztessenek csak néhai Nagy László lelkes és hittudós *László Dezső reneszánsza elé* című írására vagy – még hangsúlyosabban – arra, amit Hovanyecz László írt 1997-ben *A zárójelbe tett nacionalizmus* című cikkében: „Az 1973-ban elhunyt László Dezső műveiről nem azt kell mondanunk, hogy máig időszerűek, hanem inkább azt, hogy igazán mára váltak időszerűvé.” Márpedig ha ez így van, múltja sem családi tulajdon immár, hanem a közre és az utókorra is tartozik, és nekem, mint legidősebb fiának, kegyes kötelessé-

Részlet László Ferenc tanulmányából, amely első közlésben – már eleve részleteként a *László Dezső emlékezete (1904–2004)* című írásgyűjteménybe szánt hosszabb szövegből – a *Korunk* 2004. 8. számában jelent meg, a „Stigmatizáltak, megfigyelték” összeállításban.

gem a közt és az utókort – képességeim és erőim arányában – az ő minél igazabb megismeréséhez hozzásegíteni. Ennek a felismerésnek a jegyében szántam rá magam erre a keserves munkára: a kommunista állambiztonság ügyirataiba való betekintésre és betekintetésre, hogy közelebb hozzam a mai és a holnapi olvasóhoz azt a rendszert, amely megfigyelte, üldözte, elszakította családjától és a tágabb közösségektől, amelyekért élt, ellehetetlenítette alkotómunkájának folytatását, és viszonylag korai haláláért is felelőssé tehető. Az itt következő szenvedéstörténeti dokumentumok ismerete nélkül senki sem alkothat magának valóságközeli képet László Dezső életének második feléről!

Nem kell mondanom, kitalálhatja az olvasó, hogy nehéz feladatot teljesítettem. Igyekeztem visszafojtani a fiúi szeretet és együttérzés feltöréseit, amelyek munka közben meg-megleptek, és tárgyilagos történetként viszonyulni a dokumentumokból kibontakozó, fájdalmas tényekhez. Nem mondok szenvedélyes ítéletet az elnyomó szervről, csak bemutatom egy áldozata megfigyeltetésének és üldöztetésének azokat a dokumentumait, amelyekhez hozzájutottam. A következtetések megfogalmazását az olvasóra bízom.

Nehéz szívvel adom ki kezemből közírói pályám első és utolsó ilyen természetű munkáját. Kérem az olvasót, legyen megértő gyengéi iránt.

2001. június 16-án az 1999. december 7-én kibocsátott 187. törvény alapján kértem az Állambiztonság Irattárát Tanulmányozó Országos Bizottságtól (CNSAS), hogy a magam iratcsomóját s azzal együtt az édesapámét is megtekinthessem. Kérésem bő esztendő múltával, 2002. június 27-én teljesült – de csak személyemet illetőleg. A másik iratcsomót csaknem további egy évvel később, 2003. május 7-én nyilvánították megtekinthetőnek. A második ügy azért esett más elbírálás alá, mert az illetékesek előbb kénytelenek voltak kérésemet visszautasítani, mivel azok szerint, akik ennek megállapítására hivatottak, László Dezső iratcsomója ma is a törvény 6. cikkelyének hatálya alá vágó államtitok. A visszautasításra újabb kéréssel válaszoltam: ha ez így van, mutassák meg nekem az iratcsomónak csak azt a részét, amelyre nem vonatkozatható e szigorú államvédelmi előírás. A Bizottság méltányolta kérésemet. E helyt is köszönettel adózom neki a 196 lapnyi dokumentumválogatásért, amelyet a Dragoslavelor utcai palotában nemcsak megmutattak nekem, hanem készségesen le is fénymásoltak számomra.

A megkapott válogatás egy 1948-as feljelentéssel kezdődik (ha nem tévedek, 1948 előtt László Dezső nem is volt a román állambiztonság megfigyeltje), és az 1952–54-es szabadságvesztés dokumentumaival zárul. A többi – 1957-es letartóztatása, elítéltetése, azutáni börtönéveinek története – egyelőre államtitok. De az sem kevés, ami abból az ügyiratgyűjteményből megtudható!

Nehéz olvasmány!

Már csak olvasástechnikai szempontból is. Én azért kértem ki, hogy börtönjárt szülőm szenvedéstörténete felől tájékozódjam belőle, de legelsőbbben nem az döbbsentett meg, amit róla tudtam meg, hanem az iratok meglehetősen részének elképesztően gyatra fogalmazása és szakszerűtlen grafikai kivitelezése. A jelentéstevők, nyomozók, kihallgatók és különböző rangú hivatalnokok meglehetősen hányada – tisztelet a kivételeknek! – a román nyelvtan és helyesírás elemi szabályait sem ismerte, a magyar tulajdonneveket meg kivált nem tudta leírni. Fogalmazásuk bizonytalan és pontatlan, kéz- és gépirásuk egyaránt gyakorlatlanságra vall. Számos iraton nincs keltezés, vagy ha van, esetenként olyan pecsétnyomóval ütötték rá, amelyen rég megszáradt volt a tinta – ha a pecsétnyomó nem éppen a megelőző évi évszámot őrizte s nyomta újra még az új év derekán is, amire szintén találtam példát. A lapokra rápecsételt sorsszám csak hellyel-közzel azonos az iratok keltének időrendjével. Képzem, milyen nehéz volt az illetékeseknek ebben az anyagban eligazodniuk, abból bármit is kikeresniük!

A rendszer is primitív volt, amelybe az állambiztonsági ügynökök és tiszték ezeknek a dokumentumoknak az előállításával és kezelésével beilleszkedtek. Az állam biztonságát veszélyeztető tények feltárása, értelmezése és jelentése lett volna a feladatuk, ők azonban – alább kiderül – munkaidejük nagy részét banalitások állambiztonsági jelentőségű információkként való tálalásával, régi információk újra- meg újra- másolásával töltötték, és bizonyító érvelés helyett megbélyegző jelzők halmozásával iparkodtak a megfigyelt polgárt víz alá nyomni. Az írásban rögzített vallomásoktól idegen, hazug következtetések megfogalmazásától, források nélküli „idézetek” kitalálásától és felhasználásától sem riadtak vissza.

A kommunista állambiztonsági szervet, hivatalos nevén a Népbiztonság Vezérigazgatóságát (*Direcția Generală a Securității Poporului*, rövidítve a *DGSP*-t) az 1948. augusztus 30-án kelt 221. rendelet alapján hozták létre a belügyminisztérium keretében. Addigra az

elődszerv, a Sziguranca kebelében is végbement a kommunista hatalomátvétel; az új elnevezés csak szentesítette a tényt, hogy ez az állambiztonsági szolgálat már nem az, amelyik a megelőző volt. Az Alexandru Drăghici miniszternek alárendelt vezérigazgató Gheorghe Pintilie (eredeti nevén Pantjusa Bondarenko) szovjet állampolgárságú román tábornok, valóságos irányítója Alexandr Mihajlovics Szaharovszkij NKVD-tábornok, szovjet tanácsos volt. Tíz országos és tizenhárom tartományi igazgatósággal működött. Az új intézményrendszer természetesen régi szigurancásokat is foglalkoztatott („leleplezésük” és eltávolításuk még a Ceaușescu-korszakban is folytatódott), a személyzet zömét azonban akkoriban toborozták. Lakatosok, szabók, szíjgyártók, pékek, pincérek, képesítetlen munkások is szép számmal akadtak köztük, akiknek nem volt új munkakörükkel kapcsolatos tapasztalatuk. Kiválogatásuk egyetlen kritériuma a teljes odaadás megígérése volt: hogy akár életük árán is védelmezik a rendszert.¹ Hogy milyen rossz minőségű volt ez az emberanyag, az itt következő dokumentumok is döbbenetesen tanúsítják, de a rendszeren belül is tudott dolog volt; ezt egy 1999-ben közzétett dokumentum árulja el. 1950-ben maga Pintilie tábornok mondta ki a vidéki parancsnokok országos gyűlésén, hogy „Eltársak, a Szekuritáté nagy problémája: *a mi hiányosságaink!*” Tudor Dinca alezredes 1952-ben rámutatott, hogy egyes osztályvezetők a mai napig nem tudnak egy elemzést megírni, őrnagyi rangot viselő munkatársak nem ismerik a helyesírást, és rettenetes a kézírásuk. Maga Alexandru Drăghici, a miniszter panaszkolt egy kolozsvári „fejtágítás” alkalmával, hogy igen sok tisztnek alacsonyabb az intelligenciaszintje, mint saját besúgóiké, akiket dolgoztatnak.²

A kézbe kapott László Dezső-dosszié legrégebbi darabja egy jelentés (*referat*). 1948. március 9-én egy magát teljes nevével aláíró³ segédbiztos (*comisar ajutor*) tájékoztat egy meg nem nevezett főfelügyelőt (*inspector general*): a *Magyar Újság* 1941. október 6-án megjelent, 228. számában egy Széchenyinek szentelt EMKE-megemlékezésről írtak, amelyen László Dezső képviselő beszélt, és a beszámoló szerint olyanokat mondott, hogy (visszafordítom a román szöveget, amely, mint írtam, nem a beszélőé, hanem a cikk szerzőjétől való) „a nyomorúságos kisebbségi életből igazolódik (*se validează*) a magyarság”, és hogy „az idegen iga alól és a legmélyebb megaláztatásból az a nemzet tud fölemelkedni, amely hisz az igazságában és az elhivatottsá-

gában”. A jelentés ezzel a mondattal végződik: „szíveskedjék intézkedni” (*binevoiți a dispune*).

Az „intézkedés” az lehetett, hogy valakit vagy valakiket odaültettek László Dezső cikkeit olvasni s bennük további, ha lehet, ennél súlyosabban kompromittáló adalékokat keresni. Az 538/2-es besúgó (*informator*) nem dolgozik hiába, gazdagon arat. Augusztus 6-i tájékoztató följegyzésében (*Notă informativă*), amelyet 8-án ismét legépelt és lead, a megfigyeltet püspökhelyettesnek és „szenvedélyes sovíniszta magyarnak” mondja, „aki körül egy reakciós kör gyűlt össze” (*un sovunist maghiar infocat, în jurul caruia este adunat un cerc reactionar*; írógépén nem voltak román ékezetek!). „Ez az egyén”, írja, az *Ellenzék*ben antiszemita, antibolsevista és Hitler-barát cikket jelentetett meg. Mellékeli, mondja, a cikkek „fordításait”. Cikkk fordításokat ugyan nem mellékel, csak románra fordított kivonatokat a következő cikkekből (én raktam itt a címeket időrendbe): *Ezer évig éltünk hárorúban és a jövőben is kell harcolnunk. Albrecht Dezső és László Dezső beszámolója Marosvásárhelyen* (*Székely Nép*, 1941. február 2.),⁴ *Uralkodás vagy vezetés* ([megnevezetlen lap!] 1941. augusztus 3.), *Népnevelési feladatok Erdélyben* (*Ellenzék*, 1941. augusztus 12.), *A második év elején* (*Ellenzék*, 1941. szeptember 11.), *Társadalom és állam* (*Ellenzék*, 1941. szeptember [helyesen: augusztus] 19.), *1942 és 1943 fordulóján* ([megnevezetlen lap!] 1943. január 3.), *A magyar világnézetéről tartott előadást Bánffyhunyardon László Dezső országgyűlési képviselő* (*Ellenzék*, 1943. jan. 9.), *Hallottátok már?* ([megnevezetlen lap!] 1943. augusztus 29.). Az 538/2-es besúgó augusztus 6-i följegyzésének a szélén figyelemre méltó döntést olvasunk: „Személyi adatok gyűjtendő [sic!] erről a papról és aztán jelentés az Igazg.[atóságnak] ezekkel a kivonatokkal” (*Se va culege date personale [sic!] despre acest preot și apoi raporta la Dir.[ecțiune] cu aceste extrase*), 1948.VIII.9. Egy nappal később aláírásával igazolja egy *Com.[isar]*, azaz „biztos”, hogy átvette a feladatot.

1948. augusztus 16-án a Kolozs Tartományi Állambiztonsági Felügyelőség I/6-os irodájának vezetője (*Inspectoratul Regional de Siguranță Chuj. Biroul I/6, Comisar șef* N. N.) két lapnyi jelentést tesz a bukaresti Biztonsági Főigazgatóság azonos jelzetű irodájának (*Direcțiunea generală a Siguranței. Serv. 1. Bir. 6.*); jelentését a Biztonsági főfelügyelő (*Inspector General de Siguranță*) is ellenjegyzí. A

gépirat felső jobb sarkában a tintával írott, megkülönböztető „szintézis” (*sinteză*) szó olvasható. Az összefoglalás a személyi adatoknál ismételten téved: Sepsiszentgyörgy városát községként tünteti fel, székesegyháznak (*catedrală*) mondja a Farkas utcai templomot, azt állítja, hogy a megfigyelt letöltötte katonai szolgálatát, és tartalékos tábori tiszt (ami merő ráfogás), és az Erdélyi Pártot Magyar Pártnak hívja. A rendelkezésére álló adatok közül a következőket hozza föl László Dezsőt terhelő tényekként (bár nem vagyok ügyvédje, néhány megjegyzést fűzök minden tételhez):

(1) Az *Ellenzék* 1941. augusztus 12-i számában, *Népnevelés kérdései* cím alatt magyarkodott, sőt zsidóelleneskedett – így a jelentés. A cikk mondanivalója valójában ez: nem elég az állam biztosította közoktatás, olyan népnevelésre van szükség, amelyben mindenki felelősen részt vesz, így az egyházak is. A kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár példányában a feljelentő megjelölte a szövegrészt, amelyet kifogásolt és románra fordított vagy fordíttatott. László Dezső itt történelmi tények tekinti a zsidók kiszorulását az ipari és a kereskedelmi életből, ám erről egyáltalán nem az „úgy kell nekik!” vagy valami ennél is rosszabb jut eszébe, hanem csak az, hogy „kellő értékű, intelligenciájú és nagyszámú, szakképzett, magyar népből sarjadt iparos és kereskedő”-re van szükség, mert ha ez a réteg nem áll elő, „majd más, nálunknál ügyesebb fajták fogják saját hazánkban ezeket az életlehetőségeket kizárólag a mi ügytelenségünk miatt előlünk elragadni”. Csak természetes, hogy itt a németekre és az ő akkori, észak-erdélyi kereskedelmi-ipari előretörésükre kellett gondolnia. Ezt értelmezte a besúgó – teljesen alaptalanul! – zsidóellenességnek.

(2) Egy meg nem nevezett lap 1941. augusztus 3-i számában, *Uralom vagy vezetés* cím alatt László Dezső állítólag azt írta, hogy „Ma Németország vezetésével az egész földrész harcban áll a judeobolsevista világellenséggel”. A besúgó több címmel és idézettel egyetemben úgy illesztette be ezt az inkriminációt az *Ellenzék*-idézetek közé, mint ha oda tartoznék (lásd néhány bekezdéssel fölnebb; a „szintézis” nem is nevez meg más lapot, ahol a megfigyelt „ellenséges” cikkeket közölt volna!), ám az *Ellenzék*ben ilyesmi sem a megadott keltezésű számban, sem másutt nem lelhető fel. Az „idézet” címetől és dátumostól: durva hamisítvány! Ezen a nyomvonalon továbbhaladva kiderül, hogy mindazok az „idézetek”, amelyek a besúgó, majd a jelentéstevő számdéka szerint László Dezső Németország-barátságát, sőt Führer-

hűségét kellett hogy igazolják (lásd a megelőző bekezdés bővebb címlistáját), egytől egyig „megnevezetlen lapból” származnak, vagyis hamisítványok, rágalmak. A rendszer pübékjei írták őket azért, hogy László Dezsőt németbarát, fasiszta politikusnak tudják beállítani.

(3) A besúgó állítása szerint László Dezső 1943. január 3-án egy ugyancsak megnevezetlen lapban állítólag azt hirdette, hogy „Sosem tűnik el a Führerünkbe vetett bizalmunk és a győzelembe vetett hitünk”. Ennél sértőbb hazugságot nehéz lett volna róla kiötlölni!

(4) Képviselőként 1943. január 9-én *A magyar világnézet* címmel előadást tartott Bánffyhunyon, amelynek során állítólag felekezetek fölötti összefogásra szólított fel, és azt mondta: ma három társadalmi felfogás van, amennyiben az angolszászok képviselte szabadelvű, demokrata-plutokrata gondolkodás és a bolsevik felfogás között van egy harmadik, magyar társadalomfelfogás is, amely a családban látja a társadalom alapját. Ez helyel-közzel így is áll az *Ellenzék* megadott számában.⁵ A jelentéstevő kiemelte az „A felekezeti harcot tegyük félre azon időre, amikor már elintéztük a bolsevizmus elleni harcot” mondatot, de azt elmulasztotta észrevenni és kiemelni, hogy az angolszász és a szovjet világban uralkodó szemlélet között egy harmadik, magyart hirdető László Dezső az akkoriban uralkodó német társadalomfelfogást meg sem említette előadásában, mint a magyarság számára esetleg szintén szóba jöhető modellt vagy alternatívát! Egyébként megjegyzem: 1954. január 25-én kelt *Nyilatkozatában* László Dezső szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy az itt idézett beszámoló szerzője azon a rendezvényen nem volt jelen, s hogy ő a maga részéről tagadja az írás dokumentumértékét.

Ennyit a múlttól. Ami az 1948-as jelent illeti, a szintézis írója szerint László Dezső tagja ugyan a Magyar Népi Szövetségnek, és színleg demokrata, de valójában egy sovén magyar, ha érzelmeit csak szűk körben fejezi is ki. Vásárhelyi János püspök bizalmasa.⁶

A jelentéstevő nem vallotta be, hogy tájékoztatója, az 538/2-es besúgó László Dezső négyéves képviselői és közírói tevékenységének dokumentumaiból szónyi románellenességet sem tudott kimutatni – azonkívül, hogy magyar egyházi iskolák felállítását szorgalmazta (amit a sunyi 538/2 akként állít be; lásd alább) –, azt sem tartotta szükségesnek megemlíteni, hogy honnan értesült a „szűk körben” elhangzott sovén nyilatkozatokról. Azt meg éppen hogy nem jelenthette, mert a szorgalmas 538/2 természetesen elhallgatta előle, hogy László Dezső egyik

inkriminált cikknek egy másik helyén mire figyelmezteti magyar olvasóit a románokkal kapcsolatban. Idézem: „Nem szabad elfelednünk, hogy [Észak-]Erdélyben majdnem annyi román él, mint magyar. A magyar állam a szentistváni gondolat alapján a román állampolgárnak is megadja mindazt, amit benne a magyar nemzet fiai élveznek. A magyar alkotmány és joggyakorlat nem ismer másodrendű állampolgárokat.” Sőt ennél is tovább megy, és példaként állítja a magyarok elé a románokat, akik a múltban, míg a magyarok megelégedtek az „állami magyar élet” jótéteményeivel és dicsőségével, maguk „jól szervezett, zárt, román társadalmi, gazdasági és kulturális életet éltek [az idéző kiemelései]”. Más szóval: egy társadalmilag és gazdaságilag rosszul vagy egyáltalán nem szervezett erdélyi magyarság egy társadalmilag és gazdaságilag jól szervezett románság mellett vagy között élt a magyar államban. (*Társadalom és állam*. Ellenzék, LXII 189. sz. 1941. augusztus 19.). Ha csak kicsit is megérintette volna László Dezsőt a fasiszmus eszmerendszere, ha gondolta volna is, akkor sem mondta volna ezt így ki, hacsak nem azért, hogy a gondolatmenetet oda vezesse tovább, hogy „nosza, magyarok, itt az idő, szorítsuk ki a románokat pozícióikból!”, vagy valami hasonlóhoz. Ilyesmik helyett azonban, éppen ellenkezőleg, a románok alkotmány biztosította egyenrangúságára figyelmeztette az *Ellenzék* olvasóit!

Ki kell még térnem az egyik terhelően kiemelt szövegrészre, amely az *Ellenzék*ben így áll: „A román nacionalizmus a román egyházakba vonult vissza. Ezzel a nacionalizmussal szemben nemzetiségi vidéken csakis az egyházi iskola többletével rendelkező magyar egyház veheti fel a versenyt” (uo.). Nyilvánvaló, hogy a besúgó nehezményezte szövegrészben szó sincs a román egyházak és iskolák adminisztratív eszközökkel, netán erőszakkal való visszaszorításáról mint igényről vagy akárcsak mint óhajról, gondolatról is! A kontextusból kiderül, hogy László Dezső csak azt írja és amellet érvel, hogy a román iskolákkal folyó versengésben a magyar egyházi iskolák esélyesebbek, mint az államiak.

Összefoglalom: a politikusi múltját vádoló négy szövegrész közül egy teljességgel ártalmatlan, egy korabeli, de névtelen félretájékoztatás, amelyet a gyanúsított utóbb cáfolt, kettőről pedig kiderült, hogy hamisítványok. E négy, fordításban megkapott idézet hitelét a rendelkezésemre álló dokumentumok szerint soha egyetlen fölöttes fórum nem ellenőrizte, nem vonta kétségbe!

A központ azonnal válaszol: nevezettet helyezték ellenőrzés alá (*sub supraveghere*). A válaszlevélen nincs keltezés, csak egy augusztus 31-i iktatópecsét és két szeptember eleji széljegyzet. Az elsőt nem értem, a második szövege világos: „a megfigyelő csoport a jelzettet megfigyelés alá veszi” (*echipa de filaj va lua sub filaj pe cel semnalat*). A lap felső sarkában megjelenik egy ceruzával odajegyzett szám: 4424. Nem tudni, mikor írták oda. Nemsokára kiderül, hogy mi ez: László Dezső állambiztonsági aktacsomójának a száma.

JEGYZETEK

1. Cezar Zugravu: *Cum și din cine s-a format Securitatea*. In: Romulus Rusan (ed.): *Anii 1949–1953: mecanisme terorii. Comunicări prezentate la al VII-lea Simpozion al Memorialului de la Sighetu Marmației (2–4 iulie 1999)*. Fundația Academică Civică, Buc., 1999, 240–242.
2. Marius Oprea: *Fapte și moravuri la securiștii anilor '50*. In: I.m. 263.
3. Közleményemben egyetlen besúgót, ügynököt, jelentéstevőt, biztonsági tisztet sem fogok nevén nevezni. Leghalványabb látszatát is kerülni kívánom annak, hogy érdekel polgári kilétük, s hogy ha még élének, haragudnék rájuk. Szavamra: csakis az elnyomó rendszer működése érdekel, amelyet ezek az emberek így vagy úgy kiszolgáltak.
4. A hivatkozott lapszám (a Székely Nép minden 1941. januári és februári számával egyetemben) mind a kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, mind a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményéből hiányzik, így nem kommentálhatom. Mindenesetre: nem egy László Dezső-írásról van itt szó, hanem egy közszereplésének szentelt tájékoztatásról, amely mint olyan nem tekinthető terhelő bizonyítéknak. Mivel László Dezső a negyvenes évek első felében olykor a Székely Népbe is írt, a főnnebb meg nem nevezett forrásokból „idézett” cikkeket ebben a lapban is kerestük (a két megnevezett hónap kivételével kimerítően), természetesen sikertelenül. Sok értékes segítségért meleg köszönetet mondok Antal Ildikónak.
5. (Aláírás nélkül): *A magyar világnézetéről tartott előadást Bánffyhungyadon László Dezső országgyűlési képviselő*. *Ellenzék*, LXIV. 6. sz. 1943. január 9.
6. Számos jelentés vége felé már-már kötelességszerűen minősítik László Dezsőnek a püspökhöz fűződő viszonyát. Nem ismerem eléggé sem Vásárhelyi János életrajzát, sem kettejük szolgálati és személyi kapcsolatának a történetét, hogy ezeket a megjegyzéseket mérlegelni tudnám. Amíg László Dezső éveken át a püspök elnökölte Lelkeszi Értekezlet ügyvezető titkára volt, majd generális direktorsága alatt sokat kellett együttműködniük – száz meg száz egyházkerületi szintű ügyirat ment ki kettejük aláírásával! –, bőven volt alkalmuk egymást kiismerni. Kapcsolattörténetük pozitív eseménye, hogy 1947-ben közös prédikációkötetet adtak ki. Munkámban értékelő és értelmező megjegyzések nélkül idézem a bemutatott ügyiratokból a viszonyukra vonatkozó följegyzéseket.

Tófalvi Zoltán A Páskándi Géza-dosszié

A kolozsvári *Helikon* 2006. 18. és a Transindex internetes portál 2006. október 3-i számában látott napvilágot Stefano Bottoni történész, Nagy Mária, a költő élettársa és Szilágyi Kálmán, a költő testvérének közös nyilatkozata, amely tételesen is megfogalmazza:

„Szilágyi Domokos »Balogh Ferenc« fedőnéven működött együtt az állambiztonsági szervekkel. Az utóbbi hónapokban hivatalosan megkerestük az illetékes szerveket (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárát – CNSAS) a dekonspirálás érdekében, de a levéltár szerint a polgári titkosszolgálat (SRI) részéről még nem történt meg »Balogh Ferenc« hálózati dossziéjának átadása.

Ennek ellenére a fennmaradt iratok egyértelműen, minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy »Balogh Ferenc« azonos Szilágyi Domokossal: a rendelkezésre álló dokumentációban a Maros-Magyar Autonóm Tartomány belügyi szerveinél szolgáló Ștefan Blaga alezredes fedi fel az együttműködő személyazonosságát egy 1964-es jelentésben, fedőneve mellett polgári nevét is említve.

»Balogh Ferenc« tevékenysége 1958 és 1965 között, két jól elkülöníthető szakaszban dokumentálható. 1958-ban »Balogh Ferenc« 13 írásos, ebből két kéziratos jelentést adott a Kolozs tartományi, illetve 1965-ben a bukaresti állambiztonsági szerveknek. »Balogh Ferenc« együttműködése három megfigyelési dosszié alapján rekonstruálható:

- 1) Lakó Elemér és Varró János megfigyelése (Fond informativ, 3010. sz. dosszié)
- 2) Péterffy Irén megfigyelése (Fond informativ, 3005. sz. dosszié)
- 3) Páskándi Géza megfigyelése (Fond informativ, 2534. sz. dosszié)

A nyilatkozat megjelenése után különböző olvasatok – Balázs Imre József és Visky András az SZ. D.-ügyről; gyorsankét (Láng Zsolt, Selyem Zsuzsa, András Emese az SZ. D.-ügyről); újraolvasó próba: néhány Szilágyi Domokos-szöveg; ad-hoc linkgyűjtemény Szilágyi Domokosról; Láng Zsolt: *Hol a vécé?* című írása – láttak

A tanulmány teljes szövege a *Korunk* 2007. 9. számában olvasható. (Szerk.)

napvilágot, dokumentumfilmeket – B. Nagy Veronika, illetve a Videopontes alkotásait – sugárzott az elektronikus média. A *Helikon* irodalmi folyóirat 2007. július 10-i honlapján olvashatók Szilágyi Domokos ügynöki jelentései, a tartótisztek elemzései, az őket irányító felettesek további utasításai, a „szigorúan titkos” intézkedési tervek és határozatok.

2002-ben a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárában (a magyar betűkkel írott „Szekuritáté” megnevezést tartom elfogadhatóbbnak, mert 1948. augusztus 30-i megalakulásától kezdve ez a változat vált hírhedtté a romániai magyarság körében) legjobb tudomásom szerint én bukkantam legelőször a „Balogh Fr” fedőnévű (a „keresztnévből” mindig csak az „Fr.” rövidítést használták!) jelentésekre Páskándi Géza megfigyelési és követési dossziéjában. Akkor készítettem a dosszié három kötetének legfontosabb dokumentumairól, illetve Dávid Gyula és Páskándi Géza, a Várhegyi István- és Varró János-csoport peréről, valamint Páll Lajos megfigyelési és követési dossziéjáról a fénymásolatokat. Az akkor készült naplójegyzeteimet is őrzöm. Azóta magyar nyelvre lefordítottam az említett dokumentumok igen jelentős részét, illetve ez év augusztus elején a marosvásárhelyi Mentor Könyvkiadó gondozásában közzétettem az erdélyi „hazaárulási perek” sorozatának első kötetét, a Szoboszlai-csoport perének 780 oldalas történetét, jegyzetapparátussal ellátva. Készen van a Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész nevével jelzett per hasonló terjedelmű kötet, előkészületben a dr. Dobai István kolozsvári nemzetközi jogász, illetve Fodor Pál vasútépítő mérnök nevéhez kapcsolódó, a román–magyar lakosságcsereire vonatkozó elméleti felvetések és az erdélyi kérdés teljes spektrumát bemutató kötet. A sorozat negyedik kötete a mélyinterjúkat tartalmazza, amelyekben – úgy mond – „összeszinkráztatom” az egykori kihallgatási jegyzőkönyveket a véges memória által megőrzött emlékekkel.

Nem akarok senkit tetemre hívni, a dokumentumok, illetve azok magyar fordítása, a lábjegyzetek önmagukért beszélnek. A kutatást hatványozottan és megsokszorozott erővel kell folytatni, hiszen néha teljesen véletlenül egészen más dossziékból kerülnek elő dokumentumok. Így került elő a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárából például az Ágoston Vilmos és e sorok íróinak „rendszerellenes tevékenységével” kapcsolatos, az 1982. októ-

ber 30-i, nálam tartott házkutatás után két évvel, 1984-ben összeállított dokumentum is – köszönet érte Novák Zoltán fiatal történésznek! –, amelyet Bațaga Maros megyei szekus ezredes jegyzett. Mindezzel nem a magam személye felé szeretném terelni a figyelmet, hanem jelezni: minden vitatott kérdésben csak azok a dokumentumok tekinthetők hiteleseknek, amelyeket egyrészt a CNSAS, illetve az Országos Levéltár valamelyik fiókja bocsátott ki.

A megfigyelési és követési dossziékból egyértelműen lesűrízhető: a Szekuritáté – bár az ügynökök munkájára alapozott – gondoskodott arról, hogy a különböző fedőnéven jelentgetők egyáltalán ne érezzék magukat biztonságban; a tartótisztek kézzel vagy géppel írott összegzései mellett saját kezűleg írt jelentéseket is kértek! Sok esetben – ha ismerős a kézírás – név szerint lehet azonosítani a jelentéseket író ügynököket! Sajátos „bája” ezeknek a megfigyelési dossziéknak a román nyelv finom árnyalataiban rejlő lehetőségek maximális kihasználása. A megfigyelésre, majd követésre kiszemelt személyt az „obiectivul” főnévvel jelölték, amelynek talán a legjobb magyar megfelelője a „célpont”. Amíg csak kiszemelt volt az áldozat, addig a Szekuritáté fogalomtárában a „lucrat la dosar”, „lucrat în legătură cu...”, amikor már biztosan megfigyelték, a „lucrat în acțiune” bikkfanyelvű fogalmi „bűvkör” illette meg. Az ügynököt, a besúgót a „forrás” – „sursa” névvel aposztrofálták. Mindezt előljáróban fontosnak tartottam közölni, hiszen ez a hiteles dokumentumok megértésének egyik előfeltétele.

A tanulmány nem akar sem a magánélet, sem a költői, írói vajúdas rejtelseiben vájkálni! Egy önálló kötet fejezeteként – hiteles levéltári dokumentumok alapján – annak, az akkor élők számára döbbenetes korszaknak egy szegmensét próbálja bemutatni. Külön hangsúlyt fektetve a tartótisztek, a megbízók nevének, „tevékenységének” bemutatására.

Dávid Gyula és Páskándi Géza pere

A Szekuritáté koreográfiájában eredetileg Dávid Gyula, Páskándi Géza és Bartis Ferenc-per szerepelt. Bartis Ferenc azonban megbetegedett, befektették az ideggyógyászatra, így az ő ügyét a Varró János és Lakó Elemér nevével jelzett perhez csapták, abban a perben ítélték el. A *Korunk* felkérésére készült tanulmány nem a Kossuth-díjas íróról,

életművéről, verseiről, drámáiról, regényeiről szól, hanem Páskándi Géza emberarcát próbálom bemutatni – bármilyen hihetetlenül hangzik – az általam feltárt, áttanulmányozott, magyar nyelvre fordított dokumentumok alapján. Amíg élek, vádoló magam: miért nem voltam erőszakosabb, hogy életében elkészítsem a mélyinterjút. Telefonon beszéltünk erről, de sokrétű írói elfoglaltsága miatt a beszélgetést egy távolabbi időpontra toltuk. Bár – talán – ennek így kellett történnie! Amíg élt, nem voltak a birtokomban a mostani információk, így a kérdések sem lehettek volna olyan megalapozottak.

A tanulmányban két olyan dokumentumot közlünk, amelyek eddig nyomtatásban, kéziratban nem jelentek meg! Egyértelműen bizonyítják: Páskándi Géza mennyire világosan látta az akkori erdélyi magyar – és egyben a romániai! – felsőoktatás minden rákfenéjét, a megoldási lehetőségeket. A későbbi abszurd drámák szerzőjére vall, ahogyan megindokolja a marxizmusnak és politikai gazdaságtannak, az orosz nyelvnek a kötelező tantárgyak sorából való kivételét, a szabad óralátogatás, az egyetemes filozófiatörténet, művészettörténet bevezetésének, a diákok tudományos pályára való felkészítésének szükségességét. Úgy érzem, az *Egy egyetemi hallgató feljegyzéseiből* címet viselő, mindössze tizenegy oldalas kézzel írt dokumentum a korszak – természetesen a létező szocializmus kerekei között elképzelt – egyik igen fontos értelmiségi reformkísérlete. Furcsa paradoxon: 1995. évi, nyomtatásban is megjelent curriculum vitae-részletében meg sem említi ezt a kivételesen fontos kéziratot!

A per története dióhéjban

Dávid Gyulát 1957. március 12-ről 13-ra virradó éjszaka, Pata utcai lakásában tartóztatták le. Páskándi Gézát 1957. március 19-én. Minderre 1995. évi curriculum vitae-jében így emlékezett vissza:

„Szóval, 1957. március 19-én, több hónapi »nyomon követés« után egy kolozsvári cukrászdából vittek el, amelynek a diákok attól kezdve a »Botrányos« nevet adták. (A legenda vize ekkor kezdett jéggel bőrdzeni, vékonykán még, de egyre vastagodva.) A letartóztatásom tanúi: diáktársnőim. A cukrászdából tehát lányok közül emeltek ki. [...]

Nem volt ugyan vasálarcom, ám helyette pofonok borították a képemet. Hátamba, bordámba ütések, bokámba rúgás. Sokszor nem is én voltam a düh címzettje, hanem *mi* általánban. Csak tán épp A Valószínűség Játékos Szelleme engem szemelt ki erre. Lehetett volna más is. Aztán az első igazán nagy, nekem »adresszált« *dunai verés*. Sosem szerettem róla beszélni (legendaoszlatólag?). Gyermekekoromban is szégyelltem, ha megvertek. Tudtam, apám nem olyan, aki ebben nekem igazat adjon. Azt kérdezné: miért nem adta vissza? Inkább hallgattam hát. De akkor már arról is, ha én verem meg valakit. Kaptam és adtam, váltakozó szerencsével.

Itt azonban ketrechen és ketrec körül folyt a vadászat. A vadász a ketrecen túlról »lódózott« az állatok (a rab emberek) közé... Celálába rohanó verőlegények meg a többi. Akit s ahol értek. Céljuk a teljes, általános megfélemlítés. Hogy még a szabadság színét, ízét is feledtesse a vér íze és színe... És minden lázadás frissítő illatát.”¹

Dávid Gyula és Páskándi Géza perében két ítélet született: 1957. május 28-án és 1957. június 13-án. A terjedelmi korlátok lehetetlenné teszik a védelem által kért tanúk – Márton Gyula, Szigeti József, Fogarassi József (ő volt a Bolyai Tudományegyetem pártbizottságának titkára, aki a tartományi pártbizottsághoz – közvetve tehát a Szekuritáéhoz – eljuttatta a Várhegyi István által összeállított *Határozati javaslatot*, amelyet *Programtervezet* néven tárgyal minden, a Bolyai Egyetemmel foglalkozó kötet, holott az eredeti címe az általam közölt hiteles változat!), Kacsó Sándor – vallomásának közlését. Csupán jelezni kívánom, hogy a védelem kérte Balogh Edgár kihallgatását is, ő azonban egy levelet küldött a Kolozsvári Katonai Törvényszéknek címezve, amelyben megvédi, dicséri Dávid Gyulát, közben arra hivatkozik, hogy halaszthatatlanul a Szovjetunióba kell utaznia. Az olvasó már sejtheti: el sem olvasták a levelet!

Dávid Gyulát és Páskándi Gézát a büntető törvénykönyv 327. szakaszának III. bekezdése alapján „nyilvános izgatással” vádolták. A katonai ügyész szóbeli közlésében foglalta össze a vádindítványt:

„A vádlottaknak tulajdonított tények rendkívül súlyosak, kapcsolatban vannak a Magyarországon és Egyiptomban stb. történt eseményekkel, valamint az »Amerika Hangja« és a »Szabad Európa« rádiók által indított, a népek közötti uszítást célzó imperalista propagandával: magát a magyarországi ellenforradalmat is

közvetlenül az amerikai imperialisták irányították, a vádlottak pedig a nyugati imperialistákkal rokonszenveztek.

Tevékenységükkel a vádlottak nyíltan az ellenség oldalára álltak, miután a magyarországi ellenforradalom a népi demokratikus rendszer megdöntését és a régi tőkés rendszerrel való felváltását célozta, míg tevékenységi programjában az állami szervek szétverését, a Munkáspárt megsemmisítését tűzte ki célul, a volt horthysta vezetők kiűzésével együtt külföldre emigrált ellenséges elemek segítségével, akik ezúttal a magyarországi zendülés közvetlen felbújtóivá váltak.

A vádlottak, akik arra kényszerültek, hogy helyesen elemezzék a magyarországi eseményeket, a dolgozó nép ellenségeivé váltak, tudatosan álltak át a nyugati imperialisták táborába.

[...] Páskándi Géza vádlottat illetően a katonai ügyész rámutatott, hogy a vádlott az imperializmus szolgalelkű ügynökévé vált, népi demokratikus államunk biztonságára nézve veszélyes elem lett.

A Diákszövetség vezetőségi tagjaként ismertették vele a Várhegyi István elítélt által készített Határozati javaslatot, amelyet teljes egészében elfogadott, sőt kiegészítéseket tett, annak ellenére, hogy a tervezet tartalma részrehajló és nacionalista szellemű volt.²

Miután ezt a Határozati javaslatot az egyetemi hallgatókkal ismertetni kellett, Páskándi Géza vádlott egy kiegészítő javaslatot készített, amelyet átadott Várhegyinek, s arra kérte, csatolja a tervezethez. Az indítvány a következőt tartalmazta: »Ezt a határozati javaslatot a szabadság nevében kell megvalósítani, mert az egész diákság óhaját fejezi ki, nem egyszerű, hanem radikális egyetemi reformot kívánnak.«

Javaslatában a vádlott azt kérte, hogy egyetemi újságot létesítsenek, hozzanak létre alapot a kapitalista országokba való utazáshoz, és más uszító jellegű kérdéseket fogalmazott meg.

1956. októberében a vádlott »Egy egyetemi hallgató feljegyzéseiből« címmel dolgozatot készített, amelyet a sajtóban kívánt közzélni, és ezen a dolgozaton keresztül demagóg frázisok mögé bújva a vádlott arra akarta a diákokat uszítani, hogy vegyék ki az orosz nyelvet, a marxizmust és a politikai gazdaságtant a kötelező tantervből, és más, ellenséges és reakciós jellegű követeléseket fogalmazott meg.

1956. október 24-én a vádlottnak beszédet kellett volna tartania a diákok előtt annak érdekében, hogy elfogadják a Várhegyi által elkészített Határozati javaslatot, valamint a tervezethez csatolt kiegészítő indítványt, de ez a terv kútba esett, mert a vádlott elkésett a gyűlésről.

Következésképpen a katonai ügyész azt állította, hogy mindkét vádlott a jelenlegi népi demokratikus rendszer ellenséges elemei, nacionalista és sovinszta érzelműek, tevékenységükkel arra törekedtek, hogy veszélybe sodorják a fennálló demokratikus államrendet, ezek a cselekedetek a Btk. 327. szakaszának III. bekezdése előírásaiba ütköznek, s kérte a vádlottak szigorú megbüntetését, hogy az egyben komoly figyelmeztetés is legyen mindazok számára, akik hasonló tetteket próbálnak a jövőben elkövetni.³

Páskándi Géza ellen az elfogatási parancsot Oprea Ioan főhadnagy 1957. március 19-én állította ki, a tanulmány mellékleteként közölt kéziratok elkobozását már március 18-án elrendelte Pop Virgil hadnagy, a kinevezett vallatótiszt. Az elfogatási parancsban már megfogalmazták a későbbi vádak: »Páskándi Gézát, aki 1933. május 18-án született Szatmárhegy községben, Géza és Erzsébet fia, magyar nemzetiségű román állampolgár, volt egyetemi hallgató, utolsó lakhelye Kolozsvár, Hídelvei utca, 23–25, azzal gyanúsítják, hogy 1956. november elején, miközben Magyarországon az ellenforradalom zajlott, az RNK kormányzási formája ellen ellenforradalmi jellegű izgatási akciókat kezdeményezett, elfogadta a Várhegyi István által összeállított úgynevezett határozati javaslatot, amelyet a maga során más ellenséges és antidemokratikus követelésekkel egészített ki, ez olyan cselekedet, amely az RNK büntető törvénykönyve 327. szakaszának III. bekezdésébe foglaltakba ütközik, és ennek alapján büntetik. Figyelembe véve, hogy nevezett a büntető perrendtartás 200. szakasza 9. pontja által előírt helyzetben található, fogva tartása állambiztonsági érdek, a törvény cselekedetét egy évnél nagyobb börtönbüntetéssel sújtja,

ELRENDELJÜK

nevezett Páskándi Géza 24 órára szóló fogva tartását a Belügyminisztérium fogdájában, 1957. március 19-én két órától március 20. két óráig.⁴

A házkutatás során jegyzőkönyv készült, amelyben a fürdőnadrágtól kezdve a zsebkendőig, könyvekig mindent feltüntettek. Külön jegyzőkönyv készült a testi motozás során megtalált kéziratokról. Jelen volt Hilf Irma, Páskándi szállásadója, Mező Piroska és Ekkárt Judit tanú. Az elkobzott javakról felvett jegyzőkönyv egy példányát átadták Hilf Irmának.

Bár már 1957. március 19-én letartóztatták, Páskándi Géza ellen az előzetes letartóztatási parancsot 1957. március 25-én állították ki. A politikai foglyok esetében a vizsgálati fogságban eltöltött idő csak attól a naptól számított, amikor az előzetes letartóztatási parancsot kiállították. (A túlélők közül többen panaszkodtak, hogy a kárpótlásnál ezeket a napokat nem vették figyelembe.)

Páskándi Géza első kihallgatására 1957. március 21-én 7 óra 30 perctől 12 óra 5 percig került sor. A szokásos személyi adatok után Pop Virgil hadnagy azonnal támadásba lendült, Páskándi Géza hallgatói státusát firtatta:

„Kérdés: Jelen pillanatban milyen az ön iskolai helyzete?”⁵

Válasz: 1957. február elején a Bolyai Tudományegyetem Történelem és Nyelvtudományi Karának dékánja, Bodor András közölte velem: mivel az első félévi vizsgaszesszióban, vagyis 1957 januárjában, a kötelező vizsgáimat nem tettem le, ismétlőnek nyilvánítottak. Attól az időponttól kezdve nem jártam az előadásokra.

Kérdés: Bemutatjuk önnek a *Hozzászólás a kari D. Sz. határozati javaslatához* című dokumentumot. Milyen magyarázatot tud mondani ezzel kapcsolatban?⁶

Válasz: Beismerem, hogy a vizsgálat során a nekem bemutatott dokumentum az enyém. A megszerkesztésére a következő körülmények között került sor. 1956. november 13-án, amikor az Utunk szerkesztőségében – amelynek munkatársa vagyok – hozzám jött nevezett Várhegyi István, a Történelem és Nyelvtudományi Kar harmadéves hallgatója és az Utunk folyóirat korrektora.

Várhegyi István ebből az alkalomból ideadta nekem, hogy olvassam el a kari diákszövetség határozati javaslatát, mondván: olvassam el és mondjak véleményt az előírányzott és a javaslatban szereplő diákkövetelésekkel kapcsolatban.

Eloolvastam a Várhegyi István által ideadott Határozati javaslatot, és mivel egyetértettem az abban előírányzott követelések több-

ségével, megszerkesztettem, majd legépeltem az írógépen a nekem bemutatott dokumentumot, odaadtam Várhegyi Istvánnak, hogy azon a gyűlésen, ahol megvitatják, csatolja a javaslatához, a vita során olvassák fel ezt a dokumentumot, hogy magam is kifejtsem a véleményemet.

Miután a jelen kihallgatási jegyzőkönyvet szóról szóra elolvastam, és meggyőződtem, hogy az teljes mértékben megfelel az általam nyilatkozottaknak, fenntartom és aláírom:

A gyanúsított:

Páskándi Géza s.k.

A kihallgató állambiztonsági tiszt:

Pop Virgil hadnagy s.k.

Pecsét”⁷

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV

Páskándi Géza gyanúsított⁸ 1933. május 18-án született Szatmárhegy községben, Szatmárnémeti rajon, Géza és Erzsébet fia, foglalkozása volt egyetemi hallgató, utolsó lakhelye Kolozsvár, Hídelvei utca, 23–25. szám.

1957. március 25.

Kolozsvár

A kihallgatás 9.00 órakor kezdődött és 13 óra 30 perckor ért véget.

Kérdés: A folyó év március 21-i kihallgatás folytatásaként részletesen mondja el: milyen módon szerzett tudomást a Várhegyi István által szerkesztett Határozati javaslatról?

Válasz: 1956. március 13-án délután az Utunk folyóirat szerkesztőségében voltam, ahol az írógépen különböző, általam írt verseket gépeltem. 15 és 16 óra 30 perc körül belépett a szerkesztőségbe, illetve abba a szobába, ahol voltam, nevezett Várhegyi István, a Bolyai Tudományegyetem Történelem és Nyelvtudományi karának harmadéves hallgatója.

Várhegyi István az egyetemi hallgatói státus mellett az Utunk folyóirat korrektora is volt. Várhegyi István látva, hogy ott vagyok a szobában, nagyon megörvendett, és később azt mondta: várjak egy picit, ide akar adni valamit, amit olvassak el, majd mondjak véleményt a dolgozatról.

Várhegyi István ezzel kiment abból a szobából, ahol én voltam, néhány perc múlva visszatért, a kezében volt egy táská. Abból kivett egy legépelt dolgozatot, amelyet elolvasásra átadott nekem, ahogyan előzetesen megegyeztünk.

Várhegyi István ekkor azt mondta nekem: az átadott dolgozat egy határozati javaslat, amely magában foglalja a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Történelem és Nyelvtudományi Kara diákjainak bizonyos követeléseit, és a Határozati javaslatot ugyanazon nap délutánján a kari gyűlésen be fogják mutatni.

Még arra kért: miután elolvastam, mondjam el a véleményemet a tartalmával kapcsolatosan. Ezzel Várhegyi István a dolgozatot nálam hagyta, átment az egyik szomszéd szobába, ahol a korrektori munkáját végezte. A Határozati javaslatot kb. 45 percig hagyta nálam, ez idő alatt én elolvastam, majd a tartalmával kapcsolatosan írásban, két oldalban és néhány sorban megfogalmaztam a magam véleményét a szerkesztésről és egyes diákok követeléséről, majd az írógépen legépelttem.

A Határozati javaslatához általam leírt kiegészítést azzal a céllal készítettem, hogy azt a Történelem és Nyelvtudományi Kar diákjainak soron következő gyűlésén felolvassák mint részemről érkező javaslatot.

A 45 perc letelte után – ameddig a Határozati javaslat nálam volt – belépett a szobába Várhegyi István, aki a véleményemről kérdezett. Azt feleltem: a véleményemet írásban fogalmaztam meg, és átadtam neki három gépelt oldalt, amelyeket Várhegyi István a Határozati javaslatához csatolt, majd mindkettőt berakta a táskájába.

Kérdés: Milyen jellegű volt a Várhegyi István által bemutatott Határozati javaslat?

Válasz: A Várhegyi István által bemutatott dolgozat tervezet jellegű volt, véleményem szerint ez kiderül a címéből is, a Történelem és Nyelvtudományi Kar diákszövetsége ennek alapján fejtette volna ki a tevékenységét.

Ugyanakkor a dolgozatnak az általa megfogalmazott követelések és az egyes pontok révén antimarxista, polgári jellege volt, amelyek a népi demokratikus rendszer felsőfokú oktatásában 1948 után lezajlott forradalmi reformok ellen irányultak.⁹

A javaslatban megfogalmazott pontok egy részének ugyanakkor anarchista és pártellenes jellege volt, azt a célt szolgálta, hogy az

egyetemista ifjúságot kivonja az IMSZ és a Román Munkáspárt vezetése és befolyása alól.

Kérdés: Bemutatjuk önnek a 14 lapból álló, Határozati javaslat című dokumentumot. Ismeri?

Válasz: Felismerem a nekem bemutatott dokumentumot, a másolata annak, amelyet Várhegyi István 1956. november 13-án átadott, ezzel kapcsolatosan fogalmaztam meg az általam leírt véleményemet, amelyet a jelen Határozati javaslatához csatolt.¹⁰

Miután a jelen kihallgatási jegyzőkönyvet szóról szóra elolvastam, és meggyőződtem, hogy az teljes mértékben megfelel az általam nyilatkozottaknak, fenntartom és aláírom:

Az előzetes letartóztatásban lévő:

Páskándi Géza s.k.

A kihallgató állambiztonsági tiszt:

Pop Virgil hadnagy s.k.

Pecset.”¹¹

KIALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV

Páskándi Géza gyanúsított 1933. május 18-án született Szatmárhegy községben, Szatmárnémeti rajonban, Géza és Erzsébet fia, foglalkozása volt egyetemista, utolsó lakhelye Kolozsvár, Hídelvei utca, 23-25. szám.

1957. március 26.

Kolozsvár

A kihallgatás 8.00 órakor kezdődött és 14 óra 10 perckor ért véget.

Kérdés: Mióta ismeri Várhegyi Istvánt?

Válasz: Nevezett Várhegyi Istvánt 1955 ősztől ismerem. Bár, mindketten egyetemisták voltunk a Történelem és Nyelvtudományi Kar harmadévn, az Egyetemen nem ismertük egymást, mivel ő történész-, én pedig bölcsészhallgató voltam, ráadásul nem jártam rendszeresen az előadásokra.¹²

Ezeknek a körülményeknek, valamint annak köszönhetően, hogy mindketten az Utunk folyóirat szerkesztőségében dolgoztunk, ott ismertem meg őt. Így többször, amikor a folyóiratban írásaim jelentek meg, odamentem hozzá, a korrektorhoz, és elkértem az irodalmi oldalt, hogy magam végezzem el a verseim vagy jegyzeteim

korrektúráját. Később a folyóiratban megjelent saját írásaim vagy mások dolgozatai kapcsán beszélgetni kezdtünk.

Kérdés: Ezt követően milyen kapcsolatban volt vele?

Válasz: Nevezett Várhegyi Istvánnal nem voltam közelebbi kapcsolatban, mégis, mint évfolyamtársak és szerkesztőségi kollégák, tegeződtünk, jól ismertük egymást, azonban soha nem kerestük fel egyik a másikat. Különböző napi szerkesztőségi vagy egyetemi dolgokról beszélgettünk. Várhegyi Istvánnak, tudván, hogy írok, írányomban visszafogott magatartása volt.

Kérdés: Minek köszönhető, hogy Várhegyi István bemutatta önnek a Határozati javaslatot, hogy azt elolvassa és véleményt mondjon róla?

Válasz: Várhegyi István tudta, hogy harmadéves egyetemista, ugyanakkor író és költő vagyok, autoritásnak és erkölcsi tekintélynek örvendek a diákság körében, és a véleményem a Határozati javaslatról hatással lesz a kar többi hallgatójára is.¹³

Kérdés: Részt vett olyan gyűlésen, ahol a diákok a Határozati javaslatot vitatták meg?

Válasz: Nem, nem vettem részt ilyen gyűlésen. Mivel nem tudtam részt venni ilyen gyűlésen, ezért írtam le papírra a véleményemet, hogy azt ott felovashassák.

Kérdés: A Diákszövetségnek milyen ülésén vett részt, és mikor?

Válasz: 1956. október 24-én részt vettem a Történelem és Nyelv-tudományi Kar Diákszövetsége vezetőségének választási gyűlésén.¹⁴ Megjegyzem: nem voltam jelen a gyűlés kezdetétől, mert jelentős késéssel érkeztem, ezért csak annak az utolsó órájában vettem részt.

Kérdés: Miről tárgyaltak azon a gyűlésen?

Válasz: Személyesen nem vettem részt a vitában. Amikor a gyűlésre megérkeztem, a vitának már vége volt, és a Diákszövetség vezetőségébe jelöltek javasoltak, majd a szavazásra került sor.

Kérdés: Milyen uszító jellegű beszélgetéseket folytatott ott, és kikkel?

Válasz: Az egyik szünetben az egyik diákcsoporthoz léptem, közülük Koczka Györgyre és Lénárd Zoltánra emlékszem, voltak ott első- és másodéves diákok, akiket nem ismertem.

Mivel nem vettem részt a gyűlésen zajló vitában, megkérdeztem a csoportban lévőket, hogy a beszélgetés során felvetették-e a fakultatív tantárgyak bevezetését, a diákcsere a más országokban élő egyetemi hallgatókkal, az ösztöndíjak, a népi kollégiumok, az egye-

temi irodalmi körök kérdését, a magyar történelemnek, a művészet-történetnek, az egyetemes filozófiatörténetnek a bevezetését a tantervbe, és más javaslatokat, hogy milyen nevet viseljenek egyes tudományos, irodalmi körök és népi kollégiumok.

Azt válaszolták nekem, hogy általában ezeket a kérdéseket megvitatták, a közgyűlés elé utalták, az irodalmi körök és kollégiumok elnevezésére vonatkozó javaslataim kivételével.

A gyűlésre én felkészülve érkeztem, hogy ezeket a kérdéseket a vita során felvessem, és ilyen értelemben le is gépeltem egy papírlapra, amit javasolni akartam. Mivel elkéstem a gyűlésről, a vitának vége volt, nem jutottam szóhoz, ezért kérdeztem meg azokat, akik kezdettől fogva jelen voltak, hogy miről tárgyaltak.

Amikor megkérdeztem, hogy miről is tárgyaltak a gyűlésen, Koczka Györgynek és másoknak megmutattam a papírlapot, amelyre felírtam ezeket a javaslatokat.

Ezekkel az általam felvetett, Várhegyi Istvánnak átadott, a határozati javaslatához csatolt indítványban lévő kérdésekkel kapcsolatosan egy újságcikket akartam írni, amelyet a sajtóban közlök, össze is állítottam egy piszkozatot. Később azonban lemondtam erről.

Kérdés: Jelenleg hol található ez a két piszkozat?

Válasz: Mind a papírlapot, amelyre feljegyeztem az általam a választási gyűlésen felvetni szándékozott kérdéseket, mind annak az újságcikknek a vázlatát, amelyet a sajtóban akartam közölni, a nálam tartott házkutatás során elvitték.

Kérdés: A vizsgálat bemutat önnek két dokumentumot, az egyik címe: „Tisztelt diáktársak, kedves barátaim!”, a másodiknak „Egy egyetemi hallgató feljegyzéseiből”. Felismeri őket?

Válasz: Igen. Ezek azok a dolgozataim, amelyekről a kihallgatás során beszéltem.

Miután a jelen kihallgatási jegyzőkönyvet szóról szóra elolvastam, és meggyőződtem, hogy az teljes mértékben megegyezik az általam nyilatkozottakkal, fenntartom és aláírom:

Az előzetes letartóztatásban lévő:

Páskándi Géza s.k.

A kihallgató állambiztonsági tiszt:
Pop Virgil hadnagy s.k.
Pecset.”¹⁵

Páskándi Gézát 1957. április 10-ig vallatták, akkor hozták tudomására a vád alá helyezési határozatot. A vád tanúiként nyilatkozott írtak a kolozsvári kétéves pártiskola zömmel román anyanyelvű diákjaival, akik teljesen „véletlenül” 1956. november 1-jén, halottak napján, a Házsongárdi temetőben tartózkodtak, és szemtanúi voltak annak, hogy a Bolyai Egyetem diákjai, miközben a sírokat rendezték, virágokat helyeztek el és gyertyát gyújtottak, párt- és kormányellenes megnyilvánulásokban vettek részt, kifejezték részvétüket a magyarországi „események” során elesettek iránt. Magyarokat, Fülöp Annát és Kerekes Olgát is megszólaltattak, akik hasonlóképpen elítélték a párt- és kormányellenes, irredenta megnyilvánulásokat, a magyar himnusz állítólagos elénekelését. A nyilatkozatokból egyértelműen kideríthető, hogy a Reményik Sándor sírjánál saját versét elmondó (ennyire „ismerték” a magyarul állítólag kukkot sem értő pártiskolások a magyar irodalmat!), szőke, „magas” diák Bartis Ferenc volt.

A katonai ügyész, a vád képviselői a már letartóztatottak terhelő vallomásait is felhasználták: az egyik diák azt vallotta, hogy a Bolyai Tudományegyetem janicsárképző intézet, ezen is túltett, amikor kijelentette: Páskándi Géza arcára van írva a nacionalizmus.

A Kolozsvári Katonai Törvényszék Dávid Gyula és Páskándi Géza esetében is példát statuáló ítéletet hozott, ezek azonban még szerencsére távol voltak a későbbi politikai perek halálos, életfogytiglani vagy több évtizedes ítéleteitől. A mai joggyakorlat szerint Páskándi Gézát nem szabadott volna elítélni, hiszen a javaslatait, feljegyzéseit leírta ugyan, de azokat nem vitatták meg, azok nem szerepeltek a Diákszövetség nagy vihart kavart *Határozati javaslatában*.

Tanulságos az 1957. június 13-án hozott 197. számú végleges és megfellebbezhetetlen ítélet indoklása:

„Dávid Gyula és Páskándi Géza vádlottak által elkövetett bűncselekmények magukban foglalják a nyilvános izgatás vádjának jellemző vonásait, ezek olyan cselekedetek, amelyek a Btk. 327. szakasza III. bekezdésébe foglaltakba ütköznek, mert ha bárki bármilyen eszközzel megpróbál bujtogatni, aminek következtében az ország biztonsága veszélybe kerül, ezt a törvénysértést követi el. Jelen esetben mind Dávid Gyula vádlott, mind Páskándi Géza vádlott olyan

természetű bujtogatást követett el, amelyek eredményeként veszélybe került volna az állam biztonsága.

Törvénysértésnek nevezhető az is, hogy a vádlottak abbéli minőségükben, hogy az egyik egyetemi tanársegéd, a másik diák, író és költő, tudatában voltak annak, hogy az elkövetett cselekedetek tiltottak, és ezeket a törvény bünteti. Ennek megfelelően ők tudatosan, senki által nem kényszerített módon követték el a törvénysértést.

A katonai törvénykönyv 304. és 463. szakasza alapján – amelyek a perköltségekre és az előzetes letartóztatásban eltöltött időszakra vonatkozó rendelkezéseket is tartalmazzák – ezen okokból következően a katonai törvényszék teljes összhangban a katonai ügyész megállapításaival Dávid Gyula és Páskándi Géza vádlottakat a Btk. 327. szakasza III. bekezdése alapján nyilvános izgatás vádjában bűnösnek mondja ki, valamint megállapítja, hogy számukra nem állnak fenn enyhítő körülmények.

Ennek értelmében A BÍRÓSÁG A NÉP NEVÉBEN

kihirdeti, hogy a Btk. 327. szakasza III. bekezdése alapján Dávid Gyula vádlottat – Kolozsvár, Pata utca 105. szám alatti lakost – nyilvános izgatás vádjával 7 (azaz hét) év fegyházbüntetésre ítéli.

Ugyanakkor hasonlóképpen egyöntetű szavazattal a Btk. 327. szakasza III. bekezdése alapján Páskándi Géza vádlottat – Kolozsvár, Hídelve utca 23–25. szám alatti lakost – nyilvános izgatás vádjával 6 (azaz hat) évi fegyházbüntetésre ítéli.

A letartóztatásuk érvényben marad.

A katonai törvénykönyv 463. szakasza alapján az előzetes letartóztatásban töltött időszakot figyelembe veszik, Dávid Gyula vádlottnál 1957. március 12-től, Páskándi Géza vádlottnál 1957. március 19-től.

A katonai perrendtartás 304. szakasza alapján kötelezik őket, hogy az államnak kifizessék a perköltséget, fejenként 100-100 (azaz száz-száz) lejt.

Az elítéltek az ítélet kihirdetésétől számított három napon belül fellebbezési jogukkal élhetnek.

Kelt és felolvastatott a nyilvános tárgyaláson ma, 1957. június 13-án.

Elnök:
Macskási Pavel hadbíró őrnagy s.k.

Népi ülnökök:
Szilágyi Dezső
hadbíró őrnagy s.k.
Grigore Iancu
hadbíró főhadnagy s.k.

Titkár:
Eneotescu Petru s.k.¹⁶

Páskándi Géza követési dossziéja

Páskándi Géza letartóztatásának körülményeiről, börtönményeiről több kötetben, jegyzetben, drámában írt. Meglepő módon éppen a legdrámaibb időszakról, a vallatás, kihallgatás atmoszférájáról, egyedi és minden politikai letartóztatottnál különböző világáról írt a legkevesebbet. Nemcsak ő volt ebben a helyzetben. Az idegrendszer, az emlékezet azzal védekezett a mindennapos „ökölvívó”-mérkőzések ellen, hogy egyszerűen kitörülte a százezer voltos feszültséggel teli időszakot, amikor ugyanazokat a kérdéseket fogalmazták meg, ugyanazokra a kérdésekre várták a válaszokat. A visszaemlékezésekben ezért kap tágabb teret a letartóztatás, az első, börtönben töltött éjszaka, majd az ítélet kimondása után a mindennapos taposómalom élményvilága. A vallatás, kihallgatás valóban ökölvívó-mérkőzéshez hasonlítható: a smasszer a letartóztatott gyengéit, a fogoly pedig a kibúvókat keresi, miközben végsőkéig feszül minden idegszála.

Az általam ismert és megszólaltatott egykori politikai foglyok közül csak Dávid Gyula, Várhegyi István, Vastag Lajos és báró Bánffy István emlékezett valóban hitelesen, a jegyzőkönyvek szövegével nagyjából egyező módon a vallatás, kihallgatás gyötrelmeire. A Szekuritáté által elkészített kihallgatási jegyzőkönyveket valóban alapos kritikával kell elemeznünk, ez azonban közelebről sem jelenti azt, hogy figyelembe se kell vennünk őket. A kihallgatási jegyzőkönyvek nélkül a szervezkedési kísérletek, reformelképzelések hiteles történetét nem lehet megírni! Az események, történések megközelítő pontosságú kronológiája csak a kihallgatási jegyzőkönyvek alapján rekonstruálható. A tanulmány fő szövegébe ezért iktattam be Páskándi Géza kihallgatásának három, a legfontosabb kérdéseket érintő jegyzőkönyvét.

Páskándi Géza idézett curriculum vitae-részletében már-már önironikusan tekint vissza egykori önmagára, nem magyarázkodik, hanem próbálja megérteni és megértetni mindazt, amiért börtönbe került.

„Tudtam, így is, úgy is le fognak tartóztatni, mert legalább ’56 szeptembere óta érett a »priuszmom« . A Diákszövetségnek megfogalmaztam javallataimat. Ötvenhatos cikket, verset írtam (kézirat gyanánt). Csatlakoztam az egyetemi autonómia követeléséhez, aztán a kötelező orosz nyelv fakultatívva tétele is szerepelt stb. Nota bene: oroszból igen gyenge voltam. (Ma is élő, kegyelmes szívű, jó tanárom a tanúm lehet erre.) Ám azért nehogy valaki arra az álláspont-ra helyezkedjék: főleg a gyengébb, lazásalóbb egyetemi hallgató szereti a lázadást, a forradalmakat, ahogy a szorgalomra ásitó elemista a téli tüzelőhiányt, amely vakációt jelent – szóval ne menjünk ilyen messzire. Mert bár jegyeim jobbára közepesek, néhány tárgyból – így marxizmusból is, lásd: káderiskolai előzmények – egyik legjobb voltam az évfolyamon. Ennek ellenére kértem: a marxizmus csak egyike legyen a tanított »filozófiai irányzatoknak«. Mindez elhatárolódás volt részemről, megtagadása a közelmúltnak. Az ifjú nem akart szenvedni a »vén«, ostoba ideológiáért... Azokért, akikről nem tehetett. Védte magát a lázadással, miközben vállalta az új veszélyt. Valami ösztönös, naiv ősi pluralizmus? Választhasson az ember? Meglehet. Ugyebár az ifjúság állandóan kutakozik, keresgéli a mesebeli kincset. Keresi párját, barátait, társaságát, példaképeit, az eszményeket, hiszen érzi, választása talán egy életre, legalábbis hosszú időre szól.

[...] Szóval azt akartam – konkrétan – többek között: a mi diákotthonainkat ne illegalista román és magyar kommunistákról, hanem magyar történelmi személyiségekről és szellemi emberekről nevezzék el. A leányotthont például Ocskó Teréz és Elena Pavel helyett Zrínyi Ilonáról és Kaffka Margitról... Ma már elismerem: ez bizony – még magyarországi távlatból mérve is – igen nagy, »éretlen« előrefutás volt. Kellott hozzá jókora naivitás. Nos, erős, sőt kőkemény szkepticizmusom (etnikai kisebbségi ügyekben) azóta is fungál. Ez is jócskán akadályozta utamat, »jó híretem« a világ felé.

Továbbá: közös irodalmi kört szerettem volna az egzakt – fizika–matematika stb. – szakosokkal. Éreztem, hogy a nem társadalomtudományok és bölcsészek között szakadékot akarnak tá-

masztani. Nehogy »megfertőzzük« őket, vagy kölcsönösen egymást. (Valahogy úgy, ahogy a művészeti ágak alkotóit is megosztották. Vagy az újságírókat a szépírók ellen hergelték nemegyszer...) Tehát részemről a felsoroltak képezték a történelmi *Nyílt tér* rovatot: nem vagyok azonos, nem vállalom közösséget velük...

[...] Szóval kint a deltában (Duna), a kényszermunkán más volt a helyzet. Ott – szinte akkurátusan – mindig megokolták a veréseket. Például: nem teljesítetted az embertelen normát. A munkacsoportból – lévén a legfiatalabb – engem választottak. Ez már a ráció munkája volt, nem bízták véletlenre a dolgot. A bűnbak az ősi társadalmakban mindig az ifjú állat. Ott persze más okból, mint itt. Itt: ez kibírja, s egyben a példastatuálás megrémíti a többit, az idősebbeket. Nota bene: az ismertebb írók közül is engem választottak, azt hiszem, nemcsak tetteim, '56-os írásaim alapján, de ifjú, »magányos farkas« létem ellenére is, jóllehet nagyon is társasági ember voltam.

Szóval arc helyett: ülep, vasálarc helyett: vizes lepedő a fenekemre, és gumibot helyett huszonöt egy (»gumírozott«) kábeldarabbal. Csak később, *a veszély elmúltával* (mindig így van) tudtam humorosan »kezelné« a dolgot. Utolsó lelkem: a humor, firkantottam le hajdanán. Aztán közöltem is (már itt és később). Epigrammát – a szabadság műfaja ez is! –, írtam az első nagy verésről, mondván: nincs méltóbb, illőbb helyzet, mint az, hogy az ülepem és a verő őrmester feje egymásba nézzen. Ha meg nem parancsolja, sosem tudtam s mertem volna fenekemet arca irányába emelni. Észre sem vette az ostoba, hogy vakmerő pimasszá tett azzal, hogy huszötöt mért alsó hátsó felemre.

Akkor a barakkban emeletes vaságyamon egy hétig hason aludtam, villanyfényben, a drótkerítés, posztoló örök határai között. Fel-felriadva hallgattam a delta éji madárvilágának hangjait vagy az őrzők farkaskutyájának vonítását...

Többször is ment haza halálhírem a börtön s kényszermunka tájai felől. Legenda, persze, az.¹⁷

Az idézett vallomás a későbbiekben, az 1963. február 9-i szabadulása utáni időszak történései révén kap igazán történelmi hátszert. Páskándi Géza követési dossziéját 1965. április 19-én nyitották meg, megfigyelése a börtönből való szabadulása első pillanatától a Szekuritáté figyelmének középpontjában állt. Nemcsak őt, még a

börtönből szabadult közbüntényeseket is követték. Páskándi Géza ennek teljes tudatában volt, megpróbált együtt élni a csöppet sem kellemes „helyzettel”. Utólag sok mindent bele lehet magyarázni – bele is magyaráznak! – a Magyarországra való áttelepedése kapcsán. Egészen bizonyos, hogy ebben a börtöntől való félelme is szerepet játszott. Saját maga írta: még egyszer visszakerülni a romániai börtönökbe? Inkább a halál!

Három kötetből álló megfigyelési dossziéja¹⁸ – sarkítva – a legfelsőbb párt- és államvezetés által gondosan „megkomponált” ügynökhálózatától keresztül-kasul átszótt hatvanas évekbeli politikai rendszer, irodalmi és szellemi élet sajátos keresztmetszete. Legszívesebben abszurd keresztmetszetet írnék, ha nem volna véresen komoly mindaz, amit a dokumentumok, jelentések, szigorúan titkos utasítások, a tartótisztek eligazításai tartalmaznak.

„Belügyminisztérium

III. csoportfőnökség¹⁹

Jóváhagyta:

A csoportfőnökség parancsnoka:

Aláírás olvashatatlan.

1965. április 19.

Szigorúan titkos!

Határozat Páskándi Géza magánszemély megfigyelési dossziéjának megnyitásáról

„Pușcașu Gh” fedőnevet kapta

I. Azonosítási adatok:

Családnév: Páskándi, keresztnév: Géza. 1933. május 18-án született²⁰ Szatmárhegy községben, Géza és Erzsébet fia, magyar nemzetiségű, lakhelye (Bukarest), Iulius Fucik utca, (1. szám, VI. emelet, 15. lakás, Május 1 rajon),²¹ végzettsége: az egyetemi tanulmányait nem fejezte be, foglalkozása: költő, munkahelye: C. L. D. C. R., Grivița Roșie,²² beosztása: tisztviselő, jelenlegi politikai hovatartozása: párton kívüli, a múltban kifejtett politikai tevékenysége: az 1944. augusztus 23-ig kifejtett politikai tevékenysége ismeretlen.²³

Társadalmi származása: munkás, jelenlegi szociális helyzete: tisztviselő.

Más adatok: 1957-ben a Kolozsvári Katonai Törvényszék a Btk. 327. szakasza III. bekezdése alapján nyilvános izgatásért 6 év börtönbüntetésre ítélte. Az érintett 1956-ban, a magyarországi ellenforradalom idején a kolozsvári egyetemisták soraiban lévő ellenséges elemekkel együtt a magyar diákok számára »bizonyos haladó jogok eléréséért« antidemokratikus dokumentumokat állított össze, a diákokat a fakultásról szóban arra buzdította, hogy támogassák az általa és az ellenséges elemek által megfogalmazott »követeléseket«. Az RNK Államtanácsa 1963. január 3-i 5. számú törvényrendelete alapján a büntetés hátralévő részét elengedték és szabadlábba helyezték.²⁴

II. A kompromitáló dokumentumok rövid tartalma. A »Balogh Fr.«, »Nagy István«, »Ionescu Ștefan«, »F«, »Forrás« fedőnevű ügynökök által szolgáltatott, valamint a vizsgálati anyagból rendelkezésünkre álló dokumentumokból – amelyek a feljelentés első dokumentumait képezik – a következők derülnek ki:

A levéltári és vizsgálati anyagból következik, hogy Páskándi Géza 1956 végén – október hónapban –, miközben Magyarországon az ellenforradalmi elemek az MNK kormányzási formája ellen indítottak offenzívát, hazánk rendszere ellen ellenséges tevékenységet fejtett ki. Páskándi Géza tevékenysége szorosan kapcsolódik nevezett Várhegyi István tevékenységéhez – aki 1956 októberében a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Történelem és Nyelvtudományi Kara diákszövetségének vezetőségi tagjaként megszerkesztette a *Határozati javaslatot*, amelyben – többek között – a fakultás autonómiáját kérte.²⁵

Ezzel azt akarta elérni, hogy a magyar egyetemi hallgatókat szakítsák el országunk más ifjúsági szervezeteitől. Páskándi Géza szolidarizált a tervezettel, mivel ellenséges érzelmek uralták, a maga során egy indítványt szerkesztett, és kérte, hogy csatolják a *Határozati javaslat*hoz és olvassák fel minden egyetemi hallgató előtt. Ebben az indítványban Páskándi Géza a magyar ifjúságot úgynevezett »reformok és követelések« megfogalmazására uszította.

Szerveink a motozás során megtalálták az *Egy egyetemi hallgató feljegyzéseiből* című dokumentumot, amelyben az érintett demagóg módon az oktatási program revízióját, a marxizmusnak és politikai gazdaságtannak mint kötelező tantárgynak a kivételét kérte.

Páskándi Gézát 1957. június 13-án bíróság elé állították, és a Kolozsvári Katonai Törvényszék a Btk. 327. szakasza III. bekezdése

alapján nyilvános izgatásért hat év börtönbüntetésre ítélte. 1963. január 3-án az RNK Államtanácsa 5. számú törvényrendelete alapján a büntetés hátralévő részét elengedték, és szabadon bocsájtották.

Páskándi Géza szabadulása után – jelentették a szerveinknek – ellenséges álláspontra helyezkedett, a »fiókja« számára készült írásai vannak, amelyeket nem közöl, azonban a barátainak és ismerőseinek felolvassa őket.

1965. október 15-én »Balogh Fr.« ügynök tájékoztatót, hogy Páskándi Géza verseket ír, de azokat nem közli: például a forrás által hallott »Kodály fája« című vers, amely Kodály Zoltán magyar zeneszerzőről szól, akit a »magyar szellem« – amely évszázadokon át él és »uralkodik« – elkötelezett őreként ábrázol.²⁶

1963. december 9-én »Ionescu Ștefan« ügynök jelenti, hogy Páskándi Gézával Majtényi Erik lakásában találkozott: »itt néhány rejtetten politikai tartalmú vagy minden tartalom nélküli verset olvasott fel nekem.«²⁷ »Egyikre emlékszem, amelyben lényegében azt állította, hogy ebben az országban mi mindent jelent, hogy csendben halhatsz meg, mindig lesz valaki, aki eltemessen. A versei tartalma kapcsán – amelyeket nem értenek – ellenvélemény fogalmazódott meg, amire ő azt válaszolta: Nekem elég, ha tíz ember megérti, amit írok.«

1965. március 20-án »Balogh Fr.« arról tájékoztatót, hogy februárban-márciusban többször találkozott Páskándi Gézával. Az 1965. március 7-i választások előtt az ügynök jelenlétében így fejezte ki magát: »a börtönnel még annyi szerencséje sem volt, hogy legalább a politikai jogai elvesztésével büntessék«, most el kell mennie szavazni, „aminek semmi értelme, mivel csak a listán szereplő személyt kell megválasztania, így az egész választás szélhámosság és illúzió«.

1965. március 19-én azt mondta az ügynöknek: *Az eb olykor emeli lábát* című versében a hazánkban meglévő irodalmi-művészeti alkotómunkára utalt, azt állítva, akinek van bátorsága az igazságot kimondani, azt keményen megbüntetik. Arra a kérdésre, hogy próbálta-e közölni a verset, azt felelte: »a mi jelenlegi helyzetünkben még remény sincs arra, hogy közlik.«²⁸

III. Az operatív nyilvántartás kategóriája:

Az elmondottakból kitűnik, hogy a kijelölt személy magyar nacionalista tevékenységet folytat, következképpen mint ellenséges

elemet – aki hazánk magyar nemzeti kisebbsége körében ellenséges tevékenységet folytat – operatív nyilvántartásba vesszük.²⁹

A jelen határozatot ma, 1965. április 17-én egyetlen példányban szerkesztették.

Irodafőnök, rangfokozata, neve, aláírása:
Aláírás, rendfokozat, tisztség olvashatatlan.

A Csoportfőnökség parancsnoka:
Név, rangfokozat nincs feltüntetve.

Iktatták: 1965. április 21-én.
Iktatószám: 8728.

Tartótiszt neve, rangfokozata:
Aláírás olvashatatlan.³⁰

A tanulmány számára készített dokumentumválogatás mindenképpen szubjektív. A három kötet minden egyes dokumentumának közlése, magyar nyelvre történő fordítása nyújthat teljes képet arról a belső mechanizmusról, ahogyan a Szekuritáté megszervezte a célszemélyek megfigyelését, követését. Sem pénzt, sem anyagi, sem technikai eszközöket nem kíméltek. Páll Lajos megfigyelésénél például az Ilyés Elemérrel a vendéglőben folytatott teljes beszélgetést lehallgatták, legépelték, és csatolták a követési dossziéhez.

JEGYZETEK

1. P. Sebők Anna: *Kolozsvári perek*. Hamvas Intézet, Bp., 2001. 178.
2. A katonai ügyész téves információt közölt. Várhegyi István visszaemlékezése szerint Páskándi Géza az Utunk szerkesztőségében egyúttal olvasta el az általa összeállított Határozati javaslatot, és még azon este legépelte az ötoldalas kiegészítést, amelyet az 1956. november 18-i diákszövetségi gyűlésen kellett volna elfogadtatni. Várhegyi István korrektorként dolgozott az Utunk szerkesztőségében, visszemlékezését Páskándi Géza kihallgatási jegyzőkönyvei is megerősítik.
3. ACNSAS, Fond penal, nr. 738. IV. kötet, f. 108–118. Az ítélet szövegét más fordításban közli P. Sebők Anna: *Kolozsvári perek*. 60–65.
4. ACNSAS, Fond penal, nr. 738. f. 84.
5. A kihallgató állambiztonsági tisztek gondosan vigyáztak arra, hogy a kihallgatási jegyzőkönyvekben nyoma se legyen az erőszaknak, a vallatási kényszernek. A legenyhébb megszólítás ugyanis a „Hé, te bandita” volt.

6. A román nyelvű szövegben magyar nyelven közölték Páskándi Géza kiegészítő javaslatának a címét. A Bolyai Egyetemen lezajlott, 1956-tal kapcsolatos perek kapcsán tévesen, a román megnevezés tükkörfordításaként közlik Várhegyi István diákszövetségi programjának a címét: Határozati javaslat helyett kivétel nélkül Programtervezetet használnak. Birtokomban van a Szekuritáté által elkobzott Határozati javaslat egyetlen megmaradt eredeti példánya. A Határozati javaslat egyértelműen bizonyítja: egyetlen ember műve, jelesül a Várhegyi Istváné. Az ő gondolatmenetét követi, az ő kézzel írt javításai láthatók a kéziratban. Összehasonlítottam a Magyar forradalom és szabadságharc idején Magyarországon készült diákprogramokkal, tervekkel. Várhegyi javaslata sokkal mélyebb, tudományosan megalapozottabb, sokkal szélesebb spektrumú a korabeli nemzetközi, elsősorban a szovjet és a magyar irodalomra való hivatkozással. Látható: több ideje volt a javaslat elkészítésére. A javaslatból teljességgel hiányzik a magyarországi diákprogramokra jellemző radikalizmus.
7. ACNSAS, Fond penal, nr. 738. I. kötet, f. 88–89.v.
8. A perirat és a háromkötetes követési dosszié román nyelvű dokumentumaiban Páskándi Géza nevét következetesen elferdítve Paskandy Gheza-ként, vagy ezen is túllépítve a családnévben is román *ș*-sel közölték. Természetesen ettől eltekintünk, és a Kossuth-díjas író nevét Páskándi Gézának írjuk. A román igazságszolgáltatásban ma is bevett gyakorlat, hogy a magyar család- és keresztnévket elferdítik, román nyelvre fordítják, a gyanúsítottat, vádlottat ezáltal is megpróbálják a személyiségének legfontosabb jegyeitől megfosztani.
9. A kihallgatások során ugyanazt a kérdést idegölően többször is újra és újra megfogalmazták. Mindig arra számítottak, hogy a letartóztatott újabb és újabb titkokat tár fel, esetleg összekeveri a korábbi vallomásait, és ilyenkor le lehet csapni. A válaszokat a kihallgató szekus tiszt fogalmazta meg, a gyanúsítottat, vádlottat arra kötelezték, hogy a kihallgatási jegyzőkönyv minden egyes oldalát saját kezűleg aláírja. Talán egyszer kutathatóak lesznek az állambiztonsági tisztek által készített kihallgatási jegyzőkönyv-vázlatok is, akkor alkothatunk igazán képet arról: valójában mit is válaszoltak a letartóztatott politikai foglyok. A szekus tiszt úgy fogalmazta át a válaszokat, hogy azokat felhasználhassák a minél súlyosabb ítélet meghozatalánál. Ha a letartóztatott folyamatosan vallott, akkor megúszhatta a verést, a lelki és testi terrort. A politikai foglyok közül Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész volt az egyetlen, aki két hónapon át megtagadta a vallomást, tűt nyelt, bolondnak tetette magát. Hiteles levéltári dokumentum van arról, hogy összekötötték a kezeit a lábaival, és egy vasrúdon addig verték a talpát, amíg elájult. Az 1958. december 2-i kivégzésig valójában nem is tudott talpra állni. A rabtársai által készített papucsban vitték a törvényszéki tárgyalásra is.
10. Várhegyi István a Határozati javaslatot az Utunk szerkesztőségében két példányban, indigóval gépelte le. Az egyik példányt átadta Fogarassi Józsefnek, a Bolyai Egyetem párttitkárának, illetve Kiss Lajos IMSz-titkárnak. Ők továbbították a tartományi pártbizottságnak, tehát közvetve a Szekuritáténak is. A periratban csak az a példány található, amelyet Várhegyi István 1956. november 18-án – az utolsó pillanatban – elhozott Jordáky Lajos egyetemi tanártól, és a néhány óra múlva bekövetkező letartóztatásakor a házkutatás során megtaláltak nála. A Bolyai Tudományegyetem történetének egyik fontos dokumentumáról van szó. Egy előkészületben lévő kötetben a korabeli magyar diákprogramokkal összehasonlítva, jegyzetapparátussal közlöm.

11. ACNSAS, Fond penal, nr. 738., I. kötet, f. 90–91.v.
12. Páskándi Géza tévesen emlékezett: az IMSz-szervezetből kirúgott Várhegyi István 1955-ben nem a Bolyai, hanem a Babeş Egyetem hallgatója volt. 1956 őszén kérvénnyel vették vissza a Bolyai Egyetemre harmadéves történészhallgatónak.
13. A Szekuritáté a későbbiekben is maximálisan kihasználta a minden íróemberben meglévő természetes emberi hiúságot: az ügynököket, a besúgókat külön figyelemzették arra, hogy amikor Páskándi Gézával beszélnek, mondják el, milyen nagy tekintélynek örvend, mekkora öröm azok számára, akik megismerkedhetnek vele.
14. A román nyelvű szövegben történelem-bölcsész kart említenek, holott a Bolyai Egyetem minden korabeli dokumentumában a történelem és nyelvtudományi kar megnevezés szerepel, tehát a magyar fordításban ezt a változatot használjuk.
15. ACNSAS, Fond penal, nr. 738. f. 92–94.v.
16. ACNSAS, Fond penal, nr. 738. i.m. Lásd még P. Sebők Anna: im. 71–72. Az 1956-os erdélyi magyar politikai perekre „szakosodott” Macskási Pál (Pavel) hadbíró őrnagy tevékenységével kapcsolatosan nagyon sok a folklorizálódott legenda. Nem szerepel a verőlegényekről, smasszerekről készült román nyelvű „fekete lexikon”-ban sem. Tény: ő mondta ki a tíz halálos ítéletet a Szoboszlai-csoport, a három halálos ítéletet az érmihályfalvi csoport perében. Legtöbb információval a Szoboszlai-perben 15 évi kényszermunkára ítélt báró Bánffy István szolgált. Az ő visszaemlékezése szerint tordai szabólegény volt, aki csak mellényeket tudott készíteni. Gyorstalpalással végezte el a jogi fakultást, onnan került a katonai törvényszékre. Bánffy István visszaemlékezése szerint 80 személyre akarta kimon-dani a halálos ítéletet. Ágyban, párnák közt halt meg. Ma is őrzöm a Bánffy Ist-vántól kapott, 1989 előtti gyászjelentést, amely azt tartalmazza, hogy a „drága jó férj, apa, szomszéd, nyugalmazott alezredes” stb. elhalálozott. Bánffy István nem állhatta meg, hogy a gyászjelentés szélére oda ne írja: „Előbb is megtehet-ted volna!” Mármint az öröklétre szenderülést. Sírja ott van a Házsongárdi teme-tőben. Az általa életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt Ferencz Béla-Ervin, a gyer-gyószárhegyi Ferenc-rendi kolostor rendházfőnöke felkereste a sírt, és „ismer-tette” az elkövetett bűneit
17. P. Sebők Anna: i.m. 177–179.
18. Páskándi Géza megfigyelési dossziéjának levéltári jelzete: ACNSAS, Fond infor-matív, nr. 2534.
19. A különböző csoportfőnökségek megszervezése, hatásköre, működése az egész keleti blokkban a szovjet, azaz a KGB-modellt követte. Az I. csoportfőnökség a külföldi megfigyeléssel, a II. a kémelhárítással, a III. a belföldi felderítéssel (en-nek a csoportfőnökségnek a hatáskörébe tartozott a politikai foglyok, tehát Páskándi Géza megfigyelése is), a IV. a szabotázselhárítással, az V. a katonai kémelhárítással, a VI. a szállítással, a VII. a felügyelettel, a VIII. a vizsgálati ki-hallgatásokkal foglalkozott. Forrás: Marius, Oprea: Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente 1949–1989. Ed. Polirom, Iași, 2002. 49. Lásd még: Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959). Pro-Print Könyvki-adó, Csíkszereda, 2006., 295.
20. Az azonosítási adatok között tévesen szerepel Páskándi Géza születésének idő-pontjaként 1933. október 28.
21. A zárójelben lévő adatok a későbbi dokumentumok alapján azonosított pontos bukaresti lakcímét jelzik.
22. A rövidítés valójában az egyik bukaresti könyvlerakat, könyvelosztó megnevezé-se. Páskándi Géza házassága után itt kapott munkát.
23. A megjegyzés a megfigyelési dosszié összeállítóinak cinizmusát és olyannyira jel-lező sejtetési technikáját jelzi. Páskándi Géza 1933-ban született, 1944. au-gusztus 23-a előtt, kisgyerekként milyen politikai tevékenységet fejthetett volna ki?
24. Páskándi Géza alig egy hónap híjával a hat év börtönbüntetését letöltötte. Ennek ellenére minden róla szóló dokumentumban az olvasható, hogy közkegyelemmel szabadult. Ez csúsztatás a javából. Romániában a szó valódi értelmében amnesz-tia nem volt, csupán a büntetés le nem töltött részét engedték el nyugati nyomás-ra. Erre találták ki a „gratiere” fogalmát, ami semmiképpen nem azonos a közke-gyelemmel.
25. A megfigyelési dosszié összeállítója, Iancu Constantin bukaresti szekus őrnagy megpróbálta elbagatellizálni a Határozati javaslat követeléseit. Az említett doku-mentum egyetemi és nem kari autonómiát kért.
26. A román nyelvű szövegben, annak ellenére, hogy a kihallgató és tartó tisztak je-lentős része beszélt magyarul, elképesztő a magyar nevek, elnevezések elferdíté-se. Az idézett mondatban Kodály Zoltán neve Codalyi és Kodaly Zoltan formában olvasható.
27. A „Ionescu Ștefan” fedőnév magyar anyanyelvű író, költő takar, aki Páskándi Gézával jó barátságban volt, gyakran elkísérte, kalauzolta különböző helyekre, értelmiségi körökbe, utána jelentette mindazt, ami ott történt.
28. „Balogh Fr.” ügynöknek – Stefano Bottoni kutatásai alapján: Szilágyi Domokos-nak – köszönhetően irodalomtörténeti adatokat ismerhetünk meg, közöttük a legrejtettebb műhelytitkokat.
29. Az előre legépelte román nyelvű szöveg kipontozott részébe töltöttollal írták be a dőlt betűkkel gépelte részt.
30. ACNSAS, Fond informativ, nr. 2534., I. kötet, f. 1–3. Nyomtatott, illetve tintával írt román nyelvű szöveg magyar fordítása.

Páskándi Géza Álláspontjaim

Tisztelt diáktársak, kedves barátaim,
a magam képviselőjében szólalok fel¹: álláspontjaimban csupán önmagamot képviselem, ha azonban álláspontjaimmal közületek bárki is egyetértene, úgy semmi kifogásom nincs az ellen, hogy azt magának vallja, s ezt itt ezen a választási gyűlésen ki is jelentse.

Olyan időpontot választottunk ennek a gyűlésnek, amelyet méltán nevezhetünk a XX. Kongresszus után megújuló leninizmus, az alkotó marxizmus újrakibontakozása korszakának.

Ez a gyűlés is ilyen szellemű kell hogy legyen. Meg kell ragadnunk az alkalmat, amely, reméljük, ezután állandó alkalom lesz, hogy nyíltan, a viták szabadságának a szellemében beszéljünk a diákság fizikai és szellemi problémáiról.

Én itt ezek közül a kérdések közül csak néhányat ragadok ki, azokat, amelyekről azt hiszem, hogy a legfontosabbak, és szabad, senkitől nem korlátozott megvitatásuk égető szükségünk.²

Mivel mai gyűlésünk elsősorban is választói közgyűlés, jó lesz, ha a diákszövetséggel kapcsolatos néhány elvi kérdéssel kezdem.

Tudomásom szerint a diákszövetség elsősorban is nem politikai szervezet, hanem a diákságnak egy olyan szövetségre lépése, amely az egyetemi hallgatóság gazdasági, tanulmányi és ügyviteli kérdéseit hivatott vezetni és megoldani. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a diákszövetség szervezetei alapjaiban ne érvényesülne a világnézeti elem. A diákszövetség új vezetői éppen ezért azokból kell hogy kikerüljenek, akiket a diákság minden valóságos vagy vélt bürokratikus vagy nem bürokratikus kényszer nélkül is elismer legtehetségesebb, vezetésre leginkább alkalmas, szellemileg nagyon fejlett vezetőinek, akiket elismerünk legintelligensebb és leghaladóbb szellemiségű embereinknek, akiket bátor és merész, a diákság ügyeit szívügyüknek tekintő diáktársaknak ismerünk, olyanoknak, akik sem valóságos, sem vélt tekintélyek előtt nem hajlandók lemondani arról, ami a diákság létérdeke.

Akiket egyszóval képteleneknek tartunk arra, hogy hajlongjanak, bólogassanak, ha az az ügy, amire bólogatniuk kell, nem fejezi ki a diákság hangulatát, és nem népszerű a diákság körében, akik

semmitől-senkitől nem gyávulnak be, s harcolnak új szellemű diákságunk létjogaiért. Akik egyszóval bátran és okosan tudnak képviselni bennünket.

Fentebb arról beszéltem, hogy a diákszövetség³ nem politikai szervezet, ezt most megtoldom még azzal, hogy éppen ezért kell nagyon ügyelnünk az IMSZ és a DSZ közötti viszonyra. Az IMSZ kizárólag politikai szervezet, és vezérelve az ifjúság feltétlen részvétele a szocializmus építésében – teljes egészében vonatkozik a DISZÖV tagjaira is.

De eleve veszélyét látom annak, hogy az IMSZ és DSZ közötti viszonyban ezen a vezérelven túl is bizonyos, a diákszövetség feltétlen és csak rá tartozó gazdasági, tanulmányi, utazási és ügyviteli autonómiáját megsértő tendenciák juthatnak érvényre. Éppen ezért tisztelettel fordulok a DSZ és az IMSZ országos szerveihez, hogy a két szervezet közötti viszony normáit, az IMSZ hatásköri jogát a diákszövetségben jogilag is vonja meg.

Erre feltétlen szükség van, ha a DISZÖV belső autonómiáját tiszteletben akarjuk tartani.

Ezek után rátérek többi javaslataimra, amelyeket tisztelettel ajánlok a diákszövetség vezetőinek a figyelmébe.

Diákságunk életkörülményeivel kezdem.

Egyetemi hallgatóságunk közhangulata szerint saját életkörülményei nem felelnek meg annak a szintnek, amely a tanulás mint alkotómunka körülményeit elősegítené.

Elsősorban is az ösztöndíj- és tandíjrendszert kell szemügyre vennünk, amelyeknek a megállapításában a fölöttes minisztérium érzésem szerint sokszor bűnös hanyagságot, hogy ne mondjam, kegyetlenséget tanúsított. Érzéketlenül, nem humanistán állapította meg a tandíj és az ösztöndíj normáit.

Kik kaphatnak ösztöndíjat, és kik kell hogy tandíjat fizessenek? Erről a DSZ-nek levelet kell intéznie a felsőoktatási minisztériumhoz, és az addigi ösztöndíj- és a tandíjfizetési szabályok haladéktalan felülvizsgálását és újbóli megállapítását határozottan kell hogy kérje. A bukaresti Parhon Egyetem hallgatói, román diáktársaink is felvetették ezt az égetően elsőrendű kérdést legutóbb, egy IMSZ-gyűlésükön. Ebben a követelésükben is csatlakozunk román diáktársainkhoz.

Ezzel kapcsolatban még azt, hogy legyen a DISZÖV-nek joga ahhoz, hogy az egyetemi adminisztratív személyzet (a menza és diák-

jóléti hivatalok vezetőinek vagy tagjainak, a gondnoksági és titkársági hivataloknak) a leváltását kérje, ha azok nem érzik át azt, hogy nem a diákság van értük, hanem fordítva. Ez elejét venné a gyakorta tapasztalt udvariasságoknak, sőt olykor kiskirálykodásnak is, amely jellemzi ezeket a hivatalokat a diákokkal szemben.

Egy másik javaslat, amelyet szintén a DISZÖV vezetőinek a figyelmébe ajánlok, a jelenlegi egyetemi oktatási rendszer megszervezéséről szól.

Főlegesen[en] bizonygatjuk, hiszen már évek óta statisztikai bizonyossággal tudjuk és mondogatjuk, hogy a jelenlegi óraszámrendszer, az órák kötelező látogatásának ez az abszolút rendszere bűnösen káros, mert nem alkalmas arra, hogy az alkotó tudomány új szakembereit felnevelje egyetemünk. Az alkotó továbbképzésre, önművelésre, elmélyülésre és kutatásra biztosított egyetemi szabadidő nemcsak hogy elégtelen, de véleményünk szerint még az órák 10 százalékának fakultatívvá tételével sem lehet megoldani, csupán gyökeres reformokkal.

A DISZÖV-nek határozott hangú tervjavaslatot kell kidolgoznia a tagok és nem tagok teljes hozzászólási jogával – és ezt azután elő kell terjesztenie az egyetem vezetőségének, aki pedig a minisztériumhoz kell hogy továbbítsa. Csak így szabadulhatunk meg a jelenlegi egyetemi rendszer középiskolás jellegétől s a megszervezésében is mutatkozó új skolasztikától.

Fől kell vetnem továbbá a még mindig vajdó Bolyai újság kérdését, amelyre noha határozott ígéretet is kaptunk, a halogatás és ígéretés határain túl már gyakorlattá is szeretnénk tenni. Önálló kezdeményezéssel megindult a magyar irodalom és nyelvtudományi kar irodalmi körének egy akciója, amely irodalomkört lapot akart szerkeszteni. Ezt a kitűnő gondolatot nem támogatta eléggé egyetemünk vezetősége, s így a minisztériumban ez a gondolatunk is elvérzett. Ha azonban a Bolyai újság megindul, s abban hetenként egyszer egy teljes terjedelmű oldalt adnak az irodalomkört anyagnak (versek, karcolatok, bírálatok és kisebb tanulmányok, dolgozatok), úgy az irodalmi kör bizonyára szívesen eláll tervétől, az önálló irodalomkörtől.

Ezután akarnám felvezetni egy nagy diákhagyományunk: a népi kollégiumok kérdését. Annak idején a Móricz Kollégiumban nagyon sok népi származású és nagy tehetségű ember élt közösségi életet,

olyan közösségi életet, amely kinyitotta a szemét emberre és társadalomra egyaránt. Olyan távlatot nyitott ez a tehetségesek számára és olyan nemes becsvágyat a kívülállókra, amely kihatott egész fejlődésükre. S ezenkívül jó tanulmányi feltételeket tudott biztosítani tagjainak, amelyben alkotó hajlamaik, tudományos vagy másnemű tehetségük méltóan nyílhatott ki.

Javallom, hogy a Móricz Kollégium újrászervezésének tervét szintén a DISZÖV vegye kezébe, s erre állami támogatást kérjen hazánk kormányától.

Utoljára vetem fel a DISZÖV és a diákutazások kérdését. Örömmel látjuk, hogy évekig tartó elzárkózás után kiröppenhetünk ismét a világba: okulni, látni és tapasztalni, hogy azután alkotó gondolatoktól megtermékenyülve térjünk vissza hazánkba, tudományágaink körébe.

Hazai DISZÖV-ünk minden tagja, úgy tudom, éppúgy 50 százalékos utazási kedvezményt élvez majd külföldön, mint más ország diákjai hazánkban. Ekörül azonban egyelőre semmi mozgás. Meg kell gyorsítani ezt a folyamatot, hogy utazhassunk mind a népi demokráciákba, mind a nyugati országokba, hogy lássunk és tapasztaljunk, s okosabbak legyünk hazai tudományunk javára.

Záradékol még azt szeretném mondani, hogy legfőbb ideje már, hogy egyetemi oktatásunk jó néhány vonását a saját arcunk formája szerint igazítsuk, mert ezt a lehetőséget a marxizmus munkaspártja, és dolgozó és munkálkodó népünk, értünk, fiaikért dolgozó apáink biztosítják, és apáink kétkezi vagy szellemi munkájukkal hálálják, ezt megfizetik társadalomnak és történelemnek.⁴

JEGYZETEK

ACNSAS, Fond penal, nr. 4390., IV. kötet, f. 170–174.

1. A gépelt szöveg fölött a házkutatás és a testi motozás tényét rögzítő saját kezű bejegyzés: „Nálam találták” („Găsit la mine”).
2. Az írógép klaviatúrájáról hiányoztak a hosszú magánhangzók.
3. Az eredeti szövegben minden bizonyonnyal elírásaként maradt benne a logikai ficam: „diákság szövetség”.
4. A gépelt kézirat nincs aláírva, megírásának időpontját sem tüntette fel.

Tófalvi Zoltán Szilágyi Domokos és a Securitate

„És minél magasabbra hágunk
a fogalmazás kaptatóin,
annál tátonyobb alattunk a mélység.”
SZILÁGYI DOMOKOS: A FOGALMAZÁS KAPTATÓIN

Exegézis

Teljes mértékben tudatában vagyok annak, hogy állításaimmal nagy követ dobok be a magyar literatúra állóvizébe, mert hiteles levéltári dokumentumok ismeretében árnyalni próbálom a Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatos, a köztudatba beépült, kőbe vésettnek hitt irodalmi kánonokat. Az ügynökmúlt árnyalását a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárában megtalált két vaskos kötetből álló, 119 768-as jelzetű megfigyelési és követési dosszié, valamint más levéltári dokumentumok, mélyinterjúk alapján kezdeményezem, amelyek egy egészen más Szilágyi Domokos „portrét” tárnak a kutató, a nagybetűs Olvasó elé.¹

Szó sincs szerecsenmosdatásról! Történészként több száz beszerzési és hálózati, valamint megfigyelési és követési dosszié, a kérdéskör ismeretében fogalmazom meg az állítást: végérvényesen csak akkor lehet egyértelműen ügynöki tevékenységgel vádolni valakit, ha előkerül a diktálás nyomán saját kézzel leírt, majd aláírt beszerzési kötelezvény, nyilatkozat, a jelentéseket, az ügynöki tevékenységet minősítő „szintéziseket” tartalmazó hálózati dosszié! Szilágyi Domokos esetében egyelőre mindkettő hiányzik! Több mint egy éve kerestem a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárát: a rendelkezésükre álló dokumentumok alapján közöljék a megfellebbezhetetlen, végérvényes választ Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatos kérdésre. Eddig választ még nem kaptam! Mindez öntörvényszerűen újabb kötelezettséget jelent a kutató számára: a Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatosan, a Stefano Bottoni történész, a költő élettársa, Nagy Mária, a testvére, Szilágyi Kálmán által a *Transindex hírportálon* 2006. október 3-án publikált nyilatkozat állításait eddig nem ismert, hiteles levéltári dokumentumokkal kell kiegészíteni, megerősíteni, esetleg megcáfolni, mert a Securitate 1948–1989 közötti „gyakorlatában” valóban nem

volt ritka, hogy beszerzési kötelezvény nélkül is ügynökök, informátorok, besúgók, kollaboránsok hadát foglalkoztatta.

Megalapozatlanok azok az állítások, amelyek szerint Péterffy Irént, Páskándi Gézát, Páll Lajost „Balogh Francisc”, azaz Szilágyi Domokos jelentései alapján ítélték el tíz, illetve hat-hat évre. Péterffy Irént azért ítélték el, mert a saját költségén fekete gyászszalagot vásárolt, hogy a Bolyai Tudományegyetem diákjai a kabátjuk gallérjára kitűzve így emlékezzenek a magyarországi forradalmi harcokban elesett egyetemi hallgatókra, diákokra, fiatalokra. Péterffy Irén másik „bűne”, hogy a forradalom és szabadságharc napjaiban a Páll Lajostól kölcsön kapott *Irodalmi Újság*ból kimásolta és kolléganőí körében terjesztette Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról*, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versét, valamint Páll Lajos három, rendszerellenesnek minősített versét. Csepreghy András Marosvásárhelyi nyugdíjas történelemtanár visszaemlékezése szerint – aki jelen volt a tárgyalásokon – a törvényszéki kihallgatások során kijelentette: Nagy Imre miniszterelnököt nem kivégezni kellett volna, hanem szobrot kellett volna emelni a tiszteletére.

Páskándi Gézát azért ítélték el hat év börtönbüntetésre, mert a Várhegyi István által összeállított és az egyetemi oktatás reformját sürgető Határozati javaslatához egy ötoldalas, legépelte kiegészítést fűzött, amely rendkívül értékes dokumentuma annak az erjedési folyamatnak, amelyik a magyar forradalom hatására a Bolyai Tudományegyetemen elindult. A letartóztatásakor, a testi motozás során megtalálták a tizenegy oldal terjedelmű, kézzel írt *Egy egyetemi hallgató feljegyzéseiből* címet viselő dokumentumot, amelyben azt javasolta, hogy a marxizmus-leninizmus, az orosz nyelv ne legyen kötelező, az előadásokon való részvétel legyen fakultatív, az egyetemes filozófiatörténet viszont legyen kötelező diszciplína, a diákok maguk döntsék el, hogy a tanári vagy a kutatói pályát választják. Mindkét dokumentumot teljes terjedelemben közöltem a *Korunk* 2007. szeptemberi számában *A Páskándi-dosszié* címmel.

Páll Lajost a Nyilka Róbert marosvásárhelyi festőművésznek 1956. október 25-én írt leveléért – amelyet a Securitate kifogott, amely eljuttatta a címzetthez is, hogy mindkettőjüket megfigyelik, követik! –, a Mátyás király kolozsvári szülőházában (a lovagteremben) 1956. október 24-én tartott diákszövetségi ülésen való részvételéért, a *Karácsonyfák, Döntés után, Elementek* című, a magyar for-

radalom hatására írt verseiért, az *Irodalmi Újság* 1956. november 2-i számának terjesztéséért és azért ítélték el, mert a verseit odaadta szerelmének, menyasszonyának, az I. éves magyar szakos hallgatónak, aki a maga során tovább terjesztette az említett verseket. Páll Lajos a Nyilka Róbertnek címzett levelében a Bolyai Egyetemen, a „Ion Andrrescu” Képzőművészeti Intézetben kialakult hangulatról írt, felfokozott, valóban forradalmi – a Securitate szerint: nyíltan uszító! – hangulatban. Ebből idézek néhány sort:

„Itt nagy dolgok történtek, a magyarországi és lengyelországi dolgok hatására. Hallottál az egyetemi autonómiáról, hát erről van szó. Itt is el akarjuk érni ezt.

Itt már megindult a szervezkedés (persze titokban), arról van szó, hogy a vásárhelyi diákok is csak velünk kell tartanak. Ezért megkérlek, beszélj néhány orvostanhallgató barátoddal, egyelőre csak arról, mit jelentene az egyetemi önkormányzatiság (fakultatív orosz és marxizmus, szakképesítés). Szóval, minél több ember tudjon a dologról, és ne felejtse el, mindez a »haladás« érdekében történik.”²

A szekus-dossziék hermeneutikája

Kántor Lajos és Dávid Gyula irodalomtörténész, Bogdán László költő, prózaíró mellett egyike voltam, vagyok azoknak, akik már 2006-ban – a botrány kirobbanásakor! – és azt követő években Szilágyi Domokos ügynök-múltjának tisztázását kérte, kereste – lásd: *A Páskándi Géza-dosszié*. Korunk, XVIII. évfolyam, 2007. szeptemberi szám, 70-95. oldal –, illetve a kérdéskör széles körű kutatásának folytatását. Bogdán László a *Háromszék* 2010. július 10-i számában a költő testvéröccse, Szilágyi Kálmán által szerkesztett, és az Otthonom, Szatmár megye-sorozatban 2010-ben megjelent *Szilágyi Domokos családi levelezése* című kötet kapcsán így fakadt ki: „Hogy valóban ő lett volna az a bizonyos »Balogh Francisc«, fenntartásaim, sőt kételyeim vannak.” Szilágyi Domokos leveleit így méltatta: „Hangnemük összetéveszthetetlen. Azzá teszi sziporkázó humora, öniróniája...Szisz különben esszéit, cikkeit, jegyzeteit, pamfletjeit is ebben a modorban írta. Épp ezt a csak rá jellemző, vérbően groteszk, részleteiben finom és keserű, sokszor gunyoros megjegyzésekben tobzódó stílt vagy modort, vagy amit akartok hiányoltam a Balogh Francisc néven az interneten futtatott besúgóí jelentéseiben.”

Bogdán Lászlót és a hozzá hasonló kétkedőket az ügynök-botrány kirobbanása után – minden bizonnyal – a gomba módra elszaporodott blog-bejegyzések alpári hangja is kiállásra készítette: a 20. századi erdélyi és egyetemes magyar líra egyik legeredetibb alkotójába mindenki – olyanok is, akik alig jutottak túl a betűvetésen – beletörülheti a lábát? A botrány hólabdaként tovább gördült és óriásira növekedett, amikor Könczei Csilla az interneten közzétette az azóta sokszor idézett szekus-blogját. Crețu Ioan, főhadnagyból századossá előléptetett kolozsvári szekus tiszt 1965. november 25-i titkos jelentésében olvasható: „Laszlofi Aladar szerveink volt ügynöke »Tamas« fedőnévvel”. 2008. január 11-én 13 óra 37 perckor egy bizonyos »Levan Sarvian« a világhálóra röpítette: „Azonnal be kell zúzatni minden munkáját, őt magát pedig bebörtönözni, de előbb „GAZ, ÁRULÓ, LATOR VAGYOK!” táblával a nyakában közszemlére tenni. Bár az ilyenek úgyis mindegy, csak örvend és nem szégyenkeznek. El kell venni a díját, slussz-passz. Szilágyi (Domokosnak) ki kell ásni a csontjait, és jól bebörtönözni azokat is, lehetőleg egyszerre több fegyintézetbe. És az ő munkáit is mind bezúzatni...”

Lászlóffy Aladárval röviddel a halála előtt beszéltem, rákérdeztem az ügynökmúlttal kapcsolatos állításokra. Határozottan és keserű hangon cáfolta mindazt, ami az interneten róla keringett. Lászlóffy Aladár esetében is el kell végezni a kutatás aprólékos munkáját! Ugyanakkor a közvéleménnyel azt is tudatosítani kell: Könczei Csilla blog-bejegyzései rendkívül hasznosak az ügynökmúlt feltárásának folyamatában. A saját, több mint 700 oldalas szekus-dossziém is bizonyoság rá: az 1970-es évek elejétől a felerősödő román nacionalista kurzus, a kommunista diktatúra számára a néprajzi, népművészeti, helytörténeti kötetek, tanulmányok vörös posztót jelentettek. Az én „nagy bűnöm” az volt, hogy 1970-ben 19 munkatárssal – többek között dr. Kós Károllyal, Szentimrei Judittal, dr. Barabás Lászlóval, dr. Gagyai Józseffel, Haáz Sándorral, Pávai Istvánnal, Kusztos Piroskával, Lőrincz Lajossal, Lőrincz Bélával, Fülöp G. Dénessel, dr. Csortán Mártonnal és másokkal – kezdeményeztem a Sóvidék, az etnikailag szinte teljesen magyar kistérség több kötetesre tervezett helytörténeti, néprajzi, népköltészeti, táncművészeti monográfiájának megírását. Domokos Géza szerint ez lett volna a Kriterion Könyvkiadó egyik nagy vállalkozása. Ahogyan a hatalom megakadályozta, ellehetetlenítette már a kutatás szakaszában a monográfia

gondolatát is, az a romániai tudománytörténet szempontjából is rendkívül tanulságos. Köncei Csila édesapjáról, Köncei Ádámról elsősorban azért kértek és kaptak nagyon sok ügynökjelentést, mert meghatározó szerepe volt a táncházmozgalomban, foglalkoztatták a néprajzi kutatások!

Egyike vagyok, aki 2002 óta havonta, negyedévente kutat a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárában. 2006 óta keresem Szilágyi Domokos hálózati dossziéját, szervezési nyilatkozatát. Több olyan állítás olvasható, amelyek kétségeket támasztanak: a tényként állított 1957. május 17-e és 1957. augusztus 12-e közötti szervezése után közel egy év telt el, ameddig 1958. április 7-én az első kézírásos jelentését megírta, holott a Securitate belső mechanizmusához hozzátartozott: a szervezési kötelezvény megírásakor az első jelentést ott, helyben meg kellett fogalmazni! Nehéz elképzelni: a Securitate megengedte magának azt a „luxus”-t, hogy az 1956-os magyar forradalom kitörése és vérbefojtása ürügyén a romániai magyar értelmiségi képzés legfontosabb központja, a Bolyai Tudományegyetem – mint „a magyar nacionalizmus és irredentizmus tűzfészke” – ellen indított hatalmi ösztűz idején alvó ügynököket tartson! A „leleplezett” diákszervezkedési kísérletek felgöngyölítése idején, az egyetemi reformot sürgető, a Várhegyi István nevével fémjelzett Határozati javaslat vizsgálata kapcsán a belügyminisztériumi jelentések arról szóltak: a Bolyai Egyetemen kevés az ügynök, égetően szükség van hiteles információkra! Szilágyi Domokos neve a kolozsvári *Bolyai Tudományegyetem pere* (ezen az összefoglaló címen publikálom az 1000 oldalasra tervezett kötetet, monografikus összefoglalásaként mindannak, ami a Bolyai Tudományegyetemen 1956 és 1959 között történt!) első csoportjának – Várhegyi István, Nagy Benedek, Koczka György, Kelemen Kálmán – elítélésekor a korabeli egyetemi oktatási rendszerrel szembenállók, a magyar forradalommal, annak eszméivel azonosulók felsorolásánál folyamatosan szerepelt. Az említett, Szilágyi Domokosról összeállított követési és megfigyelési dossziéból is kiderül: a „négyek” perében a kolozsvári Traian (Árpád) utcai Securitate épületében 1957. május 18-án 11 óra 16 perctől tanúként hallgatták ki!³

Az általam megtalált levéltári dokumentumok nem igazolják azt, hogy a Szilágyi Kálmán által bizonyítottként kezelt szervezéskor Sziszt megverték volna. Szilágyi Kálmán arról ír, hogy Szisz testvér-

bátyja, Szilágyi Béla a Bolyai Tudományegyetemen 1956 októberében, november elején történtek után – amikor az erdélyi turnéről a néptáncsoporttal visszatértek Kolozsvárra – Domit nem találta sehol: „Csupán napok múltán találkoztak. Domi körmei lilás-feketék voltak, sápadt arcán a fáradtság tükröződött. Béla kérdésére, hogy hol járt és mi történt vele, azt mondta, hogy a Hóájában volt néhány napig. Barátai, diáktársai letek rá egy sziklaüregben. Béla további kérdésére, hogy mi történt a körmeivel, azt válaszolta, hogy erről soha az életben ne kérdezze, mert nem válaszolhat.”⁴ Természetesen nem zárható ki az erőszakos, sok esetben agresszív szervezési kísérlet sem. A Páskándi Géza, Páll Lajos – hogy csak Szilágyi Domokos legközelebbi barátait, költőtársait említsem – szervezésére kidolgozott „stratégia” dokumentumaiban is ugyanaz a mondat olvasható, mint a „Tóth Miklos” fedőnevű bolyais ügynök 1957. április 10-i jelentése kapcsán: „La lucrările cu acesta, se vor întocmi de urgență formele pentru a fi recrutat.” Magyar nyelven: „Az ő (Szilágyi Domokos – T. Z.) megdolgozása során sürgősen össze kell állítani a szervezési dokumentumokat!”

Az ügynökmúlt bonyolultságát jelzi: a tokaji írótaborban elhangzott előadásom után Gálfalvi Györggyel, a marosvásárhelyi *Látó* nyugdíjas főszerkesztőjével beszélgettünk. Megjegyezte: Hervay Gizella, Szilágyi Domokos volt felesége többször elmondta neki: Szisz valójában a kocszmázás ürügyén is jelenteni ment! Megbízom Gálfalvi György visszaemlékezésében, nincs okom kételkedni.

A kutató számára az is elgondolkodtató: a Bolyai Tudományegyetemen történt letartóztatások, perek, a későbbi, egyetemről való viharos kizárások irataiban Szilágyi Domokos neve kezdetben szinte minden oldalon olvasható, aztán következik egy éles cezúra: eltűnik a költő neve! Egyáltalán nem említik, csak Ștefan Blaga marosvásárhelyi szekus tiszt 1964. évi azonosításában bukkan elő, hogy „Balogh Francisc” ügynök azonos Szilágyi Domokossal!

A szekus-dossziék hermeneutikája azonban ennél sokkal bonyolultabb, több-ismeretlenes egyenlet, ugyanis: az eddig dekonspirált ügynökök, informátorok, kollaboránsok megfigyelési és követési dossziéiban – ne legyenek illúzióink: a Securitate minden ügynökről, besúgójáról, informátoráról többszörösen ellenőrzött, a KGB-t és a Stasit megszégyenítő dokumentációt állított össze! – mindig van valamilyen utalás, célzás „szerveink ügynöke, kollaboránsa” („agen-

tul, informatorul organelor noastre”). Szilágyi Domokos esetében még a megfigyelési dosszié 1976. november 25-i lezárását igazoló bejegyzésben is csak annyi olvasható: „Szilágyi Domokos s-a sinucis în ziua de 5. XI. 1976, fapt pentru care propunem încheierea dosarului.” („Szilágyi Domokos 1976. november 5-én öngyilkos lett, ezért javasoljuk a dosszié lezárását.”)

Az is újabb és újabb kérdéseket vet fel, hogy a megfigyelési dossziéjához csak 1974. november 19-én kértek adatokat a Belügyminisztériumhoz tartozó 0647-es állambiztonsági alakulattól, holott már korábban több jelzés is érkezett a Securitatehoz – olvasható a megfigyelés és követés levéltári dokumentumaiban –, hogy Szilágyi Domokosnak „nacionalista megnyilvánulásai vannak, ez kifejezésre jut a sajtóigazgatóság által visszautasított versekben, ezeket külföldre akarja juttatni, az NSZK-ban, Norvégiában, Svédországban, Hollandiában, Ausztriában élő írókkal, az országban pedig a Bukarestben élő Méliusz Józseffel, Majtényi Erikkel tart fenn kapcsolatot, akik előtt olyan értékelésekre ragadtatta magát, amelyek ellentétek pártunk és államunk kulturális téren kifejtett politikájával. A megfigyelési dosszié keretében meg kell állapítani: a rendelkezésünkre álló adatokból a Btk. 166. szakasza 2. bekezdése előírásai alapján mennyire bizonyíthatóak a szocialista rendszer elleni propaganda bűncselekményének tényálladási elemei?”⁵⁵

A megfigyelési és követési dosszié szerint az 1974. július 12-re keltezett *Magyarok* című verse már megírásának pillanatában akkora vihart kavart, hogy a kolozsvári Securitate 1974. szeptember 27-én a következőket jelentette a belső elhárítás csoportfőnökének, Dumitru Borsan vezérőrnagynak: „A rendelkezésünkre álló adatokból kiderül, hogy Szilágyi Domokos költő – lakhelye Kolozsváron, Grigore Alexandrescu utca, 13. szám – nemrég a bukaresti Méliusz József írónak átadta a »Magyarok« című versét, amelynek hangsúlyozottan nacionalista-irredenta tartalma van, és amelyet román fordításban mellékelünk. A vers átadásakor (valójában postán küldte – T. Z.) azt állította: azután írta, miután megtekintette a Domokos Géza forgatókönyve alapján készült »Szabad akarathból, senkitől sem kényszerítve« című filmet. Méliusz József válaszként felháborodva azt közölte: »a legnagyobb nyomorban van«, ugyanakkor megkérdezte Szilágyi Domokostól: »még tart a sztoicizmusából, hogy elviselje az életet?« A szerveink a következőkben fokozzák az ellenőrzést

Szilágyi Domokos tevékenységével kapcsolatosan: A kolozsvári Securitate főnöke: Constantin Ioana vezérőrnagy, sk, az ügyosztály főnöke: Muşuroiu Gheorhe alezredes, sk.”

Bár a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárában bizonyíthatóan én találtam meg legelőször a „Balogh Fr.”, „Balogh Francisc” fedőnevű ügynöki jelentéseket, sem akkor, sem az eltelt tizenkét év során nem találtam elegendő bizonyítékot Szilágyi Domokos ügynöki tevékenységének minden kétséget kizáró igazolására!

Különös nyomatékka! kell hangsúlyoznunk: az ügynök-botrány kirobbanása után az irodalmi és a napisajtót lávaszerűen előntő „beleképzelésektől”, „belemagyarázásoktól” eltérően, a költészetében nyoma sincs annak, hogy Szilágyi Domokos együttműködött a hírhedt Securitateval! Ebben teljes mértékben egyetértünk Pécsi Györgyi és Kántor Lajos irodalomtörténésszel, az életmű avatott ismerőivel. Az említett megfigyelési és követési dosszié alapján az is tételelesen megcáfолható, amit Szilágyi Júlia 2006. augusztus 29-én megfogalmazott: „Szilágyi Domokos másokkal ellentétben nem bocsájtot meg magának. Elítélte magát és végrehajtotta magán az ítéletet.”

A megfigyelési és követési dossziéból kiderül: Szilágyi Domokos öngyilkosságához mindenképpen hozzájárult, hogy ellehetetlenítették költői és emberi életét. Az 1970-es évek elején annak a Nagyvárad környékéről származó, rendkívül agilis, évtizedeken át a kolozsvári Securitate „magyar” szakértőjeként és több értelmiségi tartótisztjeként számon tartott Oprea Florian szekus őrnagynak lett a kiszemelt célszemélye, akit a román állambiztonsági szervek egyszer már megbüntettek azért, mert olyan erőszakosan próbált ügynöknek beszervezni egy kolozsvári fiatalembert (az információért ezúton mondok köszönetet Stefano Bottoni történésznek!), hogy belehalt a megalázó, embertelen procedúrába! A Kolozs tartományi Securitate által alkalmazott brutális ügynök-beszervezési módszereket ismerteti a Stefano Bottoni által is idézett Pleşa Liviu, a *Direcția Regională de Securitate Cluj (1948-1968). Organizarea, personalul și direcțiile de acțiune* című, a jászvásári Polirom Könyvkiadó gondozásában 2011-ben megjelent *Represiune și control social în România comunistă* címet viselő kiadványsorozat V-VI. kötetében megjelent tanulmányában (Szerkesztő: Cioflâncă, Adrian – Jinga, Luciana M.). A szadizmusáról közismert Andrei Gluvacov ezredes az

Állambiztonsági Minisztérium 1953. február 11-én megtartott állományülésén elismerte: „Brutális szervezési módszereket alkalmaztak Kolozsváron és Konstancán. A jelöltet sötétített szemüveggel vezették be a konspiratív lakásba, hogy ne ismerje fel a helyiséget.”

A Szilágyi Domokos megfigyelési és követési dossziéjában lévő adatokat személyesen ismertetem Stefano Bottoni történésszel – akit nagyon tisztetek, mert a romániai és magyarországi történészek, irodalomtörténészek figyelmét a tabu-témák egész sora felé irányította –, aki újabb kutatásokra sarkallta pályatársait és az irodalomtörténészeket egyaránt. A következőket közölte e sorok írójával: ezek szerint, akárcsak a romániai magyar közösség egyik legkiemelkedőbb képviselőjét, a „sajátosság méltóságáért” küzdő kisebbségpolitikust (Gáll Ernő megállapítása), a jogtudós Mikó Imrét, a román állambiztonsági szervek az 1950-es és 1970-es években „egyszerre tekintették »forrás«-nak és célszemélynek, folyamatosan informálódtak róla, miközben rendszerezték, értékelték és felhasználták az általa szolgáltatott adatokat”. Mikó Imre 1952. február 29-i, első szervezése előtt elhangzott, az ügynök-tevékenységre kényszerítő zsaroló mondat: „Azt fogjuk mondani neki (Mikó Imrének – T. Z.), hogy két lehetősége van: internáló táborba kerül, de ha otthon szeretne maradni a családjával és négy gyermekével, intenzív ügynöki tevékenységet kell kifejtenie, és le kell lepleznie mindazokat, akikkel együtt volt a pártban (az Erdélyi Pártban – S. B.), és jelenlegi tevékenységükről is be kell számolnia.”

A kisebbségi politika, a kisebbségvédelem egyik erdélyi ikonja, a hat nyelven beszélő és író Mikó Imre – akiről az 1964-ben letartóztatott és hazaárulással vádolt, Erdély adminisztratív különállásáért küzdő két erdélyi magyar szociáldemokrata politikus, Bruder Ferenc és Pásztai Géza azt vallották, hogy „ő lehetne az önálló Erdély első számú politikai vezetője, az esetleges új kormány miniszterelnöke” (lásd: Stefano Bottoni: *im*, 32. oldal) – és a 20. század hatvanas-hetvenes éveinek magyar lírájában ugyancsak ikonként, költő-óriásként számon tartott Szilágyi Domokos ügynök tevékenysége között az a lényeges különbség, hogy Stefano Bottoni megtalálta Mikó Imre 1952. február 29-én saját kézírással megfogalmazott első szervezési nyilatkozatát – így „született meg” a „Hunyadi Ioan” fedőnevű háložati személy. Stefano Bottoni tanulmányában említi azt a jelentést, „Referat”-ot, amelyben Mikó Imre részletesen beszámolt a Kritérium

Könyvkiadó szerkesztőségét felkereső, a román állambiztonsági szervek által „különösen veszélyesnek” tartott Illyés Elemér látogatásáról. (A Páll Lajos megfigyelési és követési dossziéjában is többször említett Illyés Elemér 1914. december 7-én született a Háromszéki Altorján. 1932-ben érettségizett a csíkszeredai római katolikus, ma Márton Áron nevét viselő főgimnáziumban, majd Kolozsváron elvégezte a jogi egyetemet, ahol Mikó Imre baráti köréhez tartozott, és részt vett a falukutató mozgalomban. 1941 és 1943 között magyar állami ösztöndíjjal államtudományi tanulmányokat folytatott előbb Rómában, majd az 1944-es összeomlás után a németországi Heidelbergben. A második világháború után az emigrációt választotta, előbb Brazíliában, majd 1953-ban a salazari Portugáliában telepedett le. 1974 előtt szállodatulajdonos volt, majd annak erőszakos államosítása után München mellett telepedett le a második, újvidéki magyar származású feleségével. Antikváriumot szervezett, majd korábban dédelgetett kutatási tervével, a romániai magyar kisebbség társadalmi-demográfiai helyzetével és az erdélyi magyar irodalommal foglalkozott. Illyés Elemér 1970. október 7-én lépte át a magyar-román határt, és közel harminc évig tartó távollét után Kolozsváron áthaladva két hétre „hazalátogatott” szülőföldjére, a Székelyföldre. Már a határátlépés szokatlan volt a Securitate számára: elegáns, müncheni rendszám táblájú kocsival, brazil állampolgárként jött vissza Erdélybe. Páll Lajos megfigyelési és követési dossziéjából (ACNSAS, Fond informativ, nr. 2539) kiderül: minden lépését percről percre követték, bizalmas beszélgetéseit Tamás Gáspárral, Böződi Györggyel Székelyudvarhelyen nemcsak lehallgatták, hanem román nyelvre is lefordították. Mikó Imrével mint egykori évfolyamtársával és neves erdélyi magyar közéleti emberrel alig félórán át beszélgetett. Mikó Imre – bár 1970-ben nincs szervezve, és valódi ellenségként sem számoltak vele – a Securitenak beszámolt arról, hogy Illyés Elemér élénken érdeklődött a Kritérium Könyvkiadó tevékenysége iránt, és kitűnően ismeri a romániai magyar művelődési életet, több lap, folyóirat előfizetője, sok író személyesen ismer, akikkel Kolozsváron találkozott: Mikó Ervinnel, Marosi Péterrel, Bálint Tiborral és főleg Tamás Gáspárral, aki a Székelyföldre is elkíserte.)

Stefano Bottoni ugyanakkor azonosította: a „Molnar”, „Molnar Eugen” fedőnevű megfigyelt és a „Miklósy” fedőnéven jelentő, illet-

ve az 1973-tól önként jelentkező, majd 1975. január 23-tól formálisan újra beszervezett „Marcu”, illetve „Micu” fedőnevű informátor egy és ugyanaz a személy: Mikó Imre. Mindkét esetben megvannak a saját kezűleg írt beszervezési nyilatkozatok.

Hasonló, saját kezűleg megírt beszervezési nyilatkozat Szilágyi Domokos esetében egyelőre nincs! 1976. november 25-én, amikor Szilágyi Domokos öngyilkossága után három héttel lezárták a „Dodu” fedőnév alatt összeállított megfigyelési és követési dossziéját, sem utaltak arra, hogy hálózati ügynök volt. Az utóbbi időben dekonspiráltak mindenikénél – Varró János, Marosi Péter, Veress Zoltán, Bartis Ferenc, hogy csak az íróknál maradjunk – az ügynökmúltra egy-egy elrejtett utalás, célzás található!

Kutatói „mélyfúrások”

A nyilatkozatban említett, a Maros-Magyar Autonóm Tartomány belügyi szerveinél szolgáló Ștefan Blaga alezredes 1964. évi jelentése nyomán – amelyben felfedi az állambiztonsági szervekkel együttműködő Szilágyi Domokos személyazonosságát – szintén kérdőjelek fogalmazódnak meg: köztudomású, hogy Szilágyi Domokost gyakran kezelték a marosvásárhelyi pszichiátrián, amelynek vezetője az a belügyi rangban szolgáló Grecu „professzor” volt, akinek érettségije sem volt. Miközben a megfigyelési és követési dossziéjában a ráállított ügynökök jelentéseiben refrénszerűen ismétlődik: Szilágyi Domokos a világ legszótlanabb embere, a nevéhez kapcsolódó ügynök-jelentésekből egy szószátyár informátor képe bomlik ki előttünk. A Kossuth-díjas Szilágyi István prózaíró, az egykori *Utunk* főszerkesztő-helyettese, az 1989 decembere utáni *Helikon* főszerkesztője, az ember és a költő Szilágyi Domokos legközelebbi barátainak egyike szerint Szisz „az úgynevezett nagy szellemek körében kínálkozó »olümposzi csevelyek« alkalmait is elkerülte, viszont szívesen ott fedledkezett valamelyikünk két-három esztendő kisgyereke mellett a szoba közepén a szőnyegen.” (*Helikon*, 2007. 16. szám, 2007. augusztus 25.) Ismerni kellene Szilágyi Domokos kórlapját, a gyógykezelését! Ezért kértem meg a Magyarországra áttelepedett dr. Grépály András Levente fül-orr-gége-szakorvost, egyetemi tanárt – akivel Szilágyi Domokos éveken át irodalomtörténeti jelentőségű angol nyelvű levelezést folytatott –, és aki egyike a Sziszt kezelő, még élő

orvosoknak. Dr. Grépály András az angol nyelvű és a Securitate által kifogott levelekben nemcsak azt hangsúlyozza, hogy Szilágyi Domokos minden levele igazi gyöngyszem, hanem figyelmezteti is a költőt: törekeny fizikuma, egészségi állapota miatt ne hajsolja túl magát, szakítson időt a kikapcsolódásra. Dr. Grépály András a következőket közölte az interneten: „A kezelésnek semmi köze nem volt a hatóságokhoz, biztosan tudom. Tulajdonképp azt szolgálta, hogy leszázalékolják, azaz betegnyugdíjat kapjon. Ennek jelentősége az volt, hogy mentesült a diktatúrát és a diktátort éltető kötelező ünnepi cikkek megírásától, anélkül, hogy egzisztenciálisan fenyegetettségnek lenne kitéve. [...] Sajnos Csíky Csaba dr, a kezelőorvosa, régóta nem él, de az özvegye elérhető, a nagykanizsai címét én nem tudom, de biztosan nem titok.”

Pécsi Györgyi már-már önkínzó, rendkívül igényes tanulmánya szerint (*Az értelmezés zavara*, Forrás, 2008. június) „Szilágyi Domokos teljes jelenléte-költészete és életének tisztázatlan s valamennyi részletében immár örökre tisztázatlan pontjaival, legendáival és legendafoszlataival együtt szimbolikusan megjeleníti a kort.”

Korpa Tamás *Textuális tükrök – közlések Szilágyi Domokos levelezéséhez* című kitűnő tanulmányában (www.barkaonline.hu/kritika/2246-, letöltés ideje 2013. augusztus 12.) figyelmeztet az ügynök-botrány utáni újraértelmezés buktatóira: „A költőre való emlékezés ugyanis ideiglenesen – a 2006 óta a társadalmi nyilvánosság számára ismertté vált ügynökjelentések felől szerveződött át. Mindez az életmű tükrében idővel jelentheti egyrészt az eddig kanonizált mnemotechnikai effektusok teherbíró képességének vizsgálatát, új szövegkezelési-értelmezési aspektusok legitimálási lehetőségeit, ugyanakkor – szemmel láthatóan – jelentheti a költészeti episztémé életrajzi vonatkozásaira apelláló, tematikusan azonosító interpretációk térnyerésének veszélyét is.”

A romániai magyar – és ezzel párhuzamosan a magyarországi – irodalmi életet és a közbeszédet kevés olyan leleplezés tematizálta, mint 2006 őszén az elemi erővel „berobbant” Szilágyi Domokos ügynök-dosszié. A botrány nyomán mindenféle – rendszerint az ügynökmúlt ismeretétől messze elrugaszkodó – pro- és kontra vélemény látott napvilágot. Valósággal felvirágozott a blog-irodalom – a maga követhetetlen szövevényeivel –, olyannyira, hogy háttérbe szorult az a „másik”, a Gutenberg-galaxisra emlékeztető, hiteles dokumentu-

mokra támaszkodó, folyóiratokhoz és könyvekhez kapcsolódó tényleges irodalom.

A kolozsvári *Helikon* irodalmi folyóirat 2006. 18. számában és a Transindex internetes portál 2006. október 3-i számában látott napvilágot Stefano Bottoni történész, Nagy Mária, a költő élettársa és Szilágyi Kálmán, a költő testvérének közös nyilatkozata, amely tétélesen is megfogalmazza:

„Szilágyi Domokos »Balogh Ferenc« fedőnéven működött együtt az állambiztonsági szervekkel. Az utóbbi hónapokban hivatalosan megkerestük az illetékes szerveket (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárát – CNSAS) a dekonspirálás érdekében, de a levéltár szerint a polgári titkosszolgálat (SRI) részéről még nem történt meg »Balogh Ferenc« hálózati dossziéjának átadása.

Ennek ellenére a fennmaradt iratok egyértelműen, minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy »Balogh Ferenc« azonos Szilágyi Domokossal: a rendelkezésre álló dokumentációban a Maros-Magyar Autonóm Tartomány belügyi szerveinél szolgáló Ștefan Blaga alezredes fedí fel az együttműködő személyazonosságát egy 1964-es jelentésben, fedőneve mellett polgári nevét is említve.

»Balogh Ferenc« tevékenysége 1958 és 1965 között két jól elkülöníthető szakaszban dokumentálható. 1958-ban »Balogh Ferenc« 13 írásos, ebből két kézírásos jelentést adott a Kolozs tartományi, illetve 1965-ben a bukaresti állambiztonsági szerveknek. »Balogh Ferenc« együttműködése három megfigyelési dosszié alapján rekonstruálható:

- 1) Lakó Elemér és Varró János megfigyelése
(Fond informativ, 3010. sz. dosszié)
- 2) Péterffy Irén megfigyelése
(Fond informativ, 3005. sz. dosszié)
- 3) Páskándi Géza megfigyelése
(Fond informativ, 2534. sz. dosszié)”

A nyilatkozat megjelenése után különböző olvasatok, kommentek – Balázs Imre József és Visky András az SZ. D.-ügyről, Láng Zsolt, Selyem Zsuzsa, András Emese az SZ. D.-ügyről, újraolvasó próba: néhány Szilágyi Domokos-szöveg, ad-hoc linkgyűjtemény Szilágyi Domokosról, Láng Zsolt: *Hol a vécé?* című írása láttak napvilágot; Tibori Szabó Zoltán a *Népszabadság* 2006. szeptember 30-i számában *Ügynök volt az erdélyi költőóriás* címmel írt terjedelmes

publicisztikát; Szilágyi Domokos ügynök-múltjáról dokumentumfilmeket – B. Nagy Veronika, a Videopontes alkotásait – sugárzott a romániai és a magyarországi elektronikus média. Bár Pécsi Györgynek a *Magyar Nemzet* 2006. október 7-i számában, illetve Transindex.ro portálon 2006. október 12-i kiadásában közölt „Mocsok által jutunk kincshez” című tanulmányán is érződik az első sokkhatás, igyekszik elsősorban a nagybetűs Költőt látni és láttatni. „Az eddigi legteljesebb szövegkiadás alapján (Fekete Sas Kiadó, 2006.) jól láthatóan két törés van Szilágyi Domokos költészetében: az első 1957/58 körüli években mutatkozik, a derűs költő váratlanul elkomorodik. [...] A másik törés az 1969-es *Búcsú a trópusoktól* kötet után jelentkezik – innentől, a *Fagyöngy* verseitől már a halálra készül: szembesülve az evilági üdvözítés és üdvözülés hitének, illúziójának totális kudarcával, fölhagy a formai kísérletekkel is. [...] Úgy látom, a mai olvasót az életműnek ez a második fele szólítja meg inkább, a *Fagyöngy* utáni korszak versei, amikor a költő magával a léttel áll szemben. Bejelenti a világ megújulásának metafizikai igényét (*Ünnep*), megírja az ember halálát (*Öregek könyve*), és számos változatban megírja a költő halálát (*Felezőidő, Héjjasfalva felé, Törpe ecloga*). Széchenyi, Vörösmarty, Petőfi, Radnóti – azokat a mártír sorsokat szólítja, amelyek tiszták és következetesek maradtak, azokat az elődöket, akiknek életében és halálában a szó és a tett között lényeges ponton soha sehol nem volt eltérés (Székely János). S végül az ember ontológiai magányát, kudarcát beismerve, számos megrendítő versében fölkészíti magát a – megszabadító?, megváltó?, megtisztító? – halálra. [...] Nyelvi atomrobbanása nem természetében, hanem jelentőségében Nagy Lászlóéhoz mérhető, költészetében kora (korunk) valamennyi lényeges kérdése megjelenik, lírai forradalmával modernizálta, visszakapcsolta az erdélyi költészetet a progresszív európaiságba.”

Abban viszont tévedett Pécsi Györgyi, amikor úgy fogalmazott; hogy Szilágyi Domokos ügynök-múltja miatt írta az alábbi verssorokat:

„S mert azt hittük: a bátorság nem kifizetődő
s a gyávaság túl sokba kerül –
– csuda! –
hősöket izzadtunk ki magunkból –
kézenfekvő, mégis mondom a hasonlatot:

akár a gyöngyragyló, feleim,
mert szomorú az, feleim,
hogy mocskok által jutunk kincshez.
Hőskökhöz, akik úgy születnek, mint a többi ember,
csak másként halnak meg.”

Nagyon merem remélni: Szilágyi Domokos megfigyelési és követési dossziéjának publikálása, megismerése után az irodalomtörténet, az olvasók, a kételkedők, az ügynök-múlton nyelvüket köszörülők számára is kétségbevonhatatlanná válik Páskándi Géza vallomásának örök-érténye: „se bűn, se büntudat nem ítélhet az érték felett.” Szilágyi Domokos költői életműve kikezddhetetlen!

A Szilágyi Domokos ügynök-múltjával kapcsolatos nyilatkozatban az említett Varró János-dossziéra való hivatkozás, illetve a regényszerű Varró-féle visszaemlékezés-kötetben publikált „eszmefuttatás”, miszerint Szilágyi Domokos 1956 késő őszen teljesen megváltozott, további kutatást igényel.

A 16 év börtönbüntetésre ítélt, 1964. július 24-én szabadult Varró Jánost 1964. szeptember 26-án Onac Ioan, a kolozsvári protestáns teológusokra „szakosodott” őrnagy szervezte be „Vincze János” fedőnéven. Szabadulásakor a jilavai börtönben keresték meg és ajánlották fel a Securitate-val való együttműködést. Az 1964. szeptember 26-án saját kezűleg megírt szervezési nyilatkozata, kötelezvénye, hogy az állambiztonsági szervekkel való együttműködéséről a hozzá legközelebb állóknak sem beszél, csupán az első lépés volt a rendkívül termékeny ügynöki tevékenysége – évente 50-60 jelentés megírása – során. Sokan olvasták, forgatják a kecskeméti Korda Kiadónál 2008-ban megjelent, 238 oldalas *Erdélyi sorsvallató. Egy erdélyi 56-os utolsó vallomása* című visszaemlékezés-kötetét, amelyben azt állítja: soha egyetlen kihallgatási jegyzőkönyvet nem írt alá. A kezében vannak Varró János kihallgatási jegyzőkönyvei, minden oldalt aláírt! Nem is tehetett volna másként, agyonverték volna! Egyedül Sass Kálmán, az 1958. december 2-án a szamosújvári börtönben kivégzett érmihályfalvi református lelkész tudott egy hétig ellenállni. Tűt nyelt – amelyet kioperáltak a torkából –, majd bolondnak tetette magát, de egy hét után minden kihallgatási jegyzőkönyv minden oldalát aláírta, mert vasrúdra függesztve addig verték a talpát, hogy elájult. A kivégzésre is a rabtársai által készített papucsban vitték, nem tudott talpra állni.

Varró János egyszerre volt a Securitate megfigyeltje és ügynöke, célszemély és „forrás”. A hálózati dosszié összegző jelentése szerint csak 1965-ben 26, operatív értékű jelentést készített. A Securitate szakzsargonjában az „operatív értékű” jelentés a legmagasabb minősítés az ügynöki munkában, hiszen pótolhatatlan információkkal segítette az úgynevezett „rendszerellenes tevékenységek felderítését”, az írók legféltettebb titkairól vallott a Securitaténak. Minden bizonnyal az ügynöki tevékenysége is közrejátszott abban, hogy 1966-ban a volt politikai elítéltek közül az elsők között és saját nevére kapta vissza a közlési jogát: 1966 őszétől már publikálhatott a Marosvásárhelyen megjelenő *Igaz Szóban*. Elkövette azt a hibát, hogy az aláírt szervezési nyilatkozat tudatában, nagy vehemenciával kérte: helyezték vissza tanársegédnek az immár „Babeş-Bolyai” nevet viselő tudományegyetemre. A Securitatét sokan szadista és buta pribékek siserehadának tartják. A durva, a szadista, az emberi mivoltukból kivetkőzött embereként való minősítésük megfelel a valóságnak – micsoda hatalmat éreztek, amikor bőrkabátosan, bürgeli csizmában megjelentek, és reszkettek előttük gyárigazgatók, vállalatvezetők, egyetemi rektorok, akadémikusok! –, Varró János esetében azonban mesterien meglovagolták az egész lényéből sugárzó emberi hiúságot, ambíciót. Tanítani lehetne ahogyan újra rákényszerítették a még aktívabb operatív jelentőséggel bíró ügynöki tevékenységre: 1965-ben elutasították a bebörtönzése előtt leadott kandidátusi disszertációját, 1967-ben felvételt nyert ugyan az egyetem magyar tanszékének doktori képzésére, de amikor minden vizsgáját letette, „kiderült”, hogy a Benedek Elek munkásságáról írt disszertációját a minisztérium nem hagyta jóvá. A döntés ellen fellebbezett, de soha nem kapott rá választ. Besétált a Securitate által gondosan előkészített csapdába.

1969. augusztus 11-én maga kért találkozót a tartótisztal! Sajnálattal fejezte ki, és közölte „azt az óhaját, hogy újra megbízzanak benne, és a továbbiakban is titkos módon, szervezeten és aktívan támogathassa a Securitate szerveinek tevékenységét. Ugyanakkor operatív értékű jelentéseket készített a szerveink nyilvántartásában szereplő ismert személyiségek tevékenységéről.” (ACNSAS, Fond Rețea, dosar nr. 302674, I. kötet, 28. oldal.)

Varró János 1970-ben a kolozsvári Dacia Könyvkiadó szerkesztője lett.

Saját kezűleg írta alá a legépelt, a kutatásaim során talált és a leg-részletesebben megfogalmazott beszerzési nyilatkozatot. Nyoma sincs semmilyen kényszernek!

„Alulírott Varró János, 1927. november 21-én születtem Marosvécs községben, lakhelyem Kolozsváron, December 30-a utca, 5. szám, III. emelet, arra vállalom kötelezettséget, hogy titkos módon, szervezeten és aktívan támogatom a Securitate szervei által az állambiztonság ellen irányuló, társadalmi rendszerünk érdekeit érintő bűncselekmények felfedését és felszámolását célzó tevékenységét. A Securitatéval való együttműködésem során vállalom: fokozott erőfeszítések révén az állambiztonságot érdeklő információkat összegyűjtöm, és azokat a számomra kijelölt kapcsolatrendszeren keresztül időben eljuttatom [az állambiztonsági szervekhez].

Attól az óhajtól lelkesítve, hogy teljes hozzájárulásommal segítem a nép forradalmi vívmányainak megvédését, biztosítom a Securitate szerveit, hogy úgy a munkahelyemen, mint azon kívül, minden tőlem telhetőt megteszek, hogy gyakorlatba ültessem a jelen kötelezvényt, teljes mértékben megértve, hogy milyen káros következményei lennének, ha nem teljesíteném a beszerzési kötelezvényt. Varró János, sk. 1971. október 8. Ez a kötelezvény a jelenlétemben fogalmazódott. Ioan Onac őrnagy, sk.”

Varró János a Securitate „kereszttségében” előbb a „Dézsi Ioan”, majd a „Vasilescu” fedőnevet kapta. Döbbenetes adatokat tartalmaz az 1970-es, 1980-as évek romániai magyar irodalmára vonatkozóan Varró János hálózati dossziéjának három vaskos kötete. A beszerzési kötelezvényének megfelelően valósággal ontja az írókról szóló jelentéseket. Kerekes Györgyre, a Dacia Kiadó főszerkesztőjére, Franz Hodjakra, a kiadó német szerkesztőjére, Beke Györgyre, Lászlóffy Csabára, Czegő Zoltánra és örök mentorára, Czine Mihályra állították rá. Arra a Czine Mihályra, aki anyagilag is segítette 1956-ban a két hónapos aspirantúrai kutatásban, a későbbiekben, az 1987. évi áttelepedés után is a legfőbb támasza maradt.

A Varró János által szolgáltatott operatív értékű információk egyikét említi Stefano Bottoni is a Mikó Imréről írt tanulmányában. A „Dézsi Ioan”, azaz Varró János által 1971. június 8-án továbbított ügynöki jelentés döntő fordulatot hozott Mikó Imre megfigyelésében. Mikó Imre a Dacia Kiadó szerkesztőségében bizalmas beszélgetést folytatott Kerekes György főszerkesztővel, Keresztesi-Reich Évával

és Varró Jánossal. Az ügynöki jelentésnek az a „diszkrét bája”, hogy Varró János maga segítette a lehallgató poloskák elhelyezését. Ügynöki tevékenységének magabiztosságában azon „értetlenkedik”, hogy Mikó Imre visszaemlékező kötetén dolgozik két 1944 előtti politikusról, Bánffy Miklósról és Bethlen Györgyről. Kerekes György válasza valóban operatív értékű, revelatív erejű információt tartalmaz: „Mit csodálkozol? – kérdi Kerekes. – Mindenki tudja, hogy Mikót gyakran hívják Bukarestbe, hivatalosan a Kriterionhoz megy, de valójában Fazekas elvtárshoz jár a Központi Bizottságba, tanácsadói minőségben.”⁶

A Securitate számára rendkívül fontos információ: Fazekas János KB-tag legbensőbb tanácsadóinak egyike: Mikó Imre jogtudós, kisebbségvédelmi politikus, akit „az erdélyi magyarság szellemi vezetőjének” tartanak Romániában, Magyarországon és Nyugaton egyaránt. Gyerekjáték volt ellenőrizni az információ hitelességét. Mikó Imre rendszeresen, egy-két havonta utazott Bukarestbe, ahol egyedül tárgyalt Fazekas Jánossal, személyi titkára, Blénesi Ernő jelenlétében. Az a tény – írja Stefano Bottoni –, hogy Mikó Imre bensőséges viszonyt ápol a legmagasabb tisztségben lévő magyar nemzetiségű pártfunkcionáriussal, valósággal riadóztatta a román állambiztonságot, és néhány nappal később, június 15-én magasabb fokozatra állították „Molnár”, azaz Mikó Imre célszemély megfigyelését. Ezek az ügynöki jelentések képezték Varró János (Marosvécs, 1927. november 21. – Kecskemét, 2004. március 22.) *Kós Károly, a szépíró* (Kolozsvár, Dacia Kiadó, 1973.), valamint a *Ki csatát nyer, koronát nyer* című regénye 1976. évi, bukaresti megjelenésének az árát.

A Kemény János erdélyi fejedelemről szóló regény megjelenése után a malmói „Petőfi Sándor” Kulturális Egyesület és annak titkára, Pálházi József meghívta Svédországra. Az útiköltséget a malmói egyesület fizette, a programot is ők szervezték. A Securitate alaposan felkészítette az útra a most már „Vasilescu” fedőnevű ügynököt. Nemcsak Malmöben, hanem Göteborghban, Stockholmban is több előadást tartott. Amikor visszatért, egy egész kötetnyi jelentést adott át a Securitaténak a svédországi magyar művelődési, kulturális és irodalmi életről. Találkozott Erdős Irmával, a marosvásárhelyi Székely Színház nagy népszerűségnek örvendő színésznőjével, Hajdu Győző korábbi feleségével, aki dr. Bartha Istvánhoz, a korrózió nemzetközi hírnevű kutatójához ment feleségül, Lund mellett, Svedalában lak-

tak. Varró János találkozott Olajos Lajos orvossal, Litormerczky Kázmér volt horthysta katonatiszttel, László Katalin művésznővel. Visszatértében az NSZK-n, Svájcban, Ausztrián átutazva a magyar emigráció meghatározó személyiségeivel, vezetőivel találkozott. Mindenkiről jelentett. Ugyanezt tette, amikor Magyarországon töltött néhány napot. Ügynöki tevékenységét olyan buzgalommal végezte, hogy svédországi meghívóinak is feltűnt. A Securitate kifogta a meghívóinak küldött levelet, amelyben megpróbálta eloszlatni az általa keltett gyanút. Varró János teljes ügynökmúltjának felderítése akkor válik teljessé, ha az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is elvégezem az idevágó kutatásokat. A Securitate gondoskodott arról, hogy ügynökei révén ellenőrizték az általa szolgáltatott információk hitelességét. Elsősorban „Szabó Tibi”-t, azaz Marosi Pétert állították rá. Ugyanakkor Marosi Pétert azzal is megbízták, hogy folyamatosan jelentsen Szilágyi Domokosról is! Varró János hálózati dossziéja egyfajta fogódzó Szilágyi Domokos figyelő dossziéjához is.

1974. október 23-án azért nyitják meg Szilágyi Domokos – „Dodu” figyelő dossziéját (Dosar de Urmărire Informativă), mert meg akarják ismerni azokat a verseit, amelyeket a cenzúra visszautasított. Tisztázni akarják a Majtényi Erikkal, Méliusz Józseffel, a kolozsvári írókkal kialakított kapcsolatainak „természetét”, mert előttük nacionalista megnyilvánulásai voltak, ellenségesen viszonyult az RKP és a román állam politikájával szemben. Kapcsolatban áll a temesvári származású, Hamburgban letelepedett Hans Thurn egyetemi tanárral, a jugoszláv állam politikai elítéltjével – akit különösen a huszita szerzetesek által kinyomtatott magyar nyelvű tatrosi biblia érdekelt –, az ausztriai PEN Klubbal, az NSZK-ban, Svédországban, Finnországban élő magyar írókkal, költőkkel. Az európai költészet legkiválóbbjaival, a legjobb könyvkiadókval tartott kapcsolatot. Szilágyi Domokos elsősorban önmaga elé állított rendkívül magas esztétikai mércét. Olyan belső titkokat tudhatunk meg Szilágyi Domokos költői műhelyéről, amelyek nélkülözhetetlenek az életmű egésze szempontjából.

A *Felezőidő* című verskötete kapcsán írta 1974. november 19-én a Nagybányán élő (Kálmán) testvérének, Kulinak: „A könyvet valóssággal kasztráltam, négy éven át játszadoztam a cenzúrával. Ember, ne mérgeledj. Nagyjából kiegyeztünk a fele-fele arányban. A meg-

maradt versekről értesítettem a *Tiszatáj* című szegedi folyóiratot. Most várom a sajtópert. Küldjél cigarettát a dubába (dutyiba)!”

Bizonyos mértékig elégedett a kötettel, a borítóját Deák Ferenc tervezte Londonból hozott betűkkel. Arra kéri a testvérét, egy másik levélben a sepsiszentgyörgyi Plugor Sándort, hogy a *Felezőidő*-ből minél több kötetet vásároljanak fel, ő majd utólag kifizeti az ellenértékét.

A figyelő dosszié 1974. október 23-i intézkedési terve szerint: „Dodu” – Szilágyi Domokos – költőtársai előtt gyakran beszélt arról, hogy a cenzúra által visszautasított, kiszedett verseit külföldön akarja megjelentetni, a verseket a Romániába látogató költő barátai révén akarja kijuttatni. Ezért a Securitate elrendelte a teljes levelezése szigorú ellenőrzését, körlevelet küldtek a határállomásokhoz, hogy a Szilágyi Domokost felkereső külföldi írók, költők, barátok, ismerősök csomagjait szigorúan ellenőrizték. 1974. december 15-i határidővel titkos házkutatást tartottak élettársa, Nagy Mária lakásában, hogy megtalálják „az íróasztal fiókja számára írt verseit”.

1974. augusztus 16-án szokatlanul ironikus hangot ütött meg a Méliusz Józsefnek írott levelében: „Most Te az Akadémiával is levelezel. Hogy is van ez a dolog. Minden hónapban írsz egy levelet, amelyben kijelented: »Drága Akadémia, hogy vagy? Én meglehetősen jól vagyok. Mindörökre a Tiéd stb.«

Remélem, nem haragudtál meg ezért, de egy kicsit lőkött vagyok, amint a fenti sorok is bizonyítják, nem vagyok a legjobb hangulatban. A múlt éjszaka írtam ezt a dolgot, mert Mária [Nagy Mária, Szisz élettársa – T. Z.] rávett, hogy nézzük meg Domokos Géza filmjét [*Saját akaratból, senkitől sem kényszerítve*: idealizált forgatókönyv és film a román–magyar barátságról – T. Z.]. De ez maradjon köztünk, hát ez lett belőle. Legkevesebb hat éve nem voltam moziban, és a következő hat évben sem fogok menni.” Lesújtó véleménye volt Domokos Géza forgatókönyvéről, és az elkészült filmről. Egyenesen árulásnak tekintette. Így született meg a *Magyarok* című verse. A történelem furcsa paradoxona és fintora: ez a vers talán ma sem jelenne meg: magyarellenességet, cigányellenességet meg minden-ellenességet ráfognának! Kántor Lajos a *Magyarok* című versét górcső alá vonva, a Forrás 2008. októberi számában így összegzi az 1974 nyarán írt adysan kegyetlen vers üzenetét: „Szilágyi Domokos lírája – leszámítva a hangpróbák időszakát – egészében vitatkozik a

szentségek, bármilyen szentségek fetiszizálásával.” A legélesebben és legkegyetlenebbül a *Magyarok* című versében.

A mindenkire ráállított és mindenkiről szorgalmasan jelentő „Szabó Tibi”, „Szentpéteri Carol”, alias Marosi Péter felkérte Szilágyi Domokost, hogy Vörösmarty Mihály születésének 175. évfordulójára, az *Utunk* 1975. 48. száma részére írjon egy esszét a nagy költő-elődről. Marosi Péter minderről értesítette a Securitatét, majd ő volt a legjobban „meglepődve”, hogy saját kezű, román nyelvű jelentést kell írnia a „botrányról”. Szilágyi Domokos esszé helyett költeményt írt Vörösmartyról. Verssorokat vett át Vörösmartytól, ezeket kiegészítette a saját versével. Adjuk át a szót az ügynök Marosi Péternek:

„Az alaptéma Vörösmarty tragikuma, aki az [1848-as] forradalom leverése után elvesztette a lelki egyensúlyát. Tudta, hogy már semmit nem ér az élete. Szilágyi Domokos költeményét – írja Marosi Péter – kiszedték a nyomdában az *Utunk* 1975. évi 48. száma részére, de a Sajtóigazgatóság kivette, azzal az ürüggyel, hogy fel kell küldeni Bukarestbe, és onnan három hét múlva megérkezett a válasz: nem közölhető! Őt cenzor és a Szocialista Nevelési és Kulturális Tanács is ellenőrizte. A vers pesszimista, Vörösmarty tragikus sorsát siratja, és eljut a filozófiai általánosításig.”

Marosi Péter maga jelentette a Securitaténak, hogy baj van a verssel! Amikor közölték Szilágyi Domokossal a sajtóigazgatóság döntését, csak annyit jegyzett meg: „Az életemben még ért ilyen csapás, s lehet, hogy máskor is megesik ez velem.”

A Vörösmartyról írt vers, mint a palackba zárt üzenet, külön életet élt. A kefelevonatot valaki kilopta a nyomdából, és eljuttatta Sepsiszentgyörgyre Szilágyi Károlynéhez, aki egy rövid levél kíséretében visszajuttatta Szilágyi Domokoshoz: „Nagyon tetszik nekünk, és nem csodálkozunk, hogy kivették!” Szilágyi Domokos terjeszteni kezdte a cenzúra által kivett, Vörösmartyról írt verset. A Securitate riadóztatja az ügynököket. Egy „Szatmáry” fedőnevű, sepsiszentgyörgyi ügynök (folyamatban van a dekonspirálása) 1975. december 10-én jelentette: megszerezte a Szilágyi Károlyné által Sepsiszentgyörgyön feladott küldeményt, amely az *Utunk* 1975. évi 48. száma részére írt Szilágyi Domokos-vers kefelevonatát tartalmazza. Egy „Szamosi” fedőnevű, ugyancsak sepsiszentgyörgyi ügynök arról panaszkodott 1975. december 18-án Velea Eugen kolozsvári tartótisztnek: „Az ön célszemélye (a kiszemelt áldozatot már a sajátjuknak tekintették!),

Szilágyi Domokos, lakhelye Kolozsvár-Napoca, Grigore Alexandrescu utca, 13. szám, beszámolt Szilágyi Mártának – Sepsiszentgyörgy, Domb utca, 4. szám, 9. lakótömb, 27. ajtó –, hogy a Sajtóigazgatóság Bukarestben végérvényesen megtiltotta a megjelenését.” Majd visszautasítja a vádat, hogy ő járult hozzá a kefelevonat terjesztéséhez. „Mindezt azért írom – fogalmazott „Szamosi” ügynök –, hogy a jövőben vegyék tudomásul, semmilyen információt nem közlök önökkel. Az ördög vinné el: hiába dolgozom?”

Marosi Péter említett román nyelvű, 1975. december 23-án keltezett terjedelmes jelentésében kitért a kefelevonat születésének körülményeire is: „Miután a szöveget legépelték, Tamás Gáspár Miklós korrektor ellenőrizte a nyomdászok által már kiszedett kéziratokat, a hibákat kijavította. A kefelevonatokat Derzsi József és Árkossy István szerkesztők újból ellenőrizték. Ezt követően a már kiszedett, oldalszámokkal ellátott kefelevonatokat az *Utunk* másik négy szerkesztője is ellenőrzi, úgy, hogy a kezükben van az eredeti és a nyomdászok által kiszedett kézirat. A két szöveget összevetik. Ezt követően a Sajtóigazgatóság öt ellenőre és a megyei Szocialista Nevelési és Kulturális Bizottság kijelölt munkatársai is ellenőrzik, majd átküldik a nyomdának, ahol Nagy Mária – akit gyakran segít Szilágyi Domokos, az élettársa – tisztafejként újból összeveti a két szöveget.”

Szakolczay Lajos irodalomkritikus – akinek neve gyakran szerepel Szilágyi Domokos („Dodu”) megfigyelési és követési dossziéjában – Kolozsvárról áthozta Magyarországra a Szilágyi Domokos által terjesztett *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből* című verset, és publikálta 1979-ben a Magvető kiadó gondozásában megjelent, általa szerkesztett, válogatott, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel, utószóval ellátott Szilágyi Domokos *Válogatott versek és műfordítások. Kortársunk Arany János (tanulmány)* címet viselő kötetben. Akár sorsszerűnek is tekinthetjük: Szakolczay válogatásában a Securitate által oly nagyon keresett három vers – az *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből, Magyarok, Törpe ecloga (In memoriam R(adnóti) M(iklós)* – egymást követően olvasható. Szakolczay nagy ívű bevezető tanulmányában találóan fogalmaz: ahogy elhatalmasodott rajta a betegség, a depresszió, költészete fokozatosan úgy tért vissza a zenéhez. „Belül őrült csendeket hallhatott, hogy babitsi tökélyű verseiben kimenekült az *poétai mezőkre*. [...] Már nem nagyon izgatja az ekkor még minden szóárnyékban megbúvó ironikus felhang; érezvén a vé-

get, azért vetkőzik le még egyszer, hogy újból – most már díszekbe – felöltözhessék. Bár egyszer-kétszer – legerősebben az *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből* című költeményben – még visszatér Bartók zenéjének üstdob-csattanása, a vijjogással fölhevített, sokkolt huszadik századi világ (itt is a korábbi erősség; a montázstechnika dominál), a másfajta vonzásnak engedő hang lágy-éretten, »a túléltség óarany színében pompázó rímekkel« (K. Jakab Antal) lassan lehull. Engedvén a földi kíváncsúnak, a gravitáció erőinek.⁷⁷

Marosi Péter 1974. október 24-i jelentésében olvasható: „Nem nagyon hiszem, hogy volna olyan magyar irodalomkritikus, irodalomtörténész, aki megkérdőjelezné: Szilágyi Domokos költészete a romániai magyar irodalom legnagyobb értékei közé tartozik, hogy Szilágyi Domokos egyike hazánk legnagyobb költőinek, művészeinek. Költészete – tartalmát illetően – Eugen Jebeleanu lírájára hasonlít leginkább: kérlelhetetlen humanizmus, mély tragikum, ami századunk emberi katasztrófáira vonatkozik, a lírai hagyományok továbbéltetése és határozott lépések a költészet modern formái felé.”

A megfigyelési és követési dossziékból egyértelműen lesűrítendő: a Securitate – bár az ügynökök munkájára alapozott – gondoskodott arról, hogy a különböző fedőnéven jelentgetők egyáltalán ne érezzék magukat biztonságban: a tartótisztek kézzel vagy géppel írott összegzései mellett saját kezűleg írt jelentéseket is kértek! Sok esetben – ha ismerős a kézírás – név szerint lehet azonosítani a jelentéseket író ügynököket! A megfigyelésre, majd követésre kiszemelt személyt az „obiectivul” – célszemély – megnevezéssel jelölték. Amíg csak kiszemelt volt az áldozat, addig a Securitate fogalomtárában a „lucrat la dosar”, „lucrat în legătură cu...”, amikor már biztosan megfigyelték, a „lucrat în acțiune” bikkfanyelvű fogalmi „bűvkör” illette meg. Az ügynököt, a besúgót a hatvanas évek végéig az „agent”, ezt követően az „informator” terminussal aposztrofálták. Mindkettő összeít megnevezése a „csatolt mappában”, „munkadossziében” a „forrás” („sursă”) definíció volt. A tartótiszt így összegezte az ügynök által továbbított szigorúan titkos információkat: „a forrás jelenti”. Az ügynökről személyi vagy hálózati dossziét állítottak össze, amely tartalmazta a beszervezéséhez szükséges „előtanulmányokat”, a központi nyilvántartó igazolását, hogy az illetőnek van-e priusza, a beszervezési tervet tartalmazó engedélyezési kérelmet, a beszervezés lefolyását rögzítő jelentést, a saját kézzel írt, olvashatóan aláírt, majd legé-

pelt és újból aláírt kötelezvényt (angajament), a juttatásokról szóló kimutatást – ha kapott ilyesmit –, az ügynök ellenőrzése céljából más informátorok róla készült jelentéseit, az informátori „munka” bizonyos időszakonként történt kiértékelését, sok esetben az informátor „feljegyzéseit” is. Amennyiben az informátorral megszűnt a kapcsolat, a „csatolt mappát”, „munkadossziét” öt év után elvileg meg kellett semmisíteni. Minderre rendszerint nem került sor, mert a hálózathoz kizárt ügynököket kompromittáló céllal később is felkeresték, másrészt abban reménykedtek, hogy valamilyen szinten továbbra is hajlandók „informálni”. (A beszervezés belső mechanizmusával kapcsolatosan lásd még: Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. I. kötet, Nagyvárad, 2009, 10–11.)

Nagyon remélem, rövid időn belül sikerül megnyugtatóan és hitelesen tisztázni a Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatosan felmerült kérdéseket. Történelmi felelősséggel, Szilágyi Domokos életműve iránti tisztelettel – *sine ira et studio* – felkutatok minden lehetséges dokumentumot, amely igazolja vagy cáfolja, illetve árnyalja, újraértelmezi a költő ügynökmúltjával kapcsolatos valamennyi állítást.

JEGYZETEK

1. Consiliul Național Pentru Studierea Arhivelor Securității (a továbbiakban: ACN-SAS), Fond informativ, nr. I119768, I-II. kötet. 2013. augusztus 15-én a Tokaji Író-táborban *A hallgatás és elhallgattatás évei Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Páll Lajos költészetében. Moyses Márton tűzhalála* címmel tartottam vitaindító előadást. Az azóta eltelt időszak kutatásait tartalmazza az itt olvasható tanulmány.
2. ACN-SAS, Fond informativ, nr. 2539, f. 275v-276v.
3. A tanúkihallgatást lásd még: *Szilágyi Domokos családi levelezése*. Összeállította, elő- és utószóval, valamint magyarázatokkal, jegyzetekkel ellátta Szilágyi Kálmán. Otthonom, Szatmár megye-sorozat, Szatmárnémeti, 2010, 201-203.
4. Szilágyi Kálmán: *im.*, 5–6.
5. ACN-SAS, Fond informativ, nr. I119768, vol. I., f. 2–3.
6. Stefano Bottoni: *im.*, 46., ANSAS, Fond informativ, dosar nr. 235727, f. 404.
7. Szilágyi Domokos: *Válogatott versek és műfordítások. Kortársunk Arany János (tanulmány)*. Válogatta, szerkesztette, a bevezető tanulmányt, jegyzeteket és az utószót írta Szakolczay Lajos. Magvető Kiadó, Budapest, 1979., 16–17.

Király István Domokos Pál Péter – „a román állam és nép ádáz ellensége”

Avagy mit lehet megtudni Domokos Pál Péterről egy csíkszeredai megfigyelési dosszié anyagából

1981 február hónapjában a Hargita megyei állambiztonsági szervtől kikerült egy „szigorúan titkos” minősítésű, a moldvai csángók eredetére és etnikai hovatartozására vonatkozó belső anyag¹, amelyet központi szervük egyik ügyosztálya² küldött meg az ott dolgozó tisztek és altisztek „felkészítése” céljából. Az „áruló” Péter Ferenc nevezetű altiszt volt, aki a telefon- és lakáslehallgatási hanganyagok rögzítésének feladatát látta el. Az anyagot ezen sorok írójának adta át, aki egy éjszaka alatt kézzel lemásolta és visszaadta neki, elkerülvén így, hogy konspiratív barátja lebukjon.³

Ma már tudni lehet, hogy ennek az anyagnak a készítője az a Dumitru Mărtinaș, a Securitate állományában lévő „tudós” volt, aki 1985-ben, nyilván a legfelső pártvezetés jóváhagyásával, könyvet jelentet meg, bizonyítandó, hogy a moldvai csángók nem mások, mint az Erdélyben elmagyarosított azon románok utódai, akik Moldvába menekültek, főleg a határőrezredek szervezése idején a Beszterce-vidéki és székelyföldi ellenállások leverését követően.⁴ A kikerült anyag Mărtinaș elméletének tömörített változata volt, amivel akkor még nem mertek a nyilvánosság elé lépni. Meggyőződésem, hogy 1981 júliusában a *Flacăra*-ban azért tették közzé hasonló tartalmú és azonos című írását (*Date și versiuni cu privire la geneza și apartenența etnică a populației ceangăiești din Moldova – Adatok és változatok a moldvai csángók eredetére és etnikai hovatartozására vonatkozóan*), hogy ha úgy adódik, tagadni tudják ilyen szellemű eszmék titkos terjesztését az állambiztonságiak körében. Így adott esetben hivatkozni tudnak arra: szó sincs itt titkos, belső anyagról, Király István és társai egy publikált, történelmi kutatás szabadságával élő, de természetesen vitatható álláspontot kifejező véleményt rosszindulatúan az állambiztonsági szervezet nyakába akarnak varrni, azzal a céllal, hogy lejárássák a román állam példás nemzetiségi politikáját, és felszítsák az itt élő magyarok körében a nacionalista-irredenta érzelmeket.

A kihallgatásim során macska–egér játékot játszadoztunk ebben a kérdésben a kihallgató tisztjeimmel, Popescu Stelian ezredessel, a központi állambiztonsági hivatal egyik részlegének vezetőjével és Butiurcă Ionnal, a megyei Securitate századosával. Ők állították, hogy nem titkos anyag, mivel ilyen témában már jelentek meg írások, mire én azzal replikáztam: igen, de nem most, hanem a harmincas-negyvenes években, és azok szélsőséges nacionalista jellegűek. Miért kutakodnak utána, ha már megjelent anyagról van szó? A hivatalos román történetírás elismeri a csángók magyar eredetét! Létezik egy nem hivatalos szemlélet is, amit a Securitate promoveál? S ha már egy ismert és publikált elméletről van szó, amelyik nem sérti a román érdekeket, akkor miért kéri rajtam számon annak terjesztését?

A Péter Ferentől kapott anyagot kézzel lemásoltam, és lefordítottam magyar nyelvre, majd Kósa-Szánthó Vilma,⁵ a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalmak Megyei Irányító Központjának (röviden csak Népi Alkotások Házának nevezett) etnográfusa segítségével sokszorosítottuk, mind magyar, mind román nyelven. Mindketten terjeszteni kezdtük a megbízhatónak vélt és a kérdés-körben jártasnak tartott ismerőseink körében. Hogy kinek adtuk át elolvasásra és további terjesztése céljából, az ebből az írásból nagyjából kiderül. Rajtuk kívül csak azokról tudok beszámolni, akiknek én adtam át személyesen, de a Securitate előtt sikerült eltitkolnom: köztük volt Hajdú Gábor ügyvéd⁶ és két gyerekkori barátom, Várdai György és Szép Zoltán is. Tény viszont, hogy én adtam át annak a személynek is, aki lebuktatott, és akiben akkoriban megbíztam. Nemrég, a megfigyelési dossziém kézbevétele után bizonyosodtam meg kollaboránsi voltáról. A gyanú már rég megfogant bennem, és hat évvel ezelőtt Péter Ferencel újra elemeztük az akkori helyzetet, és őt valószínűsítettük lebuktatóknak. Csak annyit árulok el róla, hogy a *Hargita* napilap egyik akkori újságírójáról van szó, és *Fekete*, illetve *Botos* konspiratív névvel tartották számon. Ő buzgó informátorként azonnal a megbízóihoz szaladt, és átadta nekik: „Március 14-én »Fekete« jelezte, hogy a »Kutató« a Securitate egy titkos anyagának birtokában van, ami alapján politikai meggyőző és diverziós tevékenységbe kezdett, [hirdetve] hogy a csángók elnemzetlenítése a céljuk...” – olvasható az egyik május havi jelentésben,⁷ tehát még mielőtt a hónap utolsó napján lecsaptak volna ránk: „Március 20–21.-én a »Kutató« pontosította »Feketének«,

hogy az anyagot meg kell cáfolni, mivel azt a Securitate dolgozóinak felkészítésére készítették, és más ilyen jellegű anyagok is léteznek.”⁸

Annak ellenére, hogy 1975. december 1-jétől 1980. november 30-ig a BM állományában dolgoztam, civil alkalmazottként, vagy tán éppen ezért, már 1977 júniusától megfigyelés alá helyeztek.⁹ Mikor megfigyelésemre jóváhagyást kértek Szász János akkori megyei első titkártól, két dologgal indokolták ennek szükségességét:

1. Király Károly testvére és Hargita megyében „az egyik legelzántabb támogatója” vagyok. Szoros kapcsolatban állunk mint bátyám bizalmasa.¹⁰

2. Levéltárigazgatói minőségemben szoros kapcsolatban állok olyan személyekkel, akik „nacionalista, magyar irredenta szellemiségű történelmi tanulmányok írásával foglalkoznak”.¹¹ „Kutató” néven tartottak számon, az ún. „filaj” (percről percre való megfigyelés) alkalmával a megyeiek „Chivu”-ként szerepeltettek, amikor pedig ez a feladat más megyeiekre volt bízva, mindig egy alkalmi névvel gazdagították névpalettámat.

1980-ban lelkiismereti válságba kerültem. Az érzés természetesen nem egyből tört rám, hanem fokozatosan alakult ki. Ami végül is kiváltotta belőlem, hogy úgy dobom be a kesztyűt, hogy egyúttal fel is veszem, és arcul csapom vele a pártot és leghírhedtebb kiszolgálóját, a Securitatét!

1980 júliusában került sor a tagkönyvek cseréjére, a régiak leadására és az újak átadására. Ezt az akciót Ceușescuék mintegy a párttagság revíziójának szánták, egyéni elbeszélgetések előzték meg az akciót. Ezzel azt célozták, hogy felrázzák a felduzzasztott és egyre nagyobb érdektelenséget mutató tagságot. Mi, a belügyminisztérium civil alkalmazottai külön alapszervezetet alkottunk a BM megyei felügyelősége keretében. A gyűlésen részt vett Fábíán András, a municípiumi pártbizottság elsőtitkára, Oprea Ion, a megyei Securitate helyettes vezetője, Todoran Eugen politikai tiszt is.¹² Mikor rám került a sor, kivittem az elnökséghez a tagkönyvemet, letettem, és az újat nem vettem át, majd megindokoltam cselekedeteimet: lelkiismeretem nem engedi, hogy továbbra is tagja legyek egy olyan pártnak, amely marxi–lenini elveket vall, de gyakorlata mindenben ellentmond ezen elveknek, aminek egyik legkézenfekvőbb vetülete a soha nem látott személyi kultusz, és mivel a párt vezetősége megtagad minden párbeszédet a nemzetiiségi kérdésben, ezen-

nel önként lemondok párttagsági minőségemről, tiltakozásul a fenti jelenségek ellen.¹³ Másnap már leváltottak levéltárt vezetői tisztségemből, visszaminősítettek egyszerű levéltárosnak, és nyomást gyakoroltak rám, hogy önként távozzam a levéltártól. A pártból kizártak, amit én oly értelemben vitattam, hogy ez abszurdum, mivel én távoztam soraiból saját elhatározásomból! Szeptember 2-án, miután a csíkkarcfalvi általános iskolában, ahova pályázat útján kineveztek, az iskolakezdés napján tudomásomra hozták, hogy a Románia története tantárgyat, nem lévén párttag, nem taníthatom, ezt újabb jogsértésnek minősítve visszavontam pályázatomat, és levelet intéztem a Központi Pártkollégiumhoz. A levél csak ürügy volt arra, hogy bővebben kifejthessem álláspontomat, és megismertessem vele a hazai és külföldi közvéleményt. Sok huzavona után 1980. december 1-jétől a megyei Munkaügyi és Népjóléti Igazgatóság Munkaerő Hivatalához kerültem. Eltiltottak minden publikálási lehetőségtől, még a helyi újságban sem jelenhettek meg írásaim. A megyei múzeumok évkönyvéhez (*Acta Hargitensia*) leadott tanulmányom megjelenését, bár előzőleg már jóváhagyták, végül nem engedélyezték. Érdekes módon a Securitate nem nyilvánította publikálásra alkalmatlannak, és a pártbizottságra hagyta a döntést, az pedig jobbnak látta, hogy retorziót alkalmazzon. Megtagadták az állami levéltárba és a megyei dokumentációs könyvtárba való belépésem. Ezek ellen határozottan tiltakoztam, alkotmányos jogaim megsértésének tekintettem. Kihallgatásokra mentem Oprea Ionhoz, a megyei Securitate helyettes vezetőjéhez, majd Erdélyi Elemér tábornokhoz, a BM megyei felügyelősége akkori vezetőjéhez, aki őszintén megmondta, hogy a levéltári belépésem nem korábbi vezérigazgatóm, hanem ő ellenzi, és amíg ő funkcióban lesz, ne is várjak mást. Kihallgatásra mentem Walter József megyei propagandatitkárhoz és legvégül Szász József elsőtitkárhoz is.¹⁴ Mindhiába. Elhallgattatásra és elszigeteltségre ítélték, ami csak növelte elszántságomat, hogy nem elég csupán passzívan ellenállni, hanem minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy hallattassuk szavunkat, éreztessük a hatalommal, hogy nem értünk egyet politikájával.

Ilyen körülmények között játszotta a kezemre Péter Ferenc a csángókra vonatkozó belső és szigorúan titkosnak minősített anyagot.

„Feketének”, a *Hargita* napilap szerkesztőjének¹⁵, akivel jó viszonyban voltam, március 13-án adtam át a csángókra vonatkozó

„felkészítő” anyagot.¹⁶ Ő tíz nap múlva visszahozta azzal a megjegyzéssel, hogy nem foglalkozik ilyen veszélyes dologgal. Titokban azonban a Securitate megkezdte az adatgyűjtést. Szigorúbb megfigyelés alá helyeztek, akárcsak Vilmát. Róla Offner Marianna fecsegete el, hogy kérésemre titokban találkoztunk a lakásán, és megbeszéltük, hogy Vilma legépele Domokos Pál Péter *Édes hazámnak akartam szolgálni* című könyvének az egyik hazai folyóiratban megjelent bírálatát, és azt kiküldi Budapestre a könyv szerzőjének.¹⁷ Április közepén már sejtettem, hogy kezükbe került az anyag, mert tudomásomra jutott, hogy a Megyei Vízgazdálkodási Hivatalnál (OGA) dolgozó feleségem írógépéről írásmintát vettek. Akkor nem, de most már tudom, hogy miután „Fekete” „feldobott”, és arról is beszámolt nekik, hogy megkértem, segítsen egy Consul írógép titokban való megszerzésében. Azonnal megkezdtek az ügyben érintettekéről az adatgyűjtést. Az állambiztonságiak is tudomást szereztek arról, hogy én is értesültem nyomozásaikról.

Lecsapni viszont csak akkor csaptak le ránk, midőn 1981. május 27–28-án a Szabad Európa Rádióban beolvasták – a magyar adásban kétszer, a románban egyszer – a Központi Pártkollégiumhoz még az előző év szeptember elején írt levelemet, melyben megindokoltam, miért hagytam el a pártot: hivatkoztam arra, milyen óriási szakadék tátong a nagy hangon hirdetett, a párt vezetése alatt Románia által elért nagyszerű gazdasági teljesítmények és a mindennapjainkban megélt valóság között. Másrészt rámutattam a „szocialista demokrácia felsőbbrendűségének”, a párt és állami dokumentumokban és az alkotmányban garantált „széles körű emberi és szabadságjogoknak” a kirakatjellegére, arra, hogy „teljes egyenlőségről és a nemzeti kérdés példás és végleges megoldásáról” elfogadott számos párt- és állami dokumentum ürügyén megtagadják, hogy nyílt és őszinte párbeszédre kerülhessen sor ebben a kérdéskörben. Ugyanakkor elítéltem a nagyfokú és egyre fokozódó személyi kultuszt, aminek szemtanúi voltunk.¹⁸

A kihallgatásokat mindig mesterien időzítették. Engem – és tudtom nélkül feleségemet is – a tengerparti nyaralásunk előtti nap (május 30.) délutánján kísérték be. A városi rendőrség épületében Butiurcă Ion százados és az általam akkor még nem ismert Popescu Stelian, a központi állambiztonsági szerv (*Departamentul Securității Statului*) egyik hivatalának vezetője várt. A „beszélge-

tést” titokban hangszalagra rögzítették. A kihallgatás ekkor még csak a Szabad Európa Rádióban beolvasott levelem kijuttatása körülményeinek felderítésére irányult. A csángókra vonatkozó „tanulmány” (mondhatjuk inkább „tananyag”) ügyét egyelőre fektették, mivel még nem kerítették sort a „csángó ügy” többi gyanúsítottjának kihallgatására. Én természetesen tagadtam, hogy valami közöm volna a levél kijuttatásához, őket vádolva, hogy ez a részükről megrendezett provokáció, amivel le akarnak járatni, amiért az új párttagsági könyvem átvételének megtagadását a Csíkszeredai Állami Levéltár igazgatójaként, vagyis a BM állományában lévő alkalmazottként „léptem meg”. Közben a feleségemet egy másik szobában faggatták. Ő is tagadta, hogy én juttattam volna ki a levelet. Próbálták érzelmileg zsarolni, megfélemlíteni, befolyásolni, de állta a sarat. Végül este 9 óra felé bocsátottak el, feleségemet korábban, kb. egy órai kihallgatás után. „Kegyesek” voltak, tudván, hogy tengerparti nyaralásra készülünk Csutak József sógorom és Pál László szomszédunkkal közösen. Figyelmeztettek, hogy a kihallgatásról senkinek se beszéljek. Azzal zárták, hogy hazatérésünk után folytatni fogjuk a „beszélgetést”, vagyis újabb kihallgatásra számíthatok. A megyei Securitate még aznap tájékoztatta a felettes szervét a kihallgatás eredményéről és tervezett további intézkedésekről. Érdekes módon a csángó ügyre csak mellékesen utaltak (igaz, ez akkor még nem képezte kihallgatásom tárgyát).

Június másodikán a Securitate országos parancsnoka, az államtitkári rangban lévő Tudor Postelnicu tájékoztatást nyújtott be a „Kutató” ügyéről George Homoscean akkori belügyminiszternek, ebben azt is a miniszter tudomására hozták, információik vannak arról, hogy a „csángókra vonatkozó anyagot” Kósa-Szántó Vilma segítségével sokszorosítottam és rajta keresztült juttattam ki Magyarországra. A tájékoztatóba beépített intézkedések között szerepel, hogy felgyorsítják a vizsgálatot az ügyben, valamint az is, hogy a nyaralásból való hazatérésem után újra kihallgatnak, és addig házkutatást is tartanak otthonomban.¹⁹ Azt, hogy ez az ügy a belügyminiszter asztalára is került, két dolog indokolta: egyrészt, hogy egy volt belügyi dolgozó lépett ki a pártból, másrészt hogy egy szigorúan titkos irat került ki a Securitate berkeiből, és bizonyos jelek arra mutattak, hogy a „Kutató”-nak nevezett ellenséges célszemélynek bizalmas kapcsolata lehetnek az állambiztonság egyik dolgozójával

vagy akár több személlyel is! A szigorúan titkos információk kiszivárogtatása nagyon súlyos következményeket vonhatott maga után, akár hazaárulásnak is minősíthették. Ekkor még úgy vélték, hogy az *Adatok és változatok a moldvai csángók eredetére és etnikai hovatartozására vonatkozóan* címet viselő anyag vélhetően a Bákó Megyei Felügyelőségtől került ki. Ennek birtokába a „Kutató” marosvásárhelyi bátyján, az „Utazón” (Király Károlyon) keresztül jutott; ezt az anyagot a Securitate apparátusának felkészítésére használták (Kósa-Szánthó Vilma nyilatkozata, amit újra vettünk tőle és szalagon is rögzítettünk).²⁰ Erre a tévútra én tereltem őket, hiszen én is igyekeztem, akárcsak a Securitate is, nem egy esetben, „dezinformációs” tevékenységet kifejtteni.

A csángókra vonatkozó anyag „nacionalista-irredenta”, illetve külföldön „ellenséges” célokra való felhasználásának megakadályozása érdekében a figyelmük elsősorban Kósa-Szánthó Vilma iránnyult, mivel ő személyes kapcsolatban állt Domokos Pál Péterrel.

1981. június 4-én dokumentációs tervet készítettek a „Vidra” néven már 1978 augusztusától megfigyelés alatt álló személyről (*în D.U.I. Dosar de urmărire informativă nr. 506 privind pe „VIDRA” – Kósa-Szánthó Vilma – din Miercurea Ciuc*).²¹ Ebben leszögezik: „bebizonyosodott, hogy ellenséges magyar nacionalista eszmék és felfogás foglya”, ezeket kendőzöttén ugyan, de becsempészte a megye olyan kulturális rendezvényeibe, amelyekbe bevonták, illetve saját elhatározásából készített szociológiai, etnográfiai és demográfiai tanulmányaiba. Idéznek „Coman Zsófia” és „Bucur” nevezetű informátoraik²² jelentéseiből, melyekből mai szemmel az olvasható ki, hogy a célszemély határozottan elkötelezte magát a romániai magyarság iránt: „...a romániai magyarok élete, azok az emberi és szabadságjogok, amelyek meg kellene illessék őket, mindnyájunkat kellene foglalkoztassanak. Én mint etnográfus és szociológus azon vagyok, hogy beszéljenek rólunk, magyarokról, tudják, hogy létezőnk, én ehhez próbálom hozzájárulni.” Példának azt hozzák fel, hogy 1980 február hónapjában Székelyudvarhelyen Maszelka János festő, Kányádi Sándor felesége és Várhegyi István marosvásárhelyi illetőségű személy társaságában beszéltek „...a romániai magyarok úgynevezett jogfosztottságáról és szabadságuk korlátozásáról... és hiányolták, hogy nincs egy országos szerv, amely irányítaná és összehangolná kulturális életüket és szellemiségük

megélését”. Kiderül, hogy feltérképezték széles körű kapcsolatrendszerét. A megyéből nyolc személy nevét sorolják fel, akik vagy hasonló gondolkodásúak, vagy bizonyítékokat lehet szerezni tőlük a két elsődleges gyanúsított konspiratív együttműködéséről (ez utóbbiak közé sorolták Offner Mariannát és Vákár Lajost, a „Kutató” munkatársát).²³ Más vidékekről kiemelik Gáll Ernőt, a *Korunk* főszerkesztőjét, aki lehetővé tette Kósa szociológiai tanulmányainak megjelentetését, valamint Tóth Sándor kolozsvári egyetemi tanárt, aki a „Doina” (véltetően Doina Cornea)-ügyben is ellenséges magatartást tanúsított, és aki csíkszeredai kiszállásai alkalmával Vilmát is látogatja. Magyarországról Domokos Pál Pétert említik, aki „mélységesen ellenséges államunkkal szemben”, és Halász Péter szociológust, agrármérnököt, aki „Domokos Pál Péter közeli kapcsolata”. Úgyszintén szerepel kapcsolatai között Takeori Kambe japán kutató, aki Magyarországon tevékenykedik, és aki „...megyénkbe is ellátogatott, hogy adatokat gyűjtsön a csángók eredetére és életére vonatkozóan”. Ezenkívül még felsorolnak öt csíkszeredai és egy kolozsvári személyt, akikkel szoros kapcsolatot tart fenn: László Zsuzsa muzeológust, Kozma Mária könyvtárost, Bilibok Mária titkárnőt az Alkotások Házától, Antal Miklós néptáncoktatót, az Alkotások Háza módszertani irányítóját, Borbély Ernő tanárt és Károly Sándor kolozsvári szobrászt.²⁴ Kapcsolataink közül 16 személyt nevesítenek Csíkszeredából és egyet (Katona Ádámot) Székelyudvarhelyről, akiket ki akarnak hallgatni.²⁵ Mivel úgy látják, hogy Vilma néprajzi és szociológiai kutatásainak és tanulmányainak tárgya főleg a csángó népcsoport, feltételezik, hogy több fontos dokumentum lehet a birtokában, amelyeket terepmunkája során gyűjtött, és fennáll a veszélye, hogy ezeket elidegeníti. Mindent egybevetve szükségesnek látják – figyelembe véve a nagyszámú belső és külső aktív kapcsolatát is –, hogy ellenséges tevékenységét teljes egészében feltérképezzék. Ennek érdekében még alaposabb dokumentálódásra van szükség, ezért külön célokat és ezekhez kapcsoltan újabb feladatokat szabnak meg a következő ütemezésben:

I. a dokumentálódást megelőző időszakra,

II. a dokumentálódás időszakára.

Első lépésben olyan személyek kihallgatása (öt személyt neveznek meg), akikről tudják, hogy tőlük kompromittáló adatokat szerezhetnek munkahelyi és társadalmi életére nézve. Második lépésben, a do-

kumentálódás tényleges szakaszában, mindent aprólékosan fel akar-nak tárni, ami csak lehetséges, például: milyen körülmények között és mikor került birtokunkba a csángókra vonatkozó dokumentáció? Kik azok, akik olvasták az anyagot? Kik sokszorosították? Hol és hány példányban? Milyen tevékenységben vett részt Kósa-Szánthó Vilma ennek az ellenséges akciónak a során? Kapcsolatai közül kik és milyen szinten tudtak Király István a SZER által nemrég közzétett leveléről? Kinek adták át olvasásra, hogyan viszonyult ehhez Kósa és az ő ismerősei? Helytől és környezettől függetlenül, milyen információs lehetőségekkel rendelkezik Király István? Kósa-Szánthó Vilma „nacionalista-sovén és irredenta megnyilvánulásainak” alaposabb dokumentálása; Kósa-Szánthó Vilma operatív szempontból (értsd: a felderítési munka szempontjából) figyelembe vehető kapcsolatai, különösen a magyarországi kapcsolatai és azok jellege. Csak emiatt 11 személy kihallgatását ütemezték be. Hét személyt „veszélyes elemnek” minősítették: Király Istvánt, Kósa-Szánthó Vilmát, Katona Ádám udvarhelyi tanárt, Miklós Vári Vilmos és Demény István Pál csíkszeredai muzeológusokat, Pávai István zenetanárt és Szócs Károly orvost.

Mivel a későbbiekben nevesítésre kerül minden személy, akinek kihallgatása dokumentált a megfigyelési dossziében (szó szerinti vagy nyilatkozat formájában rögzített, esetleg hiteles utalás arra, hogy „elbeszélgettek” vele), csak azok nevét említem meg, akiknek kihallgatása az én dossziém-ban lévő iratokból nem dokumentálható: Pávai István, Katona Ádám, Szócs Károly, Kiss Dénes (munkatársam a munkaerő-hivatalnál), Várdai György és Szép Zoltán kamaszkori barátaim, volt középiskolai osztálytársaim. Szép Zoltánt megpróbálták beszervezni, amit ő azonnal a tudomásomra hozott és így lemondtak erről.²⁶

II. A dokumentálás második szakaszában a „Kutató” kihallgatását és „Vidra” újbóli kihallgatását²⁷ vették tervbe. Ha a helyzet úgy kívánta, nem zárták ki egyes személyek újbóli kihallgatását, és ha szükségesnek mutatkozott, szembesítéseket is előírányoztak. Az eredményeket operatíván jelenteniük kellett a pártszerveknek és fellettes szerveiknek. Tehát nagyon alaposan és jól megtervezve kezdtek az ügy felgöngyölítéséhez.

A következő hetekben rendre mindenkit, aki így vagy úgy belekeveredett a „csángó ügybe”, behívták, kihallgatták és nyilatkozatot íratnak velük.

Június 5-én hallgatták ki Offner Mariannát²⁸ és Demény István Pált.²⁹ Az így nyert információk jó alapot biztosítottak számukra, hogy a további kihallgatások során azt sugallják a soron lévő gyanúsítottaknak, hogy mindent tudnak az ügyről, és kár valótlanságokat állítania. Az én első kihallgatásomra, ahogy már említettem, május 30-án került sor.

Másnap Kósa-Szánthó Géza (június 6-án), két napra rá pedig felesége, Vilma került sorra (június 8.). Ezen az első kihallgatásán tett nyilatkozatában Vilma³⁰ csak annyit ismert be, hogy kapcsolatban áll Domokos Pál Péterrel („volt tanár, jelenleg nyugdíjas kutató, Budapesten lakik”) és Halász Péterrel („negyven év körüli, agrármérnök, kutató, budapesti lakos”).³¹

A néhány nappal később, június 11-én foganatosított újabb kihallgatása során³² Vilma azt is elismerte, hogy a csángókra vonatkozó anyagot a vele komaságban lévő Halász Péteren³³ keresztül juttatta ki Magyarországra (Domokos Pál Péterhez), aki áprilisban, húsvét tájé-kán meglátogatta otthonában. Ezt Király István biztatására tette, aki első titkos találkozásukon, Offner Marianna lakásában³⁴ kérte meg, hogy az anyagot juttassa ki Domokos Pál Péterhez, a csángó kérdés legnagyobb élő szaktekintélyéhez, „mivel én ismerem őt, és neki nincsenek megfelelő magyarországi kapcsolatai”. Arról is beszámolt, hogy Halász Péter hazaérkezve képeslapon értesítette, hogy szerencsésen megérkezett, amiből ő arra következtetett, hogy a küldött anyagai eljutottak Domokos Pál Péterhez. Ebben a pillanatban a szervek még nem voltak teljesen tisztában, hogy kinek a közvetítésével került ki az anyag Domokos Pál Péterhez. Ugyanis egy másik informátoruk, akit Domokos Pál Péterhez kiküldtek, azt állította, hogy a célszemély bizalmasan bevallotta neki, hogy birtokában van Király István a SZER-hez eljuttatott levelének és az inkriminált csángó anyagnak. „A forrás azt állítja, hogy az utóbbi anyagot március végén egy budapesti közgazdász, Takács István vitte ki az országból. Ezt az aspektust a Kósa-Szánthó Vilmával, a vele tervezett újabb beszélgetés folyamán fogjuk tisztázni.”³⁵ Vilma még másik nyolc magyarországi személyt is megnevezett, akikkel kapcsolatot tartott, ezenkívül egy volt osztálytársát nevezte meg, László Enikőt, aki Párizsban él és tudomása szerint balerina, valamint Kambe Takeori japán nyelvész, akinek szándéka van eljönni és kutatásokat végezni a csángó népesség körében, amennyiben sikeres lesz a pályázata.

Vilma vallomását már kihallgatása másnapján (június 12-én) az ügyre vonatkozó másik három anyaggal együtt felterjesztik a BM állambiztonsági szervezete központjához (Departamentul Securității Statului).³⁶ A többi felterjesztés a következőkre vonatkozott:

a) Jelentés a „Kutató” ellen indított eljárás jelenlegi állásáról. Ebben arról tájékoztatják a címzettet, hogy Vilmán („Vidra”) kívül kihallgatták még Offner Mariannát, Miklóssy Vári Miklóst,³⁷ illetve Demény István Pált³⁸, és hogy milyen információkat sikerült belőlük kicsikarni.³⁹

b) A „Kutató” 1981. 05. 30-án lezajlott kihallgatása hanganyagának írásban rögzített változata.

c) 1981. 04. 16-án a Hargita Megyei BM vezetősége (Erdélyi Elemér tábornok, a megyei felügyelőség vezetője; Rapilat Alexandru ezredes, a megyei Securitate parancsnoka és Suciu Mihăilă alezredes, az I. ügyosztály vezetője; valamint a minisztérium képviselőjében Bordea Aron tábornok, az I. igazgatóság (belföldi hírszerzés) vezetője és Popescu Stelian, ugyanezen igazgatóság II. ügyosztályának vezetője jelenlétében közösen kiértékeltek a „Kutató” megfigyelésének eredményeit, és egy 14 pontból álló intézkedési tervet fogadtak el.⁴⁰ Az elemzők többek között annak a meggyőződésüknek adnak hangot, miszerint: „Az újabban szerzett információkból egyértelműen kitűnik, hogy a „Kutató” azon szándéka, hogy levéltári dokumentumokhoz hozzáférjen⁴¹ abból a célkitűzéséből fakad, hogy egy tendenciózus tanulmányt állítson össze az együtt élő nemzetiségek – különösen a magyarok és csángók – helyzetéről. Véleménye szerint jelenleg számos rosszindulatú anyag kering ebben a kérdéskörben, amelyeket az 1930–1940-es években publikált nacionalista-sovén írásokhoz hasonlít. Felfogása szerint az összeállítandó tanulmánya bemutatja majd hazánk magyar nemzetiségű lakosságának »valódi« helyzetét. Az összeállított anyagot olyan közismert személyeknek akarja megküldeni, akik különböző – a tudomány, irodalom, politikai és társadalmi élet – területein alkotnak, olyanoknak, akikben megbízik, és »különösen« azoknak, akik tenni is akarnak valamit ezen a téren. A maguk során ezek a személyek kezdjenek egy jól átgondolt sajtókampányba az általa összeállított anyag alapján, vagy ebből ihletődve, vagy csak egyszerűen sokszorosítsák és terjesszék láncolatban úgy, hogy látszólag egyéni akciónak tűnjön.”⁴²

Az is kiderült, hogy a csángó anyagon kívül kértem Vilmát, gépelje le Domokos Pál Péter *Édes hazámnak akartam szolgálni* című könyvére a hazai sajtóban mintegy replikaként megjelent írást, és a csángó anyaggal együtt küldje el Magyarországra a könyv szerzőjéhez. Felfigyeltek arra is, hogy „Kutató” fokozottabban igyekezett kapcsolatot teremteni a csíkszeredai értelmiségiekkel, akik közül előzőleg már többen a látókörukbe kerültek, vagy jelenleg is információkat gyűjtenek róluk nacionalista-irredenta megnyilvánulásai miatt. Továbbá tudomást szereztek arról is, hogy közismert magyar nemzetiségű személyiségek, mint például Bitay Ödön, a bukaresti Politikai Könyvkiadó szerkesztője, Kányádi Sándor kolozsvári költő és Demény Lajos bukaresti történész érdeklődtek a „Kutató” jelenlegi helyzetéről és arról, hogy vannak-e kellemetlenségei a párttagsági könyv átvételének megtagadása miatt.

A tervezett intézkedéseket tekintve nagyobb súlyt fektettek a következőkre:

– Mélyebben feltárni „Vidra” és „Kutató” kapcsolatait.

– Felderíteni, miképpen és honnan került ki a csángókra vonatkozó anyag a Securitatéről, többek között intézkedtek, hogy az ügy két főszereplőjére ráállított „források”, „Fekete” és „Katona”, valamint „Coman Zsófia” informátor munkája hatékonyabbá váljon, ügyelve arra is, nehogy valamiképpen lelepleződjének.⁴³

– További információk gyűjtése arra vonatkozólag, hogy a két gyanúsított nem szegett-e meg jogi vagy erkölcsi normákat, ezek dokumentálása abból a célból, hogy adott pillanatban fel tudják használni ezeket akcióik mérséklésére, „befolyásolva őket, hogy hagyjanak fel pártunk és államunk politikája elleni tevékenységükkel”.⁴⁴

– Kompromittálásuk és elszigetelésük azoktól a személyektől, akikre hatással vannak, illetve azoktól, akiket be akarnak vonni ellenséges tevékenységükbe.

– Belső vizsgálat indítása annak felderítésére, hogy esetleg nem a Hargita megyei Securitate állományából játszotta valaki a „Kutató” kezére a moldvai csángókra vonatkozó dokumentációt, és együttműködni a Maros megyeiekkel hasonló célokat követve az ottani állománnyra vonatkozóan is.

Ugyanazon a napon, amikor először kihallgattak (május 30.), Rapilat Alexandru ezredes, a megyei Securitate parancsnoka jelen-

tést küldött Bordea Aron országos parancsnoknak, és tájékoztatta a „Kutató”-ügy állásáról. Ebben többek közt olyan intézkedésről is szó esett, hogy tengerparti nyaralásunk idején házkutatást fognak tartani otthonunkban. Úgy tűnik, a házkutatástól elálltak, vagy nem sikerült megvalósítaniuk, mivel az adott intézkedés mellé valaki később tollal rávezette az iratra a „Nu” (*Nem*) szót, míg mások előtt az „R” (*rezolút = megoldva*) jel található.

Sokat tudtak meg Demény István Páltól, akit június 6-án hallgattak ki.⁴⁵ Deményt szerény, csendes, jól felkészült fiatalembernek ismertem. Véltetően rá is nagyon ráijeszthettek. Elmondta, hogy még az előző év decemberében Vilma megkérte, napközben engedje át számára a garzonját. Ott gépelte le a Kritérium Könyvkiadó számára készülő *Perefernum levelek* című, még ma is befejezetlen könyvét. Abban az évben január-márciusban is gyakran dolgozott munkaidőben Demény lakásában. Neki a moldvai csángókról szóló 10-15 oldalas tanulmányt, amely azok román eredetét hirdette, a múzeumnál dolgozó Miklóssy Vári Vilmos adta át olvasásra. Olvasás után rögtön visszaadta Vilnek. Kérdezte tőle, honnan van az anyag, de nem kapott választ. Az ő véleménye, hogy ingatag lábakon álló anyagról van szó.

Vele egy időben hallgatták meg Vilma férjét, Kósa-Szánthó Gézá is.⁴⁶ Tőle sikerült megtudniuk, hogy Halász Péter, akivel keresztülői komaságban állnak, április végén járt náluk.⁴⁷ Halász a Gyimesközélplokhhoz tartozó Görbepatakán lakó Magyar Katinál volt elszállásolva. Mivel Kósa-Szánthó Sepsiszentgyörgyön dolgozott, vele vásároltatták meg a visszaútra szóló „kustás” (hálófülkés) vagonra a vonatjegyeket. Azt is beismerte, hogy sok ismerősével beszélgetett a romániai magyarság helyzetéről, arról, hogy a nemzetiségi kérdésben a gyakorlat szöges ellentétben áll a „pártunk és államunk dokumentumaiban előírt elvekkel”.⁴⁸

Engem még kétszer hallgattak ki, június 13-án és július 3-án. Az utóbbi kihallgatáson nemcsak a csángó anyag megszerzéséről és annak felhasználásáról, további terveimről, hanem a levelem külföldre való juttatásáról is beismerő vallomást szerettek volna kicsikarni tőlem. Ezért tartott olyan sokáig, a felvett hanganyag legépelt változata összesen 49 oldalt tesz ki. A levélkijuttatás kapcsán pénzbüntetést is kilátásba helyeztek. Végül semmi érdemlegeset nem tudtak kiszedni belőlem egyik kérdésben sem. Így a továbbiakban kihallga-

tásokra már nem hívtak, csak tervek gyártottak, miképpen figyelék minden lépésem, milyen módon és módszerekkel járassanak le, kompromittáljanak, és ezáltal „ellenséges” tevékenységem be-
szüntetése kényszerítsenek.

Kósa-Szánthó Vilmára helyezték a figyelmet, neki ugyanis kiterjedt külföldi kapcsolatai voltak, személyesen ismerte Domokos Pál Pétert, ezért úgy vélték, rajta keresztül figyelni tudják a tudós minden lépését, felfedik szándékait, nehogy még egyszer olyan felkészületlenül érje őket egy újabb hazalátogatása, mint ahogyan az 1979-ben történt, továbbá, hogy információkat gyűjtsenek tevékenységéről, további terveiről.

Vilmának neve volt a szakmában, nemcsak néprajzzal foglalkozott és publikált, hanem szociológiával is. Tudomásom szerint 1974 és 1987 között mintegy tíz tanulmányt jelentetett meg. Őt komoly retorziók érték, és továbbra is nemcsak megfigyelték, hanem még néhányszor kihallgatták, akárcsak férjét, Gézá. Munkahelyét elvesztette, és Sepsiszentgyörgyre volt kénytelen költözni, oda, ahol férje dolgozott. Ott csak félnormás állást sikerült találnia a Népművészeti Iskolában, és elhanyagolt környezetű, lerobbant tömlakásban kellett élniük. „Coman Zsófiát” teljesen ráállították, látogatta őt Sepsiszentgyörgyön, mikor pedig egy karambol miatt kocsija javításban volt, Vilma látogatta meg őt Csíkszeredában.

1981. október 15-én újra kihallgatják a Kósa házaspárt, Csíkszeredába rendelve őket.⁴⁹ Vilma a nyilatkozatában fenntartja korábbi három nyilatkozatát, de kiegészíti ezeket néhány új információval. Így például azzal, hogy nemcsak a csángókra vonatkozó Márta-írást küldte ki Domokos Pál Péternek, hanem a borítékba betett egy kivonatot is az 1980-ban megjelent román etnográfiai atlaszból, amit Halász Péternek szánt. Géza viszont érdekesebb dolgokat árul el: Domokos Pál Péter 1979-ben, amikor Csíkszeredába jött, meglátogatta őket lakásukon, és ajándékozott nekik egy példányt az *Édes hazámnak akartam szolgálni* című kötetéből. Erről a könyvről (és a Királytól származó anyagról) csak Demény Istvánnal és a bákói Demsével [Mártonnal]⁵⁰ beszélt, aki meglátogatta őket Csíkszeredában. Demsének az volt a véleménye, hogy következményei nem lehetnek a csángó anyag terjesztésének, mivel a negyvenes években számos hasonló írás jelent meg Romániában.⁵¹ Géza arról is beszámolt, hogy ő vitte ki gépkocsijával Gyimesbükkre Dani nevezetű

paphoz Domokost, akivel mintegy fél órát beszélgetett, nem emlékszik, hogy Vilma jelen volt-e vagy sem ezen a találkozón. Onnan Csobotfalvára mentek, Domokos Pál nővéréhez, akinél lakott. Lényegében itt adta át neki az említett könyvet.

Vélhetően Domokos Pál Péter másokat is meglátogatott, és ajánlkozott nekik könyvéből. 1982. február 2-án meglátogatja őt Budapesten „Coman Zsófia”, akit a Securitate küldött ki hozzá. Mivel a túlbuzgó orvosnő Vilma ajánlásával érkezik hozzá, az öregúr teljesen megnyílt előtte, és sok mindenről beszélt a besúgónak abban a két órában, amit az nála töltött. Többek között beszámol azokról, akiket ismer és akiket értékel ilyen vagy olyan szempontból, illetve azokról, akiket elítél gyáva, megalkuvó magatartásuk miatt. János Pálról, a Csíkszeredai Múzeum volt igazgatójáról azt állította, hogy nagyon érdekes dokumentumokkal rendelkezik Csík történetére vonatkozóan, de nem árulta el, hogy ő látta és tanulmányozta-e ezeket. Úgyszintén elismerőleg beszélt Katona Ádámról, ismerte *A Hétkben* megjelent cikkét, amelyben Katona a Mártonas *Flacărăban* közölt elméletét cáfolta, azt is mondván, hogy több könyvet és más írást adott neki ajándékba. Beszélt a csíkszeredai jó nevű szülésznőgyógyász Bajkó Barabás főorvosról. Tudta róla, hogy lánya először Fazekas János (akit „cigánynak” nevezett) fiához ment férjhez, majd válása után egy tábornok (Erdélyi Elemér) fiának lett a felesége. Nagy elismeréssel beszélt a csíksomlyói ferences papról, és kérte Comant, hogy adja át neki üdvözlését. Halász Péterről csak általánosságban beszélt, sajnálva, hogy vele nem sikerült találkoznia Comannak. Halásznak van egy nyaralója Leányfaluban, és általában ott szokott dolgozni. Azt nem sikerült megtudnia, hogy valóban Halász juttatta el hozzá a Securitate belső anyagát.

Az öregúr beszélt magyarországi életéről és munkásságáról, eddigi és készülő munkáiról. 1944 után sokáig nem értették meg, veszélyes elemnek tekintették, egyetemi munkását sem folytathatta, egyszerű munkássá lett. Lassan azonban a helyzete megváltozott, nyugdíjba már újrendbeli egyetemi oktatóként ment. A Budapesten élő erdélyiek rendszeresen találkoztak a Gellért Szálló vendéglőjében és a Kárpátia étteremben. Egy idő után a magyar hatóságok nem nézték ezt jó szemmel, közbeléptek és figyelmeztették őket, hogy a magyar államnak nincs szüksége Romániával való komplikációkra, és betiltották ezeket a találkozásokat. Jelenleg a

dolog úgy áll, hogy a magyar állam eltűri nézeteit, nem akadályozzák, de hivatalosan nem foglalnak állást a munkássága tárgyát képező kérdésekben. A jelenlegi külpolitikai kérdésekben úgy értékelte a magyar álláspontot, hogy „a mieink mondanak különböző álláspontokat és véleményt, de csak olyan mértékben, ami megfelel az oroszoknak, és ha azok ösztönzik erre”. Ez valószínűleg az ő publikációiban is érezteti hatását, ezért kritikusan értékelte saját tevékenységét is.

Munkásságáról beszámolva a csángók történetére vonatkozó álláspontja mellett érvelt. Számos dokumentumot sorolt fel, amelyeket a bécsi, római, vatikáni és budapesti könyvtárakban és levéltárakban tanulmányozott, és lefordította ezeket magyar nyelvre. Beszélt arról is, hogy az *Édes hazámnak akartam szolgálni* című könyvét személyesen küldte el a pápának. Említett egy másik, még kéziratban lévő, de a kiadónak már leadott könyvről is, amelyik reméli, meg fog jelenni. Arra is utalt, hogy a Kósa-Szánthó Vilmától kapott anyagok segítségére voltak. Beszél a görög katolikus csángókról is, mondván, hogy ezen felekezet betiltásával ortodox vallásúvá váltak, és ez volt elrománosításuk és beolvasztásuk egyik eszköze. Az ő és mások küldetés az, hogy jól dokumentált írásaikkal bemutassák ennek a népcsoportnak a valós történetét. Megmutatott vendégének néhány 1940 előtt, román nyelven megjelent könyvet, amelyeket románok írtak, de a valós helyzetet mutatják be.

„Coman Zsófia” küldetése a magyar fővárosban nagyon fontos információkhoz juttatta a román titkosszolgálatot, de a fő cél, hogy megtudják, ki juttatta el Domokoshoz a belügyi anyagot, hogy ezt a személyt ki tudják iktatni, nem sikerült elérnie. Az öregúr sok kérdés elől kitért, vagy egyeseket nem reagált le. Kósáék helyzetével napirenden volt, és úgy értékelte, hogy ha kellemetlenségeik vannak, azt ő sajnálja, de csak erkölcsi támogatást tud nyújtani nekik. Különben aki ilyen dolgokat vállal, annak számolnia kell a következményekkel is. Végso soron mindenkinek úgy kell harcolnia, ahogy tud, és amilyen lehetőségei adódnak. Kijelentette: „Én egész életemben harcoltam és harcolni fogok, amíg élek, a csángók és székelyek ügyéért, írtam és még írni fogok, hogy ismertté tegyem történetüket és életüket, ezek az én harci eszközeim és módozataim.” Ez egy gyönyörű hitvallás, amit azonban túlbuzgó informátor nem tudott értékelni, és azt sem tudta megállni, hogy ne jellemezze a tu-

dóst. Azt a következtetést vont le, hogy „egész hozzáállását és azt, ahogyan megközelítette a szóban forgó témákat, úgy lehet értékelni, hogy fanatikus nacionalista, rabja a csángókérdésnek és a csángók történelmének, ma is intenzíven dolgozik, és annak ellenére, hogy eléggé előrehaladott korú, jó a munkabírása”.

Az informátor zárszóként beszámolt arról is, hogy próbálta meggyőzni házigazdáját, hogy az állampolgári jogok tekintetében Romániában semmivel sem rosszabb a helyzet, mint Magyarországon. Romániában is kifejtetik véleményüket az emberek, példának Kátona Ádám róla írt cikkét hozta fel, de a „forrásnak” az volt a véleménye, hogy egyáltalán nem tudta befolyásolni ebben a tekintetben. Szerinte azért nem, mert bezárkózott a maga fanatizmusába és konzervativizmusába.

Fontos és újabb adatokat rejt Domokos Pál Péterről a megyei Securitate 1982. június 22-én készített feljegyzése,⁵² amelyben a róla szerzett újabb információkat rögzítik. Domokos Pál Péter élénk érdeklődést tanúsít a romániai görög katolikus egyház helyzete iránt. Azt szeretné megtudni, nincs-e változás, nem készülnek-e az újraalapításra. Kijelentette, hogy nemrég egy pápai küldött járt Romániában, és tárgyalt erről a dolgról az államfővel. Tulajdonában van egy 1954-ben Madridban megjelentetett könyv, amelyet romániai származású görög katolikus papok írtak. A szerzők egy része jelenleg Rómában él, és ők szorgalmazzák a felekezet újraalapítását. A könyv lényegében azt mutatja be, hogy mily módon tiltották be a görög katolikus egyházat Romániában.

A célszemély miután tavaly befejezte Ferencz János pap cikkgyűjteményének magyarra fordítását (a könyv 1931-ben jelent meg Balázsfalván), előszót írt *A kunok és püspökségük* című könyvhöz. A könyvben az szerepel, hogy Moldvában elsőnek a kunok telepedtek meg (és nem a magyarok), ők Szent István király idején keresztelkedtek meg. A kunok letelepedése idején nem létezett ott másféle népesség.

Úgy hírlik, hogy Domokos személyesen adta át *Édes hazámnak akartam szolgálni* című könyvét a pápának, kérvén, hogy ügyeljen az erdélyi magyarokra és a moldvai csángókra.

Folytatja a volt Csík vármegye monográfiájának írását, és újra a Vatikánba megy dokumentálódni. Az is foglalkoztatja, hogy megírja *A románok igazi történetét*, amihez már sok anyagot gyűjtött.

Az iránt is érdeklődött, hogy milyen körülmények között hunyt el Ecsy János csíksomlyói pap, és azt is kérdezte, mi van Király Istvánnal, kidobták-e állásából, min dolgozik ma. Mi a helyzet Kósa-Szánthó Vilmával. Arról is beszélt, hogy háza állandóan nyitva áll az erdélyiek és elsődlegesen a csíkiak előtt, nemrég járt nála Deér Katalin, a Hargita Megyei Pártkabinet könyvtárosa.⁵³

Egy fiatal budapesti mérnök, aki részt vett az idei csíksomlyói búcsún, elhozta neki a *Cuvînt despre Transilvania* című könyvet.⁵⁴ Arról szóló beszámolójából, hogy miképpen zajlott le az utazás, kitűnik, hogy könyveket igyekeznek behozni Romániába a Szent István Társaság közreműködésével. Ami a *Cuvînt despre Transilvania* könyvet illeti, Domokos Pál Péter úgy ítéli meg, hogy nem komoly alkotás, mivel (Lăcrănjă) nem tudja alátámasztani állításait konkrét dokumentumokkal, úgy, ahogy eleinte hitte.

Szokatlan módon a feljegyzés nem említi a forrást, ahonnan ezekhez az információkhoz jutottak. Nem kizárt, hogy telefonlehallgatás révén szereztek be, erre utal az a tény is, hogy a feljegyzést nem szignózta senki.

1983. január elején egy újabb személyt bíznak meg, hogy sőgora temetésére kiutazva, Budapesten keresse fel Domokos Pál Pétert, egyszersmind felkészítették a feladatra, hogy miképpen járjon el, és milyen adatokat igyekezzen megtudni. Fedőneve „Kopacz János”, és a munkatársam volt a megyei munkaügyi igazgatóságnál. A magyar nyelvről románra fordított tájékoztató feljegyzés iktatószámának dátuma 1982. 12. 01, de a szövegben meglepő módon az szerepel, hogy a megbízott személy 1983. január 3–9. között tartózkodott Budapesten, a jelentését pedig 1983. január 22-én írta.

„Kopacz” jelenti, az öregúr beszámolt arról, hogy fizikailag gyenge, de akarata, hogy alkosson, még megvan. Felkéri mindegyre, hogy előadásokat tartson Budapesten és más városokban, a csángó magyarok életéről beszél és a csíksomlyói búcsúról.

A következőkben könyvet szeretne írni, amelyben bebizonyítja, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia idején az erdélyi románok nem voltak úgy elnyomva, ahogy ők állítják. Megmutatott neki egy vaskos kötetet, amely magyar nyelven jelent meg, szerzője pedig bizonyos Moldován nevű erdélyi román. Domokos szerint a szerző dorgálja a románokat, mivel jogaik hiányáról beszélnek, és uszítanak a magyarok ellen, holott a valóságban minden joguk biztosított. Idézetekkel

bizonyította, hogy sok iskolát hoztak létre számukra, engedélyezett volt az anyanyelv, a népviselet használata és sok más minden. Ennek ellenére a románok engedetlenségre uszítottak. Domokos Pál Péter szeretné összehasonlítani az erdélyi románság helyzetét a Monarchia idején és a magyarokét a mai Romániában. Arról is beszélt, hogy nem ért egyet C. Daicoviciu dákoromán elméletével sem.

A informátor szóba hozta a Király testvéreket. Domokos elmondta, hogy a Szabad Európa jóvoltából ismeri mindkettőjük külföldre kijuttatott leveleit. Nem mondott semmit arról, hogy valamelyiküket is ismerné személyesen. „Kopacz” megemlítette, hogy egy intézményben dolgozik a fiatalabbik Királlyal, erre Domokos érdeklődött, milyen ember, és zaklatják-e a hatóságok. Ő azt válaszolta, nem hiszi, hogy zaklatnák, mert jó hangulatúnak látja, és értékeli a munkáját.

Az öregúr érdeklődött még a borzsovai Erős nevezetű nyugdíjas tanítóról, akit ismer. Mikor a megbízott személy rákérdezett, hogy üzen-e valamit neki, azt válaszolta, külön senkinek sem üzen, de üdvözlözi az összes jó embert.

Arról is beszélt, hogy a magyar hivatalosságok nem kedvelik őt, de jelenleg elnézik tevékenységét. Mikor megkérdezte, miért nem jön látogatóba haza Erdélybe, azt mondta, gyengének érzi magát, és ugyanakkor nem szeretne senkinek kellemetlenséget okozni. Ha valakivel szóba áll, azt a személyt rögtön megfigyelik vagy behívadják a Securitatéra.

Arról is érdeklődött, hogy Romániában az embereknek van-e mit enniük. A felelet az volt, hogy a helyzet nem annyira rossz, noha a világgazdasági válság mindenütt érezteti hatását. Nálunk az ellátás folyamatos, és az emberek mindenféle élelemhez hozzájutnak.

Nehéz megítélni, hogy az ilyen vonalas állítások ténylegesen elhangzottak-e vagy sem. Lehetséges, hogy ez is csak egy kitaláció, amivel az informátor az elvárásoknak akart megfelelni, hogy más is hozzájusson a kétévenkénti áhított útlevelehez.

A későbbiekben a megfigyelési dossziém már nem tartalmaz adatokat Domokos Pál Péterre vonatkozóan. Vélhetően meggyőződtek arról, hogy nincs személyes kapcsolatom vele. A róla gyűjtött későbbi információkat már nem helyezték el az én dossziémban is. Domokos Pál Péternek ugyanis külön megfigyelési dossziéja is volt. Minden olyan jelentés végén a tartótisztnek kötelező módon fel-

jegyzéseket kellett készítenie, röviden leírva, hogy kik és mit tudnak a dokumentumban szereplő személyekről. Domokos Pál Péter esetében is mindig szerepel az a tény, hogy „*lucrat în DUI*”, „*urmărit DUI*”. Mászor rávezették azt is, hogy az anyagot felhasználják a „DOMINIC”-ügyben is. Tehát lehetséges, hogy ezen a néven a CNSAS operatív levéltárában megtalálható az ő személyes megfigyelési dossziéja is. Határozottan nem merem állítani, mivel köztudott, hogy amennyiben 1989 után továbbra is megfigyelés alatt állt, akkor dossziéja nem került át a Securitate levéltárát kezelő országos tanácshoz (CNSAS).

E sorok íróját a későbbiekben nem zaklatták a „csángó-ügy” kapcsán. A Kósa családot azonban igen.

1984. április 25-én a Kovászna megyei Securitate is kihallgatta az ügyben Vilmát.⁵⁵ Itt már tagadja, hogy átadta volna Halász Péternek a csángókra vonatkozó anyag egyik példányát. Azt állítja, látogatásakor nem volt birtokában egyetlen példánynak sem, mivel az utolsót odaadta Pávai István zenetanárnak, az ugyan visszaadta neki, de iratai között elkallódott. Mivel nem tudott a csíkszeredaiak előtt elszámolni egy példánnyal, azok pedig lelki terrort gyakoroltak rá, megfenyegették, hogy bezárják a „fekete cellába”, hároméves gyereke a bölcsődében volt, férje Sepsiszentgyörgyön dolgozott, végül félelmében azt írta nyilatkozatában, amit ők óhajtottak. (Az én kihallgatásaimon is diktálni akarták, mit írjak, de én ilyenkor a nyilatkozatba rögtön beírtam ezt a tényt, és hogy erre való tekintettel nem vagyok hajlandó a továbbiakban nyilatkozatot írni.)

Ugyanez év júniusában „Coman Zsófia” megbízatást teljesítve meglátogatja Kósáékat sepsiszentgyörgyi lakásukon. Arra voltak kíváncsiak többek között, hogy mi az álláspontjuk a nemrégiben Sepsiszentgyörgyön robbantással megrongált Mihály Vitéz-szobor ügyében. Vilma szerint ez provokáció volt a román hatóságok részéről. Mindezt azért tették, hogy ürügyük legyen újabb intézkedéseket életbe léptetni az erdélyi magyarokkal szemben. Géza pedig azt mondta, „bárki tette ezt, a magyaroknak szolgálatot tett vele, mert legalább megtudják, hogy vagyunk, és ez is már valami...”

Vilma panaszkodott, hogy elveszítette állását, nagyon nehéz anyagi körülmények között élnek, és ezt nem restelli mindenkinek [külföldieknek – K. I.] elmondani, hadd tudják, miképpen élnek az emberek Romániában. Elégedetlen azért is, mert régóta kér útleve-

let, hogy kiutazzon kaliforniai rokonaihoz. A húga megkapta a vízumot, de nélküle nem utazik, őt pedig már hosszú ideje áztatják. Ha mégis sikerülne kimennie, és ott be tud illeszkedni, biztosan nem jön vissza. Kaliforniai nagybátyja ismeri Bush elnök titkárát, és ha sokáig húzzák az ügyét, akkor biztosan közbe fog lépni.

Vilma arról is beszélt, hogy néhány dolgozatát angolra fordították, és még sok szociológiai, etnográfiai anyaga van, amiket fel akar dolgozni, de egyetlen könyvkiadó sem vállalja kiadásukat.

Megemlítette azt is, hogy nemrég találkozott a magyarországi Fellegi Máriával, neki is beszélt helyzetéről, megkérte, írja meg azt nagybátyjának, és az lépjen az érdekében.

Vilma elmesélte, hogy behívták a helyi Securitatéhoz, és itt is kihallgatták a csíkszeredai ügyről. Vilma ismeri Domokos Pál Péter helyzetét, aki nemrég küldött neki valami zenei anyagot Vivaldival kapcsolatosan. Egy bonyolult kapcsolatrendszerrel is beszélt, ahogyan eljutott hozzá ez az anyag, de ezt az informátor nem tudta felfogni. Arról is tudott, hogy Domokos Pál Péter beteg, de dolgozik, és olyan műveket ír, amelyek az összmagyarság érdekeit szolgálják, de főként az itteniekét. Szóba került még Demény István is, akit az utóbbi időben Vilma elkerül, valamint László Zsuzsa Marosvásárhelyről meg egy bizonyos Keresztes.

Géza arról beszélt, hogy megy Temesvárra, ahol találkozni akar egy japánnal, aki karatézis és jógázik. A jelentés aláírása rávezették, hogy az informátor jelentésének egy példányát el kell küldeni a Kovászna megyeieknek is, azaz az őket érdeklő részeket a kémelhárításnak. Külön van feltüntetve ezen az anyagon is, hogy egy példányt el kell helyezni a „DOMINIC”-ügy aktáiba is.

Ezután a dossziémba nem került anyag sem Domokos Pál Péterről, sem a Kósa házaspárról.

A Kósa családról a kilencvenes évek közepén hallottam újra bátyámtól, Károlytól, hogy 1988-ban sikerült kitelepedniük az Egyesült Államokba, ahol 1993. évi körútja alkalmával találkozott velük.⁵⁶ 1990 után húga, Harrington Kósa-Szánthó Anikó hazatelepedett, férje is követte, és unitárius lelkészekként tevékenykednek Homoródjánosfalván.

Ők kezdeményezték és szervezték meg Károly egyhónapos körútját az Egyesült Államokban. Vilma és férje nem tértek vissza szülőföldjükre, azóta is az Egyesült Államokban élnek. 2013. november

hónapban sikerült velük kapcsolatba lépnem. Gyermekeik Magyarországon élnek, és nekik is van egy nyaralójuk Eger mellett. Harminchárom év után most már van esély újra a személyes találkozásra és megemlékezésre Domokos Pál Péterről (is). Mert mi sem tettünk egyebet, csak szülőföldünknek, népünknek és édes hazánkban akartunk szolgálni, ahogy tudtunk, és ahogy lehetőségeink engedték. Csak mostanra tudatosult bennem, hogy mekkora megtiszteltetés számunkra, hogy szerény eszközeinkkel mi is az ő törekvéseinek, céljainak irányába lépkedtünk egy adott történelmi helyzetben.

Legyen áldott az ő neve! Munkássága, életműve találjon mindig követőkre!

JEGYZETEK

1. Arhiva Operativă a Consiliului Național pt. Studiarea Documentelor Securității (továbbiakban ACNSAS) Fond operativ D.U.I – „Cercetătorul”, dosar nr.1256646, vol. I–VII. (A továbbiakban a hivatkozásokban csak a kötetek és lapok számát tüntetem fel magyar nyelven, pl. II. x.x.)
2. Az „U.M 0544 București küldte meg a megyei BM felügyelőségének. I. 83.
3. Péter Ferenc két társával együtt a rendszerváltás után Balogh Júlia kérésére beszámolt a Securitaténál végzett tevékenységéről. A felvétel egyik része a Magyar Nemzeti Videótár részére készült 1994-ben, a másik része pedig a Duna Televízióknak egy évvel később. Balogh Júlia ebből szerkesztett egy kivonatot, amelyet *A Szekuritáté és a magyarok* címmel publikált az Erdélyi Napló 1998. 48–50. számaiban. Péter Ferenc többek között beszámolt Király Istvánnal való több éves együttműködéséről is. 1984-ben őt is eltávolították az állambiztonsági szervezet állományából.
4. Dumitru Mărtinaș elmélete – írja 2000-ben Gabriel Andreescu emberjogi aktivista, publicista és könyvkiadó: „...a fost lansată de către Securitate în anii 80 în cadrul politicii asimilationiste practicate de regimul din acei ani.” /Extremismul de dreapta în România. Cluj–Napoca, 2000.
5. A román nyelvű iratokban nevét legtöbbször Kosa Szanto Vilma formában írták.
6. A Megyei Munkaügyi Igazgatóság az Igazságügyi Palota földszintjén volt. A Városi Bíróság és a Megyei Törvényszék, valamint az ügyvédi irodák az első és második emeleten voltak. Hajdú Gábor húgával, Szabóné Hajdú Magdolnával és családtagjaival szoros baráti kapcsolatban álltam. Ezért nagyon meglepődtem, mikor Hajdú Gábor volt szenátor, 1998-ba, amikor elfoglalta az egészségügyi miniszteri bársonyszéket, maga mellé vette miniszteri tanácsosnak Jeszenszki Ferencet, akit addigra már kétszer lepleztek le, feladata (1981-ben KK, nyílt levele, 1995-ben KK *Nyílt kártyákkal – önéletrész és naplójegyzetek*. Nap Kiadó, Bp., 1995.) a Securitate ügynökeként főleg a nyugati emigrációról való tájékoztatás volt.
7. I. 97.
8. Uo.
9. I. 10–11.

10. Uo. 16.

11. Közéjük sorolták Antal Imrét, a Csíkszeredai Elméleti Líceum akkori történelem-tanárát, volt nagy nemzetgyűlési képviselőt, aki főleg az 1921-es földreform, valamint a Csíki Magánjavak kisajátításakor elkövetett törvénytelenéseket, hatalmi visszaéléseket kutatta. Ez utóbbi téma kapcsán tanulmányozta dr. Páll Gábor levéltári hagyatékát. Dr. Páll Gábor csíkszeredai ügyvéd és a két világháború közötti román Szenátus tagja a Népszövetség elé vitte az ügyet. Veszélyes elemeknek minősítették a megyéből még Garda Dezsőt, akkoriban a remetei középiskola tanárát és a volt közös egyetemi tanáraink közül Imreh Istvánt, Egyed Ákóst, Magyarai Andrást, Bukarestből Demény Lajost, a Nicolae Iorga Történelmi Kutatóintézet munkatársát, a magyar nemzetiség történetét koordináló tanulmánykötet szerkesztőjét. Ők gyakran jártak Hargita megyében, bármely lehetőséget, így például a falusi könyvhét rendezvényeit is kihasználva. Gyakran jött ezekre Bitay Ödön, a Politikai Könyvkiadó munkatársa is. Néha megkeresett levélben Csetri Elek, a legismertebb Kőrösi Csoma Sándor-kutató. Egyszer még Jakó Zsigmond arisztokratikus attitűdökkel rendelkező, középkorra és művelődéstörténetre szakosodott nagy tudású professzor is ellátogatott lányával együtt megyénkbe. Én vállaltam kalauzolásukat, utólag olyan szép köszönőlevelet kaptam tőlük, amelyre most is nagyon büszke vagyok. Volt egyetemi tanáraink és Demény Lajos igen fontosnak tartották a magyar nyelvű történetírás utánpótlásának biztosítását is, mivel akkorra már felszámolták ennek intézményi hátterét. Ezért nyúltak pl. Csucsujá István, Garda Dezső és jómagam hóna alá. Arról nincs tudomásom, hogy a másik két székely megyében annyi fogadókészség lett volna, mint amilyen főleg Csík és Gyergyó vidékén létezett ebben az időben.

12. Oprea Ioan a Megyei Pártbizottság propagandaosztályának vezetői tisztségéből került a Securitatehoz, Todoran Eugen a megyei KISZ-bizottságnál volt titkártársam, Fábián András pedig a megyei KISZ-bizottság elsőtitkári tisztségéből került a municípiumi pártbizottság élére.

13. Később „Fekete” reprodukálva az általam mondottakat, a következőket jelentette motivációmról: „...Nem tudok egyetérteni azzal, ami ma történik, mivel semmilyen téren nem az történik, amiről beszélnek, azt mondta, nem akar a »kórus« tagja lenni [...] egyszerűen nem akar olyan helyzetbe kerülni, hogy meghasonuljon, egy szikizofrén értelmiségi legyen belőle.”

14. I. 75–79.

15. „Fekete” vezette azt a rovatot, amelynek keretében különböző érdekességeket tettem közzé a „levéltár titkaiból”, illetve népszerűsítő történeti témájú írásokat közöltem. Ő is Marosvásárhelyről került Csíkszeredába. A felesége népszerű tanárnő volt, rá és gyermekeire való tekintettel mellőzöm nevének közzétételét.

16. II 168.

17. I. 145–46.

18. Uo. 206–208, valamint 216–218.

19. I. 59–61.

20. I. 67.

21. III. 235–234.

22. Uo.

23. Veszélyes elemnek találták Király Istvánt, Katona Ádám udvarhelyi tanárt, Miklós Vári Vilmos és Demény István Pál muzeológusokat, Pávai István zenetanárt és Szőcs Károly orvost.

24. A következő két oldalon (a 236. lap nem számozott hátoldalán és a 237. lap számozott oldalán) is több sort és néhány szót kitakartak a CNSAS-nál.

25. A dossziében nincs nyoma, hogy ezek közül kihallgatták volna László Zsuzsát és édesanyját, Babit, Bilibok Máriát, Antal Miklóst, Borbély Ernőt, Pávai István zenetanárt, Katona Ádámot Székelyudvarhelyről és Szőcs Károly orvost. Az én barátaim, szomszédjaim és munkatársaim közül nem hallgatták ki Szép Zoltánt, Várdai Györgyöt, Pál Lászlót és Kis Dénest.

26. IV 119–124.

27. Kósa-Szánthó Vilma „újbbi kihallgatása” paradoxnak tűnik, mivel ez a terv június 4-én készült és a célszemély első kihallgatása csak két napra rá történt.

28. III. 241–247. Offner Marianna dolgozott a Csíkszeredai Múzeumnál is, innen származik ismeretiségünk. Szintén ott ismerte meg Kósa-Szánthó Vilmat is. Ugyanis minden kulturális és művelődési intézmény a Mikó-várban volt, a Megyei Művelődési és Művészeti Bizottság, a Népi Alkotások Háza, a Megyei Dokumentációs Könyvtár és a Csíkszeredai Múzeum. Offner Marianna később átkerült és technikusként dolgozott a Megyei Néptanács műszaki beruházási osztályán. Őt kértem meg, hogy hívja saját lakására titkos találkozásra Kósa-Szánthó Vilmat. Vélhetően nagyon ráijeszthettek, mivel mindenről, amit tudott, aprólékosan és hitelesen beszámolt. Külön nyilatkoztatták Vilma olyan személyes dolgairól, amelyek, úgy gondolták, rossz fényt vetnek rá. (Uo. 248.) Még arra is rávették, hogy együttműködési fogadalmat írjon alá. (Uo. 249.)

29. Uo. 250. Demény István Pál magyar szakon végzett Kolozsváron, Csíkszeredában muzeográfusként dolgozott. Ő azt állította, hogy a csángókról szóló anyagot, legegypelt példányban Miklóssy Vári Vilmostól kapta olvasásra. Nincs tudomás arról, hogy másnak is odaadta volna. Vilmaról elmondta, hogy elkérte garzonlakását, és úgy tudta, hogy az ő magyar betűs írógéppel a *Perefernum levelek* című tanulmányát gépelte. Őt kiegészítésként arról is nyilatkoztatták, hogy senkinek sem fog beszélni az ott elhangzottakról.

30. I. 68. (Megjegyzés: a kihallgatásokat általában a gyanúsított nyilatkozatával dokumentálták, még akkor is, ha közben a „beszélgetést” titokban hangszalagra rögzítették.)

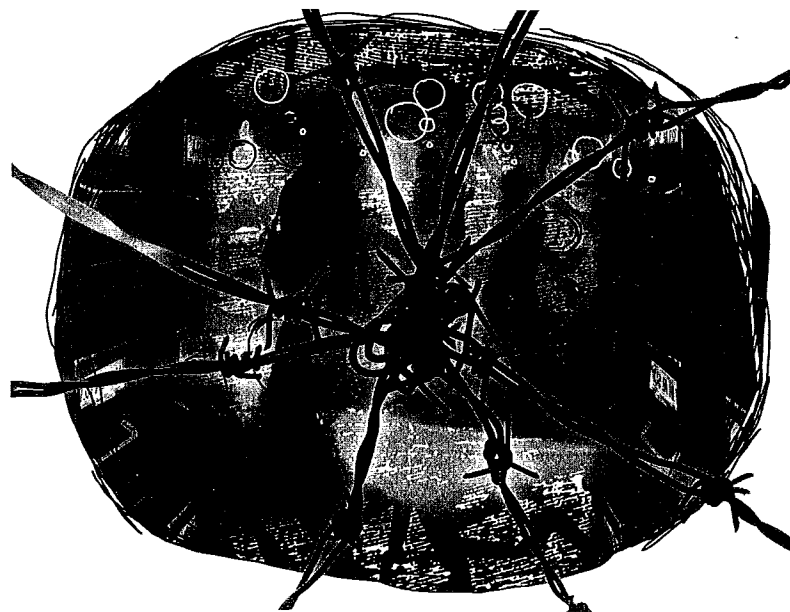
31. Rajtuk kívül még hét budapesti és egy debreceni személyt nevez meg, valamint László Enikő volt osztálytársát Párizsból és Kambe Takenori japán antropológust, aki – amennyiben sikerül ösztöndíjat szerezni – tervezi, hogy Romániába jön. Közülük csak ezen utóbbi személyt sikerült az internet segítségével azonosítanom: a Nemzetközi Magyaraságtudomány rendes tagja, valamint a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteletbeli tagja. Pénzbeli támogatást nyújtott japán és magyar szerzőknek a Hidas Judit szerkesztette, 1988-ban az Akadémiai Kiadónál megjelent *Magyar–japán nyelvészeti összehasonlító tanulmányok* című kötetben publikált anyagok közléséhez. László Enikőről inkább férje, Kálmán Gyula volt újságíró kapcsán kerül majd szó, aki Párizsból szinte minden nyáron hazalátogatott Csíkszeredába, és azzal a gyanúval éltek, hogy adatokat gyűjt az erdélyi magyarok helyzetéről.

32. Uo. 69.

33. Offner Marianna közvetítésével igyekeztünk titkos módszerekkel tartani a kapcsolatot egymással. Vákár Lajos munkatársamról csak feltételezték, hogy hasonló szerepet játszik kapcsolatainkban.

34. Offner Mária lakását konspiratív célból használtuk Kósa-Szánthó Vilmával találkozásaink lebonyolítására.
35. I. 90. Ezt a „forrást” nem nevezik meg, és a továbbiakban már nem is beszélnek róla, mivel bizonyítottan látták, hogy Halász Péter közvetítésével került ki az anyag.
36. Uo. 66.
37. Névváltozata még Miklósy V. Vilmos, a Csíkszeredai Múzeum munkatársa, etnobotanikus, számtalan ilyen jellegű tanulmány készítője. Feldolgozta például Kájoni János Herbariumát is. Közismert művelődésszervező, a Hargita megyei múzeumok évkönyvének, az *Acta Hargitensianak* a kezdeményezője, szerkesztője, valamint a csíkszeredai régizene-fesztivál elindítója és szervezője, ifjú zeneszbarátai, Pávai Zsolt és Simon András közreműködésével, akik a *Barozda* együttest létrehozták és a táncház mozgalmat Csíkszeredában elindították. 1989-ben áttelepedett Magyarországra, a Magyar Akadémia Vácrátóti Kutatóintézetébe tevékenykedett. 2007 januárjában elhunyt.
38. A Hargita Megyei Népi Alkotások Házánál Vilma munkatársa volt.
39. A dokumentumnak csak az első oldala áll rendelkezésemre, több mint valószínű, hogy a fénymásolatok készítésénél átugrották a lap hátsó oldalát.
40. I. 71–74.
41. A Csíkszeredai Állami Levéltártól való eltávolításom után sorra mentem panaszra különböző párt- és belügyi szervekhez, mivel megtagadták számomra a kutatói engedély kiadását az Állami Levéltárnál, és ezzel korlátoztak állampolgári jogaim gyakorlásában, ellehetetlenítve ezzel történeti és helytörténeti munkáim folytatását. Először Oprea Ionhoz, a megyei Securitate alparancsnokához, majd Walter József megyei propagandatitkárhoz és végül Szász József megyei elsőtítkárhoz fordultam panasszal. Mondanom sem kell, eredménytelenül. Érdekes módon a *Társadalmi harcok Csíkszékből a határőrezredek szervezésének éveiben (1761–1764)* című tanulmányom megjelentetését az *Acta Hargitensia* második kötetében nem a Securitate, hanem a párt torpedózta meg. A megyei Securitate ugyanis azt közölte a pártbizottsággal, hogy részükről nincs akadálya a tanulmány közlésének. Ezt a munkámat a *Századok* 1993. 3–4. számában sikerült közzétenni.
42. Uo. 41–72.
43. „Fekete” a már jelzett személy, a *Hargita* napilap szerkesztője, „Botos” és „Sandu” névvel is szerepel a dosszié bizonyos jelentéseiben. „Katona”, „Coman Zsófia”, néhány esetben csak „Coman”, gyermekorvos, a Jégpálya negyedbeli orvosi rendelőben dolgozott. Ismeretségünk mint a szomszédos tömbházban lakó két kisgyermekes szülőnek, innen származik. Nőgyógyász férjétől elvált, és úgy tűnik, az informátori munkában találta meg élete értelmét. Mivel már elhunyt, nem tartom szükségesnek nyilvánosságra hozni nevét.
44. Idézek az intézkedések közül egy passzust, amely jól mutatja, hogy semmilyen aljasságtól nem riadtak vissza céljaik elérése végett. Íme: „A feleségét is újra behívjuk, tudván, hogy érzelmi alapon meg nem értés van közöttük, ahol tudomására hozzuk férje bizonyos gyanús kapcsolatait különböző nőkkel, amelyek veszélyeztetik társadalmi és szakmai helyzetét. Kérjük, hogy pozitív irányba gyakoroljon rá hatást és intse mérsékletességre, az egész család érdekében.” I. 65. Érdekes módon nem található a több mint 2500 oldalnyi iratban egyetlen egy jelentés sem a bizonyos nőkkel való ún. gyanús kapcsolatokról.

45. III. 253–254.
46. Uo.
47. A látogatásra húsvét idején került sort. Ezt az időpontot vélhetően felesége védelmében tudatosan ferdítette el.
48. III. 253–254.
49. III. 33–34.
50. Demse Márton bákói mozdonyvezető ismert volt az erdélyiek által is bátor kiállásáért és akcióiért a csángók és emberi jogok védelmében.
51. Paradox módon a moldvai csángók román eredetét egy csángó pap kezdte hirdetni az 1930 évek végén, midőn úgy érezte a zsidóüldözések előrevetítik a csángó népességre váró üldöztetést. Jó szándéka, hogy megmentse népet, kapóra jött a román nacionalista történetírásnak a későbbiekben is.
52. III. 133.
53. Lánykori neve Ferencz Katalin. Emlékezetem szerint titkárnőként és nem könyvtárosként dolgozott a pártkabinetnél.
54. III. 133.
55. III. 196.
56. Király Károly: *Nyílt kártyákkal II. Az önrendelkezés útja*. Duplex Könyvkiadó, Pécs, 1999. 101–105.

Király Ibolya

Egy tiltakozó beadvány kalandos útja 1978-tól...

Malomkövek között

A címe fölött ez áll: Fordítás román nyelvből. Alcíme: Levél a román értelmiségiekhez. Mottó: Audiatur et altera pars. A végén 1978. május 25-ei dátum szerepel.

Ekképpen mutatja be ezt a folyamodványt – a birtokában található két példány alapján – Kósa László történész, tudományos kutató, az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének professzora.

Erről a beadványról írtak még Földes György és Vincze Gábor történészek. Eljutott Sütő András és Király Károly látókörébe is, sőt angol nyelvterületre, az amerikai Szenátusba. A beadvánnyal foglalkozó kutatók közös álláspontja, hogy a mű szerzői máig nem ismertek.

Tehát a legfontosabb problémakör, amit ez a beadvány felvet, a szerzők kiléte.

(A sors úgy akarta, hogy az 1977–89-es időszakban mint beavart testvér és szenvedő alany Király Károly ellenálló politikus mellett jegyezgetni kezdtem – jól-rosszul és hiányosan – a fontosabbnak vélt, személyünket érintő eseményeket. Jó volt kiírni félelmeim, ha már beszélni csak suttogva lehetett. Így maradtak fenn több mint 35 év elmúltával a feledéstől megmentett események, átélések lenyomatai. És így maradtak fenn ún. naplómban a *Malomkövek között* című beadvány általam lényegesnek tartott részei. Jóllehet ezt a folyamodványt teljes terjedelmében ismertem annak idején, a szövegnek csupán részleteit ragadta meg az én szubjektivitásra hajlamos képzeletem, a konkrét adatokat inkább mellőztem.)

Vincze Gábor történész szerint (A „*hatvankettek*” levele a román értelmiséghez, Google): „A levél szerzői máig nem ismertek, nem kizárt, hogy egyetlen ember munkája. Számos magyar értelmiségihez eljutott, többek között Király Károlyhoz és Sütő Andrásához – aki azt a magyar nagykövetség információi szerint „negatívan ítélte meg [...]”.

A *Kommentár* 2012. 2. számának ide vonatkozó írása (Kósa László: *Malomkövek között. Kisvárosi értelmiség a politikai rendőrség látókörében* (1980–1983), illetve a *Korunk* 2007. decemberi

számában közölt tanulmány (Földes György: *Román nemzetiségpolitikai hátraarc és az állandósuló konfliktus*) szintén a szerzők ismeretlen voltát említi.

Megkérdézvén az „élő történelmet”, Király Károlyt kiderült, a *Malomkövek között* című írást kolozsvári magyar értelmiségiek írták. A kezdeményezés minden bizonnyal Kós Károlytól indult, de aláírták Takács Lajos és Balogh Edgár egyetemi tanárok is. A sor a későbbiekben kibővült.

Illegálisan került Magyarországra a megjelenésnek számított évszám után egy évre. Gyulán kavarta fel a magyar államvédelmisek állóvizeit. Érdemes elolvasni Kósa László alapos felgöngyölítését a mű „magyar” útját illetően. Embereket figyeltek meg, molesztáltak, elkerülendő az írás terjedését. Igyekeztek nem megsérteni a „román elvtársak érzékenységét”.

Kósa László az említett munkában ekképpen ír: „A *Malomkövek között* után nyomozva a magyarországi belügyi hatóság nem a Magyar Népköztársaságot, hanem a Romániát sértő esetben lépett föl. A magyarországi belügyet ugyanis nem a romániai magyarok sorsa foglalkoztatta, hanem a román és magyar pártideológiában egyaránt veszélyesnek minősített nézetek ürügyén, saját állampolgárai ellen lépett föl egy másik állam érdekében.” [...] A „Trianon” fedőnevet viselő dossziét 1983-ban végleg lezárták. Ahogy Kósa László megjegyzi: „Egyetlen, nem nagy terjedelmű, ma már kiemelkedő fontosságúnak sem mondható gépirat után nyomoztak, csaknem három esztendeig csoportnyi hálózati tagot mozgósítván, más információszerszököket is alkalmazva.”

Lényeges, amit a történész ezt követően állít: „A levél történelmi hivatkozásokkal, észérvekkel és érzelmi hatásra törekedve igyekszik a román értelmiséget meggyőzni Románia nemzetiségi politikájának helytelen voltáról. Alaphangja panaszos. Záró része szerint a román kormányhoz – az aláírók személyi szabadságának védelme miatt – névtelenül juttatták el. Egy példányát a 62 magyar aláíró nevével és lakcímével egy svájci közjegyzőnél helyezték letétbe, azzal a megbízással, hogy a román kormány kérésére igazolhatja hitelességét.” Szerinte ez a beadvány „minden valószínűség szerint eredeti magyar fogalmazvány. Az sem biztos, hogy létezett egyáltalán román változat, ugyanis a nyomozás során erre nincs utalás.”

Földes György tanulmányát idézném a *Korunkból*: „A hangulat-változás, a sajtópolémia és a fenyegetettségérzés fokozódása arra késztetett sok határon túli magyart, hogy levélben forduljon román értelmiségiekhez. Ezt a levelet – a szövege szerint – hatvanketten írták alá, akik aláírásukat Svájcban letétbe helyezték, és az RKP KB-nak is megküldték.”

Király Károly tanúsága szerint azonban – akinek tudomása van a szerzők (bár nem mindenikük) kilétéről – ez az írás nem került letétbe svájci közjegyzőhöz, mint ahogy azt szándékozták tenni, egyikük vagy másikuk ellenvetése miatt mégsem juttatták külföldre, és nem küldték el, névtelenül, a felsőbb pártszervekhez sem. A szándék szándék maradt csupán. Ugyanis mindig akadt valaki közöttük, akinek ellenvetése volt – mondta érdeklődésemre Károly. Az ő memorandummal kapcsolatos információi Takács Lajostól származtak.

(Kettejük ismeretsége és az erdélyi nemzetiségek melletti elkötelezettsége az 1970-es évekből datálódik, mindketten magas párt- és kormánytisztviselőket töltöttek be, a Központi Bizottság és az Államtanács tagjai, majd a Romániai Magyar Nemzetiségi Dolgozók Országos Tanácsának alelnökei. Gyakran került sor véleménycserére közöttük. Egy ilyen beszélgetés során osztotta meg Takács professzor Királlyal a kolozsvári román és magyar egyetem egyesítése körüli kulisszatitkokat.)

„Ebben a levélben a hangsúly a romániai magyarság szándékos pusztítására, az ellenük folyó nacionalista, sőt fasiszta uszításra esett, ami csak azért történhet meg, mert a kampány a kormányzat támogatását élvezi. A levélírók arra szólították fel a román értelmiséget, hogy ne vállaljon ezzel bűnrészességet. Az elkeseredett hangú írás arra utalt, hogy a körülmények miatt az erdélyi magyarság nem számíthat külső segítségre, védekezik, de ehhez a román értelmiség támogatására is szükség van” – folytatja Földes György.

A beadvány részletei Vincze Gábor egy munkájában is olvashatók: *Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányázásához, 1944–1989* (Csíkszereda, 2003. 362–366.).

A hozzánk került példányból, mint említettem, én is részleteket másoltam be a naplómbe. Tettem ezt annál is inkább, mivel Király Károly Takács Lajoshoz írott levelét nekem diktálta 1978. január

20-án, és másnap én olvastam kazettára, a fürdőszobában, abszurd konspirációs helyzetben.

A megoldást az aláírók kilétét illetően részben megtaláltam. Azért részben, mert a 62 aláíró közül csupán ötnek a nevét tudtam kideríteni. Elégtétellel jegyzem meg, „botcsinálta kutakodóként” sikerült valamit hozzátennem egy elkallódott beadvány rejtélyének részleges feltárásához.

A megoldás: *Király Károly levele Takács Lajos professzornak Kolozsvárra, 1978. január 20. (Nyílt kártyákkal. I. Nap Kiadó, Bp., 1995. 256–263.)*

A levél végén, említett könyvében, mintegy magyarázatképpen az olvasó számára, Károly hozzáfűzi: „Ez az írás [a levél – K. I.] azután készült, miután elolvastam a több mint 60 [az igazság 62!] oldalas memorandumot, amit a kolozsvári magyar értelmiség elítélte alkotott, azzal a gondolattal, hogy 60 [62!] aláírással, mint egy közös álláspontot terjesztik fel az RKP és az állam vezetéséhez. Sajnos erre nem került sor, mert a 60 [62!] közül mindig akadt valaki, aki akadékoskodott vagy nem tartotta időszerűnek a felterjesztését. Kárba vészett volna, ha én nem küldöm el az Amerikai Kongresszusnak! *De így az én Ilie Verdetnek írt második levellemmel együtt Schultze szenátor előterjesztésében helyet kapott az Amerikai Kongresszus jegyzőkönyvében mint hivatalos dokumentum.* Kolozsvárra Marosvásárhelyről az én írásomat Takács Lajosnak Czíkéli László és Kakuts Ágnes színészházaspár szállította.” (Zárójeles és dőlt betűs kiemelések tőlem – K. I.)

Figyelmesebben olvasván ezt a levelet, a beadványt aláírók névsora is bővült.

„Tehát, ami az anyagot illeti [Takács Lajos beadványa, amelyet véleményezés céljából T. L. eljuttatott hozzá – K. I.], teljes egyetértésemet fejezem ki ezúton is. Sokoldalúan számot vet az anyag a nemzetiségi kérdés reális helyzetéről és alakulásáról. Kár, hogy nem készült el úgy, ahogy tervezted, hamarabb – amint ezt ezelőtt egy évvel kifejtetted –, hogy ez az »öregpek petíciója« lenne a pártvezetőséghez. Az aláírók közül nem hiányozna a *Takács Lajos, Kacsó Sándor, Balogh Edgár* neve mellől ma *Nagy István* és *Kós Károly* aláírása sem. Ez azonban nem csökkenti az anyag értékét, esetleg csak a súlyát.” (*Nyílt kártyákkal. I. 257.*) (Dőlt betűs kiemelések tőlem – K. I.)

Tehát Király Károly a Takács Lajos beadványáról beszél, amelyből hiányzik sajnos a Nagy István (1904–1977) és Kós Károly (1883–1977) aláírása, ők ugyanis ekkor már nincsenek az élők sorában, de a *Malomkövek között* című memorandum szerzői közé tartoztak. Kijelenthető ez annak ellenére, hogy a folyamodvány fogalmazóinak, az anonim szerzői közösség tagjainak aláírása nem található a dokumentumon. Arra, hogy letétbe helyezték volna egy svájci közjegyzőnél, bizonyíték a mai napig nincs. Király Károly szerint a legfelsőbb pártvezetéshez sem jutatták el. Idős koruk és az egyre erősödő diktatúra megtorlásaitól való félelem akadályozhatta meg őket a nyilvános kiállásban. Erről Kósa László történész véleménye: „Végül elképzelhető, hogy a záradék a svájci közjegyzőhöz kerülő létező tudatos félrevezetés, az iratot meg sem próbálták oda, sőt a román értelmiségiekhez sem eljuttatni. A szöveg elsősorban magyar olvasókra számítva, az ügy melletti hangulatkeltés, a romániai magyarság számára pozitív megoldásban reménykedés ébren tartásának céljából készült.”

Szinte véletlenül felfedeztem a szóban forgó beadvány újabb említését a *Nyílt kártyákkal* című könyve első kötetének 271. oldalán, a Verdetnek címzett második levél mellékletében (1980.február 10.). Ebben a mellékletben listát készít azokról a beadványokról, amelyeket az általa felsorolt szerzők a legfelsőbb pártvezetéshez és más közéleti személyiséghez címeztek volna. Azért mondom feltételes módban, mert a felsorolt dokumentumok közül sokat nem jutattak el a címzetthez, ilyen vagy olyan kifogással. A lista megtalálható a könyvében.

A lista 6. pontjában említi a fenti írást:

6. 62 romániai magyar értelmiségi levele román értelmiségiekhez, amelyet az RKP KB-hoz tettek letétbe, 1978.

Még egy utalás Károlytól a *Hangok és vészhangok Erdélyből*, 1981. március 21-én, Erdélyi Kálmán álnév alatt közölt írásában, a 280. oldalon: „Mi, magyarok magyarok akarunk maradni, és semmi közünk a dák mítoszokhoz, hazugságokhoz! ezek politikai célokba való állítása, Daicoviciu megfogalmazásában is »bűn«.” Ez az utalás megtalálható a *Malomkövek között* című memorandumban is: „Daicoviciu professzor politikai végrendelete: »A dákoromán kontinuitás hipotetikus elméletét politikai célok szolgálata alá állítani – bűn.«”

Hasonló gondolatazonosság van a fent idézett mű és a *Malomkövek között* című beadvány között. Károly így ír: „Vajon olyan nemtörődöm, érzéketlen az emberiség, a világközvélemény, hogy ne látná az erdélyi magyarság *malomkövek közti őrlődését*, pusztulását, ezt a modern népiertást? Sikerülni fog-e az, amit a román hivatalos politika oly szégyentelenül hirdet: »meg kell valósítani az egységes román nemzetet«, nagyon rövid történelmi időszakban, lehetőleg 1990 vagy 2000-ig?!”

Ekkor már Károlynak tudomása van arról, hogy a „hatvankettek beadványa” nem került továbbításra úgy, ahogy a szerzők azt eredetileg szándékozták. Ám, mert fontosnak tartotta, mint reminiscencia, megjelenik gondolataiban és a *Hangok és vészhangok Erdélyből* című írásában.

Az idézett gondolat a *Malomkövek között* című memorandum naplójában található részében (Vincze Gábor a 3. lábjegyzetben utal rá, de nem idézi ezt a részt) így hangzik: „*Szívszorító, ha végig gondoljuk, hogy nem akadt ember az országban, aki nyilvánosan elvetette volna ezt az ördögi tervet, hogy 2000-re létre kell jönnie a »homogén szocialista román nemzetnek«, az »egynyelvű« országnak. A faji mítosz megszállottjai türelmetlenek, a határidőt túl rövidre szabták. Igaz, ami nem valósítható meg negyedszázad alatt, kellő céltudatossággal, kitartással és terrorral elérhető 50 esztendő alatt.*”

És Király Károly révén még egy információhoz jutottam: Takács Lajos mégsem juttatta el saját beadványát a felsőbb állami, politikai szervekhez. Ennek egyik oka egészségi állapotának megromlása volt. Károly éppen azért írta meg Takács Lajosnak címzett levelét, hogy az eredetileg Takács Lajos által is megfogalmazott gondolatok napvilágra kerüljenek, indirekt módon. Takács nem örült a dolgok ilyenén állásának, de kész tények elé lett állítva. Már nem tehetett semmit.

Egy másik fontosnak tekinthető problémakör a levél közlésének ideje és helye.

A naplómba 1979. december 24-én jegyeztem be a *Malomkövek között* című írásból részleteket. Ez a beadvány – mint említettem – Király Károly közvetítésével került hozzám, de a hozzá kötődő részletekre már nem emlékszem. Az akkori konspirációs körülmények között a birtokunkba jutott példány elkallódott.

Mind Kósa László, mind Vincze Gábor a memorandum dátumaként 1978. május 25-ét jelöli meg. Feltételezésem szerint ez volt az a dátum, amikor rászánták magukat a névtelen szerzők, hogy az írást valamilyen formában – csakis illegálisan – útjára bocsássák.

A levél megfogalmazásának, szerkesztésének, gépelésének éve minden valószínűség szerint 1977 vagy az ezt megelőző évek valamelyike, ám sokáig hezitáltak, mindig akadt valaki, aki ellenezte az elküldését. Király Károly a Takács Lajoshoz írott levelében 1978. január 20-án már említést tesz róla. Tehát ekkor a *Malomkövek között* című beadvány már elkészült, de amint azt Károly megemlíti, felsőbb szervekhez való továbbítása nem történt meg. Véleménye egyezik a Kósa Lászlóéval, svájci jegyzőhöz sem került letétbe. Közlésére meg egyáltalán nem került sor hivatalos sajtóorgánumban, se Romániában, se Magyarországon, ennek kivitelezése kétséget kizárólag elképzelhetetlen volt. Illegálisan terjedt főleg magyar értelmiségi körökben, noha szolidaritásuk elnyerése végett a román értelmiségieket célozza meg.

Hogy hol jelent meg egyáltalán? Angol nyelvterületen, New Yorkban: „egy példánya eljutott a magyar nagykövetségen keresztül a külügyminisztériumba is (és angol nyelven megjelent a *Witnesses to Cultural Genocide, First Hand Reports on Romanias Minority Policies Today* című kötetben, 1979-ben New Yorkban, az American Transylvanian Federation Inc. és a Committee for Human Rights in Romania kiadásában, Schöpflin György előszavával) – adja meg a felvilágosítást Vincze Gábor idézett írásában. És, amint Király Károly megemlíti a Takács Lajoshoz írott levelében, ő maga juttatta el az amerikai szenátushoz.

Íme azok a részletek, amelyeket érdemesnek találtam bemásolni a naplomba 1979 karácsony estéjén.

„*Panaszra nyitjuk hallgatásra parancsolt szánkat, hogy ne mond hassák utódaink: nem volt bátorságunk a végveszélyben szót kérni.*”

„A II. világháború befejezésekor az erdélyi magyarság abban a balga hiedelemben ringatta magát, hogy olyan történelmi korszak nyílt előttünk, amelyben a faji megkülönböztetés üldözendő cselekedet lesz, amikor ki-ki szabadon használhatja anyanyelvét, ápolhatja ősei szokásait. Annál is inkább reménykedtünk, mert történelmi tapasztalat bizonyította, hogy *Európa országainak határait*

nem az önrendelkezési elv alapján jelölték ki. A II. világháború után ugyanazok a fatális szenvedélyek hatottak, mint az első befejezése után. Tudtuk, hogy a hatalmi politika mindig előbbre való, mint az etnikumok lehetőség szerinti egybetartozása. Amikor népeink sorsa felett döntöttek, minket nem kérdeztek meg, amiként Titket sem. *Reméltük mégis, hogy Európa valóban demokratikus alapon rendeződik újjá.* Olyan elvek alapján, amelyek másodlagos problémává teszik a határok »hollétét«, mert *minden állam biztosítani fogja nemzetiségeinek az egyenlő jogokat*, a határokon kívül szorult népcsoportok otthon érezhetik magukat új hazájukban is. Így reméltük!”

„*Akiket erőszakkal eltávolítanak a magyar iskolákból, azokat megfosztják nemzeti kultúrájuktól:* ez az első lépcsőfoka egy etnikai csoport megszüntetésének. Ez ellen a *céltudatos asszimiláció* ellen minden józan ember tiltakozik. Emberi tisztességünk is megköveteli, hogy minden erőnkből tiltakozzunk az ellen, hogy a legdurvább erőszakkal elválasztanak bennünket attól a tízmilliós közösségtől, amelyhez etnikailag tartozunk, amelynek hagyományait meg akarjuk tartani és tovább akarjuk adni, akikkel a kapcsolatunk félelem nélkül ápolni akarjuk.”

„Kérdezzük Tőletek! Mi a bűne a romániai magyarságnak, hogy a kormányzat megkondította felettünk a vészharangot? Miért degradáltak bennünket »aljanépek«, »barbároknak«, »jövendőyeknek«, »ázsiaiaknak«? *Miért uszít ellenünk a kormányzat* exponense, a legnacionalistább, sőt nyugodtan mondhatjuk, fasiszta ideológiát hirdető prominens személyisége, *Adrian Păunescu*? Hiszen a román értelmiség java része is elítéli féktelen uszításait, a román ifjúság *nacionalista fanatizálását, magyarellenes lázításait.* Kérdezzük: miért tüzelhet egyre vadabbul ellenünk?! A választ tudjuk: *csak azért, mert kifejezi a kormányzat szándékát, elképzeléseit, csak azért, mert a kormányzat elhatározta: nekünk, romániai magyaroknak, el kell tűnnünk a történelem süllyesztőjében, hogy létrejöhessen egy nacionalista lázalom, az »egységes szocialista román nemzet«.* Az emberiség szégyene, hogy egyáltalán meghirdethető *egy olyan távlati program, amely arra hivatott, hogy egy ország nemzetiségeit erőszakkal megszüntesse.* A szocializmus meggyalázása, hogy a legretrográdabb tervhez, a leghaladóbb eszme zászlaját lobogtassák. Olyan mindez, mint egy lidérces álom. Szív-

szorító, ha végiggondoljuk, hogy nem akadt ember az országban, aki nyilvánosan elvetette volna ezt az ördögi tervet, *hogy 2000-re létre kell jönnie a »homogén szocialista román nemzetnek«, az »egynyelvű országnak«*. A faji mítosz megszállottjai türelmetlenek, a határidőt túl rövidre szabták. Igaz, ami nem valósítható meg negyed század alatt, kellő céltudatossággal, kitartással és terrorral elérhető ötven esztendő alatt. Ám ha ez a terv egyszer valóra válik, akkor a történelem ítélőszéke előtt nemcsak a felelős vezetők fog-nak felelni (a román értelmiség is, ha közömbös marad egy népcsoport kipusztulása előtt)."

I. C. Drăgan: „Mi, trákok, a román nép több ezer éves történelme [...]”; „A történészek, akik a mi történelmünket bemocskolják, miközben a tiéteket dicsőségkoszorúval övezik...”; „ha egy hazugságot többször ismételsz, igazságnak tűnik?[...]”

„Okosabb lenne kimódolni az együttélés európai feltételeit, mint gyűlöletet szítani az erdélyi magyarság ellen. Ám a nemzeti gőg, a mindenkinél hősibb román nemzet ideáljának megteremtése majdhogynem lehetetlenné teszi az együttélést. A román történészek nagy része mániákusan keresi, kutatja, hogy a nemzeti dicsőséget miként lehetne öregbíteni, és ez a nagy igyekezet szatírába és paródiába fullad. *A történelemhamisítás mindennapos gyakorlat lett.* Ennek a machinációnak a legtragikusabb következménye, hogy gyermekeink és gyermekeik tudatába befészkeletti magát az a hamis »ismeret«, hogy a népek rangsorolhatók, hogy miközben Ti egyfolytában nemeslelkűségről tettetek tanúbizonyságot, mi, magyarok a legfelháborítóbb szörnyűségeket követtük el Európában.”

„Daicoviciu prof. pol. végrendelete: »A dákoromán kontinuitás hipotetikus elméletét politikai célok szolgálatába állítani – bűn«.”

„A nacionalizmus megszállottjai elhatározták a magyar óvodák, ált. iskolák és középfokú oktatási intézmények elszorvasztását, és ami még felháborítóbb, hogy *az erdélyi magyarságot még a nevé-től is megfosztják.* Nem egy tudományos munkában, köztük a kortárs irodalmat bemutató ALBATROS enciklopédiában *úgy beszél-nek a mai romániai magyar írókról, mint »magyar dialektusban beszélő román írókról«*. E megnevezés rendszeres használatát több ízben is sürgette a Központi Bizottság tájékoztatóin Cornel Burtică és Dumitru Popescu. Az utasítást, hogy a romániai magyarságot még nevé-től is meg kell fosztani, a legfelsőbb vezetés adta ki.”

„A szocializmus bátyái között biztonságban érezve magukat *deklarálják a nemzetiségi kérdést az ország belügyének.* De kér-dezzük, belügy-e, ha a hatalom bárhol a világon egy népcsoportot halálra szán?!” (A kiemelések az általam ma is aktuálisnak tartott gondolatok – K. I.)

(Megjegyzem, hogy ezek a részletek nem teljesen egyeznek a Vincze Gábor történész munkájában közölt részletekkel. A teljes szöveget ő sem közli. Viszont hasznos lábjegyzetekkel látja el. A tényről, hogy Vincze Gábor tulajdonában is volt egy példány, Kósa László tesz említést idézett műve 56. lábjegyzetében: „Vincze Gábor történész, tudományos kutató közléséből tudom, hogy szegedi középiskolás korában, 1980 tavaszán hozzájutott az íráshoz. Miután gépelve sokszorosította, följelentés után rendőri ügy lett belőle.”)

Nos, 1979 szép karácsony estéjén ennyire futotta az erőmből, hogy ezeket a gondolatokat átmásoljam egy illegálisan cirkuláló, gé-pelt példányról az akkori naplószerű feljegyzéseimbe. Most, hogy újragépeltem a beadvány mondatait, 35 év után is, déjã vu érzésem támadt. Jólesően emlékezem vissza e sorokra. A belőlük áradó emóciókkal, gondolatokkal teljes azonosulást érzek. Meglátásom szerint ennek a beadványnak az aktualitása ma sem kisebbedett. Kordokumentum az erdélyi szellemiség nagyjait foglalkoztató kérdésekről. Nem egy gondolata, sajnos, megőrizte aktualitását.

Megemlítésre méltónak találom – az ismétlés vádját is vállalva – a kolozsvári szerzők/szellemóriások eddig ismert névsorának újbó-li felsorolását: *Kós Károly, Balogh Edgár, Takács Lajos, Kacsó Sándor, Nagy István* és még további 57.

Legyen a történészek dolga feltárni az ismeretlen 57 kilétét (ha ennyi idő elteltével ez egyáltalán még lehetséges!). Ne hagyjuk elveszni azt, amit a „nagy Öregek” életbe vágóan fontosnak tartottak!

Mindnyájunk érdeke, hogy semmi ne vesszen el. Mert a Szinnyei Júliától átvett idézet szerint: „Minden perc nyomot hagy ezen a földgolyón. Történhet akár csak annyi, hogy egy ember felemeli a kezét, milliók sorsát dönti el, és meghatároz egy korszakot. Rácso-kat emel vagy dönt le valaki, s történelmet csinál.”

Csapody Miklós Péter László F-dossziéi

Jaume Cabré szerint „ha a Történelem részletekbe bocsátkozik, nyomban veszít hősies emelkedettségéből.”¹ Ha például 1848 katonai történetét, a '49-es tavaszi hadjárat részleteit fürkésszük, ez az, amit rögtön megérzünk. Mert a „nemes és szabad”, legendásan hősies, ám a valóságban évszázadok óta alávetett székelység az örökös széthúzás miatt eleve megkésve kapcsolódott be a szabadságharcba. Megosztott erőit akkor tudta fölsorakoztatni, amikor a forradalom már majdnem elbukott. Csak Gábor Áronék rendkívüli szervezettsége és Bem seregének erdélyi fölvonulása hozta meg a csodaszámba menő fegyvertényeket. Bözödi Györgytől tudjuk, hogy még Petőfi is csak azt látta, „nem fajult el még a székely vér”, és Kossuth is abban a kártékony, ámde megnyugtató tévképzetben élt, hogy az „eredeti szabadnép típusát, minden feudalizmusi fertőzéstől tisztán” a székelység testesíti meg.² A sorsdöntő történelmi részletek, esendőségek és bűnök, a temérdek véráldozat a múltba vész, és a történelem hősi emelkedettsége az, ami megmarad. Száz esztendő múlva újabb drámát írtak Magyarországon. Nemcsak Bibó István, Németh László és mások érezték meg, hogy mi következik, hanem az ország népe is. Az 1945 tavaszán kezdődött új korszak nem volt fölemelő, és nem is volt semmivel sem emelkedettebb, mint a megelőző évek története. A háborús kataklizma után a megtisztulás elemi vágya, az újjáépítés lendülete kezdetben valóban hősiessé tette, az első koalíciós esztendők reményeinek múltával azonban kiderült, hogy a nemzeti függetlenség és a parlamenti demokrácia csak ábránd. A kommunisták gyors berendezkedésével az ország tervszerű és erőszakos szovjetizálása, az állami terror is kezdetét vette, és a mindennapok „békés” történelme már az újabb üldözésekkel bocsátkozott a részletekbe. Mai világirodalmunk Nobel-díjas regényírójának, José Saramagónak portugál polgárként fájdalmas tapasztalatainak vannak a katonai diktatúrák természetrajzáról, ám a második világháború utáni kelet-európai, szovjet típusú kommunista állampártok működését csak hírből ismeri. Talán ezért véli úgy, hogy nem valami eredendő gonosz politikai szándék, hanem néha csak a váratlan történelmi kényszer

vezet el a tragédiához. Szerinte ilyenkor szokott megtörténni, hogy az államvezetés a maga jobb megfontolása ellenére a körülmények nyomása alatt tér el irányvonalától. Olyankor ugyanis, „amikor vaktában kell előrehaladni a *realpolitik* ingoványos talaján, amikor a pragmatikus szemlélet ragadja kezébe a karmesteri pálcát, és úgy vezényli a koncertet, hogy ügyet sem vet arra, mi van a kottában, akkor egészen biztos, hogy az elaljasulás parancsoló logikája végül is bebizonyítja, hogy van még néhány lépcsőfok lefelé.”³ Magyarországon azonban épp a terror lett a kotta, a diktatúra közel félszázados „üzemeltetése”: az átalakításra egyébiránt régóta érett társadalom szerkezetének és értékvilágának szétdúlása, a polgári mentalitás megsemmisítése. Az '56-os forradalmat követő megtorlás során még a hatvanas évek elején is akasztottak, és a politikai rendőrség még az 1989-es ellenzéki kerekasztal-tárgyalások idején is javában dolgozott, sőt beleszólt a politikai folyamatok alakításába. Ezért, hogy a társadalomnak a koalíciós éveket követő megfélemlítése sem véletlen velejáró, hanem épp a rendszer lényegének következménye volt.

A szegedi hetvenes években, a „mi időnkben”, Péter László kötetének második felében a Saramago emlegette elaljasulás fokozatait 1963 óta a Belügyminisztérium Belső reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökségének (a hírhedt „III/III”-nak) keretei között fogták egységbe. A kommunista titkosrendőrség formációi már '45 márciusától, főként '48-tól 1990 tavaszáig „a pártállamban láthatatlanok maradtak mind jogrendszerbeli szabályozottságuk [tekintetében], mind pedig a jogi kutatások előtt. A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság, majd az Államvédelmi Hatóság, a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya, majd III-as Főcsoportfőnöksége mind *ismeretlen szereplői* maradtak az államrendszer struktúrájának, ennek megfelelően tevékenységük – akár a belügyminisztériumon belül, akár azon kívül működtek – totális titokká vált.”⁴ Ezt a titkot a politikai rendőrség mindvégig misztifikálta, miközben alattvalók tízezreit tartotta megfigyelés alatt, hogy róluk magánéletük minden részletére kiterjedő ellenőrzésével kartotékadatokat millióit gyűjtse össze számolatlan költséggel. A „belügyesek” történelmi küldetéstudattól hajtva olykor elvakult kommunista fanatizmussal, máskor nyers osztály-

és egyházgyűlölettől fűtve, egyszersmind szorgos öngazolásként dolgoztatták az önkéntes vagy megzsarolt beszervezetteket.

A fiatal néprajzkutató és nyelvész Péter László, aki 1946 februárjában lett a szegedi egyetem magyar nyelvtudományi intézet gyakornoka, már '46 áprilisától a titkosrendőrség egyik „szürke” megfigyeltje volt. Nem tartozott „a hivatalos politikai vagy társadalmi elitbe, a vele történtek nem jelentenek egyedi esetet – írja *Az én besúgóim* című dokumentumkönyv előszavában Ungváry Krisztián. – Személye és sorsa ezért inkább alkalmas arra, hogy a vele történeteket nemzedékének egészére általánosítsuk.”⁵ Ungváry szerint „Az 1961 és 1974 közötti időszokról nem szerepelnek iratok a szöveggyűjteményben, bár a »szerv« látóköréből Péter László ekkor sem került ki. A szegedi állambiztonságiaknak Ilia Mihály⁶ és a Tiszatáj folyóirat köré szerveződő »gyanús« értelmiségiek megfigyelése kapcsán vált ismét kiemelt célszeméllyé. Az érintettek bűne, hogy a folyóirat hasábjain »magyar sorskérdésekkel« mernek foglalkozni. Ez a tény 15 éven keresztül csak Szegeden mintegy tucatnyi »belügyi dolgozónak« és több tucatnyi besúgónak adott mindennapi munkát.”⁷ Az Ilia Mihály és Péter iratai között, de a saját anyagomban is föllelhető táblázat például – *„Azok a fontosabb hazai kapcsolatok, akik [Ilia Mihály] ellenséges tevékenységével egyetértenek, támogatják célkitűzéseit”* –, noha nagyrészt esetleges, mégis eléggé kiterjedt „hálózatot” mutat.⁸ (Ilia külföldi – nyugati és „szomszédos szocialista” – kapcsolatait külön listákban tartották nyilván.) „Felső kapcsolataiként” Kiss Ferencet,⁹ Csoóri Sándort,¹⁰ Czine Mihályt¹¹ és Csapody Istvánt¹² tartották nyilván. A *„Tanítványok, »kinevelt káderek«* sora Csapody Miklós, Füzi László,¹³ Zalán Tibor,¹⁴ Lengyel András,¹⁵ Duró Győző,¹⁶ Baka István,¹⁷ Ambrus Lajos,¹⁸ Rékasi János,¹⁹ Molnár Imre²⁰ és Kapiller Ferenc²¹ nevét tartalmazza. A *„Bizalmát élvező, már valamilyen »pozícióban« lévő kapcsolatok”* élén Péter László neve az első (Bálint Sándor 1980 tavaszán elhunyt). A Somogyi-könyvtár munkatársaként szereplő Pétert Kovács András,²² Szigethy [Szigeti] Lajos,²³ Lezsák Sándor,²⁴ Cs. Varga István,²⁵ Pete György,²⁶ Péntek Imre,²⁷ Görömbei András,²⁸ Sümegi Mária és Sümegi Eszter,²⁹ Veress Miklós,³⁰ Vekerdi László³¹ és Bakos István³² követi. Péter iratai is ékesen bizonyítják, hogy „az állambiztonsági szervek adatgyűjtő mániája milyen értelmetlen, és még az elnyomó rendszer szempontjából is részben fölösleges volt.

hiszen olyanról gyűjtöttek lázas szorgalommal »kompromittáló« adatokat, aki valójában semmit sem tett a kádári diktatúrával szemben azon túl, hogy különvéleményét megőrizte.”³³ De hát megőrizte, és 1957 szeptemberében tett vallomásában írásba is adta: „Nem volt előttem világos a Kádár-kormány létének jogossága. Én a Nagy Imre-kormányt ismertem el törvényesnek. Nem tiltakoztam az ellen, hogy Nagy Imre az ENSZ-csapatokhoz fordult segítségért. Nem értettem azzal sem egyet, hogy a Kádár-kormány az ellenforradalom leverésére szovjet csapatokat vett igénybe. Nem értettem egyet Nagy Imre értékelésével sem, az értékelés fokozataival, pl. előbb csak megtévedt gyengekező ember, majd aki az ellenforradalom kezére játszik és áruló. Én a kommunista párt azon szárnyával szimpatizáltam, melyet Nagy Imre képviselt. Nem értettem egyet azzal, hogy a többpártrendszer kérdésével visszakoázás történt, de azzal sem értettem egyet, hogy a novemberben leváltott »sztálinisták« visszakerültek funkciójukba, mintegy igazolásul a szektáns nézetek helyességeként [!]. Úgy éreztem, ez volt a legdöntőbb abban, hogy a Kádár-kormány politikai vonalvezetésével nem értettem egyet.”³⁴ Mintha mindezt jó előre tudta volna, Garamvölgyi Károly³⁵ rendőr vezérőrnagy már '57 májusában ezt írta Biszku Béla belügyminiszternek:³⁶ „Dr. Péter László a tételes jog értelmében nem követett el bűncselekményt, azonban az elfekvő vallomások és az akkori idők szellemi iránya valószínűsíti kommunista- és szovjetellenes beállítottságát, amennyiben a csongrádmegyei [!] intézőbizottság hozzájárulásával történt a közbiztonsági őrizet, úgy nem volna következetes annak feloldása.” A dokumentumon kézírással ez áll: „Biszku elvtárs kéri vezérőrnagy Elvtárs véleményét. A felülvizsgálatot Révai József elvtárs kérte.”³⁷ Az egyetem egyik, '57. májusi jelentése szerint a „zavaros” nézeteket hangoztató Péter „tudományos munkatárs, levelező aspiráns. Az ellenforradalmat követő időben tanúsított magatartása miatt a rendőrség letartóztatta. Az igazságszolgáltatási szervek ítéletétől függetlenül is, mint politikailag megbízhatatlant, javasoljuk leváltását.”³⁸

Péter emlékezetes glosszája, a *Levél besúgóinkhoz* 1999 tavaszán jelent meg az Élet és Irodalomban.³⁹ Akkoriban kezdtek előjönni a „Subások”, vagyis mindazok III/III-as iratai, akik úgymond nacionalista platformról „ellenséges tevékenységet fejtenek ki a Magyar Népköztársaság ellen, támadják politikai rendszerünket.

kultúrpolitikánkat [...].⁴⁰ Az egyik, 1981 decemberében Balogh Edgárral⁴¹ folytatott, lehallgatott beszélgetés során „A kolozsvári professzor kijelentette: a Bíró [Zoltán]⁴² és Csoóri [Sándor] által képviselt vonal ellenzékiessége túlságosan irodalmi szinten mozog. Egy konkrét programra lenne szükség. Balogh Edgár a »saját program« kidolgozását a »Subások«-tól várja.”⁴³ Péter ’99-es nyílt levelében – felsorolva néhány ügynöke fedőnevét is – ezt írta: „Mivel valamennyien tollforgatók, azt várjuk tőlük, hogy tegyék jóvá hibájukat, bűnüket azzal, hogy a politika-, a művelődés- és az irodalomtörténet számára örökössé tegyék meg szervezésük történetét. Szolgálatot tesznek a történetírásnak, az irodalomtörténetnek, ha vallomást tesznek bármely formában (publicisztikai írásban, elbeszélésben, akár versben is, hisz költő is van köztük) papírra vetik. Ezzel pótolhatatlan szolgálatot tehetnek az utókornak, amely már tíz év múlva sem tudja majd elképzelni, hogyan adhatták fejüket a 20. század végén értelmiségi emberek barátaik folyamatos megfigyelésére, rendszeres beárulására. Miféle erők, miféle eszközökkel szorongatták meg őket, hogy erre kényszerültek? Elsősorban a rendszert minősíti a politikai nyomozók gyalázatos módszereinek megismerése. Pl. az, hogy a poloska elhelyezéséhez Ilia Mihály lakáskulcsának megszerzésére egyik általános iskolás gyermekének, Györgyinek vagy Péternek osztályfőnökét vették rá! Ezeknek a máig titkolt, embertelen módszereknek, a szervezésbe kényszerítés rejtélyeinek lélektani megörökítésével, irodalmi formába öntésével hajdani besúgóink nemcsak jóvátehetik bűnüket, de erkölcsi bátorságukról is tanúságot tehetnek.”⁴⁴ Péter felszólításának bár némi visszhangja támadt, fogadatja nem lett. Bizonyára sokan gondolták naivnak, miközben az érintettek sértett felháborodással hátrították el a vádat. Többen vitték titkukat a sírba, és egy kézen megszámolhatók azok is, akik vagy önként fölfedték magukat, vagy legalább négy szemközti vallomást tettek, ám a szervezés történetét egyikük sem rögzítette. A prózaíró Tar Sándor (1941–2005) azonban (talán legelsőként) mégis leleplezte magát. Azért fordult nyílt levélben egyik áldozatához, Kenedi Jánoshoz,⁴⁵ mert „élőszóban nem bírnám elmondani [...], a hír igaz [...] Az öngyilkossághoz már öreg vagyok, azt fiatalon kellett volna, romlatlanul” – írta szintén az Élet és Irodalomban, ’99 novemberében. Amint Murányi Gábor fölidézte, „Az önleleplezés őszinteségét jó néhányan rögvest kétségbe vonták. Hiszen – érvel-

tek – az előremenekülő író nem önszántából állt a nyilvánosság elé, hanem mert a budapesti Jelenlét című folyóiratban egy másik megfigyeltje, Berkovits György író⁴⁶ – az akkor hatályos törvényt betartva, csak a Hajdu fedőnevét közölve – szemelvényeket adott közre Tar titkolt életművéből.”⁴⁷

Péter közben csendben félretette saját papírjait, és elővette a Bálint Sándoréit. Bár ezek egy része akkor már megjelent,⁴⁸ az általa szerkesztett *A célszemély: Bálint Sándor* című dokumentumkötet, mely az ügynökjelentések mellett az izgatási per (1964) anyagát is magában foglalja, az iratokat hasonmásban közli.⁴⁹ Péternek itt napvilágot látott összefoglalója egy hasonló tárgyú írásának, a *Célszemélyek, besúgók: papok* című tanulmányának párja.⁵⁰ Könnyű tehát észrevenni, hogy *A célszemély*... után régóta készült *Az én besúgóim* is. E gyűjtemény „F”- (figyelő) dossziéinak tartalmából 95 számozott dokumentumot ad közre szöveghűen. Az első (ebből az évből az egyetlen) jelentés 1946 tavaszáról való, 1947-ből is csak kettő olvasható. Közülük a másodikból, amelyik „cserkészvezetői múltját” volt hivatva földeríteni, kiderül, hogy Péter „a felszabadulás előtt a Sz.E.I.-nek⁵¹ volt vezetőségi tagja, és a felszabadulás után az egyetemi szabad szervezet, ugyanebből később megalakult SZ.E.F.I.⁵² elnöke volt, mely egyesületeket a belügyminiszter rendeletileg feloszlatozott. Ebből az ügyből kifolyólag – mint a teljesen jobboldali szervezet elnöke – a nála tartott házkutatás során megtalált szei [!] iratok okán az Államvédelmi Osztályra előállították [,] és az iratokat lefoglalták. Letartóztatására nem került sor, mert sikerült helyzetét, illetve szerepét tisztáznia. A szegedi sajtóban is támadás érte jobboldali magatartása miatt, melyre ő egy cikkben válaszolt mindent cáfolva: jobboldali irányzata nem változott meg és még most is ilyen szellemben tevékenykedik.”⁵³

A forradalmat követő megtorlás szegedi légköréről sokat elárul, hogy csupán 1957-ből 39 jelentést találunk a könyvben, 1958-ból 7-et, 1959-ből 10-et, az 1960-tól 1988-ig terjedő időből pedig összesen csupán 36-ot. A már a „Subások” idejéből való, 1974 utáni ügynökjelentések, s a nagyrészt belőlük szerkesztett összefoglalók tartalmilag igen hasonlóak, néhol szövegszerűen is megegyeznek a Pétert is gyakran említő, Ilia Mihályról írott feljegyzésekkel. Ennek oka, hogy többnyire felületesen, összeollózva készültek. Az azonos részeket előbb szétválasztották, majd az egyes, ám azonos forrásokból

összegyűjtött információkat, mint a jó boltos, külön-külön belemérték a megfigyelt dossziéiba. E kényelmességből következett az is, hogy az ügynököktől, lehallgatásból származó mondatok folyamatosan torzultak, kiszínezett variációik és a hozzájuk toldott-tóditott, átlátszóan ostoba hazugságok tényként ismétlődtek a vezetésnek szóló összefoglalókban. A továbbörökítés során egyre sematizálódó politikai tartalmuk miatt azonban néha súlyos következményekhez vezető tételek ráadásul majdnem mindig hallomásra épültek. Ritkán fordult elő, hogy (mint Bálint Sándor híres perében) létező dokumentumokkal, a célszemélytől származó idézetekkel, vagy a koncepció levezetésébe beleillő részletekkel valahogy mégis képesek voltak az „érvelést” alátámasztani. Péter esetében is csak egy ilyen „dokumentummal”: *Humanizmust, demokráciát!* című cikkével találkozhatunk,⁵⁴ a belügy leginkább ezzel volt kénytelen dolgozni. Érdekes, hogy éppen *A József Attila Kör vitái elé* címmel a Szegedi Egyetemen még '56. október 21-én megjelent cikkéről⁵⁵ a figyelem elterelődött, nem beszélve azokról a társadalmi megújulást és valódi demokráciát sürgető írásairól (például *A magyar katolicizmus útjáról*⁵⁶), amelyeket kevéssel végzése után közölt a helyi sajtóban. A felhasználhatónak bizonyult morzsalékok bő körítésében a megkívánt bűvös szavak – kommunista- és szovjetellenes, ellenforradalom, fasizmus, nacionalizmus, illegális tevékenység, politikai izgatás, lázítás – mindig ott szerepeltek. A sajtóból kiemelt vagy házilag gyártott részletek a forradalom után súlyos börtönbüntetések alapjául szolgáltak, s arra mindenképpen alkalmasak voltak, hogy a célszemélyt megfigyelve további „terhelő adatokat” gyűjtsenek róla.

A ma nyolcvannyolc éves Péter életműsorozatának első könyvei, a *Szegedi örökség* (1983), *A szerette Város* (1986) és a *Szóregi dél-utánok* (1994)⁵⁷ még nagyjából azonos szerkezetűek voltak, az *Emlékek*, az *Örökhagyók* és a *Kortársak* fő fejezeteire tagolódtak. Írásainak *Magamról* címet viselő csoportja csak negyedik nagyobb válogatásában, a *Mindörökké Szegedben* (1999) tűnik fel, hiszen „Hetven év után talán már nem túlzott egyénieskedés, ha életem néhány fontos vagy érdekes mozzanatáról is számot adok. Céлом [...] megőrizni és továbbadni a huszonegyedik század szegedi nemzedékeinek mindazt, amelyről úgy vélem, sajátos művelődéstörténeti érték. Egységessé szürkülő világunkban megőrizni érdemes helyi és magyar szín.”⁵⁸ A *Magamról* „rovata” az újabb könyvekben

már állandó gyűjtőhelye lesz a limbusból előkerült történeti emlékezeteknek, arcképeknek, dokumentumoknak, azoknak is, amelyek *Az én besúgóim* előtörténetéből származnak; a *Szegedi seregslában* (1999) találjuk például *Scyllák és Charybdis*ek között, továbbá *Izgatás* című írásait.⁵⁹ A *Magamról* később is alkotóeleme maradt, sőt mind meghatározóbb része lett a *Mindenkor csak feléd nézek*, Szeged (2001), a *Szegedi számadás* (2002) és a *Szegedi tudósítások* (2003) cím alatt megjelent válogatásoknak. Az életműsorozat ötödik könyvéből, *A Város cselédjében* (2006) a megszokott belső tagolás mellett olvashatunk benne *Szóregi dolgokról*, és a *Szegedi visszhanggal*, sőt (az *Emlékek* sorozatában) *A MEFESZ előtörténetével* is találkozhatunk, a *Magamról* fejezete azonban hiányzik. Ennek oka, hogy Péter újabb munkái – a *Bécsi hármaskönyv*, a *Népköltészet és irodalom*⁶⁰ – mellett személyes történelmének iratait gyűjtve már az 1956 előtt, alatt, után (2006) és *Az én besúgóim* (2007) című könyveire készült. „Nem tagadom, saját életemnek meghatározó dokumentumai is ezek a rólam szóló jelentések, de – meggyőződésem – legalább ennyire fontos és tanulságos történeti források is, nem csupán Szeged, hanem az ország számára [...] A fedőneveket nem oldottam föl: viselőik közül többen élnek, de az elhunytak emlékét, gyermekeik, unokáik érzékenységet sem akarom az elkerülhetetlennél jobban sérteni. A történetírás, ha szüksége lesz rá, majd azonosítja őket.”⁶¹ Ungváry történészként szigorúbban ítél, amikor úgy látja, „Péter László emberileg megrendítő, történettudományi szempontból azonban problematikus nagyvonalú megbocsátással megkíméli az olvasót besúgóinak azonosításától. Ehhez neki – és mivel ő az érintett, csak neki – joga van. Érdekes volna azonban tudni, hogy mi vette rá »Dióst«, »Sziklait«, »Erdősit« és társait arra, hogy jelentéseket készítsenek, és még érdekesebb volna tudni, hogy miért nem néztek szembe tevékenységükkel a rendszerváltozás után. Megfigyelt célszemélyük így is megbocsátott nekik. Azt a rendszert, amely őket besúgóvá tette, viszont nem szabad megbocsátani, és még kevésbé szabad elfeledni.”⁶² Ezzel jutunk vissza a *Levél besúgóinkhoz* erkölcsi és tudományos szempontból egyaránt tisztességes megfontolásához, csak hogy ismét hiába. A szembenézésnek sem az erkölce, sem a kultúrája nem alakult ki Magyarországon, pedig, amint Kukorelly Endre mondja, „csak bocsánat lehetséges úgylis, és minden magyarázat lehetetlen.”⁶³

Péter már '89-ben nevén nevezte egykori letartóztatóját, a rendőrnemzővőá avanszált Varga András (*Az én pufajkásom*).⁶⁴ Amint később Magyar Józsefet is, „a szegedi rendőrség politikai osztályának az értelmiség körében jól ismert kopóját, aki a rendszerváltoztatáskor alezredesként ment nyugdíjba, a belügyminiszter – a rendszerváltozás után másfél évtizeddel – ezredessé léptette elő.”⁶⁵ A Bálint Sándort is üldöző Magyar nemcsak Gyulay Endre és Péter megfigyelését irányította, hanem meghatározó szerepe volt Csongor Győző bekerítésében is.⁶⁶ Ezek a szegedi titkosrendőrök azonban (Bokor Rezső, Bóka István, Dán István, Földvári László, Kelemen Miklós, Lantos László, Molnár István, Molnár József, Pálincás Ferenc, Várhelyi Ferenc, Zsembery Antal és társaik) Péternek legalább nem a barátai voltak, hanem hivatásos ellenségei. Az egykori, ma már történelminek mondható, súlyos kártételeken túl az igazi csalódást baráti körének tagjai, ismerősei és kollegiális „ellenségei” okozták. Mint például Csongor Győző, Polner Zoltán és Szabolcsi Gábor,⁶⁷ aztán „Briza” és „Csanádi”, „Dugonics” („Erdősi”), „Kecskeméti” és „Kerekes”. Néhányat korábban néven nevezett már: „A megfélemlített, egzisztenciálisan is megfélemlített Győző [...] 1977-ben Makai fedőnéven rólam is jelentett [...] Nem őt hibáztatom, hanem azt a gyalázatos rendszert, amely a Petri Gáborokat⁶⁸ és Csongor Győzőket ilyen gerincropogató magatartásra kényszerítette.”⁶⁹ „Polner Zoltán többször panaszkodott, hogy nem írok róla. Nem tartottam ízlésesnek, hogy amikor ő – hol munkaköri kötelességből, hol magánbuzgalomból, hol rendőri nyomásra – annyit ír rólam, én is írjak róla. Joggal ért volna a vád, hogy egymást dicsérgetjük: »Uram, zseni lakik Önben!«, »Uram, Önben nemkülönben!«.”⁷⁰ „Szabolcsi a Teleki utcában lakott: innen az ügynöki fedőneve [...], érdekes és tanulságos, hogy hamarosan a megfigyelőből megfigyelt lett.”⁷¹

Kik voltak hát Péter besúgói? „Bajai Balázs” (Teszary Gábor [1952–1998] előadóművész, amatőr színész, rendező), „Briza” [Benyik György (*1952)] szegedi római katolikus pap, teológiai tanár, „Csanádi”, „Tihanyi” (Annus József [1940–2005] író, a Tiszatáj szerkesztője), „Diós” (Polner Zoltán [*1933] költő, újságíró), „Dugonics”, „Erdősi” (Ertsey Péter [1921–1971] költő, szerkesztő), „Kecskeméti” (Hamvas István [1929–1986] alsóvárosi plébános), „Kerekes” [Apró Ferenc (*1941) szegedi ügyvéd], „Makai Péter”

(Csongor Győző [1915–1997] muzeológus, helytörténész), „Reformátor” (nem azonosított), „Sziklai Barna” (Szekeres László [*1927] irodalomtörténész) és „Teleki” (Szabolcsi Gábor [1921–1989] szerkesztő, irodalomtörténész). 1957 márciusában utóbbit azt jelentette, hogy „ki akartak hozni illegálisan egy szegedi »Tiszatáj«-t [...] A fentieket Péter László kezdeményezte. A »Tiszatáj«-t úgy akarták megszerkeszteni, hogy az erősen Kádár-ellenes legyen. Az első oldalon Illyés Gyula versét akarták közölni, azonban olyan verset, amely a »zsarnokság« ellen szól.”⁷² Ugyancsak közölni akartak Illyés Gyulától más, hasonló verseket is, valamint Benjámint Lászlótól⁷³ és Tamási Lajostól⁷⁴ gyűjtöttek olyan tartalmú verseket, amely nacionalista és elég ködösített, kétértelmű [!]; többek között Tamási volt az, aki az ellenforradalom alatt megírta: »*Piros vér folyik a pesti utcán*« c. verset.”⁷⁵ Péter kifejtette, hogyha el is kobozzák ezt a lapot, akkor is elérik céljukat, mert dokumentálják ország-világ előtt, hogy a szegedi írócsoport egyes tagjaiban él a nemzeti függetlenség eszméje.”⁷⁶ Szabolcsi följelentésére másnap, '57. március 12-én le is tartóztatták. Nem kis szerepe volt ebben Kiss Lajos egyetemi kollégájának,⁷⁷ aki '57 februárjában így vallott: '56 szeptemberében „Péter funkcióba került: szerkesztőbizottsági tag lett [,] és lényegében a szegedi Tiszatáj szerkesztését is irányította. Ezt a tisztségét az ellenforradalom ideje alatt [,] és még [az] azt követő időben is arra igyekezett felhasználni, hogy szovjet- és Kádár-kormány-ellenes cikkek jelenjenek meg a Tiszatájban, azonban ezt azért nem sikerült neki végrehajtani, mivel kormányrendelet jelent meg arra vonatkozóan, hogy minden régi sajtótermék megjelentetését felfüggesztették. A Kádár-kormány megalakulása után nevezett hozzákezdett a kormányintézkedések bojkottálásához, mivel fegyveres ellenállás lehetősége ebben az időben már nem volt részükre, így ideológiai téren igyekeztek támadni a kormányt [!]. Pl. a rendszerről kijelentette, hogy »vörös fasizmus« – »kommunista fasizmus« – és ehhez hasonló jelszavakat vetett fel.”⁷⁸ Az is oka lehetett Kiss Lajos magatartásának, hogy „Baróti Dezső” [...] szándékosan kispolgári és osztályidegen származású embereket vitt az intézetbe – írta az egyik *Jelentés a Történeti és a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetéről*. – Ugyanakkor a munkás és parasztszármazású fiatal oktatókon igyekezett túladni, így pl. Kiss Lajost átadta a marxizmus-leninizmus tanszéknek. Baróti kiharcolta az

osztályidegen származású Péter László és Osváth Béla⁸⁰ aspiráns felvételét, amellyel a pártbizottság annak idején nem értett egyet.⁸¹ A szegedi belügyesek '57 májusában ezt jelentették Budapestre: „Dr. Péter László 1956. november 4-én a »Szeged Népe« c. lapban »a humanizmus és a demokrácia jegyében« címmel egy cikket írt, amelyben kétségtől pozitív vonás, hogy fellép a fasiszta ellenforradalmi terror ellen, de ugyanebben a cikkében fellép a vörös terror ellen is, és az egész cikk meglehetősen szovjetellenes.⁸² A »Szeged Népe« később erről a cikkről egy dicsérő cikket írt, aminek szerzője Lődi Ferenc újságíró,⁸³ akit Szegeden politikai kalandornak tartanak. Lődi Péter László baráti köréhez tartozik.⁸⁴ – Egyébként a cikk után Péter László felháborodottan tiltakozott az ellen, hogy őt kommunistának nevezték [...] a Csongrád megyei Rendőrkapitányság politikai osztályára március elején Péter Lászlót behívták és figyelmeztették, hogy fejezze be illegális tevékenységét. Ennek ellenére tevékenységét folytatta. A fenti ügyszóhoz csatolt hálózati jelentések bizonyítják, hogy Péternek nem használt a figyelmeztetés. Péter Lászlóról, hogy teljes képet kapjunk, meg kell jegyezni azt, hogy apja csendőr tiszthelyettes volt, ő maga már 1945-ben a Parasztpárt jobbszárnyához csatlakozott és az úgynevezett népiesek csoportjához sorolták. Őrizetbe vétele és internálása a Csongrád megyei Pártbizottság tudtával és beleegyezésével történt [...] személyével a Csongrád megyei Rendőrkapitányság politikai osztálya operatív célból akart foglalkozni.⁸⁵ Ez eddig azért nem történt meg, mert a megyei Pártbizottság nem értett egyet azzal, hogy Péter László elkerülje a büntetést.⁸⁶ A „hivatalos” nyomozás csak augusztus 5-én vette kezdetét, iratait a rendőrség október 2-án adta át az ügyészségnek, a szegedi megyei bíróság első fokon november 9-én hozott ítéletet. Bűnösnek mondták ki a népi demokratikus államrend elleni izgatás büntetésében, 8 hónapi börtönre ítélték, és az előzetes letartóztatásban eltöltött idővel a kiszabott büntetést kitöltöttnek tekintették. Miután leülte, '58 augusztusában a vád alól föl is mentették.⁸⁷ *Humanizmust, demokráciát!* című cikkének fönti, rendőrségi „értelmezését” a bíróság első fokon terhelő bizonyítéknak vette, a másodfokú eljárásban azonban már kénytelenek voltak kimondani, hogy az írás nem alkalmas a bűnösség megállapítására. Az indoklás szerint „Ebben az akkori időnek megfelelő túlfűtött nemzeti érületet tükröző, »magyar szocializmust« kívánó néhány megállapítá-

sa mellett többek között kijelentette azt is, hogy »valamiféle új 19-et... kapitalista restaurációt csinálni nem lehet.« A földreformot, a nagyipar államosítását: s egy sor más demokratikus és szocialista vívmányt nem lehet visszacsinálni. Figyelmeztetett az ellenforradalmi veszélyre is [:] »egyre aggasztóbbá válik egyes ellenforradalmi hangok megerősödése«. Felemelte szavát az »ávós üldözések és a személyi bosszú ellen«. Tiltakozott »a becsületes kommunista párttagok üldözése és meghajszolása ellen«.⁸⁸

Kiss Lajos '57. szeptemberi tanúvallomása szerint Péter „Politikai felfogásának megfelelően a »demokratikus társadalmi« rendet nem a kommunisták vezetésével képzelte el, hanem a polgári demokratikus erők irányításával. A kommunistákkal való politikai együttműködést nem tagadta. Többször kijelentette, hogy a fasiszmussal és a fehérterrorral nem ért egyet, de ugyanakkor nem sikerült őt meggyőzni arról, hogy az ő polgári demokratikus elképzelései Magyarországon már nem valósíthatók meg, hogy lényegében ő egy olyan ügyet szolgált, amely út a fehérterrorhoz – fasizmushoz. 1956. nov. 4-e után, amikor a szovjet csapatok leverték az ellenforradalmat Magyarországon, Péter László azt vallotta, hogy a magyar nép elvesztette a függetlenségét és annak a lehetőségét, hogy demokratikus államrendet teremtsen.”⁸⁹ '57 augusztusában, fogva tartása idején egy 25 oldalas önéletrajzot is megírtak vele. Ebben családjának és iskoláinak, pályakezdésének, tudományos működésének addigi adatai mellett a forradalom szegedi eseményeit is pontosan rögzítette, bennük játszott szerepével együtt. Perére készülve, ezt írta a végén: „Összegezve a dolgokat, úgy látom, az alábbiak szerepelhetnek vádpontként ellenem: 1. Apám csendőr volta, osztályidegen származásom. Az apja foglalkozását senki sem választhatja meg. Mindig büszke voltam arra, hogy haladó, baloldali gondolkodásom éppen ennek ellenére alakult ki, tehát nem határozta meg fölfogásom. Ha meghatározta volna, akkor nem a népi írók pártját, a parasztpártot, a szegényparasztok pártját, hanem legalábbis a kisgazdapártot szerveztem volna! 2. 1950-i »titoizmusom«. Nem voltam kommunista, tehát »titoista« sem lehettem. Kétségtelen, egy némely dologgal a »jugoszláv út« tekintetében rokonszenveztem, de nem is ismerhettem annyira a jugoszláv viszonyokat, hogy azokból ítélnem volna. Bizonyos, hogy a jugoszlávokra (Titóra,⁹⁰ [Edvard] Kardeljre,⁹¹ az újvidéki rádióra) való fokozottabb figyel-

mem sokban hozzájárult ahhoz, hogy november-december folyamán eltérő legyen a véleményem a Kádár-kormányétól. 3. A Nemzeti Parasztpárt szervezésében én az okt. 31-i helyzet legbaloldalibb pártjának szervezését, a szocialista vívmányok megvédelmezésének lehetséges útját láttam [...] Ha a pártszervezés most bűncselekménynek számít, akkor elsősorban az arra fölhívást kiadót, Erdei Ferencet⁹² kellene bíróság elé állítani. Erre azonban aligha kerül sor: Erdei Ferenc ma is képviselő, cikkeket ír a Népszabadságba, fontos mezőgazdasági tudományos intézet igazgatója. 4. A november 4-i cikk. Kellően megokoltam már, milyen ihlető forrásaim voltak: Kádár János, Németh László cikkei.⁹³ Ha az én cikkem izgató, az övéké sem különb, noha egyikük az ország mai miniszterelnöke, a másik az idén Kossuth-díjjal jutalmazott író. Még csak annyit: a lap[nak] ugyanabban a számában jelent meg Nagy István⁹⁴ cikke, amelyet élesen megbírált 1957. július közepén a Népszabadság, uszító jellege miatt. Pár nap múlva az MSZMP⁹⁵ szegedi bizottsága megvédte Nagy Istvánt, mondván, hogy azokban a zavaros napokban a Népszabadságban is jelentek meg ellentmondó cikkek, nem lehet tehát felelőssé tenni Nagy Istvánt sem. Ha egy kommunista újságíró, aki a párt közvetlen irányítása alatt működik, olyan cikkeket írhatott akkor, s ma a lap vezetője lehet, aligha lehet az övénél sokkalta pozitívabb cikk íróját – az igazság mértékével – felelősségre vonni. 5. November 4-e utáni magatartásom. Ez kétségtelenül olyan, amely bizalmatlanságra adott okot velem szemben [...] [De] Ha mindazokat, akik MDP-tagok voltak,⁹⁶ és nem léptek be az MSZMP-be, megkérdeznék, mi tartja vissza őket a pártba lépéstől, ezek kifejteneik (illetve decemberben kifejtették volna) aggályait, nézeteiket, valószínűleg ugyanúgy le lehetne tartóztatni, mint engem. Nem hiszem, hogy baráti vitatkozást, a dolgok tisztábban látásáért folytatott elvi beszélgetést – bűncselekménynek lehet tekinteni. Ha én álláspontomat nyilvános helyen, gyűléseken hirdettem volna, izgatást követtem [volna] el. Azzal azonban, hogy hol ezzel, hol azzal – köztük MSZMP-tagokkal – beszélgettem, vitáztam, érveltem, nem követtem el izgatást.⁹⁷

Quidquid latet, remanebit – int a latin bölcsesség. Ezt mondja Péter is könyve zárásaként, itt sem tagadva meg önmagát. „Bárki bármit rejteget, előbb-utóbb napvilágra jut. A Biblia is arra tanít: *Nincs titok, amely ki nem tudódnék* (Lukács. 8. 17). *A titkot még a*

tyúk is kikaparja – ezt a népi szólásmondást Tömörkény István megdöbbenő tanulságú elbeszélésének címéül írta. A népköltészet tudománya, a folklorisztika, a *jávorfa meséje* és *Ibikosz darvai* motívumnéven foglalja össze az erre vonatkozó évezredek emberi tapasztalatot. Friedrich Schiller (*Ibikus darvai*) és Tompa Mihály (*Rege a jávorfáról*) versben, Gustav Mahler oratóriumában (*Panasz ének* címmel) dolgozta föl.”⁹⁸ Ma, amikor közelmúltunknak megannyi szennyes titka kerül napvilágra – csak az úgynevezett közszereplők közül Szabó István filmrendezőtől főpapokon, újságírókon át a politikus Martonyi Jánosig –, talán már rég nem a személy, nem az elkövetett bűn súlya a döntő, hanem az igazság (lenne) a fontos. Ettől ugyan még a mi legújabb történelmünk sem válik hősivé és emelkedetté, de legalább megismerhető lesz. Péter László iratai – az egykor megfigyelt kommentárjainak néha száraz, máskor indulatos, ám mindig tényszerű megjegyzéseivel – ezt a saját történelmet vetítik elénk, felidézve a korszak légkörét, névtelenségbe hullott sötét szegedi „hőseivel” együtt.

JEGYZETEK

1. *A Pamano zúgása*. Európa Könyvkiadó. Bp., 2006. 748.
2. *Székely bánja*. Tizenhét fiatal erdélyi író kiadása. [Kolozsvár, 1938] 65–66.
3. *Halálszimet*. Európa Könyvkiadó. Bp., 2007. 69.
4. Révész Béla: *A titok mint politika*. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei. Doktori értekezés tézisei. Kézirat. Szeged, 2007. 23. A szerző szíveségéből.
5. *Az én besúgóim*. F-dossziéim. Belvedere Meridionale Kiadó. Szeged, 2007. 7.
6. Péter 248. könyvbéli jegyzete szerint „Ilia Mihály (*1934) hallgatóm volt, majd mint a Juhász Gyula munkaközösség tagja, a kritikai kiadásban munkatársam. Míg be voltam csukva, Keserű Bálint behívatta a mezőkovácsházi iskolától, ahova 1957 szeptemberében kinevezték, hogy a szobámban viselje gondját a munka alapjául szolgáló Kilényi-gyűjteménynek és az addig elkészültek kéziratának [...] Ilia Mihállyal 1957 eleje óta egy szobában dolgoztunk.”
7. *Az én besúgóim* 9.
8. Uo. 206. (az irat könyvbéli sorszáma 90).
9. Kiss Ferenc (1928–1999) irodalomtörténész, Kosztolányi-kutató, Nagy Lászlónak és nemzedékének kritikus. ’56-os forradalmi részvételéért bebörtönözték. 1962-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, 1984-től a szegedi tanárképző főiskola tanára. A ’60-as évektől a „népi” ellenzék egyik kulcsembere.
10. Csoóri Sándor (*1930) költő, esszé- és forgatókönyvíró, az ellenzék vezéralakja. Megfigyeléséről Kiszely Gábor: *Szellem a célkeresztben*. Csoóri Sándor és a politikai rendőrség ügynökei. Magyar Egyetemi Kiadó. Bp., 2007.

11. Czine Mihály (1929–1999) irodalomtörténész, kritikus, Móricz Zsigmond monográfusa. A népi írók és a határon túli magyar irodalom kutatója, az irodalmi közélet hangadó ellenzéki alakja. 1974-től a pesti egyetem tanára, a '90-es években a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka.
12. Édesapám, Csapody István (1930–2002) botanikus, a Fertő–Hansági Nemzeti Park alapítója, Széchenyi-díjas c. egyetemi tanár. '56-os múltja és katolikus meggyőződése, később főként a bős–nagygyarosi vízi erőmű elleni fellépései és a „Süsbásokkal” való kapcsolata miatt figyelték. 1974 őszétől általam került baráti kapcsolatba Ilia Mihállyal és körével.
13. Füzi László (*1955) irodalomtörténész, kritikus, Németh László-kutató, 1989-től a Forrás főszerkesztője. 1974–79 között évfolyamtársak voltunk.
14. Zalán Tibor (*1954) költő, író, szerkesztő, Radnóti- (1981) és József Attila-díjas (1987). Ilia-tanítvány, 1975–79-ben szobatársak voltunk a szegedi Eötvös Loránd Kollégiumban.
15. Lengyel András (*1950) irodalom- és esztétikustörténész, a modern magyar irodalom- és művelődéstörténet, a szegedi hagyományok és sajtó kutatója. 1980–2013 között a Móra Ferenc Múzeum irodalmi gyűjteményének vezetője. Egyetemi éveimben baráti mentorom.
16. Duró Győző (*1953) dramaturg, szerkesztő, színház- és drámatörténész, a japán színháztudomány kutatója, Jászai Mari-díjas (1994). 1983–85 között Ilia-tanítvány, idősebb egyetemi társam.
17. Baka István (1948–1995) költő, író, műfordító, Radnóti- (1987) és József Attila-díjas (1988). 1974-től a Kincskereső c. irodalmi gyermeklap szerkesztője, szegedi társaságunkból többünk közeli barátja.
18. Ambrus Lajos (*1950) író, 1983-tól az Életünk szerkesztője. 1975-től kollégiumi lakótársak voltunk, 1976-ban tőle vettem át a Bölcsész szerkesztését; később én lettem a szerkesztője első könyvének, az Eldorádnak (Magvető Kiadó. Bp., 1988. JAK füzetek 33.).
19. Rékasi János (*1953) médiakutató, informatikus, szegedi éveimben az MTA Szociológiai Intézetének munkatársa, aktív szegedi szervező, a hazai és az erdélyi ellenzék egyik összekötője.
20. Molnár Imre (*1957) történész, közíró, közösségszervező, Esterházy János monográfusa. A '70-es évek végén, csehszlovák állampolgárként szegedi bölcsész, aktív ellenzéki.
21. Kapiller Ferenc (*1958) kritikus, Ilia-tanítvány. A BM-vázlat által jelzett időben szombathelyi, a '80-as években pannonhalmi bencés gimnázium tanára.
22. Kovács András (*1950) irodalomtörténész, kritikus, műfordító, a szegedi tanárképző főiskola, majd az egyetem oktatója, baráti társaságunk tagja.
23. Szigeti Lajos Sándor (1951–2009) irodalomtörténész, kritikus, 1997-től egyetemi tanár. 1977-től volt tanársegéd, még tanított minket. Öccse, Csaba évfolyamtársam volt.
24. Lezsák Sándor (*1949) népművelő, költő, politikus, a Magyar Demokrata Fórum egyik alapítója.
25. Cs. Varga István (*1946) irodalomtörténész, 1973-tól az egeri tanárképző főiskola tanára.
26. Pete György (*1944) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, könyvkiadó. A Kulturális Minisztérium Irodalmi Osztályán elődóm. 1977-től az Életünk főszerkesztője.

27. Péntek Imre (*1942) költő, Radnóti- (1985) és József Attila-díjas (1994), 1979-től az Életünk munkatársa.
28. Görömbei András (1945–2013) irodalomtörténész, kritikus, a népi írók és a határon túli magyar irodalom kutatója. 1975-től a debreceni egyetem oktatója, 1992-től egyetemi tanár, az MTA tagja (2001).
29. Sümegi Mária és testvére, Eszter: bátai tanárnők. Gyakran utaztak Erdélybe, főként Csíkba és Háromszékre rendszeresen vittek élelmiszert, ruhát, könyvet. Ilia Mihállyal Jakabos Ödön (1940–1979) utazó, útirajzíró révén ismerkedtek meg, több erdélyi családnál vállalták a keresztanyaságot. Mária már nem él, Erzsébet Bátán nyugdíjas (Ilia Mihály közlése. Szeged, 2007.).
30. Veress Miklós (*1942) költő, műfordító, kritikus, József Attila-díjas (1973). A szegedi egyetemen 1965-ben végzett. 1975-től az 1981/3–4. számig a „rég” Mozgó Világ főszerkesztője volt.
31. Vekerdi László (1924–2009) Széchenyi-díjas (2001) irodalom-, művelődés- és tudománytörténész. Esszéíró, Németh László-kutató, a Tiszatáj régi munkatársa.
32. Bakos István (*1943) tanár, népművelő, szerkesztő. 1974-től a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának, majd a Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottságának munkatársa, kutatásszervező. 2000-től a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriumának elnöke.
33. *Az én besúgóim* 7.
34. Uo. 101. (33)
35. Garamvölgyi Károly (*1926) tábornok, 1980-tól a Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnoka.
36. „Biszu Béla (*1921) az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága, a Központi Bizottságnak, a Politikai Bizottságnak tagja, a budapesti pártbizottság első titkára, 1957–61 között belügyminiszter, a megtorlás legkeményebb követelője.” (Péter László 106. könyvbéli jegyzete).
37. *Az én besúgóim* 62. (25) Révai József (1898–1959) az MKP és az MDP Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának, '56 után az MSZMP Központi Bizottságának tagja. Moszkvából tért haza, 1945–50-ben a Szabad Nép főszerkesztője, 1949–53-ban művelődési miniszter, a kulturális élet teljhatalmú irányítója.
38. *Jelentés a Történeti és a Magyar irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetéről.* In. Péter László: *1956 előtt, alatt, után.* Belvedere Meridionale Kiadó. Szeged, 2006. 88.
39. 1999. máj. 28. In: *Szegedi számadás.* Válogatott írások. Bába Kiadó. Szeged, 2002. 314–316.
40. Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III./III. Osztály. *Dr. Ilia Mihály szegedi lakos ügyében „3/e” rendszabály bevezetésére.* Beszerzési javaslat. Szeged, 1974. okt. 21. 2. *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára* 0–19783/1. (Ez után került sor lehallgató készülék elhelyezésére a Tiszatáj szerkesztőségében.)
41. Balogh Edgár (1906–1996) publicista, szerkesztő, 1949-ben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem rektora. 1949–56 között bebörtönözték, 1957-től a Korunk főszerkesztő-helyettese, a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon főszerkesztője.
42. Bíró Zoltán (*1941) politikus, irodalomtörténész, szerkesztő. 1974-től a Kulturális Minisztérium főosztályvezetője, 1981-től a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója, 1988-tól a Hitel főszerkesztője. 1988–89-ben a Magyar Demokrata Fórum ügyvezető elnöke. a '90-es évektől szegedi főiskolai tanár: 1979–81-ben ő első munkahelyi főnököm.

43. Napi Operatív Információs Jelentés. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, III/III–201–269/7. Idézi Kiszely Gábor: i. m. 62.
44. *Szegedi számadás* 315–316.
45. Kenedi János (*1947) újságíró, szerkesztő, 1988-tól az ellenzéki Nyilvánosság Klub ügyvivője, Szabó Zoltán műveinek sajtó alá rendezője. *Kis állambiztonsági olvasókönyv* c. kétkötetes kézikönyve: Magvető Könyvkiadó Bp., 1996.
46. Berkovits György (*1940) szociológus, szociográfus, 1975–83 között a Mozgó Világ rovatvezetője, a Szépirodalmi Könyvkiadó Magyarország felfedezése c. sorozata szerkesztőbizottságának tagja.
47. *Érves jelentések*. Hvg, 2007/19. 51.
48. *III/III-as történelmi olvasókönyv 2*. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években. A „gondolat- és szólásszabadság”. Szerk. Kahler Frigyes. Kairosz Kiadó. Bp., 2002.
49. Ügynökjelentések, pöriratok 1957–1965. Bálint László és Velcsov Márton gyűjtése alapján szerkesztette Péter László. Belvedere Meridionale Kiadó. Szeged, 2004.
50. *Szegedi számadás* 266–294.
51. Szegedi Egyetemi Ifjúság.
52. Helyesen: SZEISZ (Szegedi Egyetemi Ifjúsági Szövetség).
53. *Az én besúgóim* 16–17. (2)
54. L. Nevezetes cikkem története. In: *Mindörökké Szeged*. Válogatott írások. Argumentum Kiadó. Bp., 1997. 553–556. és Lódi Ferenc névtelenül megjelent írását: *Dr. Péter László cikke az ellenforradalom tobzódása idején*. Szegedi Néplap, 1956. december 19. *Az én besúgóim* 55–56. (22).
55. 1956... 14–16.
56. Szegedi Friss Újság, 1948. május 16. L. Csapody Miklós: „A világban helytállani...” Bálint Sándor élete és politikai működése 1904–1980. Korona Kiadó. Bp., 2004. 102.
57. Írások Szegedről. Püski. Bp., 1994.
58. A könyv hátsó borítóján.
59. 315–321. és 326–349. *Az Izgatás újraközölve: 1956...* 131–148.
60. Bába és Társa Kiadó. Szeged, 2006. és Tiszatáj Alapítvány. Szeged, 2006. Tiszatáj Könyvek.
61. *Az én besúgóim* 214.
62. Uo. 9.
63. *Tündérvölgy*. Kalligram. Pozsony, 2003. 16.
64. *Mindörökké Szeged* 563. és 1956... 157–162.
65. *A Város cselédje*. Újabb tanulmányok. Bába Kiadó. Szeged, 2006. 299.
66. Uo. 309–315. Csongor Győzőről *Szegedi számadás* 238–246. és *A Város cselédje* 256–276.
67. Szabolcsi Gáborról *Mindenkor csak feléd nézek, Szeged*. Válogatott írások. Bába és Társa Kiadó. Szeged, 2001. 311–336. „Szabolcsi, míg a szőregiek el nem zavarták, a helyi művelődési otthon igazgatója volt; apósom, Lakatos Lajos (1898–1976) meg a hivatalsegédje.” (Péter László 212. könyvbéli jegyzete)
68. Petri Gábor (1914–1985) sebész, 1957-től haláláig a szegedi egyetem professzora, az MTA tagja (1976).
69. *A Város cselédje* 276.
70. *Szegedi tudósítások* 291.

71. *Mindenkor...* 332.
72. *Egy mondat a szarnokságról*. Irodalmi Újság, 1956. november 2. *Az én besúgóim* 27–28. (6)
73. Benjámin László (1915–1986) Kossuth- (1950, 1952) és József Attila-díjas (1968) költő, korábban szociáldemokrata szerkesztő. A „szocialista építés” kommunista illúzióival *Egyetlen élet* című könyvében (1956) számolt le.
74. Tamási Lajos (1923–1992) költő, pártmunkás. A *Piros a vér...* után két évvel híres forradalmi költeményének megírta az ellenversét is *A csepeli gyorsvasúton* címmel (Élet és Irodalom, 1958/39.).
75. Helyesen: *Piros a vér a pesti utcán*. Elhangzott a Szabad Kossuth Rádióban, 1956. október 29-én. In: *Költők forradalma*. Antológia 1953–1956. Szerk. Csicsery-Rónay István. Occidental Press. Bp., 1996. 80.
76. *Az én besúgóim* 27–28. (6)
77. „Kiss Lajos (*1924) egyetemi adjunktus, 1974-től docens lett a magyar irodalomtörténeti tanszéken. 1960-ban József Attila-díjat kapott. Kandidátusi fokozatot filozófiából (esztétikából) szerzett 1981-ben.” (Péter László 39. könyvbéli jegyzete.) Harmadéven minket is tanított esztétikából.
78. *Az én besúgóim* 24. (5)
79. Baróti Dezső (1911–1994) irodalomtörténész, a magyar és a francia felvilágosodás, a rokokó és a szentimentalizmus kutatója. 1935-től Sík Sándor tanársegédje, 1948–1957 között a szegedi egyetem professzora, 1956-ban rektora. A forradalomban vállalt szerepe miatt 1957-ben letartóztatták.
80. „Osváth Béla (1926–1965) tanár, irodalomtörténész, kritikus, dramaturg; ekkor a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) megyei titkára. 1963-tól a Nemzeti Színház fődramaturgja. Mint a megyei szervezet nyelvi és irodalmi szakosztályának elnöke mentem vele 1957. január 12-én Pestre tájékozódni a társulat országos központjába és Hont Ferenchez, a kulturális ügyek akkori irányítójához (talán kormánybiztosához) a Parlamentbe. Nagy hatással volt ránk a nagykörút romos palotáival, pl. az egyik leszakadt falú ház emeletén félig a levegőben lógó zongorával. Kijárási tilalom lévén, kora este nagy csönd volt; szállodai szobánkban hallottuk a lövést, amelyről utóbb tudtuk meg, hogy Bárdi Imre ávos tiszt életét oltotta ki [...]” (Péter László 47. könyvbéli jegyzete.)
81. 1956... 84.
82. Helyesen: *Humanizmust, demokráciát!* In: *A Város cselédje* 23–24. L. még *Nevezetes cikkem története*. Uo. 25–28.
83. „Lódi Ferenc (1926–1997) vasesztergályosként került az egyetemre. 1953-ban magyartanári oklevelet szerzett. Szeged koszorús költője lett. 1954-ben a Somo gyi-könyvtár igazgatójává nevezték ki, de hamar rájött, hogy e föladat meghaladja tudását, lemondott, s 1955-től a Dél-Magyarország munkatársa lett, 1981-ig, nyugdíjazásáig. Nehezelt rám, mivel *Különvélemény egy költeményről* (Dél-Magyarország, 1954. nov. 6.) című cikkemben visszautasítottam Szabolcsi Gábor hízelgő ítéletét, mely szerint Lódi *Hazám* című verse József Attila azonos című versének párdarabja lett volna (uo. nov. 4.). Ezért könnyű volt őt Székely Lajosnak beszerveznie az ellenem indított hajsza hangütőjének (Dél-Magyarország, 1955. aug. 26.). Viszont ő írta 1956. nov. 4-i cikkemről az egyoldalúan dicsérő méltatást *A humanizmus és a demokrácia szószólója* címmel a Szegedi Néplap 1956. december 18-i számában.” (Péter László könyvbéli 35. jegyzete: 1956... 111–112.) A *Dr. Péter László cikke az ellenforradalom tobzódása idején* c. írás

(Az én besúgóim 55–56. [22].) A 109. szerzői jegyzet szerint „Lődi Ferenc névtelenül megjelent cikke a Szegedi Néplap 1956. december 19-i [!] számában.”

84. „Ellenkezőleg: ellenségeim közé tartozott; vetélytársának tartott 1954-ben a Somoogyi-könyvtár igazgatói posztjáért való pályázásban [...]” (Péter László 125. könyvbéli jegyzete.)
85. 1957 januárjában megkísérelték beszervezését is, l. *Az én besúgóim* 61..
86. Uo. 60–61. (24)
87. Uo. (42) és 130. (46)
88. Uo. 131. (46)
89. Uo. 104. (33)
90. Joszip Broz Tito (1892–1980) horvát politikus. A húszas évektől a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, 1941-től a németek ellen harcoló partizánmozgalom irányítója. 1945–63 között miniszterelnök, haláláig köztársasági elnök. 1948-ban szakított a Szovjetunióval. Személyi kultuszával övezett egyeduralma keretében a kommunista állampárt hatalmát megőrizve a Nyugat gazdasági támogatásával alkotta meg a tervgazdaságot piaci elemekkel ötvöző, úgynevezett szocialista öngazgatás rendszerét.
91. Edvard Kardelj (1910–1979) szlovén politikus. A párizsi békekonferencián a jugoszláv tárgyalóküldöttség vezetője, Tito közeli munkatársa. Mint a Jugoszláv Kommunista Párt főideológusa, Jugoszláviának a Szovjetunióval történt szakítása után ő dolgozta ki a szocialista öngazgatás elméletét és az 1974. évi alkotmányt.
92. Erdei Ferenc (1910–1971) agrárközgazdász, a Nemzeti Parasztpárt politikusa. Kommunista kollaboránsként belügy-, földművelés- és igazságügyi, majd államminiszter, 1955 novemberétől 1956. okt. 31-ig a Minisztertanács elnökhelyettese.
93. Kádár János nyilatkozata a Népszabadság, valamint Németh László *Pártok és egység* című írása az Új Magyarország 1956. nov. 2-i számában.
94. „F. Nagy István (1924–1994) rendőrből 1950-ben lett a Viharsarok, 1953-ban a Dél-Magyarország munkatársa, 1968–83 közt főszerkesztője. Az F. betűjegyet a több azonos nevűtől való megkülönböztetés végett vette föl: Földeákon születt.” (Péter László 179. könyvbéli jegyzete.)
95. A Magyar Szocialista Munkáspárt (1956–89) a feloszlátott Magyar Dolgozók Pártja utódszervezeteként jött létre 1956. okt. 31-én.
96. A kommunista párt akkori neve: Magyar Dolgozók Pártja (1948–56). Az MDP 1948. jún. 12-én alakult meg a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt erőszakos egyesítésével.
97. *Az én besúgóim* 95–97.
98. Uo. 214.

Ambrus Attila

Az autentikus lét

Harminc évvel ezelőtt vált ki a világból Szikszay Jenő. Kiválása, akár csak kiválósága, tiltakozás volt a szabadság nélküli Rend abszurditása, embertelensége ellen.

Nem cselekedhetett másként. Értelmiségi volt. Olyan alkotó értelmiségi típus, aki – Hankiss Ágnes megfogalmazása szerint – egyfelől akár egyetért azzal a politikai struktúrával, amelyben él, akár ellenzékben áll, semmiképpen sem lehet meg politikai közéleti szerep nélkül, másfelől pedig semmiféle politikai-közéleti szereppel nem tud másképpen azonosulni, mint a maga öntörvényű és belülről vezényelt módján.

„Ám alig van – állítja Hankiss Ágnes – olyan bürokratikus szervezet, amelyik semleges az ilyen értelmiségi magatartással szemben. Majdnem mindegy, hogy az ilyen értelmiségi híve vagy ellenfele a bürokratikus rendszernek.”

A Szikszay Jenőhöz hasonló entellektüel felkelti a „Szervezet” érdeklődését: a szemmel tartás igényét éppúgy, mint a pusztulj a szemem elől indulatát.

Az alkotó értelmiségi ambíciói túlfutnak a hatalom által szűkösen behatárolt, nem csupán elfogadhatatlan, de megismerhetetlen, abszurd kánonok övezte lehetőségeken. Egy ideig jóhiszeműen a hatalommal kötött kompromisszum megvalósíthatóságának az illúzióját táplálja. Ám egyre kevésbé érti, miért van az, hogy miközben a látható hatalom nyilvánosan elismeri munkáját, eredményeit, a láthatatlan hatalom lépten-nyomon gáncsolja, sőt egyre nyilvánvalóbban alkotói lenületének megtörésére, később már szellemi, végül fizikai megsemmisítésére is tör.

Szikszay Jenő élete

Szikszay Jenő tanár volt. Az irodalom megszállottja. Adys frizurát viselt, tanóráin mindig nyakkendő hordott, zakójának bal felső zsebében kitűrt zsebkendő díszelgett. Az adminisztrációhoz, a bürokráciához nem értett, tanítványai általánosait mindig a felesége számolta ki neki. Szikszay Éva tanítónő úgy emlékezik, hogy férje egy

szeget nem tudott beütni, egy villanybiztosítékot nem tudott kicserélni, nem is akart, nem is foglalkozott ilyesmivel, olvasott, tanult, képezte magát, és palléroztatta diákjainak tudását. Amint arra Márton Áron püspöktől kapott megbízatást 1947. március 17-én, amikor ideiglenes rendes tanárnak a brassói Római Katolikus Főgimnáziumhoz kinevezték. „Elvárom, hogy a tanításban fontos nevelő-oktató feladatát a jogos várakozásnak megfelelően pontosan, lelkiismeretesen és lankadatlan szorgalommal teljesíteni és sikeresen megoldani ismerje kedves kötelességének. Mindenkor emlékezetében tartsa és egy pillanatig se feledje, hogy tanintézetünkben az oktatás és nevelés alapját szent vallásunk elévülhetetlen és változtathatatlan elvei és tanai képezik, s hogy az ifjúság tanítója a vezetésére bízott ifjakat nemcsak az előírt tárgyak tanításánál szóval és alkalmilag a szívhez és az értelemhez szóló intelmekkel, hanem főleg a katolikus-keresztény kötelességek hű teljesítése és valláserkölcös élet által, valamint az istentiszteletek és vallási gyakorlatok pontos megtartásával adott jó példájával is oktatni és nevelni tartozik, hogy a minden jóra fogékony lelkű ifjak a személyes jó példán buzdulva szent hitükben megerősödjének, az Úr félelmében, mely minden bölcsességnek kezdete, növekedjenek, s ez által az isteni, egyházi és hazai törvények követésére és tiszteletben tartására serények legyenek” – írta a főpásztor.

Megbízatását becsülettel teljesítette.

Tanítványai visszaemlékezéseiben úgy él, mint „régimódi” tanár. Abban volt formabontó, hogy nem a minisztériumban kijelölt tanterv szerint haladt. Az irodalomórákon beszélt Európa és a magyarok történelméről is, de a világban zajló aktuális eseményekre is reflektált. Az általa leadott magyar történelmi ismereteket alaposan visszakérdezte tanítványaitól. Precíz volt az előadásmódja, pontosságot követelt maga is, szép és kifejező magyar beszédet, helyes szövegalkotást. Ám távolságtartó volt. „Egyszerűen bejött, elmondta, amit el akart mondani, majd kiment” – emlékezik egykori diákja. Tartózkodott a beszélgetésektől, vitáktól, amelyeket a hatalom félreértelmezhetett vagy értelmezhetett volna.

Mindvégig igyekezett csak tanárnak maradni, soha egy lépést sem tett semmi vezető állás elnyerésére, sőt, ha ilyesmire kiszemelte a hatalom, következetesen elutasította. Mégis vezető volt: ő volt

a brassói, a Brassó megyei magyarság legnagyobb tekintélyű egyénisége. Erre a hatalom is felfigyelt. Arra, hogy nem lépett be a Román Kommunista Pártba. És arra is, hogy elzárkózott a hatalom megnyilvánulásaitól, a múlt klasszikus értékeit népszerűsítette: a humanizmust és a reneszánsz szellemet. Gyakran kérték fel előadások tartására. Szinte állandóan jelen volt Brassó közéletében.

Szolgálatnak tekintette az írást. A *Brassói Lapok*ban jelentette meg a *Romániai magyar irodalomtörténet* című sorozatát, még akkor, amikor tankönyv nem állt az erdélyi irodalomtanárok rendelkezésére. Ezzel a cikksorozattal vált neve Erdély-szerte ismertté, hiszen nem csupán a pedagógusok és a diákok olvasták haszonnal, hanem mindazok, akiket érdekelt a magyar kultúra.

Szikszay Jenő minden erejét az új magyar irodalomtörténet megírására fordította. Úgy vélte, a korábbiak vagy túlságosan marxista, vagy túlzottan kozmopolita szemléletűek. Titokban dolgozott rajta, utasítása szerint még anyósa sem olvashatott bele a kéziratba: „Nem szabad odaadni neki, öregasszony, még elmondja valakinek” – figyelmeztette feleségét, akit viszont, ha egy-egy rész elkészült, megkért, olvassa fel neki, hallja, hogyan hangzik, milyen áthallásokat tartalmaz.

A mű készült, már a jelenkor irodalmánál tartott, amikor elkezdődött Szikszay Jenő kálváriája.

Abban, hogy ellenzékivé vált, nagy szerepe volt a hatalom fokozódó nacionalista átszerveződésének, annak, hogy kezdték elsorvasztani a magyar oktatást. És Szikszay Jenő védte. Védte a meglévő kereteket, hogy kihasználhassa a kínálkozó lehetőségeket. És ebben a konok, csendes, ám észrevétlenül nem maradható harcában maga mögött érezte a brassói magyarságot is.

Szikszay Jenő mint az állandóan sorvasztott brassói magyar oktatás legexponáltabb védelmezője tisztában volt azzal, hogy bármikor sor kerülhet félreállítására, lehetetlenné tételére. Éppen ezért igyekezett minél kevesebb okot szolgáltatni erre. Tanári munkáját becsületesen végezte, szavaiban, cselekedeteiben megfontolt volt, és tartózkodott attól, hogy bármiféle kapcsolatba kerüljön a Szekuritátéval. De a Szekuritáté gépezete a csendesen, ám eredményesen munkálkodó magyar tanár ellen beindult.

A Paul Goma-ügyet használták ki ürügyként. Állítólag a disszidens román író jegyzetfüzetében rátaláltak Szikszay Jenő nevére is, azt állították, hogy Goma járt a Szikszayék lakásán. Ezt a feleség ma is határozottan cáfolja.

„Paul Gománál a Szekuritáté talált egy kis noteszt – mondja Szikszay Éva –, amelyben brassói, temesvári, kolozsvári tanárok neve, címe és telefonszáma is ott állt. Köztük a férjemé is. Hogy kitől szerezte meg, nem tudom. Állítólag Goma fel akarta venni a kapcsolatot, beszélni akart velük, de férjemmel sohasem beszélt, nálunk nem járt.”

1977 húsvétja előtt két héttel kezdték el zaklatni. Keresték az iskolában, beidézték kihallgatásra a Szekuritátéra. Vallatták. Nem kevesebbet követeltek tőle, mint hogy ismerje be, kapcsolatban áll a külföldi reakciós erőkkel, hazaáruló.

Távollétében a lakásán házkutatást tartottak. A leadót keresték, amellyel a kapcsolatot tartja a nyugati reakciókkal. Természetesen nem találtak semmit. Megtalálták viszont a magyar irodalomtörténet kéziratának tizennégy kötetét, elkobozták, azóta sem került elő.

Fontos feladata lenne a brassói magyarság magyar előjáróinak, hogy felkutassák a köteteket. Eltelt harminc év, már a titkosítás is elévült! Egyedül a *Népköltészet* című kötet maradt meg, azt anyósa olvasta éppen, annak ellenére, hogy a feleségnek Szikszay Jenő megtiltotta olvasásra átadását bárkinek is.

1977 húsvétjának hétfőjén engedték ki a Szekuritátéről. Az orvosi látletet szerint halála előtt megrugdosták. Verésről nem beszélt a feleségének, ha megverték is – ami valószínű –, nem akarta megijeszteni. Felbolygatta a hír, hogy az irodalomtörténet kéziratát elkobozták. Azt mondta, régi szokás szerint öntözni megy az ismerős nőkhöz. Senkinél nem volt.

A padláson találták meg felakasztva, húsvét harmadnapján, 1977. április 12-én.

Sokan gondoltak arra, hogy Szikszay Jenőt megölték. A Szekuritáté tette el láb alól.

Takács Lajos brassói pártfunkcionárius igyekezett hivatalosan tisztázni a halál körülményeit. A megyei pártvezetőktől cinikus választ kapott: „Szerelmes volt egy diáklányába, aki érzelmeit nem viszonozta. Ezért öngyilkos lett.”

Takács Lajos, akinek betekintése volt a milícia és tisztiorvos jegyzőkönyveibe is, Szikszay Jenő barátjának, a kovásznai dr. Benedek Géának megvallotta: „Szó sem lehetett öngyilkosságról!”

Szikszay Jenő temetése is furcsán zajlott le. Az iskola vezetősége nem engedélyezte a diákok részvételét a gyászszertartáson. Koszorúra sem gyűjthettek. A temetésen, aki szólni akart, leintették. Volt osztályfőnökébe, Soós József főesperesbe és Kovács Béla kanonokba is belefojtották a szót. Vasvári Aladár pápai prelátus ekkor erőt gyűjtött, és mégis elbúcsúztatta.

Szikszay Jenő búcsúlevelét az újra házkutatást tartó szekuritáték sok találta meg. Ami táplálta a politikai gyilkosság mítoszát. A levélben, amelyben Szikszay Éva felismerte férje kézírását, ez áll:

„Édeseim, Éva, gyermekeim! Méltatlanul megaláztak, bántalmaztak, megfenyegettek, a fenyegetésben benne volt, hogy tönkreteszik a családomat, hát azt nem akarom, hogy miattam szenvedjete, még akkor sem, ha teljesen ártatlan vagyok. Elhatároztam tehát, hogy véget vetek életemnek. Senkitől és semmitől nem félek, csak titeket akarlak megkímélni a hajszától. Könnyes szemmel, de szilárd lélekkel megyek utolsó utamra. Isten veletek, Évám, felejts el, gyermekei, legyetek becsületes emberek, fogadjatok szót jóanyátoknak, és gyámolítsátok őt. Tanuljatok, s legyetek emberek. Vigyetek haza szülőfalumba. Brassó, 1977. IV. 11. Jenő, apátok.”

Szikszay Jenő utóélete

Szikszay Évának 2002-ben nyílt lehetősége betekinteni a Szekuritáté Ügyiratait Átvilágító Bizottság kezelésében található Szikszay-dossziéba. Huszonöt évvel a férje rejtélyes halála után.

A brassói Unirea Líceum magyartanárát, Szikszay Jenőt Ungurean (Ungureanu) fedőnéven tartotta nyilván a Szekuritáté. A 89087-es dosszié (18638-as mutató) tartalmazza a megfigyelt személyi és munkahelyi adatait, s azt, hogy a *magyar irredentizmus propagandistájaként* került a Szekuritáté látókörébe.

1951. április 12-én kelt jelentésében egy Helene fedőnevű besúgó tartótisztjének tudomására hozza, hogy Szikszay Jenő „magyartanár kiváló szakember, egészséges szellemiségű, ugyanakkor kényelmes és a burzsoá rendszer iránt elfogult”.

A hatkötetes dosszié 363–1-es sz. első, a célszemély megfigyelési adatait rögzítő kötet első oldalainak áttekintése után nyilvánvalóvá válik, hogy Szikszay Jenőt valójában a román ellenzéki disszidens, Paul Goma miatt kezdték figyelni. Több besúgó is a politikai rendőrség tudomására hozta ugyanis, hogy Szikszay Jenő nyilvánosan is szót ejtett arról, hogy a Szabad Európa Rádióból értesült az akkor már Nyugatra távozott Paul Goma rendszerellenes tevékenységéről.

A barátai, tanártársai, ismerősei köréből származó információk nyomán a brassói Szekuritáté hamar megfogalmazta a közismert brassói magyar személyiség elleni vádjait. Egy Károly fedőnevű ügynök szerint Ungurean (azaz Szikszay Jenő) „magyar nacionalista, irredenta propagandát folytat, az iskolában a magyar szellemiség életben tartásáért tevékenykedik. Nyíltan hangoztatta, hogy megfelelő iskolai oktatás nélkül a magyar nyelv és kultúra lassú halálra van ítélve, s hogy a magyarok számára a magyar nyelv ismeretének hiánya olyan, mintha még köszönni sem tudnának.”

Felrótták Szikszay Jenőnek az állítólagos románellenes kijelentéseit, a vegyes házasságok iránti ellenérzését s azt, hogy a magyar kultúra és nyelv ápolásában látta az erdélyi magyarság megmaradásának jövőjét.

A dossziéból az is kiderül, hogy Szikszay Jenőt a Szekuritáté megpróbálta beszervezni. Azt szerették volna előbb meggyőző rábeszéléssel, majd fenyegetéssel elérni, hogy ismerőseiről, Ménessy Pálról, Bíró Józsefről, László Béláról, Varga Tiborról, Héjja Gyuláról, Salamon Imréről, Gödri Jánosról, Birta Imréről, Tiboldi Béláról, Szemlér Ferencről, Szakács Albertről, Kányádi Sándorról szolgáltatson információkat.

A megkörnyékezett tanár 1972-ben határozottan visszautasította a beszervezésre vonatkozó ajánlatot – derül ki a dossziéból.

Szikszay Jenőnek széles ismeretségi és baráti köre volt, az akkori erdélyi magyar közéletben ismert és jelentős szerepet játszó személyiségekkel állt baráti kapcsolatban. Nem véletlen hát, hogy diákokat, tanárkollégákat, rokonokat és ismerősöket faggattak ki róla a politikai rendőrség tagjai. És voltak a diákok, tanárkollégák, rokonok és ismerősök közt olyanok, mint például „Coloman”, „Dani”, „Mészáros Ștefan”, „Andrei”, „Varadi”, „Radu Alexandru”, „Nestor” vagy „Molnár”, akik eleget is tettek a felkérésnek, és valós vagy va-

lótlan adatok, hamis rágalmak özönével próbálták a Szekuritáté irántuk tanúsított bizalmát megszolgálni.

Egy Stoian nevű besúgó a családi környezetre, Marius pedig Szikszay Jenőnek a *Brassói Lapok*kal fenntartott kapcsolatára vonatkozó információkat szolgáltatott.

Közismert volt, hogy az Unirea Líceum tanára bensőséges kapcsolatokat ápolt a *Brassói Lapok* szerkesztőségével, a lap munkatársaival, különösen Albert Sándor főszerkesztővel. Számos utalás van arra a dossziében, hogy az újságban megjelentetett írásait, elsősorban romániai magyar irodalomtörténetét a román kommunista rezsim veszélyesnek tartotta. Egyébként alig van olyan jelentés vagy jelentésösszegzés, amelyben ne merülne fel a *Brassói Lapok* neve, az, hogy az újság Szikszay Jenő közösségformáló nézeteinek „szócsöve”. Marius egyenesen azt állította, hogy a *BL* munkatársaival folytatott beszélgetései során mindig nacionalista álláspontra helyezkedett.

Azt, hogy mennyire veszélyesnek tartotta a Szekuritáté Szikszay Jenőt, bizonyítja az a négy vaskos kötet, amely a Szikszay család lehallgatott telefonbeszélgetéseinek írott változatát tartalmazza. A családi házba lehallgatómikrofont telepítettek, a telefonbeszélgetéseket hosszú éveken át rögzítették. Ez nagyon aprólékos, sziszifuszi munka volt, s olyannyira tökélyre vitték a Szekuritáté munkatársai a megfigyelést, hogy pontosan tudták, ki, mikor hagyja el a bepoloskázott szobát, vagy mikor lép be oda. Az Albert Sándor főszerkesztővel, Kovács Béla brassó-bolonyai plébános-kanonokkal, rokonokkal, családi barátokkal folytatott beszélgetések, találkozások egész hanganyaga kéziratos és gépelt változatban egyaránt szerepel a szekuritátés dossziében.

A sokéves megfigyelés eredménye a hatalom számára inkább semmitmondó, mert ugyan kit érdekelt, hogy a család hova megy kirándulni, épp milyen süteményt készítenek. Mégis mindenütt árulkodó jeleket keresett a Szekuritáté, s az „érdekesnek” tartott beszélgetéstörödékek gondosan alá vannak húzva.

A dossziékban számtalan levél van, amelyeket a megfigyelt személy küldött Magyarországra, és olyan visszatartott levelek is, amelyekben a család számára ismeretlen személyek írnak külföldi rokonoknak, ismerősöknek Szikszay Jenőről, haláláról.

Néhány túlbuzgó besúgó, a hatalom kegyét keresve, valótlan, rágalmozó állításokkal traktálta a megbízót: példának okáért Szikszay Jenő soha nem volt párttag, mégis azt állították róla, hogy nem jó párttag, és családi életével kapcsolatosan is hamis vádakkal illették.

Arra mindig is vigyázott az elnyomó hatalom, hogy nyoma se maradjon a fizikai és lelki terrornak, a brutális meghurcoltatásnak. Utalások vannak a családi házban lezajlott házkutatásra, a kézirat- és könyvelkobzásokra, de a fizikai bántalmazásra nem.

A szekuritátés dosszié tartalmazza a boncolási jegyzőkönyvet is, azzal a végkövetkeztetéssel, hogy Szikszay Jenő önkézevel vetett véget életének. Jelentések vannak a temetésről, arról, hogy több mint 200 brassói, virággal a kézben, jelenlétével némán tüntetett az elnyomás ellen.

Halálát követően a Szekuritáté még mindig veszélyesnek tartotta a Szikszay családot is: gyermekét és feleségét éveken át megfigyelték, telefonbeszélgetéseiket lehallgatták.

A sokéves fizikai és lelki kényszer hatására megtört Szikszay Jenő 1977. április 8-án írásban vállalta, hogy a hatóságokat értesíti az esetlegesen tudomására jutó államellenes cselekedetekről. A kézírás utal arra, hogy ezt a természetétől idegen – s egyébként soha be nem tartott – kötelezettségvállalást milyen körülmények között tette: a korábbi kurzív, kalligrafikus kézírás kusza és zilált, egy megtört ember lelkiállapotának tükrö. Három nap múlva öngyilkos lett.

A Szekuritáté Ügyiratait Átvilágító Bizottság Szikszay Éva kérésére kiállította az erkölcsi bizonyítványt: „Szikszay Jenő nem folytatott politikai rendőri munkát és nem támogatta a politikai rendőrséget.” Nem volt besúgó.

A hamis, megalkuvó élet helyett Szikszay Jenő az autentikus létet választotta.

Dávid Gyula

Szárhegy – az új marosvécsi helikon (és ahogyan azt a Securitate látta)

Az 1980-as szárhegyi Kriterion-író tábor története ismert. A 2008-ban megjelent kötet (*Szekértábor a Szármány hegyén. A gyergyószárhegyi Kriterion-író tálalálkozók. 1980–1990–2000. Jegyzőkönyvek, dokumentumok, visszaemlékezések*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár – Kulturális és Művészeti Alkotóközpont, Gyergyószárhegy, 2008.) dokumentumai azonban ma már kiegészíthetők olyan iratokkal, amelyek a „másik oldalról” láttatják az eseményeket: a minden moccanást éberrel figyelő Securitate oldaláról. Ezeket szeretném bemutatni a továbbiakban. Forrásom a Domokos Gézára vonatkozó informatív dossziék anyaga (CNSAS. I. Nr. 236943. Dos. 1. és Dos. 2.).

Azt, hogy a Hatalomnak már addig is sok gondot okozó Kriterion Könyvkiadó igazgatója valamire készül, a Securitate már egy évvel korábban, az első mozdulások idején nyilvántartásába vette. A Belügyminisztérium Állambiztonsági Osztályának I. Igazgatósága, 1979. november 11-ei keltezésű levelében (Dos. 1. Pag. 163.), Dumitru Tabacu vezérőrnagy aláírásával tájékoztatja a Hargita megyei Inspektorátust arról, hogy Domokos Géza az október elején Csíkszeredában tartott Kriterion-nap alkalmából megszerezte a Hargita megyei párt- és állami szervek hozzájárulását ahhoz, hogy „1980-tól kezdve Szárhegyen évente megszervezze a román és magyar műfordítók Barátság Alkotótáborát 'a volt erdélyi Helikon mintájára'”. A levélhez csatolva van egy 1979. okt. 26-án iktatott, egyébként keltezetlen feljegyzés (Notă) is, nagyjából ugyanezzel a tartalommal. A feljegyzés alapjául egy ügynöki jelentés szolgál, amelynek meg nem nevezett szerzője máris megadja a tervezett rendezvény ideológiai-politikai koordinátáit: szerinte ugyanis „a volt erdélyi Helikon két világháború között évente május [!] hónapban megrendezett találkozóinak jellege elszigetelő volt, magyar sovinszta alapon” („avea un caracter izolaționist, de pe poziție sovină maghiară”). Dos. 1. Pag. 164.).

A találkozóra kapcsolatos közvetlen jelentés nincs meg Domokos Géza informatív dossziéjában, pedig ezek után kétségtelen, hogy megbízottjai ott voltak a találkozón – nem kizárt, hogy épp a résztvevők között. Megtalálható azonban a Domokos-dossziében egy 1980. július 30-ai keltezésű névtelen levél (Dos. 2. Pag. 9r-v), amelynek írója felháborodással kommentálja a *Vatrában* (1980/112. júl. 20.) megjelent anyagot, az ugyanis szerinte „sértés a nemzetre nézve és orcátlan hálátlanság azon kisebbségek részéről, akikért a párt oly sokat tesz”. Ugyanakkor csodálkozik azon, hogy Romulus Guga és Dan Culcer miképpen engedték meg annak a sok arcátlanságnak a kinyomtatását („cum au permis aceste gogomăni”), ami Szárhegyen elhangzott.

A Securitaténak nyilván nem volt szüksége a marosvásárhelyi névtelen feljelentésre, annál nagyobb hasznát vette annak az 1980. augusztus 14-ei keltezésű tájékoztató jelentésnek (Notă informativă. Dos. 1. Pag. 296r-297r), amelynek szerzője VASILESCU ügynök*, aki a Szárhegy–Helikon-párhuzamra vonatkozólag részletes „szakvéleménnyel” szolgál. Ez a tájékoztató jelentés azért is érdekes, mert közel egy hónappal megelőzi a találkozó harmadik napjáról a *Korunk* 1980. szeptemberi számában közölt, nagy port felvert jegyzőkönyvet.

Érdeemes részletekbe menően idézni ezt az iratot. (A kiemelés az eredetiben.)

„Szeretném felhívni az illetékesek figyelmét – kezdődik a jelentés – egy olyan jelenségre, amely a romániai magyar irodalmi élethez tartozik, de amelynek veszélyes politikai következményei lehetnek.

1919 után Erdélyben akadtak haladó értelmiségiek, akik állást foglaltak azokkal a magyar revizionista arisztokrata körökkel szemben, amelyek a romániai magyar politikai életet uralták. Sőt ezek a haladó értelmiségiek egy haladó politikai mozgalmat kezdeményeztek, s határozott állást foglaltak az arisztokrata körökkel szemben. Ezeknek az értelmiségieknek a legnagyobb része író és újságíró volt. A mozgalom széles körben kibontakozott, ami élénk elégedetlenséget támasztott Budapesten. Az akkori magyar miniszterelnök, gróf Bethlen István részletekbe menő jelentésekkel rendelkezett erről a

romániai magyar értelmiségi mozgalomról, valamint ezekről az értelmiségiekről.

1926 nyarán 'haza'-érkezett gróf Bánffy Miklós, aki 1920-ban Magyarország külügyminisztere volt, egy reakciós arisztokrata, de különben tehetséges művészember. Mindjárt hazaérkezése után jelentette a sajtó, hogy báró Kemény Jánosnak szándékában áll meghívni marosvécsi kastélyába a jelentősebb erdélyi írókat, hogy megbeszéljék a romániai magyar irodalommal kapcsolatos irodalmi problémákat. Az is meg volt említve, hogy az akkor 24 éves Kemény bárót a kolozsvári *Ellenzék* c. lap szerkesztője, Kuncz Aladár író is támogatja.

Az írók valóban össze is gyűltek, tárgyaltak három napon át, s életre keltették az Erdélyi Helikon irodalmi társaságot, egy 'szabad parlamentet, vezetőség és program nélkül'.

Ezen a találkozón jelen volt gróf Bánffy Miklós is, és mint a legidősebb és a leggazdagabb az írók között, természetesen ő szabta meg az irányt – mint egyébként végig a 15 éven át, a következő gyűléseken. Segítőtársai is akadtak, Makkai Sándor püspök, Tavasz Sándor teológiai professzor és mások személyében.

Ami a haladó értelmiségiek körét illeti, az ő számukra végzetes volt az Erdélyi Helikon társaság megszervezése: ezeknek az értelmiségieknek egy részét ugyanis hatása alá vonta Bánffy, fontos irodalmi pozíciókat juttatva nekik – mint például Kós Károlynak, akit megtettek az Erdélyi Szépmíves Céh könyvkiadó igazgatójának -, míg másokat félreállítottak, mint 'alkalmatlanokat', ahogyan az Sipos Domokos, Kacsó Sándor és mások esetében történt.

Az Erdélyi Helikon pedig, létrehozásától kezdve, meghatározó szerepet játszott a magyar kulturális életben, átvette a magyar reakciós politikusok hangját, 1940 után pedig csatlakozott a megcsontított Romániát rágalmozó propagandához. Annak ellenére, hogy mint 'program és vezetés nélküli szabad fórum' határozta meg magát, valójában rendkívül hatékony programmal és vezetéssel rendelkezett, s szava *erkölcsi tekintetben* kötelező erejű volt.

Miért emlékeztetek erre a régi történetre? [folytatja a »szakértő«.]

Mert napjainkban azt veszem észre, hogy kísérlet történik ennek az ügyes egyesülésnek a feltámasztására.

Június elején, Szárhegyen – Hargita megye –, a Kriterion Könyvkiadó egy találkozót szervezett bizonyos magyar írókkal és

* Vasilescu a Dacia Kiadó szerkesztőjének, Vargha Jánosnak a fedőneve (Szerk.).

néhány román irodalmárral, amely öt [!] napos találkozót 'a fordítás napjai'-nak nevezték el. A valóságban – amint látom – a fordítások problémája csak ürügy volt. Összegyűltek ott olyan írók is, akik soha semmit nem fordítottak. Jelen voltak viszont a romániai magyar irodalom összes 'stábjai', élükön a Kriterion Könyvkiadó igazgatójával, Domokos Gézával, ennek a találkozóznak a megszervezőjével és vezérével. Jelen volt ott Huszár Sándor, Bodor Pál, Dali Sándor és mások. Jelen volt Kerekes György is, a Dacia Könyvkiadótól, aki elmondta nekem, hogy ezen a találkozón többnyire 'a romániai magyarok fájdalmairól', a magyar iskolák problémájáról volt szó és nem a fordítások kérdéséről. A meghívott írók a környékbeli falvak lakosaival is találkoztak, ahol jól ettek-ittak, siratták a magyar iskolák sorsát, valamint a magyar könyveket, amelyeknek példányszámát – egyébként épp úgy, mint a román könyveket – csökkentették.

Ami azonban fontos: ennek a találkozóznak a visszhangja.

Beke György kolozsvári író, a 'fő-székely', aki szintén ott volt ezen a szárhegyi találkozón, írt róla az Utunk című lapban, s közvetlen kapcsolatba hozta, mind tartalma, mind formája tekintetében az egykori Erdélyi Helikont és a jelenlegi szárhegyi Kriterion Napokat. Domokos Géza a rádióban azt nyilatkozta, szeretné, ha a szárhegyi Kriterion Napokból hagyomány lenne. Hasonlóképpen beszéltek a televízióban szervezett kerekasztal résztvevői is. A magánbeszélgetésekben pedig a Kriterion Napok napirenden vannak.

Tehát lassan-lassan és rendkívül ügyesen, a 'fordítás' és a kulturális találkozók ürügyén, a romániai magyar irodalmi élet 'stábjai' egy nemhivatalos kulturális fórumot készítenek elő, 'formális vezetés és előre meg nem határozott program' nélkül, amely így nehezebben ellenőrizhető, viszont annál veszedelmesebb, lévén hogy befolyása lehet mind az írókra, mind az olvasókra, nem szólva arról, hogy egy ilyen nagy tekintéllyel bíró fórum bármely pillanatban mindenféle nyilatkozatot tehet.

Kinek használ egy ilyen fórum? Annak, aki a vezető pózában akar tetszelegni, báró Kemény János vagy gróf Bánffy Miklós pózában.

Ezért hiszem azt, hogy ez a jelenség érdemes arra, hogy az illetékes fórumok komolyan elemezzék."

Közbevetőleg emlékeztetni szeretnék arra, hogy a nemzetközi közvéleményt akkor már igencsak foglalkoztatta a romániai ma-

gyarság helyzete: Király Károly, Kovászna megye pártbizottságának volt első titkára, Takács Lajos, a Bolyai Tudományegyetem utolsó rektora tiltakozó beadványai akkoriban már kényelmetlen helyzetbe hozták a román pártvezetést, s ebben az összefüggésben igazán nem lett volna számára kíváncsi egy olyan írói tömörülés, amely „bármely pillanatban mindenféle nyilatkozatot tehet”.

A jelentés azonban itt nem ér véget: készítője más szálát is „az illetékes fórumok” figyelmébe ajánl:

„A szárhegyi 'művészklub' adminisztrátora, Zöld (?) újságíró – olvasható a továbbiakban –, aki az efféle találkozók anyagi feltételeit biztosítja, szintén megérdemli, hogy a törvény szerint illetékes szervek odafigyeljenek reá. Milyen alapokból és milyen bevételekből játssza ő a nagylelkű gazda szerepét. Számba véve az ételt, italt, utazásokat, azaz a közlekedési eszközöket, számításaim szerint az adminisztrátornak meglehetősen nagy összeg áll rendelkezésére. Vajon honnan? Nincs-e neki illegális forrása? Például mi a sorsa azoknak a tárgyaknak, amelyeket a 'faragóiskola' készít? Vajon nem illegális úton értékesítik őket? Satöbbi, satöbbi.”

Nem csodálkozhatunk azon, hogy VASILESCU jelentését a Belügyminisztérium Kolozs megyei Inspektorátusa, Constantin Ioana vezérőrnagy azonnal továbbítja.

Bizonyára ennek a tájékoztatásnak is szerepe van abban, hogy 1980. szeptember 5-ei keltezéssel a Belügyminisztérium Állambiztonsági Szolgálatának I. Igazgatósága (Stelian Popescu ezredes, a Kriterion Könyvkiadó megfigyelésével megbízott tiszt aláírásával) feljegyzést készít (Notă. Dos. 1. Pag. 237r-238r) a szárhegyi három nap eseményeiről, a Gyergyószentmiklóson és a közeli falvakban (Maroshévízen, Salamáson, Csomafalván és Ditróban) lezajlott író–olvasó-találkozóról, az utolsó napon tartott sajtótájékoztatóról és a résztvevők jelenlétében Csíkszeredában rendezett régizenehangversenyről. Az összefoglaló jelentés írója megjegyzi, hogy „...az összes megnyilvánulásokon részt vett a Hargita megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság képviselője, egyeseken az RKP Hargita megyei Bizottságának egyik titkára is”, vagyis a maguk részéről ők mindent elkövettek a szárhegyi Kriterion-tábor eseményeinek „kézben tartására”. Hogy a VASILESCU-féle „szakértői” jelentés és eközött összefüggést tételezünk fel, az nem ok

nélküli, hiszen Stelian Popescu mint negatív vonatkozást ezt is megemlíti: "Egyes magyar nemzetiségű résztvevők összehasonlítják a szárhegyi találkozót az 1919-ben [!] alakított Erdélyi Helikonnal, amelynek írók és újságírók voltak a tagjai (egyesek közülük 1940-1944 között írásaikkal támogatták a horthysta hatóságok nacionalista-sovinisza politikáját)." S hozzáteszi: „Más értelmiségiek is elismerően értékelték a 'romániai magyarok ügye' szempontjából a találkozót, köztük kolozsvári KÁROLY író = Kós Károly/ és a marosvásárhelyi CĂLĂTORUL [=Sütő András], akik szerint az ilyen hivatalos rendezvények leple alatt meg lehet beszélni azokat a problémákat, amelyek a hazánkban élő magyar nemzetiségű lakosságot foglalkoztatják.”

És akkor még legfeljebb csak korrektúrában volt a *Korunk*nak a harmadik napi felszólalásokat tartalmazó száma.

Ennek a számnak a visszhangját egy 1980. október 31-én kelt feljegyzés foglalja össze (Dos. 1. pag. 219r-220r – ugyanez a szöveg még három példányban megtalálható a 221-226r lapokon – a legutóbbi Aron Bodea tábornok aláírásával). Ez az anyag az esettel kapcsolatos kommentárokat sorakoztatja fel – nyilván különböző ügynöki jelentések és lehallgatások anyagait összesítve:

„Kányádi Sándor költő azt mondta Király Károlynak, hogy a szóban forgó találkozó a magyar együtt élő nemzetiség 'sikere' volt, noha csak 'kezdet volt, tapogatózás'...”

Király Károlynak „az volt a véleménye, hogy 'a mi jelenlegi körülményeink között az is elég, ami erről a találkozóról a sajtóban megjelent’”.

Abodi Nagy Béla festőművész különösen Domokos Géza „rendkívüli” felszólalását tartja jelentősnek: „ilyenmi a román sajtóban rég ideje, hogy nem jelent meg” – idézi a feljegyzés írója.

Gáll Ernő, a *Korunk* főszerkesztője a szerkesztőség munkatársai előtt kijelentette: „a szóban forgó cikkeket, tekintettel problematikájukra és tálatásuk módjára, minél többeknek el kellene olvasniuk”.

Benkő Samu és Takács Lajos szerint „örvendetes dolog, hogy megjelenik egy magyar értelmiségi, akinek van bátorsága kimondani a maga személyes kritikai véleményét, megszakítva ezzel azoknak a gerincteleneknek a sorát, akik képtelenek arra, hogy felemeljék a fejüket”.

A jelentés továbbá arról is beszámol, hogy amikor Domokos Géza az ügyben kihallgatásra idézte Suzana Gâdea, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács elnöke, Hegedüs László államtitkár azt ajánlotta neki, hogy ne tudjon róla, milyen ügyben hívják; Gabriel Gafița, a Kriterion román kiadványainak szerkesztője és a szárhegyi író tábor egyik témájának (magyar irodalom románul) előadója pedig elmondta: Domokos beszámolt neki az elnök asszonyról történetekről, de nem említette Ágoston Vilmos felszólalását, „pedig abban voltak a legértékesebb gondolatok, 'ott van a nagy hal’”. Megtudjuk a jelentésből azt is, hogy Bodor Pál Fejes Gyulánál és sógoránál, Gere Mihálynál a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának elnökénél, Domokos George Macovescunál, az Írószövetség elnökénél, Szász János Dumitru Popescu KB-titkárnál és Fazekas Jánosnál próbált támogatást szerezni az ügyben a vádak ellen.

A feljegyzés készítője szerint a vélemények között figyelmet érdemel a Varró Jánosé, aki azt mondta: „a találkozó jól kitalált kísérlete azoknak, akik ma a romániai magyar irodalom élén állnak, arra nézve, hogy – a fordítások és a baráti találkozások ürügyén – létrehozzanak és állandóvá tegyenek egy olyan, nem hivatalos, formális vezetőség és formális program nélküli kulturális fórumot, amely épp az által veszélyes, hogy ellenőrizhetetlen, viszont hatást gyakorolhat az írókra és a magyar olvasók tömegeire, mint ahogy az a gróf Bánffy Miklós és báró Kemény János által létrehozott Erdélyi Helikon esetében történt”.

Tartalmilag ehhez a tájékoztató jelentéshez tartozik egy, a Domokos-dossziéban 1980. október 23-án kelt kísérőlevéllel továbbított terjedelmes anyag (Dos. 1. Pag. 327-337.), amely a találkozó harmadik napján elhangzott, s a *Korunk* 9/1980. számában közölt hozzászólásokból kiemelt részleteket tartalmaz. A címe: *Extrase din intervențiile unor participanți în cadrul dezbatelor prilejuite la prima ediție a Taberei Kriterion*. Ebben minden kommentár nélkül következnek az idézetek Egyed Péter, Bodor Pál, Ágoston Vilmos, Balogh József, Kántor Lajos, Molnár Gusztáv, Csiki László, Beke György, Kányádi Sándor és Domokos Géza hozzászólásaiból. Ízelítőül itt csak egy hozzászólásból, az Ágoston Vilmoséból közlünk részleteket, amelyről a későbbi hatósági „feldolgozások” során többször is szó esik (teljes szövege magyarul megtalálható a *Szekértábor a Szármány hegyén* című kötetben, a

65–70. lapon.), amely azért is érdekes lehet, mert érzékelteti, mely „logikával” közelítette meg a Hatalom a szerző által felvetett kérdést és mit értett meg belőle.

Következzék tehát a magyar eredeti (ezt követi, mármint a jelentésben, a Securitate műhelyében készült román fordítása):

„Századunkban hangzott el az a kijelentés, hogy egy szónok többet jelent a mozgalom szempontjából, mint tíz író. Láttuk, hogy ez hova vezetett. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban engedjék meg, hogy felolvassak itt egy írást, már csak azért is, mert megjelentetésére sehol sem volt mód: egy ilyen jellegű írás számára ebben az irodalomban nincs lap.

Elöljáróban csak annyit szeretnék mondani, hogy Bodor Pál szerint a ponyvára is szükség van. Én ezt nem vonom kétségbe, de figyelmeztetni szeretnék a másik oldalra is. Egyed Péter arról beszélt, hogy a romániai magyar irodalom tömegkommunikációs helyzetbe került. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy intézményesített tömegkommunikációs helyzetbe. Az is igaz, hogy a könyvnek vállalnia kell a versenyt a tv-vel, de nem szabad megfélemlenünk arról, hogy a tv-nek elsősorban politikai funkciója van, míg az irodalomnak esztétikai.

Nincs figyelemfelhívó kritika, mondtátok. Erre nincs is szükség ott, ahol ez a kritika nem közérthető.”

Ez után következik a szóban forgó – minden lapot megjárta és mindenhol visszautasított – írás, *Az érvelés ideje* – románul: *Timput argumentelor*. Csak az elejéről idézek egy bekezdést (a szövegben egyébként valaki később aláhúzással is kiemelte azt, amit fontosnak tartott):

„Az érvelés ideje akkor van, amikor az érvek nem függenek az időtől. Amikor a művek megközelítése nem 'Egy-és-csakis-egy' tétel körüljárására szorul, és a művészeti kritika megszabadul az imperatívustól. Az egyetlen felszólítás, amelyet a művész elfogadhat: Alkoss! Ez, ismerjük el, meglehetősen optimista kijelentés, hiszen logikus következménye az, hogy az imperatívuszhoz és a sémához szokott művészeti kritika nem érintheti a művészet lényegét, az alkotás minőségét, egyedül a létét. Viszont a művészetek létét megkérdőjelező érvekre értelmetlen válaszolni. Egyrészt az ellenérveket

a kizárólagos gondolatmenet hívei nem veszik fontolóra, másrészt sovány vigasz lenne, ha az érv esetleg fennmaradna, de a művészet megszűnne. Ezért világosan el kell különítenünk azokat a művészeti értelmezéseket, amelyeknek rejtett vagy nyilvánvaló szándéka a művészet polifóniájának a megszüntetése, azoktól a megközelítésektől, amelyeknek célja ennek a többszólamúságnak a serkentése és megfigyelése.

Annak idején, amikor a fasizmus fegyverrel emelte művészi rangra a giccset, és totális hatalmát kiterjesztette a művészetre is, nem győzhetett az érvelés logikája, hanem a cél a hatalom megszüntetése volt, és az érvelés idejének a kivárása. Mégis voltak sokan, akik az érvek általános érvényű logikáját a pillanathoz igazították. Ezáltal az érvek akaratlanul is a hatalom szférájába kerültek, és már nem az általános érvényű összefüggésekre keresett magyarázatot sok író, hanem a pillanatnyi körülményekhez igazodva, a látszat, az illúzió és a tömegméretű megtévesztés álproblémáit járta körül. Azaz, hogy a gondolkodók kénytelenek voltak elismerni a fennálló hatalom örökérvényűségét, ellenállásuk kisajátíthatóvá, beépítteté vált, és még a legjobbak is a sémák elleni küzdelemben sematikus-sá váltak. Csak akik felismerték, hogy a hatalom szféráján túl kezdődik a művészet, azok tudták túlélni a művészetek világégését. Amennyiben hamis az az elképzelés, hogy a művészet hatalom, épp annyira igaz, hogy az ostoba hatalomnak nincs művészete. A hatalomnak szempontjai vannak. És attól függően, hogy mennyire totalitárius, annyira érvényesíti ezeket a szempontokat a művészet értékelésében. A kultúra történetében a hatalom kisajátíthatta, megvásárolhatta a művészetet, megkérdőjelezte a létét, de nem ismerhette fel önálló értékét. Ezért vált szükségessé a manipulatív kritikus, aki mindent megmagyarázott, felértékelte, sőt ha a pillanatnyi érv úgy diktálta, meg is kérdőjelezte a műalkotás létét és értelmét. Ezáltal a hatalom megőrizve a semlegesség látszatát, tökéletesen manipulálta a művészetet.”

Ezzel a *Korunkban* közölt anyaggal kapcsolatban emlékeztetni szeretnék arra, hogy a háromnapos megbeszélésen elhangzott felszólalások szövege magnófelvételtől íródott át, s az első két nap anyagát – a vitabevezető előadásokkal együtt – annak idején az *Utunk* (és románul a marosvásárhelyi *Vatra*), illetve *A Hét* közölte. A harmadik nap tanácskozássának vitabevezetőjét Szőcs István és

Egyed Péter vállalták el, Szőcs azonban nem jött el a találkozóra, így a bevezető előadást Egyed Péter egyedül tartotta meg. A hozzászólások rögzítése az előbbiekhöz hasonlóan történt, mivel azonban a találkozó végén már nem volt idő arra, hogy szövegeiket a felszólalók gépelve visszakapják és javítsák, a nyers szöveg került a *Korunk*hoz, s az, a felszólalók utólagos javításai nélkül, azon nyers formájában jelent meg. Tehát az 1980. október 23-i jelentéshez mellékelt román fordítás forrásszövege is ez volt.

Az első szárhegyi Kriterion-találkozó körüli botrány ellenére Domokos Géza nem adta fel azt a tervét, hogy az írótalálkozót 1981-ben újra megszervezze. Alig néhány hónappal az események után a Kriterionért felelős szekustiszt, Stelian Popescu egy 1981. május 13-án közte és Domokos Géza közötti találkozásról számol be (Dos. 2. Pag. 39r-40r), amelynek során „kötetlen beszélgetésen” szóba került az 1980-as találkozó, a *Korunk*-szám és a benne közölt anyag körüli hivatalos reagálás. Ugyanakkor Domokos Géza elmondta Popescunak, hogy 1981 szeptemberére újabb írótalálkozót tervez. Erről aztán 1981 szeptemberében (a dátumból hiányzik a nap) egy jelentés is készül (Dos. 1. Pag. 392r-v), eszerint a román-magyar írótalálkozóra október 6–8-a között kerülne sor, ismét Szárhegyen, „a romániai magyar irodalomkritika és irodalomtörténetírás helyzete” témával, amelyre 20 magyar és 10 román kritikust, szerkesztőt készülnek meghívni, köztük olyanokat, mint Sütő András, Ágoston Vilmos, Kántor Lajos, Beke György, Csiki László, Gálfalvi Zsolt, Bodor Pál, Szász János, akik – amint a jelentéstevő fogalmaz – „mindnyájan nacionalista-irredenta tevékenységükről ismertek és arról, hogy kitartóan tevékenykednek a magyar nemzetiség között a nacionalista szellem fenntartásán”. Egyébként ebből a jelentésből tudjuk meg azt is, hogy Domokos ez alkalommal „megkerülte az RKP KB propagandaosztályát, mert tudja, nem kapott volna onnan pozitív választ”.

Egy hónap múlva egy újabb feljegyzés (Notă) arról ad hírt, hogy a Szárhegyre tervezett írótalálkozót a CCES nem hagyta jóvá, a mezőgazdasági kampányra hivatkozva (Dos. 2. Pag. 4. A keltezésben a nap szintén hiányzik.). Domokos azonban most sem adja fel: a jelentés szerint azt tervezi, hogy más fórumon: az Írószövetség Nemzetiségi Bizottsága vagy a *Korunk* keretében talál alkalmat a találkozó megszervezésére.

További részletek derülnek ki a második szárhegyi találkozóról SZABÓ TIBOR kolozsvári ügynök* 1981. október 13-án kelt részletes jelentéséből (Dos. 2. pag. 41r-41v.) Az informátor tájékoztatása szerint Domokos Géza azzal kereste meg őt, hogy az előkészületben lévő szárhegyi találkozóra őt és az idősebb nemzedék más képviselőit is meghívja, azzal a céllal, hogy „ott felszólalva, mérsékeljék a fiatalokat, amennyiben azok megpróbálnak sérelmi jellegű felszólalásokkal előállni”. A meghívandók között említi a jelentés Jánosi Jánost is, akit pedig Domokos nem nagyon kedvel, mert „holmi kaméleonnak” tartja, „akiről nem lehet tudni, hogy zsidó, magyar zsidó vagy valami más”. Egyébként SZABÓ TIBOR – amint jelentésében beszámol – valamivel később megtudta, hogy a szárhegyi találkozóra mégsem kerül sor, mert közeledik egy országos ideológiai konferencia, amelynek küszöbén a pártvezetés bármiféle konfliktust el akar kerülni. (Ezért halasztják folyton az Írószövetség vezető tanácsának gyűlését is.) Szerinte Domokos sajnálja a dolgot, hiszen már a tévétudósítást is megszervezte, sőt a magyar adás műsorán az adásidő is meg volt határozva. Mindezek ellenére kijelentette: nem mond le a kollokviumról, amelyet „a romániai magyar irodalom” ünnepének szán.

A további fejleményekre vonatkozólag a Domokos-dossziében még egy jelentés található. Ebben egy BOTOS fedőnevű Hargita megyei ügynök 1982. február 19-én tartótisztjének arról számol be (Dos. 2. pag. 59r-59v), hogy egy héttel korábban interjút készített a Kriterion igazgatójával, amelynek témája az 1982-es kiadói terv és a román-magyar fordítások helyzete volt. A beszélgetés során azonban Domokos azt is elmondta: „Bár a szárhegyi írótalálkozó nagymértékben lendített a román és a magyar irodalom kölcsönös fordításának ügyén, jelentkeztek olyan körülmények is, amelyek miatt – legalábbis 1981-ben – nem engedélyezték a találkozók folytatását, noha az annak keretében lezajlott megbeszélések hasznosnak bizonyultak. Az egész dolog [Domokos Géza szerint] Hargita megyéből indult ki, valaki onnan eltúlozva jelentette a történeteket, s ennek következtében minősítették veszélyesnek a mi szárhegyi találkozóinkat. Bárkitől indult is el ez a dolog, biztos, hogy az illető helytelenül járt el.” Domokos Géza azt is elmondta: „beszélt az el-

*Szabó Tibor az *Utunk*-szerkesztő Marosi Péter fedőneve (Szerk.).

ső titkárral, aki megígérte, hogy újra tanulmányozzák ezt a helyzetet, és végül megtalálják a módját a szárhegyi román-magyar írótalálkozó folytatásának”.

Az események azonban más fordulatot vettek: megjelent Ion Lăncrăjan *Cuvînt despre Transilvania* című könyve, s a Domo-kos-dossziékban most már sorakozni kezdenek a magyar értelmiség tiltakozására vonatkozó jelentések, amely tiltakozásokban neki szintén szerepe volt. Aztán következik néhány terjedelmes beadvány – ismert román írók (Francisc Păcurariu, Raoul Șorban) tollából –, a Kriterion „bűnlajstromával”, s nyomában nemsokára az a központi bizottsági vizsgálat, amelyet még 1982 tavaszán-nyarán Mihai Dulea, a CCES újonnan kinevezett elnöke vezetett, a Kriterionnál tapasztalt nacionalista-irrendenta megnyilvánulások kivizsgálására.

Ezek alá temetődött be a szárhegyi írótalálkozó témája.

Balon Ruff Zsolt

Ioan Petru Culianu, a „hatalom szakértője”

Kínosabb skandalum el sem képzelhető, mint hogy a becsúgy világába, az orgyilkosok és az árulók ünnepélyes hazugságainak kellős közepébe Arlequin belép.

HAMVAS BÉLA: ARLEQUIN

1991. május 21-én, 41. életévében Ioan Petru Culianu, a román vallástörténészt valaki főbe lőtte a chicagói Divinity School egyik mellékhelyiségében. Az FBI nyomozása elakadt, de minden jel szerint intő politikai gyilkosság történt. Culianuval a véres és vérengző honfitárs nacionalisták intrikája végzett. A tettes kiléte úgyszólván mellékes – egy elfajzott, munkáját végző bérenc. Nem mellékes viszont, hogy olyan álnok figurák szervezkedése volt a háttérben, akik minden manipulatív vagy retorziós eszközzel a törzsi-vallásos indulatokat adminisztrálták – legyenek akár a még aktív kommunista Szekuritáté bizonyos beosztottjai, akár a hajdani fasiszta Vasgárda (főleg Olaszországban és az Államokban) még eleven hívei vagy egy közös érdekből együttműködő vegyes csoport. Ismeretes, hogy az 1989-es fordulatot követő politikai, gazdasági és leginkább mentális fertőben a honi szélsőbal és szélsőjobb testvérien egymásra talált, a nép, illetve a haza ügyében folytatott diverziók szorosra fűzték a történelmileg és ideológiailag lehetetlen viszonyukat. És nincs veszélyesebb a lánglelkű, de a politikai hatalom gyakorlására is sóvárgó testvériségeknél.

Culianu már a fordulatot megelőzően nyíltan provokálta a román kommunista hatóságokat, a külföldi médiában (pl. BBC, Szabad Európa Rádió) jövendölve és sürgetve Ceaușescu megbuktatását. Az eseményt követő „forradalmi” lelkesedése néhány nap alatt szertefoszlott. Még jóhiszeműen foglalta össze egy rövid, szikár tervben Románia demokratizálódásának fő irányvonalait (politika, gazdaság, hadsereg, igazságszolgáltatás, sajtó, televízió, rendőrség, titkosszolgálat, etnikai kisebbségek, oktatás és vallásügy). Aztán begorombult. 1990 folyamán a New York-i *Lumea liberă românească* hetilapban közölt rendkívül maró publicisztikájával, illetve a 22 című hazai ellenzéki folyóiratban 1991. április 5-én megjelent interjúval Culianu irgalmatlanul nekirentott a hatalmat bitorló új rezsimnek, de alkalomadtán a román ortodoxia és kultúra

teljesítményeit is fennhangon bírálta.¹ Meg nem válogatott szavakkal gúnyolódott a Szekuritáté intézményével („cea mai proastă inteligentă” – „legostobább intelligencia”) vagy a világháborúk közötti legionárius mozgalommal („Garda de Lemn” – „Fagárda” –, „Ku- Klux-Klan ortodox”). Mindezt tetézte azzal, hogy bár nem volt a monarchia híve, Románia süllyedését látva támogatni kezdte Mihály királyt, a kommün hagyományos ellenségét.

Eldönthetetlen, hogy Culianunak voltak-e politikai ambíciói, hogy komolyan gondolt-e ilyen téren hazai szerepvállalásra. Egyfelől „a hatalom szakértője” nem egy politikai állásfoglalás, másfelől viszont ő maga fogalmazta meg, hogy a hatalmi küzdelemben gyakran a „fantasztikusnak” ítélt lehetőségek a legvalószínűbbek, vagy a legközelebb állnak a valósághoz...² Kielezett látletele mindenestre elhitette ellenlábasaival, hogy ő veszélyezteti a Romániában esedékes hatalmi manőverek végrehajtását. Gyászosnak bizonyult saját „mágikus” alapgondolata: függetlenül attól, hogy helyesek vagy helytelenek, a *hiedelmek* valós/igaz eseményeket hoznak létre – és fordítva.

Gyakran emlegetik azt az allegorikus-fiktív politikai szatíráját (*Intervenția zorabilor în Jormania*), amelyben már három évvel az 1989-es fordulat előtt megdöbbenő leleményességgel előre vetítette a forradalminak mutatkozó események számos mozzanatát, beleértve a Ceaușescu házaspár csúfos végét, a televíziós manipulációt vagy a kriptokommunista hatalomátjátszás lehetőségét. 1991-ben is kitart provokatív álláspontja mellett, miszerint a rendszer kísérleti fellazítása érdekében a KGB fundálta ki a román államcsínyt, sőt más kelet-európai rendszerváltások forgatókönyveit is. Főleg kivégzésének ténye – és egyes hozzáértők szerint annak módja is – mutat arra, hogy Culianu nemcsak ráhibázott, hanem képes volt beleolvasni a Romániában színre vitt forgatókönyvbe. Korábban már a megfélemlítés legtöbb eljárását tapasztalhatta: chicagói lakásának feltörése, sorozatos fenyegetések telefonon, levélben és személyesen. Félvállról vette a veszélyt, a közelállók unszolására sem értesítette az amerikai rendőrséget. Későn eszmélt fel, s talán már hiába is fogta volna vissza magát.

Ioan Petru Culianu mindkét ágon jó módú, kiváló értelmiségiek leszármazottja (apai vonalon a dédnagyapja, anyain a nagyapja volt

a iași-i egyetem rektora). A „reakciónak” minősülő család nem is kerülhette el a kommunisták fosztogató averzióját. Ám annak ellenére, hogy jelentősen beszűkítették életterületet, „Néné” gyermekkorra még regényes élményeknek sincs híjával. Tizenhét évesen kezd elbeszéléseket közölni helyi és bukaresti folyóiratokban, a legjobb eredménnyel végzi a líceum reál szakát, de a filológiai tanulmányokat választja a fővárosi egyetemen.

Iași, Bukarest, Róma, Milánó, Groningen, Párizs és Chicago képezik Culianu útjának főbb állomásait. 1972-ben, nyomban az egyetem befejezését követően véglegesen elhagyja Romániát. Távollétében hat év börtönbüntetésre ítélik hazaárulás vádjával. Nem annyira világhódító ambícióinak, mint inkább a Szekuritáté zaklatásainak köszönhetően szánta rá magát a végleges távozásra, tudatában lévén annak is, hogy döntésével kiszolgáltatja családját a hatóságoknak. Nem vállalta az együttműködői szerepet, ezért – a bevett szokás szerint – a szakmai tevékenységét kezdték ellehetetleníteni. Egy hónapra érvényes tanulmányi ösztöndíjjal, hivatalosan érkezik Olaszországba, ezt még két hónappal sikerül megtoldania, majd, mint minden idegen számkivetett, bejelentkezik egy menekülttáborba. A kilátástalanság öngyilkossági kísérletre készíti. Rendkívüli tanulmányi teljesítményének és munkabírásnak köszönhetően rövid idő alatt talpra áll, a milánói Katolikus Egyetemen szerez kutatói-doktorandusi ösztöndíjat. Innen 1976-ban, a Groningeni Egyetem pályázatára Hollandiába távozik. A hazai hatóságok követik mozdulatait: „a román állam ellenségét” emlegetve a hollandiai román nagykövet révén próbálnak nyomást gyakorolni az egyetem vezetésére és meggyőztetni a Culianunak szánt állás elfoglalását – sikertelenül. Mindösszesen tíz évet tanít Hollandiában, de egy idő után sem szakmailag, sem ott kötött házasságában nem leli a helyét. Terjedelmes publikációs listája, konferenciárészvételei, sorbonne-i nagydoktorátusa ellenére sem tud az egyetemi pályán továbbhaladni. Minden teljesülni látszik, amikor 1987-től a chicagói Divinity Schoolon rendes tanárként taníthat, és párját, egyben közvetlen munkatársát is megtalálja egy amerikai-zsidó nőben.

Eliade kezdetben inkább jó szavakkal biztatta ismeretlen tisztelőjét, nemsokára azonban tehetségéről megbizonyosodva ösztöndíj- és publikációs ajánlatokkal támogatja. 1974-ben, Párizsban találkoznak először. Vallástörténeti enciklopédiák és szótárak szerkesz-

tésében Culianu közvetlen munkatársa, majd az Eliade tudományos életműve felett rendelkező örökös lesz. A szakmai és személyes kapcsolat mindig is szoros, de nem mentes bizonyos mélyreható nézeteltérésektől, elsősorban az idősebb vallástörténésznek a harmincas évek legionárius mozgalmával való tisztázatlan rokonszenvezése miatt, de – ettől nem igazán elvonatkoztathatóan – tudományos és irodalmi munkáinak burkolt „spiritualizmusa” miatt is.³ Tényszerű bizonyítékok nincsenek, de Culianu egyértelműen kockázatot vállalt azzal a tervével, hogy legalább Eliade halála (1986) után tisztességesen dokumentálja és felfedje a kényes ügyet. A végső megfejtésre már nem lehetett alkalma.

Életritmusa, terveinek kivitelezése a sorozatos sikerek ellenére is szinte állandó hajszoltságról tanúskodik. Érvényes ez utolsó négy-öt évre is, jóllehet egzisztenciális megállapodása erre a kései időszakra esik. A közeli és távoli ismerősök különféle jellemzéseit összevetve amolyan jegesen izzó figura lehetett. Első látásra visszafogott, tartózkodó, valójában azonban rendkívül elszánt, élénk és kihívó egyéniség, saját kifejezésével élve bizonyára annak a keserűdes „ kozmikus privilégiumnak” köszönhetően, amelyet minden száműzöttként létező a saját magáénak tekint, amikor az otthonosság kötelékeitől való elszakadás már ellenállóvá avatja. Esetében nem pusztá szóvirág, hogy intellektuális és szakmai érdeklődése egzisztenciálisan, élettörténetileg motivált. Kutatási terveit inkább a száműzetését töltő, ironikus gondolkodó vázolja fel, mintsem a modoros, többé-kevésbé kiszámítható akadémiai elvárások elé állított tudós. Kényszerektől sem mentes, de merész játékos volt, akinek a létezés, illetve a *kogníció* ugyanazt a világbeli – a „végesség” korlátai ellenére is rendkívül képlékeny – helyezkedést jelentette.

Mindezt halálához vezető kultúrpolitikai publicisztikájának csakis zilált élettörténete és markáns, lényegében apolitikus gondolkodása összefüggésében van értelme. És mindezt a Culianu-ügy van annyira összetett, hogy meghaladja a megbízott amerikai, helyi és szövetségi nyomozók számítási készségeit. Bármilyen megfeszített szakértelemmel tették is volna a dolgukat, az átfogóbb vagy mélyrehatóbb kontextus felfedéséhez elégtelen (volt) a kriminalisztikai nyomozás által biztosítható értelmezéshorizont. Az ügy más léptékű létértést, kogníciót követelt. Nem is lehetett elvárni, hogy a

gyilkosságban közrejátszó nagyobb hatókörű vagy éppen finomabb tényezőkre is tekintettel legyenek a megfejtés egyenletrendszerének felállításakor: Románia 20. századi kulturális és politikai történetére, az áldozat életrajzára, tudományos és irodalmi tevékenységére, a hozzá közelebb vagy távolabb állók beszámolóira, leírásaira, valomásaira. Ezt a gondos, korántsem veszélytelen kivizsgálást végezte öt éven át, mintegy kétszáz érintett személy meghallgatásával Ted Anton amerikai újságíró, egyetemi tanár. Erőfeszítéseinek hozadéka egy jól sikerült, ráadásul sikeres könyv, mely a végső válasz tekintetében azonban – a nyomozók munkájához hasonlóan – sajnos sikertelen.⁴ Talán nem is lehetne konkrétan, de Culianu kései fejtegetéseivel is összhangban megfogalmazni a halálesetet, mint azt Moshe Idel teszi: a párhuzamosként/alternatívként tételezett világok nemcsak egymás mellett léteznek, hanem ütköznek, egymásba torlódnak; Culianu pedig világok kereszteződésében helyezkedett el.⁵

Vallástörténészként három tematikának a kiváló szakértője: *mágiák, gnózisok, másvilágok*. Állítható, hogy mindhármát az *imagináció* episztemológiai és eszmetörténeti kérdésköre, később pedig – ezt korszerűsítendő – a *kognitív elme* integrálja egyetlen személyes érdekszférává. De úgy is lehetne fogalmazni, hogy a mindenkor *anormális/atipikus* emberi létehetőségek, illetve azok alanyai állnak mind tudományos, mind irodalmi munkásságának fókuszában. Mindemellett Culianu szakértelme a Mircea Eliade-tematika teljességére is kiterjed. „Kései” vizsgálódásaiban igencsak jelentős társadalom- és humán tudományi ismeretanyagát kreatív módon újraszabja a korszerű egzakt határtudományokkal (a relativitás-, kaosz-, fraktál-, kvantum- és információelmélettel stb.) való számvetése. Az eredmény pedig egy alapvetően *kognitivist* beállítást, *virtuálisan totális* történelem- és világszemlélet.⁶ A folyamatban lévő, neves kiadókkal éppen leszerződött ígéretes, nagyszabású publikációs terveket azonban már nem kivitelezheti.

Eliadéval egyetértésben Culianu is fenntartja, hogy a vallás autonóm és irreduktibilis *képzetrendszereket* alkot, amelyek nem magyarázhatók minden további nélkül ökológiai, pszichológiai, etológiai, szociológiai kényszerekkel. Mégis korszerűsíteni fogja Eliade vallásfelfogását, mintegy kigyomlálva annak „über”-gyanús hajtá-

sait. Egyik lényegbevágó árnyalása értelmében a vallás nem a *szakrális fenséges* megnyilvánulása, *ontophániája*, hanem egy *elemibb*, mégsem alantas megnyilvánulás: a *hatalom* az egyéni s az implicit együttlétben.

Mielőtt még a hatalom kérdését egy ifjabb kori esszéjével közelebbről vizsgálánk,⁷ megjegyezném, hogy Culianu annak a *redukcióellenes és/vagy bizonytalansági paradigmának* a képviselője, melynek alapvetőbb jellemzői: az egy irányban töretlenül fejlődő és racionálisan halmozódó tudás kétségbevonása, az Igazság megragadhatatlansága, az álláspontok sokfélesége, a végső pozitív kijelentések felfüggesztése.⁸ Viszont – megítélésem szerint – Culianu *módszertani pluralizmusa és autonómiája* nem fajul „anarchizmuszá” (amennyiben ez utóbbi a különféle világképek közötti összeférhetetlenségeket és összefüggéstelenségeket áldaná, vakon maradva a lehetséges hasonlóságokra vagy összefüggésekre); és azaz a ragályos posztmodern „baloldalisággal” sem fertőzött, amely bármiféle szolid tudásra vagy tekintélyre szerfelett neheztel.

Értelemszerű tehát, hogy Culianu figyelemmel követi, mintegy leföli és bevonja fejtegetéseibe más társadalomtudományi ágazatok (pszichológia, szociológia, pszichoszociológia, antropológia) releváns eredményeit. Akkor is, ha ezek külön-külön szűkebb, kevésbé igényes álláspontokat érvényesítenek, fenntartja, hogy a redukciók együtt, gondosan hangszerelt összjátékban behatóbb értelmezést vagy legalábbis váratlan heurisztikus összefüggéseket nyithatnak meg.⁹ Hangsúlyozza, hogy amennyiben egy megfogalmazódó *hipotézise* használja is valamely meglévő társadalomtudományi technikai szókészletét, „explicit vagy implicit módon eltávolodik a szóban forgó elmélettől, amelynek semmiképpen nem jelenti »alkalmazását«, »ellenőrzését« vagy »elismerését«”.¹⁰ Később aztán főleg kortárs matematikusok és fizikusok felfogásával rokonszenvez, mivel ezek szolgálnak a saját történeti (!) vizsgálódásai számára hatékonyabb feltevésekkel. Az általa többé-kevésbé nyíltan szorgalmazott módszertani többszólamúság mégsem a hangzatos, bejáratott interdiszciplinaritás. Az úgynevezett *toolbox approach*, avagy a *komplexitás* kutatási elveit vallja magáénak, amelyek erudíciót feltételeznek, de – mondjuk ki – tehetséggel kiegészülve igazán ütőképesek. Így sajátítja el alkotó módon, illetve olvasztja be vizsgálódásaiba számos tudásszektor fejleményeit. Több módszer-

tani eszközzel és igen jelentős történeti anyaggal rendelkezik, képes az éppen vizsgált témának megfelelő eszközöket kiválasztva dolgozni, illetve „nem ortodox” módon változtatni ezeket.

Culianu tehát a korszerűség és a korszerűtlenség próbáját is kiálló, kiváló *eklektikus gondolkodónak* bizonyul. Mindazonáltal, meglátásom szerint, még a szaktudományos elvárásoknál szélesebb körű kompetenciáján *innen* van egy kivételes, „transzdiszciplináris” *előnye* és egyben *hátránya*: nem feledte el ifjúkori indítékait, nevezetesen azt az ellentmondásos, *létezésre* hangolt orientációt, amelyre egy 1983-ban Andrei Pleşunak írott levél világít rá: „»itt«, »Nyugaton« a vallástörténet teljesen más, mint Romániában: *nem* egyfajta ontológiai nyitás irányába való egyéni fejlődés eredménye (ahogyan, azt hiszem, esetünkben volt), hanem egy egzisztenciális érintettségétől mentes filológiai és régészeti tudományág. Művelésének *lehetősége* megüti bármiféle igényt a mélyebb tudásra vagy a létezés iránti megnyílásra. *Lehetetlensége* miatt az absztrakt, ismeretelméleti miszticizmus szükségszerű létforma a totalitárius rendszerekben, amely különben is ezekhez a rendszerekhez kötődik, míg az orgiasztikus miszticizmus (az értékek zűrzavara) a demokráciák jellemzője. Pillanatnyilag azt kívánom, hogy megszabadulhassak ezektől a determinizmusoktól. De nekem a »coincidentia oppositorum« még nem elérhető, s éppen ezért nem igazán vagyok jelen.”¹¹

Az idézett gondolattal a további kifejtést is előlegezném: Culianu nem a hatalomról szóló – vallás- vagy a politikatörténeti – tudományág szakértőjévé vált volna, hanem az „ontológiai” állásfoglalásból eredő *hatalom szakértőjévé*, mely mentesül mind a totalitárius, mind a demokratikus berendezkedésre jellemző („absztrakt”, illetve „orgiasztikus”) „miszticizmustól”. Nyomban hozzátenném, hogy szokatlanul tág a *vallásfelfogása*.¹² Ennek értelmében a modern, szekularizált társadalmak alapjánál is „mitikus előfeltevések” állnak, függetlenül attól, hogy ez éppen a „vallás” (gondviselés), a „filozófia” (kritikizmusa) vagy a „tudomány” (haladása) címszava alatt történik. Vallásos tehát mindaz, amiben az emberek *hisznek*, s aminek értelmében léteznek; mindaz, aminek kulturális és történeti feltételrendszer gyanánt a közösségek és tagjaik felett mindenekelőtt befolyása van: eszme, rögeszme, elvárás, meggyőződés, intézmény, világnézet, ideológia stb. Azt kérdezném ezek

után, micsoda tudásigénnyel lép fel, miben is hisz, miféle „miszticizmust” gyakorol a saját szakterületét ily módon megkérdőjelező, de a gondolkodás makroszintjén azt legalábbis *mindenre* kiterjesztő vallástörténész.

Culianu *hatalomnak* nevezi azt a többé-kevésbé közvetlenül tapasztalható, de a szokványos tudatnál erőteljesebbnek mutatkozó jelenséget, ami a pszichológia számára a *libidó* vagy „pszichikai energia”, az etológia/szociobiológia számára az *agresszivitás*, a szociológiában pedig az *erőszak* vagy a *kihágás hajlama*. A hatalom a legelemibb indulat, az az őserő vagy vadság, amely nem tűri a szociális kötöttségeket és kényszereket, mégsem rossz, se nem jó, hanem egyszerűen *van* – felgyúl, és időnként ki kell fakadnia; a társas életvitel lehetőségfeltételeiként működő, kulturálisan és történetileg kialakuló *szabályrendszerek* ellen irányuló *antinomikus* hajlam; a féktelenség szemben a szociális fékekkel. Felszabadulása mentesíti alanyát a szabályok nyúge alól, és az *elragadtatás* valamilyen fokát engedi meg számára. Tekintettel arra az egyént terhelő feszültségekre, mely a közösségi/csoportos életvitel és ennek elkerülhetetlen ártalmai között áll fenn, *mindenkoron* kihívás a hatalmi indulatok optimális, ökonomikus kezelése. Ennek híján bármely emberi közösség megszűnésre ítélt. Paradoxnak tűnő módon az önfenntartás érdekében külön kulturális szabályokkal kell gondoskodnia a kultúra kereteit szétfeszítő indulat biztonsági szelepeiről és mintegy meghagynia olyan *anomikus/aszociális* helyzeteket, amikor lerázhatók a normák láncai.

Culianu felfogásában a *vallásosság tapasztalatát is a hatalom „interszjektív” pulzusa jelenti*. A különféle premodern közösségekben a hatalmi indulatok gyakorlati gondozását és átalakítását – az aszketikustól az orgiasztikusig terjedő – vallásos rítusok szolgálták. A modern berendezkedéssel ez a szublimációs követelmény, illetve felelősség egyre inkább az egyénre hárul a privát/nyilvános magatartásszférájában.

Még közelebről tekintve, a szabályok transzgressziója csupán engedménynek mutatkozik, mivel az úgynevezett integráló/inkluzív normák időnkénti megtagadása a kompenzáló/exkluzív normák hatáskörébe esik. Más szóval a kultúra felszámolása annak önszabályozó feltételrendszerén belül történik. A jótékony manipulá-

ció eredményeképpen a közösség tagjainak többsége számára a hatalmi feszültség kisülése is *eleve* irányítottan elhárított, mondhatni illuzórikus, és ezért mindannyian a rendszer bábjai. Nos, mindez nem mondható el arról, akit Eliade a „szakrális szakértőjének”, Culianu pedig a „hatalom szakértőjének” nevez. A premodern időkben ezt a szerepet tölti be például a sámán, a *medicine man*, a taoista, a jógi, a szúfi, a reneszánsz kori mágus, a keresztény aszkéta stb. Meglátásom szerint a hatalom szakértőjének intézményes, nyilvános jellege már hajdanán is kérdéses lehetett, amennyiben a „szent” megnyilvánulása mindig is egyet jelentett a „profán” számára való megszűnéssel. Ha nem is tagadja, a hatalom szakértője *semlegesíti* a kulturális szabványrendszert. *Anormális létezését* a „kulturális halál” előzi meg, amely nem csekély teljesítmény, tekintettel arra, hogy bármely kultúra az általa alkotott és hordozott közösségnek, illetve tagjainak normális létezését tekintve maga a Valóság, a Világ. Ezen *kívül* minden – más, idegen, és csakis a szokványos kultúrszféra, vagyis a Világ megbontásával hozzáférhető. Következésképpen az otthonosság szabályainak semlegesítése/semmitése nem más, mint – Heideggerrel kölcsönözve – a „borzongató otthonalanság” (szándékos vagy önkéntelen) előidézettsége: kiválás – kiváltság – válság. Mi több, a hatalom beavatottja a legmerészebb iróniát tanúsítja, ha olyan „alapvető” kulturális szabványok akadályait is sérülésmentesen elhárítaná vagy kijátszaná, mint a *tér* és az *idő*, az *egészség* és a *betegség* vagy az *identitás*. Ki az, aki marad, *hol* és *mikor*, ha sikerül a „legkiválóbb” csínytevés?

A hatalom szakértője annyiban *érintheetlen* a közössége számára, amennyiben *mássá* vált. Ezért aztán nem is lehet valamely hivatalos világi vagy egyházi hatóság (autoritás), sem valamely titkos egyet felkentje; sem a felülkerekedett pöfeteg, sem az alulmaradt léha, akiknek minden szabad volna, ami az embertársaiknak nem; hanem csakis az az egyén, aki képes felfogni és elsajátítani világának kulturális-történeti feltételrendszereit, illetve követni ezek alakulását. Tudása minőségének megfelelően válik *immunissá* a fennálló feltételrendszerre. Mentális, egyben létezésbeli épségének kockáztatásával a világ peremére helyezkedik, és *más* („alternatív”, „párhuzamos”) *világokra* nyit. Jelenléte mindig is kulturális eredő. Hatalma – manapság legalábbis – a közvetlen hatalomgyakorlattól mentes, *önálló* vagy *önmagává váló egyéniségé*. A „hatalom szak-

értője” tehát a „hiedelmek” történésének kifejezése arra a létezésre, amit a korszerű (poszt-?) „metafizika” autentikusnak vagy gondolkodóinak nevez. Az ember pedig *hiedelmek* avagy *képzetek* által befolyásolt és alakított lény.

Ha a hatalom és a vallás közös tapasztalati állagáról megfogalmazottakat értelmező összefüggésbe hozom Culianu másik alapművének¹³ gondolati hozadékával, állítható, hogy a hatalmi indulat nem más, mint az *erősz*, amely az *imaginációban* lakozik, illetve az imagináció maga az emberi lény, akit az erősz mozgat. A *képzelet-erő* egységes párosa a premodern metafizikai és vallásos hagyományokban (burkoltan vagy nyíltan) mindazt teljesíti, amit a jelenünk „metafizikája” *lét- és világértelme* gyanánt tart számon. (Becslésem szerint Culianu viszonyulása Heideggerhez egy önálló és összetett kérdéskört képezne, amely azon fordul meg, hogy a román vallástörténész maradéktalanul elsajátítja-e Heidegger gondolkodását, illetve hogy ennek a német nyelvben való gyökerezettség, egyfajta „folk-ontológia” látszatán túl, milyen mértékben biztosíthat Culianu szerint szűkebb vagy tágabb eszmetörténeti érvényt.) Az imagináció végső soron nem más, mint amit fentebb a mindenkor kulturális és történeti feltételezettségnek tekintettünk. Az erősz vonzása és taszítása eltérő intenzitással, de minden lehetséges létezőre kiterjedő *képzetekben* (*phantasztrákban*) ölt alakot, bizonyos tekintetben függetlenül attól, hogy „eszmei” vagy „anyagi” dolgokra irányul, hogy az erősz/hatalom úgyszólván szellemi vagy érzi. Ez a bizonyos tekintet akkor érvényesül, ha az embert nem hagyományos részeiben, hanem egészében fogjuk fel. Így mondható, hogy a vágy enyhítése is az imagináción keresztül, „ott, középen” történik, ahol az úgynevezett testi és lelki tapasztalat avagy az „alantas” és „fenséges” indulatok egymásba játszanak. A szóban forgó rálátást voltaképpen nem érinti, hogy a különféle metafizikai/vallásos hagyományok a lelket illesztették a test és a szellem közé, vagy a *pneumatikus vehikulum* gyanánt értett szellemet a test és a lélek közé, de az sem, hogy a lelket vagy a szellemet tekintették-e a test „teljesültségének”. Csekélyebb történeti relevanciája van tehát annak, hogy az imagináció pszichikus vagy pneumatikus természetű, vagy annak, hogy az imagináció egybeesik a fantáziával vagy sem. Viszont történetileg igencsak időszerű, hogy ha – a régi és új összefüggése érdekében – a hagyományos lélek valamely működé-

se mintegy átértelmezve fenntartandó, akkor ez a lélek „közepe”, vagyis az imagináció kell hogy legyen. Más szóval a *képi logosz* – amelyből a *ráció logosza* is eredezik – úgy menti át magát a régmúltból az újabb jelenbe, hogy az imagináció már nem az egyik, „alsóbb” vagy „felsőbb” működés a lélek(tan) hierarchiájában, hanem átminősül azzá, amit lét- és világértelmenek avagy kulturális és történeti feltételezettségnek nevez(t)ünk.

Következésképpen állítható, hogy nincs számottevő különbség a *müthosz* és *logosz* között; a hamis hiedelmek, a félreértések, a tévedések is valós világot és/vagy történetet eredményeznek, avagy a helyesnek minősített értelmezés sem *reálisabb*, mint az alternatív értelmezések *fikciója*. Az irodalmi művek olvasásához és elemzéséhez használt „módszer”, a Culianu-féle *mítoszanalízis* végső soron kiterjeszthető a világ értelmezésének módozatává. Ennyiben „mágikus” a gondolkodása.

Mint már megjegyeztem, a történelem átfogó és korszerű értelmezése végett a kései, kognitivist vizsgálatásokban az imagináció helyét átveszi az *elme*. Tételeken fogalmazva: a mindenkor világot artikuláló mítosz vagy a filozófia, a vallás vagy a tudomány, a mágia vagy az irodalom *egyaránt* kognitív/gondolkodási rendszerek és folyamatok – „az elme játéka”. Az elme *egysége* nem a képzetek s a felfogások (*a mi*) egységében keresendő, hanem működésének egységében, *ahogyan* a *saját* paradigmatis/axiomatis állásfoglalásait (fentebb a „mitikus előfeltevések”) *bináris lehetőségekben*, illetve ezek *kombinatorikájával* kifejezi.

A krisztológia kognitív rendszerével szemléltetném az elme konkrét számítási műveleteit.¹⁴ Négy száz évig húzódott el és a legjobb elméket foglalkoztatta az a vita, melynek tétje, hogy *hiposztázisa* szerint Krisztus isteni (1) vagy emberi (2); csak isteni (doketizmus) (1.1) vagy nem csak isteni (1.2); nem csak emberi (2.1) vagy csak emberi (pszilantropizmus) (2.2); inkább isteni, mint emberi (1.2.1), vagy egyenlően isteni és emberi (1/2), vagy inkább emberi, mint isteni (2.1.1); nem volt emberi lelke (Athanasziosz) (1.2.1.1), vagy volt emberi lelke (Órigenész) (1.2.1.2 vagy 1/2.1); *tertium genus* (monofizitizmus) (1.2.1.1.1) vagy nem *tertium genus* (ortodoxia) (1.2.1.1.2 vagy 1/2.1.1); állandóan társult az istenséggel (antiochiai iskola) (2.1.1.1), vagy nem állandóan társult (adopcia-

nizmus) (2.1.1.2 és 2.2.1); az ember és Isten egyesülése a természet által valósult meg (Alexandriai Khirilosz) (1/2.1.1), vagy nem a természet által valósult meg (1/2.1.2, mások szerint 2.1.1.1.2).

A Krisztus természetén vitázó legjobb elmék nem vallották volna be, hogy a gondolat/kogníció szintjén döntésképtelenséggel szembesülnek. Pedig a krisztológia mindahány *lehetséges* változata plauzibilis és érvényes, mert ellenőrizhetetlen, és mintegy elfogadásra vár. A fenti változatok az első századokban meglették a maguk híveit, s nyilván hatalmi viszályokat is gerjesztettek. A hivatalos doktrína érdekében a zsinatok sora *kellett* döntsön és igazságot tegyen, a többi álláspont pedig kihullott a rostán, vagy eretneknek lett nyilvánítva.

Culianu kognitív vizsgálódásaiban kétségtelenül jelen van a dekonstruktív orientáció is: a hangsúly nem valamely mítosz eredeti alapformáján van, hanem az esszenciális mintát nélkülöző *transzformáción*, a folyamatos elkülönöződésen, a változatok történeti és ellentmondásos létesülésén. Mivel nem archetipikus alakzatokat rögzít, hanem kognitív motívumok (pl. „nihilizmus”, „(a)historizmus”, „(a)kozmozizmus”, „antropizmus”) *szerteágazó alakulását* fedi fel, általában *morfodinamikának* nevezik a kései Culianu gondolkodásmódját (amelynek nem utolsósorban a kortárs biológiában is megvan a maga párhuzama). De nevezhetném kissé szokatlanabban ezt az enyhén platonikus árnyalatú, kvázi a filozófiai hermeneutika és az informatika keresztezéséből létrejövő szemléletet akár *kognitív történetkalkulusnak* vagy *létezésmathészinak* is. Mindenesetre a dekonstruktív irányulást ellensúlyozza az emberi tudás integrálásának szándéka, hiszen Culianu nyíltan az *elme egységére* fogad, akkor is, ha ez nem szubsztanciális, hanem generatív-funkcionális. Az elme *procedurális univerzalitása* folytán a hasonló előfeltevések hasonló elgondolásokat hoznak *létre*, a földrajzi tértől és a történelmi időszámítástól többé-kevésbé függetlenül. Ilyen értelemben valamely képzetrendszer kezdete és kibontakozása is kognitív és nem historikus. Culianu úgy integrálja a rendszert és az időiséget, a szinkroniát és a diakroniát, hogy nem történelmileg magyarázza a különféle képzetrendszerek kialakulását és további elterjedését, hanem *fordítva*, a történelmet tekinti „kognitív fraktálok” *kölcsönhatása* avagy az elmejátékok *összjátéka* által alakítottak.

Valamely gondolkodási fraktál csak részben *aktualizálódik* a történelemben, meghatározatlan legjava *virtuális* marad, de mintegy „továbbra is” *létezik*, s a „generatív szabályának”/„grammatikájának” *alaptalan alapján* a történelemtől viszonylag elvonatkoztatható és elgondolható, vagyis kognitíve felfogható. Ezért *nem lehetetlen*, hogy bizonyos képzetrendszerek, bár megszűntek, esetleg elfelejtődtek a történelem során, mintegy az idők visszáján újra felbukkanjanak más változatokban. És ezért e kognitív valószínűségszámítás érvényével nem lehetetlenek a történelmi előjelzések sem.

Mindaz, amit hagyományosan történelemnek nevezünk, csupán *kronologikus-szekvenciális árnyéka* a kognitív dimenziók összetettebb *idejének*. A különféle megnyilvánult gondolkodási fraktálok alkata és története felfedhető (lásd fentebb a krisztológia példáját), de kölcsönhatásuk „végső formulája” – mely nyilván a történelem Igazsága volna, s amelyből nem iktathatók ki a mindenkor hatalmi viszályok – „egyelőre” legalábbis kifürkészhetetlen. Olyan párhuzamos/alternatív világokkal kell számolnunk, amelyek összetettsége meghaladja az emberek szokványos „mentalitását” és háromdimenziós reprezentációs készségét. Mivel azonban *csakis* az elme, illetve az elme idejének meghatározatlan képlékenységeiből erednek, mégsem a hagyományos értelemben „természetfeletti”, avagy „isteni”, transzcendens világok.

A reneszánsz gondolkodók voltak Culianu számára a legrokonoszenesebbek. Ezért is tartanám az *imagináció/elme tradicionalistájának*, aki egyszerre lehet korszerű és korszerűtlen, mert anélkül hogy múltba révedne, a régebbi, tökélyelvű világokat eleveníti fel mind az újabb keletű, konjunktúravezérelt emberek, mind a becses hagyományaikban megrekedtek okulására; mert fenntartja, hogy az Igazság akkor is *létezik*, ha nem pozitívan megragadott, hanem végsőkéig talányos, „virtuális”. Megítélésem szerint Culianu gondolkodói tradicionalizmusa és pluralizmusa¹⁵ igenis összefér, hiszen ez a kreatív feszültség nem jelent többet vagy mást, mint oltalmazni, gondolni azt az embernek adatott *semmit*, amelyet érdemtelen valamivel, valami nagystílű bármivel elfedni – *iocari serio*, ahogyan Ficino, minden idők egyik legkiválóbb szinkretistája mondotta volt a *coincidentia oppositorum* jegyében.

De miért is akarta végső soron Culianu „ontologikus” hatalommal befolyásolni a politikai hatalmat, főleg egy olyan arrogáns és álnok hatalmat, amilyennel szembeállt? Más jelentős gondolkodóhoz (például kedvencéhez, Brunóhoz) hasonlóan politikai értelemben önkéntelenül is még „ambiciózus” volt (ha nem tartott is igényt hivatalos politikai funkcióra) – holott a *hatalom szakértője* számára mérvadó Arlequin nem az?

De ki is az az Arlequin? Ahogy Hamvas mondja: „A világ legritkább fickója és az emberi élet egyik főalakja. Pont olyan, mint a többi, és méghozzá bolond. Arlequin egyik szülője, az anyja, az örvény mánora. Csak akkor kezdődik az élet, ha az ember nem tudja, hogy mi lesz. Arlequin másik szülője, az apja, a hatalmi ösztönön való nevetés. Sokáig őrült, most bolond. [...] Tény: Arlequin megismerte, hogy a létezés logikája paradox. Mindenekelőtt a harci szituációt feladta. A hatalomért való küzdelemben nem vesz részt. [...] Arlequin nem ambiciózus. Neki az egészségből csak annyi kell, amennyi éppen eléje hull. [...] ebben a paradoxonban él. A történeten kívül, vagyis annak középpontjában. Szokatlanul, vagy ami a paradox logika értelmében ugyanaz, minden elképzelhető sorsban egyszerre. [...] minden eshetőségre készen. A nullponton, vagyis a forrponton. [...] Arlequin az egyetlen józan ember. [...] a létező, a többi hozzá képest nemlétező. [...] A királyok és a nagy szakállú tanácsosok és a katonaság és a rendőrség és a gazdagok mind félnek. A mamák gyorsan eldugják leányaikat. A fiúkat a kamrába parancsolják. A tudósok feszengenek, a papok elfordulnak. Kész a skandalum. Miért?”¹⁶

JEGYZETEK

1. A publicisztikai írások kötete: Ioan Petru Culianu: *Păcatul împotriva spiritului*. Polirom, Iași, 2005.
2. Ioan Petru Culianu: *Fantapolitica*. Uo. 124–129.
3. Az Eliadéval folytatott (fennmaradt) levelezés dokumentuma: *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade–Ioan Petru Culianu*. Polirom, Iași, 2004.
4. Ted Anton: *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu*. Polirom, Iași, 2005. Az eredeti szöveg 1996-ban jelent meg.
5. Moshe Idel: *Libertate și teamă. Reflecții despre viață, moarte și istoria religiilor*. In: Sorin Antohi (szerk.): Ioan Petru Culianu. Omul și opera. Polirom, Iași, 2003. 294–295.
6. Lásd főleg Ioan Petru Culianu: *Sistem și istorie*. In: *Jocurile minții. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*. Polirom. Iași. 2002. 275–292.; *Religia ca sistem*.

- Uo. 339–348.; *Introducere*. In: *Arborele Gnozei. Mitologia gnostică de la creștinismul timpuriu la nihilismul modern*. Nemira, Buc., 1998. 19–48.; *Trusa istoricului pentru a patra dimensiune*. In: *Călătorii în lumea de dincolo*. Polirom, Iași, 2002. 51–73.
7. Ioan Petru Culianu: *Religia și creșterea puterii*. In: Gianpaolo Romanato–Mario G. Lombardo–Ioan Petru Culianu: *Religie și putere*. Polirom, Iași, 2005. 171–240.
 8. Lásd főleg Ioan Petru Culianu: *Avers și revers în istorie. Cîteva reflecții cvasi-epistemologice*. In: *Jocurile minții*. 147–168.; *Vrăjitoarea în ananghie. Cine a pornit vînătoarea și cine i-a pus capăt?* Uo. 191–219.
 9. Vö. Ioan Petru Culianu: *Religia și creșterea puterii*. 171–172.
 10. Ioan Petru Culianu: *Fantasmele libertății la Mihai Eminescu. Peisajul centrului lumii în nuvela Cezara*. In: *Studii românești. I. Fantasmele nihilismului. Secretul doctorului Eliade*. Polirom, Iași, 2006. 95.
 11. Andrei Pleșu: *O prietenie și cîteva neîntîlniri*. In: Ioan Petru Culianu. Omul și opera. 93.
 12. Ioan Petru Culianu: *Dr. Faust, mare sodomit și necromant. Reflecții asupra mitului*. In: *Jocurile minții*. 220–256.
 13. Ioan Petru Culianu: *Eros și magie în Renaștere – 1484*. Polirom, Iași, 2003.
 14. Ioan Petru Culianu: *Arborele Gnozei*. 29–38.; Lásd még: Eliade/Culianu: *Dicționar al religiilor*. Humanitas, Buc., 1993. 118–122.
 15. Lásd például Ioan Petru Culianu: *Pluralismul, bumul cel mai fragil (Interviu)*. In: *Păcatul împotriva spiritului*. 188–192.
 16. Hamvas Béla: *Arlequin*. In: *Silentium*. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis. Vigilia, Bp., 1987.

Nyíltan arról, ami titkos (volt?)

Vannak könyvek, amelyeket jó szívvel szerkeszt, örömmel ír az ember, és vannak, amelyeket hiába akarná, nem tud elkerülni. Ez utóbbi kategóriába tartozik a *Titkosan – nyíltan*. Mind a személyes érintettség, mind az intézményi vonatkozások okán. Noha több év eltelt már azóta, hogy Bukarestben, a CNSAS házában néhány dosszié a kezembe került, a Hivatalnak előterjesztett Korunk-kutatói terv, a felsőbb jóváhagyás következtében, az első döbbenet nyomai ma is bennem élnek, pedig – ahogy mondani szokás – igazán csak a jéghegy csúcsát pillanthattam meg. Amióta pedig a saját megfigyelési dossziém közt lapozhatnék, egyre csak halogatom a rendszeres, teljes átnézést, valamennyi besúgó (ügynök) név megfejtését. Így is sokukról tudok már.

Egy olyan intézmény, amelyen 1957-től, az újraindulástól a *Korunk* volt (és talán maradt), és amelyet az egyes számú közellenségek közt tartott számon – baloldali múltja ellenére – a kommunista Románia titkosszolgálat, bőségesen kínált lehetőséget a Securitate figyelmére; nem csoda hát, ha a szerkesztőségi tagokra és az adminisztrációban dolgozóakra kiszámolt besúgói arány az átlagosnál (mi volt az átlag?) jóval magasabbra tehető, érzéseink vagy éppen tudomásunk (sejtéseink) szerint. 2014-re már jóval többről, mint gyanakvásról van szó.

És a jeles külső munkatársak. Az Erdélyben, Romániában élők mellett a „küihoniak”. Költők, szociológusok, történészek, szerkesztők – itt és ott. Róluk vagy tőlük mit tudtak meg, mire voltak kíváncsiak a tartótisztek, illetve fölötteseik, föl egészen a pártközpontig? Minderről egyre többet tudunk, ahhoz azonban, hogy a viszonylag teljes kép – és a rendszer működése – összeálljon, évek, évtizedek kutatására van szükség. Súlypontos lapszámok szerkesztésével főként az amúgy sem hiányzó érdeklődés fokozásában vállalhattunk szerepet, immár egy évtizede, amikor „Stigmatizáltak, megfigyeltek” címmel szerkesztettünk (2004 augusztusára) különszámot.

Amit most könyv formában nyújtunk át az olvasónak, az nyilván nagyon hézagos történet. Még *Korunk*-vonatkozásban is. Ha csak azt említjük, hogy a valószínűleg legterjedelmesebb megfigyelési gyűjtemény a folyóirat volt főszerkesztő-helyetteséé, az 1949 és 1956 közt, többszörösen börtönviselt, hit-hű kommunista Balogh Edgáré még feldolgozatlan; hogy a *Korunk* szerkesztőbizottsági tag Szabédi László, az 1959-ben a kolozsvári egyetemegyesítés heteiben öngyilkossá lett költő, egyetemi tanár dossziéját az illetékesek máig „nem találják” – a hiány egyértelműnek mutatkozik. Ami viszont már hozzáférhetővé vált, abból ízelítőt adni talán nem haszontalan.

Jóízű olvasásra senki ne számítson.

Kántor Lajos

2014. október 2.

X 237063

Egy olyan intézmény, amilyen 1957-től, az újraindulástól a Korunk volt (és talán maradt), és amelyet az egyes számú köz-ellenségek közt tartott számon – baloldali múltja ellenére – a kommunista Románia titkosszolgálat, bőségesen kínált lehetőséget a Securitate figyelmére; nem csoda hát, ha a szerkesztőségi tagokra és az adminisztrációban dolgozókra kiszámolt besúgói arány az átlagosnál (mi volt az átlag?) jóval magasabbra tehető, érzéseink vagy éppen tudomásunk (sejtéseink) szerint. 2014-re már jóval többről, mint gyanakvásról van szó.

KK

KORUNK – KOMP-PRESS KIADÓ

ISBN 978-973-1960-75-3

9 789731 960753

ÁRA: 20 LEJ

X 237063

TITKOSAN – NYÍLTAN

TÁRS.

ELM.GY.

TITKOSAN – NYÍLTAN

TITKOSAN – NYÍLTAN